ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE

ORGAAN VAN DE
Dr ABRAHAM KUYPERSTICHTING
TER BEVORDERING VAN DE STUDIE
DER ANTIREVOLUTIONAIRE BEGINSELEN

ONDER REDACTIE VAN
Prof. Mr A. ANEMA - Mr Dr E. J. BEUMER - H. COLIJN
Mr H. A. DAMBRINK - Prof. Dr H. DOOYEWEERD
Mr J. W. NOTEBOOM - Mr V. H. RUTGERS
J. SCHOUTEN - Dr J. SEVERIJN

DERDE JAARGANG

UITGAVE VAN J. H. KOK TE KAMPEN. 1927.

REGISTER 3e JAARGANG.

ALPHABETISCHE LIJST VAN SCHRIJVERS.

		Bladz.
AMELINK. H. —	De Ziekteverzekering	406, 454
BERGMEIJER. P. —	Het Communisme in Indië	233
BEUMER. MR. DR. E. J. —	Zevenjarig Justitiëel Beleid	107
BEUMER. MR. DR. E. J. —	Het Fascisme	385
COLIJN. H. —	Kerk en Wereld	1
COLIJN. H. —	Beschouwingen over de Internationale Economische Conferentie te Genève	281
DIEPENHORST. PROF. DR. P. A. —	De Staat en de Landbouw	481
FABIUS. MR. D. P. D. —	Kroon en Ministers	26
GROSHEIDE. MR. G. H. A. —	Het Ontwerp van Wet op de Naamlooze Vennootschap	345
HANGELBROEK. MR. J. J. —	Vraag en Antwoord; Adviezenrubriek	335
HARTOGH. MR. G. M. DEN —	Dr. A. Kuyper's Standpunt inzake de Verhouding van de Overheid tot de Natuurlijke Godskennis, de Heilige Schrift en de Kerk I	185
NEDERBRAGT. DR. J. A. —	De Koloniale Mandaten van den Volkenbond	68
NOTEBOOM. MR. J. W. —	Vraag en Antwoord; Adviezenrubriek	37, 91, 125, 176, 219, 271, 330, 370, 421, 475, 513
NOTEBOOM. MR. J. W. —	Het Rapport der Socialisatiecommissie	299
RULLMANN. J. C. —	Bilderdijk als Staatsman	97, 204, 251, 317
SIZOO. DR. A. —	De Klassieke Opvoeding	433
TAZELAAR. DR. C. —	De Voorgeschiedenis van het Eerste A.R. Tijdschrift	498
WAAL MALEFIJT. J. H. DE —	Verhooging der Uitkeeringen aan de Gemeenten volgens de Wet van 24 Mei 1897, Staatsblad 156	18
WAAL MALEFIJT. J. H. DE —	De Voorgenomen Wederinvoering van Leerplicht voor het 7de Leerjaar	361
WILDE. H. DE —	Provinciaal bestuur	49
. . . . .	Het Nederlandsch-Belgisch verdrag	141

ALPHABETISCHE LIJST VAN ONDERWERPEN.

Ambtseed. Staatkundig-Gereformeerde partij; art. 36 Ned. Geloofsbelijdenis en — voor raadsleden (Adv.-rub.) 370

Arbeidsloon. Minimum loonclausule in besteksvoorwaarden (Adv.-rub.) . 125

Art. 36 Ned. Geloofsbelijdenis. Staatkundig-Gereformeerde partij; — en ambtseed voor raadsleden (Adv.-rub.) 370

Autonomie. Gemeentelijke —; staatsrechtelijke en politieke zijde der —; beteekenis voor de practijk der gemeentepolitiek (Adv.rub.) . . 125

Bladz.

Bedelarij. Openbare inzamelingen; — (Adv.rub.) 370
Belgisch Verdrag. Het Nederlandsch — 141
Besteksvoorwaarden. Minimumloon-clausule in — (Adv.rub.) 125
Bilderdijk. — als Staatsman, door J. C. Rullmann 97, 204, 251, 317
Bijzondere scholen. Schoolartsendienst; provinciale regeling; houding gemeentebestuur en besturen — (Adv.rub.) 37
Collecten. Openbare inzamelingen; bedelarij (Adv.rub.) 370
Communisme. Het — in Indië, door P. Bergmeijer 233
Dansvergunningen. Dansen in het openbaar; gemeentelijk verbod; het toestaan van uitzonderingen (Adv.rub.) 37
Id. Gemeentelijke maatregelen inzake het dansen in het publiek, Amsterdam en Den Haag (Adv.rub.) 421
Economische Conferentie. Beschouwingen over de internationale — te Genève, door H. Colijn 281
Eed. — van trouw aan de Grondwet enz. Groen van Prinsterer, standpunt Staatkundig-Gereformeerden en Anti-revolutionairen. (Adv.-rub.) 421
Eigendomsrecht. Pachtvraagstuk; recht van continuatie en —; a.r. standpunt (Adv.rub.) 522
Evenredigheid. Wethoudersverkiezing; samenstelling college van B. en W. volgens het stelsel van —. (Adv.rub.) 176
Fascisme. Het — door Mr. Dr. E. J. Beumer 385
Financiëele verhouding Rijk en Gemeenten. Verhooging der uitkeeringen aan de gemeenten volgens de wet van 24 Mei 1897 (Staatsblad 156) door J. H. de Waal Malefijt. 18
Gemeentepolitiek. Gemeentelijke autonomie; staatsrechtelijke en politieke zijde der autonomie; beteekenis voor de practijk der — (Adv.rub.) 125
Gemeentepolitiek. Kiesvereeniging en a.r. raadsfractie. (Adv.rub.) . . . 421
Gemeenteprogram. Verhouding kiesvereeniging en raadsfractie; — meeningsverschil omtrent aanhangige zaken. (Adv.rub.) . . . 38
Gemeente Wet art. 25. Leverantie van Raadslid aan woningbouwvereeniging. (Adv.rub.) 370
Grondwet. Eed van trouw aan — enz. Groen van Prinsterer, standpunt Staatkundig-Gereformeerden en Anti-revolutionairen (Adv.rub.) . 421
Grondwet art. 171. R.K. Zendingsbijeenkomsten; wet vereeniging en vergadering; processies (Adv.rub.) 519
Herbergsluiting. Zondagsquaestie; beginsel en toepassing; openbare verkeersmiddelen; sluiting van herbergen (Adv.rub.) 219
Huurwetten. Huurprijzenverordening; bevoegdheid van den Raad; politieke wenschelijkheid (Adv.rub.) 219
Indië. Het communisme in — door P. Bergmeijer 233
Initiatief. Recht van —, toepassing van dit recht (Adv.rub.) 125
Internationale. Beschouwingen over de — economische conferentie te Genève, door H. Colijn 281
Inzamelingen Openbare —; bedelarij (Adv.rub.) 370
Justitie. Zeven jaren justitiëel beleid, door Mr. Dr. E. J. Beumer. . . . 107
Kampeeren. Gemeentelijk kampeerverbod (Adv.rub.) 421
Kermis. Afschaffing —, verbod van publieke vermakelijkheden. (Adv.rub.) 421
Keuring voor het huwelijk. Verplichte —; streven naar rasverbetering; A.R. standpunt (Adv.rub.) 475
Kiesrecht. Pacificatie op onderwijsgebied en algemeen — (Adv.rub.) . . 91

Bladz.

Kiesrecht. Verkiezing bij voorkeurstemmen; afspraken teneinde een dergelijke verkiezing te voorkomen (Adv.rub.) 125
Kiesvereenigingen en a.r. raadsfractie (Adv.rub.) 421
Klassieke opvoeding. De —, door Dr. A. Sizoo. 433
Kroon en Ministers. III (slot), door Mr. D. P. D. Fabius 26
Kuyper's. Dr. A. — standpunt inzake de verhouding van de Overheid tot de natuurlijke Godskennis, de Heilige Schrift en de Kerk I, door Mr. G. M. den Hartogh. 185
Landbouw. De Staat en de —, door Prof. Dr. P. A. Diepenhorst . . . 481
Leerplicht. De voorgenomen wederinvoering van — voor het 7de leerjaar, door J. H. de Waal Malefijt. 361
Leverantie door Raadsleden. Leverantie van Raadslid aan woningbouwvereeniging (Adv.rub.) 370
Loonclausule. Minimum— in besteksvoorwaarden (Adv.rub.) 125
Monarchomachen. Gereformeerde — (Adv.rub.) 330
Musea. Zondagsrust en — (Adv.rub.) 516
Naamlooze Vennootschap. Het ontwerp van wet op de —, door Mr. G. A. H. Grosheide 345
Natuurlijke Godskennis. Dr. A. Kuyper's standpunt inzake de verhouding van de Overheid tot de —, de Heilige Schrift en de Kerk I, door Mr. G. M. den Hartogh 185
Nederlandsch-Belgisch Verdrag. Het — 141
Onderwijs. Pacificatie op onderwijsgebied en algemeen kiesrecht (Adv.rub.) 91
Pachtvraagstuk; recht van continuatie en eigendomsrecht; a.r. standpunt (Adv.rub.) 522
Pacificatie. — op onderwijsgebied en algemeen kiesrecht (Adv.rub.) . . 91
Patroonsgezag. Talma's standpunt inzake de verhouding tusschen arbeider en patroon; wet en practijk, beginsel (Adv.rub.) 271
Provinciaal Bestuur, door H. de Wilde 49
Provinciale Wet. Wijziging —; toelating van vrouwen als griffier (Adv.rub.) 370
Publieke Vermakelijkheden. Afschaffing kermis, verbod van — (Adv.rub.) 421
Raad. Huurprijzenverordening; bevoegdheid van den —. Politieke wenschelijkheid (Adv.rub.) 219
Raadsleden. Staatkundig-Gereformeerde partij; art. 36 Ned. Geloofsbelijdenis en ambtseed voor — (Adv.rub.) 370
Raadslid. Leverantie van — aan woningbouwvereeniging (Adv.rub.) . . 370
Rasverbetering. Verplichte keuring voor het huwelijk; streven naar —; a.r. standpunt (Adv.rub.) 475
Recht van Continuatie. Pachtvraagstuk; — en eigendomsrecht; a.r. standpunt (Adv.rub.) 522
R.K. Zendingsbijeenkomsten; wet vereeniging en vergadering (Adv.rub.) 519
Rijk en Gemeenten. Financiëele verhouding —. Verhooging der uitkeeringen aan de gemeenten volgens de wet van 24 Mei 1897 (Staatsblad 156) door J. H. de Waal Malefijt 18
Scheidsgerecht voor gemeentelijk personeel; wettelijke bezwaren; politieke zijde der kwestie (Adv.rub.) 330
Schoolartsen. Schoolartsendienst; provinciale regeling; houding gemeentebestuur en besturen bijzondere scholen (Adv.rub.) 37
Socialisatie. Het rapport der —commissie, door Mr. J. W. Noteboom . . 299
Staat en de Landbouw. De —, door Prof. Dr. P. A. Diepenhorst . . . 481

Bladz.

Staat en Kerk. Kerk en Wereld, door H. Colijn 1
Staatkundig-Gereformeerde Partij; art. 36 Ned. Geloofsbelijdenis en — Ambtseed voor raadsleden (Adv.rub.) 370
Id. Eed van trouw aan Grondwet enz. Groen van Prinsterer, standpunt — en Antirevolutionairen (adv.rub.) 421
Straatbelasting. Wegenbelastingwet, gemeentelijke wegbelasting,; rechtsgrond voor de heffing van — (Adv.rub.) 125
Talma's standpunt inzake de verhouding tusschen arbeider en patroon; wet en practijk, beginsel (Adv.rub.) 271
Tollen. Tolgeldheffing en Zondagsrust (Adv.rub.) 91
Tijdschrift. De voorgeschiedenis van het eerste a.r. tijdschrift, door Dr. C. Tazelaar 498
Verkeerswezen. Zondagsquaestie; beginsel en toepassing; openbare verkeersmiddelen; sluiting van herbergen (Adv.rub.) 219
Vermakelijkheden. Afschaffing kermis; verbod van publieke — (Adv.rub.) 421
Vermakelijkheidsbelasting; motiveering; Zondagsrust; vrijstelling plaatselijke vereenigingen (Adv.rub.) 271
Volkenbond. De koloniale mandaten van den —, door Dr. J. A. Nederbragt 68
Voorkeurstemmen. Verkiezing bij —; afspraken teneinde een dergelijke verkiezing te voorkomen (Adv.rub.) 125
Vrouwen. Wijziging Provinciale wet; toelating van — als griffier (Adv.rub.) 370
Wegenbelasting. Wegenbelastingwet, gemeentelijke wegbelasting, straatbelasting (Adv.rub.) rechtsgrond voor de heffing van straatbelasting 125
Wegenbelastingwet. Verbetering van gemeentelijke wegen, vergoeding volgens de — (Adv.rub.) 421
Werkloosheidsbesluit 1917. Aansluiting van een gemeente bij het — (Adv.rub.) 176
Werkstaking; staken in particulieren en overheidsdienst (Adv.rub.) . . 176
Werkverschaffing (Adv.rub.) 176
Wet Vereeniging en Vergadering. R.K. Zendingsbijeenkomsten; — grondwet art. 171; *processies* (Adv.rub.) 519
Wethoudersverkiezing. (Adv.rub.) 370
Id. Samenstelling college van B. en W. volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging (Adv.rub.) 176
Woningbouwvereeniging. Leveranties van Raadslid aan — (Adv.rub.) . . 370
Zendingsbijeenkomsten. R.K. —; wet vereeniging en vergadering; Grondwet art. 171; processies (Adv.rub.) 519
Zevende leerjaar. De voorgenomen wederinvoering van leerplicht voor het —, door J. H. de Waal Malefijt 361
Ziekteverzekering. De —, door H. Amelink 406, 454
Zondagsquaestie. — Beginsel en toepassing; openbare verkeersmiddelen, sluiting van herbergen (Adv.rub.) 219
Zondagsrust. — en Musea (Adv.rub.) 516
Id. Tolgeldheffing en — (Adv.rub.) 91
Id. Vermakelijkheidsbelasting; motiveering —; vrijstelling van plaatselijke vereenigingen (Adv.rub.) **271**
Id. Zondagsquaestie beginsel en toepassing; openbare verkeersmiddelen; sluiting van herbergen (Adv.rub.) 219

KERK EN WERELD [1])

DOOR

H. COLIJN.

In onzen aan problemen zoo rijken tijd is er voor hen, die begeeren te leven naar den eisch van Gods Woord, niet minder, maar wel méér behoefte dan voorheen om zich rekenschap te geven van de relatie tusschen het leven der Genade en dat der Natuur; of — om het te zeggen in woorden die zich meer bij het dagelijksch spraakgebruik aansluiten — van de verhouding tusschen Kerk en Wereld.

Als we die uitdrukking Kerk en Wereld bezigen, zijn we ons intusschen er wèl van bewust, dat we door die woorden het vraagstuk niet in zijn geheel omspannen, dat ook de grensafbakening, die er door aangegeven wordt, aan zuiverheid te wenschen overlaat. Maar de omschrijving geeft ons toch wel voldoende houvast ter regeling van onzen gedachtengang.

De Kerk is voor ons het lichaam van Christus; zij is de draagster der Christelijke Waarheden.

Met de Wereld doelen we dan op het gansche terrein van het menschelijk cultuurleven, voor zoover dat van buiten-kerkelijken aard is.

Het Christendom, als leven der Genade, eenerzijds; het leven der algemeen menschelijke cultuur aan den anderen kant; ziedaar het tweeërlei terrein waartusschen we de onderlinge betrekking trachten vast te stellen.

* * *

In zijne, in 1888 bij de overdracht van het rectoraat aan de Theol-School te Kampen gehouden rede over de Katholiciteit van Christendom en Kerk, maakt nu wijlen Prof. Bavinck er op opmerkzaam, dat de eerste vijf boeken uit de Heilige Schrift, die zoo verheven aanvangen met de schepping der geheele wereld en eerst het gansche menschdom omvatten, tenslotte uitloopen op allerlei minutieuse bepalingen aangaande heiligdom en priesterschap bij één enkel klein en onaanzienlijk volk.

Dat schijnt ons inderdaad onevenredig toe. Een verheven aanvang met een bekrompen einde.

Eerst wordt de geheele menschheid omvat, maar daarna wordt de kring waaraan God Zijn bijzondere zegeningen schenkt al kleiner. Uit

[1]) Rede gehouden in de Groote Kerk te Rotterdam den 9den December 1926.

de gansche menschheid van voor den zondvloed worden alleen Noach met de zijnen gespaard. Uit *dien* kring wordt Sem afgezonderd en uit Sem's geslacht dan eerst Abram en uit Abram alleen Izaäk en uit Izaäk alleen Jakob en uit hem het kleine volk der Joden alleen. Alle andere volken, ook de groote cultuurvolken die vele eeuwen vóór onze Christelijke jaartelling bestonden en die deels ouder waren dan het volk der Joden, deels in dezelfde periode leefden, bewandelden hunne eigene wegen, verstoken van het licht der bijzondere openbaring Gods.

Al het licht dier bijzondere openbaring viel aan Israël ten deel. Zoozeer is het volksleven zelfs met die bijzondere openbaring saamgeweven, dat in die eenheid der Oud-Testamentische theocratie de scheiding tusschen de *religie* en de andere levensterreinen *volkomen* wegvalt.

Dáár omvat de religie den mensch in al zijn levensuitingen. Zij beheerscht het godsdienstig en zedelijk leven; maar dat niet alleen. Ook het burgerlijk, het maatschappelijk, het staatkundig leven; het is alles tot in de allerkleinste onderdeelen geregeld in de wetten door Jehovah zelf gegeven. Religie en nationaliteit; belijder van Jehovah en burger van den Joodschen staat, het is niet van elkaar te scheiden. De vraag naar de verhouding van Kerk en Staat; of — wijder nog — van Kerk en Wereld, was onder Israël geen vraag. Alles werd door de ééne wet Gods beheerscht.

* * *

De dag zou aanbreken waarop die Oud-Testamentische theocratie een einde zou nemen. Dat zou geschieden op het oogenblik dat de scheidsmuren tusschen Israël en de volken zouden vallen. Dat greep plaats op den dag dat God Zijn Zoon zond om aan een zondige wereld Zijn liefde te openbaren. Wanneer de Ster in 't Oosten opgaat die den Wijzen den weg naar Jeruzalem toont, dan valt tevens de avondschaduw over het beloofde land en eindigen de bijzondere voorrechten van het oude bondsvolk.

En dàn is er op eenmaal weer overeenstemming tusschen den verheven aanvang der Heilige Schrift en het zichtbare in het wereldplan Gods. Dàn gaat het weer om de *geheele* menschheid in stede van om één enkel klein volk. Dàn slaat het geboorteuur der Wereldkerk, die van nu aan haar vaandel planten zal onder alle volkeren en den eisch Gods aan die volken zal doen hooren.

* * *

Dat jonge Christendom trad echter op in een wereld die aanvankelijk volstrekt antithetisch tegenover de leer van Jezus en de apostelen stond. Van eenigen invloed door het Christendom op de heidensche cultuur dier dagen uitgeoefend, blijkt dan ook nagenoeg niets. *Dat* komt eerst nadat een der latere keizers van het Romeinsche wereldrijk zich gewonnen heeft gegeven aan de zedelijke krachten van het Evangelie; maar

in de eerste paar eeuwen is de verhouding tusschen het Christendom en het natuurlijke leven der heidensche volken het volkomen tegenbeeld van wat Israël's volkshistorie te aanschouwen had gegeven.

Toen de meest volstrekte eenheid die zich denken laat; *thans* een volstrekte tegenstelling. Dat spiegelt zich niet alleen af in druk en vervolging van de Christenen door de heidensche wereld, dat bepaalt zich niet tot het uiterlijke alleen, maar dat komt ook uit in de beschouwingen van meer dan één der oudere Christelijke schrijvers over de heidensche wetenschap dier dagen.

Wereldverachting, zoo merkt Bavinck op, is het kenmerk der *echte* Christenen van die dagen. Ze mogen in hun *onderling* verkeer zich hebben laten leiden door de grondgedachten hunner religie en voor zich zelf er wellicht naar hebben gestreefd uit hun Christendom een levensbeschouwing ook voor het natuurlijke leven op te bouwen, hunne idealen lagen toch elders. Op de spoedige komst van het Godsrijk werd gehoopt. Dat Rijk zou eene door God zelf gegeven nieuwe ordening bezitten. Een Staatsbegrip zou dat Godsrijk echter niet kennen en de bestaande aardsche maatschappij zou er geen voortzetting vinden. Op de komst van dat Godsrijk moest men zich voorbereiden door de beoefening van Christelijke deugden. De kerstening van het wereldleven maakte daarvan geen deel uit. Die wereld beoordeelt hen als het uitvaagsel der Maatschappij. Zij, op hun beurt, oordeelen dat die wereld in het booze ligt en, met hare begeerlijkheid, ras voorbijgaat.

* * *

Ontbrak alzoo in de eerste paar eeuwen het juiste inzicht in de *universeele* roeping van het Christendom, vanaf het oogenblik evenwel dat de Christelijke leer, ondanks druk en vervolging, door zuiver zedelijke krachten haar invloed zag groeien, en nadat het Christendom in de 4de eeuw in den Romeinschen Staat zelfs een plaats der eere verworven had, liet het die *negatieve* houding tegenover het wereldleven van lieverlede varen. Zoolang er een bijna volstrekte *afzondering* was, kon ook *bemoeienis* met de wereld achterwege blijven, maar toen die afzondering plaats maakte voor vermenging, toen was gelukkig óók de tijd aangebroken dat er een dieper inzicht opkwam in de beteekenis van het reddend werk van den Zone Gods.

Was hij de *Behouder* der *menschheid* dan kon het Evangelie toch niet volstrekt vijandig tegenover de wereld blijven staan. Wel, natuurlijk, tegenover het verderf in die wereld; wèl tegenover de zonde die ook het natuurlijke leven vergiftigd had, maar niet tegenover het natuurlijke leven als zoodanig.

Zoo begon men het Evangelie van lieverlede te zien als *zuiveraar* van de wereld en toen die gedachte in haar klaarheid gevat was, toen ging ook de christelijke levensgedachte uit de sfeer van duldend lijden over naar het gebied der spannende actie. Niet ineens natuurlijk, niet met

één slag als het ware, doch geleidelijk aan. En natuurlijk verband houdend met den ontwikkelingsgang van het kerkbegrip in de nog een 10-tal eeuwen lang, althans in het Westen, ongedeeld bestaande Christelijke kerk.

* * *

Om goed te begrijpen wat de Middeleeuwen ons ten aanzien van de verhouding tusschen Christendom en Wereld, tusschen Kerk en natuurlijk leven te zeggen hebben, is het noodig er uw aandacht op te vestigen, dat, bij den overgang uit de oudheid naar de Middeleeuwen, in den boezem der kerk zelve, als vrucht van asketische stroomingen, zich reeds tweeërlei opvatting had afgeteekend. Vrijwillige armoede, onthouding van het huwelijk, ontvluchting van de samenleving zien we reeds opkomen in het begin der tweede eeuw. De beweging der Montanisten in het laatst van die eeuw en die der Novatianen in de derde eeuw, die de kerk als een gemeenschap van louter „reinen" wenschten beschouwd te zien, gaf aan die asketische stroomingen steun en op het tijdstip, dat aan de kerk hare hooge roeping duidelijk werd om wereldkerk te zijn, had zij in eigen kring tevens reeds het onderscheid aanvaard van hooger en lager, van beter en goed. Het huwelijk is geoorloofd, is goed; het ongehuwd blijven is echter beter. Eigendom bezitten is goed, maar vrijwillige armoede is van hoogere orde.

Dat onderscheid tusschen goed en beter; tusschen lager en hooger ontwikkelt zich dan in den loop der volgende eeuwen in de breedte zoowel als in de diepte en de kerk komt er dan tenslotte toe om die gedachte van verschil door te trekken op het heele levensterrein. Zoo ontstaat dan de sfeer van het ongewijde naast die van het gewijde. Christendom wordt almeer gedekt door het begrip kerk. Het gaat als het ware in de kerk op. Wat daarbuiten ligt — de sfeer van het natuurlijke leven — is het gebied van het ongewijde. Wel goed in zichzelf, maar van lagere orde dan de sfeer die in de kerk tot openbaring komt.

Ik sta niet uitvoerig stil bij dezen ontwikkelingsgang. Alleen wijs ik er op hoe uit deze opvatting van lieverlede de idee eener *universeele theocratie* weer moest opkomen; hoe de grootere voortreffelijkheid van de kerkelijke levenssfeer boven die van het natuurlijke leven de gedachte moest gaan voeden van een menschelijke gemeenschap *geleid* door de kerk, met den Paus als zichtbaar hoofd. Alle staten die den Christelijken Godsdienst aanvaard hadden behoorden van dezen kerkstaat deel uit te maken.

En al is die gedachte nu niet verwezenlijkt in dien zin als Paus Gregorius VII zich dat had voorgesteld, het is toch wel zoover gekomen — onze eigen volkshistorie getuigt er van — dat verloochening van het geloof der heerschende kerk van die dagen ook als eene misdaad jegens den Staat werd aangemerkt.

* * *

De 16de eeuw bracht de algeheele mislukking van het Middeleeuwsche pogen om de christelijke Staten te verbinden tot een eenheid onder leiding van den Paus te Rome, als het hoofd der geïnstitueerde kerk. De vervulling van die begeerte — opgekomen uit den op zichzelf volkomen geoorloofden wensch naar de heerschappij der Christelijke idealen in het leven der volkeren — was reeds eerder afgestuit op het verzet der wereldlijke vorsten, maar ze zou in den aanvang der 16e eeuw voor goed onmogelijk worden, doordat aan de *onmisbare voorwaarde* daartoe — de eenheid der kerk zelve — niet langer voldaan werd.

Voor die eenheid die in de Christelijke kerk van het Westen 15 eeuwen lang gehandhaafd was, kwam voortaan gedeeldheid in de plaats. Uit de Roomsch-Katholieke Kerk kwamen voort de kerken naar den naam van Luther en Calvijn genoemd en vanaf dat tijdstip was het ondenkbaar geworden, dat een ééne, ongedeelde kerk de plaats zou kunnen innemen, die Gregorius VII en Bonifacius VIII aan de kerk van hun tijd hadden toegedacht. Zulk een kerk bestond niet meer. Voor de eenheid was pluriformiteit in de plaats getreden.

Dit alleen reeds moest wijziging brengen in de opvatting omtrent de verhouding tusschen de Kerk en het natuurlijk leven der menschheid. Dat natuurlijk leven kon nu niet meer onder leiding staan van één kerk, die alle Christenvolken omvatte en die haar inzichten met onweersproken gezag kon kenbaar maken.

* * *

Maar behalve die *feitelijke* onmogelijkheid trad ook nog deze verandering in, dat de Hervormers, en met name Calvijn, bij de beschouwing van de verhouding van Religie en Cultuur, van Kerk en Wereld, van geheel andere grondgedachten uitgingen dan door de leidende geesten in de R.K. Kerk beleden waren. Ik ga niet in op het verschil dat er ten deze tusschen Luther en Calvijn valt op te merken. Gering is dat verschil niet. Luther heeft in dat opzicht uit de R.K. Kerk meer meegenomen dan Calvijn. Maar het is onnoodig daarop dieper in te gaan, wijl de Reformatie in ons land niet de Luthersche richting is uitgegaan, doch, evenals in Frankrijk, Schotland en elders, geheel door den geest van Calvijn is gevoed.

Naar Calvijn's opvatting nopens de verhouding tusschen Kerk en Wereld zijn we dus het meest benieuwd.

* * *

Had Rome eene scheiding aanvaard tusschen het terrein van het gewijde en het profane, had het den eisch gesteld dat het *natuurlijke* leven wel den invloed van het Christendom te ondergaan had, doch dien invloed alleen *ervaren* kon door middel van de kerk als instituut; was het natuurlijke leven, door de tegenstelling met het gewijde, eenigermate gedeclasseerd, Calvijn bevrijdt het natuurlijke leven van dien ban.

Streefde Rome eerder naar beteugeling van het verkeerde in het natuurlijke leven, Calvijn stelt vernieuwing en heiliging er van op den voorgrond.

Had Rome behoefte aan *macht* om zijn wil door te zetten en moest daarom in het stelsel der Middeleeuwen het zwaard van de kerk boven het aardsche primeeren, de Calvinistische gedachte roept den geestelijken *invloed* te hulp. Hield Rome ten slotte, gelijk ook de gemeente in de eerste eeuwen, zij het in anderen vorm, het dualisme tusschen Kerk en Wereld in stand, Calvijn's beginselen leiden er toe dat het wereldleven ten slotte doortrokken wordt met de beginselen van het Christendom; zij loopen uit in de oplossing van Christendom en wereld in een hoogere eenheid. Het Christendom is geen grootheid meer die zich transcendent over het natuurlijke leven uitbreidt; het wordt door Calvijn vooral gezien als een godsdienstig-zedelijke kracht die immanent het natuurlijke leven binnendringt en het verkeerde en onreine tracht uit te drijven.

* * *

Die grondgedachte van Calvijn heeft niet overal en niet dadelijk geleid tot daden die er mee in zuivere overeenstemming waren. Ook Calvijn was kind van zijn tijd en zijn volgers eveneens. De beteekenis van Calvijn mag dan ook niet beoordeeld worden naar het oude dat ook hem nog bleef aankleven, maar moet gezien in het licht van het nieuwe dat hij bracht.

En dan is dit de vruchtbare gedachte die de Hervorming naar den geest van Calvijn heeft gebracht, dat de eisch en de tucht van het Woord Gods *rechtstreeks* tot iederen levenskring komen. Gods genade werkt ook buiten het instituut der Kerk om.

De volstrekte klove tusschen Christendom en Wereld, die in de eerste paar eeuwen bestaan had, was in den aanvang der Middeleeuwen reeds overbrugd. De heerschappij van de kerk over het natuurlijk leven zooals Rome zich die dacht wordt thans in beginsel terzijde gesteld.

Daarvoor komt nu in de plaats de in den loop der tijden zich steeds rijker ontplooiende gedachte, dat de verschillende levenssferen, met inbegrip van de kerkelijke sfeer, eenerzijds onafhankelijk naast elkaar staan en anderzijds alle onderworpen zijn aan de goddelijke Souvereiniteit.

Van dien eisch is niets uitgezonderd. Gods heerschappij moet uitkomen over *alle* leven. Elke inperking van dien eisch, hoe gering ook, is uitgesloten.

Maar ook elke ondergeschiktheid van den eenen levenskring aan den anderen — voorzoover de werking der goddelijke souvereiniteit betreft — is opgeheven.

Zoo komt de kerk te staan in een volstrekt vrije, onafhankelijke positie, maar zoo komt ook de sfeer van het ongewijde, van het algemeen menschelijke cultuurleven, los van de heerschappij der kerk.

Los van haar heerschappij.

Niet los van haar invloed, waarover straks meer.

De poging toch uit de latere middeleeuwen om de *heerschappij* van de Kerk over den Staat te bevestigen is sinds de 16e eeuw mislukt. Het streven om de Christelijke gedachte binnen één kerkverband op te sluiten is geëindigd met kerksplitsing. En de veelheid, die nu de eenheid vervangt, verwijst ook *practisch* de middeleeuwsche gedachte naar den achtergrond, al blijft de traditie ook nog zeer lang nawerken en al kent met name ons eigen land nog tot aan het eind der 18e eeuw het begrip eener heerschende kerk. Niet in den absoluten vorm der middeleeuwen, toen het: één volk, één religie desnoods met het geweld van de staatsmacht werd gehandhaafd, maar toch wel zóó, dat de gereformeerde religie hier te lande de godsdienst van den Staat was.

* * *

De reformatorische grondgedachte, hoewel dus niet onmiddellijk tot volle ontplooiing gekomen, had echter de groeikracht der ontwikkeling in zich en leidde tenslotte dan ook tot den toestand zooals wij dien heden ten dage kennen.

Een heerschende kerk bestaat in Nederland niet meer, al is er wel verschil in de verhouding van den Staat tot de onderscheidene kerkgemeenschappen.

Ook heerscht bij ons de Staat niet meer over de Kerk, al kan hij in sommige gevallen, b.v. door de benoeming van de hoogleeraren in de theologische faculteiten aan de Rijksuniversiteiten, een machtigen invloed ten goede of ten kwade op het geestelijk welwezen der kerk uitoefenen.

Voor zoover er aan de wederzijdsche positie van volstrekte onafhankelijkheid nog iets ontbreekt is het tekort aan *algeheele* zelfstandigheid derhalve aan de zijde der kerk.

De Staat heeft zich volkomen geëmancipeerd.

* * *

Maar welke is dan, zoo vraagt ge, onder die nieuwe verhoudingen de beteekenis van de kerk voor het algemeen menschelijke cultuurleven?

Moet de kerk er zich dan mee tevreden stellen dat zij beschouwd wordt als een vereeniging van een groep menschen, die, wat meer dan anderen, aandacht schenken aan het contemplatieve leven?

Heeft zij, door de *formeele* veranderingen die zich in den loop der eeuwen voltrokken hebben, het recht verloren haar exceptioneel karakter naar voren te blijven brengen?

Mij dunkt, er zijn zelfs uiterlijke kenteekenen die er op wijzen, dat we in de kerk niet maar een gewone vereeniging van menschen als elke andere te zien hebben. Immers, reeds onze kerkgebouwen, als vergaderplaatsen van de gemeente des Heeren, vertoonen oiveral ter wereld een volstrekt eigen karakter. Hare opwaarts rijzende torens spreken een eigen taal.

De symboliek die ons daaruit toespreekt, getuigt reeds van de majesteit van het lichaam van Christus, dat geroepen is bewaarster en predikster te zijn van *de* Waarheid.

De kerk is een Goddelijk instituut, waarvan Christus zelf het hoofd is, en uit dien hoofde met geen ander aardsch instituut te vergelijken.

Ze is in elk opzicht van de wereld *onder*scheiden, maar tegelijk staat ze er nooit *ge*scheiden naast.

Ze heeft een eigen oorsprong en een eigen wezen; maar midden in de wereld staande, heeft ze in die wereld naar haar eigen aard werkzaam te zijn ter bereiking van haar eigen doel.

Naar haar *eigen* aard, die geestelijk is.

De Kerk is immers geestelijk naar haar oorsprong. De band die haar aan den Almachtige bindt, komt niet op uit de Schepping, maar uit de Herschepping. Daardoor wordt haar wezen en aard bepaald.

Maar daaruit vloeit dan ook voort, dat zij geen heerschende, dwingende macht kan uitoefenen, doch alleen met geestelijke wapenen strijden kan. Dat de betrekking die er bestaat tusschen de Kerk en het buitenkerkelijk leven alleen een geestelijke betrekking zijn kan.

In de Kerk werkt het licht der bijzondere Genade en dat licht moet worden aangewend om het natuurlijke leven, dat uit de Schepping opkomt, te helpen vernieuwen; om weer recht te zetten wat door de zonde scheef getrokken, of gansch verdorven is.

* * *

Maar ook als we dat hebben vastgesteld, dan zijn we er nog niet.

Dan blijft nog altijd de vraag *hoe* nu die geestelijke invloed der kerk moet worden *uitgeoefend.*

Een klassiek voorbeeld van die uitoefening hebben we in Genève in den tijd van Calvijn. En er zijn er in onze dagen, die met zekere voorliefde naar dat voorbeeld heenwijzen.

Toch maken zij die dit doen zich aan een ernstige dwaling schuldig.

Ze zien over het hoofd dat ook de leidingen Gods in de historie ons op dit punt wat te zeggen hebben. Niet alleen dat de Reformatie de eenheid der christelijke Kerk deed te loor gaan, maar zelfs ook in de landen waar het gereformeerd Protestantisme ingang vond, heeft de Kerk zich hoe langer hoe meer gesplitst en verdeeld en daardoor is een *feitelijke* barrière opgeworpen, die een beletsel vormt tegen elken band die een institutair karakter zou dragen. Maar ook het gansche verloop der wereldgeschiedenis, zooals die onder Gods voorzienig bestel plaats greep, wijst op een andere ontwikkeling. Wie dat alles over het hoofd ziet; wie geen oog heeft voor het verschil tusschen Volk en Volk, tusschen eeuw en eeuw; wie de volksconscientie uit de 16e eeuw als maatstaf wil nemen voor de 20e; wie het Staatswezen van heden *en den invloed der bevolking op het Staatsbestuur* ziet alsof er in 400 jaar niets veranderd was, die blijkt voor de leiding van Gods voorzienigheid

in de geschiedenis der volken het oog te hebben gesloten en kan ons daarom bij dit moeilijk probleem niet als wegwijzer dienen.

Van de moeilijkheid komt men alleen vrij, als men ruiterlijk aanvaardt, dat het verband tusschen Kerk en Wereld slechts op één wijze, en op niet meer dan één, kan worden gezien.

De uitoefening van den invloed der kerk op het natuurlijk leven, die haar krachtens hare exceptioneele positie toekomt, is uitsluitend mogelijk langs *organischen* weg. Geen band alzoo die instituten met elkaar verbindt, maar een band die gelegd wordt door *zedelijke* inwerking op de personen, die zoowel lid der kerk van Christus als burger van den Staat zijn.

Christen zijn en mensch zijn wijst niet op tweeërlei wezens. Het Christen zijn stelt aardsche nuanceering niet ter zijde. Wie in de kerk als Christen den invloed van het Evangelie ondergaat, ondergaat dien ook als lid van een gezin; als deel uitmakende van de maatschappij; als burger van den Staat.

Het is langs dien *organischen* weg, dat de Christelijke Waarheid en het Christelijke leven in de sfeer van het natuurlijke leven binnengedragen moeten worden; langs dien *organischen* weg dat het licht der bijzondere Genade op het terrein der algemeene Genade moet worden ontstoken.

Dan beantwoordt de Kerk ten volle aan hare roeping om op het natuurlijke leven vernieuwend en heiligend in te werken en komt hare exceptioneele positie onverkort tot haar recht.

* * *

Heeft men eenmaal klaarheid over de *wijze* waarop de kerk haar invloed op het wereldlijke leven tot gelding moet brengen, dan blijft nog over den *inhoud* van haar arbeid met betrekking tot het natuurlijke leven te bepalen.

En dan behoeven we niet lang te zoeken naar een antwoord op die vraag.

Ook het natuurlijk leven moet *gekerstend* worden. Gekerstend in *al* zijn uitingen. Het moet doorzuurd worden door den zuurdeesem van het Evangelie.

Daarvan is niets uitgesloten. Zoowel de sfeer van het gezin als die van de maatschappij vallen er onder. Zoowel de staatkundige vraagstukken van het eigen land als die van de wereld als geheel; zoowel de arbeid voor het dagelijksch brood als ontspanning en vermaak; zoowel de wetenschap als de kunst.

De inhoud van de taak der kerk op het terrein van het natuurlijke leven is metterdaad onbeperkt. Ze is even wijd als het terrein van het natuurlijke leven zelf.

Wat natuurlijk niet wil zeggen, dat elk deel van die taak altijd gelijke aandacht vereischt.

Er is verscheidenheid van tijd, maar ook wel verscheidenheid van plaats. Er zijn vragen die in een bepaalden tijd en op bepaalde plaatsen meer aandacht vragen dan op een anderen tijd of op een andere plaats.

Ook daarmee behoort de kerk rekening te houden bij de uitoefening van hare taak ten opzichte van het wereldleven. En dan denk ik daarbij niet allereerst aan levensverschijnselen zooals die in onze dagen met zoo sterk sprekende kleur zichtbaar zijn; aan de moreele inzinking der algemeene levenshouding bij zoo velen; aan de dwaasheid dat kinderen van 16 à 17 jaar dikwerf een vrijheid genieten die beter met den naam van losbandigheid ware te bestempelen; niet aan de moderne danswoede onzer dagen; niet aan de dikwerf onbeschaamde kleeding der moderne jonge vrouw, die voor menig meisje de eerste oorzaak is van een geestelijken dood; niet aan de overmoedige levenshouding van zoovele jonge mannen uit onzen tijd op wie Gods wet geen klem meer schijnt te hebben. Ook daartegen moet de kerk wel optreden, maar dat moet ze reeds doen op grond van haar eigen innerlijk wezen, omdat ze geroepen is voor het zieleheil der gemeente te waken.

Veeleer denk ik aan de groote levensvragen die op het terrein van het natuurlijke leven telkens aan de orde worden gesteld en op welke vragen het Christendom een eigen antwoord heeft te geven.

Of zou de kerk lijdelijk moeten toezien, als ze waarneemt hoe van lieverlede aan het huwelijk in toenemende mate het karakter wordt toegekend van een zuiver maatschappelijk contract, dat weer even gemakkelijk ontbonden wordt als het gesloten is? Lijdelijk moeten toezien ook, dat dientengevolge het aantal gezinspuinhoopen met den dag grooter wordt?

Tel deze gevaren niet licht. Gevaren voor het maatschappelijk, burgerlijk leven. Gevaren die er op gericht zijn het werk van den Schepper te verstoren. Gevaren die tegelijk verwoestend inwerken op de kerk des Heeren, op het werk der Herschepping.

Wel is het, Gode zij dank, bij ons er nog ver vandaan dat hier reeds de huwelijkscodex van den Russischen Professor Gidoeljanof bepleit zou worden, die — naar *Het Vaderland* van 30 October, Avondblad C — onlangs schreef:

> „Het spreekt vanzelf, dat bij minderjarigen, nauwe verwanten en krankzinnigen geen sprake kan zijn van een *geregistreerd* huwelijk. Dit alles sluit echter een *werkelijk,* een *feitelijk* huwelijk van deze partijen niet uit, voor zoover er tenminste geen sprake is van geweld. Krankzinnigen vermogen zeker niet hun huwelijk te doen inschrijven, men kan echter dien menschen toch niet verbieden hun gevoelens te hebben, en hieraan toe te geven. Wij, communisten, kennen niet het begrip van de zoogenaamde bloedschande (huwelijken van naaste bloedverwanten) en niemand kan het verhinderen, dat naaste bloedverwanten, b.v. vader en dochter, en moeder en zoon, zonder te denken over een ingeschreven huwelijk, in den staat van „feitelijk

huwelijk" treden. Ook ons strafwetboek kent geen leeftijdsgrens, gesteld tot het aangaan van een wettig huwelijk, tenminste als er geen sprake is van bedreiging of geweld".

Neen, hier verkondigt men dezen gruwel nog niet. Maar denkbeelden als deze worden door de politieke grenzen der nationaliteiten niet gekeerd. Ze slaan evengoed over als zulks het geval is geweest met andere denkbeelden.

Twee Duitsche professoren — Karl Binding en Alfred Hoche — gaven in het jaar 1920 een boek in het licht over „Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens" waarin bepleit wordt de vernietiging, de uitroeiing van zieken en zwakken, van de „afvalproducten" van het menschelijk geslacht. Niet lang daarna verschenen in Engeland en Amerika pleidooien van gelijken inhoud en ook in ons land, zij het nog wat schuchter, meent men het goed recht dezer denkbeelden in het licht te moeten stellen.

Neen waarlijk, gedachten worden door politieke grenzen niet geblokkeerd. Deze niet en andere, zooals die over de straffeloosheid van den abortus, evenmin. Het mag hier in al zijn bruutheid wat later gepropageerd worden, komen doet het en verderf zaaien evenzeer.

Maar ook al laat men deze uitersten rusten dan blijft er nog genoeg te bestrijden over.

De ook bij ons reeds in zoo ruime mate toegelaten practijk van echtscheiding bij onderling goedvinden tast de beteekenis van het huwelijk in zijn grondslagen aan. Omdat die practijk er toe leidt de zonde als iets normaals aan te zien; omdat het gevoel voor den ernst des levens, voor de heiligheid van het huwelijk er door te loor gaat; omdat het samenstel van ons maatschappelijk leven er door ontwricht wordt. Erger dan de zonde zelf is het feit, dat de zonde niet meer als zonde gezien wordt.

Daarom mag de kerk bij deze dingen allerminst lijdelijk toezien. Tegenover deze aan het Christendom absoluut vijandige beginselen moet ze kloek de stem van het Evangelie doen hooren en van het burgerlijk leven *vorderen* zich aan den eisch van het Evangelie te onderwerpen. Ze kan dat niet afdwingen met machtsmiddelen, maar ze mag haar zedelijk getuigenis ook nooit achterwege laten.

Woekeren toch deze dingen in de maatschappij voort dan houdt het natuurlijk leven op om te beantwoorden aan de Wet Gods, dan wordt het leven dat uit de Schepping opkomt volstrekt gedegenereerd; dan wordt de volksconscientie verduisterd en wordt *daardoor* het terrein waarop de Overheid werend en behoudend optreedt steeds kleiner.

Daarin ligt juist de beteekenis van de kerk, dat zij de volksconscientie op deze punten wakker moet houden, haar den gruwel en de zonde er van moet doen verstaan. Verzet toch de volksconscientie zich tegen dit bederf van het natuurlijke leven dan heeft de kerk aan eigen machtsmiddelen ook geen behoefte. Dan zorgt het ontwaakte volksgeweten

er in onzen tijd wel voor, dat de Overheid van een Christelijk volk op haar terrein handhaaft wat moet blijven bestaan en bestrijdt wat tegengestaan moet worden. Dan ontstaat er tusschen Kerk en Overheid overeenstemming in de zedelijke beschouwing en in de beoordeeling van deze dingen.

* * *

Gij verlangt niet dat ik met U stuk voor stuk de punten naga die in onzen tijd de bijzondere aandacht vragen. Ge kent ze evengoed als ik. Dat ik U bepaaldelijk wees op de dreigende gevaren voor huwelijk, huisgezin en familieleven komt hieruit voort, dat verwoesting daarvan den wortel aantast van *alle* natuurlijk leven naar den eisch van Gods Woord. Wie *die* levenssfeer beschermt, beschermt het gansche maatschappelijk leven.

Daarom primeert in de *maatschappelijke* sfeer *dit* probleem, zooals in de sfeer van den *Staat* het *gezags*probleem en de rechte verhouding tusschen Gezag en Vrijheid.

Over de bron van het gezag heeft de Christelijke kerk een opvatting die voor twijfel geen ruimte laat. Het is ook hier weer de Schrift zelf die den oorsprong er van met onwederlegbare duidelijkheid aangeeft.

Door Mij regeeren de Koningen,

Door Mij heerschen de Heerschers en de Prinsen, alle richters der aarde (Spr. 8 : 15, 16).

Want daar is geen macht dan van God, en de machten die daar zijn, die zijn van God geordineerd (Rom. 13 : 1).

Alle gezag dat wij om ons heen waarnemen wordt door die aanvaarding van Gods Souvereiniteit teruggebracht tot een *afgeleid* gezag. Het komt den gezagsdragers niet van nature toe, het is niet inhaerent aan hun wezen, het daalt op hen af. Zij zijn er van Godswege mee bekleed.

Noch een Vorst in een Monarchie, noch het Volk in een Republiek, kunnen de Souvereiniteit voor zichzelf opeischen, alsof zij die van nature bezaten. Het is altijd God die haar verleent. En die haar verleent, niet om haar, bij wijze van afstand, over te dragen, maar om haar te doen *gebruiken* op de wijze als de apostel Paulus in Rom. XIII aangeeft: teneinde het goede te beschermen en een wreker te zijn tot straf dengene die kwaad doet.

Het vasthouden aan dit beginsel is daarom van zoo hooge beteekenis omdat het niet alleen volstrekte vastheid verleent aan alle gezagsoefening hier op aarde, maar vooral ook wijl het een waarborg schept voor het trekken eener juiste grens tusschen gezag en vrijheid. Want hoe noodzakelijk voor een ordelijke samenleving de erkenning van een over ons gesteld gezag ook is, van niet minder beteekenis is de handhaving der menschelijke vrijheid tegenover menschelijke willekeur. Het volk dat zichzelf Souverein waant, de Staat die zich van nature drager van Souvereiniteit acht, zij erkennen geen enkele macht boven zich. Aan hun machts-

oefening ontbreekt dus elke begrenzing. Tot willekeur, tot ongeoorloofd ingrijpen in het private leven, tot brutaal geweld ten aanzien van de persoonlijke vrijheid kan het begrip eener zelfstandige Souvereiniteit leiden en heeft het geleid.

Naar de Christelijke Souvereiniteitsgedachte daarentegen kan gezagsoefening nooit anders gezien worden dan onder verantwoordelijkheid aan Hem van wien alle gezag afdaalt.

Daarin ligt op zichzelf reeds een rem tegen ongebreidelde willekeur, maar sterker nog wordt die beteugeld, wijl de toekenning van souvereiniteit niet beperkt is tot één enkele instantie, tot één enkele levenssfeer. God schonk aan verschillende levenskringen ook eigen levenswetten, waarnaar ze zich zelfstandig kunnen ontwikkelen en het zou miskenning zijn van het Recht Gods als volkomen souverein, indien de eene aardsche levenskring trachtte de ontplooiing der vermogens van een andere te onderdrukken.

Dat heeft de Staat vroeger wel beproefd tegenover de Kerk; de Kerk op haar beurt tegenover de wetenschap, maar dat alles is gevolg van onjuiste opvattingen over het Souvereiniteitsbegrip.

Ik werk die gedachten van avond niet verder uit. Ik heb alleen op de groote beteekenis van de Christelijke Souvereiniteitsgedachte willen wijzen, omdat ook hier aan alle zijden op zulke ernstige afwijking te wijzen valt.

Er is revolutionair *misbruik* van gezag en er is revolutionair *verzet* tegen een krachtige handhaving van het gezag.

En die twee zijn in den grond één.

Eerst ondermijning, dan protest, vervolgens verzet tegen het wettig gezag; eindelijk terzijdestelling en verovering van het gezag en ten slotte misbruik er van.

Aan de juiste gezagshandhaving hangt ook het welwezen der kerk zelf. Zoodra op dit terrein de Christelijke gedachte door andere denkbeelden vervangen wordt, raakt de kerk niet alleen buiten staat haar roeping tegenover de wereld te vervullen, maar kan zij ook haar taak in engeren zin niet meer volbrengen. Rusland is daarvan het sprekende voorbeeld.

* * *

En nu moet men niet alleen letten op wat we in het dagelijksch leven als revolutionaire gezagsondermijning en gezagsontkenning waarnemen.

Er doen zich ook verschijnselen voor, die naar het uiterlijk eer het tegendeel zouden doen gelooven, doch in den grond der zaak even gevaarlijk zijn.

Ik denk hier aan de stroomingen die men onder den naam van fascisme saamvat. Men heeft den vader van het fascisme, den Italiaanschen staatsman Mussolini, niet ten onrechte een mensch genoemd, die alle typen in zich vereenigt: denker, harde werker, kunstenaar, agitator, staatsman, profeet.

Het is niet te verwonderen dat een zoo veelzijdig man, van onbegrensde werkzaamheid en ongetoomden wil, niet alleen op de verbeelding zijner landgenooten sterk heeft ingewerkt, maar ook buiten de grenzen van Italië geestdriftige volgers heeft gevonden. Ontkend kan voorts niet worden, dat zijn arbeid voor Italië in menig opzicht zegenrijk is geweest en dat er niet veel voorbeelden zijn van gelijk resultaat in een gelijke korte periode.

Toch mag bij alle waardeering van voorloopige resultaten geen oogenblik uit het oog worden verloren, dat het fascisme ook een geestelijken ondergrond heeft die getoetst moet worden. Want ook hier maken de gedachten niet halt bij de Italiaansche grenzen of bij eenige andere grens.

En te eerder is dit noodig omdat enkele uiterlijke verschijnselen van het fascisme in hooge mate misleidend zijn.

Zoo is er b.v. een duidelijke toenadering tot het traditioneele Katholicisme merkbaar, die door velen, ten onrechte echter, wordt gezien als een aanleuning aan de religie.

Zoo is er een pleiten voor geestelijke vrijheid, die in den diepsten grond echter verheerlijking van den mensch is en daarom geen echte vrijheid baren kan.

Zoo is er vereering van de traditie, iets dat wij zeker te weinig bezitten en daarom velen van ons bekoort, maar het is een vereering die gevaar loopt terug te grijpen in het Heidendom.

Zoo wordt de tucht weer onder het volk gebracht en wie de tuchteloosheid kent die ons volk eigen is raakt ook onder de bekoring daarvan, maar het is een tucht die het zedelijk fundament mist.

Het heeft in de verwarde administratie des lands orde geschapen, maar tegelijk de locale autonomie vernietigd en de apotheose van den centralistischen almachtigen Staat tot het uiterste doorgevoerd.

Als we den Italiaanschen dictator het hooren uitroepen: Julius Caesar is mijn voorbeeld! dan kunnen we wel iets verstaan van de geestdrift van hen die verzadigd zijn van de machteloosheid, die de moderne democratie in vele landen te aanschouwen gaf. Maar dan vragen we toch óók naar de beginselen, die aan dit vereerde dictatoriale regime ten grondslag liggen.

En als vanzelf gaan onze gedachten dan terug naar een anderen Italiaan, naar een die leefde tijdens den overgang van de Middeleeuwen naar den Nieuwen Tijd; terug naar den theoreticus van den nationalen Machtstaat, naar Macchiavelli.

Onvruchtbaar bleef het streven van het Italië zijner dagen, het Italië van de Renaissance, naar een nationalen eenheidsstaat. De herinneringen aan den glorietijd van het oude Rome hadden eene levendige begeerte naar dien eenheidsstaat doen ontstaan en de geestdrift van het patriotisme had den gloed eener warme religie verkregen.

Maar er waren ook sterke tegenwerkende krachten; sterker dan het vurig verlangen naar het herstel der oude glorie van Rome, dat eenmaal

aan den Staat de hulde bracht die alleen aan den Schepper van hemel en aarde toekomt.

Ook toen reeds ging de begeerte uit naar de „sterke hand" die met klaar bewustzijn een machtigen Romeinschen Staat herstellen zou en die — ter bereiking van dit doel — de leer noodig had van de volstrekte scheiding van Staatkunde en Moraal of — wellicht juister nog — van de *ondergeschiktheid* van de Moraal aan de Staatkunde.

Doel van den Staatsman — zoo leert Macchiavelli — zal eenig en alleen mogen zijn het behoud en de machtsvergrooting van den nationalen Staat. Alles wat aan dit doel bevorderlijk is, is gerechtvaardigd, is zelfs goed. De Moraal, de Religie zelfs, kan op geen hoogere waardeering aanspraak maken dan om als *middel* te dienen ter bereiking van het Staatsdoel.

Hier openbaart zich al dadelijk een scherpe tegenstelling met de Christelijke opvatting. *Wij* verlangen dat het Christendom, de Christelijke moraal, *heerschen* zal ook in het natuurlijke leven; ook in de sfeer van den Staat.

Niet heerschen door macht, maar heerschen door *invloed* op de conscientie van Regeering en Volk.

En hierdoor wordt het nu ook duidelijk hoe de Macchiavellistische Staatsman zich, ondanks de Staatsverheerlijking, naar de Religie kan overbuigen. Overbuigen immers, *niet* om haar woord te beluisteren en zich er door te laten beïnvloeden, maar om haar te gebruiken als middel om zijn Staatsdoel nader te komen.

Ge voelt het wel dat hier eene scherpe antithese aanwezig is tusschen de Christelijke opvatting die aan Religie en Moraal een leidenden invloed op geheel het natuurlijke leven wil toegekend zien en de Macchiavellistische grondgedachte, die haar wil bezigen als houthakker en waterputter.

Wij willen Gods recht en Gods eere ook op buiten-kerkelijk terrein tot gelding zien gebracht.

De Macchiavellist ziet Religie, Recht en Moraal slechts als dienaars van den Staat, die zijnerzijds op niets anders bedacht is dan op zelfbehoud en machtsvergrooting.

Waar de grenzen van den Staat liggen, daar liggen ook de grenzen van Recht en Moraal!

Maar niet alleen dat hierdoor de kerk van hare plaats der eere in het menschelijk leven teruggedrongen wordt, ze wordt door deze gedachtenwereld ook rechtstreeks bedreigd. In kiem bevat de Macchiavellistische staatsgedachte immers de mogelijkheid om de kerk geheel ter zijde te stellen. Zoodra zij een onnut werktuig zou zijn geworden houdt het „liebäugeln" reeds op. En als zij, hare roeping getrouw, voor de handhaving van Recht en Moraal in Christelijken zin zou opkomen, loopt zij gevaar de ongebreidelde Staatsmacht tegen zich te zien gekeerd.

* * *

Het fascisme van onze dagen en de leer van Macchiavelli zijn wezenseen. Ook het Italiaansche fascisme van thans stelt boven alles als doel de macht en de grootheid van den Staat. Aan die grootheid van den Staat moet — naar het eigen woord van een fascistisch penvoerder — al het andere ondergeschikt worden gemaakt.

Daarom hebben we in het fascisme niet slechts te doen met een bijzonderen vorm van Staatsbestuur; niet slechts met een aangelegenheid die op eenigszins ongewone wijze de verhouding tusschen Regeering en volksvertegenwoordiging regelt; niet slechts met een persoonlijk regime van groote kracht; maar hebben we er in te zien een bepaalde wereldbeschouwing die in haar dieperen grond vijandig staat tegenover de Christelijke opvatting inzake de verhouding tusschen Christendom en Wereld. De theoretische grondslag er van vindt men in de leer van Macchiavelli en van deze laatste kan men zekere grondtrekken weer terugvinden bij schrijvers uit de heidensche oudheid.

Aan dat alles wordt niet tekort gedaan door het feit dat in het R.K. Italië in de schoollokalen weer het kruisbeeld werd toegelaten en het godsdienstonderricht weer werd ingevoerd. De Religie wordt er thans nog als een nuttige dienstmaagd gezien.

Duidelijker beeld van de verhouding tusschen fascisme en Kerk krijgt men dan ook als men luistert naar het woordt dat niemand minder dan Mussolini zelf op 3 April 1921 te Bologna, zijnen hoorders toeriep: „Het fascisme is de grootste van alle ketterijen die ooit aan de kerk-„deuren klopten. Den priesters, die meer of minder klagende oude vrouwen „zijn, worde het duidelijk: weg van deze tempels die met vernietiging „bedreigd worden; onze triomfeerende ketterij is bestemd licht in alle „hersens te ontsteken".

* * *

Men late zich dan ook niet misleiden door den uiterlijken schijn van het hedendaagsch fascisme, dat in wezen niet anders is dan de verheerlijking van de Staatsraison à la Macchiavelli in modernen vorm.

Als het gaat om de vraag uit welke bron de volksconscientie moet worden gelaafd, dan *kan* er niet alleen een oogenblik komen dat ook de Macchiavellist van de 20e eeuw een antwoord geeft dat tegen de diepste levensovertuiging van den Christen ingaat, maar dan is het *zeker* dat zulk een oogenblik aanbreken *zal*.

De volslagen ondergeschiktheid van zedelijke beginselen aan de dusgenaamde politieke noodzakelijkheden maakt zulks onvermijdelijk.

* * *

Het was niet mijn bedoeling het fascisme in zijn betrekking tot de kerk ten voeten uit te behandelen. Ik heb slechts den revolutionairen oorsprong dezer beweging willen doen zien.

Revolutionair in oorsprong, wijl, — gelijk bij *alle* revolutie — ook

hier het souverein gezag Gods ontkend wordt en het gezag van den mensch — in dit geval van den Staat — ten troon wordt verheven, voor de Goddelijke Souvereiniteit in de plaats wordt gesteld. Daardoor mist dit gezag ook zijn natuurlijke begrenzing; het erkent geen macht boven zich en eindigt dikwerf in onduldbare willekeur, waarbij de Kerk, *als het noodig blijkt,* evenmin gespaard wordt als eenig ander instituut en waarbij in elk geval aan de Kerk de plaats onthouden wordt die haar, wegens haar exceptioneel karakter, toekomt.

En nu zeg ik niet dat de Kerk daarom rechtstreeks tegen het fascisme moet gaan ageeren, maar het is wèl haar taak, ook met het oog op de gevaren die in het fascisme besloten liggen, altijd weer de juiste Christelijke beginselen inzake den oorsprong en de grenzen van het gezag in het licht te stellen. En dit geenszins alleen in het belang van haar eigen welwezen, maar ook als een gevolg van haar roeping ten aanzien van het natuurlijke leven. Zij zelf allereerst moet haar exceptioneel karakter handhaven.

* * *

Voor wat betreft den inhoud van de roeping der Kerk met betrekking tot het natuurlijke leven, moest ik het laten bij de vermelding van een enkel belangrijk punt. Trouwens, detailleering is niet alleen onmogelijk, maar ook volstrekt overbodig. Het is ten slotte alles saam te vatten in dit eene: de Kerk brenge het volle rijke Woord Gods; zij heeft dan alle vraagstukken omvat.

Langs dien weg van de prediking des Woords kunnen de geestelijke schatten waarover de Kerk beschikt worden omgezet in zedelijke krachten, die op heel het natuurlijk leven heiligend en vernieuwend inwerken.

Daarin schuilt haar macht.

Een macht die geestelijk is in oorsprong en in werking, die daarom aan aardsche machtsvormen geen behoefte heeft en die het mitsdien Luther durft nazeggen:

Geen aardsche macht begeeren wij,
Die gaat welras verloren!
Ons staat de sterke Held ter zij,
Dien God ons heeft verkoren.
Vraagt gij zijn naam? zoo weet,
Dat Hij de Christus heet,
Gods Eengeboren Zoon,
Verwinnaar op den troon!
De zeeg' is ons beschoren!

VERHOOGING DER UITKEERINGEN AAN DE GEMEENTEN VOLGENS DE WET VAN 24 MEI 1897 (STAATSBLAD 156) [1])

DOOR

J. H. DE WAAL MALEFIJT.
Burgemeester van Katwijk.

In 1897 werd onder Minister Sprenger van Eyk de wet aangenomen, waardoor in het vervolg de Financiëele verhouding tusschen Rijk en Gemeenten zou worden beheerscht. Het was een financieel kunststuk van dien bewindsman, dat aan iemand met minder bekwaamheid en handigheid zeker niet zou zijn gelukt. Maar tevens een kunststuk dat, op den keper beschouwd, alles behalve vrij van gebreken was. De aanvankelijke ingenomenheid, die voornamelijk gegrond was op de voordeelen, die sommige gemeenten uit de regeling trokken, maakte dan ook binnen korte jaren plaats voor eene algemeene ontevredenheid.

De benoeming van de Staatscommissie bij Koninklijk Besluit van 1 Juli 1903 in het leven geroepen, die tot taak had den financieelen toestand der gemeenten te onderzoeken en voorstellen te doen om hem, waar hij ongunstig was, te verbeteren en waar hij nog bevredigend was, verslechtering tegen te gaan, werd dan ook algemeen met ingenomenheid begroet.

Helaas heeft die commissie, die haar arbeid aanving onder het presidium van Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort en ten einde bracht onder dat van Mr. T. S. van Nierop, in haar rapport, dat zij den 19 December 1907 uitbracht, moeten verklaren, dat zij over den weg, die moest worden ingeslagen, niet tot een eenparig advies had kunnen komen. Alleen omtrent een tweetal punten heerschte in haar midden eene vrij groote eenstemmigheid, n.l. dat de kosten van vervoer en verpleging van arme krankzinnigen door het Rijk voor zijne rekening zouden moeten worden genomen en dat de helft der jaarwedden van Burgemeesters en Secretarissen door het Rijk aan de gemeenten zou moeten worden vergoed. Merkwaardig genoeg heeft de Regeering op *geen* van beide punten met den wensch van de groote meerderheid der commissie rekening gehouden. Een treffende illustratie van het nut van Staatscommissies zou men kunnen zeggen.

De regeling van 1897 bleef zooals zij was.

Alleen werd in 1920 aan de gemeenten vrijheid gegeven om het terrein harer directe heffingen nog wat uit te breiden. Ook wordt thans toegelaten, dat zij uit hare bedrijven een matige winst trekken.

Maar het uitkeeringscijfer per inwoner, in 1897 vastgesteld, bleef on-

veranderd. En — het leggen van nieuwe en groote lasten op de gemeenten ging in versneld tempo voort.

Geen wonder dat de toestand met den dag meer onhoudbaar werd. In 1921 stelde Minister de Geer dan ook een noodwet voor om, gedurende elk der jaren 1921 en 1922, de uitkeeringen volgens de wet van 1897, waar dit noodig bleek, te verhoogen, volgens de bij die noodwet gestelde regelen. Tegelijk benoemde de Minister een staatscommissie, om over het zeer urgente vraagstuk van de verhouding tusschen Rijks- en Gemeentefinanciën de Regeering te adviseeren.

In de memorie van antwoord betreffende de ontworpen noodregeling verklaarde de Minister, dat de samenstelling der Commissie de verwachting wettigde, dat met bekwamen spoed naar eene oplossing der kwestie zou worden gestreefd. De Minister voegde erbij dat gehoopt mocht worden, dat met 1 Januari 1923 het geheele vraagstuk op nieuwen voet definitief zou zijn geregeld. Helaas kwam die commissie reeds den 22sten Mei 1922 's Ministers optimisme beschamen door hare verklaring, dat eerst in 1926 de definitieve regeling haar beslag zou kunnen krijgen. En onlangs vernam men, dat dat onderwerp eerst tegen het einde van 1927 kan gereed komen.

De nooduitkeeringen zijn echter met 1 Januari 1923 opgehouden, hoewel in 1921 de tegenwoordige Minister van Financiën, thans ook Voorzitter van den Ministerraad, onmiddellijke hulp aan de gemeenten zóó noodig achtte, dat hij niet aarzelde een noodwet in te dienen om daarin te voorzien. Vergeten mag daarbij ook niet worden, dat het doel van die noodwet was de gemeenten blijvend te helpen en dat gedurende de behandeling haar werking alleen daarom tot de jaren 1921 en 1922 beperkt werd, omdat de Minister verwachtte dat vóór 1 Januari 1923 de definitieve regeling er zou zijn.

Ik geloof niet dat er veel personen in het land waren, die toen de verwachting van den Minister deelden. Het tegendeel is wel het geval. En op dit oogenblik schijnt men verder van dit doel verwijderd dan ooit

Maar het gaat toch niet aan om onderwijl voor de gemeenten *niets* te doen. Zoo ooit dan is hier het spreekwoord:: Le mieux est l'ennemi du bien" van toepassing. Want in afwachting van die betere definitieve regeling zou men een belangrijke en mogelijke verbetering van de tegenwoordige, steeds meer onhoudbaar wordende, toestanden achterwege laten.

Hoe is die toestand ontstaan?

Het antwoord op die vraag schijnt voor velen heel gemakkelijk te geven. De gemeentebesturen zijn niet zuinig geweest, hebben er maar op los geleefd, hebben hun geld in weeldeuitgaven verkwist, hebben maar leening op leening gesloten, zoodat een belangrijk deel der inkomsten verspild wordt aan rente en verbruikt voor aflossing, enz.

Ik zal niet ontkennen dat er gemeentebesturen zijn, die van tijd tot tijd de noodige zuinigheid wel eens uit het oog hebben verloren. Doch lang niet alle. En dan veelal nog maar in sommige aangelegenheden. En in ieder geval hebben zij *veel* minder op dit punt gezondigd dan het Rijk. Terwijl de overgroote meerderheid der gemeenten met pijnlijke zorg de uitgaven hebben ingeperkt, op gevaar af van te eeniger tijd te moeten ontwaren, dat de zuinigheid de wijsheid heeft bedrogen. Wil men dat niet van *mij* aannemen en blijft men van meening, dat de verhooging van uitgaven voornamelijk aan de gemeentebesturen zelf te wijten is, laat dan Minister de Geer, die èn als lid van Gedeputeerden van Zuid-Holland èn als Burgemeester van Arnhem, van nabij met de gemeentelijke uitgaven bekend is, het voor mij zeggen mogen. Die bewindsman verklaarde in 1921 het volgende:

„Wie nauwkeuriger nagaat, waarin in de zwaarst belaste gemeenten „de geweldige uitzetting van het budget te wijten is, komt tot het resultaat, „dat zeer weinig uitgaven, die van den vrijen wil der gemeentebesturen „afhankelijk waren, hierin hebben deel gehad.

„Hoogere salarissen en loonen, door de tijdsomstandigheden en vooral „niet minder door het Rijksvoorbeeld zelfs aan de zuinigste gemeente-„besturen opgelegd, vermeerdering van personeel door den achturigen „arbeidsdag, bijslagen op pensioenen, op woninghuren, op werkloosheids-„uitkeeringen aan al of niet „uitgetrokkenen", stijging van materiaal-„prijzen; uitbreiding van de gemeentelijke taak door den wetgever en „door, zachten drang uitoefenende, ministerieele circulaires, dit alles en „zooveel meer deed de budgetten zwellen, automatisch onweerstaanbaar, „als met de kracht en de zekerheid van het klassieke noodlot." [2])

Inderdaad zóó is het.

Niet in de eerste plaats in het beleid der gemeentebesturen, maar stellig voor $^7/_8$ deel in de wetgeving, ligt de oorzaak van den onhoudbaren toestand, waarin vele gemeenten nu reeds verkeeren en straks nog meerdere zullen geraken.

Wat heeft men in 1897 gedaan?

De Regeering erkende, dat de gemeenten recht konden doen gelden op eene uitkeering uit 's Rijks schatkist. En wel op een uitkeering per inwoner berekend.

Het motief voor die uitkeering werd door haar als volgt omschreven.

„Het motief waarom de Staat uitkeeringen doet aan de gemeenten," zoo leest men in de Memorie van Toelichting van het wetsontwerp, dat later de wet geworden is van 24 Mei 1897, „vloeit voort uit tweeërlei „omstandigheid.

„Eensdeels toch noodzaakt de Staat de gemeenten tot het doen van „uitgaven in het algemeen belang.

„Anderdeels wordt aan de gemeenten belet door accijnsheffing alle „ingezetenen in hare lasten te doen bijdragen."

Op die beide gronden berust art. 1 van de wet, waarin bepaald

werd, dat de gemeenten voortaan van het Rijk over elk jaar eene uitkeering zouden ontvangen, bestaande uit een volgens de regelen dier wet vast te stellen bedrag voor iederen inwoner der gemeente op 1 Januari van dat jaar.

De grootte van het bedrag, dat per inwoner zou worden uitgekeerd werd berekend naar den financieelen toestand waarin de gemeente in 1896 zich bevond en is sinds dien onveranderd gebleven. Feitelijk was die fixeering in strijd met de gronden door de Regeering zelf ter rechtvaardiging van haar regeling aangevoerd. Als eerste grond toch noemde de Regeering, dat de wet de gemeente verplichtte tot het doen van uitgaven in het algemeen belang. Logisch volgt daaruit dat, wanneer *na* 1897 wetten of wettelijke maatregelen tot het doen van *nieuwe* uitgaven in het algemeen belang dwongen, boven die, welke bij het tot stand komen der wet van 1897 reeds aan de gemeenten waren opgelegd, ook het bedrag der uitkeering per inwoner, als compensatie van die meerdere uitgaven had moeten zijn verhoogd. Dat er sinds 1897 tal van dergelijke wetten en algemeene maatregelen van bestuur zijn uitgevaardigd, die kosten, vaak groote kosten voor de gemeente, hebben medegebracht, hetzij dan direct of indirect, weet ieder. Om maar iets te noemen hebben wij sinds gekregen de woningwet, de ongevallenwet, de leerplichtwet, de invaliditeitswet, de pensioenwet, de verschillende onderwijswetten (waaronder vooral de wet van 1920 op het L.O. groote lasten op sommige gemeentebesturen heeft gelegd), de warenwet, de crisiswetten, de regeling van de werkloosheidsuitkeeringen, de uitbreiding van het kiesrecht, enz.

Eigenlijk zijn er maar weinig wetten aan te wijzen, waardoor de gemeenten niet tot nieuwe uitgaven werden gedwongen. Aan veel van dit alles werd bij het vaststellen van de uitkeering per inwoner in 1897 nauwelijks gedacht. En toch liet men het uitkeeringscijfer maar onveranderd. Gevolg is dat de gemeenten die meerdere uitgaven moesten vinden door het heffen of verzwaren van drukkende gemeentelijke inkomstenbelastingen. En wel in dier voege, dat die belasting tot hooger percentage moest worden geheven, naar mate het belastbaar inkomen in de gemeente *geringer* was.

Hoe armer de gemeente des te hooger belastingpercentage.

Is de fixatie van het uit te keeren bedrag per inwoner alzoo in strijd met den eersten rechtsgrond, dien de Regeering in 1897 aan haar wetsvoorstel ten grondslag heeft gelegd, ook in verband met den tweeden grondslag is zij niet te verdedigen.

In de opbrengst der accijnzen toch is een geregelde stijging waar te nemen. Niet alleen in verband met de bevolkingstoename, maar ook per hoofd der bevolking gerekend. Naarmate de welvaart klimt, neemt ook het gebruik van veraccijnsde artikelen per hoofd der bevolking toe. Zeer sterk is dit te zien bij de suikeraccijns. In 1897 was die accijns precies even hoog als in 1924. Toch bracht hij in 1924 per hoofd der bevolking op *f* 6.39, terwijl dit bedrag in 1897 slechts *f* 2.16

was. Billijk ware het dus geweest om, wanneer men aan de gemeenten eene compensatie wilde geven voor het haar ontnomen recht tot accijnsheffing, haar een zeker *percentage* toe te kennen van de opbrengst der accijnzen, die door het rijk werden geheven, in verhouding tot het zielental der bevolking. Dan zouden de gemeenten van de algemeene stijging per hoofd mede haar aandeel hebben gekregen. Thans is dit uitgesloten. Volgens de jaarcijfers bedroeg de opbrengst der gezamenlijke accijnzen, per hoofd der bevolking van ons land, over de periode 1891—1900 *f* 9.28. In 1924 was dit cijfer gestegen tot *f* 19.14 of, als wij de accijns op de tabak, die 1 Juni 1924 werd ingevoerd, daarvan aftrekken *f* 16.86. Het Rijk streek dat accres kalmpjes op. De gemeenten konden toekijken en mochten zich afmartelen om de zware lasten, door Rijkswetten op haar gelegd, te dragen. Tot troost verscheen dan af en toe een Ministerieele circulaire waarbij zij tot zuinigheid werden aangemaand en gewaarschuwd om vooral de belastingen niet te hoog op te voeren!

Had men in 1897 in plaats van een vast cijfer per inwoner toe te kennen, een percentage gegeven van het gemiddelde bedrag, dat de accijns per inwoner over ieder jaar opbrengt, dan zou de uitkeering aan de gemeenten *uit dien hoofde* thans reeds het dubbele hebben bedragen.

Het is niet mijn voornemen om door lange cijferreeksen de schromelijk zware lasten, die tal van gemeentebesturen, waarlijk niet voor hun genoegen, maar tegen hun wil en wensch verplicht worden aan de ingezetenen op te leggen, in het licht te stellen. Het voortreffelijke overzicht, dat jaarlijks door het centraal bureau voor de Statistiek van den belastingdruk in de verschillende gemeenten wordt uitgegeven, maakt zoodanige mededeeling trouwens overbodig. Uit dat overzicht ziet men dat de regel „belasting naar draagkracht", wanneer men de gemeenten als geheel met elkander vergelijkt, vrijwel in zijn tegendeel wordt omgezet.

Zonderlinge verhoudingen komen vooral aan het licht bij eene vergelijking van evengemeld overzicht met het statistieke overzicht der verschillende gemeentebegrootingen, eveneens door het Centraal Bureau uitgegeven.

Daaruit blijkt, om mij nu maar eens alleen tot Zuid-Holland te bepalen, dat in de gemeenten 's Gravenhage en Wassenaar over het jaar 1925/26 gemiddeld per inwoner *f* 49.24 en *f* 46.23 aan gemeentelijke heffingen werd betaald. Om dit bedrag te verkrijgen moest men in eerstgenoemde gemeente op een zuiver inkomen van *f* 2000.— *f* 28.02 gemeentelijke inkomstenbelasting heffen, terwijl 110 opcenten op de personeele belasting en 50 op de vermogensbelasting werden geheven; in Wassenaar kon iemand met *f* 2000.— zuiver inkomen met *f* 7.77 volstaan, terwijl nòch op het personeel nòch op de vermogensbelasting opcenten werden geheven. Een niet onbelangrijk verschil voorzeker.

Doch een verschil, dat in het niet zinkt, wanneer men het vergelijkt met den toestand in Leiden en Vlaardingen, twee gemeenten op slechts geringen afstand van de beide eerste gelegen. In beiden bedroeg het

gemiddelde bedrag dat, wederom per inwoner, aan gemeentelijke heffingen over datzelfde tijdvak moest worden betaald, respectievelijk ƒ 33.67 en ƒ 39.48. Dus aanmerkelijk minder dan in 's Gravenhage en Wassenaar. Doch om dit zooveel lagere bedrag te verkrijgen moest Leiden van inkomens van ƒ 2000 ƒ 66.82 heffen met 100 opcenten op het personeel en 15 op de vermogensbelasting, terwijl voor Vlaardingen die cijfers respectievelijk waren ƒ 72.49, 150 en 100.

Hierachter volgt een staatje, waarin ik de cijfers, zooeven vermeld, heb opgenomen zooals die zijn in een twaalftal Zuid-Hollandsche gemeenten. Daaruit zal men zien, hoe groot de verschillen zijn tusschen gemeenten, vaak in elkanders onmiddellijke nabijheid liggende. En ook, hoe weinig gewicht het betrachten van zuinigheid in deze in de schaal kan leggen.

Mag een regeling, die dergelijke wanverhoudingen in het leven heeft geroepen, langer worden gehandhaafd? Is het niet ten hoogste tijd om daaraan een einde te maken?

De vraag stellen is haar beantwoorden.

Maar het is te vreezen, dat eene definitieve regeling nog lang zal uitblijven.

Een noodregeling is daarom in hooge mate urgent.

Men vergete niet, zooals boven reeds is herinnerd, dat de noodwet van 1921 oorspronkelijk niet bedoeld was om beperkt te blijven tot de jaren 1921 en '22, maar bestemd was om te blijven gelden tot dat eene nieuwe definitieve regeling zou zijn aangenomen. Eigenlijk had, toen 1 Januari 1923 de nieuwe regeling er niet was, de noodwet moeten zijn gecontinueerd, of een nieuwe noodwet ingediend. In ieder geval is het van de hoogste noodzakelijkheid, dat zonder dralen thans wordt ingegrepen. De toestand is inderdaad onhoudbaar en wordt dagelijks moeilijker. De wijziging in de wet op de personeele belasting brengt voor de minst kapitaalkrachtige gemeenten weer nieuwe moeilijkheid. Gemeenten *zonder* opcenten op het personeel zullen er enkel voordeel van hebben. Maar de andere worden zwaarder getroffen naarmate haar getal opcenten hooger is. En juist de armere gemeenten zijn reeds tot groote uitgaven voor krankzinnigenverpleging, armenzorg, werkloosheidsuitkeering, schoolbouw, woningvoorziening enz. verplicht.

En dan het 7de leerjaar. Men spreekt erover alsof er geen nieuwe aanbouw van lokalen noodig zou zijn. Alsof de exploitatie-uitgaven niet zouden stijgen, alsof er geen art. 101 in de L.O.wet stond. Als eenig bezwaar tegen invoering van leerplicht ook voor het zevende leerjaar, werd aangevoerd, dat het Rijk dan 20 millioen meer zou moeten uitgeven.

Aan de geldelijke gevolgen voor de gemeenten werd niet eens gedacht.

Het Rijk kondigt *belastingverlaging* aan, maar tegelijk dwingt het de gemeenten om haar percentage voor de gemeentelijke inkomstenbelasting te *verhoogen.*

Zware lasten zijn sedert 1897 op de gemeenten gelegd.

Wat deed het Rijk om haar het dragen daarvan mogelijk te maken?

Maar, zoo vraagt men wellicht — want de gemeentebesturen hebben nu eenmaal een slechten naam — zal, wanneer door een noodwet de uitkeeringen volgens de wet van 1897 worden verhoogd, daarvan wel het gevolg zijn, dat de gemeentelijke heffingen dalen? Zal het meerdere niet veeleer gebezigd worden tot het doen van nieuwe uitgaven? Wanneer het Rijk maar niet tot nieuwe uitgaven dwingt, ben ik daarvoor niet bang. Maar het gevaar kan gemakkelijk worden afgewend door in de noodwet de bepaling op te nemen, dat de hoofdelijke omslag in de gemeente moet dalen met het bedrag waarmede de uitkeering wordt verhoogd.

Maar komt de gemeentelijke autonomie dan niet in het gedrang? Want eene dergelijke bepaling beteekent vrijheidsbeperking, vooral door het toezicht op de naleving ervan.

Wat daarop te antwoorden?

Met die gemeentelijke autonomie is het vrij zonderling gesteld. Het eene moment is zij totaal geëclipseerd, doch andere oogenblikken verschijnt zij in vollen luister.

Wanneer aan de gemeenten nieuwe lasten moeten worden opgelegd of bronnen van inkomst ontnomen, merkt men van haar *niets*.

Wie haar naam ook maar fluisterend zou noemen, wordt bijna uitgelachen. Als weerlooze schapen staan de gemeenten gedwee te wachten op hetgeen de scheerders over haar beslissen.

Maar wanneer die gemeenten zich dan verstouten om steun te vragen bij het Rijk voor de uitgaven in het algemeen belang, waartoe het Rijk haar dwingt, dan verandert plots het tooneel. Dan wordt de autonomie plechtig te voorschijn gehaald en gebruikt als schild om de aanvragen der gemeenten af te weren.

In stede, dat de gemeenten zich van dat schild zouden kunnen bedienen, om zich te beschermen tegen haar opgedrongen uitgaven, dient het dus juist voor het tegendeel.

Gemeentelijke autonomie is een kostelijke zaak. Maar niet zooals ze thans wordt toegepast.

Daarom geloof ik niet, dat het argument „inbreuk op de gemeentelijke autonomie" veel indruk op de gemeentebesturen zal maken.

Trouwens men kan zich aan die meerdere vrijheidsbeperking gemakkelijk onttrekken, door geen aanvrage om te mogen profiteeren van eene verhoogde uitkeering in te dienen.

Ik blijf gelooven, dat een noodwet, in den trant van die van 1921, zoolang de definitieve regeling nog niet geboren is, op dit oogenblik de eenige oplossing is. Zij is eisch van billijkheid. Maar ook dringend noodzakelijk. Zij zal belastingverlaging brengen daar, waar zij het meest noodig is.

Vergelijking tusschen een twaalftal gemeenten boven 5000 zielen in de Provincie Zuid-Holland wat het bedrag betreft dat, per inwoner gerekend, aan Gemeentelijke Inkomsten belasting, en gemeentelijke Opcenten op Rijksbelastingen door de ingezetenen wordt opgebracht en wat de bedragen betreft, die door gehuwden met twee kinderen bij een inkomen van *f* 2000.—, *f* 3000.— en *f* 5000.— moeten worden opgebracht aan Gemeentelijke Inkomstenbelasting.

Getrokken uit het door het Centraal Bureau voor de Statistiek uitgegeven overzicht der Gemeente-Begrootingen voor 1925 en de Statistiek van den Belastingdruk over 1925/1926.

	Inwoners op 1 Jan. 1925	Totaal belasting voor de gemeente behalve straatbelasting over 1925	Gemiddeld per hoofd der bevolking	Om deze som bijeen te brengen werd over 1925/26 van een gezin met 2 kinderen geheven bij een inkomen van:			Aanmerkingen. Op het personeel werden geheven de volgende opcenten:
				f 2000.—	*f* 3000.—	*f* 5000.—	
1. Bodegraven	6218	*f* 107.083.—	*f* 17.22	*f* 32.75	*f* 74.37	*f* 158.53	Nihil
2. Boskoop	6670	„ 123 079.—	„ 18.45	„ 35.64	„ 96.62	„ 246.87	100
3. Gorinchem	13938	„ 274.302.—	„ 19.68	„ 45.34	„ 91.49	„ 191.75	50 (*)
4. Den Haag	391369	„ 19270.944.—	„ 49.24	„ 28.02	„ 61.11	„ 148.95	110 (*)
5. Hillegom	9820	„ 239.119.—	„ 24.35	„ 47.88	„ 98.88	„ 226.39	120 (*)
6. Katwijk	14452	„ 169.465.—	„ 11.72	„ 62.20	„ 131.—	„ 271.—	50 (*)
7. Leiden	68470	„ 2305.840.—	„ 33.67	„ 66.82	„ 132.30	„ 276.75	100
8. Noordwijk	8691	„ 162.286.—	„ 18.67	„ 42.—	„ 80.50	„ 147.—	76
9. Vlaardingen	26985	„ 1065.935.—	„ 39.49	„ 72.49	„ 144.25	„ 322.62	150 (*)
10. Voorburg	11410	„ 320.836.—	„ 28.11	„ 32.48	„ 72.58	„ 166.64	20
11. Wassenaar	8448	„ 390.559.—	„ 46.23	„ 7.77	„ 19.98	„ 46.99	Nihil
12. Woerden	7309	„ 128.134.—	„ 17.53	„ 49.80	„ 106.80	„ 227.80	Nihil

*) Hief bovendien nog eene belasting volgens artikel 242*c* der Gemeentewet.

Uit vorenstaanden staat blijkt dat, gerangschikt naar het gemiddeld bedrag, dat *per inwoner* aan belasting wordt betaald, de lijst der gemeenten als volgt luidt:

1. Katwijk	met ƒ 11.72	7. Hillegom	met ƒ 24.35
2. Bodegraven	„ „ 17.22	8. Voorburg	„ „ 28.11
3. Woerden	„ „ 17.53	9. Leiden	„ „ 33.67
4. Boskoop	„ „ 18.45	10. Vlaardingen	„ „ 39.49
5. Noordwijk	„ „ 18.67	11. Wassenaar	„ „ 46.23
6. Gorinchem	„ „ 19.68	12. 's Gravenhage	„ „ 49.24

Om dit bedrag te bereiken moet echter in verschillende gemeenten een zeer verschillend percentage van het inkomen worden betaald. Hieronder zijn de gemeenten gerangschikt naar het bedrag, dat van een gezin met 2 kinderen bij ƒ 2000.— zuiver inkomen moet worden betaald.

1. Wassenaar	met ƒ 7.77	7. Gorinchem	met ƒ 43.34
2. 's Gravenhage	„ „ 28.02	8. Hillegom	„ „ 47.88
3. Voorburg	„ „ 32.48	9. Woerden	„ „ 49.80
4. Bodegraven	„ „ 32.75	10. Katwijk	„ „ 62.20
5. Boskoop	„ „ 35.64	11. Leiden	„ „ 66.82
6. Noordwijk	„ „ 42.—	12. Vlaardingen	„ „ 72.49

[1]) Het ligt in het voornemen binnen afzienbaren tijd opnieuw een artikel over dit onderwerp in dit tijdschrift te plaatsen, teneinde deze zaak van verschillende zijden te belichten. (Redactie)

[2]) Zinsnede voorkomende in de Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag inzake het initiatief voorstel tot nadere regeling van de fin. verhouding van het Rijk tot de gemeente, met instemming aangehaald door den Minister in Zijne Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer betreffende het door hem ingediend wetsontwerp tot het verleenen van een nooduitkeering aan de gemeenten. (Handel. Eerste Kamer 1921/22 blz. 58 vlg.)

KROON EN MINISTERS

DOOR

MR. D. P. D. FABIUS,
lid van den Raad van State.

III. (Slot.)

(Een homogeen Ministerie)

Voor het regeeren door de Kroon, gelijk voor regeeren in het algemeen, is echter vereischt het bestaan van een Ministerie, dat meer is dan eene verzameling van departementshoofden; dat uitdrukt eenheid van regeeringsbeleid; dat is een zoogenaamd *homogeen* Kabinet.

In dien zin heeft een Ministerie te onzent na 1813 langen tijd ontbroken. Nog in 1841 wilde — naar het schijnt — Koning Willem II daarvan niet hooren, toen baron van der Capellen van Berkenwoude het vormen van een homogeen Ministerie als eene der voorwaarden stelde voor zijn optreden als minister van buitenlandsche zaken [1]). Ook werd baron Forstner van Dambenoy, lid van de anti-revolutionaire kiesvereeniging te 's Gravenhage, 15 Juli 1852 opgenomen in het eerste Ministerie Thorbecke, en ging straks deze, met de Ministers Enslie en Pahud, over in het daarop gevolgde Ministerie van de z.g. „tegenovergestelde" richting [2]).

Groen van Prinsterer heeft reeds in de eerste serie van *Nederlandsche Gedachten* voor eenheid van het Ministerie, voor een homogeen Kabinet gestreden [3]). Omdat bij gemis van zoodanig Ministerie, *gouvernementeele regeeringloosheid* ontstaat; zedelijke invloed op Volksvertegenwoordiging en Natie te loor gaat; en, waar *leiding* ontbreekt, *verleiding* begint. Ook wordt de Koning, die zich in de regeering alleen door ministers kan uiten, op die wijze machteloos. Immers ontvalt Hem dan het orgaan voor de verdediging van eenig regeeringsbeleid [4]). „Zonder eenheid van Ministerie geenerlei kracht; daar ook de meest bekwame Monarch onvermijdelijk onder de magt der Tweede Kamer geraakt." [5])

Bekend is de interpellatie, door Groen van Prinsterer 27 Juli 1849 gehouden over het bestaan van een homogeen Ministerie [6]). Hij zeide toen: „Ik begin met de definitie van een *homogeen Ministerie.* Een homogeen Ministerie is een bewind gegrond op eenheid van politieke denkwijs; ziedaar het levensbeginsel. Van die eenheid uitgaande, heeft het een vast plan, een stelselmatig ontwerp in de maatregelen, die het voordraagt; ziedaar de openbaarwording. Eindelijk dit eensgezind Ministerie, te werk gaande naar een vast en welberaamd plan, verkrijgt den invloed, die met de roeping en de waardigheid van elk gouvernement overeenkomt; ziedaar de vrucht."

Zoodanig Ministerie keurde Groen in de eerste plaats *onmisbaar* voor de rechten der Kroon. Met betrekking tot den persoon des Konings, achtte hij de voortreffelijkheid van zoodanig Ministerie hierin gelegen, „dat, indien de Vorst niet wenscht zich persoonlijk met de regering bezig te houden, het Ministerie hem eenigermate vervangt; indien hij verder gaat dan de constitutionele bevoegdheid, het Ministerie tegen de overschrijding een dam vormt, en dat eindelijk, wanneer aan een land een Koning te beurt valt die kracht en talenten heeft om zelf te bestieren, het Ministerie dergelijken Vorst in staat stelt zijne roeping te volbrengen, en ook dan een uitnemend orgaan is voor den regtmatigen invloed van de Kroon."

En voorts wat den Koning, niet als individu betreft, maar „als vertegenwoordiger van het Koningschap", zoo kan „de Koning als *persona moralis,* als hoofd van het constitutioneel Bewind,..... geen zedelijke kracht uitoefenen zonder een homogeen Ministerie. Het niet bestaan van

een homogeen Ministerie is aan de wegcijfering van het Koningschap gelijk."

Ten opzichte van de Kamers achtte hij het bezwaar van een niet-homogeen Ministerie, dat het niet kan rekenen op eene meerderheid aldaar, „welke den boventoon, de overhand, het overwigt in de Kamers aan het bewind geeft." Aan een niet-homogeen Ministerie verweet hij niet, „dat het de meerderheid niet heeft, maar dat het zich in de onmogelijkheid stelt, de meerderheid te verkrijgen."

Eindelijk achtte hij een niet-homogeen Ministerie buiten staat, om — zich daarbij beroepende op Thorbecke — de Grondwet volledig ten uitvoer te leggen.

Onder het straks opgetreden Ministerie Thorbecke kwam de zaak andermaal op het tapijt, bij de behandeling van het wetsontwerp op het recht van vereenigen en vergaderen.

Het Ministerie De Kempenaer had een wetsvoorstel te dier zake ingediend, dat, huldigende een preventief stelsel, zeer weinig bijval in de Tweede Kamer had gevonden. Het werd, na krachtig te zijn bestreden door Groen van Prinsterer en Thorbecke, die beiden in de Commissie van rapporteurs hadden gezeten, verworpen met 54 tegen 6 stemmen.

Onder het eerste Ministerie Thorbecke bracht Minister Nedermeyer van Rosenthal in 1851 een ander wetsontwerp over deze aangelegenheid ter tafel, dat wel minder ongunstig werd ontvangen, maar toch door vele leden in het Voorl. Verslag onaannemelijk werd verklaard; ook, omdat het veel te streng was. Groen van Prinsterer sprak zich aanstonds beslist tegen het voorstel uit.

Eigenaardig was bij deze belangrijke zaak de houding van Thorbecke. Groen zeide 15 Juli 1851, dit ontwerp niet te kunnen vereenigen met Thorbecke's uitspraken van 1849, en merkte daarbij op: „wij hebben immers een homogeen ministerie? Wij moeten onderstellen dat eene wet als deze, eene organieke wet, eene wet in verband met de uitvoering van het vijfde additionnele artikel, vooraf zal besproken en overwogen zijn door de Ministers, althans door hen tot wier taak vooral de behandeling der politieke aangelegenheden behoort?" [7])

Thorbecke gaf daarop ten bescheid, dat deze woorden van Groen schenen „voort te spruiten uit een verkeerd begrip van hetgeen hij een homogeen ministerie gelieft te noemen." [8])

„Ik heb, Mijne Heeren," — dus liet de Minister daarop volgen —, „het verslag niet gelezen, evenmin als de memorie van antwoord," enz.; ook achtte hij strijd tusschen vroegere uitspraken zijnerzijds en bepalingen van dit wetsontwerp geen bewijs van gebrek aan homogeniteit. Een minister kan ten opzichte van een wetsontwerp, dat van een ander departement dan het zijne afkomstig is, slechts kennis nemen „van den algemeenen inhoud, van het hoofdbeginsel" enz..

Mr. J. K. van Goltstein toonde zich den volgenden dag door

dit antwoord niet bevredigd. Thorbecke heeft daarop over den te volgen gang in het Ministerie bij de behandeling van wetsontwerpen zelfs gezegd: „Men moet het ten laatste, zelfs wanneer men zich niet kan vereenigen met het hoofdbeginsel van het voorstel, in den regel overlaten aan den betrokken minister, het voorstel, gelijk hij het goedvindt, namens den Koning aan de Staten-Generaal te doen." [9]) Geen wonder, dat Groen van Prinsterer zich over die opvatting niet weinig verbaasd toonde. Daarmeê ontvalt goeddeels alle waarborg van homogeniteit.

Te meer beteekenis had Thorbecke's verklaring, daar zij werd afgelegd bij de behandeling van een wetsontwerp tot uitvoering van de Grondwet; nu het gold eene materie, waarover bij gelegenheid van de jongste Grondwetsherziening veel was te doen geweest, en over de regeling waarvan in de Grondwet Thorbecke zich in zijne *Bijdrage tot de herziening der Grondwet,* bl. 15/16, scherp had uitgelaten; ja, nadat een ontwerp van het Ministerie De Kempenaer, na ernstige bestrijding ook van Thorbecke, was verworpen.

In verband met deze opvatting — of ter-zijde-stelling — van alle homogeniteit, behoefde wellicht minder te bevreemden bovenvermeld optreden van baron Forstner van Dambenoy in het Kabinet.

Over de vraag, hoever de homogeniteit moet gaan, is veel gestreden. Men kan haar te strak spannen. Dat zij bij de meer technische departementen altoos zoude uitsluiten eenen minister, die niet geheel als voorstander van de politieke gedachte van het Kabinet kan gelden, ware wellicht te veel gezegd, maar diens toetreden zoude toch moeten beteekenen, dat hij zich bij die politieke gedachte neêrlegt en zich verbindt, daartegen op geenerlei wijze te reageeren.

Te vaak is echter, ten einde aan den eisch van homogeniteit geheel te ontkomen, er op gewezen, dat onmogelijk voor alle gevallen, die zich kunnen voordoen, eenstemmigheid onder de ministers gevraagd kan worden [10]). Maar wanneer is dit gevraagd? Een wel vervulbare eisch is zeker, dat er althans eenheid in die beginselen van staatsbeleid besta, welke òf altijd, òf althans bij de vorming van een Kabinet aan de orde zijn [11]). Misschien is er bij de samenstelling van een Ministerie soms te veel vrees, om de beginselen naar den voorgrond te brengen, welk kwaad zich echter straks lichtelijk wreekt in verzwakking van kracht. Eene *unio mystica,* hoezeer ook voor het staatkundig terrein niet zonder waarde, kan wel grond van eene *unio politica* zijn; echter deze niet vervangen. Zoo moet men, om veilig te gaan, toch eensgezind zijn, met name bij eene Grondwetsherziening op uitgebreide schaal, over het wezen van den regeeringsvorm.

Wie voorstanders zijn van eene „democratische monarchie" [12]), kunnen als minister kwalijk samenwerken met geestverwanten van Groen van Prinsterer [13]), Stahl [14]), Mr. Van Idsinga [15]). Ja, wie is aanhanger van de democratie met hare „individu"'s (atomistische, „vrije"

en „gelijke" wezens) moet — met name in het heden — telkens botsen tegen hem, die met Guizot achter de democratie den chaos ziet[16]); tegen wie vasthoudt aan verbanden, en veeldeelige wezens[17]). Wie instemt met het door Groen van Prinsterer uit de *N. Pr. Zeitung* aangehaalde: *„Die ausschliesszliche Kopfzahlberechtigung ist gar keine Verfassung,* sie ist die vollendete *Anarchie"* enz.[18]); wie met Stahl in algemeen stemrecht ziet eenen toestand van ontbinding van de maatschappij; ja, het einde van een volk[19]); wie met De Montalembert dit stemrecht eene inrichting acht, waarmeê de menigte, meesteresse voor een oogenblik, zich in slavernij kan brengen voor eeuwen, en alles tot slaaf maken gelijk zichzelve[20]); wie Riehl's opmerking beaamt, dat de revolutionaire macht van communisme en socialisme kinderspel is in vergelijking met de macht, die door het feit van algemeen stemrecht wordt geoefend[21]); wie onderschrijft het gevoelen van Albert Maria Weisz, dat tot de Revolutie behoort het algemeene, ongebondene, zonder eenig onderscheid gelijke kiesrecht, de alleen juiste uitdrukking voor de gedachten van de algemeene gelijkheid[22]); wie met Claudio Jannet oordeelt, dat samenvoeging van den parlementairen regeeringsvorm met algemeen stemrecht noodwendig leidt tot omwentelingen, die het nationale leven verteren[23]); wie onderschrijft de kwalificatie van Charles Benoist, dat algemeen stemrecht een anarchistisch stemrecht is[24]); — kan moeilijk ooit aan de regeeringstafel plaats nemen naast eenen principieelen voorstander van algemeen stemrecht, zoo men bedoelt een homogeen Kabinet te vormen. Men heeft daarbij te doen met de toepassing van een dieper beginsel van ver strekkende beteekenis. Insgelijks gedoogt een *homogeen* Kabinet niet, dat wie leerdwang bestrijdt als „een politie-reglement voor het familieleven"[25]), daarin zitting neme naast eenen minister, die daarvan welbewust aanhanger is; dat wie de Arbeidswet wraakt als vrucht van on-Nederlandsch, onchristelijk staatssocialisme[26]), ambtgenoot zij van eenen minister, welke die wet principieel verdedigt.

De laatstelijk genoemde onderwerpen behooren tot die, welke in dezen tijd den politieken dampkring beheerschen. Het daaromtrent ingenomen standpunt beslist zelfs over het geheel van iemands staatkundige gezindheid, en is dan ook van bijzondere beteekenis, nu het heden daarmeê telkens in aanraking brengt. Worden nochtans dergelijke principieele punten bij eene Kabinetsformatie veronachtzaamd, dan loopt men gevaar, dat straks in het Ministerie elementen zijn saamgevoegd, die onderling dermate in politieke overtuiging van elkander verschillen, dat de wezenlijke regeerkracht is gebroken. Zelfs al voegt zich tenslotte de minderheid in het Kabinet naar de meerderheid, dan heeft deze toch te rekenen met gebrek aan hartelijke medewerking in hare naaste omgeving; met het niet te sterk spannen van den boog in het openbaar, wat prikkelen kon tot *tendentieus* onderzoek, in hoever alle leden van het Kabinet die houding beamen. Zelfs is mogelijk, dat één minister, op wiens behoud

het Kabinet voor zijn bestaan prijs-stelt, daardoor in staat is, zijnen wil door te voeren tegen de eigenlijke gezindheid van de meerderheid zijner ambtgenooten. Eenerzijds is waar, dat met de ministerieele portefeuille niet mag worden gespeeld. Maar ook is waar, dat de minister, die steeds volkomen bereid tot heengaan is, daaraan veel kracht kan ontleenen.

De waardeering van onze Staten-Generaal is den laatsten tijd dalende. Misschien heeft daarop hare wijze van samenstelling invloed. Toch is de vraag te stellen, of in dezen niet ook beteekenis heeft, dat van de Regeering in het algemeen weinig regeerkracht uitgaat, terwijl daarvan eene der voornaamste oorzaken is het ontbreken van ter zake onmisbare homogeniteit. Regeerkracht faalt, en dienvolgens de leiding, die van de Regeering moet uitgaan in de Staten-Generaal en op het volk.

Moge verdedigd kunnen worden, dat voor de meer technische ministers de eisch der homogeniteit minder streng worde toegepast; ja, dat tengevolge van bijzondere omstandigheden tijdelijk in een niet-homogeen Kabinet kan worden berust, — toch lijdt door een niet-homogeen Kabinet de regeerkracht der Kroon, en daarmeê deze zelve schade. Eene niet-regeerende Kroon is eigenlijk eene innerlijke tegenspraak. En bij de ontzettende woeling der geesten in dezen tijd, valt niet te hopen, dat eene aldus ondermijnde Kroon zich op den duur kan handhaven.

(Het regeeringsprogramma)

Ook heerschen ten aanzien van het regeeringsprogramma in dezen tijd eigenaardige opvattingen. Zoodanig programma behoort uit te gaan van de Regeering. Uiteraard moet dit door het Ministerie ontworpen worden, en in overleg met den Koning worden vastgesteld. Dat het Ministerie daarbij ook let op de gezindheid der partijen, wier steun zij verwacht, is zeker niet vreemd. Maar het programma dient toch te zijn de zelfstandige gedachte van een door de Regeering te voeren beleid. Echter is het soms, alsof een daaraan geheel tegenovergestelde koers wordt bedoeld; alsof het regeeringsprogramma van beneden naar boven moet gaan; door de staatkundige partijen moet worden opgemaakt, en daarna min of meer aan de Regeering opgelegd [27]). Terwijl niet ondenkbaar is, dat de partijbesturen, bij het ontwerpen van dergelijk programma, veel rekening houden met wat in de opwinding van den verkiezingsstrijd gunstige werking belooft. Zoo zijn er onderwerpen, die voor een verkiezingsprogramma noodlottig zijn, wijl zij gemakkelijk eene agitatie ontketenen, *die alle tegenweer overstemt.* Gelijk dit naar de ervaring, zoowel hier te lande als in Engeland, het geval schijnt te zijn met het voeren van een min of meer protectionistische politiek op economisch terrein. Hetzelfde zoude men vermoedelijk ontwaren met het herstel van de doodstraf. Gloeiende betoogen tegen de doodstraf zijn niet moeilijk te leveren. Ook kunnen er te onzent tijden zijn, waarin van anti-papistische gevoeligheid veel voordeel bij de stembus is te wachten. Voorts is de ontwapeningsleuze voortreffelijk agitatiemiddel. In alle die gevallen

heeft men aan den eenen kant wat de massa kan opzweepen, terwijl men daartegen bezwaarlijk meer kan plaatsen dan een ernstig betoog, hetwelk echter in de atmosfeer van de stembus minder past. Zoo ontstaat het gevaar, dat op regeeringsprogramma's, die van de partijen afkomstig zijn, demagogische invloed en vrees voor demagogie hunnen stempel drukken.

(De troonrede)

Vaak wordt ten bewijze van de stelling, dat de Koning feitelijk buiten de regeering staat, de troonrede aangehaald. Hoezeer deze zelfs gesteld wordt in den eersten persoon enkelvoud, en niet in het majesteits-meervoud.

Aan den anderen kant is wel uit het ontbreken van het *contraseign* aan dat staatsstuk afgeleid, dat het moet worden aangemerkt als een geheel persoonlijk woord des Konings [28]).

Blijkens wat hiervoren omtrent het *contraseign* werd opgemerkt, mist naar mijn oordeel dit argument kracht.

Zelfs acht ik de stelling moeilijk betwistbaar, dat de ministers wellicht voor niet één staatsstuk in hoogere mate verantwoordelijk zijn te achten dan voor de troonrede. Immers bedoelt zij gemeenlijk de lijnen van het staatsbeleid in vollen omvang voor het eerstvolgende zittingjaar der S.-G. te trekken.

Maar staat daarom de Koning buiten den inhoud der troonrede?

Zeker is de toestand heden niet dezelfde als onder Koning Willem I, toen „de aanspraken ter opening van de zitting der Staten-Generaal onder het oog des Konings in zijn Kabinet door den secretaris van staat werden opgesteld," enz. [29]). Thans worden niet alleen de gegevens voor die rede door de ministers verstrekt, maar wordt zij in concept door de ministers aan de Kroon voorgesteld. Wordt zij tevens aan den Koning kortweg op de lippen gelegd? Naar ik meen te weten, vormt de inhoud van het ontwerp-troonrede wel degelijk een punt van overleg tusschen de Kroon en hare ministers. Zelfs kan voorkomen, dat op wensch van de Kroon iets uit de troonrede wordt weggelaten, dat het concept bevatte.

Intusschen, onverschillig, of het aandeel des Konings in de troonrede klein is of groot, — de ministers zijn ten volle voor den inhoud verantwoordelijk. Zelfs voorzoover iets, zij het al tegen hunnen zin, in die rede wordt weggelaten [30])? Gesteld, dat eene ernstige ramp het volk getroffen had, en de troonrede maakte daarvan met geen woord gewag, dan zoude het allerminst vreemd zijn, dat daarvan in de Staten-Generaal den ministers eenig verwijt werd gemaakt. Zoo is ook tijdens Thorbecke's eerste Ministerie in de Tweede Kamer der S.-G. ter sprake gekomen, dat de troonrede geen woord had gezegd van de reis van Koning Willem III door een deel des lands, en de den Koning daarbij met warmte gebrachte hulde.

(Kabinetsraad)

Het verkeer van den Koning met zijne ministers moet in het algemeen zijn van geheel vertrouwelijken aard. Niemand heeft recht dienaangaande te worden ingelicht. Pogingen in de Staten-Generaal, om daarvan op de hoogte te worden gesteld, moeten dan ook onvoorwaardelijk worden afgewezen.

Ook moet de Koning niet belemmerd worden in zijn verkeer met elken minister afzonderlijk. Welke beteekenis ook het voorzitterschap van den ministerraad moge hebben, zij mag nimmer deze worden, dat de overige leden van het Kabinet zouden worden uitgesloten van het onmiddellijk verkeer met den Koning.

Behalve dat verkeer, kan ook voorkomen een vergaderen van den Koning met alle ministers te samen.

Dergelijke bijeenkomst wordt veelal Kabinetsraad geheeten.

In Engeland is dit vergaderen schier geheel vervallen, toen het Huis van Hanover den troon had beklommen. George I (1714—1727) en George II (1727—1760), waren met de Engelsche taal weinig gemeenzaam, tengevolge waarvan zij de besluiten van het Kabinet eerst vernamen, nadat zij genomen waren [31]). Toch schijnt dit geen deel van het Engelsche staatsrecht te zijn geworden. Althans kwam nog 11 Mei des vorigen jaars uit Londen het bericht, dat de Koning dien dag eene bijeenkomst met den geheelen Raad had gehouden.

In Frankrijk verplichtte de Constitutie van 1791 den Koning, den voorzittersstoel in het Ministerie te bezetten; presideerde Louis Philippe, althans tijdens twee Ministeries, steeds den ministerraad [32]).

Uit Brussel werd 28 Mei des vorigen jaars gemeld, dat de tekst van de financieele wetsontwerpen 31 Mei d.a.v. definitief zou worden vastgesteld in den ministerraad onder voorzitterschap des Konings.

Ook heeft de Koning van Spanje 7 Sept. en 20 Sept. l.l. eene vergadering van zijnen ministerraad bijgewoond.

Te onzent werd — naar De Bosch Kemper meêdeelt [33]) — nog in November en December 1847 herhaaldelijk een Kabinetsraad gehouden tot het bespreken van de Grondwetsherziening. Of het later nog is voorgekomen, is niet waarschijnlijk. Zelfs in de oorlogsjaren 1914—1918 had nimmer een Kabinetsraad plaats.

Fonfrède meent, dat de Koning niet alleen het voorzitterschap in den raad van ministers kan bekleeden, maar dat hij zelfs de natuurlijke en wettelijke voorzitter van dien raad is, en een minister, die den Koning in de vervulling van die taak vervangt, slechts is vice-voorzitter [34]).

Deze voorstelling acht ik onjuist. Dan wierd de Koning te zeer een deel van het Kabinet; de beoordeeling van het Ministerie belemmerd; bestrijding van het Ministerie straks uitgelegd als bestrijding van de Kroon zelve. Ook gaat het niet aan, de Kroon te betrekken in alle beraadslagingen, die in den ministerraad worden gevoerd. Zelfs ware het eene vreemde verhouding, indien een Ministerie over de vraag, of

het zijn ontslag aan den Koning zoude aanbieden, in diens tegenwoordigheid moest voeren. Dan, een Koning kan aan hooge eischen voldoen, zonder bijzondere bekwaamheid voor het leiden van dergelijke vergaderingen te bezitten. Ook heeft de Kroon nog vele functiën te verrichten, waardoor het geregeld bijwonen van den ministerraad zeer moeilijk zoude zijn. En dit dan wellicht gedurende een menschenleeftijd.

Moet dan ook deze gedachte onvoorwaardelijk worden afgewezen, toch komt mij voor, dat, zal de Koning wezenlijk aandeel nemen in de regeering van het land, het houden van eenen Kabinetsraad in sommige omstandigheden daartoe een der meest natuurlijke middelen is. Zoo men althans heeft een homogeen Ministerie.

(Besluit)

Van het voorafgaande moge ik deze grondtrekken geven.

Aan de Kroon, welke draagt de souvereiniteit, komt toe de regeering.

De ministers zijn de zelfstandige dienaren der Kroon als hare raadslieden; als hoofd van een departement van algemeen bestuur; en als uitvoerders van het regeeringsbeleid.

Dat de Kroon de ministers benoemt en ontslaat, beteekent geenszins, dat Zij daarbij niet zoude moeten rekenen met wat noodig is voor vruchtdragende samenwerking met de Staten-Generaal.

De Kroon oefent de regeering uit *met* de ministers.

Toch vormt de Kroon niet met de ministers één college, waarin Zij het voorzitterschap bekleedt.

De ministers zijn ten volle verantwoordelijk voor het regeeringsbeleid; als het hunne; nooit rechtstreeks voor de daden des Konings.

Het contraseign is niet oorzaak, maar gevolg van hunne verantwoordelijkheid.

In hoever de Koning persoonlijk aan de Regeering deelneemt, heeft niet naar buiten te treden.

Het regeeringsprogramma behoort door de ministers, in overleg met den Koning, te worden vastgesteld; niet door de partijen aan ministers en Koning te worden opgelegd.

Hoezeer de troonrede is eene toespraak des Konings, dragen toch daarvoor ook de ministers de volle verantwoordelijkheid.

Overleg van de Kroon met iederen minister moet ten allen tijde mogelijk zijn. En overleg met het ministerie in zijn geheel door eenen Kabinetsraad kan soms wenschelijk wezen.

---

[1]) Baron van der Capellen die in 1809 minister van eeredienst en binnenl. zaken was, en van 1811—1824 Gouverneur-Generaal van N. I., kwam in 1841 in aanmerking voor het beheer van bovengenoemd departement, ter vervanging van Baron Verstolk van Soelen. Hij had echter bezwaar — dus deelt De Bosch Kemper mede in *Geschiedenis van Nederland na 1830,* dl. IV (1875), bl. 54 — tegen het optreden als minister naast ambtgenooten, met wier staatkundige denkbeelden hij niet instemde, en ofschoon hij daarbij alleen Minister Van Maanen aanduidde, zoude hij waarschijnlijk

evenmin gezind zijn geweest zitting te nemen naast J. C. Baud, die geheel andere koloniale beginselen volgde dan hij.

Over den toestand onder Koning Lodewijk zie W. M. de Brauw, *De departementen van algemeen bestuur in Nederland, sedert de omwenteling van 1795* (diss.) (1864), bl. 235/36.

[2]) Groen van Prinsterer noemde 9 Dec. 1853 in de Tweede Kamer der S.-G. „verwondering" hierover „natuurlijk". Echter achtte hij het gedrag der ministers „verklaarbaar", zoodra men op personen en omstandigheden acht geeft. (T.a.p., dl. I, bl. 240) Zie nader hierover in 1852 *De Nederlander* 16, 19, 20, 27, 29 Juli, 3, 4, 9, 10, 12, 25, 26 Aug., 30 Sept., 2, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 21 Oct. en 7 Dec..

[3]) Dl. II, bl. 20. Ik meen hierbij Groen's naam te mogen vermelden. Hoezeer geraden is, voorzichtig te zijn, met kortweg alles wat in die deelen van *Ned. Gedachten* voorkomt, op zijnen naam te stellen. Men zie het aangehaalde werk van Dr. C. Gerretson, bl. 603/604. Daar vindt men tweemaal door Groen gezegd, dat niemand recht heeft, alles wat in *Ned. Gedachten* voorkomt (dit geldt de eerste serie), aan hem toe te schrijven.

[4]) Zie dl. II, bl. 24: „het gemis van Ministerie brengt te weeg dat de Koning magteloos wordt." Zie voorts dl. II, bl. 21/22; bl. 44; bl. 46; bl. 52 („Zoolang er geen Ministerie bestaat, berooft men zich van de kracht, welke art. 91 der Grondwet" — thans art. 95 — „aan den Koning verleent. Een plan met of door den Koning beraamd, moet door de kunde en de welsprekendheid der Ministers uiteengezet en aannemelijk worden gemaakt."), bl. 71/72.

[5]) T.a.p., dl. II, bl. 46.

[6]) Zie zijn *Adviezen in de Tweede Kamer der S.-G.*, dl. I, bl. 209 en volgg.. In het einde zijner rede vindt men deze geestige opmerking: „Ik wil niet zeggen, dat er in het Kabinet geen kiem ligt voor een constitutioneel Gouvernement; mijn betoog strekt integendeel om te bewijzen, dat er bij het Ministerie bestanddeelen voor meer dan één Gouvernement zijn; doch wij kunnen er niet twee gebruiken tegelijk."

[7]) T.a.p., dl. I, bl. 417.

[8]) *De onuitgegeven parl. redevoeringen van Mr. J. R. Thorbecke*, dl. I, (1900/'01), bl. 421.

[9]) T.a.p., dl. I, bl. 424.

[10]) Thorbecke heeft het 18 Nov. 1852 in de Tweede Kamer der S.-G. voorgesteld, alsof Groen van Prinsterer *absolute* homogeniteit eischte. Hij zeide toen: „Ik weet zeer wel, dat de geachte spreker in eene vroegere vergadering eischen van homogeneiteit aan het Ministerie heeft gedaan, waaraan geen ministerie mijns inziens kan voldoen. Ik heb dat meer dan eens tegengesproken. Komt hij nu op zoodanige eischen van absolute homogeneiteit terug, dan kan ik slechts herhalen, dat, mijns inziens, zoo het misschien eischen zijn eener theorie, deze theorie niet tot regel van eene staatshandeling kon worden gesteld." (T.a.p., dl. III (1903), bl. 76)

Naar aanleiding daarvan schreef *De Nederlander* 28 Dec. 1852: „Wie is er die eene *absolute* homogeneiteit verlangt?" Waarna zij overnam wat Groen van Prinsterer 27 Juli 1849 in de Tweede Kamer der S.-G. aldus over homogeniteit gezegd had: „Een homogeen ministerie is een bewind gegrond op eenheid van politieke denkwijs. Ziedaar het levensbeginsel. Van die eenheid uitgaande, heeft het een vast plan, een stelselmatig ontwerp in de maatregelen die het voordraagt. Ziedaar de openbaarwording."

Bosscha acht de beteekenis der homogeniteit, t.a.p., bl. 58, deze, dat de ministers „door eenheid van streven met zedelijke kracht op den gang van het bestuur moeten werken." Voor die homogeniteit heeft volgens hem de Grondwet maar één richtsnoer gesteld, dat men vindt in art. 77, lid 2, Gw.: „De hoofden der ministeriele departementen zorgen voor de uitvoering der Grondwet en der andere wetten, voor zooverre die van de Kroon afhangt." (bl. 63)

Op bl. 64 heet homogeniteit, „dat ieder Minister met de denkwijze zijner ambtgenooten over de groote belangen des Lands bekend en eenstemmig zij." En op bl. 65 wordt — nog meer vervaagd — als de hoofdzaak van homogeniteit genoemd, „dat er een eerlijke en trouwhartige zamenwerking zij, en bekwaamheid vergezeld ga van groote liefde voor land en volk."

Voorts leest men op bl. 84: „Tegen de overdrijving van het begrip eener

zoogenaamde homogeneïteit heeft zich geen staatsman bij ons nadrukkelijker doen hooren dan de Minister Thorbecke tijdens zijne eerste bewindvoering."

Maar, naar eene vaak gevolgde strijdwijze, gaf Thorbecke, zich verwerende tegen eene door niemand verdedigde overdrijving, prijs ook de niet overdreven opvatting.

[11]) Mr. Treub schreef in *Vragen des Tijds*, 41ste jg., afl. 12, bl. 387: „Het tijdperk, dat één enkele politieke groep het land kon regeeren en een in ieder opzicht homogeen kabinet kon vormen, behoort op het vaste land van Europa en ook hier te lande reeds lang tot het verleden."

Niet ééne politieke groep hier te lande zoude meer een in ieder opzicht homogeen Kabinet kunnen vormen. Bedoelt Mr. Treub, dat niet ééne der politieke groepen te onzent *in ieder opzicht* homogeen is, dan heeft hij van mij geene tegenspraak te wachten. Maar zoude dat in het verleden ooit het geval zijn geweest? Van de liberale partij schreef Groen van Prinsterer reeds in 1869, dat zij was „een tweedrachtig gezelschap." (*Ned. Gedachten*, 2e reeks, dl. I, bl. 8) Hij zag in die partij ook personen, van wie hij „goeden dunk" had; die minder ver van hem stonden, dan was naar den eisch van het *liberalisme*.

Voorts ware deze vraag te stellen: moet een Kabinet, om homogeen te zijn, zij het al niet „in ieder opzicht", steeds samenvallen met de grenzen van ééne der hier te lande bestaande politieke groepen?

[12]) In de Memorie van Toelichting bij de in 1921 door de Regeering ingediende voorstellen tot Grondwetsherziening las men: „De monarchie, zooals zij zich hier te lande heeft ontwikkeld, behelst den hechtsten waarborg voor de ontplooiing van waarlijk democratische Staatsinstellingen." (*Bijl. t. d. Handd. der S.-G.*, 1920/21, no 451) Ook werd de „democratische monarchie" 24 Sept. 1920 in *De Standaard* verheerlijkt door den Kameroverzicht-schrijver.

[13]) Zie *Adviezen in de Tweede Kamer der S.-G.*, dl. II, bl. 408. Ook noemt haar *De Nederlander*, gelijk zij toen in Frankrijk bestond, „de *geconcentreerde Volkssouvereiniteit*", enz..

[14]) Stahl heeft in 1849 van de „democratische monarchie" gesproken als van „einer sinnreichen Erfindung, welche wir dem Jahre 1848 verdanken."

[15]) Zie vorigen jaarg., bl. 502.

[16]) *De la démocratie en France (Janvier 1849)*, bl. 9: „Le chaos se cache aujourd'hui sous un mot: *Democratie*."

[17]) Groen van Prinsterer schreef in *Ongeloof en Revolutie*, 2de dr., bl. 188/89: „Neem God weg, en de stelling wordt onbetwistbaar: de menschen zijn in revolutionairen zin vrij en gelijk. Staat en maatschappij vallen uiteen; er is een beginsel van ontbinding, dat niet ophoudt, eer de verdeeling op geïsoleerde menschen afstuit, op eenlingen, op ondeelbaren, op *individus*; een revolutieterm, waarin haar alverwoestend karakter naif uitgedrukt is."

[18]) Zie *Grondwetherziening en Eensgezindheid*, bl. 345, noot 1.

[19]) *Die Revolution und die constit. Monarchie;* 2e dr. (1849), bl. 56.

[20]) Zie Groen van Prinsterer. *Ned. Gedachten*, 2e reeks, dl. III, bl. 64.

[21]) *Die bürgerliche Gesellschaft*, 9e dr. (1897), bl. 294.

[22]) *Sociale Frage und sociale Ordnung*, 3e dr. (1896), dl. I, bl. 91.

[23]) *Le socialisme d'état et la réforme sociale*, 2e dr. (1890), bl. 157.

[24]) *Crise de l'état moderne* (1898), bl. 14/15.

[25]) Aldus Mr. Heemskerk 8 Dec. 1904 in de Tweede Kamer der S.-G.. Zie *Handd. der S.-G.*, 1904/05, II, bl. 501.

[26]) De oud-Minister Colijn schreef met het oog op de Arbeidswet: „De doodende uniformiteit, die bij ons gezien wordt, is met de rijke variëteit van het leven in strijd en dus onchristelijk van aard." En voorts: „Onze vrijheidsbeperkingen dragen een socialistischen stempel. Dien van het Staatssocialisme. Ze zijn in wezen on-Nederlandsch; ze zijn zeker niet Anti-revolutionair (Christelijk-historisch)." Aangehaald door de *N. Rott. Ct.*, in haar Ochtendblad van 18 Jan. 1922, uit *De Christen-Patroon*)

[27]) *Het Vaderland* wees in haar Avondblad van 4 Maart 1926 op wat voorkomt in § 1, al. 2 van het partijprogramma van den Vrijzinnig-Democratischen Bond: „Kabinetsvorming en opstelling van het regeeringsprogram door parlementaire groepen, tezamen een meerderheid der volksvertegenwoordiging uitmakende." En het vrijzinnig orgaan voegde daaraan toe: „En deze eisch is ook de onze."

[28]) De Bosch Kemper, *Geschiedenis van Nederland na 1830*, dl. I (1873), bl. 69. In dien geest vatte Jhr. de Jonge 27 Sept. 1875 in de Tweede Kamer der S.-G. de troonrede op. (*Handd. v. d. S.-G.*, 1874/75, II, bl. 47)

[29]) Volgens Jhr. Mr. V. A. Six, *De Troonrede* (diss. 1914), bl. 41, zoude Minister Heemskerk dit in Sept. 1885 in de Tweede Kamer der S.-G. hebben ontkend. Echter heb ik zulks daar niet aangetroffen.

[30]) Zoo gaf Thorbecke, bij zijne interpellatie van 2 Maart 1868 in de Tweede Kamer der S.-G., na de tweede, door Mr. Heemskerk uitgelokte Kamerontbinding, met het oog op het publiceeren van eenen koninklijken kabinetsbrief aan het Ministerie, twijfel te kennen, of het gepast, betamelijk, bescheiden zij, een stuk uit den omgang tusschen Koning en ministers aan de openbaarheid prijs te geven. Zie nog het hiervoren van Thorbecke aangehaalde. Ook schrijft Mr. Kranenburg, *Het Ned. Staatsrecht*, dl. I (1924), bl. 190: „De verhandelingen tusschen de Kroon en de ministers zijn uit den aard van ons constitutioneel bestel niet voor openbaarheid bestemd." Wat hij aldus motiveert: „Juist omdat de verantwoordelijkheid der ministers het geheele regeeringsbedrijf dekt, mag aan de persoonlijke beschouwingen van den monarch zelven geen bekendheid worden gegeven." Is het hier gelegde verband geheel juist? In het meêdeelen van 's Konings persoonlijke inzichten dient zeker groote voorzichtigheid betracht te worden. Men kan echter daarin ook te ver gaan. En wordt een volstrekt verbod wel gemotiveerd door den grond, dien Mr. Kranenburg aanvoert? Reeds bij volkomen overeenstemming tusschen Kroon en ministers zoude die grond niet werken.

[31]) Zie Thorbecke, *Bijdrage tot de herziening der Grondwet* (1848), bl. 9; L. Dupriez, *Les ministres dans les principaux pays d'Europe et d'Amérique*, dl. I (1892), bl. 26.

[32]) Zie Hervieu, t.a.p., bl. 159.

[33]) T.a.p., dl. V, bl. 213. In *Ned Gedachten*, 1e serie, dl. II, bl. 54, werd er op aangedrongen, dat de Koning, bij den hachelijken toestand des lands, veel in den Raad van ministers zoude tegenwoordig zijn; „meer en beter licht zou over belangrijke onderwerpen worden verspreid."

[34]) *Oeuvres*, dl. II (1843), bl. 40.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

Gaarne zou ik van U een advies ontvangen omtrent het volgende.

De danswoede is hier in X. al niet minder, ja misschien wel sterker dan in andere plaatsen.

Een paar jaar geleden is een voorstel ingediend om aan bepaalde ondernemingen vergunning te verleenen tot het dansen in het openbaar. Mede gesteund door mijn stem is op dat verzoek destijds een weigerend antwoord gegeven.

De danslustigen zijn niet blijven zitten, maar zijn overgegaan tot oprichting van zoogenaamde sociëteiten, die dus speciaal voor het dansen zijn opgericht. Door het College van B. en W. is hiertegen verzet aangeteekend, doch in hoogste instantie is uitgemaakt dat wanneer, zooals hier het geval is, aan de verschillende formaliteiten in alle opzichten is voldaan, daartegen niets is te doen. Op die sociëteiten kan door B. en W.

niet de minste contrôle worden uitgeoefend, niet op den leeftijd, niet op het uur van aanvang en beëindiging, niet op de inrichting van de toiletten etc. Het is soms gewoon verschrikkelijk zooals het daar nu en dan naar toe gaat.

Teneinde aan een en ander een einde te maken, komen thans B. en W. zelf met een voorstel waarbij bepaald wordt, dat aan ondernemingen, die aan verschillende te stellen voorwaarden voldoen, vergunning tot het toelaten van openbaar dansen kan worden verleend. O.a. is een bepaling gemaakt op den leeftijd, op de uren waarop mag worden gedanst; verder is bepaald dat de toiletten gescheiden moeten zijn voor mannelijke en vrouwelijke bezoekers etc. Gaarne zou ik nu van U vernemen, wat een a.r. raadslid in dezen te doen staat.

Zooals U uit het vorenstaande zult begrepen hebben, wordt dezerzijds gehoopt, dat door invoering van het openbaar dansen het zoogenaamd sociëteitsdansen zal verminderen. Mocht na een poosje blijken, dat dit een vergissing is, dan kan en zal natuurlijk op het genomen besluit worden teruggekomen.

ANTWOORD.

Blijkbaar bestaat er in Uw gemeente een verbodsbepaling betreffende het in het openbaar dansen. Nu kan men een dergelijke bepaling inderdaad ontduiken door het oprichten van een vereeniging, waarvan de danslustigen de leden zijn en lidmaatschapsbewijzen ontvangen. En vraagt nu een dergelijke vereeniging sociëteitsvergunning aan dan kan ze, tenminste als ze rechtspersoonlijkheid heeft, die vergunning verkrijgen en dan bovendien nog aan hare leden sterken drank verkoopen.

Wij vestigen er intusschen Uw aandacht op, dat een sociëteitsvergunning door Ged. Staten (het college dat deze vergunning verleent) niet alleen moet worden geweigerd, doch ook behoort te worden ingetrokken, wanneer de sociëteit niet te goeder trouw sociëteit kan worden geacht (Drankwet art. 9 2e lid sub 5 en art. 28 sub 2). Wanneer B. en W. zich eens in verbinding stellen met Ged. Staten kan in bedoelde voorschriften wellicht een middel gevonden worden om het zedelijk gevaar voor de burgerij, althans eenigermate, te stuiten.

Overigens ligt het o. i. op den weg der gemeente-politie om repressief op te treden en niet maar aanstonds uit den weg te gaan voor de bewering, dat een particuliere vereeniging voor haar z.g. leden een danspartij organiseert, ook al geschiedt dit in een sociëteitslokaal. Als feitelijk iedereen tot een dergelijke partij toegang heeft (doordat b.v. lidmaatschapsbewijzen als toegangsbewijzen tegen betaling worden uitgereikt) is er o. i. van een „besloten kring" geen sprake; dan draagt een dergelijke vermakelijkheid een publiek karakter. In zoodanig geval zal, naar het ons wil voorkomen, een vervolging wegens overtreding van het betreffende gemeentelijk verbod kans hebben op succes.

* * *

Maar gesteld nu, dat het kwaad der „besloten" gezelschappen niet van gemeentewege kan worden onderdrukt. Ligt het dan op den weg van een a.r.

Raadslid, steun te verleenen aan een poging van B. en W. om — door op beperkte schaal dansvergunningen te doen verleenen — de danswoede in geordende banen te leiden?

De moeilijkheid, waarvoor U bij een beslissing omtrent deze vraag staat, is uiteraard deze: weigert U steun te verleenen, dan bemoeilijkt U een ongetwijfeld ernstige poging van B. en W. om het kwaad te breidelen; weigert U niet en volgt U den door B. en W. ingeslagen weg, dan bestaat het gevaar, dat Uwe houding vooral in eigen kring misverstand wekt en het vertrouwen schaadt.

Met het oog op dit dilemma zijn wij begonnen Uw aandacht te vestigen op de vraag, of nu wel inderdaad alles van gemeentewege is gedaan, wat gedaan kan worden om de zedeloosheid, die het gevolg is van de ontduiking van het gemeentelijke voorschrift, te stuiten. Nu er blijkbaar eenmaal een absoluut dansverbod in Uwe gemeente is, achten wij, zoolang niet de overtuiging bestaat, dat al de repressieve maatregelen, die mogelijk zijn, ook in toepassing zijn gebracht, een oplossing, als door B. en W. thans voorgesteld, praematuur en zouden wij U adviseeren, Uw steun te weigeren.

Staat echter voor U vast, dat geen betere oplossing mogelijk is, dan de door B. en W. aanbevolene, dan staat o. i. de zaak anders.

Men zal in onzen kring licht geneigd zijn een parallel te trekken tusschen een dansverbod en wering van onzedelijkheid.

Die parallel kan echter naar onze meening niet worden getrokkèn. Tusschen onzedelijke handelingen en het dansen bestaat dit principieel verschil, dat het eene *in het wezen der zaak* verkeerd is en dus onder welke omstandigheden ook te veroordeelen, terwijl het dansen, *op zich zelf beschouwd,* niet verkeerd is (U denke b.v. slechts aan het heilige dansen in Israël), *doch onder bepaalde omstandigheden,* met name het paarsgewijze, solo- en balletdansen in den grof zinnelijken verschijningsvorm van den tegenwoordigen tijd, ontoelaatbaar moet worden geacht[1]).

Dit verschil is ook voor de houding van de Overheid van de meeste beteekenis. Het toelaten of het verleenen van vergunning tot het exploiteeren van een bordeel en wat daarmede samenhangt moet ten allen tijde, onverschillig hoe de omstandigheden zijn, bestreden worden. Doch een zoo absolute eisch mag ten aanzien van het dansen in het publiek niet worden gesteld. In gemeenten, waar het dansen in het publiek tot geen misbruik aanleiding geeft, behoeft de Raad het niet te verbieden. En voert men een gemeentelijk verbod in, dan zal toch de bevoegdheid tot het verleenen van dansvergunningen kunnen worden voorbehouden, met het oog op gevallen, waarin waarborg bestaat, dat van de dansvergunning geen misbruik zal worden gemaakt.

Stelt men nu de vraag of een dergelijke waarborg kan worden verschaft, dan moet het antwoord beslist ontkennend luiden, als men met dien waarborg bedoelt een *zekerheid* voor de Overheid dat, bij het gebruik maken van de vergunning, *alle* misbruiken, die zich bij het dansen voordoen of er het gevolg van kunnen zijn, achterwege zullen blijven.

Die zekerheid is uiteraard nimmer te verkrijgen. Doch zoo mag de vraag niet worden gesteld.

Als wij tot de Overheid komen met den eisch, dat zij het slechte were of straffe, beteekent dit niet, dat zij alles moet voorkomen of straffen wat niet zondeloos is. Zoo opgevat zou die eisch hierop neerkomen, dat vrijwel het

gansche leven en in elk geval die levensuitingen, die niet bepaald onmisbaar zijn (café, bioscoop en andere publieke vermakelijkheden etc.) moeten worden stilgelegd en gestraft, aangezien toch de geheele menschelijke samenleving door zonde en verkeerdheid is besmet.

Doch onze eisch houdt niet meer in dan dat de Overheid de *grove* openbaringen van het kwaad voorkome en straffe, vermits juist die grove zonden rechtstreeks de geordende samenleving aantasten en met ondergang bedreigen.

In verband daarmede moet ook onze houding tegenover het dansen worden bepaald. Dan zal er uiteraard nog wel niet onmiddellijk eenstemmigheid bestaan over de vraag, of de Overheid bij het toelaten van het dansen zich een voldoenden waarborg tegen misbruiken kan verschaffen. Maar dan zal men bij meeningsverschil de quaestie toch niet gaan toespitsen tot een „alles of niets", d. i. tot het alternatief: òf waarborg, dat het dansen geen enkele fout zal aankleven, òf een absoluut verbod zonder uitzondering.

Wordt de zaak principieel aldus gesteld, dan kan met vrucht gedebatteerd worden over de vraag: leveren de door B. en W. genoemde voorwaarden voldoenden waarborg om de ergste misbruiken bij en ten gevolge van het dansen tegen te gaan?

Zoo ja, dan zouden wij bezwaar hebben ons te verzetten tegen het toestaan van uitzonderingen. Dan zou toch o. i. de gemeentelijke Overheid, bij een weigering om den door B. en W. aanbevolen weg in te slaan, min of meer verantwoordelijk worden voor het optreden van dansclubs in „besloten" kringen.

Zoo neen, dan zouden wij het voorstel van B. en W. niet steunen. Het moge dan waar zijn, dat de weigering van B. en W. de baldadigheid in „besloten" gezelschappen prikkelt, de verantwoordelijkheid daarvoor rust dan niet op het gemeentebestuur, wijl dit bestuur niet anders kan doen dan weigeren, hetgeen de gemeentelijke Overheid, bij gemis aan voldoende waarborgen, niet op publiek terrein toelaten mag.

Het komt ons voor, dat deze aangelegenheid van genoegzaam gewicht is om haar tot een onderwerp van bespreking te maken op een vergadering der kiesvereeniging, teneinde te trachten te dezer zake eenstemmig een gedragslijn vast te stellen.

---

[1]) Men leze b.v. het oordeel van Henri Borel in *Haagsch Maandblad* van Jan. 1927.

---

2. VRAAG.

Binnenkort zullen we moeten beslissen over het instellen van een schoolartsendienst in onze provincie. Het voorstel gaat uit van Gedep. Staten, welke in dezen vragen om een beslissing van den Raad omtrent toetreding van de gemeente tot een provinciale schoolartsenregeling berustend op de volgende grondslagen:

„dat tot dien einde de provincie in schoolartsendistricten zal worden verdeeld, welke begrenzing zooveel mogelijk met de grenzen der ressorten der gezondheidscommissiën zal samenvallen;

dat voor ieder der districten een schoolarts zal worden aangesteld,

zoodra eenige der tot dat district behoorende gemeenten, een schoolbevolking van 3500 kinderen vertegenwoordigende, zich bereid zullen hebben verklaard, naar verhouding van het aantal der in die gemeenten schoolgaande kinderen, hun evenredig aandeel in de kosten bij te dragen;

dat zoolang tot dat district gemeenten behooren, die zich van deelneming onthouden en in die gemeenten dienvolgens het toezicht niet zal zijn ingevoerd, de provincie in de kosten zal bijdragen naar verhouding van het aantal in de niet-deelnemende gemeenten schoolgaande kinderen;

dat onder die kosten zijn te verstaan de kosten van bezoldiging der schoolartsen en de reiskosten dier ambtenaren, zoomede andere uitgaven welke daarvoor naar onze meening in aanmerking zullen mogen komen;

dat de bemoeiingen der provincie zullen ophouden, zoodra alle tot het district behoorende gemeenten zullen zijn toegetreden;

dat zoolang dit niet het geval is en de provincie geldelijk bij de onderwerpelijke aangelegenheid betrokken blijft, de voor de uitvoering benoodigde regelingen mede door Ged. Staten zullen worden vastgesteld".

Ook wordt op verzoek van Ged. Staten het oordeel gevraagd van de besturen van bijzondere scholen.

Nu acht ik met het oog op den algemeenen gezondheidstoestand voor den schoolartsendienst wel wat te zeggen. Doch anderzijds vrees ik voor een verder ingrijpende Overheidsbemoeiing en voor een vermeerdering van uitgaven, terwijl de resultaten twijfelachtig zijn.

ANTWOORD.

Gelijk wij wel eens eerder in dit tijdschrift hebben aangetoond [1]), bestaat er o. i. in principe geen bezwaar tegen hygiënisch schooltoezicht door middel van schoolartsen in Overheidsdienst. De schooljeugd staat, èn wat haar leeftijd, èn ook wat het schoolmilieu aangaat, bloot aan bijzonder gevaar voor aantasting van hare gezondheid, hetgeen o. i. ook een bijzonder Overheidstoezicht wettigt. En zulks nog te meer nu de Overheid zelve schoolonderwijs geeft en indirect tot schoolbezoek dwingt.

Doch anderzijds zij men er zich van bewust, dat in het bevorderen van dit schooltoezicht somtijds een element van revolutionaire actie schuilt. De propagandisten voor dit toezicht zullen dit uit den aard der zaak ontkennen. Doch een feit is, dat de politiek der revolutionaire groepen een tendenz heeft tot ontwrichting van het gezin en dat juist de Overheidsbemoeiing ten aanzien van de schoolhygiëne kan worden aangegrepen als een soort van wigge, die den band tusschen ouders en kinderen uiteenrukken moet. Er is een streven om stap voor stap de zorg voor de kinderen aan de ouders te ontnemen en over te brengen op de Overheid, terwijl naast den vader aan de moeder haar plaats in fabriek, werkplaats of kantoor aangewezen wordt. En het beginpunt voor dien geleidelijken weg ligt in de school. Men ziet dit in den drang naar Overheidsonderwijs (liefst zonder schoolgeldheffing) en naar rechtstreeksche

verstrekking van voedsel en kleeding door de Overheid aan de schoolgaande jeugd. Maar men ziet dit ook in het schoolartsenwezen, dat zich niet slechts beperkt tot contrôle en waarschuwing van ouders en onderwijzers, maar zich al meer gaat belasten met de rechtstreeksche hygiënische en medische verzorging van de schooljeugd.

Daarom dient, alvorens tot toetreding wordt besloten, de concept-regeling nauwkeurig te worden onderzocht en waar — zooals blijkbaar in het onderhavig geval — deze regeling nog slechts in enkele hoofdlijnen bekend is, kan en mag nimmer dan onder voorbehoud van goedkeuring van de nader vast te stellen regeling een besluit tot toetreding worden genomen.

* * *

Bezien wij nu deze zaak vooreerst van het standpunt der gemeente.

In een kleine gemeente, waar op het gebied van het hygiënisch schooltoezicht nog zoo goed als niets werd gedaan, speelt natuurlijk het financiëel belang een gewichtige rol. Toetreding beteekent na langeren of korteren tijd een betrekkelijk belangrijke vermeerdering van uitgaven. En gesteld al, dat het nut van een specialen schoolartsendienst algemeene erkenning vindt in den Raad, dan zal toch een dergelijke onverdeelde instemming zeker niet ten aanzien van den nieuwen financiëelen last te wachten zijn.

Intusschen moet o. i. de beslissing niet uitsluitend afhankelijk worden gesteld van het tegen elkander opwegen van een hygiënisch volksbelang en het financiëel gemeentebelang. Ook factoren van algemeen staatkundigen aard dienen bij het nemen van een beslissing eenigermate gewicht in de schaal te leggen.

Er is op 't oogenblik, vooral in medische kringen, een streven waar te nemen om te komen tot een gecentraliseerden Rijksschoolartsendienst. Wel is waar is het wetsontwerp op de gezondheidsdiensten, dat op grootscheepsche wijze een regeling van het schoolartsenwezen met Rijkssteun in het leven had moeten roepen, althans voorloopig van de baan; en zelfs schijnt voorshands, gezien den nog gansch niet rooskleurigen toestand van 's Lands financiën, Rijksbemoeiing met dit deel der volksgezondheid niet in overweging te zullen worden genomen. Maar dit neemt toch niet weg, dat voor velen als ideaal blijft wenken een regeling, waarbij al de hier te lande gevestigde scholen aan een uniform toezicht zullen worden onderworpen.

Zulk een streven dient onzerzijds niet te worden gesteund. De plaatselijke omstandigheden op hygiënisch gebied loopen ver uiteen. In groote gemeenten, waar de schoolbevolking voor een deel uit de onderste lagen der maatschappij is samengesteld, is b.v. de toestand geheel verschillend met dien van een landelijk dorp. Hier ligt dus een terrein, waar niet het inzicht van de centrale Overheid, doch dat der plaatselijke autoriteiten beslissend moet zijn; waar, met eerbiediging van Groen van Prinsterer's adagium: *„variis modis bene fit"* aan de gevarieerde plaatselijke regeling boven een streven naar uniforme volmaaktheid de voorkeur moet worden gegeven (v.g. Adv. I p. 352).

Tegenover dezen drang naar centralisatie is o. i. geen beter middel dan een krachtig initiatief, afzonderlijk of gecombineerd, van de gemeenten zelve. Indien daartoe de provincie steun wil verleenen, kan die steun met dankbaarheid worden aanvaard, mits maar het zwaartepunt van de regeling in handen blijft van de gemeente of van de saamwerkende gemeentebesturen.

Ook zonder aanstelling van een schoolarts kan een kleine gemeente iets doen in het belang der schoolhygiëne, met name door het toezicht op de school op te dragen aan een gewoon arts. Doch het is de vraag, of een dergelijke maatregel nog niet meer uitgaven vergen zal, dan toetreding tot een gemeenschappelijke regeling. En in elk geval mag van een dergelijke speciale opdracht, vooral wanneer het toezicht naast een gewone dokterspractijk uitgeoefend wordt, niet hetzelfde resultaat worden verwacht.

Neemt de gemeente een besluit ten gunste van de door Ged. Staten aangewezen plannen, dan zouden wij echter de volgende voorwaarden in overweging geven:

a. De Raad dient vast te stellen een maximum grens voor de gemeentelijke bijdrage bij toetreding, te bepalen in verband met het gemiddeld aantal schoolgaande kinderen.

b. Er zal een gemeenschappelijke regeling in het leven moeten worden geroepen omtrent de samenwerking op de basis van art. 121 der Gemeentewet, waarbij aan elke gemeente, naar gelang van hare bijdrage, zeggenschap gegeven wordt in een raad of commissie van bestuur van den schoolartsendienst [2]).

c. Alvorens omtrent een definitieve toetreding van de gemeente wordt beslist, moet deze regeling, alsmede de instructie voor de schoolartsen, ter goedkeuring worden voorgelegd aan den Raad.

Bij de beoordeeling van deze regeling dient dan o. i. met name de eisch te worden gesteld:

1. dat in de regeling en in de instructie uitdrukkelijk wordt bepaald, dat de schoolarts — tenzij in gevallen van strikte noodzakelijkheid en dan nog slechts bij wijze van eerste hulp — niet bevoegd is zelf de kinderen in medische of hygiënische behandeling te nemen;
2. dat eveneens wordt bepaald, dat geneeskundig onderzoek, waarbij ontkleeding noodig is, slechts mag worden ingesteld na voorafgaande waarschuwing der ouders met uitnoodiging om daarbij tegenwoordig te zijn en nimmer tegen den uitdrukkelijken wensch der ouders, tenzij na ontzetting of ontheffing uit de ouderlijke macht;
3. dat de bijzondere scholen op gelijke wijze als de Overheidsscholen gebruik kunnen maken van het geneeskundig schooltoezicht, voorzoover de besturen dit toezicht voor hunne scholen gewenscht achten.

Deze laatste eisch mag met het oog op de bijzondere scholen niet worden gemist.

Het beginsel van gelijkgerechtigdheid van openbaar- en bijzonder onderwijs, dat ten aanzien van het lager onderwijs zelfs uitdrukkelijk in Grondwet en L.O.wet is vastgelegd, vordert, dat de bijzondere scholen op dezelfde wijze als de openbare in de gelegenheid behooren te worden gesteld om te profiteeren van een uit de Overheidskas betaalden schoolartsendienst. Bood de regeling aan de bijzondere scholen die gelegenheid niet, dan zou dit beteekenen de achterstelling van het bijzonder onderwijs bij het openbaar. Want stelt een schoolbestuur zelf een schoolarts aan of doen eenige schoolbesturen dit gezamenlijk, dan vallen de daaraan verbonden kosten buiten die van art. 55 der L.O.wet en worden dus niet door de gemeente vergoed. In dat geval zouden dus de belanghebbende ouders dubbele lasten (eerst als belastingbetalers en

vervolgens door verhoogd schoolgeld of contributie aan de schoolvereeniging) voor het geneeskundig toezicht hebben te betalen.

Anderzijds eischt het beginsel „de school aan de ouders", dat aan de schoolbesturen vrijheid gelaten worde om te beslissen of de school, het personeel en de leerlingen aan het toezicht van een schoolarts zullen worden onderworpen. Trouwens, dwang ten deze zal door de gemeentelijke Overheid bezwaarlijk kunnen worden geoefend.

* * *

Wordt aan deze voorwaarden voldaan, dan blijft toch o. i. voor de besturen der bijzondere scholen de quaestie van toetreding een punt van ernstige overweging.

Het schooltoezicht kan in de practijk aanleiding geven tot wrijvingen en zelfs tot op zekere hoogte de vrijheid der school kortwieken. Wanneer men een schoolarts in de school toelaat, dan zijn — ook al mag de hygiëne in de school en de gezondheidstoestand van de kinderen een vergelijking met andere scholen kunnen doorstaan — critiek en aanwijzingen in het belang der hygiëne te wachten. En bestuur en onderwijzers zullen, wil men het schooltoezicht behouden, ernstig rekening moeten houden met die aanwijzingen. Uiteraard zijn niet alle schoolartsen even streng in hun optreden. Doch al te soepel kan de contrôle der schoolartsen niet zijn. Is er niets aan te merken, dan verdwijnt immers hun bestaansrecht. En zoo is het gevaar niet denkbeeldig, dat — ook wanneer de schooltoestand aan redelijke eischen voldoet — toch steeds bij den schoolarts een neiging zal bestaan om te zoeken naar iets, waarop aanmerking kan worden gemaakt, en om aan den dag te leggen een groote productiviteit in het voorstellen van nieuwe maatregelen en veranderingen, teneinde bij het schoolbestuur en de onderwijzers den indruk te maken van een hoogst gewichtigen functionnaris en bij de chefs door te gaan voor een ijverig ambtenaar.

Toch behoeven o. i. dergelijke overwegingen nog niet terug te schrikken van toetreding tot de regeling. Al mag er in het schoolartsentoezicht overdrijving schuilen, dat dit toezicht zonder beteekenis is zal wel niemand beweren. De gezondheidstoestand en lichamelijke ontwikkeling van kinderen, die de school bezoeken, loopt spoedig gevaar. En dat gevaar wordt door het onderwijspersoneel wegens gebrek aan hygiënische kennis of medische ervaring vaak eerst bemerkt als het te laat is. Het schoolartsentoezicht kan daarom door middel van tijdige waarschuwing aan de ouders een belangrijken steun bieden bij het volbrengen van hunne opvoedingstaak. En er is geen reden om in dit opzicht aan de openbare school een voorsprong toe te staan op de bijzondere.

Echter zal het schoolbestuur of het schoolhoofd in laatste instantie de beslissing moeten nemen over de voorgestelde maatregelen, voorzoover de school betreft. Zij zijn verantwoordelijk niet slechts voor de hygiëne, maar voor alle schoolzaken. De schoolarts ziet min of meer eenzijdig het hygiënisch en medisch belang. Doch, hoe gewichtig dit belang ook moge zijn, er zijn nog andere belangen, waarvoor het schoolbestuur heeft te waken.

Natuurlijk mag een advies van den schoolarts niet zonder meer worden terzijde gelegd. Doch meent het bestuur, na overleg met den schoolarts op goede gronden, dat het niet kan worden gevolgd, dan mag o. i. nimmer worden teruggeschrikt voor een breuk met het schooltoezicht, wijl anders het schoolbestuur geleidelijk zijne zelfstandigheid zou prijsgeven.

Mits het schoolbestuur van den aanvang af vasthoudt aan deze gedragslijn en haar voornemen daartoe ook uitdrukkelijk kenbaar maakt, zouden wij geen overwegend bezwaar hebben, om onder de evengenoemde voorwaarden tot toetreding te besluiten.

---

[1]) Zie het nummer van Mei 1925, bl. 351.
[2]) Een regeling in dien geest werd neergelegd in een voorstel, op verzoek van Ged. Staten van Drente ontworpen en toegelicht door de afd. „Drenthe" der vereeniging van Nederl. Gemeenten, dat afzonderlijk werd gedrukt en waarvan een geresumeerd overzicht is opgenomen in het *Weekbl. v. Gemeentebelangen* v. 16 Juli 1926, pp. 248/9.

---

3. VRAAG.

Onlangs is door onze gemeente, met medewerking van de a.r. raadsfractie, een maatregel genomen, die bij een groot deel der bevolking afkeuring vindt.

Er bestaat hier een a.r. gemeenteprogram, waarmede de a.r. raadsleden hun instemming hebben betuigd. Doch in dat program komt omtrent bedoelden maatregel geen woord voor.

Nu moet binnenkort door de a.r. raadsclub verslag worden uitgebracht van haar werkzaamheden in de vergadering van de kiesvereeniging. En het is te voorzien, dat leden van de kiesvereeniging van de gelegenheid gebruik zullen maken, om hun afkeuring uit te spreken over bedoelden maatregel, die zij onrechtvaardig achten en gaarne zouden zien afschaffen, en tevens over de houding der a.r. raadsleden ten deze.

Nu zou ik gaarne van U vernemen, hoever men op zoo'n vergadering tegen de a.r. raadsfractie mag gaan. Vindt U het toelaatbaar, dat een motie van afkeuring wordt voorgesteld en in stemming gebracht?

Ik vraag dit niet alleen met het oog op dit geval maar in het algemeen. Kortom, ik zou gaarne aangegeven zien, welke de juiste verhouding is tusschen de a.r. raadsclub en de a.r. kiesvereeniging.

ANTWOORD.

De band tusschen kiezer en gekozene — en dus ook tusschen raadsfractie en kiesvereeniging — moet hierin liggen, dat beiden op den grondslag staan van dezelfde beginselen. En het in het leven roepen van een gemeenteprogram en het onderteekenen van een dergelijk program door een candidaat mag dan ook o. i. niet anders beschouwd worden dan als een middel om zekerheid te verkrijgen omtrent overeenstemming in zake de beginselen, die in zulk een program tot uitdrukking komen. Het instemmen met dat program (stilzwijgend door aanvaarding der candidatuur of uitdrukkelijk door onderteekenen van het program) schept dan ook geen rechtsband (mandat impératif) doch een zedelijken band en ontneemt aan den gekozene geenszins het recht en den plicht om, indien ten aanzien van bepaalde programpunten nieuwe omstandigheden aan den dag treden of door nader onderzoek een rijper oordeel verkregen is, desnoodig, een afwijkend standpunt in te nemen.

De beteekenis van een gemeenteprogram is o. i. drieërlei:

a. het geeft den Raadsleden een algemeen richtsnoer bij het bepalen van hun oordeel ten aanzien van de aanhangige gemeentezaken en het verzekert hen, zoo zij dit richtsnoer volgen, van den moreelen steun van een groot deel van hun geestverwanten.

b. het geeft waarborg aan de kiezers, dat de candidaat, die straks als hun vertegenwoordiger in den Raad zal optreden, inderdaad hun beginselen ten aanzien van de gemeentepolitiek aanhangt.

c. het is te vergelijken bij een vaandel, dat in den verkiezingsstrijd wordt vooruitgedragen, hetwelk de geestverwanten aantrekt en niet-geestverwanten afstoot en mitsdien tot zuivering van de partijverhoudingen leidt.

Het kan om practische redenen wenschelijk zijn om van de candidaten uitdrukkelijk instemming met het program te verlangen. Doch dan blijft het toch geboden om op deze wijze niet al te strak aan te halen den band, die den candidaat aan het program en, via dit program, aan de ter vergadering van de kiesvereeniging uitgesproken wenschen bindt.

Wij wijzen er hierbij op, dat het niet wenschelijk is, dat een gemeenteprogram zich uitsluitend in zeer algemeenen en zeer vagen zin uitspreekt. O. i. ligt de waarde van een a.r. gemeenteprogram juist hierin, dat het zich ook omtrent plaatselijk of tijdelijk actueele zaken uitspreekt; dat m. a. w. het program niet voor alle gemeenten gelijkluidend en onveranderlijk als de wet van Meden en Perzen is doch, integendeel, een locale en temporeele kleur draagt. Wanneer echter een gemeenteprogram min of meer afdaalt in concrete punten, dan ontstaat het gevaar, dat het politieke leven in het vervolg niet langer beheerscht wordt door beginselen en het persoonlijk inzicht van de Raadsleden, doch door de vergadering der kiezers en dat de gemeentepolitiek onzerzijds wordt gestuurd in de richting van volkssouvereiniteit, terwijl de eisch van Grondwet en Gemeentewet, dat door Raadsleden „zonder last of ruggespraak" gestemd zal worden, niet voldoende tot zijn recht komt.

Om dit gevaar te vermijden, is het o. i. noodig, dat bij het vragen van instemming aan de candidaten, duidelijk op den voorgrond wordt gesteld, dat deze verklaring hen niet maakt tot marionetten, wier doen en laten door den wil der kiezers wordt beheerscht, doch dat er wel degelijk ruimte blijft voor persoonlijk inzicht en voor een rekening houden met de omstandigheden, waaronder straks beslissingen zullen moeten worden genomen.

* * *

Wanneer nu ten aanzien van een bepaald onderwerp van gemeentepolitiek de houding van de raadsfractie of van één of meer leden van die fractie niet strookt met het inzicht van leden der kiesvereeniging, dan zijn o. i. die leden alleszins bevoegd daarvan onomwonden blijk te geven ter vergadering van de kiesvereeniging of daarbuiten, onverschillig of dat onderwerp al of niet in het program behandeld wordt. Doch een motie der vergadering zouden wij in het algemeen niet begeeren, althans niet betreffende bepaalde aanhangige politieke vraagstukken. Hierbij valt te bedenken, dat niet de kiesvereeniging, doch het Raadslid de verantwoordelijkheid draagt voor het uitbrengen van zijn stem.

Op de vergadering der kiesvereeniging mag en moet soms wel gepoogd

worden een Raadslid tot een andere overtuiging te brengen. En beschaamt de houding van een Raadslid het in hem gesteld vertrouwen, dan wordt dit van zelf bij een volgende candidaatstelling en verkiezing achterhaald. Doch nimmer mag men trachten door een uitspraak van de vereeniging een Raadslid te dwingen tot een bepaalde handelwijze (in dit geval het medewerken aan de afschaffing van den ongewenschten maatregel), die mogelijk tegen zijn overtuiging zou indruischen.

Trouwens, ter vergadering van een kiesvereeniging kan doorgaans niet, zooals bij de behandeling in den Raad, een bepaalde zaak van alle zijden worden belicht. Het is daarom niet in het belang van de gemeente, wanneer getracht wordt de beslissingen buiten de raadszaal in de vergaderingen van de kiesvereenigingen te doen vastleggen.

Tenslotte zouden wij bij een al te ver gaande inmenging van de kiesvereeniging in de gemeentezaken bevreesd zijn voor een practijk, die bedenkelijk veel zou gaan lijken op het in practijk brengen van het beginsel der volkssouvereiniteit.

PROVINCIAAL BESTUUR

DOOR

H. DE WILDE.

I. *Groen en Thorbecke.*

In zijn „Staatkundige Schetsen" (bl. 92—132; verschenen 1846) heeft Thorbecke geen enkel goed, geen enkel vriendelijk woord voor de mannen van 1795 — spottend noemt hij ze „vrijheidsvrienden". Begrijpelijk. Een practisch staatsman als hij moest zich wel ergeren aan het hopeloos getob om te komen tot de met zooveel ophef aangekondigde Constitutie. Deze kwam er eindelijk, ruim drie jaren nadat de Franschen waren binnengehaald en het Stadhouderlijk bewind was omvergeworpen, in den vorm van de „Staatsregeling van 1 Mei 1798". Edoch, in 1801 kon in de Eerste Kamer, zonder tegenspraak, verklaard worden, dat deze Constitutie, onze eerste Grondwet, in naam meer dan in daad bestond. Het volk, voegt Thorbecke bij de herinnering aan de onmacht van onze Constitutie-makers er aan toe, had al den last der omwenteling en geen genot der beloofde heerschappij. Nog in hetzelfde jaar, waarin de klacht werd geuit, werd de Staatsregeling van 1798 door een andere vervangen; deze moest vier jaren later weder plaats maken voor die van 1805. En zoo ging het voort, tot Napoleon aan deze Constitutie-makerij een eind maakte door Holland bij zijn Keizerrijk in te lijven.

Zou de liberale staatsman, die in 1846 de wetgevende onmacht van de „vrijheidsvrienden" van 1795 striemde en geeselde, het anders, beter en vlugger doen? Er was, bij het verschijnen van de „Staatkundige Schetsen", alleszins aanleiding tot het stellen van deze vraag. De Grondwet van 1815, hoewel in 1840 gewijzigd, hoofdzakelijk in verband met de losmaking van België, stemde, naar veler oordeel, niet meer overeen met de denkbeelden omtrent volksinvloed en het bestuur van Rijk, provincie en gemeente. Men wenschte ministeriëele verantwoordelijkheid; rechtstreeksche verkiezingen en dus een andere wijze van samenstelling van de beide Kamers, van de Provinciale Staten en van de Gemeenteraden; een duidelijke omschrijving van de taak en de bevoegdheden van Volksvertegenwoordiging, van Staten en Raden. Thorbecke was de leider van de oppositie tegen de verouderde Grondwet, tegen de in vele opzichten stelsellooze wijze van bestuur en wetgeving. De roomsch-katholieken, voorzoover zij toen belangstelden in de vraagstukken betreffende de verhouding van volk en overheid, sloten zich bij de oppositie aan;

de conservatieven, hoe talrijk ook, maakten het Thorbecke niet moeilijk, omdat, naar het gevleugeld woord van Groen van Prinsterer, zij vandaag vurig verdedigen, wat zij gisteren hartstochtelijk bestreden; en het rechtzinnig protestantsch volksdeel was conservatief of Thorbeckiaansch, doch voor de meerderheid volmaakt onverschillig. Alleen Groen, met volle erkenning, dat het bestaande niet bestendigd mocht worden, stond in beginsel tegenover de oppositie; doch Groen vond buiten de Kamer slechts steun bij Da Costa en nog enkele menschen.

Zoo was en bleef Thorbecke, ook nà de mislukte poging der „negen mannen" met hun voorstel tot Grondwetsherziening in 1844, in de schatting der publieke opinie — voorzoover in de veertiger jaren der vorige eeuw dat woord kan worden gebruikt — de staatsman, die de zoo lang begeerde hervormingen in ons Nederlandsch Staatsbestuur zou geven.

En inderdaad, hij heeft de hooggestemde verwachtingen niet te leur gesteld. Er is in de parlementaire geschiedenis van ons land nà 1795 geen tweede voorbeeld van zoo vruchtbaren wetgevenden arbeid als in de jaren 1848 tot 1852. De Tweede Kamer besloot 16 Maart 1848 de ontwerpen tot Grondwetsherziening van het Ministerie-De Kempenaer ter zijde te stellen. Daags daarna werd de Staatscommissie voor het ontwerpen van nieuwe voorstellen benoemd, van welke commissie Thorbecke de Voorzitter en de ziel was; en reeds 25 dagen daarna, 11 April 1848, was zij met haar omvangrijke taak gereed. Haar ontwerpen, op enkele minder belangrijke punten gewijzigd, konden op 12 November 1848 plechtig als de nieuwe Grondwet worden afgekondigd. Nadat een combinatie van „Licht en Donker" (Lightenvelt en Donker Curtius) in haar poging om een Ministerie te vormen, was mislukt, kon eindelijk Thorbecke als leider van een door hem gevormd Kabinet optreden, 1 November 1849. Later, in 1858, zou hij daarvan getuigen: „Zeldzaam werd een taak, als die waarvoor het Ministerie van den 1sten November 1849 opkwam, bij gunstiger openbare stemming aanvaard".

Hij mocht dan ook van geluk spreken.

De door de nieuwe Grondwet voorgeschrevene organieke wetten werden met bekwamen spoed ingediend en met even groote voortvarendheid door de beide Kamers afgedaan. De ontwerpen betreffende de Kieswet, krachtens art. 76 der Grondwet, de wet op het Nederlanderschap, krachtens art. 7, de Provinciale wet, krachtens art. 135 werden begin Mei 1850 bij de Tweede Kamer ingediend. En reeds 4 Juli van hetzelfde jaar, dus ongeveer binnen twee maanden, verscheen de Kieswet in het Staatsblad, de Provinciale wet twee dagen daarna, 6 Juli 1850. De Tweede Kamer begon met de openbare behandeling op 18 Juni; zes dagen later, 24 Juni, werd het ontwerp met 58 tegen 8 stemmen aangenomen, nagenoeg ongewijzigd. Op 4 Juli, tien dagen na de aanneming door de Tweede Kamer, ving de openbare behandeling in de Eerste Kamer aan; en nog op denzelfden dag werd deze gewichtige wet aangenomen met 32 tegen 2 stemmen. De Eerste Kamer, die in de laatste

jaren, zeker niet tot versterking van haar positie, de Tweede Kamer zoo'n beetje nadoet, heeft thans heel wat meer tijd noodig om minder belangrijke wetsontwerpen als de Provinciale wet af te doen. Met de zoo bij uitstek gewichtige Gemeentewet ging het niet minder vlug. Op 3 Maart 1851 kwam het ontwerp bij de Tweede Kamer in; 12 Mei vingen de openbare beraadslagingen aan, die tot 12 Juni duurden; de Eerste Kamer deed er een paar dagen over; zoodat reeds 15 Juni 1851 de Gemeentewet in het Staatsblad kon worden opgenomen.

Is het niet om de talloos velen, die over den tegenwoordigen gang onzer wetgevende machine klagen, te doen watertanden? vraagt Mr. H. J. van Leeuwen in zijn bekend werk „De Provinciale wet". En hij voegt daaraan toe: „Voor de voortreffelijkheid der Provinciale Wet is zeker wel het beste bewijs, dat tot heden nog niet veel behoefte is gevoeld om haar te wijzigen, en althans haar hoofdbeginselen zijn tot heden onaangetast gebleven." Deze lof mag stellig in niet mindere mate aan de Gemeentewet worden gebracht. Trouwens, ook Groen van Prinsterer, die om principieele redenen het ontwerp Provinciale wet moest bestrijden, getuigde ervan: „veel is er in vorm en redactie van dit ontwerp, dat ik goed keur; ik wil het gaarne een stelselmatig geheel noemen."

Thorbecke was meer dan een vlugge werker; hij was ook een man van systeem, van orde en regel. Een artikel als 152 van de Grondwet van 1815 — „De wijze, waarop het gezag en de macht, aan de Provinciale Staten bij en tengevolge van deze grondwet gegeven, wordt geoefend, wordt geregeld bij zoodanig reglement als door de Staten der Provinciën gemaakt en door den Koning goedgekeurd worden" — was hen een doorn in het oog. Zooveel provinciën, zooveel reglementen; geen eenheid; geen systeem; geen behoorlijke afbakening van de grenzen der bevoegdheid van Provinciale Staten, van Gedeputeerde Staten en Gouverneurs. „In stede," schreef hij in 1847, „van een eenvoudige, heldere, bij de wetgevende macht des Rijks of der provinciën een behoorlijke afgekondigde regeling, kreeg men een mengelmoes van koninklijke besluiten, ministerieele mededeelingen, dispositiën van Gedeputeerde Staten en Gouverneurscirculaires, een stapel van administratieve recepten zonder eenheid van begrip of beginsel." Daarin orde te scheppen, regel en systeem aan te brengen was zijn ernstig streven, een streven, waarin hij op meer dan gewone wijze mocht slagen. Bepaaldelijk ten opzichte van de Provinciale wet en van de Gemeentewet.

Hiermede is echter allerminst gezegd, dat hij *in beginsel* afweek van de door hem geminachte Constitutie-makers van 1795—1805. Hij deed het ordelijker, degelijker, veel meer systematisch en bezadigd en dus practischer; doch hij stond bij zijn vruchtbaren parlementairen en wetgevenden arbeid op de basis van de beginselen van de hem zoo weinig sympathieke „vrijheidsvrienden" uit den franschen tijd.

Op ruwe en onverstandig revolutionaire wijze werd door de Staats-

regeling van 1798 afgerekend met het vroeger bestaande, met het historisch gewordene. Onze provinciën, niet door een buiten haar staande macht ontstaan, maar op natuurlijke wijze gevormd door een zich samenvoegen van uit huisgezinnen opgekomene gemeenten, werden kortweg afgeschaft. In haar plaats kwamen, naar fransch-revolutionair model, Departementen van de Eems, van den Ouden IJssel, van den Rhijn, van den Amstel, van Texel, van de Delf, van de Dommel en van de Schelde en Maas. In „Ons Program" schreef Dr. Kuyper: „Wij wenschen niet het pittige begrip van een Zeeuw of een Fries tegen het vage van een „Nederlander" uit te ruilen. Voor ons besef is niemand Nederlander dan doordat hij Zeeuw, Fries of Hollander is." De revolutionaire patriotten dachten er anders over. Zij gooiden Friezen en Hollanders dooreen en noemden het land, waarin zij woonden, „Bataafsche republiek". Als gevolg daarvan werden de Departementale besturen gedegradeerd tot „Administratieve lichamen", moesten deze besturen niet organisch maar langs den weg van een individualistisch kiesrecht worden samengesteld en werden zij „bevolen ondergeschikt en verantwoordelijk te zijn aan het uitvoerend Bewind" (art. 147 staatsregeling van 1798). Geen rekening werd gehouden met de souvereiniteit in eigen kring, of zooals Groen het uitdrukte met de *onafhankelijkheid in eigen kring,* waarop in vorige eeuwen de provinciën, de vroeger op zichzelve staande graafschappen en hertogdommen, prat gingen.

De Grondwetten van 1814 en 1815 gingen uiteraard niet zoo ver als de Staatsregeling van 1798. Zij gaven aan de provinciën haar oude grenzen en namen; terwijl die van 1815, in de plaats van het individualistisch kiesrecht, een vertegenwoordiging in de Staten gaf naar de drie standen: de Edelen of Ridderschappen, de Steden en de Landelijke stand. Doch van macht en zelfstandigheid, zooals de provinciën die vóór 1795 bezaten, was geen sprake meer. Blijkens zijn „Schets eener Grondwetsherziening" dacht Gijsbert Karel van Hogendorp nog aan een halfeenheids, halfbondsstaat, getuige b.v. de daarin voorkomende bepaling, dat de Vorst na de huldiging door de Staten-Generaal ook door de Provinciale Staten zou worden gehuldigd. Het is echter geenszins zoo gegaan. En de Grondwet van 1848 ging van hetzelfde beginsel uit, als hetwelk ten grondslag lag aan de Grondwetten van 1814 en 1815. Zij schafte bovendien de vertegenwoordiging naar Standen of Staten af en keerde dus, wat de wijze van samenstelling betreft, terug tot 1798. In de Provinciale wet evenals in de Gemeentewet bracht Thorbecke, gelijk vanzelf spreekt, dit tot uitdrukking. Een zijner bewonderaars, wijlen Van Welderen Rengers, schreef daarvan in zijn bekende „Parlementaire Geschiedenis van Nederland": „Met de invoering dezer wetten verdwenen uit de Nederlandsche Staatsinrichting enkele thans nagenoeg vergeten bestanddeelen: de ridderschappen zonder historischen grondslag, de stedelijke stand, die meest patricische aanmatiging of kleinsteedsche bekrompenheid, en de landelijke stand, die hoegenaamd niets vertegen-

woordigde". Uitgezonderd misschien wat hier gezegd wordt van de Ridderschappen, getuigt deze uitspraak van den overigens naar objectiviteit strevenden schrijver niet van groote bezonnenheid en goed inzicht. Steden en platteland vertegenwoordigden wel ter dege eigen belangen, die geenszins alle parallel loopen. Het getuigt van kortzichtigheid dit verschil met eenige groote woorden te willen wegdoezelen. Laat men het maar erkennen, dat Thorbecke het zich al heel gemakkelijk maakte door een organische vertegenwoordiging naar de steden en het platteland met een breed gebaar op zij te schuiven en inplaats daarvan het revolutionair nivelleeringssysteem van zijn vrijheidsvrienden van 1795 over te nemen, zonder zelfs één poging aan te wenden een samenstelling der Staten te verkrijgen in overeenstemming met historie en traditie.

Begrijpelijk dat Groen van Prinsterer — van wien Wintgens getuigde, dat hij niet alleen een groot redenaar: *un artiste de parole,* maar ook een groot historiekenner was — in beginsel bezwaar had tegen de Provinciale wet, hoewel hij waardeerde de duidelijke en klare redactie en het systematische. De commissie van rapporteurs in haar verslag aan de Tweede Kamer was vol lof: „Het wetsontwerp is, over het algemeen, bij de groote meerderheid der leden met goedkeuring ontvangen. Men merkt met genoegen op, dat het een goed stelselmatig geheel vormde, en dat het ontwerp zeker niet onder de gemakkelijke deelen der wetgevende macht behoorde, met zorg was uitgewerkt en op verre de meeste punten, met helderheid was toegelicht". Dit laatste onderschreef Groen gaarne; doch hij voegde daaraan toe:

„Is in dit ontwerp van wet een provincie hetgeen zij volgens het beginsel van zelfstandigheid der gewesten zijn moet? Wat is zelfstandigheid? Ik weet daarop geen eenvoudiger antwoord dan dit: zelfstandigheid is *onafhankelijkheid in eigen kring.* Zelfstandigheid kan, buiten dien kring, met een groote mate van ondergeschiktheid en afhankelijkheid gepaard zijn, maar binnen den eigen kring moet er, zoo men zelfstandigheid begeert, onafhankelijkheid zijn. Bij voorbeeld: de zelfstandigheid der familie bestaat hierin, dat de huisvader geen bevelen ontvangt in de aangelegenheden van zijn gezin. Nu is desniettemin de familie in de plaatselijke belangen aan het gemeentebestuur ondergeschikt. Ik wil zelf aannemen dat er, in het belang der gemeente, toezicht over de familie zij, noem het voogdijschap of curateele, somtijds, bij uitzondering, tusschenkomst van het bestuur, waar onrecht en misdrijf moeten worden gekeerd. Maar indien die tusschenkomst regel moest worden, zou de zelfstandigheid der familie gevaar loopen en de aangenaamheid van het familieleven niet worden verhoogd. Zelfstandigheid der deelen, bij ondergeschiktheid aan het geheel, is de *conditio sine qua non* van een wèl georganiseerden Staat. Immers de Staat behoort te zijn een samenstel van deelen, wier persoonlijkheid, eigenaardigheid en verkregen recht buiten het bereik van het centraal gezag ligt.

„Wanneer ik nu aan dit denkbeeld van zelfstandigheid toets, hetgeen

hier te lande plaats heeft gehad, en mij afvraag: hoedanig is van 1795 tot 1850 de zelfstandigheid der provincien geweest? dan is de uitkomst der beschouwing deze: die zelfstandigheid heeft nooit bestaan. Zij werd in 1795, zooveel doenlijk, vernietigd. Tengevolge der staatseenheid bij ineensmelting, waarvan ons door sommige leden in de vorige discussie een zoo welgelijkend schrikbeeld voorgehouden werd. Neemt de geheele reeks van constitutiën van 1798 en daarna, nergens zult gij vinden wat naar zelfstandigheid, in de ware beteekenis van het woord, gelijkt. Men kan wel den naam van de provincie behouden of waar die ontnomen was, terugnemen; men kan aan de zoogenaamde provincien wel attributen toekennen, en aan zoogenaamde Staten menigvuldige verrichtingen opleggen. Dat is min of meer bij de verschillende constitutien gedaan; maar het denkbeeld zelf van historie en organieke zelfstandigheid is bijna verloren geraakt. De provincie is niets anders dan een *afdeeling,* een *Departement* van den *Staat.* Aan die afdeeling kan veel van staatswege bij gunste, in een vermeend algemeen belang, uit convenientie worden verleend, maar *eigen recht* en *eigen bestaan* is er niet meer."

Zulk een betoog klonk vreemd in de Tweede Kamer van 1850, waarin een man als Groen schier een eenling was en welker leden, conservatief of liberaal, allen stonden op de basis van de beginselen der Fransche revolutie. Het is dan ook opmerkelijk, dat Wintgens, de leider der toen nog zeer machtige conservatieve partij, het eerst en het scherpst Groen's rede bestreed.

„De geachte redenaar uit Harderwijk (voor welk district Groen zitting had) — aldus Mr. Wintgens — acht het nuttig, dat onze Staat zij „een samenstelling van deelen, wier persoonlijkheid, wier rechten niet liggen binnen het bereik van een centraal gezag": ik ben niet van deze meening. De redenaar gelooft, dat een heilloos beginsel, uit een revolutionair tijdperk gesproten, is de eenheid van den Staat, en ik ben van het tegendeel overtuigd. Ik ben doordrongen van de heilzaamheid dier eenheid en daarom acht ik mij verplicht dat gevoelen te bestrijden. Die eenheid is, in mijn oog, de kracht van den Staat, en neemt men die eenheid weg, dan ontbindt men de maatschappij, zooals die thans is ingericht. De werking van die eenheid is *centralisatie,* een woord, tegenwoordig in den mond van een ieder, maar waarvan niet elk zich een juiste rekenschap van weet te geven.

„De spreker uit Harderwijk is, in zijn bestrijding, opgeklommen tot 1795; ik wensch iets verder terug te treden in de geschiedenis, en ook daaruit aan te toonen, hoe noodzakelijk steeds, hier te lande, een krachtig centraal gezag is geweest; ik wensch in de geschiedenis na te gaan, of het zóó nuttig is, aan die provincien een zoo groote zelfstandigheid te verzekeren. En als ik nu het gebied onzer historie betrede, zij het mij vergund *twee* vragen te doen aan den geachte afgevaardigde, — die niet alleen is een groot redenaar: *un artiste de parole,* maar ook een groot historiekenner. Dan vraag ik hem, in de eerste plaats, of

de geschiedenis der voormalige Republiek der vereenigde provincien niet aantoont, dat inderdaad, in weerwil van de zelfstandigheid der provincien, de grootheid en macht, die het Gemeenebest bezat, was verkregen. En in de tweede plaats, of de val dier Republiek niet voor een groot deel aan de uitbreiding van de provinciale zelfstandigheid moet worden geweten. Het zij mij vergund, mij hier ter beantwoording van die vragen op den geachten afgevaardigde zelven te beroepen, op hetgeen hij heeft geschreven in zijn Handboek der geschiedenis van ons Vaderland, hetwelk door ons allen, door mij gelezen is en herlezen."

Wintgens las daarna eenige zinsneden uit het Handboek, ten bewijze dat de schrijver geenszins instemde met een Unie „van zeven geheel onafhankelijke republieken, innig verbonden door eenheid van godsdienst, taal, karakter, zeden, ligging en belang, maar voor wie, tot gezamenlijke beraadslaging geroepen, uit de besluiten der meerderheid geenerlei verplichting ontstond."

Uit het antwoord, dat Groen op de rede van Wintgens gaf, worde het volgende aangehaald.

„Ons geacht medelid heeft ééne zaak voorbij gezien: de definitie namelijk, die ik van zelfstandigheid gaf. Ik heb gezegd: zelfstandigheid is onafhankelijkheid *in eigen kring*. Hoe heeft ons medelid kunnen meenen, dat ik nu zou goedkeuren wat ik altijd heb afgekeurd? Dat ik onder den naam van zelfstandigheid der gewesten zou bedoelen een verbrokkeling van den Staat, gelijksoortig aan hetgeen de Republiek tijdens de Unie van Utrecht geweest is, een politieke samenleving van zeven republieken, waarbij het onmogelijk was veerkracht van beraadslaging en eenheid van besluit te verkrijgen.

„Ons geacht medelid heeft twee vragen gedaan. Of de Republiek niet in weerwil van de zelfstandigheid der gewesten groot geworden was? Ik zeg met hem ja. In weerwil van hetgeen door hem zelfstandigheid en door mij onafhankelijkheid genoemd wordt, is de Republiek groot geweest. De tweede vraag was: of de zelfstandigheid, namelijk die welke hij bedoelt, niet het verval der Republiek heeft tengevolge gehad? Voorzeker, en nu voeg ik er een derde vraag bij: is het niet wenschelijk, dat wij door de ervaring geleerd, ons tegen dergelijk gebrek aan samenhang in den Staat verzetten? Zonder eenigen twijfel, juist dit is mijn wensch een wensch die van de eigenaardigheid der school, waartoe ik behoor, het gevolg is, dat er een middel moge gevonden worden om weder een welingericht verband te hebben der zelfstandigheid van de gewesten met hun ondergeschiktheid aan den Staat.

„Ons geacht medelid heeft gezegd, „dat het denkbeeld eener *generale regeering* onder de Republiek b.v. door Slingeland was aangeprezen. Het was het denkbeeld van bijna al de voortreffelijke staatslieden van het Gemeenebest, vooral toen schier elke stad naar onafhankelijkheid begon te dingen. Zij wilden zelfstandigheid der deelen met samenhang van het geheel. Het is de politiek niet van Slingelandt alleen, maar ook

van Fagel en van der Spiegel, van al de Vorsten uit het stamhuis van Oranje geweest. Doch wat is er in 1795 gebeurd? Wat is er toen, na het langzamerhand veldwinnen en eindelijk triomfeeren der revolutionaire wanbegrippen, van dit heilzame denkbeeld eener behoorlijke staatseenheid geworden? Gelijk zoo menige heilzame gedachte, is ook zij op een verkeerd terrein overgebracht, en in een gevaarlijke dwaling ontaard.

„Toen is men gekomen tot die valsche staatseenheid, welke met stelselmatige miskenning van elk zelfstandig aanzijn uitloopt op de onweerstaanbaarheid van centralen dwang. Laten wij nooit vergeten, dat die staatseenheid hier is ingevoerd onder Fransche vlag, en dat wij dien betaald hebben met honderd millioen. Laat ons in het oog houden dat die staatseenheid alles administreert, organiseert, reglementeert, gewesten, gemeenten, corporatien, de school, de kerk, dat zij ook den huiselijken kring, kon het zijn, in haar staatszorg zou willen omvatten. Zij zou ook ons geweten reglementeeren, indien zij daar niet door hoogere wetten gestuit werd."

Dicht geschaard om den spreker, volgden liberalen en conservatieven met minzame belangstelling de verdediging en ontwikkeling van een staatsrecht en van een staatsinrichting, gegrond op de beginselen van godsdienst en overeenstemmende met de historie van het volk der voormalige vereenigde provinciën, met de traditie van een lange reeks van geslachten. Zij wilden er echter geen van allen iets van weten. Godsdienst had niets te maken met de inrichting en het bestuur van den Staat. Historie en traditie begonnen in 1789, voor ons land in 1795. Al wat vroeger geschied was, behoorde tot den ouden tijd, waarmede men voor goed afgerekend had. Decentralisatie en onafhankelijkheid in eigen kring waren, voor zoover zij met de historie in verband werden gebracht, dingen uit een verouderden tijd en daarmede veroordeeld. De politieke tijdrekening begon voor ons land niet b.v. met het jaar, waarin onder Philip van Bourgondië de Algemeene Staten werden bijeengeroepen; ook niet met de Unie van Utrecht; zij begon met 1795, toen de vrijheidsvrienden aan het werk togen om een Constitutie te fabriceeren naar het model der Constitutie-makers van de Fransche revolutie, die onder de misleidende leuze van vrijheid, gelijkheid en broederschap de kerk van Christus wenschten te onderdrukken door aantasting van de conscientie-vrijheid en het nivelleersysteem toepasten, mede door het vernietigen van uit het volk opgekomene organisatien, zonder er iets anders voor in de plaats te stellen.

Thorbecke ging dan ook niet in op de rede van Groen van Prinsterer. Het eenige wat hij er van zeide was... verwijzing naar de Grondwet. Over de verouderde denkbeelden van Groen te praten, achtte hij tijdverlies. Immers sprak het vanzelf, dat er maar één goed staatsrecht was, dat hetwelk de (voor de overgroote meerderheid ongeloovige) wijsgeeren uit de tweede helft der 18e eeuw voor zijn grondbeginselen hadden aangegeven. Daarnaar moest de Nederlandsche Staatsinrichting

in mekaar gezet worden. En dit moest vlug geschieden; tijd, om nog over een ander staatsrecht te spreken, was er niet voor hem. Hij vond daarbij een meegaande Kamer. Het is dus waarlijk niet te verwonderen, dat Groen alleen bleef staan, dat niemand er aan dacht om zijn „theorien" ernstig te overwegen teneinde zich te verzekeren, of zij al dan niet practisch zouden kunnen worden toegepast. Thorbecke was overwinnaar; en... hij bleef dat tot op den huidigen dag. Dr. Kuyper heeft nog in „Ons Program" (bl. 355—398) met warmte Groen's denkbeelden omtrent „decentralisatie" en „zelfstandigheid in eigen kring" betreffende Staten en Raden bepleit. Het heeft niet veel gebaat. In geheel Thorbeckiaanschen geest is onze Staatsinrichting gebleven, zooals hij zich die had gedacht, toen hij in de veertiger jaren aan zijn groote taak begon. Trouwens reeds in 1844 heeft hij voorspeld, dat zijn aan de Fransche revolutie ontleende opvattingen omtrent staatsinrichting en staatsburgerschap en dus niet die van Groen de toekomst hadden, dat niet een organisch kiesrecht, doch „dat het beginsel van algemeen kiesrecht in de Staatsgeschiedenis onzer eeuw ligt" (Hist. Schetsen, bl. 92).

Jaren geleden, misschien wel meer dan veertig jaren, hoorde schrijver dezes wijlen De Savornin Lohman zeggen, sprekende over Thorbecke, dat deze van zijn standpunt voortreffelijk werk heeft geleverd, dat dit werk evenwel uitging van beginselen in strijd met de historie en de traditiën van het Nederlandsche volk, met de wijze waarop gemeenten en provinciën zijn ontstaan en gevormd, gelijk door Groen met juistheid is betoogd, doch dat Thorbecke's Provinciale wet en Gemeentewet, in beginsel en opzet geheel overeenstemmende met de overheerschende geestesrichting van zijn tijd, zoo systematisch zijn ineengezet, dat het ondoenlijk schijnt er eenige principieele veranderingen in te brengen, laat staan ze te vervangen door een tegenover gesteld systeem van wetgeving.

Zoo schijnt het inderdaad. Naar de voorspelling van Thorbecke hebben we nu het algemeen kiesrecht, nog wel in den meest radicalen vorm van allemansstemrecht met actief en passief vrouwenkiesrecht en ook, wat Thorbecke allicht niet vermoed zal hebben, met stemdwang. Het Nederlandsche staatsrecht, waaronder wij thans leven, is grootendeels te danken aan den systematischen arbeid van dezen grooten liberalen staatsman, vriend en vijand tevens van Groen van Prinsterer.[1]) En wij mogen nog van geluk spreken, dat hij, een man van orde en systeem, en niet de een of andere heetgebakerde en dies onpractische geestelijke nazaat van de „vrijheidsvrienden" van 1795, er in geslaagd is de zoo dringend noodige hervormingen in ons staatsbestuur aan te brengen. De wijzigingen, in den loop der jaren aangebracht — in de Grondwet van 1848, in de Provinciale wet van 1850 en in de Gemeentewet van 1851 — hebben aan het systeem van wetgeving, gelijk het bij den liberalen maar practischen Staatsman voorzat, geen verandering gegeven. En dat systeem, hoewel naar Christelijk-*historischen* maatstaf geoordeeld, bevat toch elementen, die ook door antirevolutionairen gewaardeerd worden.

II. *Provinciale en Gedeputeerde Staten.*

Gelijk hierboven werd opgemerkt, was vóór 1850 de samenstelling der Provinciale Staten geregeld in een Reglement; en eveneens in een afzonderlijk Reglement „de wijze waarop het gezag en de macht door de Staten van de Provincie overeenkomstig de Grondwet (1815) wordt uitgeoefend".

Voor elke provincie eigen Reglementen. Het Reglement van 1825 betreffende de samenstelling der Staten voor de Provincie Holland — bij koninklijk besluit, of zooals het toen deftiger heette: bij Zijner Majesteits besluit van 9 November 1840, werd deze provincie gesplitst in Zuid-Holland en Noord-Holland — bevatte niet minder dan 91 artikelen; terwijl het Reglement van 1817 „omtrent het gezag en de macht der Staten" slechts 54 artikelen telde. De macht der Staten, uitgezonderd hun taak om de leden der Tweede Kamer te kiezen (de leden der Eerste Kamer werden destijds door den Koning benoemd), was al heel onbeduidend, in vergelijking ook met de bevoegdheden van de Gedeputeerde Staten en van den Gouverneur. Zelf bevat dit Reglement van 1817 niet eens een afzonderlijk hoofdstuk voor de Staten. In één artikel (35), opgenomen onder het hoofdstuk, dat handelt over de Gedeputeerde Staten, wordt aangegeven, niet de macht, maar wordt gewag gemaakt van „de deliberatiën, die aan de Algemeene Vergadering (de Staten) zijn verbleven"; en dan worden zeven niet veel beteekenende onderwerpen genoemd voor de „deliberatiën", waaromtrent voorts in het volgend artikel 36 gezegd wordt, dat de Gedeputeerde Staten die ook wel af kunnen doen, „wanneer de Staten niet vergaderd zijn". Alle werkzaamheden, buiten het genoemde zevental onderwerpen, werden verklaard te behooren tot den werkkring der Gedeputeerde Staten.

Bij de beraadslagingen over Thorbecke's ontwerp Provinciale wet in de Tweede Kamer, zeide Mr. Lotsy o.m.: „Indien ik mij niet bedrieg, dan is het groote kwaad, dat de handelingen der Provinciale Staten tot nu toe grootelijks belemmerd heeft, hierin gelegen, dat de grenzen der bevoegdheid van de Provinciale Staten en van Gedeputeerde Staten niet behoorlijk afgebakend waren. De regeling van die bevoegdheid was te vinden vooral in de provinciale reglementen, waarbij werd bepaald de wijze, waarop het gezag en de macht der Staten werd uitgeoefend; en was verder verspreid in de verschillende wetten en koninklijke besluiten, welke laatste door de rechterlijke macht niet altijd werden gehandhaafd, zoodat er dikwijls groot verschil bleef bestaan, hoeverre de bevoegdheid van Gedeputeerde Staten en die van de Provinciale Staten zich uitstrekte. Die twisten over de bevoegdheid of niet-bevoegdheid om iets te doen, hadden meermalen ten gevolge, dat men het geschil eindigde met niets te doen."

Het was dan ook zeer noodig hierin door een *wettelijke* regeling verandering te brengen, opdat de bevoegdheden van Staten en Gedepu-

teerden behoorlijk zouden zijn omschreven. Doch ook de verouderde wijze van samenstelling der Provinciale Staten moest wel door een andere vervangen worden. Hoe deze colleges vóór de inwerkingtreding van de Provinciale wet van 1850 samengesteld waren, zegt art. 129 van de Grondwet van 1815: „de Staten der Provinciën zijn samengesteld uit leden, gekozen door de volgende drie standen, n.l.: door de Edelen of Ridderschap, door de Steden, door den Landelijken stand," terwijl art. 6 van die Grondwet luidde: „de oefening van het stemrecht in de steden en ten platteland, zoowel als de bevoegdheid om deel te nemen aan de provinciale en plaatselijke besturen, wordt bij de provinciale en plaatselijke reglementen geregeld." De Stand der Edelen koos voor Zuid-Holland, van 1814—1850, tien leden, de Steden 41 en de Landelijke Stand 35. De stemhebbende steden waren: Rotterdam (8 leden), 's Gravenhage (8), Leiden (5), Dordrecht (4), Delft (3), Schiedam, Gouda en Gorinchem elk 2 leden, Brielle, Schoonhoven, Woerden, Vlaardingen en Maassluis elk 1 lid. De kiezers voor den Landelijken stand (het platteland) waren in de volgende „Hoofdplaatsen" ingedeeld: Noordwijk, Oegstgeest, Naaldwijk, Pijnacker, Delfshaven, Bodegraven, Alphen, Stompwijk, Haastrecht, Meerkerk, Alblasserdam, Ridderkerk, Oud-Beyerland, Strijen, Sommelsdijk, Hellevoetsluis en Geervliet. Ieder dezer „Hoofdplaatsen" had men het hoofdkiesdistrict van eenige plattelandsgemeenten kunnen noemen. Ook de leden van het college van Ged. Staten werden door de Staten uit de drie standen gekozen: 1 lid vanwege den stand der Edelen, 3 leden vanwege den stand der Steden en 2 leden vanwege den Landelijken stand. Men ziet hieruit, dat de leden van de Provinciale Staten, wier officieele titel volgens artikel 84 van het reglement van 1825 was „Edele Grootachtbare Heeren," destijds metterdaad waren vertegenwoordigers van standen en dus met recht genoemd werden Staten, een naam die niet meer past op onze huidige Staten-leden, zijnde vertegenwoordigers, niet meer van den eenen of anderen stand, maar van een hoop bij mekaar gevoegde kiezers.

De Grondwet van 1848 maakte aan deze wijze van samenstelling der Provinciale Staten een einde. Artikel 123 bepaalde, dat de leden zouden worden gekozen „onmiddellijk door de ingezetenen", of, zooals het thans luidt in art. 128: „De leden der Provinciale Staten worden voor vier jaren rechtstreeks gekozen door de ingezetenen der provincie, tevens Nederlander of door de wet als Nederlandsch onderdaan erkend, die den door de wet te bepalen leeftijd, welke niet beneden drie en twintig jaren mag zijn, hebben bereikt. De verkiezing geschiedt op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging." Welk een „vooruitgang"! Algemeen stemrecht, actief en passief vrouwenkiesrecht, evenredige vertegenwoordiging, stemdwang... Zou Thorbecke ook gemeend hebben, dat dit alles „in de Staatsgeschiedenis onzer eeuw ligt"?

Zoo radicaal als Thorbecke was ten aanzien van de wijze van verkiezing van leden der Provinciale Staten, zoo behoudend bleek hij te

zijn bij de omschrijving van de macht dezer Staten in de Provinciale wet. In tegenstelling van wat art. 35 van het Reglement van 1817 aangaf, werd in art. 94 van de Provinciale wet evenwel zeer juist als beginsel vastgesteld: dat aan de Staten met betrekking tot de regeling van het provinciale huishouden alle bevoegdheid behoort, die niet bij deze of eenige andere wet aan de Ged. Staten wordt opgedragen. Door deze bepaling werden de grenzen der bevoegdheid van de Provinciale Staten en van Ged. Staten behoorlijk afgebakend. Dit nu werd ook door Groen toegejuicht, doch niet eenstemmig was men ten opzichte van de bevoegdheid zelve, die Thorbecke in de Provinciale wet aan de Provinciale Staten gaf.

Men meende daarin een streven te zien om alles wat maar konde, op de Gedeputeerde Staten over te dragen. De spreker, die dit opmerkte, voegde daaraan toe: „Opmerkenswaardig is het, dat men in het opdragen van werkzaamheden aan de Ged. Staten zooverre is gegaan, dat men, als 't ware *pour sauver les apperences,* volgens het opschrift en uitdrukkingen heeft opgedragen aan de Provinciale Staten, namelijk het toezicht op de gemeentebesturen, dit toch weder van hen afneemt. Lezende de artikelen 143—147 zoude men denken, dat dit de Provinciale Staten geldt, maar later komt een art. 161, die dat alles, als met een tooverslag, op de Gedeputeerde Staten overbrengt. Als men nu nagaat, dat de Gedeputeerde Staten de hun opgedragen attributen vervullen, 't zij de Staten vergaderd zijn of niet, dan is blijkbaar bij de artikelen 143—147 iets opgedragen aan de Provinciale Staten, blootelijk nominaal of pro forma. Inderdaad blijven zij er buiten. Het zoude dus meer overeenkomstig zijn met de waarheid om die artikelen over te brengen onder het hoofdstuk over de Gedeputeerde Staten."

De spreker verzuimde erop te wijzen, dat volgens art. 163 Gedeputeerde Staten verantwoording schuldig zijn aan de Provinciale Staten wegens hun handelingen omtrent het toezicht op de gemeentebesturen; een bevoegdheid, waarvan de Staten evenwel zelden gebruik maken. Doch hoe dit zij, zeker is het, dat het streven bij Thorbecke voorzat om de bevoegdheden van Gedeputeerde Staten te vermeerderen ten koste van de Provinciale Staten, ten koste ook van den Gouverneur, die voortaan zou worden genoemd Commissaris des Konings. Artikel 76 van de Grondwet van 1814 bepaalde, dat „er zullen zijn in alle Provinciën of landschappen commissarissen van den Souvereinen Vorst." Artikel 137 van de Grondwet van 1815 wijkt daarvan niet af. Hieruit mocht worden opgemaakt, dat de taak van de commissarissen zou zijn te controleeren, niet te gouverneeren, dat het Provinciaal Bestuur zou zijn èn de uitvoerder der Rijkswetten èn bestuurder van het eigen provinciaal huishouden, in beide gevallen zelfstandig, behoudens alleen het toezicht van den Commissaris als vertegenwoordiger van het algemeen Rijksbelang. Zooals Thorbecke het eens zeide: „de Staten zijn orgaan van het provinciaal huishouden, de Gouverneurs orgaan van het algemeen Gouvernement."

In strijd daarmede was de taak van de in de beide Grondwetten genoemde commissarissen allengs een andere geworden. Ten deele ligt dit hierin, dat achter het bepaalde in de vermelde Grondwetsartikelen gevoegd waren de woorden: „Onder welke benamingen als hij (de Koning) zal goedvinden." Van deze toevoeging gebruik makende, werden de commissarissen in de Provinciale Reglementen genoemd „Gouverneur". In dit woord ligt opgesloten het begrip van regeerende, besturende macht; en inderdaad kwam dit ook uit in de Instructiën van 1814 en 1820 door den Koning aan de Gouverneurs der provinciën gegeven. „Zoo werd eenerzijds door de onmacht en lamheid en te groote meegaandheid der Provinciale Besturen bij de omschrijving en scherpe omlijning hunner bevoegdheden in de Provinciale Reglementen, en anderzijds door de voortzetting der Fransche traditiën, routine en sleur, wellicht zelfs ook door een opzettelijke zucht naar machtsoefening van den kant van het Centrale Rijksgezag, een toestand in het leven geroepen, die, in strijd met den geest der Grondwet van 1815, tot 1848 kon voortduren, ja zelfs daarna nog nawerkte. Die, den geest der Grondwet miskennende, toestand kwam in 't kort hierop neer, dat het zwaartepunt van het gezag en bestuur in de provincie, zelfs bij zuiver provinciale belangen, niet lag bij het provinciaal bestuur, doch bij den vertegenwoordiger van het slechts toezicht hebbend Rijksgezag, den Commissaris. En die toestand werkte zoozeer door, dat men nog dikwijls heden ten dage den commissaris het hoofd der Provincie hoort noemen, een dwaling analoog aan die, welke de Burgemeester tot hoofd der Gemeente promoveert". (Mr. H. J. van Leeuwen, bl. 80)

De Grondwetgever van 1848, blijkbaar overtuigd dat ook de naam „Gouverneur" aanleiding had gegeven tot de verkeerde opvatting en regeling zijner bevoegdheden, liet den Koning wel de macht om de Commissarissen aan te stellen, maar niet om dat te doen „onder zulke benamingen als hij goed vindt". Sedert 1848 is dan ook de naam „Gouverneur" voorgoed uit ons Nederlandsche Staatsrecht verdwenen; onder instemming natuurlijk ook van Groen.

Intusschen werd bij de openbare behandeling van Thorbecke's ontwerp Provinciale Wet tot drie keer toe gepoogd om aan den Commissaris meer bevoegdheid toe te kennen dan in dat ontwerp was voorgesteld. De eerste poging gold artikel 31, lid 3, luidende: „Hij (de Commissaris) is, in spoedeischende gevallen, bevoegd het gevorderde voorloopig onderzoek der (aan de Staten of Ged. Staten gerichte) stukken, alvorens ze ter tafel te brengen, te doen plaats hebben, en geeft daarvan in de eerst komende vergadering kennis." Voorgesteld werd, wat hier als uitzondering werd toegelaten, regel te doen zijn en dus de woorden „spoedeischende gevallen" te schrappen. Het amendement, door Thorbecke krachtig bestreden, kon slechts enkele stemmen verwerven. Volgens hem zou de aanneming er van het karakter der wet veranderd hebben. „Wordt de regel, dat Ged. Staten" — aldus Thorbecke — „de zaken

van den aanvang af behandelen, niet betracht, dan zal de commissaris des Konings, of de ambtenaar, wien het door de commissaris des Konings wordt opgedragen, de zaken grootendeels behandelen. Gedeputeerde Staten zullen dan, eerst als de zaken geheel geïnstrueerd zijn, daarvan kennis krijgen; en op die wijze zal het beleid voor het grootste gedeelte buiten het college blijven. Dit wenschte ik te voorkomen. Ik wenschte in den regel de zaken, voor dat daaromtrent een besluit werd genomen, door Ged. Staten onderzocht te zien. Veel hangt voor het te nemen besluit af van het voorloopig onderzoek. Ware de commissaris des Konings bevoegd de zaak geheel te instrueeren, hij ware inderdaad meester van de behandeling; en de Gedeputeerde Staten, met de zaak niet in alle deelen bekend, waren tot het nemen van een behoorlijk besluit niet wel in staat. Het college van Ged. Staten is, meen ik, geroepen om *een meer werkzaam* deel te nemen aan het bestuur der provincie, dan tot dusver plaats had. Thans komt dat bestuur hoofdzakelijk op den commissaris des Konings neder, terwijl *de Grondwet het in de eerste plaats aan Gedeputeerde Staten opdraagt.* De strekking der bepaling van dit artikel is, de uitvoering der Grondwet op dit punt te verzekeren, de zaken n.l. in de vergadering van Ged. Staten ter tafel te brengen, en slechts *bij uitzondering* aan den Commissaris des Konings het voorloopig onderzoek te gunnen."

Een tweede poging van denzelfden afgevaardigde (van Randwijck) om de bevoegdheden van den commissaris des Konings uit te breiden, mislukte eveneens. Het betrof art. 34: „Hij (de commissaris) heeft het oppertoezicht over de Provinciale Griffie; op zijn voodracht worden, uitgenomen de Griffiers, de ambtenaren en bedienden bij de Griffie door Ged. Staten benoemd, geschorst en ontslagen." Voorgesteld werd dit artikel te doen luiden: „Hij heeft het oppertoezicht over de provinciale Griffie, en benoemt, schorst en ontslaat, uitgenomen de Griffiers, de ambtenaren en bedienden bij dezelve." De voorsteller van het amendement had bij de verdediging gezegd, dat de commissaris des Konings het gezag des Konings moest handhaven. Thorbecke noemde dit „een min gelukkige spreekwijze, voortgesproten uit misverstand omtrent de roeping van den commissaris en die van het college van Gedeputeerde Staten. De staat van commissaris des Konings is volstrekt niet een bevoorrechte staat. Hij heeft de wet uit te voeren, ook de Ged. Staten hebben de wet uit te voeren. Zijn roeping is over het algemeen geen andere dan die der Ged. Staten, in zooverre zij belast zijn met de uitvoering der wetten en koninklijke besluiten. Die uitvoering is door of ten gevolge van de Grondwet aan het college opgedragen. Nu is een van de eerste en hoogste rechten der uitvoerende macht, dat zij de benoeming hebbe van haar ambtenaren." Wel heeft voor de benoeming, de schorsing en het ontslag van ambtenaren en bedienden de commissaris het initiatief; doch dit achtte Thorbecke verdedigbaar. „Mocht een ambtenaar, volgens de meening van eenig lid van het college, zijn ontslag uit, of schorsing

in den dienst verdienen, dan kan dat lid van zijn gevoelen kennis geven aan den commissaris des Konings, die dan naar behooren zal handelen."

Een derde voorstel van bovengenoemden afgevaardigde beoogde aan den Commissaris in het college van Gedeputeerde Staten niet slechts stem, maar ook een beslissende stem (bij staken van stemmen) te geven. Ook dit amendement, dat eveneens werd verworpen, werd door Thorbecke ontraden. „Het is de commissaris des Konings," zeide hij, „die geroepen kan zijn tot uitvoering van het besluit des Konings, waardoor een besluit van de Ged. Staten wordt geschorst of vernietigd. Nu wordt het, volgens de meening van het Gouvernement, een te groote macht, wanneer bij de macht van niet uitvoering, van vernietiging, nog kwam het recht tot het uitbrengen eener beslissende stem; dan zou die macht reeds kunnen werken, eer eigenlijk nog het oogenblik gekomen was, waarop van die macht van schorsing of vernietiging gebruik moet worden gemaakt. De stand van den voorzitter, van den commissaris des Konings ten aanzien van het college van Ged. Staten moet wel worden in het oog gehouden." Dit betoog sloot ten deele aan bij hetgeen door één der Kamerleden (de Man) was gezegd: „Ik geloof dat wij het beginsel op den voorgrond moeten houden, hetwelk bij de Grondwet is aangenomen en ook bij dit wetsontwerp ten grondslag ligt, dat het n.l. de Ged. Staten zijn, die de provincie beheeren en besturen; en dat de commissaris des Konings voorzit in hun college, en met de uitvoering van de besluiten van dat college is belast."

Niet de Prov. Staten, maar de Ged. Staten beheeren en besturen de provincie, volgens dit Kamerlid. Zoo kras heeft Thorbecke het nimmer gezegd. Toch is het wel zoo, dat de werkzaamheden van de Ged. Staten omvangrijk zijn en van groote bevoegdheid getuigen. Dit blijkt hieruit, dat het toezicht op de gemeentebesturen feitelijk is opgedragen aan de Ged. Staten, zij het dan onder verantwoordelijkheid aan de Provinciale Staten. Voorts zegt artikel 127 van de Provinciale Wet, dat wanneer de wetten of de algemeene maatregelen van bestuur het vorderen, de Staten hun medewerking verleenen, en Thorbecke verdedigde die medewerking aldus: „Dit artikel draagt de uitvoering van sommige wetten aan de Staten op, niet omdat het daarbij een provinciaal belang geldt, maar omdat de Staten voor die uitvoering inzonderheid geschikt zijn te achten." Doch in art. 151 (thans art. 128) werd die uitvoering al weder aan de Ged. Staten opgedragen, ditmaal zonder verantwoordelijkheid aan Provinciale Staten. Geen enkel Kamerlid sprak erover.

Reeds hieruit blijkt, dat vele en veelvuldig de werkzaamheden zijn van de Gedeputeerde Staten. Zij bereiden voor de onderwerpen, die voor de Statenvergadering aan de orde komen, door hun voorstellen, mededeelingen, praeadviezen, zij hebben het toezicht op de gemeentebesturen, dat met name voor een provincie als Zuid-Holland met haar 183 gemeenten niet gering mag worden geacht — men leze art. 194 van de Gemeentewet er maar eens op na; — zij stellen, gehoord

den Raad, vast de salarissen van burgemeesters, gemeentesecretarissen, gemeenteontvangers, wethouders, ambtenaren van den burgerlijken stand, de presentiegelden voor de raadsleden, enz. Zij zijn bevoegd, krachtens art. 169 der Gemeentewet, gemeentelijke verordeningen ter vernietiging aan de Kroon voor te dragen; en *last not least* — artikel 128 van de Provinciale wet legt hun een last op, die met ieder jaar zwaarder wordt. Er komt haast geen wet van eenige beteekenis in het *Staatsblad,* die aan dat college geen nieuwe taak oplegt: Onderwijswet, Woningwet, Drankwet, Hinderwet, Keuringswetten, Armenwet, artikel 11 van de Krankzinnigenwet. De wetgever, Regeering en Volksvertegenwoordiging, schijnt al meer uit te gaan van de gedachte, dat de uitvoering en toepassing van ietwat netelige wetsartikelen niet aan de Departementen van Binnenlandsch Bestuur, maar aan de Gedeputeerde Staten moeten worden opgedragen. Verwezen zij o.a. naar de wet op openbare vervoermiddelen van 30 Juli 1926, *Staatsblad* no. 250, bepaaldelijk naar artikel 2 van die wet (autobusdiensten), en men zal verstaan dat de colleges van Ged. Staten in geheel ons land ten opzichte van deze nieuwe wet staan voor een taak, om een modern woord van dezen tijd te gebruiken: voor een reuzetaak, die niet alleen veel tijd en werkzaamheid, maar bovenal veel takt, voorzichtigheid en wijs beleid vordert.

III. *De Statenverkiezingen.*

De kiezers worden in de eerste week van April a.s. wederom opgeroepen, mannen en vrouwen, voor de samenstelling van de Staten van alle provinciën. Misschien zal de een of ander, na het bovenstaande gelezen te hebben, uitroepen: *theoretisch* hebben de Provinciale Staten heel wat te zeggen (artt. 127 en 143—147 Prov.wet), doch *in de practijk* komt het hierop neer, dat de Ged. Staten het werk verrichten (artt. 128 en 161); wat zal ik me dan druk maken met deze verkiezingen.

Hierop zou dan kunnen geantwoord worden, dat zulk een uitroep niet getuigde van een goed inzicht ten opzichte van de behartiging der provinciale belangen.

1°. Omdat de Provinciale Staten de leden van de Eerste Kamer kiezen en het reeds daarom gewenscht is, dat de antirevolutionaire fractie in de Staten zoo sterk mogelijk zij; en dit geldt nu, ten gevolge van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, zoowel de provinciën, waar de christelijke partijen in de Staten niet de meerderheid hebben, als de andere provinciën: Groningen, Friesland, Drenthe en Noord-Holland zoowel als Utrecht, Gelderland, Zeeland, Zuid-Holland en Overijssel.

2°. Omdat uit en door de leden van de Provinciale Staten gekozen worden de leden van het college van Ged. Staten, die, gelijk hiervoren is opgemerkt, te handelen en te beslissen hebben omtrent onderwerpen, bij welke in mindere of meerdere mate de antirevolutionaire beginselen terdege betrokken kunnen zijn (Onderwijs, het al of niet ter vernietiging

voordragen bij de Kroon van gemeentelijke verordeningen betreffende het sluitingsuur van kroegen op Zondag en andere dagen, betreffende de openbare eerbaarheid, vloeken en ruwe taal, enz.); zoodat het reeds daarom van groot belang moet worden geacht, dat de antirevolutionaire partij sterk vertegenwoordigd is in de Provinciale Staten.

3°. Omdat wel is waar het toezicht op de gemeentebesturen is opgedragen aan Ged. Staten, doch de Staten de leden van dit College aanwijzen en voorts het recht hebben, krachtens art. 163 Prov.wet, hen te dier zake tot verantwoording te roepen; een recht waarvan stellig gebruik zou behooren gemaakt te worden, indien te eeniger tijd door de Gedeputeerde Staten mocht verzuimd worden genoegzame aandacht te wijden aan ons Nederlandsch Staatsrecht, volgens hetwelk de gemeenten wel geen souvereine staatjes in den Staat maar toch autonoom zelfstandig zijn. En aangezien de antirevolutionaire partij, krachtens haar beginselen, voorstaat het hooghouden van die zelfstandigheid of autonomie, voor zoover deze niet in strijd komt met het algemeen belang — zoo kan het voor haar ganschelijk niet onverschillig zijn, hoe sterk zij in de Prov. Staten is vertegenwoordigd.

En ten vierde... doch dit punt moet ietwat meer uitvoerig behandeld worden.

De macht van de Provinciale Staten is toch niet zoo gering als velen zich voorstellen, op grond waarvan men dan zou oordeelen, dat de beteekenis van de Provinciale stembus in het algemeen, dus ook voor de antirevolutionaire partij, gering ware. Verwezen zij naar de drie hiervoren genoemde punten. Voorts naar de Tweede Afdeeling van de Provinciale wet, de artt. 92—148. En eindelijk naar artikel 11 van de Krankzinnigenwet, waarin aan de Prov. Staten een zeer gewichtige, steeds omvangrijker wordende taak is voorgeschreven. (Het voorzien in plaatsruimte voor krankzinnigen.)

Behalve de bemoeiingen, die de Prov. Staten hebben ten opzichte van waterschappen, veenschappen, veenpolders, provinciale wegen, het bevorderen van den aanleg van nieuwe of herstel van bestaande wegen — aangelegenheden van gewicht uit het oogpunt van provinciaal belang en provinciaal verkeer — hebben de Staten de bevoegdheid, onder goedkeuring van de Kroon, reglementen en verordeningen te maken, die zij voor het provinciaal belang noodig oordeelen (art. 140): waterleiding, electriciteitsvoorziening, enz. Het antirevolutionaire beginsel schrijft voor, dat, ten aanzien van de bevordering van laatstgenoemde belangen, zoo veel dit maar mogelijk is, het *particulier initiatief* voorop ga. Meermalen is opgemerkt, dat antirevolutionair regeeren is het particulier initiatief naar voren brengen, omdat dit, blijkens de ervaring, niet slechts het goedkoopst doch in de meeste gevallen ook het meest doeltreffende is.

In de meeste provinciën is die weg niet gevolgd en is men in het bezit van *provinciale bedrijven,* en vrij algemeen wordt geklaagd over de resultaten daarvan.

Het bleek op het Congres van de Vereeniging van Nederlandsche gemeenten, gehouden 14 Juli l.l. te Middelburg, op welk Congres die provinciale bedrijven ter sprake kwamen. Mr. van Sonsbeeck, burgemeester van Breda, klaagde: „Het heeft geen nut meer om in een provincie als waar ik woon, jaloersch te zijn op een toestand, zooals die in Zuid-Holland bestaat (zonder provinciale bedrijven), waar toch door de vrijheid, die daar werd gelaten, een behoorlijke verzorging in de provincie is kunnen tot stand komen." De burgemeester van 's Hertogenbosch, Mr. van Lanschot, sloot zich daarbij aan en voegde er aan toe, dat „allen steen en been klagen over de provinciale bedrijven". De vrijzinnig-democratische wethouder van Arnhem, tevens Statenlid, Mr. Goedhart, bleek voor die bedrijven ook heel weinig te gevoelen. „Het staatsrechtelijk karakter van de provincie", zeide hij, „is in het algemeen een ander, is een controleerende bevoegdheid. Het is nieuw, dat de provincie zich met de productie van het een of ander bemoeit. Omdat het nieuw is, is het daarom nog niet verkeerd; doch uit hetgeen de vorige sprekers naar voren hebben gebracht is, dunkt mij, reeds gebleken dat de provincie, door de wijze van werken, welke zij nu eenmaal heeft, minder geschikt is om de electriciteitsvoorziening ter hand te nemen. Wat doet men nu om die moeilijkheid te ontkomen? Men richt naamlooze vennootschappen op, en nu heb ik tegen dezen vorm geen bezwaar, maar waarom richt men deze naamlooze vennootschappen op? Om te ontkomen aan allerlei publiekrechtelijke verplichting, welke anders zoude ontstaan, dus om de vrije hand te hebben. Zoo ontstaat een naamlooze vennootschap, welke zonder eenige bevoegdheid daartoe eenvoudig publiekrechtelijke bevoegdheden practisch tot zich trekt, en wel door middel van Gedeputeerde Staten. Wij kennen dat wel. Wanneer de Directeur een krachtman is, dan maakt hij gebruik van de rechten, welke feitelijk Gedeputeerde Staten behooren, en hij schrijft de gemeenten voor wat hij zou willen." De spreker had blijkbaar op het oog de N. V. Prov. Geld. Electr. Mij., waarvan een paar gemeenten aandeelhouder zijn, doch die feitelijk door de Provincie Gelderland, in het bezit van bijna alle aandeelen, wordt beheerd, natuurlijk door middel van een Directeur. Daarbij komt dan nog, dat schier al de provinciale bedrijven tot heden voor de provinciale kas geldverslindend zijn; en dat mede daardoor de provinciale belastingen, in den vorm van opcenten op de directe belastingen, steeds moesten worden verhoogd. De provincie Zuid-Holland heeft te dezen aanzien het particulier initiatief in eere gehouden, hoewel meermalen van Links gepoogd werd tot de oprichting van een of ander provinciaal bedrijf te komen. Doch de partijen van Rechts verzetten zich er steeds unaniem tegen. Met dit goede gevolg, dat provinciale verordeningen, betreffende de winning en de levering van drinkwater in de provincie Zuid-Holland en betreffende de electriciteitsvoorziening, door de Staten werden vastgesteld, zoodat langs den weg van het particulier initiatief in deze belangen werd voorzien. Deugdelijk en goedkoop.

Tot vòòr de inwerkingtreding van de Nijverheidsonderwijswet hadden de provinciën een gewichtige taak ten aanzien van de bevordering van *het vakonderwijs* in al zijn geledingen. De provincie Zuid-Holland heeft, gedurende al die jaren, waarin de meerderheid Rechts was, steeds onverzettelijk vastgehouden aan het particulier initiatief, zoodat niet, dan bij hooge uitzondering, overgegaan werd tot het subsidieeren van vakscholen, die niet uitgingen van particulieren maar van de gemeente. Het resultaat daarvan is schitterend geweest. In 1901, toen de Staten van Links naar Rechts waren omgezet, werd nog slechts een bedrag van *f* 20.000.— voor subsidieering van vakonderwijs verstrekt; 20 jaren daarna was het bedrag gestegen tot ver over de 3 ton, bijna uitsluitend alleen aan particuliere vakscholen. Men begreep al spoedig, in de dorpen en steden van de provincie Zuid-Holland, dat niet bij de Staten behoefde aangeklopt te worden voor subsidie ten bate van een vakschool uitgaande van de gemeente. Gevolg daarvan was, dat niet de gemeentesecretarie, maar dat een vereeniging van deskundigen en belangstellenden aan het werk ging om een inrichting voor vakonderwijs in het leven te roepen. Zoo kwam er belangstelling bij de ingezetenen voor dat onderwijs en kreeg allengs zoo goed als iedere gemeente een vakschool, geldelijk gesteund door de Overheid, doch geleid en beheerd door belangstellende of belanghebbende ingezetenen.

Eveneens werd door de provincie Zuid-Holland — gelukkig ook door alle andere provinciën, behalve Noord-Holland — het particulier initiatief hoog gehouden bij de uitvoering van de taak, welke art. 11 van de Krankzinnigenwet voorschrijft. Hierop behoeft niet verder te worden ingegaan en kan volstaan worden met een verwijzing naar de beschouwingen van schrijver dezes „Overheid en krankzinnigenverpleging", in het Juli/Augustus-nummer (1926) van dit tijdschrift. Alleen zij hieraan toegevoegd, dat indien in de maand April a.s. de Staten der provinciën, die thans voor de meerderheid Rechts zijn, Links mochten worden met een groot aantal sociaal-democraten, het wel zeker is, dat gepoogd zal worden *provinciale krankzinnigengestichten* op te richten. Schier bij iedere gelegenheid wordt door de Sociaal Democratische Staten-fracties daarop aangedrongen. Wat mag men dan niet verwachten, wanneer de sociaal-democraten in nog grooter drommen de Staten binnendringen en zij met de vrijzinnigen de meerderheid vormen!...

Men zij dus op zijn hoede. Dit woord moge gelden voor al onze antirevolutionaire kiezers, voor onze antirevolutionaire mannen en vrouwen. De Provinciale Wet is gemaakt naar de beginselen van Thorbecke. Ware Groen van Prinsterer Minister geweest en had hij als Thorbecke over een machtige partij beschikt, in en buiten de Kamer, men zou allicht een geheel andere Provinciale Wet verkregen hebben, een wet die meer dan de bestaande zich zou hebben aangesloten bij de historie en de tradities van de onderscheiden gewesten. Dit heeft niet mogen zijn. Doch onder het regime van de huidige wet zijn er — dank zij Thorbecke's

gematigdheid en practischen zin — nog heel wat provinciale belangen, waarvoor de Staten en de Gedeputeerde Staten zorg hebben te dragen en die ook de kiezers door een goede keuze kunnen behartigen.

Op grond van een en ander kan dan ook veilig gezegd worden, dat de Statenverkiezingen van dit jaar van meer dan gewone beteekenis zijn. In de provinciën, waar de Rechtsche partijen in de meerderheid zijn en die onder die meerderheid met wijs beleid zijn bestuurd, zullen de partijen van Links alles op haren en snaren zetten om van die meerderheid een minderheid te maken. En in de nieuwe meerderheid van Links zullen de sociaal-democraten, men kan daar zeker van zijn, de eerste viool spelen. Zij, niet de vrijzinnigen, zullen de lakens uitdeelen. Men zal dan allengs een *socialistisch,* een *rood bestuur* in die provinciën verkrijgen. Dit nu moet verhoed worden, met Gods hulpe, door onze kiezers.

Ook door onze antirevolutionaire vrouwen.

Zeker, de antirevolutionaire partij als zoodanig staat principieel tegenover het vrouwenkiesrecht. Met name tegenover het passief vrouwenkiesrecht, maar toch ook tegenover het actief vrouwenkiesrecht. Daar is echter vooralsnog niets aan te veranderen. En dientengevolge roept de wet thans nog zoowel de vrouwelijke als de mannelijke kiezers ter stembus. De partij van Ds. Kersten is, evenals onze partij, afkeerig van vrouwenkiesrecht. Van die zijde is aanvankelijk gepoogd de vrouwen van de stembus te houden. Het is echter al spoedig gebleken — door feiten en cijfers — dat ook geestverwante vrouwen van Ds. Kersten ter stembus gaan; en straks bij de Aprilstembus zal haar aantal nog heel wat grooter zijn dan in 1925. Dat kan ook niet anders en is zeer begrijpelijk. Zou men dan, door het wegblijven van onze Christelijke vrouwenkiezers van de stembus, het terrein mogen overlaten aan onze tegenstanders, aan halve en heele sociaal-democraten? De vraag stellen is haar beantwoorden.

---

[1]) De zeer vriendschappelijke verhouding tusschen Groen en Thorbecke veranderde in 1837, na het verschijnen van Groen's geschrift over de „Maatregelen tegen de Afgescheidenen", *Nalezing* door Cd Busken Huet, bl. 93 en volg.

DE KOLONIALE MANDATEN VAN DEN VOLKENBOND

DOOR

DR. J. A. NEDERBRAGT.

Het is ietwat lastiger om, zooals de redactie van dit tijdschrift mij verzoekt, een leesbaar artikel te schrijven over de koloniale mandaten van den Volkenbond, dan een artikel over den bond zelf te schrijven

in zoodanigen vorm, dat het eenige belangstelling heeft. De Volkenbondsidee ligt zeker in de sfeer, waarin zich onze antirevolutionaire gedachten plegen te bewegen, maar het zou wat gewaagd zijn te beweren, dat de mandatenquaestie, zelfs het bestaan ervan, reeds eenigszins algemeen bekend is in onze kringen. Misschien is het dan ook het best, het als de taak van het onderhavige artikel te beschouwen, niet in allerlei details af te dalen, maar slechts een zeer algemeen gehouden — zij het met interessante feiten toegelichte — inleiding te geven tot eventueele verdere bestudeering van het vraagstuk der koloniale Volkenbond-mandaten. Op eenige belangstelling voor zulk een summier artikel mag wellicht gerekend worden: 1. omdat Nederland koloniale mogendheid is en velen onzer in hooger of lager functie in de koloniën werkzaam zijn of met de koloniën te maken hebben en ons Nederlanders dus de proefneming en de ervaringen met nieuwe koloniale systemen moeten interesseeren; 2. omdat een Nederlander van hooge positie, de heer D. W. F. van Rees, oud-vice-president van den Raad van Indië, als vice-president van de consultatieve mandatencommissie een zeer werkzame rol vervult in het mandatenvraagstuk en Nederland, sedert het zitting in den Raad van den Volkenbond heeft verkregen, in dien Raad rapporteur voor het genoemde vraagstuk is; 3. omdat juist onlangs tusschen de mandatencommissie en den Raad zich een beginselstrijd heeft afgespeeld, die zeer de aandacht op dit deel van het werk van den Volkenbond heeft gevestigd, en in dat conflict de genoemde Nederlander zeer op den voorgrond is getreden bij de verdediging van goede verhoudingen.

* * *

Het zou onjuist zijn, zonder meer te zeggen, dat aan Turkije en Duitschland het beheer over de betrokken gebieden moest worden ontnomen, omdat zij zich dat beheer onwaardig hadden getoond. Ten nadeele van het voormalige Turksche beheer is in den loop der tijden veel in het midden gebracht en afdoend heeft men wel nimmer aangetoond, dat bedoeld Turksch bewind voor de betrokken gebieden zegenrijk is geweest. Ook in onze dagen wordt de juistheid van de vroegere Turksche methoden van regeering en administratie wel betwist en wijst men op velerlei, dat van voorheen sporen heeft nagelaten en met westersche opvattingen daaromtrent strijdt. Of de ethische politiek door Turkije reeds algemeen wordt gehuldigd, althans algemeen in toepassing gebracht, kan in het midden worden gelaten; maar van het nieuwe Turkije mag zeker op den duur ook ten deze het aanvaarden en toepassen van andere maximen dan voorheen golden verwacht en verlangd worden. Intusschen heeft men van Duitschland nimmer gezegd wat men, hetzij terecht of ten onrechte, van het oude Turkije heeft beweerd, namelijk dat waar de Turk zijn schreden zette het leven verstarde. Integendeel hebben de Duitschers, zoover is na te gaan, hun koloniën steeds goed bestuurd en ervan gemaakt wat ervan te maken

was. Bezwaren zijn zeker wel geopperd en fouten zullen ook inderdaad wel begaan zijn, — ze komen in elke koloniale geschiedenis voor —, maar wat zooeven werd gezegd zal niet gemakkelijk betwist kunnen worden, terwijl zelfs zij, die in oorlogstijd de Duitschers hard plachten te beoordeelen, toegaven, dat b.v. Kiautschou — het pachtgebied aan de Z.-O.-kust van het Chineesche schiereiland Shantung, sedert door Japan veroverd en aanvankelijk behouden, maar daarna, ingevolge het verdrag van Washington aan China teruggegeven (overdracht 10 Dec. 1922) — door de Duitschers tot modelkolonie was gemaakt. Hoe dit alles echter ook zij, men zal wel het veiligst gaan als men, aannemende dat op Turksch en Duitsch bewind aanmerkingen waren te maken, de ontzetting van beide regeeringen uit de souvereiniteit over de betrokken gebieden in eerster instantie toeschrijft aan het „vae victis", aan een zekere noodzaak, waarin de overwinnaar zich geplaatst achtte, den overwonnene te doen boeten.

* * *

Vast heeft dus wel gestaan, dat Turkije zijn door den vijand veroverde gebiedsdeelen niet zou terugkrijgen en dat Duitschland zijn koloniën zou moeten missen. Aan den anderen kant zal er, tenzij wellicht door sommige bewoners der betrokken gebieden, wel niet serieus aan gedacht zijn, dat deze gebieden volle vrijheid, vol zelfbeschikkingsrecht, zouden krijgen. Maar tusschen de ideeën van voortzetting van het Duitsche resp. Turksche bewind eenerzijds en volle vrijheid anderzijds lagen twee intermediaire gedachten, en wel: *a.* toewijzing der gebieden aan andere heerschers, verdeeling dus van den buit onder de overwinnaars, en *b.* internationalisatie. Maar geen dier wegen heeft men willen inslaan. Reeds tijdens den oorlog hadden politieke groepen en pacifisten van verschillende nationaliteit zich tegen verdeeling van den buit als zooeven bedoeld verzet en de bekende Lewellyn Smith, die tegenwoordig in den Volkenbond een belangrijke rol speelt, o. a. als lid van de Economische Commissie, had aan het oorlogskabinet te Londen een memorandum overhandigd, waarin hij voor centraal Afrika een systeem aanbeval, dat met het thans aanvaarde veel overeenkomst vertoonde. Sommigen gaan verder terug en wijzen er op, dat de mandaatsidee aan de geschiedenis van Marokko (1906: Akte van Algeciras) is ontleend en sterke verbreiding heeft gevonden door de Engelsche „Round Table"-groep. Wilson en Smith kwamen beide onder de bekoring van de idee en hebben blijkbaar wisselwerking op elkaar uitgeoefend en zoodoende elkaar gesteund. Dit mandatensysteem, dat is te beschouwen als een tusschensysteem tusschen de systemen, hierboven onder *a* en *b* vermeld en als intermediaire systemen aangeduid, heeft niettemin nog veel verzet ondervonden voordat het in 1919 door de vredesconferentie werd aanvaard. Degenen, die in de betrokken gebieden op onafhankelijkheid hadden gerekend, waren teleurgesteld. Wilson, die in eigen kring, b.v. door

Lansing, bestreden werd, stuitte op verzet van Duitschland, dat zich op de befaamde 14 punten beriep, waarvan het vijfde wilde een in alle vrijheid overwogen regeling, in breeden geest en absoluut onpartijdig, voor alle koloniale eischen, gebaseerd op de strikte toepassing van het beginsel, dat bij zoodanige regeling van souvereiniteitsquaesties de belangen der betrokken bevolkingen even zwaar zouden moeten wegen als de billijke eischen van de regeering, welker bevoegdheid moest worden vastgesteld. En voorts meenden velen, dat het mandatensysteem slechts camouflage was van verdeeling van den buit door de overwinnaars. Toch is het systeem ten slotte door de vredesconferentie aanvaard en heeft het nu dus reeds een geschiedenis van eenige jaren, die, naar gezegd mag worden, niet ongunstig is.

* * *

Alvorens verder gegaan wordt, is het raadzaam een vraagstuk te behandelen, dat logisch wellicht veel verder op zou dienen te worden bezien, maar om een reden van opportuniteit beter hier ingelascht wordt. Het vraagstuk is dat van de souvereiniteit over de mandaatgebieden; de bedoelde reden van opportuniteit is, dat al hetgeen verder volgt, onder voorbehoud van een bijzonder punt, hierna te vermelden, ons in het duister laat over de quaestie van de souvereiniteit. Ten principale moet die quaestie uitgemaakt — of wel opengelaten — worden op grond van de volgende gegevens. In de eerste plaats hebben we te maken met de overwinnaars, de geallieerde en geassocieerde mogendheden, die vredesverdragen sloten, waarin het mandatensysteem werd opgenomen, maar zoo, dat er geen afstand aan derden van de veroverde gebieden door de veroveraars uit te lezen is. Voorts is er de Opperste Raad der Geallieerden (en Geassocieerden), die de opdracht kreeg, de mandatarissen te kiezen, hetgeen hij op nader te noemen data in 1919 en 1920 deed, maar die, zoo hij al heden ten dage nog mocht bestaan, toch zeker niet geacht kan worden, de souvereiniteit over de betrokken gebieden te ontleenen aan de hem verstrekte en door hem vervulde opdracht. Ten derde zou, theoretisch genomen, in aanmerking kunnen komen de Volkenbond, omdat in een artikel van het handvest van den Volkenbond de regeling van de mandatenquaestie, zooals die straks nader bezien zal worden, is opgenomen; men zou daarbij dan wellicht nog weer kunnen onderscheiden tusschen den Raad en de Groote Vergadering van den bond, zij het dat beide toch in elk geval als organen van den bond optreden. Ten vierde moet gewezen worden op de mandatarissen zelf, aan wie de betrokken gebieden ter besturing krachtens mandaat zijn toegewezen. En eindelijk is de opvatting denkbaar, dat de mandaatgebieden zelf de souvereiniteit zouden dragen en, onder toezicht, uitoefenen, hetgeen niet zoo vreemd zou zijn, met name niet in gevallen, waarin de mandaten slechts bestemd zijn om relatief korte overgangsperioden te dekken. Over de keuze, tusschen al die candidaten voor de souvereiniteit te doen,

is veel getwist, maar zonder dat men tot resultaat gekomen is. In een advies van de juridische afdeeling van den Volkenbond is terloops de stelling vermeld, dat er in casu in het geheel geen souvereiniteit bestaat, voor welke stelling deugdelijke argumenten zijn aan te voeren, maar die niettemin aan schrijver dezes op principiëele gronden weinig aanlokkelijk voorkomt. De Opperste Raad moge op de reeds aangegeven gronden als candidaat worden geëlimineerd. Wat de overblijvenden aangaat, staan de kansen voor de mandaatgebieden zelf in enkele gevallen vrij sterk, in het algemeen zeer zwak; voor de mandatarissen, althans theoretisch, zeer zwak; slechts een enkel bevoegd beoordeelaar steunt hun candidatuur; voor den Volkenbond vrij zwak; voor de Geallieerden en Geassocieerden, collectief genomen, sterk (art. 119 van het Verdrag van Versailles). Bovendien is er een goede kans voor wat de stelling van den Volkenbondsraad schijnt te zijn, n.l. dat de Volkenbond en de Geallieerden en Geassocieerden samen als dragers van de souvereiniteit zijn te beschouwen. Laat echter de lezer getheoretiseer ter zijde en leest hij hetgeen hierna volgt — en hierop sloeg de hierboven gemaakte reserve — dan zal hij waarschijnlijk den indruk krijgen, dat, practisch gesproken, de kansen het allerbest staan voor de Geallieerden en Geassocieerden collectief, maar meer nog voor de individueele mandatarissen, die, alweer zuiver practisch genomen, wel niet van hun mandaat zullen kunnen worden beroofd: „beati possidentes".

* * *

Artikel 22 van het handvest van den Volkenbond, tevens artikel 22 van het Vredesverdrag van Versailles, geeft, zooals het zelf zegt, de beginselen aan, die moeten worden toegepast op de koloniën en gebieden, die ten gevolge van den oorlog opgehouden hadden te staan onder de souvereiniteit der staten, door welke ze tevoren beheerscht werden, en die bewoond worden door volken, welke nog niet in staat zijn, zich onder de bijzonder moeilijke omstandigheden van den tegenwoordigen tijd zelf te besturen. Het welzijn en de ontwikkeling dezer volken zijn, volgens het ietwat hoogdravende artikel, een heilige plicht van de cultuur, waarom het geboden geacht werd, in de statuten van den bond waarborgen voor de vervulling van dien plicht op te nemen. De beste weg werd geacht de overdracht der voogdij over deze volken aan de ontwikkelde naties, die op grond van haar hulpmiddelen, ervaring of geographische ligging het best in staat zouden zijn, zulk een verantwoordelijkheid op zich te nemen, en daartoe bereid zouden zijn. Die voogdij zouden zij dan moeten uitoefenen als mandatarissen van den bond. Voorts werd het raadzaam geacht, den aard van het te verleenen mandaat te doen verschillen naar gelang van de mate van ontwikkeling van het betrokken volk, van de geographische ligging van het gebied, van zijn economische positie en van meer andere soortgelijke omstandigheden. Het artikel geeft dan zelf 3 groepen van gebieden aan, die verschillend

geconcipieerde mandaten behoeven. Daarop zal straks teruggekomen moeten worden. Men pleegt de groepen te etiketteeren en te spreken van A- B- en C-mandaten. In alle gevallen heeft de mandataris den plicht, den Raad van den Volkenbond jaarlijks rapport uit te brengen over de aan zijn zorg toevertrouwde gebieden. Was de graad van autoriteit, contrôle en administratie, die de mandataris zou uitoefenen, niet reeds onderwerp van een anterieure overeenkomst tusschen de leden van den Volkenbond, dan zou de Raad te dien aanzien een beslissing hebben te nemen. Een permanente commissie kreeg opdracht, de jaarlijksche rapporten der mandatarissen in ontvangst te nemen en te onderzoeken en den Raad te adviseeren over alle quaesties, de uitvoering van de mandaten en de er in vervatte verplichtingen rakende.

* * *

Het is, zooals boven reeds werd aangestipt, de Opperste Raad, die de te verdeelen gebieden heeft toegewezen. Den 7den Mei 1919 besliste hij over de voormalige Duitsche koloniën, maar nadere onderhandelingen waren noodig om tot definitieve toewijzing van alle betrokken gebieden te komen. Den 25sten April van het volgende jaar werd door genoemden Raad over de voormalige Turksche gebieden beschikt. Geographisch genomen ging het om gebieden in 1. West-Azië (Palestina, Syrië, Mesopotamië), 2. Afrika (West, Oost en Zuid) en 3. de stille Zuidzee. In West-Azië kreeg Engeland het mandaat over Palestina en Mesopotamië (Irak). In West-Afrika deelden Engeland en Frankrijk de koloniën Togo en Kameroen, zóó dat Frankrijk het grootste stuk van beide kreeg. Duitsch Oost-Afrika werd aanvankelijk toegewezen aan Engeland, maar na nadere onderhandelingen werd het noordwestelijk deel Ruanda-Urundi, 55.500 K.M.^{2} groot met 5 millioen inwoners, van de rest afgescheiden en aan België toegewezen, zoodat voor Engeland Tanganyika, groot 373.500 K.M.^{2} met 4 millioen inwoners, overbleef; Duitsch Zuidwest-Afrika kwam aan de Zuid-Afrikaansche Unie. In de Stille Zuidzee kreeg Japan alles wat Duitschland ten noorden van den evenaar bezat, terwijl de Samoa-eilanden aan Nieuw-Zeeland werden toevertrouwd, het om zijn fosfaat belangrijk eiland Nauru aan het Britsche Imperium en al wat verder aan Duitsch bezit ten zuiden van den evenaar was gelegen aan Australië. De administratie van het zooeven genoemde Nauru werd gesteld in handen van Engeland, Australië en Nieuw-Zeeland, die op hun beurt Australië ermede belastten, voorloopig voor de eerste vijf jaar. Behalve Oost-Afrika hebben slechts 3 gebieden een millioenenbevolking, n.l. Syrië, Mesopotamië en Fransch Kameroen, elk met ± 3 millioen. Bezien van een eenigszins ander standpunt, ziet de zaak er aldus uit, 1. dat Frankrijk het mandaat over Syrië heeft en over het grootste deel van Togo en Kameroen; 2. dat België het kleinste, maar volkrijkste stuk van Oost-Afrika heeft; 3. dat Japan zich de eilanden in de Stille Zuidzee boven den equator ziet toevertrouwd en 4. dat het

Britsche Imperium in zijn verschillende geledingen al het overige heeft gekregen. Naast dit laatste markante feit moet dit dubbele feit gesteld worden, dat noch Duitschland, de overwonnene, noch Italië, de mede-overwinnaar, eenig mandaat heeft gekregen. Daarop zal later moeten worden teruggekomen, maar reeds hier zij aangeteekend, dat dit dubbele feit geen duurzame bevrediging toelaat en noodwendig tot verlangens en eischen van de genoemde twee landen aanleiding moet geven.

* * *

Op de 3 Turksche gebieden, waarvan hierboven sprake was, heeft betrekking een paragraaf van art. 22 van het handvest van den Volkenbond, hetwelk zegt, dat zekere gemeenschappen, welke vroeger tot het Turksche rijk behoorden, een zoodanigen graad van ontwikkeling hebben bereikt, dat haar bestaan als onafhankelijke naties voorloopig kan worden erkend, onder voorwaarde ,dat de administratieve adviezen en hulp van een mandataris haar bestuur leiden tot op het oogenblik, dat zij in staat zijn op zichzelf te staan (in het Engelsch: to stand alone). Bij de keuze van een mandataris, zoo zegt het handvest verder, is in de eerste plaats te rekenen met de wenschen van deze gemeenschappen. De practische toepassing van deze bepaling is, dat, zooals gezien werd, Frankrijk voogd over Syrië, Engeland over Palestina en Mesopotamië werd. Dit zijn de zoogenaamde A-mandaten. Noemen we het eerst het geval van Mesopotamië of Irak. Het verdrag tusschen Irak en Engeland, 10 October 1922 gesloten, erkent de souvereiniteit van Irak en stelt zich op het standpunt, dat raad en bijstand niet worden verleend uit krachte van het meergenoemde artikel 22 van het handvest van den bond, maar op verzoek van den koning van Irak. De koning van Irak kan in beperkte mate met Engelands goedvinden gezanten zenden en onder dezelfde voorwaarde gezanten ontvangen. De intrede van Irak in den Volkenbond is zelfs voorzien. Het gaat hier eigenlijk om wat men voorheen een protectoraat noemde, met dien verstande, dat de volkomen onafhankelijkheid niet veraf heet te liggen. Het Syrische mandaat gaat veel minder ver in de erkenning van de souvereiniteit van den staat. De mandataris is zoowel wat de buitenlandsche als wat de binnenlandsche aangelegenheden betreft suzerein, hoewel aan de binnenlandsche autoriteiten, theoretisch althans, geen onbelangrijke beteekenis wordt toegekend. De mandataris moet in gemeen overleg met de binnenlandsche autoriteiten een grondwet vaststellen en de onafhankelijkheid van het mandaatgebied tot ontwikkeling brengen. Noch het eerste, noch het tweede wordt aan Engeland in het Palestina-mandaat voorgeschreven. Zelfs wordt niet gewaagd van den raad en bijstand ex artikel 22 van het handvest van den Volkenbond, maar wordt aan Engeland eenvoudig het bestuur over Palestina opgedragen. Een Duitsch schrijver zegt dan ook, dat Engeland over Palestina heeft de machtsvolkomenheid van een

absoluut heerscher. Voor een deel van het gebied, Transjordanië, heeft Engeland echter een toestand geschapen, analoog aan dien van Irak.

* * *

Nadat we aldus de positie der A-mandaten in haar algemeenheid hebben geteekend en het verschil in positie hebben aangegeven, dat de drie A-mandaten onderling te zien geven, is het goed, over elk gebied afzonderlijk eenige nadere opmerkingen te maken, om die mandaten te brengen binnen de sfeer der herinnering van elk, die op normale wijze met het wereldgebeuren meeleeft. Eerst dan weer Irak. Engelands verdrag met Irak was, zoo werd gereleveerd, van 10 October 1922. Het was een verdrag voor 20 jaar, maar 3 Mei 1923 werd een protocol geteekend, bepalende, dat het verdrag eindigen zou (als Irak in den Volkenbond zou treden en) in elk geval op z'n laatst 4 jaar na de ratificatie van het vredesverdrag met Turkije. Dit verdrag, geteekend te Lausanne 24 Juli 1923, liet het aan Engeland en Turkije over, nader, in der minne, de grens van Turkije en Irak te regelen, bij gebreke waarvan de zaak voor den Raad van den Volkenbond zou komen. Inderdaad kwam de zaak 6 Augustus 1924 voor den Raad, omdat de twee partijen het niet eens hadden kunnen worden, vooral niet over het petroleumrijke vilayet Mosoel, dat Turkije vergeefs van Engeland terugverlangde. De Raad benoemde een studiecommissie van 3 leden. Na derzelver rapport te hebben ontvangen en in den breede, in meer dan één zitting, over de zaak te hebben gediscussieerd, wees de Raad 16 December 1925 het betwiste gebied aan Irak toe, evenwel met dien verstande, dat Irak nog 25 jaar onder het mandaatregiem zou moeten blijven. Engeland zou met Irak te dier zake een nieuw verdrag sluiten, hetwelk aan den Raad zou moeten worden voorgelegd. Een en ander is zoo te verstaan, dat de mandaatverhouding — evenals reeds te voren voorzien — eerder zou eindigen als Irak in den Volkenbond mocht treden. Engeland nam tevens op zich, aan den Raad voor te leggen voorstellen strekkende om uitvoering te geven aan „recommandaties" van de enquête-commissie, betrekking hebbende op de verbetering van binnenlandsche verhoudingen in Irak, o. a. ten aanzien van de Koerden. Engeland voldeed aan de opdracht en legde 2 Maart 1926 aan den Raad over een door het Britsche parlement goedgekeurd Engelsch-Iraksch verdrag, te Bagdad op 13 Januari 1926 geteekend. Turkije, niet tevreden, bleef mokken en verklaarde, de quaestie van Mosoel te beschouwen „comme restée ouverte", maar 5 Juni 1926 kwam een overeenkomst tusschen Turkije en Irak tot stand, waarbij de grens definitief, met een kleine wijziging, werd vastgesteld.

* * *

Is het A-mandaat Irak bekend om de Mosoelsche petroleumquaestie, het mandaat over Syrië, van hetzelfde type, is niet minder bekend ge-

worden in de hedendaagsche geschiedenis en wel door den opstand der Djebel-Drusen en hetgeen Frankrijk heeft ondernomen om den opstand te dempen. Artikel 1 van het Syrische mandaat zegt, dat de mandataris binnen 3 jaar een organiek statuut voor Syrië en den Libanon zal maken, welk statuut rekening zal moeten houden met de rechten, belangen en wenschen van de bevolking („toutes les populations") dezer gebieden en de geleidelijke ontwikkeling van Syrië en den Libanon tot onafhankelijke staten moet vergemakkelijken. Het hier bedoelde organieke statuut heeft 4 autonome staten gecreëerd, t.w. Libanon, Damascus, Aleppo en Alawijn. Bovendien heeft de mandataris met het bergvolk der Djebel-Drusen, dat uiterst gehecht was aan zijn onafhankelijkheid, in 1921 een speciale overeenkomst gesloten, die aan dat bergvolk een zeer ruime autonomie verleent. Van 1921 tot 1925 zijn, vermoedelijk dientengevolge, geen moeilijkheden gerezen. Maar in 1925 is plotseling een opstand uitgebroken. Een der oorzaken ervan schijnt geweest te zijn, dat sommige vertegenwoordigers van de Fransche regeering niet voldoende rekening hebben gehouden met de bijzondere omstandigheden, die geleid hebben tot de sluiting van het accoord van 1921. Zoo heeft men b.v. al te veel haast gemaakt met de invoering van hervormingen, o. a. het onroerend bezit en de publieke werken betreffende. Vooral moet het de Drusen geschokt hebben, dat zij gedwongen arbeid hadden te presteeren. De autoriteiten hebben, toen de ontevredenheid wies, eerst een delegatie der Drusen geweigerd en daarna een delegatie in hechtenis genomen. Een en ander leidde tot ongeregeldheden, welker onderdrukking aanvankelijk mislukte en die zich daarom toespitsten en in fellen opstand ontaardden, waarin zich zeer ongewenschte elementen mengden. Ingrijpende maatregelen zijn van Fransche zijde noodig geweest om de situatie te redden. De na te noemen mandatencommissie, aan wier rapport deze gegevens ontleend zijn, die trouwens ook overigens over den gang van zaken in dit A-mandaat niet onverdeeld gunstig oordeelt, heeft zich aanvankelijk voorbehouden, haar eindoordeel uit te spreken als zij het speciale rapport zou hebben ontvangen over de enquête, welke zij aan den Hoogen Commissaris had opgedragen, maar toen zij in November 1926 dit rapport had bestudeerd, sprak zij de hoop uit, in het eerstvolgende jaarlijksche rapport over de resultaten van de pacificatie-maatregelen gegevens te zullen vinden, die haar zouden toestaan, niet meer op de zaak terug te komen.

* * *

Het derde A-mandaat, Palestina, heeft niet van zich doen spreken door bijzondere gebeurtenissen als zich in Irak en Syrië hebben voorgedaan, maar verdient een oogenblik de aandacht om de bijzondere positie, waarin Palestina, het Heilige Land, om zoo te zeggen van nature verkeert. Het is allereerst de quaestie van de bewaking der z.g. heilige plaatsen, die zorg veroorzaakt aan den mandataris, maar meer nog het

vraagstuk van het Zionisme. In de zoogenaamde „Balfour-declaratie" van 2 November 1917 heeft de Britsche regeering haar voornemen kenbaar gemaakt, in Palestina een nationaal tehuis voor het Joodsche volk te stichten, zonder te kort te doen aan de burgerlijke en godsdienstige rechten van de niet-Joodsche gemeenschappen daar te lande, noch aan de rechten en het politieke statuut van de Joden in andere landen. De Geallieerden hebben zich met deze beginselverklaring vereenigd en in het mandaat zijn, in overeenstemming daarmede en onder eerbiediging van de algemeene bepalingen, de A-mandaten rakende, een aantal bepalingen opgenomen, die de toepassing van de Britsche politiek ten deze garandeeren. De immigratie van Joden moet dus in zekere mate bevorderd worden en men heeft haar inderdaad bevorderd. Weliswaar krijgen de Joden geen bepaalde privileges, maar hun wordt vrijheid verzekerd om hun koloniseerenden arbeid uit te oefenen. Er is echter quaestie over gerezen, of deze beweging niet de tendens heeft, de absorptie-mogelijkheid van Palestina te overschrijden, en haar op sommige momenten niet reeds overschreden heeft. De mogelijkheden zijn namelijk niet zeer groot, tenzij op den duur. Niet zoozeer, omdat het land niet uitgestrekt is, maar meer omdat de bevolking zeer gering is, n.l. slechts omstreeks 700.000 zielen, zoodat zeer licht, bij eenigszins sterke kolonisatie van Joodsche zijde, schade zou kunnen worden toegebracht aan de rechten en belangen, die moeten worden ontzien. Een Amerikaan, Dr. Henry Pritchett, heeft onlangs een rapport over een door hem ondernomen reis naar Palestina aan het Carnegie-instituut uitgebracht. Hij noemt daarin de pogingen om Palestina tot een nationaal tehuis voor de Joden te maken een illusie, waarvan de vervulling lang op zich zal laten wachten en waardoor bovendien bij de Joden en de Arabieren ongeluk en ontstemming zal ontstaan. Van economisch standpunt bezien acht hij het onmogelijk, dat het land levensonderhoud zou kunnen verschaffen aan een talrijke Joodsche bevolking.

* * *

Naast de A-mandaten, waarvan thans kan worden afgestapt, moeten in de eerste plaats genoemd worden de B-mandaten, die niet afzonderlijk besproken behoeven te worden. Het meergenoemde artikel 22 van het handvest van den Volkenbond zegt ten aanzien der volken, waarop het B-systeem van toepassing is, dat de graad van ontwikkeling, waarin zich (andere) volken (dan die van de voormalig Turksche gebieden) bevinden, in het bijzonder de midden-Afrikaansche, het noodig maakt, dat de mandataris verantwoordelijk zij voor het bestuur van het betrokken gebied. Maar zulks onder voorwaarden, die vrijdom van geweten en godsdienst garandeeren, onder voorbehoud echter van de handhaving van publieke orde en zedelijkheid. Misbruiken, als slavenhandel en handel in wapenen en alcohol, moeten uitgesloten zijn. Oprichting van fortificaties en vestiging van militaire of maritieme steunpunten en militaire oefening van inlanders

voor andere dan politie-doeleinden en de verdediging van het grondgebied moet verboden zijn. Aan den handel — „les échanges et le commerce" — van de andere bondsleden (dan de mandataris) moet gelijke kans geboden worden. Uit deze bepalingen ziet men, dat bij de B-mandaten gedacht is aan volken en gebieden van veel minder ontwikkeling dan die der A-mandaten. Hier wordt niet in principe het karakter van onafhankelijke naties erkend; hier wordt niet de opvoeding tot practische onafhankelijkheid voorgeschreven. Het is begrijpelijk als men nagaat over welke gebieden het hier loopt, n.l. Togo en Kameroen in West-Afrika en het voormalige Duitsch Oost-Afrika. De afzonderlijke mandaten werken, zooals trouwens ook in het A-systeem, de bepalingen van het handvest van den Volkenbond nader uit. Zij verbieden niet slechts den slavenhandel, maar beoogen mede de geleidelijke afschaffing van slavernij en dwangarbeid en de bescherming van de arbeidskracht der inboorlingen. De godsdienst- en gewetensvrijheid, in het handvest voorzien, vindt in de afzonderlijke mandaten haar complement in het recht van vrije uitoefening der zending door alle onderdanen van Volkenbondsleden. Economisch worden de inboorlingen mede beschermd. Een Duitsch schrijver constateert schending van letter en geest van het handvest door een bepaling in de Fransche B-mandaten, krachtens welke de mandataris de inboorlingentroepen eventueel ook buiten het mandaatgebied mag gebruiken, welke bepaling hij verklaart uit „het Fransche verlangen naar koloniale troepen". De Fransche vertegenwoordiger heeft ter zake verklaard, dat Frankrijk in tijd van vrede geen inlanders van de mandaatgebieden onder de wapenen zal roepen. Uit hoofde dier verklaring, die niet afdoend is, kunnen geen troepen buiten de mandaatgebieden voor den oorlog getraind worden, wel in de mandaatgebieden zelf. Er is in deze situatie iets, dat niet bevredigt.

* * *

Ten slotte — aldus zegt artikel 22 van het handvest van den Volkenbond — ten slotte zij er gebieden, zooals Zuid-West-Afrika en eenige eilanden in de Stille Zuidzee, die tengevolge van hun zwakke bevolkingsdichtheid, van hun beperkte oppervlakte, van hun afstand van de centra der beschaving, van hun grenzen aan het grondgebied van den mandataris, of om andere omstandigheden, niet beter bestuurd zouden kunnen worden dan onder vigueur van de wetten van den mandataris, als integreerend deel van zijn gebied, onder reserve van waarborgen voor de belangen der inlandsche bevolking, die voor de B-mandaten door het artikel zijn voorgeschreven. In het algemeen stemmen deze C-mandaten practisch met de B-mandaten overeen. Merkwaardig is, dat hier — in artikel 22 — het verbod ontbreekt om versterkingen aan te leggen of militaire of maritieme steunpunten en om de inboorlingen militair te oefenen anders dan voor politie- en defensie-doeleinden, welke leemte echter wordt aangevuld door de bepalingen van het mandaat zelf. Merkwaardig

is in de tweede plaats, dat artikel 22 voor de C-mandaten niet als voor de B-mandaten voorschrijft, dat voor den handel der andere Volkenbondsleden gelijke behandeling moet worden gewaarborgd: deze leemte, die zoo gewild is, vindt in de mandaten zelf dan ook geen aanvulling. Merkwaardig is voorts, dat deze C-mandaatgebieden door artikel 22 eenigszins als minderwaardig behandeld worden. Reden hiervoor is er echter niet bepaald. De C-mandaten vormen een ietwat gemengd gezelschap. Op de eilanden in de Stille Zuidzee (waaronder Yap, voor ons van belang als knooppunt van het vroegere kabel-complex Shanghai-Yap, Guam-Yap en Menado-Yap, door den oorlog verstoord en nog niet hersteld) kan men laten slaan de kenmerken van dunne bevolking, van geringe oppervlakte en van verren afstand van de centra der bevolking, maar ze gelden niet alle voor voormalig Duitsch Zuid-West-Afrika, althans noch de geringe oppervlakte, noch de afstand van de beschavingscentra, tenzij deze laatste b.v. ook voor de B-mandaten Togo en Kameroen wordt aangenomen. De dunne bevolking kan men wel als criterium nemen, want dit gebied is met zijn paar honderdduizend koppen veel minder dicht bevolkt dan Togo en Kameroen en voormalig Duitsch Oost-Afrika met resp. rond 1, 3½ en 9 millioen. Maar heeft bij Zuid-West-Afrika wellicht vooral als argument gegolden, dat het aan Zuid-Afrika grensde en begeerlijk gebied was? Had men het anders niet onder de B-, zoo niet onder de A-groep kunnen brengen? Immers, was niet, hoewel Duitschland met „Zuid-West" veel zorg heeft gehad, juist dit de kolonie, die onder Duitsch bewind zelfbestuur kreeg, naar het voorbeeld van het moederland, met aan de spits een landraad, half door „Bezirksräte" en „Kommunalverbände" gekozen, half door den gouverneur benoemd? Is dan ook niet de redactie van de betrokken alinea van artikel 22 van het handvest van den Volkenbond ten deze wel zeer „pour besoin de la cause" geweest? Het antwoord op deze vragen ligt in het feit, dat dit zelfbestuur destijds reden van bestaan had, omdat „Zuid-West" de kolonie met de grootste (vooral Duitsche) blankenbevolking was, en omdat het alleen deze blanken gold.

* * *

Het zou ten aanzien van de C-mandaten evenmin als van de B-mandaten zin hebben, elk gebied afzonderlijk te behandelen. Maar hetgeen er met betrekking tot Zuid-West-Afrika dusver is geschied, is van zoo typische beteekenis voor het vraagstuk van het mandaatwezen, dat er alle aanleiding is, aan dat gebied nog een speciale paragraaf te wijden. En dan zij er in de eerste plaats melding van gemaakt, dat de regeering der Unie van Zuid-Afrika de opvatting schijnt te zijn toegedaan, over mandaatgebied te kunnen beschikken als over koloniaal gebied, d. w. z. als over gebied, waarover de regeerende macht de volle souvereiniteit heeft: genoemde Zuid-Afrikaansche regeering heeft een gedeelte van Zuid-West-Afrika ter besturing overgedragen aan de Engelsche kolonie Bechuana-

land. Voorts moge worden gereleveerd, dat meergenoemde regeering — ten onrechte — de meening blijkt te huldigen als zou zij over — laten wij zeggen — staatseigendom van het mandaatgebied vrijelijk mogen disponeeren: zij heeft het spoorwegnet van het mandaatgebied vereenigd met haar eigen spoorwegnet en bij beslissing van het parlement is verklaard, dat het spoorwegnet van Zuid-West-Afrika voortaan het eigendom van de Zuid-Afrikaansche Unie zou zijn. Hoewel de Unie groote uitgaven gedaan heeft ten bate van het net van het mandaatland, wordt de opvatting van de Unie begrijpelijkerwijs als onrechtmatig bestreden. Een derde — interessant — punt van veel practische beteekenis is de quaestie van de Bondelzwarten, d.z. Neger-Hottentotten, die in groote armoede in het zuidelijk gedeelte van Zuid-West-Afrika leven. Door den gouverneur werd hun een zware belasting op de honden opgelegd, welke zij voor de bescherming van zichzelf en van hun vee noodig hadden. De Bondelzwarten beweerden die belasting niet te kunnen betalen, hetgeen als verzet werd uitgelegd. De gouverneur besloot, hun een „harde en duurzame" les te geven. Honderden vielen ten slachtoffer aan die les, die aanleiding gaf tot wreedheden en knevelarij, gepleegd door vrijwilligers van het blanke ras. Over deze drie punten, waaraan verschillende andere zouden kunnen worden toegevoegd, is heel wat te doen geweest, met name over het Bondelzwart-schandaal. De Mandatencommissie, waarover straks nader in bijzonderheden zal worden getreden, heeft er zich zeer in detail over uitgelaten en 24 Augustus 1923 een resolutie aangenomen, waarin zij, allerlei omstandigheden erkennende die als verzachtend konden worden aangevoerd, tot haar leedwezen constateerde, niet de overtuiging te hebben kunnen verkrijgen, dat die omstandigheden de behandeling rechtvaardigden, waaraan inlanders in een mandaatgebied onderworpen waren geworden. De commissie critiseerde eveneens het voeren der besprekingen met de inlanders door een politie-autoriteit en de wijze, waarop de militaire actie was gevoerd. De vierde Groote Vergadering van den Volkenbond heeft op 26 September 1923 haar leedwezen erover uitgesproken, dat de Mandatencommissie inzake de Bondelzwart-quaestie niet tevreden kon zijn, terwijl in zijn zitting van December 1923 de Raad van den Volkenbond acte nam van de verklaring van de regeering der Unie, dat zij ernaar streefde, de normale verhoudingen in het Bondelzwart-district te herstellen, en in een resolutie de hoop uitsprak, „in de toekomstige jaarlijksche rapporten aanwijzingen te zullen vinden betreffende de voortgezette pogingen van de mandaatmogendheid tot verbetering van de economische en moreele positie der inlanders in het Bondelzwart-district".

* * *

De mandaatgebieden, waarover deze beschouwingen handelen, zijn dus: de A-mandaten (Irak, Syrië en Palestina), die eerst gezamenlijk en daarne elk afzonderlijk werden besproken, de B-mandaten, welke

alleen gezamenlijk werden bezien, en de C-mandaten, waarvan slechts het merkwaardige Zuid-West-Afrika om een afzonderlijke bespreking vroeg. Al deze mandaatgebieden worden, wie ook de mandataris moge zijn, in naam van den Volkenbond bestuurd. De contrôle over de wijze, waarop de mandatarissen zich van hun taak kwijten, berust in de eerste plaats bij den Raad van den Volkenbond. Zeker heeft de algemeene Vergadering van den bond de bevoegdheid, alle vraagstukken, de mandaten betreffende, te bespreken, maar de rapporten ex artikel 22, hierboven reeds genoemd, worden aan den Raad uitgebracht, die eventueel bijzondere „recommandations" aan de mandatarissen doet toekomen. Deze modus procedendi zou wellicht in de practijk niet al te veel beteekenen, gezien met name het feit, dat Engeland (alleen voor zich zelf, dus niet voor het imperium), Frankrijk, België en Japan mandatarissen van den bond en tevens (deels permanente) leden van den Raad zijn, ware het niet, dat het handvest, zooals mede hiervoor reeds opgemerkt, een zuiver consultatieve commissie had ingesteld, die alle mandaat-zaken voorbereidt en reeds bij herhaling in deze beschouwingen genoemd werd. Het is, afgedacht van de permanente consultatieve commissie voor militaire e.d. zaken ex artikel 9 van het handvest, de eenige consultatieve commissie, die door het handvest wordt voorgeschreven. De commissie bestaat uit 9 leden; waaronder een Engelschman, een Franschman, een Belg en een Japannees, waaronder voorts ook de Nederlander Van Rees. De leden mogen geen (andere) functie vervullen, waardoor ze direct afhankelijk zouden zijn van hun regeeringen. Dit is noch formeel, noch materieel een doode letter en wat met het voorschrift bedoeld wordt, is er inderdaad ook mede bereikt: ook de leden, wier regeeringen èn mandataris èn lid van den Raad zijn, nemen in het college een zeer onafhankelijke positie in. De commissie heeft niet de bevoegdheid, zich rechtstreeks tot de mandatarissen te wenden; zij wendt zich slechts tot den Raad, wiens beslissingen uit den aard der zaak in meerdere of mindere mate staan onder den invloed van de opvattingen, door de commissie uitgesproken. De commissie behandelt de rapporten der mandatarissen in tegenwoordigheid van gedelegeerden der mandatarissen, die de gewenschte aanvullende inlichtingen geven. Opmerkingen, die zij aan den Raad wil overleggen, stelt de commissie vast buiten tegenwoordigheid dier gedelegeerden. Die opmerkingen worden ter kennis van de mandatarissen gebracht, die er commentaar op kunnen maken. De rapporten van de mandatarissen, de opmerkingen van de commissie en de commentaren van de mandatarissen op de opmerkingen van de commissie worden te gelijker tijd gepubliceerd. Hier wordt dus wel in het volle daglicht gewerkt. Voegt men hier nu bij, dat de bevolkingen der mandaatgebieden het petitie-recht bezitten, hetwelk zij echter alleen kunnen uitoefenen via de mandatarissen, dan voelt men, dat het mandaatsysteem, zooals het gedacht is en uitgewerkt wordt, een novum is, de bestudeering zeer waard en belangrijke waarborgen biedend voor een

goed gouvernement. Koloniale mogendheden hebben zich dusver nimmer een serieuze contrôle moeten laten welgevallen als hier wordt uitgeoefend. Winst van de geestesstrooming van 1919 valt hier zeer zeker te boeken. Dat dit alles niet slechts theorie is, maar in de practijk wordt toegepast, kan licht ieder controleeren, die kennis neemt, zij het ook slechts oppervlakkig, van de belangrijke documenten, die uitgaan van de commissie en waarin deze haar discussies en conclusies neerlegt, het resultaat van langen en zwaren arbeid. Om een juist beeld te geven van positie en opvattingen van de commissie is het goed hierna iets te laten volgen over het conflict, dat, zooals in den aanhef van dit opstel gezegd, juist onlangs in het bijzonder de aandacht op dit belangrijke instituut heeft gevestigd. Vooraf ga echter een summier overzicht over de vraagstukken, door de commissie behandeld.

* * *

Het overzicht, zooeven bedoeld, kan in hoofdzaak een resumptie zijn van wat hiervoren, toen gehandeld werd over de drie soorten van mandaten en over enkele mandaatgebieden afzonderlijk, eenigszins in detail werd besproken. Het systeem is toch, vooral ook in verband met de jaarlijksche rapporten, zóó, dat niet één quaestie aan de commissie kan worden onthouden. Door de commissie werden dus behandeld: de moeilijkheden, in Irak gerezen in verband met het grensgeschil tusschen Engeland en Turkije bestaande en waarin het Mosoelsche vraagstuk zulk een rol speelde; de gebeurtenissen in Syrië, waar de Djebel-Drusen tot opstand kwamen, en wat tot die gebeurtenissen leidde; het vraagstuk van het Zionisme, hetwelk, zooals reeds werd gereleveerd, voor Palestina van zoo groote beteekenis is; de quaestie van de militaire oefening van inlanders, welke quaestie met name in Fransch-West-Afrika de aandacht gevraagd heeft; al de in Zuid-West-Afrika gerezen vragen: van het recht tot overdracht van deelen van het mandaatgebied aan anderen, van de annexatie van de spoorwegen van het mandaatgebied door den mandataris, van de behandeling der inlanders bij heffing van belastingen, bij besprekingen over gerezen moeilijkheden en bij onderdrukking van ongeregeldheden. Als zeer typisch staaltje van bemoeienis en invloed van de commissie zij gereleveerd, dat, dank zij haar interventie, de grens tusschen Britsch en Belgisch-Oost-Afrika, welke economische eenheden doorsneed, werd verlegd. De commissie hield zich ook bezig: met de exploitatie van inlandsche en den invoer van vreemde arbeidskrachten; met de vraag, of de mandataris grondstoffen van het mandaatgebied voor zich mag reserveeren; met de vraag, of de internationale verdragen, door de mandatarissen gesloten, ook uitgestrekt moeten worden tot de mandaatgebieden, opdat deze o.a. kunnen profiteeren van de meestbegunstigingsclausule; met de economische uitrusting der mandaatgebieden met behulp van leeningen en de moeilijkheden, kunnende voortvloeien uit de — theoretisch bestaande — mogelijkheid, dat een mandaat-

gebied aan een anderen mandataris zou overgaan. Deze lijst zou met tal van zeer belangrijke en ook minder gewichtige quaesties kunnen worden aangevuld. Zij werpt echter, naar mag worden aangenomen, reeds zoo meer dan voldoende licht op het vigeerende systeem en op de beteekenis van de commissie.

* * *

In haar tiende zitting, die hedenmorgen in het openbaar aanving — aldus schreef de correspondent van het Handelsblad d.d. 4 November 1926 in een interessanten brief, die hier, met weglating van hetgeen uit hoofde van het voorafgaande reeds bekend is, gevolgd moge worden — in haar tiende zitting heeft de mandatencommissie in verband met de critiek, welke onlangs op haar beleid door de vertegenwoordigers van enkele mandaatmogendheden werd geoefend, haar constitutioneele positie nogmaals nadrukkelijk vastgesteld. In ronde taal, die den klank had van een onafhankelijkheidsverklaring, werd de geloofsbelijdenis afgelegd, dat de commissie haar ontstaan en haar gezag onmiddellijk aan het handvest ontleent en in geen enkel opzicht de orders van den Raad (laat staan van de daarin vertegenwoordigde mandaatmogendheden) behoeft af te wachten. Men herinnert zich het conflict. De commissie stuurt den mandaatmogendheden vragenlijsten toe, teneinde zich, onafhankelijk van de rapporten, bepaalde inlichtingen te verschaffen. Onlangs nu opperde de commissie het plan om deze vragenlijsten uit te breiden en om een regeling te treffen voor het hooren van petitionarissen in bijzondere gevallen, zonder de bemiddeling der betrokken mandaatmogendheden. De mogelijke bezwaren van zulke methoden blijven thans in het midden gelaten. Geconstateerd kan worden, dat de commissie er op uit was om haar inlichtingenmateriaal op de meest onpartijdige manier te verzamelen. In de Raadsvergadering van September kwam hiertegen verzet van de zijde der mandaatmogendheden, Frankrijk, Engeland (met de dominions), Japan en België, die in de eigenaardige positie verkeeren, dat zij als raadsleden (behalve de dominions, die hier evenwel steun vinden bij het moederland) de principalen zijn van zichzelven als mandaatmogendheden, hun eigen rechters dus als het ware. Het was niet zoozeer de feitelijke kant hunner argumenten (bezwaren tegen het gevaar van petities enz.), die daarbij de aandacht trok, maar veeleer de geest van verzet tegen de wijze, waarop de commissie haar taak opvatte. Psychologisch is dat zeer wel te verklaren. De critiek uit den Raad vond weerklank in de zesde commissie der Algemeene Vergadering, waar de gewezen Fransche hooge commissaris Jouvenel zelfs verbitterd uitriep, dat de mandatencommissie misschien wel gedeeltelijk verantwoordelijk was voor de verlenging der opstandige beweging in Syrië. Zoowel in den Raad als in de zesde commissie werden het beleid en de competentie der mandatencommissie krachtig verdedigd door den ondervoorzitter, onzen landgenoot Van Rees. De vergadering sloot zich naderhand aan bij een zeer waar-

deerend rapport van den Belgischen rapporteur Brouckère, waarin de arbeid der commissie warm werd geprezen. Blijkbaar sympathiseerde de vergadering (waar de overgroote meerderheid der staten geen mandaten bezit en er dus geen belang bij heeft om de contrôle op de beneficianten van Versailles te verzwakken) met de commissie. Ook de publieke opinie heeft zich in vele landen van de quaestie meester gemaakt. En over het algemeen is de positie der commissie daardoor versterkt. Eenmaal aangenomen, dat de bedoeling van het handvest is geweest, het oude begrip oorlogsbuit te vervangen door een minder willekeurig systeem, gaf men er blijkbaar in vele gevallen de voorkeur aan om de nieuwe gedachte (die zich symboliseert in de non-politieke mandatencommissie) te steunen tegenover de oude (die wordt vertegenwoordigd door enkele mogendheden met sterke koloniale pretensies). In de huidige zitting heeft de commissie voor het eerst formeel en officieel kennis genomen van deze voorvallen, dank zij het rapport, dat de heer Van Rees aan haar uitbracht. Haar reactie is even spontaan als ondubbelzinnig geweest. Eenstemmig hebben de negen collega's van den heer Van Rees (en daaronder ook een Franschman, een Engelschman, een Belg en een Japanner, die hier — wij zeiden het reeds — echter niet hun regeering vertegenwoordigden), hun onder-voorzitter geprezen om zijn interpretatie van de taak der commissie. Het begon bescheiden met een uiteenzetting van den Zwitserschen professor Rappard, die aandrong op wederzijdsche tegemoetkoming tusschen de commissie en de mandaatmogendheden en nog eens verzekerde, dat de commissie slechts nuttige samenwerking beoogt. De Portugees Freire d'Andrade (gewezen minister van buitenlandsche zaken) ging crescendo. Hij wees er op, dat de mandatencommissie de eenige bondscommissie is, die door het handvest zelf is ingesteld, *niet* door den Raad dus, en dat zij derhalve niet van den Raad afhankelijk is voor instructies betreffende haar competentie, maar haar charter in art. 22 van het handvest zelf vindt. En zijn woorden worden nog eens in verscherpten vorm herhaald door den voorzitter, den gewezen Italiaanschen onder-minister van koloniën, markies Theodoli, die niet zonder een tikje bravoure uitriep: „Nous sommes les serviteurs de personne!", doelend op den Raad. De commissie is er krachtens het handvest. Niemand, zelfs niet de Raad, kan de bevoegdheden kortwieken, die zij van het handvest heeft ontvangen. De Raad vraagt advies en de commissie moet dat geven. Maar zij alleen beoordeelt, *hoe* zij haar advies zal voorbereiden. De commissie heeft daartoe o.a. vragenlijsten opgesteld en de mandaatmogendheden maken daar bezwaar tegen. Maar de commissie kan alle vragen stellen, die zij wil. Niets limiteert haar derhalve dan haar eigen zin voor takt en billijkheid. Een vragenlijst is veeleer een vrijwillige beperking dan een uitbreiding van competentie. Het is het recht van den Raad om ten slotte het advies der commissie niet op te volgen. Voor het overige is de commissie, binnen het kader van het handvest, souverein. Aldus ongeveer de markies Theodoli. Misschien, dat de Raad zich

opnieuw met het geval zal bemoeien. Nederland, dat in den Raad rapporteur voor mandaatzaken is, kan er dan nog van genieten. Of de groote mandaatmogendheden zich in de practijk veel van de zaak zullen aantrekken staat echter te bezien. De commissie kan slechts adviseeren. De Raad controleert, maar wat hij in geval van wanbestuur kan doen is vaag en onzeker. Het beste en eenigste wapen is de publieke opinie, die zich kan uitspreken over de openbare rapporten, die aan de mandaatproblemen worden gewijd. Het komt er dus op aan om die rapporten tegen eenzijdigheid te vrijwaren. En in dat verband kan o. i. de mandatencommissie haar bevoegdheden niet krachtig genoeg verdedigen. Tot zoover de correspondent van *Het Handelsblad,* aan wiens uiteenzetting zij toegevoegd, dat in de Decemberzitting van den Raad, op voorstel van Jhr. Van Karnebeek, de quaestie verdaagd is, 1. omdat het raadzaam was, over het punt der vragenlijsten na de geoefende critiek opnieuw het oordeel der commissie zelf te vragen, die eerst in Juni a.s. weer vergadert; 2. omdat inzake het hooren van petitionarissen eerst op het laatste oogenblik van verscheidene mandatarissen bericht was ingekomen; 3. omdat het goed zou zijn, tijd te winnen voor bestudeering van het halfjaarlijksch rapport der commissie. Inmiddels kan uit een brief van de Engelsche regeering, bij het secretariaat van den Volkenbond ingekomen, en uit hetgeen verluidt over de berichten van andere mandatarissen, voorshands het volgende worden opgemerkt: *a.* alle mandatarissen zijn vermoedelijk tegen direct verhoor van petitionarissen door de commissie; *b.* een meerderheid schijnt er tegen te zijn, dat de commissie zich een oordeel aanmatigt over alle mogelijke bestuursvraagstukken; naar het oordeel dier meerderheid zou de commissie zich meer tot de hoofdlijnen moeten bepalen; *c.* men krijgt den indruk, dat algemeen de noodzakelijkheid resp. wenschelijkheid van verdere enquêtes door vragenlijsten wordt ontkend. De welwillendste houding nemen, naar het heet, België en Japan aan. Men vraagt zich af, of de positie en beteekenis van de commissie niet min of meer in gevaar zijn. Wordt over en weer met wat takt opgetreden, dan kan die vraag vermoedelijk ontkennend beantwoord worden, daar men dan zeker een modus vivendi zal weten te vinden.

* * *

Er is alle aanleiding, thans een, zij het ook nog slechts voorloopig, antwoord te geven op de vraag, hoe gedacht moet worden over de resultaten, met het mandaatsysteem bereikt. Verschillende — in zekeren zin alle gezaghebbende — uitspraken dienaangaande liggen voor schrijver dezes. Terzijde mogen gelaten worden de uitspraken, van de mandatencommissie emaneerende, evenals, zoo ze ter beschikking waren, buiten beschouwing konden worden gelaten uitspraken van de mandatarissen: mandatencommissie en mandatarissen zijn partijen in het geding. Onpartijdigheid was ook niet te verwachten bij de Federatie der Koloniale

Vereenigingen te Berlijn, toen deze zich voor enkele jaren over de zaak uitliet; de partijdigheid kwam wel heel sterk uit toen de Federatie aldus sprak: „Het mandaatstelsel heeft overal schipbreuk geleden en zijn onvermogen bewezen; de Britsche Minister Winston Churchill heeft dit zonder omwegen beaamd op de Britsche Rijksconferentie van 28 Januari 1921. Wij eischen een bestuur voldoende aan de bepalingen van het Verdrag en de uitzending eener onzijdige commissie van onderzoek. De feitelijke verdeeling der mandaten was en blijft een fout, die meer en meer hare economische en sociale mislukking doet gevoelen". Meer waarde is te hechten aan het rapport van den President van den Raad van den Volkenbond van 23 Augustus 1922, waarin deze zegt, dat uit de rapporten van de gemandateerde mogendheden blijkt, dat de slavernij zelfs huiselijke, niet meer bestaat, in geen der C-mandaten; dat de gedwongen arbeid daar vrijwel onbekend is of slechts in geval van noodzakelijke openbare diensten werd toegepast; dat de vrijheid van geweten overal was verzekerd; dat de handel in wapens en munitie streng wordt gecontroleerd; dat het verbod om aan de inboorlingen alcoholische dranken en spiritualiën te verschaffen overal met strengheid wordt toegepast; en dat de onder mandaat C gemandateerde koloniën geheel gedemilitariseerd waren. Misschien was wijlen de heer Van Kol wel wat voorbarig, toen hij reeds in 1924 aldus schreef: „En nu reeds kan men verklaren, dat niettegenstaande de rampzalige mentaliteit, die vele regeeringen beheerscht, zoowel vroeger gedurende den oorlog als thans in den tijd van den zoogenaamden vrede, het nieuwe stelsel bevredigende resultaten heeft opgeleverd, zoodat er geen reden is om zich over de verkregen uitkomsten te beklagen, ondanks (de) aan- en opmerkingen (die zullen volgen)". Maar wel merkwaardig is, dat een schrijver in Duitsche tijdschriften, Bileski, in 1924 schreef: „Terwijl ik geheel recht laat wedervaren aan de pogingen van de commissie, moet toch erkend worden, dat het tot nu toe verrichte werk geen overdreven optimisme rechtvaardigt"; maar zich reeds in 1925 als volgt uitliet: „Het verlangen naar een algemeene toepassing van het mandatenstelsel, dat men op het oogenblik officieel uit, bewijst, dat de invloed en bijgevolg ook de resultaten van dit stelsel in hun geheel boven verwachting zijn geweest". Zoo zegt ook Prof. Rappard in een meer recente beschouwing (1926?): „Indien er eenige actie van den Volkenbond is, die de gelukkigste vruchten heeft gedragen, dan is het zonder tegenspraak die van de mandaten." Maar... Prof. Rappard was vroeger hoofd van de mandaten-afdeeling van het Volkenbondssecretariaat en is thans buitengewoon lid van de mandatencommissie. Liever dan ook dan ons op anderen te beroepen constateeren wij zelf: 1. dat onder vigueur van het mandaatsysteem, onder invloed van de mandatencommissie, veel verbetering is gebracht in de koloniale gestie; zelfs kon zonder veel moeite een belangrijke grenswijziging tot stand worden gebracht; 2. dat er is een minutieuze contrôle op die gestie, zooals nog nimmer te voren bestaan heeft; 3. dat koloniale

mogendheden aanmerkingen op haar beleid gedoogen, zooals voorheen ondenkbaar zouden zijn geweest; 4. dat een internationale commissie, „du haut de sa grandeur" lof en blaam pleegt te verdeelen zooals Zwarte Piet op den dag van den goeden Sint de koek en de gart; 5. dat, waar blaam noodig is, daaraan niet alleen medewerken commissieleden van niet bij de zaak betrokken nationaliteit, maar ook zij, wier nationaliteit in het geding is; 6. dat, nu er een soort conflict is tusschen de mandatencommissie en de mandatarissen, deze laatsten noch de commissie, noch het systeem aantasten, maar zich slechts op één punt te weer stellen: onder dagteekening van 18 November 1926 heeft de Britsche regeering, na de dominions geconsulteerd te hebben, een brief aan den Raad van den Volkenbond geschreven, waarop hiervoor reeds gedoeld werd en die misschien niet onjuist, maar vooral uiterst loyaal is. Inderdaad, Prof. Rappard mocht spreken van „les plus heureux fruits".

* * *

Maar dan rijst de vraag, wat in de toekomst van het mandaatsysteem mag verwacht worden. Die vraag raakt niet zoozeer de A-mandaten, welke, ondanks tendenzen om ze duurzaam te maken, ondanks het feit, dat het Irak-mandaat van 20 via 4 op 25 jaar gebracht werd, toch wel bestemd mogen geacht worden om plaats te maken voor autonomie, voor onafhankelijkheid, voor lidmaatschap van den Volkenbond, zij het na vele decenniën. Ten principale raakt de vraag de B- en C-mandaten, die beide sterke overeenkomst vertoonen met koloniën, maar naar moderne opvattingen, die beide ook voor duurzaamheid bestemd schijnen! „Het mandaatsysteem," zoo zegt Prof. Rappard, „moet òf falen, òf voor de gemandateerde gebieden levensvoorwaarden, welvaart en ontwikkeling opleveren, minstens gelijk aan die, welke onder koloniaal beheer verkregen worden". En elders: „De financieele vooruitzichten van mandaatgebieden zijn beter dan die van koloniën. De bestuurder van een mandaatgebied wordt n.l. vergeleken bij een voogd, die nooit onder zijn beheer zijnde gelden voor zichzelf kan gebruiken". En weer elders vermeldde hij de voorwaarden, die vervuld moeten worden, wil het mandaatsysteem in de toekomst succes hebben: „Wederzijdsch vertrouwen en welwillendheid moeten heerschen tusschen de mandatarissen en den Volkenbond. Het parlement van de mandaat-mogendheid en de publieke opinie moeten bewust zijn van hun verantwoordelijkheid en doortrokken van den geest van internationale samenwerking. Zij moeten den Volkenbond niet beschouwen als een gebiedenden, bemoeizieken „superstaat", noch als een combinatie van intrigeerende, vreemde mogendheden, maar als sympathiek en onbaatzuchtig". Bij deze woorden sluit schrijver dezes zich gaarne aan, maar het mag niet uit het oog verloren worden, dat niet alles alleen afhangt van de houding van de mandatarissen, wijl het veelszins aankomt op de taktiek van de controleerende autoriteiten, met name op die van de mandatencommissie: deze heeft zeer zeker erom

te denken en ermede te rekenen, dat de overgang van het oude koloniale systeem op de huidige mandaat-methode wel een heele sprong is en dat zij dien overgang zooveel mogelijk moet vergemakkelijken, onder toepassing van het „fortiter in re, suaviter in modo". En voorts, zonder te zeggen, dat het mandaatsysteem staat en valt met den Volkenbond, erkennende, dat als de Volkenbond onverhoopt inéén kwam te storten, de kern der mandaatgedachte zou kunnen blijven, ook al werd het mandaatsysteem (tijdelijk) vernietigd, moeten wij toch wel bedenken, dat de mandaatgedachte een der elementen van de Volkenbondsidee is en dat het voor de toekomst van het mandaatsysteem, die zich zeer gunstig laat aanzien, van het hoogste gewicht is, welk het lot van den Volkenbond zelf zal zijn.

* * *

Het ligt voor de hand, dat, nu het mandaatsysteem, zij het vooralsnog met zekere reserve, voorloopig geslaagd mag worden genoemd, de vraag rijst, of het systeem niet uitgebreid dient te worden, intensief en extensief. Die vraag is trouwens geruimen tijd geleden reeds gesteld. Zij geeft aanleiding tot de volgende 3 opmerkingen. I. De gedachte, die in de toepassing van het mandaatsysteem, met name van de zijde der mandatencommissie, overheerscht, althans overheerschen moet, is die van de ethische politiek, welke sedert decenniën in onze koloniën wordt toegepast; hoe meer ze ook elders wordt toegepast, hoe beter; men mag verwachten, dat het voorbeeld, thans op zoo nadrukkelijke wijze gegeven, goede vruchten zal afwerpen, ook voor de koloniale gebieden, die niet onder mandaat staan. 2. Er is niets, dat er op wijst, dat men goed zou doen, van het mandaatsysteem op internationalisatie over te gaan, waartoe, o. a. volgens den heer Van Kol, het systeem min of meer vanzelf zou leiden: in het mandaatsysteem is er een mandataris, die van het mandaat èn de lasten èn de lusten heeft, terwijl in het systeem van de internationalisatie — afgezien van andere euvelen — dit kwaad zou bestaan, dat er geen belanghebbend mandataris zou wezen en de stimulans tot ontwikkeling in zulk land-van-iedereen goeddeels zou ontbreken, tenzij zulke geïnternationaliseerde koloniën werden veel omstreden gebieden, waarin het systeem van de „pénétration pacifique" en van de „interessensferen" hoogtij zou vieren. 3. Van plaatsing van zijn koloniale gebieden onder mandaat zal wel geen koloniale mogendheid willen weten; als zij geen ethische politiek voorstaat, zal zij het zeker niet willen en zal zij er, tenzij na oorlog, wel niet toe te krijgen zijn, en als zij wel ethische politiek wil toepassen, en zulks ook doet, is er geen reden voor plaatsing harer gebieden onder mandaat; het systeem blijve dus liefst bewaard voor gevallen als zich hebben voorgedaan, maar die zich, naar te hopen is, niet zullen herhalen. Resumeerende kan men dus zeggen: dat de ethische politiek in vele koloniën moet worden toegepast; dat het mandaatsysteem niet in internationalisatie moet

overgaan; en dat het doel niet op geografische uitbreiding moet gericht zijn.

* * *

In een der eerste paragrafen van dit opstel kwam aan het licht, dat Italië en Duitschland geen mandaat hebben ontvangen en werd opgemerkt, dat dit dubbele feit geen duurzame bevrediging toeliet en noodwendig tot verlangens en eischen van de genoemde mogendheden moest leiden. Inderdaad worden, nu afgezien van de vraag of ze reeds officieel en publiek, in optima forma, worden gesteld resp. geuit, zoodanige eischen en verlangens zeer duidelijk waargenomen. Duitschland wil een mandaat vooral om ook op dit punt gerehabiliteerd te worden, Italië, omdat het sedert de mandatenverdeeling zelfbewuster is geworden en in schier elk opzicht een ruimer horizon is gaan wenschen. De vraag rijst nu, of aan deze begeerten kan worden voldaan. De mogelijkheid van het vinden van nieuw niemandsland, dat onder mandaat gesteld zou kunnen worden, is zeker niet groot: het is misschien jammer, dat Jubaland, ook wel Transjuba genoemd, een deel van Somaliland, in 1924, als kolonie en niet als mandaatgebied aan Italië is gegeven (ter uitvoering van een overeenkomst, reeds in 1915 tusschen Engeland, Frankrijk en Italië gemaakt en strekkende om Italië koloniale bevrediging te geven als de beide andere mogendheden in Afrika hun gebied mochten vergrooten). Groot is ook niet, zooals hierboven reeds werd opgemerkt, de kans, dat een koloniale mogendheid één harer koloniën als mandaatgebied aan een ander zou willen afstaan. Men mag zeker ook niet al te veel verwachten van ondermandaat-stelling van onafhankelijke staten, over welker cultuur men in Europa misschien niet heelemaal voldaan is: in verband met Duitschlands begeerten is Abessynië genoemd, het land, waarvan een zeer recent auteur (M. Muret in zijn „Le Crépuscule des Nations blanches", Parijs 1926) zegt: „Il laissera... dans l'histoire le souvenir d'une date capitale. Les Abyssins auront été le premier peuple indigène qui se sera victorieusement défendu contre l'impérialisme d'une grande puissance de race blanche", het land, dat zich juist onlangs diplomatiek zoo krachtig en met succes verzet heeft tegen vreemde „pénétration pacifique" en dat zich zeker niet onder mandaat zal laten stellen. Blijft ten slotte misschien alleen over de methode van overdracht van eenig als zoodanig reeds bestaand mandaatgebied aan Duitschland en resp. of Italië. Maar deze methode geeft o.a. tot de volgende opmerkingen aanleiding: 1. Het is zeer de vraag, of een der tegenwoordige mandatarissen zonder compensatie een mandaat zal willen afstaan. 2. Overdracht van een voormalige Duitsche kolonie aan Duitschland ter bestuur onder mandaat is zeker voldoende om Duitschland ten deze te rehabiliteeren, maar economisch waren de Duitsche koloniën nooit van groote beteekenis, zoodat Duitsche economisch-territoriale begeerten op exotisch gebied op deze wijze weinig of niet zouden worden bevredigd. 3. Overdracht van mandaten

zou, naar de theorie van Versailles, in het handvest van den Volkenbond belichaamd, eigenlijk niet wel zonder, althans niet tegen den wensch van de bevolking van het betrokken gebied kunnen geschieden: welnu, toen er onlangs sprake was van Italië's begeerten naar Syrië, gingen er protesten op in Syrië zelf, waar men verklaarde, niet aan Italië te willen overgaan, maar ondanks velerlei bezwaar veel liever onder Frankrijk te willen blijven. Bij een en ander moet trouwens opgemerkt worden, dat eigenlijk in alle gevallen, behalve misschien in dat van het vinden van nieuw niemandsland, beslissingen, strekkende om een bepaalden staat te bevredigen, in strijd zijn met de grondgedachte van het mandaatsysteem, die eischt, dat over het wel en wee der betrokken gebieden ten principale beschikt worde in het belang der bevolking. Welke dan de oplossing van het probleem zou moeten wezen? Dat is niet bij voorbaat te zeggen; vermoedelijk zal, zooals het tegenwoordig zoo vaak gaat, ten tijde dat het probleem definitief aan de orde komt een compromis gesloten worden op de basis van het dan mogelijke: onze hedendaagsche buitenlandsche politiek laat zich misschien in de hoofdlijn, maar niet of weinig in het detail, leiden door principes: ze is vooral de kunst van het mogelijke.

* * *

Zoo zijn we aan het eind gekomen van deze inleidende beschouwingen over het vraagstuk der koloniale mandaten van den Volkenbond, een vraagstuk, dat even veelzijdig en ingewikkeld als interessant is. Indien deze beschouwingen mogen hebben medegewerkt om in antirevolutionaire kringen eenige belangstelling voor de mandaatquaestie te hebben gewekt en eenig licht erover te hebben ontstoken, bij den glans waarvan de zaak, die hier min of meer oppervlakkig moest worden behandeld, verder kan worden bestudeerd, dan is het doel, waarmede ze ten beste werden gegeven, geheel bereikt. Met een enkele opmerking van algemeenen aard kan dan worden besloten en wel met een opmerking over den invloed van onze Westersche cultuur op de niet-blanke rassen. Ook dat is een punt, hetwelk niet aan de bestudeering van de mandatencommissie is ontsnapt en waarover zij in haar rapporten mededeelingen doet. Slechts een paar citaten uit de voor schrijver dezes liggende stukken: „De resultaten van Europeesche penetratie in de koloniën zijn voor alles economisch; maar ze zijn niet steeds zegenrijk". En elders: „De twijfel met betrekking tot de gunstige uitwerking van de Europeesche beschaving op inlandsche bevolkingen wordt versterkt door de ontdekking, dat sedert de komst van de blanken de inlandsche bevolking achteruit gaat, wat vroeger niet het geval was, ondanks stammenoorlogen en de afwezigheid van moderne gezondheidsvoorschriften". Een lid der mandatencommissie is van oordeel, dat de economische ontwikkeling van vele mandaatgebieden overhaast wordt. De Europeesche wijze van werken verhoogt het sterftecijfer, dat reeds aanzienlijk was, en schept bovendien op be-

langrijke schaal invaliditeit. En een ander lid spreekt aldus: „Zuid-West-Afrika is het treffendste voorbeeld van de vernietiging der organisatie van een inlandsche bevolking door het contact met de Europeesche beschaving". Inderdaad, het Westen heeft tot zich zelf in te keeren en zich af te vragen, waarom de komst van haar cultuur in de landen der niet-blanke rassen niet in alle opzichten, misschien zelfs veelszins niet, zegenrijk is. En stelt het Westen zich in ernst die vraag, dan zal het wel op deze antwoorden sluiten, haar door de geschiedenis gegeven: het Westen heeft niet verstaan, dat goeddeels gerechtvaardigde hoogschatting van eigen cultuur niet tot geringschatting, minder nog tot minachting, van anderer cultuur mag leiden; het heeft niet ingezien, dat zijn eigen cultuur, ontdaan van haar christelijke grondslagen, weinig, zoo al, meer waard is dan die van de te ontwikkelen volken, en ten onrechte gestreefd naar economische ontwikkeling zonder diep-innerlijke beschaving; het is niet slechts door begeeren naar economisch goed, in exotische landen te verkrijgen, aangeraakt, maar wordt er zoo door verteerd, dat niet gewacht kan worden, maar de z.g. ontwikkeling dier gebieden wordt overhaast; het heeft tenslotte, de kern van onze cultuur verwaarloozende, den betrokken volken zonde en ellende gebracht (o.a. drank en onzedelijkheid), die meer verteren dan stammenoorlogen en onhygiënische toestanden. Onder het mandaatsysteem wordt zeker in mindere mate kwalijk gehandeld op koloniaal gebied dan onder de oude koloniale staatkunde; moge vooral dit de blijvende verdienste zijn van het nieuwe systeem en ga het werk der mandatencommissie vooral in dezen zin „per aspera ad astra".

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

Men hoort soms wel eens de bewering, dat de Lager-Onderwijswet van 1920 is tot stand gekomen in ruil voor het algemeen stemrecht. Dit zou den socialisten beloofd zijn als zij voor de z.g. pacificatie zouden stemmen.

Is die bewering waar? Heeft men onzerzijds inderdaad voor de schoolwet het algemeen kiesrecht binnengeloodst?

ANTWOORD.

Met die bewering doelt men op het feit, dat in 1917 bij de Grondwetsherziening tegelijkertijd in de Grondwet gebracht zijn het beginsel van financieele gelijkstelling van het openbaar en bijzonder lager onderwijs en het z.g. algemeen kiesrecht.

De oude redactie van de Grondwet stelde met betrekking tot het stemrecht voor Staten en Raden o.m. den eisch van het bezit van zekere „door de Kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand".

En ter nadere uitwerking van dezen grondwettelijken eisch beperkte destijds de Kieswet de kiesbevoegdheid tot degenen, die blijkens aanslag in — en betaling van bepaalde directe belastingen, blijkens woninghuur of het bezit van een woning of vaartuig van zekeren omvang, maatschappelijke betrekking, pensioen, inschrijving in de grootboeken der nationale schuld of inleg in een spaarbank zekeren welstand genoten of die, blijkens afgelegd examen, zeker peil van intellectueele ontwikkeling bereikt hadden.

Bij de Grondwetsherziening 1917, waarbij tegelijkertijd de Kieswet werd herzien, werden deze beperkingen afgeschaft en ontvingen in het algemeen alle *mannelijke* ingezetenen van tenminste vijf en twintig-jarigen leeftijd, tevens Nederlanders of door de wet als Nederlandsche onderdanen erkend, kiesbevoegdheid.

Aan vrouwen werd door de Grondwet van 1917 die bevoegdheid niet toegekend. Zij ontvingen alleen het z.g. *passief* kiesrecht (d.i. het recht om gekozen te worden) doch van het actief kiesrecht (d. i. het recht om te kiezen) bleven zij aanvankelijk verstoken.

Wel opende de Grondwet van 1917 de *mogelijkheid* om aan de vrouwen het actief kiesrecht bij de wet toe te kennen. Doch de Kieswet onthield ze, ook sinds 1917, dit recht. Het werd haar eerst toegekend bij de wet van 9 Augustus 1919 (Wet Marchant), waarbij de betreffende bepalingen van de Kieswet, ten gunste van het vrouwenkiesrecht, werden verruimd.

* * *

Het algemeen kiesrecht, zooals het in 1917 werd ingevoerd, was een desideratum van de linkerzijde. De financieele gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs was een wensch van rechts. Zonder steun van de rechterzijde zou uitbreiding van het kiesrecht in 1917 niet mogelijk zijn geweest. Want voor een grondwetsherziening is een meerderheid van $^2/_3$ in de Staten-Generaal noodig. Maar ook zonder steun van links zou het niet mogelijk geweest zijn het beginsel der financieele gelijkstelling grondwettelijk vast te leggen. In geen van beide opzichten zou de herziening zonder wederzijdschen steun zijn geslaagd.

Door Minister Cort van der Linden werd deze wederkeerige steunverleening in de hand gewerkt door ter elfder ure bij Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer aan zijne grondwetsontwerpen het onderwijsvoorstel te verbinden. Ware dit verzuimd, dan zouden deze voorstellen misschien (met zekerheid valt uiteraard niets te zeggen) niet de vereischte meerderheid hebben verkregen. En in zooverre zou men kunnen spreken van een accoord tusschen links en rechts.

Men zij er dan echter op bedacht, dat een dergelijk accoord niet slechts in 1917, doch bij iedere grondwetswijziging wordt getroffen. Zonder een dergelijk accoord is grondwetsherziening, althans wat onderwerpen van principieelen aard aangaat (en die komen bij bijna iedere herziening aan de orde), onmogelijk, tenzij een bepaalde partij erin slaagt op $^2/_3$ van de zetels in de Staten-Generaal beslag te leggen.

De Regeering is dan ook wel genoodzaakt, wil een poging tot herziening kans op succes hebben, zoowel vóór het indienen der voorstellen (b.v. door

het benoemen van Staatscommissies), als tijdens de behandeling der voorstellen ruimschoots gelegenheid te geven, ten aanzien van de meest urgente punten tot overeenstemming te komen. En een politieke partij, die er prijs op stelt hare beginselen niet alleen te verkondigen doch ook in toepassing te brengen, dient zich dan ook bij een grondwetsherziening zekere beperking op te leggen. Want bij al te groote veeleischendheid geldt ook ten deze het spreekwoord: „Wie het onderste uit de kan wil hebben, krijgt het lid op den neus".

* * *

Deze dingen zijn eigenlijk zoo bekend, dat ze ternauwernood vermelding behoeven. Toch wordt telkens weer het gebeurde in 1917 van bepaalde zijde naar voren gebracht met de klaarblijkelijke bedoeling de a.r. partij beginselverzaking voor de voeten te werpen.

Met het oog daarop hebben wij de feiten hierboven nog eens zoo objectief mogelijk gereleveerd. Thans laten we nog enkele opmerkingen volgen, ten einde gelegenheid te geven de zaak in het juiste verband te zien en te beoordeelen.

* * *

Het spreekt vanzelf, dat het de a.r. partij in 1917 niet allereerst te doen was om algemeen kiesrecht, en zeker niet om een algemeen kiesrecht, zooals thans in de Grondwet en Kieswet is neergelegd.

Wijziging van de Grondwetsparagraaf over het onderwijs was voor haar de hoofdzaak. Het ging daarbij om een zaak, die tientallen jaren als beginseleisch en als rechtseisch was verdedigd; om de verwezenlijking van het beginsel van gelijkgerechtigdheid van het bijzonder en openbaar onderwijs, welk beginsel in de subsidieregeling van de Onderwijswet van Mackay nog slechts schoorvoetend werd erkend; later in de wijzigingswetten tijdens de ministeries Kuyper en Heemskerk reeds meerdere eerbiediging had gevonden; doch nu als vrucht van een jaren langen strijd en tallooze opofferingen, ook in materieel opzicht, zoowel van de zijde der Christelijke ouders, als van die der onderwijzers bij het bijzonder onderwijs, officieel in de Grondwet zou worden vastgelegd, teneinde voorgoed een einde te maken aan het bevoorrechten der openbare school.

Om nu dit resultaat te bereiken moest het algemeen kiesrecht worden geaccepteerd, waarin dan — volgens sommigen — gelegen zou zijn een transigeeren met beginselen!

Doch men vergist zich. Voor een uitbreiding van het stemrecht, als in 1917, behoefde geen enkel beginsel geweld te worden aangedaan. Zeker, het algemeen kiesrecht, althans het algemeen individualistisch kiesrecht, dat er thans bestaat, strookt niet met de a.r. beginselen. Doch ditzelfde bezwaar kleefde evenzeer aan de kiesrechtsregeling, die aan de Grondwetsherziening van 1917 vooraf ging. Die regeling was precies even individualistisch en atomistisch als de tegenwoordige. Doch bovendien vertoonde zij nog een sterk intellectualistisch-materialistischen karaktertrek. Door invoering van het algemeen kiesrecht in 1917 is laatstbedoelde karaktertrek verdwenen, doch overigens is het kiesrecht in wezen gebleven gelijk het was.

En nu verdient opmerking, dat noch Groen van Prinsterer [1]), noch Kuyper ooit den eisch hebben gesteld, dat de volksinvloed tot belasting-, huur-, spaarbank-, loon- en examenkiezers zou worden beperkt. Doch wel was

hun wensch, dat het kiesrecht zoodanig zou worden ingericht, dat de Staten-Generaal waarlijk *volks*vertegenwoordiging zouden zijn.

Vandaar hun strijd tegen de leer van het „pays légal"; hun opkomen voor het „volk achter de kiezers" [2]). Vandaar de drang naar organische vertegenwoordiging, met name door invoering van het gezinshoofdenkiesrecht en vertegenwoordiging van maatschappelijke organen.

Niet het „algemeene" doch het „individualistische" is de fout van het tegenwoordig kiesstelsel. Gezin en maatschappij, deze beide moeten volgens a.r. beginsel richtsnoer zijn voor den bouw van het kiesstelsel. En voor de samenstelling der Tweede Kamer speciaal het gezin. In het gezin heeft men — naar Dr. Kuyper opmerkt in zijn nota bij het verslag van de Staatscommissie-Heemskerk voor Grondwetsherziening [3]) — „niet met individuen, doch met leden van een organisch geheel te doen. Tusschen die leden bestaan betrekkingen, banden, verhoudingen, die Hooger Bestel aldus verordend heeft. Dit gezinsverband brengt rechten en plichten met zich, en vandaar aller leden samenvoeging onder het Hoofd, dat als zoodanig geroepen is, om voor alle leden van het gezin op te komen, hen in hunne hoedanigheid van gezinsleden te beschermen, en het desnoods te vertegenwoordigen. De vertegenwoordiging van den één door den ander, die op individualistisch standpunt nooit anders dan nominaal en willekeurig kan zijn, komt hier vanzelf uit het organisch verband op. Geef aan het gezinshoofd in zijn qualiteit als zoodanig kiesrecht en heel zijn gezin is vertegenwoordigd in hem".

En dan vervolgt Dr. Kuyper in hetzelfde stuk aan het slot van een korte beschouwing over maatschappelijke vertegenwoordiging: „Er is het *Gezinsleven*, en er is, onderscheiden daarvan, het *maatschappelijk* leven, en eerst door deze *beide* constitueerende elementen saam te voegen verkrijgt men, wat als vertegenwoordiging van *heel het volk* kan gelden. Terwijl als vrucht van het dusgenaamde Algemeene Stemrecht de vertegenwoordiging, reeds uit hoofde van de leeftijdsgrens, ook al verleent men het kiesrecht aan de vrouw, nooit anders dan *fractioneel* kan zijn, erlangt ze eerst op het hier ontwikkelde standpunt in vollen zin, haar *algemeen* — niet een complex van individuen, maar het volk als organische eenheid insluitend — karakter."

In 1917 werd door de a. r. leden der Eerste en Tweede Kamer het a.r. beginsel inzake het kiesrecht verdedigd. Toen ontbrak echter de gelegenheid dit beginsel te verwezenlijken. Doch de Grondwetsherziening van 1917 was — Mr. Rutgers zeide het uitdrukkelijk in zijn rede van 17 October 1916 — „op het gebied van het kiesrecht niet het laatste woord". Ook thans blijft het streven erop gericht om het individualistisch kiesrecht in een meer organisch kiesrecht om te zetten.

Zoolang echter dit streven der a.r. partij niet met succes is bekroond, zal het kiesrecht den individualistischen karaktertrek behouden, dien het thans heeft. En zoolang dit het geval is, blijven wij de voorkeur geven aan een algemeen kiesrecht boven een kiesrecht, dat op zuiver willekeurige wijze, naar intellectualistischen en materialistischen maatstaf, het stemrecht aan een gedeelte der bevolking onthoudt.

---

[1]) Men zie o.a. Adviezen I p. 88.
[2]) Vgl. Groen van Prinsterer Adv. II pp. 183/4; Ned. Ged. IV p. 364.
[3]) Te vinden bij Kan „Handelingen over de Herziening der Grondwet" I, pp. 129 v.v.

2. VRAAG.

De Gemeente X heeft op haar wegen een tol. Nu zou de Burgemeester en ondergeteekende (als wethouder) gaarne den Raad voorstellen om Zondags den tol geheel open te laten en den tolgaarder Zondags geen dienst laten verrichten.

De andere wethouder acht genoegzaam om alleen den voormiddag vrij te geven; dan kan de tolgaarder zijn kerkplichten waarnemen en is de financieele schade voor de Gemeente niet zoo groot; want, zegt hij, het is geen slaafsche arbeid.

Nu is mijn verzoek, of U mij advies kan geven, ten einde in den Raad het voorstel te verdedigen, om den geheelen Zondag rust te geven. Zulks als eisch van Gods gebod, welke eisch hooger staat dan financieele schade voor de Gemeente.

ANTWOORD.

Het is in onzen kring vrijwel algemeene overtuiging, dat het antirevolutionair beginsel inzake de Zondagsrust niet vergt, dat *alle* diensten op Zondag worden stopgezet. Er zijn er — zooals de politie, brandweer, waterleiding, enz. — die ook gedurende den Zondag moeten voortgaan, al zal men bij eerbiediging van de ordinantie inzake de Zondagsrust naar de uiterste beperking moeten streven en met name moeten voorkomen, dat het dienstdoend personeel regelmatig verstoken blijft van gelegenheid tot vervullen van zijn godsdienstige verplichtingen op Zondag.

Een zoodanige toepassing van deze ordinantie strookt volkomen met de Nieuw-Testamentische opvatting van het Sabbathsgebod n.l. dat de Sabbath er is om den mensch, niet de mensch om den Sabbath.

De vraag is dus, of voortzetting van tolgeldheffing gedurende den Zondag in die mate noodzakelijk is, dat aan den tolgaarder geheel of ten deele zijn Zondagsrust moet worden onthouden. En op die vraag zouden wij niet een bevestigend antwoord willen geven.

Natuurlijk zijn er aan stopzetten van den dienst op Zondag bezwaren verbonden, met name met het oog op een mogelijke toeneming van het verkeer gedurende den Zondag en voorts wegens derving van inkomsten.

Het eerste bezwaar lijkt ons echter van weinig beteekenis. Dat tollen een verkeersbelemmering zijn, valt niet te ontkennen. Doch dat opheffing van die belemmering op Zondag het verkeer in sterke mate zal doen toenemen, is niet aannemelijk. Wie op Zondag gewoon is zijn zaken stop te zetten, zal deze niet bij openstelling van den tol voortzetten. En wie op Zondag uitstapjes wil maken, laat zich door de tolgeldheffng niet weerhouden. In een enkel geval mag bij openstelling van den tol misschien eens een pleiziertochtje ondernomen worden, dat anders achterwege zou zijn gebleven, of althans een anderen koers zou hebben genomen, hierdoor zal toch niet een zoodanige toeneming van het verkeer plaats vinden, dat de rustige Zondagssfeer belangrijk meer dan thans zal worden verstoord. Het tolgeld is daarvoor te gering.

Van meer beteekenis is in het algemeen het financiëel bezwaar. Is de financiëele toestand van de gemeente ongunstig en de belastingdruk overigens reeds zwaar, dan moet men voorzichtig zijn met het prijsgeven van baten, die betrekkelijk gemakkelijk worden opgebracht, vooral als die baten beduidend

zijn. En de vraag rijst dan, of wel ter wille van de Zondagsrust van een enkel persoon een maatregel mag worden genomen, die aan het algemeen gemeentebelang belangrijke schade kan toebrengen.

Nu zal wellicht een belangrijk deel van het verkeer een tol-abonnement hebben, waardoor de vermindering van de inkomsten door het openstellen van den tol op Zondag niet zoo groot zal zijn, als misschien wordt gevreesd.

Laten wij echter aannemen, dat niettemin het verlies voor de gemeente te zwaar zou zijn. Maar dan kan men toch, hetzij door verhooging van het tolgeld, hetzij door het heffen van een wegen(straat)belasting dat verlies trachten te voorkomen.

Men zal hiertegen het bezwaar aanvoeren, dat dan de druk van de tol-retributie ten deele van de toevallige Zondagsreizigers verplaatst wordt naar de ingezetenen van Uw gemeente. En dat zal waarschijnlijk, althans ten deele, het geval zijn. Doch daartegenover staat, dat straks de Wegenbelastingwet in werking zal worden gesteld. En dan zal de gemeente binnen afzienbaren tijd voor het onderhoud van hare wegen een bedrag ontvangen uit het wegenfonds, d. w. z. uit het fonds, dat gevormd wordt uit de belastingopbrengst van *alle* weggebruikers in ons land, tengevolge waarvan de verdeeling van de aanleg- en onderhoudskosten meer regelmatig over ingezetenen en niet-ingezetenen zal worden verdeeld en de tolgeldheffing — laten we moed houden! — misschien zelfs geheel zal kunnen worden afgeschaft.

Overigens zij nog opgemerkt, dat het slechts gedeeltelijk openstellen van den tol op Zondag ons niet aanbevelenswaardig schijnt. Wordt de tol b.v. gedurende den Zondagvoormiddag bediend, dan mist de tolgaarder, of die hem moet vervangen, de gelegenheid tot het vervullen van zijn godsdienstige plichten; stelt men hem 's middags open, dan zal het uitgaande publiek bij voorkeur 's middags van den weg gebruik maken en bijgevolg het verschil in tolopbrengst bij geheele openstelling toch uiterst gering worden.

Daarom zouden wij aan vrijstelling van tolgeld gedurende den geheelen Zondag de voorkeur geven.

Tenslotte zou men als argument hiertegen kunnen aanvoeren het feit, dat ook de douanedienst aan de grenzen op Zondag wordt voortgezet. Doch dan zij opgemerkt, dat zonder douanedienst het smokkelvervoer op Zondag zoo exorbitante afmetingen zou aannemen, dat niet alleen de binnenlandsche handel en industrie en de schatkist, doch ook de Zondagsrust op ernstige wijze zou worden geschaad. Douanedienst op Zondag is, althans op beperkte schaal, strikt geboden.

BILDERDIJK ALS STAATSMAN

DOOR

J. C. RULLMANN.

I.

Inleiding.

Was Bilderdijk een staatsman?

Stellig niet in eigenlijken zin.

Want nimmer heeft hij een leidende positie bekleed in het staatsbestuur. Ook was hij allerminst ervaren in staatszaken.

Hij had trouwens met staatslieden niet veel op.

Alle staatkunde, zegt Allard Pierson, is afgestorven van de poëzie. En Bilderijk was en bleef vóór alles poëet.

Maar reeds als jongen van 19 jaar bezong hij in een bezield vers den invloed der dichtkunst op het staatsbestuur. En den dichter Tyrtéus, die de Spartanen tot den oorlog tegen de Messeniers aanvuurde, bezingt hij in een van zijn Grieksche krijgszangen als:

> Een bolwerk in den strijd, een koop'ren muur geacht,
> En meer voor 't vaderland dan heel een legerkracht.

Deze regels zijn ook op Bilderdijk zelf toepasselijk.

Hij was dichter: maar hoeveel nog buitendien: rechtsgeleerde en geschiedkenner, letterkundige en theologant, wijsgeer en geneesheer.

En zoo stak er in dezen encyclopaedischen geleerde ook een dilletant-staatsman.

Zijn leven lang toch hield hij zich met de staatkunde bezig.

In de staatkundige troebelen zijner dagen speelde hij een belangrijke rol. Zelfs werd hij om zijn staatkundige gevoelens over de grenzen gezet. En zijn colleges in het staatsrecht waren politieke vertoogen voor toekomstige staatslieden.

In politieken invloed heeft dan ook geen staatsman van zijn tijd hem geëvenaard.

Maar was hij — naar zijn eigen zeggen — „in alles autodidact", deze bekentenis geldt ook van zijn hoedanigheid als staatsman.

Nu speelt er in den autodidact altoos een trek van den waaghals. En daarom behoeft het ons niet te verwonderen, wanneer staatslieden van professie bij Bilderdijk op tekorten kunnen wijzen. Als autodidact leverde hij vaak niet anders dan toevallige uitkomsten en voorbarige gevolgtrekkingen.

Maar met dat al is „Bilderdijk als staatsman" toch een dankbaar onderwerp.

Om in de veelheid van stof die zich hierbij voordoet, eenige orde te brengen, onderscheiden we:

1. zijn staatsleer — 2. zijn staatsrecht — 3. zijn staatkunde.

1. *Zijn staatsleer.*

Bilderdijk gaf geen staatsleer als wetenschappelijke beschrijving van den Staat in zijn aard en wezen, inrichting en bestuur.

Toch was er in de rijke schatkamer van zijn gedachtenwereld een leer van den Staat voorhanden. Maar daarvoor zijn we slechts op incidenteele uitspraken aangewezen.

Met name staat ons hier ten dienste zijn *Korte Ontwikkeling der gronden van het Natuurrecht,* zijnde drie vertoogen, die eerst bij gedeelten in het tijdschrift *Mnemosyne,* later bijeen als *Verhandelingen* verschenen (Leiden 1821).

De eerste vraag welke in het natuurrecht geopperd wordt, is die naar den grondslag, naar het fundament des rechts.

Bij de oplossing van die vraag nu beroept Bilderdijk zich op Mozes Mendelsohn. In zijn *Abhandlung über die Evidenz in metaphysischen Wissenschaften,* in 1763 door de Berlijnsche Academie bekroond, had deze Berlijnsche wijsgeer de onmogelijkheid betoogd voor den mensch, om op metaphysische gronden en door verstandelijke redeneeringen tot de kennis van zijn plichten en rechten te komen.

Ook Bilderdijk keert zich tegen deze verstandsrichting, omdat het plichtgevoel waaruit wij handelen, geen resultaat is van het verstand, maar aan alle redeneering en duidelijke verstandsbeseffen vooraf gaat.

De boven alle menschelijke wijsheid verheven Godmensch, onze Heere Jezus Christus, wees ons dan ook als beginsel van plicht geen verstandelijk, geen theoretisch grondbeginsel aan, maar Hij nam het hart in aanspraak. Zijn zedeleer was niet: denk en doe, maar: *gevoel, bemin.*

Bemin met geheel uw ziel, met al uw vermogens en geheel den omvang uwer vatbaarheden, uw God, boven uzelven, en uw evenmensch als uzelven.

Ziedaar, zegt, Bilderdijk, wat Christus ons als het eenig, het algemeen en altijd en in alles toepasselijk beginsel heeft voorgeschreven.

Het eerste lid dezer grondles heeft dus God tot voorwerp.

Het behoort niet tot onze menschelijke algemeene rechts- en plichtenleer, maar is van hooger aard. Het raakt onze verhouding tot God.

Het tweede lid echter spreekt over onze onderlinge verhouding als menschen. En het is in deze tweede tafel der wet, dat ons de ware bron van de kennis onzer plichten wordt aangewezen.

Inderdaad, zegt Bilderdijk, bevinden wij ook deze bron in ons binnenste vloeiende. Er is in den mensch, hoe vervallen ook en ontaard van zijn oorsprong, nog een beginsel van welwillendheid voor zijn naaste niet

slechts, maar ook een behoefte om hem wel te doen; een behoefte die niet minder wezenlijk en niet minder dringend is dan eenige lichamelijke nooddruft.

Het beginsel nu van het recht is de nooddruft, de behoefte. De mensch heeft het recht tot hetgeen zijn *zijn* en zijn *wèl* zijn, naar zijn dierlijken en naar zijn verstandelijken aard, vordert. En daar ieder datzelfde recht bezit, ontstaat hieruit noodzakelijk een botsing van rechten tusschen den eenen en den anderen mensch, een oorlog van ieder tegen allen, tenzij de tegen elkander botsende rechten zóó beperkt zijn, dat de wederstrevigheid, die bij hun volkomen uitgestrektheid bestaat, door die inperking wordt weggenomen.

Het welzijn der menschen vordert dus, dat zij met elkander een verdrag sluiten, waarbij elk van zijn recht zóóveel overgeeft als noodig is, om niet onderling in aanhoudenden strijd te zijn.

Evenals nu het beginsel van het recht gelegen is in 's menschen nooddruft of behoefte, zoo moet ook het beginsel der inperking van dat recht gevonden worden in zijn nooddruft of behoefte. Het is de behoefte aan gezelligheid, d.i. van met zijn medemenschen in een verband van onderlinge mededeeling, behulpzaamheid en welwillendheid te leven en om te gaan.

Deze behoeften verbinden hem en beperken zijn rechten derwijze, dat zij een samenstemming te weeg brengen, die, in plaats van een staat van oorlog, zijn staat tot een staat van vrede en rust maken.

Dit Bilderdijksche natuurrecht, gegrond op het beginsel der onbeperkte behoefte, of van den oorlog van allen tegen allen, vertoont onmiskenbaar een Hobbesiaanschen trek.

Voor philosophisch niet- geschoolde lezers diene hier, dat de Engelsche wijsgeer Thomas Hobbes (1588—1679) een overtuigd vereerder van de rede, zich in zijn philosophische bespiegelingen vooral bezig hield met de menschelijke natuur en den Staat.

Op den grondslag van een zuiver mechanische wereldbeschouwing trachtte hij een ethiek en een politiek op te richten.

In zijn politieke overtuiging was hij een beslist tegenstander van de democratie.

Om nu de noodzakelijkheid van een absoluut gezag der Overheid te betoogen, plaatst Hobbes in zijn staatsleer de volgende onbewezen en onbewijsbare stelling op den voorgrond: aanvankelijk leefden de menschen zonder maatschappij.

In tegenstelling echter met de latere theorie van Rousseau volgens wien die oorspronkelijke natuurtoestand der menschen een paradijs, een idylle was, is hij, volgens Hobbes, een periode van barbaarschheid, van ongebreideld egoïsme geweest.

De natuurdrift van het zelfbehoud deed ieder zijn eigen belang zoeken. IJdelheid en begeerte naar dezelfde zaak bracht de menschen voortdurend in onderlingen strijd. Het gevolg was, dat niemand tot het werkelijk genot van zijn rechten geraken kon.

Het was een oorlog van allen tegen allen; ieder mensch was voor zijn naaste een verscheurend dier.

In dezen natuurtoestand had ieder „recht", d.w.z. vrijheid om te doen en te laten wat hem aanstond, zonder daarbij in het minst acht te slaan op de gevolgen, die zijn daden voor anderen konden hebben. Immers het streven naar zelfbehoud was zijn eenig motief.

De mensch is echter ook een redelijk wezen; hij kan begrijpen, dat die voortdurende strijd hoogst treurige gevolgen heeft, en hij kan op middelen zinnen, om aan dien strijd een einde te maken. Zijn slimme rede ziet nu in, dat het veel aangenamer zou zijn, als allen zich aan afspraken hielden, niet logen en bedrogen, als zij hulpvaardig, bescheiden, dankbaar, matig enz. waren. Zoo vindt Hobbes een twintigtal geboden, die gevolgd moeten worden, wil er een toestand van vrede ontstaan.

Hoe moeten nu de natuurmenschen tot dien begeerenswaardigen toestand van vrede komen? Dat één of enkele personen besluiten zich naar die geboden te gedragen, baat niet; als de anderen hen niet volgen kost dit besluit hun weldra het leven. Het eenige middel is, dat zij bij onderlinge afspraak zich verbinden de geboden te gehoorzamen, mits de anderen het ook doen. En om die afspraak kracht bij te zetten moet er een gezag zijn, dat de overtreding der geboden straft. Dat gezag is de Overheid.

Om dus van hun leven zeker te zijn besluiten de menschen op zekeren dag een contract aan te gaan. Rousseau zal dit later noemen het *contrat social.*

Dit verdrag bestaat bij Hobbes uit twee momenten: 1. afstand, 2. overdracht.

Om een Staat te vormen sluiten de natuurmenschen een verdrag, waarbij zij afstand doen van al hun onbegrensde rechten. Zij brengen dus het offer van hun ongebonden wil en stoppen aldus de bron der ellende. De van nature oppermachtige en onafhankelijke heeren onderwerpen zich vrijwillig en onvoorwaardelijk aan één of meerderen onder hen, een Overheid, die nu voortaan alle macht en recht in zich vereenigt. De burgers zijn dus gebonden in alles den souverein te gehoorzamen; deze zelf echter heeft geen verplichtingen. Immers, had hij verplichtingen, dan zou er weer een hoogere Overheid noodig zijn om er toezicht op te houden, of hij die verplichtingen nakwam, en die hoogere Overheid was dan de souverein.

Ook moet het gezag in den Staat ongedeeld zijn; de souverein moet rechtspreken, over vrede en oorlog beslissen, wetgeven, magistraten benoemen, uitmaken wat goed en kwaad zal zijn, en ook bepaaldelijk wat geloofd zal worden over onzichtbare machten.

Scheiding van het gezag in uitvoerende en wetgevende macht brengt twee strijdige machten in den Staat, en zou dus terugvoeren tot de vroegere verwarring. In deze laatste overtuiging werd Hobbes natuurlijk

gesterkt door den strijd van Karel I en het Lagerhuis. Het staatsgezag moet dus absoluut zijn. De opdracht is overdracht, is afstand, is onherroepelijke abdicatie geweest. Het collectief gezag der burgers is, eens voor altijd, in de macht der vorsten geraakt. De vorst werd meester van een gezag, dat vrije en volledige beschikking heeft over al wat het bereikt. Dit in tegenstelling met het contrat social van Rousseau, volgens wien de souvereiniteit bij het volk blijft berusten.

Ook voor Hobbes echter is de Staat de vereeniging der burgers; de wil dezer vereeniging, door de uitspraak der meerderheid kenbaar gemaakt, de algemeene wil; en vermits die vrije wil zich in het gouvernement opgelost heeft, geldt voortaan, als ware zij de wil van allen, de willekeur van het bewind. De op- en overdracht is onvoorwaardelijk en alomvattend, eigendom en leven, wil en zielskrachten zijn ter beschikking van de Overheid; tegenstand en afkeuring misdadig. De onderdanen hebben in geen geval het recht van verzet. Zulk verzet zou trouwens onredelijk en zinneloos zijn, omdat men, opgenomen in den algemeenen Staat, gerekend wordt ter vorming van den algemeenen wil meegewerkt te hebben.

Deze leer der lijdelijke gehoorzaamheid, was in Hobbes' dagen de theorie der royalisten, waartoe hij zelf behoorde. Uit afschrik van de Levellers smeedde hij zijn ijzeren systeem, en construeerde tegen hen zijn allesbedwingenden Staat.

Overigens betoogde hij de noodzakelijkheid van een absoluut gezag der Overheid geheel onafhankelijk van de vraag, bij wie dat gezag moet berusten: bij een enkel vorst, bij enkele aristocraten, of bij alle burgers in vergadering vereenigd (democratie). Zijn antwoord op deze laatste vraag is echter, dat een monarchie het meest wenschelijk is. Want de dwingelandij van één enkel vorst is veel minder drukkend dan die van tal van kleine dwingelandjes.

De Staat culmineert dus het best in één persoon. Had Plato reeds gezegd, dat de Staat slechts de mensch in 't groot is, Hobbes werkt dit denkbeeld op zijn wijze uit in zijn *Leviathan,* het verslindende monster, waarbij Israëls zanger den Pharaö van Egypte vergeleek. Van dit monsterachtig lichaam is de souverein de ziel, terwijl de onderdanen of burgers er de ledematen van vormen. Zoo is de Staat de Leviathan die den draak der anarchie verslindt.

Het is duidelijk, dat de geheele politieke theorie van Hobbes uitgaat van een fictie: het gesloten verdrag. Daarop toch berusten bij hem de plichten der onderdanen en de absolute macht van den souverein. Er is echter geen enkel bewijs, dat dit verdrag in overoude tijden in onze historische staten gesloten is. Zijn beschrijving van de vorming van den Staat door een contract tusschen alle burgers, is geen historie, maar ideaal, en geeft dus geen antwoord op de vraag naar den historischen rechtsgrond van het staatsgezag.

Des te meer wekt het verwondering, dat Bilderdijk zijn natuurrecht

op dezen Hobbesiaanschen rechtsgrond schijnt te willen bouwen. Zijn vroegeren vriend Mr Johannes Kinker viel het dan ook niet moeilijk in *Brieven over het natuurregt aan den heer Paulus van Hemert* (1823) dit zonderlinge stelsel te weerleggen. Wegens de eigenaardige oplossing, die Bilderdijk op de vraag naar het fundament des rechts geeft, noemt Kinker dit stelsel spottend: *een behoeftig natuurrecht.*

Als bron des rechts had Bilderdijk immers gewezen op de behoefte. Hij ontveinsde zich de bezwaren niet, welke daaruit voortvloeiden, maar somde ze met het zichzelf verwoestend principe in één adem op, waar hij schreef: „Het beginsel van het recht is de nooddruft, de behoefte, en deze is in den mensch uit zijn aard oneindig: hierom is zijn recht, op zichzelve beschouwd, oneindig, en hierom is zijn staat een staat van oorlog."

Het kon aan Kinker niet ontsnappen, dat deze stelling uit Hobbes was nageschreven. Met zulk een beginsel, concludeerde Kinker dan ook, zou het allerongelukkigst voor een zedelijke wetgeving afloopen, wanneer geen ander, herstellend beginsel tegen dit louter *Hobbesiaansche* kon ingeroepen worden, hetwelk tegen het eerste terug werkte. Dit bleef dan ook bij Bilderdijk niet uit. Hij noemde het, gelijk wij reeds vernamen, het beginsel van inperking of bepaling van dat recht. En dat beginsel, zoo ging Bilderdijk voort, „moet evenzeer in den aard van den mensch liggen, of daar is naar de natuur geen andere dan een staat van oorlog; en de staat van vrede is alleen een gewrocht van staatkunde, een onnatuurlijke, een door kunst voortgebrachte toestand".

Van welken aard nu is dat tweede beginsel? Laat ons Bilderdijk nader hooren: „Zekerlijk moet het beginsel, dat wij hier zoeken evenzeer boven den wil en voor den wil verbindende zijn, als dat, waar zijn recht uit ontstaat. En het moet dus evenzeer in 's menschen nôoddruft gevonden worden".

Bilderdijk bedoelt hier de behoefte om wel te doen, zooals zij bij ouders, en die om te gehoorzamen, zooals zij bij kinderen bestaat. Maar Kinker is te hartstochtelijk om dat op te merken, en vraagt, of dan uit dat bonte mengsel van allerlei goede en kwade begeerlijkheden de plicht zou moeten worden opgedolven, waarin zich verstand en rede en wil dan eenvoudig te onderwerpen hadden. Behoefte, zonder eenige nadere bepaling, is immers geen grond, noch van recht, noch van plicht.

Ongetwijfeld is het dan ook een leemte in Bilderdijks betoog, dat hij tusschen de behoeften die wel, en die geen rechtsgrond uitmaken, niet scherp en duidelijk onderscheidt.

Maar, gelijk Dr. Bavinck heeft opgemerkt[1]), het blijkt toch wel uit Bilderdijks verhandeling, dat hij alleen die behoeften als bron van rechten en plichten aannam, welke door God in de menschelijke natuur als zoodanig waren gelegd, welke nu nog, hoe ook ontaard en verbasterd, in den mensch zijn overgebleven, en die in de blijvende inwoning en inwerking Gods haar oorsprong en norma hebben.

Verder laat Kinker zich tot onbillijkheid verleiden, wanneer hij aan de beschouwing van den befaamden Hobbes toch nog de voorkeur schenkt boven die van Bilderdijk. Het groote verschil tusschen beiden is reeds door Kinkers levensbeschrijver, Jhr B. H. C. K. van der Wijck, kort en duidelijk in het licht gesteld.

Hobbes was in menig opzicht de voorlooper van Jean Jacques. Ieder weet, dat deze natuur en maatschappij steeds aan elkander overstelde. Welnu, Hobbes deed reeds hetzelfde. En wij zagen ook, in hoeverre Hobbes en Bilderdijk hand aan hand gaan in de hypothese van een verdrag. Maar de laatste verschilt van den eerste ten opzichte van den natuurtoestand der menschen. Volgens Hobbes is „oorlog van allen tegen allen" natuur, volgens Bilderdijk onnatuur.

Met verontwaardiging vaart Bilderdijk dan ook tegen hen uit die meenen, dat alle menschen van nature gelijk zouden zijn.

Uitdrukkelijk zegt hij zelfs, dat de oplossing van het conflict tusschen de rechten des eenen en die des anderen onmogelijk is, wanneer wij de menschen in onze verbeelding, als menschen, en in geen ander opzicht, dan als menschen en dus als gelijken te zamen op de wereld plaatsen. In dat geval moet noodzakelijk en onvermijdelijk, hetzij geweld hetzij toeval, beslissen. En geen wonder ook, zoodra men die allerdolste en altijd zichzelve verwoestende hersenschim van gelijkheid, die loutere abstractie zonder wezen is, verwezenlijken en in zijn stelsels tot grond leggen wilde; geen wonder, dat men zich in een doolhof zonder uitkomst verwikkelde.

Maar alles leert ons, dat zoodanig iets nooit plaats heeft gehad of kon hebben. Alle redelijk besef brengt ons tot een eerste menschenpaar terug, man en vrouw, uit wier onderlinge verbintenis kinderen voortkwamen, en die de eerste grondstam des menschdoms zijn.

God heeft de gelijkheid en de daaruit voortspruitende oorlog van allen tegen allen niet gewild. „Hierom" zegt Bilderdijk terloops in een noot op blz. 30, „kon God slechts één mensch scheppen". Eerst Adam, vervolgens Eva, en dat wel uit de ribbe van Adam.

Deze twee werden door hun aard tot eenstemmigheid en niet tot oorlog gebracht, en hun verscheidenheid van maaksel, lichaams- en geestkracht en bestemming, stelden hen vanzelf in een onderlinge betrekking, waarin zeer verschillende afzonderlijke neigingen, bekwaamheden en driften, de nauwst-mogelijke vereeniging en vereenzelviging zóódanig inrichtten, dat hun coëxistentie geen conflict maar loutere harmonie met zich bracht.

En de voortbrenging der kinderen kon in of door deze ook wederom geen conflict doen ontstaan, wijl het vaderlijk gezag in het huisgezin heilig was, evenals dat van den man in den echt. Dit gezag is dan ook nooit betwist geworden, eer de afdwaling van den natuurstaat valsche leerstelsels van recht en plicht voort deed komen, die 't onheil des menschdoms maken.

De vaderlijke, in haar wederkeerigheid hoogst ongelijke betrekking

kan niet miskend, en 't gevoel van die niet verdoofd worden; maar het is tusschen broeders, dat het eerste begrip van gelijkheid, en tevens dan ook van *rivaliteit* van rechten, van mededinging, en tegenstrijdigheid, ontstaan kon. En ook de oudste oorkonden van het menschelijk geslacht toonen ons tusschen dezen al dadelijk een beginsel van mededinging, dat in haat en doodslag ontaardt.

Echter handhaaft dat gezag van den vader over zijn huisgezin niet alleen den vrede en samenstemming, door de *algemeene* ondergeschiktheid aan den vader, maar ook door de *onderlinge* ondergeschiktheid, die jaren en meerderheid (hetzij lichamelijke, hetzij verstandelijke, hetzij zedelijke) tusschen de leden van het gezin meebrengen. En zoo ontstaat er in het groote huisgezin, dat de oorspronkelijke Staat is, een soort van *organisatie.* Ze vind haar oorsprong en voorbeeld in den huiselijken staat, waar het vaderschap alle gezag insluit en uiteraard genoegzaam is om alle ongelijk en geweldpleging werkeloos te houden en uit te sluiten. Gelijk het ook zichtbaar is, dat geheel de Burgerstaat niet anders is dan een voortduring bij uitbreiding, of wel een herstel van de samenleving onder 't vaderlijk gezag, dat òf door een algemeenen vader geoefend òf, waar deze ontbreekt, ondersteld wordt; en dat inderdaad ook niets anders bevatten kan dan dat gezag, d. w. z. niet dan het recht om de uit haar aard vrije daden der leden van het huisgezin ten algemeenen nutte van het huisgezin (waaronder de huisvader zelf mede begrepen is) te besturen en te doen aanwenden.

In de Monarchie stelt men dien vader van het huisgezin.

In de Aristocratie onderstelt men dien vader, als waarde hij onzichtbaar om en werkte hij door hen, aan wie hij de verschillende functies toevertrouwd had.

Alleen de Volksregeering is een misgeboorte van het menschelijk onverstand, een bron van al wat onmenschelijk is, en heeft den godslasterlijken en hersenschimmigen afgod van volksmajesteit voortgebracht.

Ten slotte bestrijdt Bilderdijk nog twee zoogenaamde grondstellingen die in onze eeuw dermate zijn ingezogen, dat er geen ontwortelen aan schijnt, en alle ondergang van staten en maatschappijen daaruit te wachten is. De eerste is het oorspronkelijke bestaan der menschen *onafhankelijk* van elkander; het tweede: hun *gelijkheid.* Het eerste, zegt hij, wordt door de geschiedenis gelogenstraft, en beide strijden evenzeer tegen alle gezond verstand en tegen alle ondervinding.

Uit deze twee onderstellingen, zoo gaat Bilderdijk voort, vloeit een ten eenenmale verkeerd en onbestaanbaar begrip van het gezag, als afkomstig uit een verdrag van *individuen* ter oprichting van een algemeen bestuur. Een allerbespottelijkst *petitio principii* die zichzelve beschaamt, en waar men nochtans wel toe komen moet, als men eerst de menschen in gelijkheid en onafhankelijkheid van elkaar op de aarde gesteld heeft. Maar God is toch wijzer geweest, dan deze fraaie wijsheid Hem maken wil.

Indien ook al iets dergelijks plaats gehad had, dan nog ware het gezag als zoodanig daaruit niet onstaan, maar het was dan een nabootsing van het natuurlijk gezag, dat in 's menschen aard en in de betrekking van en tot *man* en *vader* ligt.

Deze betrekkingen en de beseffen van wat zij meebrengen, zijn eenvoudig, gelijk de geheele natuur, en met deze te verdooven, zal en moet men noodwendig eindigen met alle zedelijkheid in den mensch uit te roeien, de Burgerstaten om te keeren, en de volstrekte dwingelandij in te voeren, die ooit, ja nog nooit bestaan heeft, tot God zich in 't einde eens over ons menschen erbarme en wat menschenvond is door Zijn oneindige en altijd versmade waarheid vernietige.

Op deze redeneering van Bilderdijk in het slot van zijn Verhandeling heeft Kinker een scherpe kritiek geoefend, omdat hij haar in strijd achtte met het beginsel, dat Bilderdijk in het eerste en voornaamste deel van diezelfde Verhandeling aangenomen had. Eerst toch was Bilderdijk uitgegaan van de onderstelling, dat alle menschen van nature gelijk waren en gelijke, oneindige rechten hadden. Thans zegt hij, dat er nooit een gelijkheid onder de menschen heeft bestaan, dat het gezag van man en vader oorspronkelijk is. In het eerste deel van zijn Verhandeling betoogde Bilderdijk, dat behoefte de grondslag is van rechten en plichten, en thans leidt hij deze af uit het gezag, uit de door God gewilde betrekkingen van den mensch als lid van een familie en van een maatschappij. Eerst was een blind geval van behoefte, nu is een dwingende maatschappij, ingericht naar het voorbeeld van een huisgezin, waarin de huisvader zijn gezag doet gelden, de bron van het recht.

Het een is met het ander, volgens Kinker, in lijnrechten strijd. De laatste redeneering van Bilderdijk hangt niet alleen niet samen met, maar vloekt geweldig tegen de gronden van recht en plicht, welke hij eerst aangenomen had. Het natuurrecht wordt voor een positief staatsrecht ingeruild.

Kinker vraagt dan ook: „Zou men niet denken, dat het werk van Bilderdijk door twee lijnrecht tegen elkander inloopende schrijvers is bijeengebracht?" En als Bilderdijk de oplossing van het conflict tusschen mensch en mensch ten slotte in de schepping van het eerste menschenpaar zoekt, merkt Kinker schamper op: „Wanneer de heer Bilderdijk bij den aanvang van zijn Verhandeling over het natuurrecht had kunnen voorzien, dat hij aan het einde van zijn onderzoekingen zulk een *Deus ex Machina* zou noodig hebben, om een einde aan zijn oorlog van allen tegen allen te maken, had hij inderdaad veel beknopter met zulk een geschiedkundigen grond kunnen aanvangen, zonder ons eerst door zijn *theorie* der behoeften heen te voeren, om ten slotte in het eerste hoofdstuk van *Genesis* een ontknooping te gaan zoeken."

Echter mag toch niet voorbijgezien, dat Bilderdijk, naar zijn eigen zeggen, in zijn Verhandeling over het natuurrecht niet terstond tot het hoogste en uiterste beginsel opklom, maar eerst een lager standpunt ten grondslag legde.

En nog duidelijker laat hij zich uit in een brief aan Wiselius (7 Januari 1819), waar hij zich verdedigt tegen het verwijt, dat zijn stuk over het natuurrecht Hobbesiaansch is. Den oorlog van allen tegen allen nam hij slechts aan, inzoover deze na den val in den verdorven mensch is gegrond. Dit was een feit, dat Bilderdijk aanvaardde, maar niet een *beginsel,* waaruit gelijk bij Hobbes, recht en plicht in den weg van een verdrag werden opgebouwd. Of, zooals Pascal 't uitdrukt, en Bilderdijk nooit afliet om zijn leerlingen op zijn colleges te doen opmerken, alleen een recht inzicht van 's menschen val en verderf maakt alles duidelijk, maar buiten dit inzicht is er niets dan bloote verwarring en raadsel.

Dr. Bavinck vergeleek de Hobbesiaansche theorie dan ook bij een hulplijn in de mathesis, die Bilderdijk slechts dient om tot zijn eigen principe te komen en den grondslag aan te bevelen, waarop hij zijn natuurrecht gaat opbouwen. Bilderdijk wil er mee zeggen: als er werkelijk natuurrecht, *recht* in de *natuur* gegrond zal bestaan, kan het ook bij den staat van oorlog, waarin de menschen gedacht worden oorspronkelijk verkeerd te hebben, niet door onderlinge willekeurige overeenkomst ontstaan zijn, maar moet het in de natuur des menschen, in zijn wezenlijke behoeften, gegrond wezen. Men moet dan achter zulk een verdrag teruggaan tot de natuur des menschen, en wel tot zijn oorspronkelijke, door God geschapen, en thans in den toestand der zonde nog eenigszins gehandhaafde natuur des menschen, tot zijn wezenlijke, ingeschapen, met die natuur gegeven behoefte, bepaaldelijk tot de behoefte aan mededeeling, gezelligheid, uitbreiding, dat is tot de *liefde,* welke niet alleen een boven ons staand gebod Gods, maar ook in onze natuur, als een onuitroeibare behoefte gegrond is.

Dit is zonder twijfel de intieme gedachte van Bilderdijk, welke Bavinck aldus uitwerkt[2]): Volgens Bilderdijk staat de rechtsgrond van het gezag volstrekt niet tegenover dien der behoefte. Want het gezag heeft zeker zijn oorsprong in God, evenals het recht, de zedewet, de godsdienst, de kunst en alle dingen, maar het is daarom niet van buiten opgelegd, het staat niet als een vreemde macht buiten en tegen ons over, het is niet met onze eigen natuur in strijd. Indien dit het geval ware, zou het gezag geen gezag, maar geweld, willekeur, tirannie zijn. Juist omdat het gezag is, omdat het zedelijk tot gehoorzaamheid verplicht, heeft het secundair zijn grond ook in onze eigen natuur, het stemt met onze natuur, met haar innerlijkste behoeften overeen, het wortelt evenals het recht en de plicht in het innerlijk zijn van den mensch, dat is, recht en plicht, gezag en vrijheid spruiten voort uit, zijn ondergeschikt aan de liefde. Bij de verdragstheorie komt er daarom geen wezenlijk *recht,* geen echte *plicht,* maar ook geen waar *gezag* tot stand. Het gezag, dat men op die wijze verkrijgt, is slechts een nabootsing van het *natuurlijk* gezag, dat is van dat gezag, hetwelk in de natuur des menschen gegrond is en het oorspronkelijkst in de betrekking van en tot *man* en *vader* opgesloten ligt.

Als Bilderdijk in het slot zijner Verhandeling tot deze betrekkingen als rechtsgrond teruggaat, dan verandert hij niet van standpunt, maar dan neemt hij dezelfde positie in, welke hij vroeger bij den rechtsgrond der behoefte aanvaardde. De liefde, niet de abstracte, die een begrip des verstands is, maar de werkelijke liefde, die in God is, die door God in den boezem van al het geschapene gelegd is, die ook in het menschelijk hart, in weerwil van zijn verdorvenheid, als behoefte aan gezelligheid, als sociabilitas bewaard is gebleven, en aan de societas het aanzijn gaf, deze liefde is het, waarin alle recht en plicht, alle gezag en vrijheid wortelt. Zij is de band van al het geschapene, het cement van alle maatschappij. Daarom staat het gezag ook niet tegenover de vrijheid; op zichzelf is het maar een middel, doch het is een middel, daarom zoo heilig en heerlijk, wijl het aan de liefde dienstbaar is en ter handhaving en ten waarborg van de vrijheid strekt.

Intusschen is het wel zeer te bejammeren, dat Bilderdijk deze zijn intieme gedachte niet zóó duidelijk als Dr. Bavinck hier doet, heeft weten uit te drukken, met weglating van de voor zijn doel volstrekt niet onmisbare hypothese van Hobbes.

Door toch diens verdragtheorie in zijn redeneering óók op te nemen, werd hij inconsequent en bleef hij hinken op twee gedachten, die nu onverzoend naast elkander voortloopen.

Zijn staatsleer gaat nu mank aan een Hobbesiaansche afwijking.

Een afwijking die, gelijk we zien zullen, ook in zijn staatsrecht en in zijn staatkunde valt te constateeren.

(Wordt vervolgd.)

---

[1]) Bilderdijk als denker en dichter, blz. 136.
[2]) a.w. blz. 173, 174.

ZEVEN JAREN JUSTITIËEL BELEID

DOOR

MR. DR. E. J. BEUMER.

Op een leeftijd, waarop velen, na een meer of minder welbesteed leven, zich gerechtigd of verplicht achten te gaan rusten, is Mr. Th. Heemskerk als Minister van Justitie in het Kabinet Ruys de Beerenbrouck opgetreden. Zeven jaren heeft hij dat ambt vervuld en bij zijn aftreden mocht terecht worden getuigd, dat het septennium menige rijpe en gave vrucht had opgeleverd. Verscheidene belangrijke wetsontwerpen werden ingediend en afgehandeld; meer dan één onderwerp, dat reeds lang aan de orde was, werd opnieuw ter hand genomen en mocht het tot eene plaats in

het Staatsblad brengen; van talrijke vraagstukken werd de oplossing voorbereid. Steeds bleek, wanneer eene beslissing genomen moest worden, dat de minister de materie beheerschte.

Trouwens hij beheerschte het geheele departement. Dit beteekent niet, dat hij heerschte over het departement, maar dat de ambtenaren met en voor den minister werkten in de door hem aangegeven richting. Met groote nauwgezetheid werden ook de betrekkelijk weinig belangrijke zaken behandeld, immers de bewindsman was er van doordrongen, dat hetgeen, uit een algemeen gezichtspunt beschouwd, niet heel gewichtig was, niettemin voor den rechtstreeksch belanghebbende groote beteekenis kon hebben.

Het is dan ook onverklaarbaar, dat een anoniem schrijver, al of niet redacteur, indertijd in een dagbladartikel durfde klagen over het beleid in en buiten het departement en daarbij o.a. de verzuchting slaakte, dat zoovele gevangenen tevergeefs op een antwoord moesten wachten, hetwelk Zijne Excellentie slechts een paar minuten had behoeven te kosten en voor de ongelukkigen de kans op een nieuw leven had kunnen openen. Onverklaarbaar, n.l. indien bij den fellen criticus goede trouw aanwezig mag worden geacht. De verzuchting is bovendien niet duidelijk. Wat zijn dat voor antwoorden, die in een paar minuten kunnen worden gegeven en zulke schoone perspectieven bieden? Men kan kwalijk veronderstellen, dat hier gedacht is aan een briefwisseling van opvoedkundige strekking, door den Minister van Justitie, te hunner stichting en onderrichting, met de gevangenen te voeren. Evenmin zal gedacht zijn aan briefjes, louter uit welwillendheid voortgesproten. Trouwens zoodanige beminnelijkheid zoude ongetwijfeld aan ernstige critiek hebben blootgestaan. Heeft niet dezelfde bewindsman, toen hij indertijd het departement van Binnenlandsche Zaken beheerde, zich laten verleiden een vriendelijk briefje te schrijven aan een schoolmeisje, dat zich tot hem gewend had met het verzoek eene plaat te mogen ontvangen, met eene afbeelding van H.M. de Koningin, voor versiering van de klas? Hoe durfde hij. Nog heugt mij het lawaai, daarover gemaakt door een sociaal-democratisch propagandist, die in eene volksvergadering met echt-schijnende tooneelverontwaardiging uitriep, „of een minister in Nederland niets beters te doen had dan briefjes te schrijven aan schoolmeisjes!" Neen, neen, geen sentimentaliteit aan een departement; altijd strikt zakelijk blijven.

Maar aan welke briefjes is dan wel gedacht? Wat zijn dat voor antwoorden, welke door gevangenen van den minister konden worden verlangd?

Is hier gedoeld op eene beslissing naar aanleiding van een ingediend gratie-verzoek? Zoo ja, dan is de voorstelling wel heel zonderling. Want bij een weinig nadenken begrijpt ieder, dat met zoodanige beslissing méér dan een paar minuten gemoeid zijn. Zij eischt toch tenminste eene

nauwkeurige overweging van de omstandigheden, waaronder het gepleegde strafbare feit plaats had en van de persoonlijkheid van den dader. Wie dan ook eenigermate op de hoogte is van den gang van zaken aan het departement, weet, dat de beoordeeling der gratieverzoeken èn door hunnen aard èn door hunne talrijkheid — smokkelaars en belastingknoeiers waren in die dagen niet zoo heel dun gezaaid — veel tijd van den minister vergde, vooral indien hij, als het belang der zaak het hem scheen te vorderen, den gevangene in de cel opzocht om een indruk van diens persoon te ontvangen.

Bij verschillende gelegenheden is gebleken, dat de gevangenen 's ministers aandacht hadden. Dit is o. a. aan het licht getreden door de circulaire van 15 Mei 1924, gericht tot de Colleges van Regenten over de gevangenissen. De minister had aan het Centraal College voor de Reclasseering advies gevraagd over de in het strafstelsel wenschelijke wijzigingen en nu een voorloopig rapport ontvangen, waarin verschillende voorzieningen werden aangegeven, die in afwachting van eene definitieve herziening van het strafstelsel reeds aanstonds zouden kunnen strekken om aan algemeen erkende bezwaren van den bestaanden toestand te gemoet te komen. Over den hoofdinhoud van het bedoelde rapport werd, bij de genoemde circulaire, het advies der Colleges van Regenten gevraagd. Ongeveer een jaar later kreeg de zaak haar beslag. Bij K. B. van 18 Juli 1925, Staatsblad no. 334, werden eenige wijzigingen gebracht in het K. B. van 31 Augustus 1886, Staatsblad no. 159, tot vaststelling van den algemeenen maatregel van inwendig bestuur, bedoeld in art. 22 van het Wetboek van Strafrecht. Het eerstgenoemde K. B. bepaalde o. m. dat van de verschillende voorschriften van den genoemden algemeenen maatregel kon worden afgeweken in het belang van eene meer doeltreffende tenuitvoerlegging der straf, in den loop daarvan, ten aanzien van bepaalde gevangenen of groepen van gevangenen, in verband met hunne persoonlijkheid en hun gedrag. De noodige voorschriften voor de toepassing dezer bepaling moeten door den Minister van Justitie worden gegeven. Uit eene andere bepaling van het K. B. van 18 Juli 1925, Staatsblad no. 334, blijkt 's ministers zorg voor de godsdienstige belangen der gevangenen. Als regel geldt, dat aan elk gesticht een Protestantsch, een Roomsch-Katholiek en een Israëlitisch bedienaar van den godsdienst verbonden is. Met het oog op de pluriformiteit der Protestantsche kerken voornamelijk is thans bepaald, dat aan de bedienaren van den godsdienst van andere kerkgenootschappen dan waarvan een bedienaar aan het gesticht verbonden is, zooveel doenlijk gelegenheid wordt gegeven tot het behartigen van de godsdienstige belangen van gevangenen of verpleegden, tot hun kerkgenootschap behoorende.

In eene circulaire van 27 Juli 1925 heeft de minister zijne hierboven bedoelde voorschriften gegeven. Ten eerste wordt daarin gesproken van de algemeene afwijkingen. Hiervoor komt iedere gevangene na 30 dagen, als hij zich ten minste niet tijdens zijne opsluiting misdragen heeft, in

aanmerking. Tot deze afwijkingen behooren: eene gunstiger cantine-regeling, eene aangenamer regeling van het bezoek, een ruimer gebruik van de boekerij, het verleenen van toegang tot lezingen of voordrachten. Naast deze algemeene afwijkingen staan de bijzondere. Hiervoor kan men in aanmerking komen na vier maanden; voorts wordt maandelijks hieromtrent beslist. De bijzondere voorrechten kunnen zijn: 1. het, behoudens onvermijdelijke censuur, vrij kiezen van boeken, te betrekken, hetzij uit de gevangenisbibliotheek, hetzij uit eene openbare bibliotheek of het verstrekken of toestaan van een openbaar nieuwsblad; 2. ruimer gelegenheid tot briefwisseling, vergunning op ander dan gevangenispapier te correspondeeren, in bijzondere gevallen zelfs geheel vrije briefwisseling; 3. het bijwonen van extra-voordrachten en muziekuitvoeringen; 4. het ontvangen van meer bezoek en in zeer bijzondere gevallen bezoek buiten tegenwoordigheid van controleerende ambtenaren; 5. het verblijf in eene cel met doorzichtige vensters, waarbij de sponningen der ramen tevens als tralie-afsluiting dienst doen, of in eene cel, waarvan de wanden geverfd zijn; 6. eenige wandversieringen in de cel; het hebben van bloemen of planten, of ook een vogel of visch in de cel; in het algemeen eene eenigszins huiselijker meubileering en inrichting van de cel; 7. het hebben van eene privaatinrichting in de cel; 8. het geven van gelegenheid tot het beoefenen van huisvlijt, het zich bezighouden met legkaarten, puzzles enz.; 9. verlof om op een later uur naar bed te gaan; 10. verstrekking van meer, en meer bijzondere, cantine-artikelen; 11. verlof om, voor zoover daartegen uit een oogpunt van reinheid geen bezwaar bestaat, haar en baard naar eigen verkiezing te dragen; 13. verlof om in het algemeen op Zon- en feestdagen eigen bovenkleeding of althans andere dan de gestichtskleeding te dragen; 14. langduriger verblijf in de vrije lucht, eventueel met vrijheid tot rooken; 15. andere voorrechten, die met voorkennis en goedkeuring van den Minister van Justitie voor toepassing in aanmerking mochten worden gebracht.

Het is waar, dat de groote hervormers, die in korten tijd de geheele wereld en hare bewoners zouden weten te verbeteren, als zij maar te bevelen hadden, niet tevreden zijn. De gevangenen evenwel weten de voorrechten te waardeeren [1]). En wanneer men hoort van de toepassing, die in menig gesticht aan de nieuwe regeling wordt gegeven, behoeft ons dat niet te verbazen. Vooral ook de nog niet vermelde gevangeniscourant schijnt op hoogen prijs te worden gesteld. Wel zijn de veel gesmade Colleges van Regenten niet verdwenen, maar het meergenoemde K.B. van 18 Juli 1925, Staatsblad no. 334, roept, althans voor de strafgevangenissen, een gestichtsraad in het leven, die advies uitbrengt over de toekenning der boven opgesomde voorrechten. In dezen raad, die vergadert onder voorzitterschap van het hoofd van het gesticht, hebben verder zitting een adjunct-directeur, de geneesheer, de bedienaren van den godsdienst, de (hoofd)onderwijzer en een of meer subalterne gestichtsambtenaren.

Ook in andere opzichten heeft de minister getoond aan de gevangenen te denken. De veelbesproken openlucht-gevangenis te Veenhuizen, ontstaan dank zij het gebruik maken van bevoegdheden, die voor dat doel niet zijn verleend, is een zeer duidelijk voorbeeld. Evenzeer mag in dit verband worden genoemd de wet van 29 Juni 1925, Staatsblad no. 314, houdende uitbreiding van de mogelijkheid van toepassing van de straf van geldboete [2]). De wet bedoelt de overtreders uit de gevangenis te houden door mogelijk te maken, dat, in meer gevallen dan tot dusver, boete en niet vrijheidsstraf wordt opgelegd. Indien de rechter, in geval van schuldigverklaring aan een strafbaar feit, bij toepassing van vrijheidsstraf, als hoofdstraf zou hebben opgelegd gevangenisstraf van niet meer dan 3 maanden, of hechtenis, is hij bevoegd, ook indien op het feit niet tevens geldboete is gesteld, niettemin geldboete op te leggen en, indien op het feit, naast vrijheidsstraf tevens geldboete is gesteld, doch oplegging ook van het maximum dier boete niet voldoende zou zijn, mag hij eene hoogere geldboete opleggen. Het maximum dezer boete bedraagt 5000 gulden bij feiten, waarop gevangenisstraf van niet meer dan 3 maanden, of hechtenis, is gesteld, en 10000 gulden bij feiten, waarop gevangenisstraf van meer dan 3 maanden staat. Voorts bevat de wet eene uitvoerige regeling betreffende het verhaal dier boete. De nieuwe regeling maakt het mogelijk, dat, door de hoogte der boete, de dader gevoelig wordt getroffen in die gevallen, waarin toepassing van eene vrijheidsstraf, met het oog op de persoonlijkheid van den dader, of de omstandigheden, waaronder het feit werd gepleegd, minder geschikt moet worden geacht.

Oogenschijnlijk van weinig beteekenis maar van groot belang voor de gegadigden, zijn de nieuwe naturalisatie-practijken, welke minister Heemskerk heeft in zwang gebracht. In het algemeen was hij er sterk voor. dat ook langs den weg der naturalisatie het aantal Nederlanders zou toenemen. Reeds spoedig na zijn optreden verklaarde hij de naturalisatie te willen bevorderen van hen, van wie men kan aannemen, dat zij die begeeren zonder nevenbedoelingen, welke aan 's lands belang minder bevorderlijk zouden kunnen zijn [3]). Hij stelde dus allerminst als voorwaarde, dat de verzoeker als eene aanwinst voor de Nederlandsche volksgemeenschap moest beschouwd kunnen worden; het scheen hem voldoende, dat niets positief ongunstigs tegen den aanvrager kon worden ingebracht. Niet minder welwillend werden de kinderen der verzoekers bejegend. Volgens de wet van 12 Dec. 1892, Staatsblad no. 268, op het Nederlanderschap en het ingezetenschap, zijn in de naturalisatie van den vadèr diens minderjarige, wettige, gewettigde en erkende natuurlijke kinderen mede begrepen. De meerderjarige kinderen moeten, als zij het Nederlanderschap verlangen, zelfstandig daartoe eene aanvraag indienen. Practisch komt dit hierop neer, dat zij de volgens de wet gevorderde som, die vroeger 100 gulden bedroeg, doch sinds de wet van 31 Dec. 1920, Staatsblad no. 955, naar gelang van het inkomen, 200 tot 1000 gulden bedraagt, hebben te betalen. Op zichzelf is daartegen niets in

te brengen, maar er ontstonden moeilijkheden, omdat in de oorlogsjaren tal van naturalisatie-aanvragen bleven liggen. Toen later hunne behandeling weer werd opgevat, bleek in menig geval, dat minderjarige kinderen intusschen meerderjarig waren geworden. Er kwamen verscheidene gevallen voor, waarin de vader juist met het oog op zijne kinderen eene aanvrage tot naturalisatie had ingediend, doch waarin, wijl zij ondertusschen meerderjarig waren geworden, deze door de afhandeling der aanvrage niet werden gebaat.

Om aan dit bezwaar tegemoet te komen, werd nu in de naturalisatieontwerpen een nieuw artikel opgenomen, in de voorkomende gevallen, waarbij, met afwijking van het bepaalde bij de wet van 12 Dec. 1892, Staatsblad no. 268, de ondertusschen meerderjarig geworden kinderen gratis met den vader werden medegenaturaliseerd.

Aangezien zonder willekeur niet kon worden aangegeven, hoe lang van te voren, d. w. z. vóór de meerderjarig-wording van een kind de vader zijne aanvrage moest hebben ingediend, opdat het kind, zoo het gedurende den loop van de behandeling der aanvrage meerderjarig mocht zijn geworden, gratis zou worden medegenaturaliseerd, is de practijk geworden, dat steeds de sedert de indiening der aanvrage meerderjarig geworden kinderen in de naturalisatie van den vader worden begrepen, indien zij den wensch daartoe te kennen geven. [4])

Zelfs wordt de welwillendheid zoover gedreven, dat kinderen, die niet van de hier geschetste practijk hebben geprofiteerd, omdat, toen hun vader genaturaliseerd werd, de nieuwe gedragslijn nog niet was vastgesteld, lang nadat hun vader het Nederlanderschap verwierf, kosteloos of tegen verlaagd tarief werden na-genaturaliseerd.

Eveneens is eene nieuwe practijk, dat on- en minvermogenden, die hun dienstplicht hier te lande behoorlijk hebben vervuld, indien overigens geene beletselen aanwezig zijn, kosteloos of tegen een lager bedrag dan *f* 200 worden genaturaliseerd. [5])

Van nieuwe wegen, nieuwe middelen, nieuwe methoden, was de minister geenszins afkeerig, mits zij niet alleen nieuw maar ook goed waren. Zoo noodig en mogelijk werd ook met grooten spoed gewerkt. Op 15 Oct. 1918 kwam bij de Tweede Kamer in — Gedrukte stukken 1918—1919, no. 288 — een ontwerp van wet tot vaststelling, in de tegenwoordige buitengewone omstandigheden, van bepalingen ter verkrijging van meer plaatsruimte voor de tenuitvoerlegging van gevangenisstraf, militaire gevangenisstraf daaronder begrepen, van hechtenis, van militaire hechtenis en van voorloopige hechtenis. Het ontwerp is geworden de wet van 22 Nov. 1918, Staatsblad no. 607, en houdt o.a. in, dat iedere gevangenisstraf in gemeenschap kan worden ondergaan en kan worden ten uitvoer gelegd in alle bijzondere strafgevangenissen, in alle huizen van bewaring en voorts op alle plaatsen, door den Minister van Justitie hiertoe aan te wijzen. Met gebruikmaking van de bevoegdheden, door deze wet verleend, is de openlucht-gevangenis te Veenhuizen gecreëerd.

Spoedig volgde de wet van 7 Dec. 1918, Staatsblad no. 793, houdende wijziging van de wet van 3 Januari 1884, Staatsblad no. 3, tot aanwijzing der gestichten, waar hetzij gevangenisstraf, hetzij hechtenis wordt ondergaan, en van aanverwante gestichten. Dit waren de eerstelingen van eene groote reeks van ontwerpen betreffende het administratief recht, het strafrecht, de strafvordering, het burgerlijk recht enz. Aanvullen van leemten, wegnemen van fouten, de wetgeving brengen op de hoogte van den tijd, was het doel dezer regelingen. Eene wijziging van de bepaling betreffende het verzet in strafzaken, werd gevolgd door een verbod van toelating van jeugdige personen tot bijwoning van openbare terechtzittingen in strafzaken; na eene nadere voorziening op het stuk van vuurwapenen en munitie kwamen nieuwe bepalingen ter bestrijding van heling; inzake grensbewaking zoowel als betreffende bestrijding van revolutionnaire woelingen werden nadere voorschriften gegeven; tegengaan van dierenmishandeling en handelsregister waren voorwerp van ministeriëele belangstelling; de bepalingen betreffende de makelaardij werden gewijzigd en er kwam eene wet tot stand, welke het verbod van hertrouwen, gelegen in art. 90 van het Burgerlijk Wetboek, beperkte; het levensverzekeringsbedrijf werd geregeld en het tarief van justitiekosten veranderd; de bepalingen omtrent den in echtscheidingszaken bevoegden rechter ondergingen eene aanvulling en het verhaal van kosten van het beschikbaarstellen van jeugdige personen werd geregeld. Waarlijk, wie van de hier achter volgende opsomming kennis neemt [6]), kan niet beweren, dat er niet veel en niets bijzonders op justitieel gebied is tot stand gekomen in de periode 1918—1925. Want het is lang niet alles klein goed, wat daar is genoemd. Een nieuw Wetboek van Strafvordering en een nieuw Zeerecht zijn er óók bij.

Het is waar, al dat moois mag niet uitsluitend geboekt worden op het credit van minister Heemskerk. In meer dan één geval hebben anderen een gewichtigen vóórarbeid verricht. Reeds in 1910 is eene staatscommissie ingesteld ter voorbereiding van de herziening van het Wetboek van Strafvordering; in 1913 verscheen haar belangrijk rapport; in 1914 werd een ontwerp bij de Tweede Kamer ingediend; de commissie van voorbereiding had met minister Ort samengewerkt en het verslag was verschenen. Nu moest evenwel de nieuwe titularis zijn standpunt bepalen. Met erkentelijkheid mag worden vermeld, dat hierdoor niet veel vertraging is ontstaan. Eene belangrijke nota van wijzigingen werd bij brief van 7 Februari 1920 ingezonden en 21 April 1920 kon de openbare behandeling beginnen. Wat het Zeerecht betreft, waaromtrent een ontwerp van wet op 11 Mei 1920 bij de Kamer inkwam, mag zeker de naam van Prof. Mr. W. L. P. A. Molengraaff niet worden verzwegen, die sedert 1905 wel zeer buitengewone belangstelling aan deze materie heeft geschonken en ook na de indiening van het ontwerp den minister bij de verdere behandeling heeft terzijde gestaan.

De openbare beraadslaging, zoowel van het ontwerp van wet tot vast-

stelling van een Wetboek van Strafvordering als van het ontwerp van wet tot herziening van verschillende titels van het Tweede Boek van het Wetboek van Koophandel en wijziging van daarmede samenhangende artikelen in andere wetboeken en in de Faillissementswet, heeft niet veel tijd gevorderd. Echter toch wel iets meer dan sommigen meenen. In *Democratie* van 22 Jan. 1927 werd een ingezonden stuk opgenomen, van iemand, die zich W. noemt, dat naar het oordeel der redactie scherp is, maar toch werd geplaatst als zijnde „met bijzonder talent geschreven en getuigend van meesterschap over taal en stijl". In dat stuk komt o.a. de volgende passage voor: „Het peil der Kamer zonk. En daarnaast kwam het streven op, de staatsmacht los te tornen van de zetels, waarop steeds meer tot oordeel onbevoegden plaats nemen.

Het was ten jare 1919 dat in een verloren oogenblik al de ontwerpen tot hervorming van ons strafproces, een arbeid van verstrekkende beteekenis, al vielen er geen politieke lauweren te plukken onder des voorzitters hamer doorstoven, terwijl de beteekenis van dat moment blijkbaar verre ging boven het petje der Hoogmogenden, terwijl een enkele beter wetende zoo wijs was geen slapende honden wakker te maken, op gevaar af, dat heel de kostb're buit verloren ging.

En nog in Mei 1925 zaagt ge Prof. Molengraaff naast den minister van justitie plaats nemen, om den minister bij het verdedigen der door hemzelf zorgvuldig bewerkte rechtsstoffe der scheepvaart bij te staan.

Evenwel geen schot is er gevallen. Bij gebrek aan deskundigen in de Kamer liet men er den ontboden deskundige de overwinning."

Er zou over deze passage van het „met bijzonder talent" geschreven stuk heel wat te zeggen zijn. Dat zou evenwel voor een goed deel buiten het bestek van dit artikel vallen. Daarom worde met het volgende volstaan. Toen in 1920 — niet in 1919 — in de Tweede Kamer de openbare behandeling plaats had van het ontwerp van wet tot vaststelling van een Wetboek van Strafvordering — niet van „al de ontwerpen tot hervorming van ons strafproces" — is daarover op 21, 22, 23 en 28 April vrij uitvoerig van gedachten gewisseld. Door de heeren Van Doorn, Reijmer, Wijnkoop, Dresselhuys, Kleerekoper, Van Schaik, Van Rappard, Marchant, Van Sasse van IJsselt, Rink, Van Veen en Beumer werd aan deze discussie deel genomen. Toen het z.g. ontwerp-Zeerecht aan de orde was gesteld, in 1924, — niet in 1925 — hebben de leden der Tweede Kamer Dresselhuys, Brautigam, Van Schaik, Van Rappard, Sannes en Beumer gesproken. De behandeling duurde ongeveer 1½ dag. Men meene niet, dat dit zoo weinig is, zelfs niet bij een belangrijk onderwerp. Het ontwerp-Strafverordening was behandeld door eene commissie van voorbereiding; het ontwerp-Zeerecht door eene bijzondere commissie. Vaak wordt door leden zulk eener commissie overleg gepleegd met hunne geestverwanten; zij zelf zijn door den Voorzitter der Kamer, met het oog op het te behandelen ontwerp, uitgezocht. De commissie vergadert herhaaldelijk met den minister en zijne adviseurs. Door deze besprekingen wordt de kans op eene be-

perking van den duur der openbare beraadslaging aanzienlijk verhoogd. Vooral indien in de commissie en aan de zijde van den minister een ernstige wil tot samenwerking aanwezig is. Door dezen wil bleek minister Heemskerk steeds bezield. Hij erkende, dat ook met eene andere opvatting dan de zijne wel moest worden gerekend. Slechts op het stuk der beginselen was hij onwrikbaar. De betrekkelijk korte duur der openbare beraadslaging over de genoemde belangrijke ontwerpen beteekent dus eene hulde aan den minister, voor diens welwillend tegemoetkomen aan de bezwaren, die bij de voorbereidende behandeling in het midden waren gebracht. En de bereidheid om, waar mogelijk, zoodanige houding aan te nemen, is eene der groote verdiensten van dien bewindsman. [7])

Maar, gelijk gezegd, aan de beginselen mocht niet worden getornd. Dan was hij onvermurwbaar. Vele tegenstanders hebben dat nooit begrepen. Zij zien in het vasthouden aan een christelijk beginsel in de staatkunde niets anders dan eene verkiezingsmanoeuvre. Duidelijk komt dit uit in eene rede van Mr. Troelstra bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1925. Toen kwam hij met de volgende grief voor den dag: „En naast die zucht om te scharrelen met antiquiteiten uit het antirevolutionnair program, kon men in de afgeloopen jaren ook waarnemen allerlei absurde feiten, waarvan de schijn moest worden gewekt, dat zij zouden zijn voortgekomen uit een zekere gemeenschappelijke overtuiging van de rechterzijde. Daar hebben wij de Antirevolutiewet, een hors d'oeuvre, dat op geen enkele redelijke basis berust. Daar hebben wij de weigering, om aan de vereeniging De Dageraad de Koninklijke goedkeuring te verleenen, een weigering, die alleen kon worden gemotiveerd door atheïsme en onzedelijkheid te stellen op één lijn. Daar hebben wij een optreden als van den Minister van Justitie bij de behandeling van de Dienstweigeringswet, waar gewoonweg van deze regeeringstafel af aan de sociaal-democraten het recht werd ontzegd om er een geweten op na te houden. Dergelijke dwaasheden, om niet te zeggen onbeschaamdheden, van den kant van de Regeeringstafel komen natuurlijk voor, wanneer men toch straks weer bij de kiezers moet kunnen terugkomen en zeggen: wij hebben bij die gelegenheid toch maar weer eens goed gewaakt voor uw heiligste goederen." [8])

Inderdaad werd bij de aangeduide gelegenheden de wacht betrokken bij het beginsel, maar dit geeft geen recht om te spreken van dwaasheden en onbeschaamdheden. Indien men die woorden bepaaldelijk in dit verband wenscht te bezigen — daarin kan worden berust; maar men passe ze niet toe op de handelingen van den Minister van Justitie.

De nadere voorzieningen tot bestrijding der revolutionnaire woelingen! Het is begrijpelijk, dat de toenmalige leider der sociaal-democratische fractie over dat ontwerp niet al te best te spreken is. Onwillekeurig herinnerde het ook aan de „vergissing", in November 1918 begaan. Bovendien had de genoemde fractie zich, in verband met de openbare behandeling van dit wetsontwerp, schromelijk misdragen. Haar kwade

geweten deed haar de algemeene strekking van het voorstel over het hoofd zien. Zij beschouwde het als „gericht tegen ruim een vierde deel van het Nederlandsche volk". Zij achtte zich daarom verplicht daartegen te protesteeren. Dit protest openbaarde zich in eene zeer afkeurenswaardige obstructie. Het begon op 1 Juni 1920, toen de voorzitter voorstelde het ontwerp op de agenda der openbare vergaderingen te plaatsen. Onder leiding van den heer Troelstra, met medewerking van den heer Van Ravesteyn, Duys, Kolthek e.a. had de aanval plaats. Verschillende sociaal-democraten kwamen met voorstellen om indertijd door hen ingediende moties eerst te behandelen. Dit alles baatte echter niet. Het voorstel van den voorzitter werd aangenomen. Op 2 Juni werd nogmaals een heele dag aan de obstructie opgeofferd. De heer Duys voerde vele keeren het woord en de heer Troelstra weigerde eenmaal te stemmen. De volgende dagen werd het spelletje op meer bescheiden schaal voortgezet. Maar eindelijk, op 8 Juni 1920, kwam het bewuste ontwerp toch aan de orde. Toen laaide het obstructie-vuur nog even op, maar ten slotte zakte de geheele actie droevig in elkander. Op 16 Juni 1920 werd de eindstemming gehouden. Het was een zeer warme namiddag. Verscheidene leden, ook sociaal-democraten, waren naar den schaduwrijken tuin van het Vredespaleis, waar eene tuinpartij werd gehouden. Het wetsontwerp werd met 52 tegen 4 stemmen aangenomen.[9]) Eén sociaal-democraat heeft tegengestemd en één zich achter het klapdeurtje verstopt.

Bij de verdediging van het ontwerp hield de Minister van Justitie eene indrukwekkende rede, waarin hij uitvoerig het dreigende revolutiegevaar teekende en op waardige wijze o.a. den heer Duys eene vermaning toediende, die zich niet had ontzien te spotten met het bidden in den ministerraad. Een sociaal-democraat doet beter over de Antirevolutiewet te zwijgen. In Juni 1920 heeft zijne partij zich evenmin lauweren verworven als in November 1918. Den Minister van Justitie komt daarentegen hulde toe voor de krachtige wijze, waarop hij den plicht tot eerbiediging van het Overheidsgezag principiëel heeft verdedigd tegen de kleine critiek op zijn ontwerp.

En de Dienstweigeringswet? Bij de behandeling van dat onderwerp is het er heel anders toegegaan. De beraadslaging stond zonder twijfel op hoog peil. De redevoeringen o.a. van de heeren Zijlstra en Troelstra en van Mr. Heemskerk waren het aanhooren ten volle waard. Het is te betreuren, dat, nu achteraf, de heer Troelstra zich de bewering veroorlooft, dat de Minister van Justitie aan de sociaal-democraten het recht heeft ontzegd er een geweten op na te houden. Men neme gerust aan, dat deze bewering in volstrekten strijd is met de werkelijkheid. Wie dit wil tegenspreken, zal de plaats behooren aan te wijzen, waar de geïncrimineerde woorden zijn te vinden. De minister heeft op den voorgrond gesteld, dat de Overheid verplicht, gerechtigd en van Godswege geroepen is, om, zoo noodig ook gewapenderhand, de onafhankelijkheid van het

land te handhaven en derhalve gerechtigd en bij den loop, dien de zaken genomen hebben in den tegenwoordigen tijd, verplicht is de burgers tot den militairen dienst op te roepen. De Overheid heeft zichzelve te handhaven ter bescherming van de binnenlandsche en de internationale rechtsorde. Hierbij kan zij onder omstandigheden geroepen zijn gewetensbezwaren te eerbiedigen. Dit moet geschieden uit eerbied voor God, daar wij in het geweten te doen hebben met de innerlijke aanraking van den mensch met God, aan geene menschelijke macht onderworpen. Het geweten ontstaat in den mensch door te luisteren naar de stem van God, maar die stem vindt in het hart, in den geest, van den mensch niet altijd een zuiver klankbord. Vandaar, dat men een gewetensbezwaar kan hebben, dat wel eerbiedwaardig, doch niet juist is, maar daarom is het toch van Goddelijke oorsprong. Op de vraag, of alleen gewetensbezwaren van geloovigen geëerbiedigd moeten worden, of een ongeloovige geen geweten kan hebben, antwoordt de Minister, dat ook een ongeloovige een geweten kan hebben en dat gelukkig dikwijls heeft. Zij, die zoover gaan van ongeloovig te zijn, kunnen toch een geweten hebben, omdat zij in hun hart gegrepen worden door een Goddelijk gebod, dat zij als zedelijken eisch erkennen, al beseffen zij dan niet, dat het een Goddelijk gebod is. Een Goddelijk gebod blijft precies evenzeer een Goddelijk gebod, of de mensch het beseft, of niet; het is in zijn wezen toch hetzelfde. Voor den geloovige, die een gewetensbezwaar tegenover de Overheid wil geldig maken, is een vereischte, dat hij voor eigen bewustzijn met een Goddelijk gebod te doen heeft. De geloovige moet de Overheid gehoorzamen, tenzij hij overtuigd is, dat een Goddelijk gebod daartegenover staat. Maar hoe staat het voor de Overheid, die zelve niets wil doen tegen een Goddelijk gebod en een bezwaar heeft te eerbiedigen, dat zij niet juist acht, ook al komt het van een geloovige? Dan moet de Overheid vragen naar de oorsprong van het bezwaar. De bezwaren zoowel van den geloovige, als van den ongeloovige, welke zijn ontleend aan het gebod: Gij zult niet dooden, zijn wel eerbiedwaardig, maar niet juist, omdat zij de Goddelijke opdracht aan de Overheid om de wapenen te dragen, voorbijzien. Aldus werd door den minister zijn standpunt aangegeven. Vandaar, dat de regeling, welke de Regeering had ontworpen, alleen betrekking had op hen, die op grond van hunne overtuiging, dat zij den evenmensch niet mogen dooden, ook wanneer dit ingevolge overheidsbevel geschiedt, gewetensbezwaar hebben tegen den militairen dienst. De heer Van Zadelhoff had een amendement ingediend, waarvan de strekking was, dat het ontwerp zou gelden voor ieder, die ernstige gewetensbezwaren heeft tegen de vervulling van den militairen dienst. Feitelijk bedoelde hij niet veel anders dan: bezwaren ontleend aan eene ernstige overtuiging. Natuurlijk had dit voorstel geen kans. Met 41 tegen 24 stemmen werd het verworpen. Slechts de vrijzinnig- en de sociaal-democraten stemden voor, met den heer Van Ravesteyn. Ten slotte werd het ontwerp met 2 stemmen tegen aangenomen. [10]) Wat men

ook in de gehouden gedachtenwisseling moge aantreffen, eenige grond voor de krasse beschuldiging van den heer Troelstra is er niet in te vinden.

Evenmin kan men met recht volhouden, dat de weigering om de Koninklijke goedkeuring te bevorderen, van de wijziging in de statuten van de Amsterdamsche vereeniging „De Dageraad" alleen kon worden gemotiveerd door atheïsme en onzedelijkheid op ééne lijn te stellen. Uitdrukkelijk heeft de Minister verklaard: „Het gaat dus niet om de vrijheid van geloof en ongeloof en er wordt niet beweerd, dat een atheïst steeds onzedelijk is." [11]) De zaak is, dat de vereeniging zich zelve in de moeilijkheden heeft gebracht. In hare statuten, waarop in 1881 de goedkeuring werd verkregen, werd het doel der vereeniging omschreven als „de bevordering der vrije gedachte tot zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van den mensch", maar in 1923 kwam men tot deze omschrijving: „de vrije en volledige ontwikkeling der menschelijke persoonlijkheid door de bevordering van het vrije denken op elk gebied. Zij plaatst zich hierbij op den grondslag van de steeds voortschrijdende wetenschap en het wijsgeerig denken en beschouwt de kritische waarneming en ervaring als eenige kennisbronnen. Uitgaande van de rede plaatst zij zich op atheïstisch standpunt." Het bezwaar van den minister was nu, dat de vereeniging, beoefenende eene van atheïstisch standpunt uit na te streven vrije en volledige ontwikkeling der menschelijke persoonlijkheid, de in God haar oorsprong vindende normen voor het leven ter zijde stelde en mitsdien, in beginsel, zich richtte tegen de goede zeden. Het nieuwe statuut stelde aan de vereeniging ten doel de menschelijke persoonlijkheid, los van ieder geloof in God, zich vrij te doen ontwikkelen en haar eigen heer en meester te doen zijn. Dat is anarchie. Met nadruk verklaarde de minister, dat het aangegeven doel niet gesteld mag worden, omdat wel het belijden van iedere meening vrij is, maar niet de toepassing daarvan. En even onomwonden verdedigde hij de stelling, dat het nieuwe statuut door de terzijdestelling van de normen, welke in God haren oorsprong vinden, zich bepaaldelijk richtte tegen de goede zeden in den zin der wet op het recht van vereeniging en vergadering. De minister nam noch het standpunt van Ds. Kersten, noch dat van Mr. van Schaik, maar zijn eigen, het antirevolutionnaire, standpunt in. [12])

Niet minder kloek was de houding van den minister, wanneer hij de antirevolutionnaire opvatting ten aanzien van strafrechtelijke en burgerrechtelijke vragen had te behandelen. Met name kwam dit b.v. aan het licht bij de beraadslaging over de z.g.n. Psychopathenwet. Deze wet geeft voor den toerekeningsvatbaren psychopaath eene ruimere keuze van strafmiddelen en maakt bovendien mogelijk, dat de psychopaath, toerekeningsvatbaar of niet, in het belang der openbare orde, dus van de veiligheid, wordt geplaatst in eene inrichting of asyl, of ook in een gezin. De toekenningsvatbare psychopaath zal dus straf moeten ondergaan. Daarnaast kan op hem, evenals op den niet toerekeningsvatbaren,

een maatregel worden toegepast. De vergeldingstheorie eischt straf, waar toerekeningsvatbaarheid aanwezig is. Hiertegen nu komt de nieuwe leer in verzet. Deze verwerpt het vergeldingsbeginsel. Zij stelt daar veelal voor in de plaats: de leer der maatschappelijke verdediging. Zij wil geen *recht* en geen *straf* meer. Onomwonden wordt het verklaard, dat, wanneer de drie begrippen „(on)toerekeningsvatbaarheid", „straf" en „misdrijf" verdwenen zullen zijn, alles beter zal wezen. De minister wilde daarvan echter niet weten. Hij juichte het nieuwe niet toe; hij vond het oude te verkiezen: „Wanneer men spreekt van „modern", doet mij dat altijd denken aan iets, dat alleen voor den tegenwoordigen tijd is, en dat zich wegens zijn nieuwheid onderscheidt van hetgeen in vroeger tijden gegolden heeft, toen men natuurlijk veel duisterder inzichten had en veel minder heldere begrippen dan tegenwoordig! Dat is echter niet altijd het geval, er kan ook wel eens in de begrippen niet vooruitgang, maar achteruitgang zijn, niet op alle punten, maar het komt hier en daar voor; en in de tweede plaats, wat men hebben moet is niet het moderne, dat voor zekeren tijd is, maar het classieke, dat voor alle tijden is. Wanneer men het classieke kan vinden, is men op den veiligsten weg. Wat is het classieke? Het classieke is, dat ieder begrijpt, dat straf moet volgen op schuld, en dat straf verdiend moet zijn naar de mate van de schuld. Wanneer er nu theorieën zijn, die trachten daaraan te tornen, dan zijn dat natuurlijk theorieën, die bestemd zijn om een korter tijd te leven dan de oude classieke theorieën, die voor alle tijden gelden, en die diep in het menschelijk gemoed geworteld zijn."

In zeer gematigde bewoordingen, maar scherp omlijnd, gaf de minister het antirevolutionnaire standpunt aan. Waar schuld is, waarvoor de mensch verantwoordelijk is, moet straf worden uitgesproken. Daarin ligt ook het begrip vergelding en rechtvaardigheid. Wel is die vergelding nooit volkomen zuiver, immers het is eene aardsche vergelding. Maar die opdracht om die aardsche, gebrekkige vergelding te geven, is van Godswege aan de Overheid opgelegd en aan die opdracht mag de Overheid zich niet onttrekken. Ook is waar, dat niet alle feiten, waardoor men zich schuldig stelt, strafbaar zijn. Strafbaar zijn slechts feiten, die in strijd zijn met de rechtsorde en in zoover strekt de straf tot beveiliging van de maatschappij, maar het primum verum is, dat de straf rechtvaardig moet zijn. Wanneer men zegt: wij zullen beginnen met te zien, hoe wij de maatschappij kunnen beveiligen, zal men in rechtvaardigheid te kort schieten, maar wanneer men begint met te zeggen: wij zullen zien, dat de straf rechtvaardig zij, zal de beveiliging van de maatschappij voor zoover zij mogelijk is, door het strafrecht, vanzelf gevonden worden. Wanneer men van dat uitgangspunt uitgaat, bereikt men ook de andere doeleinden der straf. Dat uitgangspunt is dus het veiligste.[13])

Het scherpst kwam het principiëele in het standpunt van den minister wellicht uit bij het bepalen van zijne houding tegenover het z.g.n. „vrouwenvraagstuk". Er is in sommige kringen een geroep om „gelijk-

stelling" van man en vrouw. Sinds de vrouwen het stemrecht hebben verkregen, is dit geroep in luidruchtigheid toegenomen. De concurrentie in het stemmenwerven doet haren invloed gevoelen. Het wordt voor democratisch gehouden zoo min mogelijk verschil en onderscheid te erkennen. Er is eene algemeene neiging tot vervlakking, tot verflauwing der grenzen, tot uitwisschen van onderscheid. De een wil het strafrecht doen verdwijnen door het te laten ondergaan in een stelsel van maatschappelijke beveiliging. Dit is b.v. het standpunt, dat door Prof. Mr. G. A. van Hamel en door Prof. F. von Liszt met klem verdedigd is. Anderen gaan verder. Zij willen heelemaal niet van recht weten. Schreef niet Auguste Comte: „Het woord *recht* moet evenzeer verwijderd worden uit de ware politieke taal als het woord *oorzaak* uit de ware wijsgeerige taal. Van deze beide theologisch-metaphysische begrippen is het eene (dat van recht) voortaan onzedelijk en anarchistisch, gelijk het andere (dat van oorzaak) onredelijk en sophistisch is"? [14]) Duguit acht de begrippen normaal en abnormaal in de sociologie wetenschappelijk ontoelaatbaar, blijkbaar, omdat hij de grens tusschen beide niet weet aan te geven. [15]) Wat aldus door de wetenschap wordt uitgedacht, dringt door in het leven. Anderzijds ziet men eene maatschappelijke ontwikkeling, waardoor menige vrouw werkzaamheden vervult, die vroeger alleen door den man werden verricht. Vrouwen, die nu juist niet bepaald uitmunten door vrouwelijke eigenschappen, wenschen vrije concurrentie met de mannen. Weg met slagboomen en staketsels; geen kunstmatige en ouderwetsche onderscheidingen meer! Uit het samenloopen van dit alles ontspruit eene actie, die in den grond ondeugdelijk is. Op economisch terrein neemt de werkzaamheid der vrouw toe — dit mag niet zonder invloed blijven op hare burgerrechtelijke positie! De wet van 6 Februari 1901, Staatsblad no. 62, kent voogdij en ouderlijke macht van vrouwen — dus moet ook overigens het Eerste Boek van het Burgerlijk Wetboek worden gewijzigd, om de positie der vrouw op de hoogte van den tijd te brengen. De vrouw treedt op in het maatschappelijke leven, dus moet zij het kiesrecht hebben. De vrouw heeft het kiesrecht, dus moet het huwelijksrecht gewijzigd worden. Waarom mag de vrouw wèl medewerken aan het maken van wetten en ze niet helpen toepassen als rechter of notaris?

Het schijnt wel, of bij velen het onderscheidingsvermogen volstrekt is afgestompt. In 1867 kwam Stuart Mill in het Engelsche Lagerhuis met het wonderlijke argument voor den dag, dat sedert ontelbare malen is vernomen: men kan aan de vrouwen het kiesrecht niet langer onthouden, want men kan haar niet langer rangschikken onder de kinderen, de idioten en de gekken. Alsof de reden van de onthouding niet ter zake deed! Tot welke wonderlijke conclusies men komt, als men zich niet door beginselen laat leiden, blijkt b.v. uit de Belgische constitutie van 1921. Deze geeft het stemrecht ook aan enkele groepen van vrouwen: aan de weduwen van Belgische militairen en burgers, die door den vijand gedood zijn, of als deze niet gehuwd waren, aan hunne moeders, zoo

die weduwe zijn en eindelijk aan de vrouwen, die gedurende de bezetting door de Duitschers zijn gevangen gezet! [16])

Het sterkst kwam de hier aangeduide mentaliteit wellicht tot uitdrukking in het amendement, bij de jongste grondwetsherziening van wege de fractie van den Vrijheidsbond ingediend: „De wet erkent de volledige Staatsrechtelijke, burgerrechtelijke en economische gelijkstelling van man en vrouw."

De Minister van Justitie heeft van dergelijke begripsverwarring nooit willen weten. Daarvoor is hij veel te principiëel. Hij erkent eene inrichting van het leven overeenkomstig door God gestelde ordinantiën. Hij onderscheidt tusschen de roeping van man en van vrouw. Hij houdt in het oog, dat voor elk levensterrein en elke levenspositie eigen regelen gelden. Hij begrijpt, dat het leven rijker wordt, naar gelang het zich in rijker schakeering ontplooit; dat het armer wordt bij toenemende nivelleering en gelijkstelling. Hij heeft geene behoefte een z.g.n. breeden blik te toonen door mede te gaan met feministische nieuwigheden.

Integendeel hij is ouderwetsch genoeg om te meenen en uitdrukkelijk te verklaren, dat het èn voor de vrouw èn voor de maatschappij beter is, dat de vrouw zich wijdt aan huishouden en kinderen en den arbeid in maatschappij en staat aan den man overlaat, dan dat zij als diens „gelijke" in het openbaar leven optreedt. Deze opvatting die haren grond vindt, zoowel in de Romeinsche beschouwing als in de Christelijke leer, is in waarheid classiek, d. w. z. geldend voor alle tijden, ook voor den tegenwoordigen. Dat Mr. Heemskerk deze opvatting ook bij zijn ministeriëelen arbeid steeds in het oog heeft gehouden, is zeker niet de laatste reden, waarom hij in antirevolutionnairen kring geëerd en geliefd is.

---

[1]) Ook anderen weten te waardeeren. In *De Ambtenaar,* het orgaan van den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, werd, naar aanleiding der circulaire van 27 Juli 1925, geschreven:

„Daarom dan ook, hoe wijd ook de klove is, die ons scheidt van den mensch Heemskerk, wanneer hij zegt, dat straf niet anders kan zijn dan vergelding, zoodat hij slechts bedoelt den vorm der straf zoodanig te kunnen moduleeren, dat zij in ieder speciaal geval de meest rechtvaardige vergelding oplevert, niettemin past het ons aan den Minister Heemskerk hulde te brengen voor de daad, die in de toekomst zal worden vastgelegd als de aanvang van ons nieuwe strafstelsel."

[2]) Gedrukte stukken, 1924—1925, no. 303. Handelingen der Staten-Generaal 1924—1925, II bl. 2184.

[3]) Handelingen der Staten-Generaal, 1918—1919, I bl. 25.

[4]) Gedrukte stukken, 1923—1924, no. 325 en 352.

[5]) Gedrukte stukken, 1925—1926, no. 199.

[6]) Hier volgt eene, niet volledige, lijst van wetten, welke onder het bewind van Minister Heemskerk tot stand kwamen:

Wet van 22 November 1918, Staatsblad no. 605, houdende wijziging der wet van 18 April 1874, Staatsblad no. 66, tot vaststelling der tarieven van geregtskosten in strafzaken, waarvan de gewone regter kennis neemt, gelijk die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 23 Mei 1917, Staatsblad no. 432.

Wet van 22 November 1918, Staatsblad no. 607, tot vaststelling in de tegenwoordige buitengewone omstandigheden van bepalingen ter verkrijging van meer plaatsruimte voor de tenuitvoerlegging van gevangenisstraf, militaire

gevangenisstraf daaronder begrepen, van hechtenis, van militaire detentie en van voorloopige hechtenis.

Wet van 7 December 1918, Staatsblad no. 793, houdende wijziging van de wet van 3 Januari 1884, Staatsblad no. 3, tot aanwijzing der gestichten, waar hetzij gevangenisstraf, hetzij hechtenis wordt ondergaan en van aanverwante gestichten, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 7 April 1911, Staatsblad no. 107.

Wet van 11 April 1919, Staatsblad no. 173, tot wijziging van den achtsten titel van het Wetboek van Strafvordering (regeling van het verzet).

Wet van 11 April 1919, Staatsblad no. 174, houdende verbod van toelating van jeugdige personen tot bijwoning van openbare terechtzittingen in strafzaken.

Wet van 7 Juni 1919, Staatsblad no. 310, houdende nadere voorzieningen op het stuk van vuurwapenen en munitie.

Wet van 7 Juni 1919, Staatsblad no. 311, houdende nadere voorzieningen ter bestrijding van heling.

Wet van 4 November 1919, Staatsblad no. 632, tot wijziging van art. 411 van het Wetboek van Strafrecht.

Wet van 10 Januari 1920, Staatsblad no. 11, houdende nadere voorzieningen betreffende de grensbewaking.

Wet van 26 Maart 1920, Staatsblad no. 148, tot wijziging van de termijnen, bedoeld in de artikelen 523, 526 en 549 van het Burgerlijk Wetboek en afschaffing der wet van 9 Juli 1855, Staatsblad no. 67 (verkorting van den termijn voor huwelijk van schepelingen). Zie ook de wet van 4 December 1920, Staatsblad no. 864.

Wet van 26 Maart 1920, Staatsblad no. 151, tot wijziging van de Handelsregisterwet 1918, Staatsblad no. 493.

Wet van 16 April 1920, Staatsblad no. 194, tot wijziging van de artikelen 254 en 455 van het Wetboek van Strafrecht (betreffende dierenmishandeling).

Wet van 29 Mei 1920, Staatsblad no. 278, houdende wijziging der wet van 18 April 1874, Staatsblad no. 66, tot vaststelling der tarieven van geregtskosten in strafzaken, waarvan de gewone regter kennis neemt, gelijk die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 November 1918, Staatsblad no. 605.

Wet van 29 Mei 1920, Staatsblad no. 279, houdende wijziging der wet van 18 April 1874, Staatsblad no. 67, tot vaststelling der tarieven van geregtskosten in strafzaken, waarvan de militaire regter kennis neemt, gelijk die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 23 Mei 1917, Staatsblad no. 431.

Wet van 28 Juli 1920, Staatsblad no. 619, houdende nadere voorzieningen tot bestrijding van revolutionnaire woelingen.

Wet van 31 December 1920, Staatsblad no. 955, tot nadere wijziging der wet van 12 December 1892, Staatsblad no. 268, op het Nederlanderschap en het ingezetenschap, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 15 Juli 1910, Staatsblad no. 216.

Wet van 15 Januari 1921, Staatsblad no. 14, houdende vaststelling van een Wetboek van Strafvordering.

Wet van 19 Februari 1921, Staatsblad no. 70, houdende maatregelen tegen het onbewoond laten van woningen.

Wet van 19 Februari 1921, Staatsblad no. 71, tot wijziging der Huurcommissiewet (wet van 26 Maart 1917, Staatsblad no. 257, gewijzigd bij de wet van 25 Maart 1918, Staatsblad no. 182).

Wet van 29 April 1921, Staatsblad no. 695, houdende voorschriften ten aanzien van levensverzekeringmaatschappijen, welke bijzondere voorziening behoeven.

Wet van 29 April 1921, Staatsblad no. 696, houdende aanvulling der bepalingen omtrent den in echtscheidingszaken bevoegden rechter.

Wet van 5 Juli 1921, Staatsblad no. 834, houdende invoering van den kinderrechter en van de ondertoezichtstelling van minderjarigen. Zie ook de wet van 19 Mei 1922, Staatsblad no. 325.

Wet van 5 Juli 1921, Staatsblad no. 835, tot wijziging van art. 281 van het Burgerlijk Wetboek en van daarmede samenhangende artikelen (uitkeering bij echtscheiding).

Wet van 5 Juli 1921, Staatsblad no. 841, tot invoering van het Wetboek van Militair Strafrecht en van de Wet op de Krijgstucht.

Wet van 18 Februari 1922, Staatsblad no. 69, tot beperking van het verbod van hertrouwen, gelegen in art. 90 van het Burgerlijk Wetboek.

Wet van 5 Mei 1922, Staatsblad no. 245, houdende wijziging van den vijfden en den zesden titel van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken.

Wet van 5 Mei 1922, Staatsblad no. 246, houdende wijziging van de bepalingen in het Wetboek van Koophandel betreffende de koopmansboeken en van de daarmede verband houdende bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Strafrecht.

Wet van 5 Mei 1922, Staatsblad no. 247, tot herziening der bepalingen betreffende de makelaardij.

Wet van 19 Mei 1922, Staatsblad 313, tot aanpassing van het Wetboek van Strafrecht aan huidige toestanden op het gebied der aanwending van electrisch arbeidsvermogen.

Wet van 24 November 1922, Staatsblad no. 612, tot invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901, Staatsblad no. 64.

Wet van 22 December 1922, Staatsblad no. 716, tot regeling van het levensverzekeringsbedrijf.

Wet van 13 Januari 1923, Staatsblad no. 6, houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht. Zie ook de wet van 2 Juli 1923, Staatsblad no. 314.

Wet van 13 Januari 1923, Staatsblad no. 9, houdende nadere voorzieningen ter voorkoming van brandgevaar voor gebouwen en getimmerten.

Wet van 17 Februari 1923, Staatsblad no. 40, tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

Wet van 21 April 1923, Staatsblad no. 157, tot wijziging van artikel 47, eerste lid, van het Wetboek van Koophandel.

Wet van 5 Mei 1923, Staatsblad no. 189, houdende wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Wet van 2 Juni 1923, Staatsblad no. 235, tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

Wet van 22 Juni 1923, Staatsblad no. 277, tot ontbinding der rechtbank te Zierikzee en van die te Heerenveen.

Wet van 22 Juni 1923, Staatsblad no. 280, tot uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken.

Wet van 7 Juni 1924, Staatsblad no. 275, houdende aanvulling van de wet van 12 Februari 1901, Staatsblad no. 64, met bepalingen, betreffende verhaal van de kosten van terbeschikkingstellingen van jeugdige personen.

Wet van 7 Juni 1924, Staatsblad no. 276, houdende voorziening tot bestrijding van de begunstiging van misdrijven op bepaalde watergebieden.

Wet van 28 Juli 1924, Staatsblad no. 370, tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Strafrecht met betrekking tot de uitlokking.

Wet van 28 Juli 1924, Staatsblad no. 371, tot wijziging van den eersten en van den tweeden titel van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken.

Wet van 28 Juli 1924, Staatsblad no. 372, tot wijziging van artikel 143 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Wet van 28 Juli 1924, Staatsblad no. 375, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen.

Wet van 21 November 1924, Staatsblad no. 532, tot afschaffing der approbatie van vonnissen en dispositiën door krijgsraden gewezen, en, in verband daarmede, toekenning van hooger beroep aan de auditeurs-militair en aan de fiscaals.

Wet van 21 November 1924, Staatsblad no. 533, tot wijziging van de organisatie van en de rechtspleging bij het Hoog Militair Gerechtshof.

Wet van 22 December 1924, Staatsblad no. 573, tot herziening van verschillende titels van het Tweede Boek van het Wetboek van Koophandel en wijziging van daarmede samenhangende artikelen in andere Wetboeken en in de Faillissementswet (zeerecht).

Wet van 1 Mei 1925, Staatsblad no. 174, tot herziening in het algemeen belang van bij erfstelling of legaat gemaakte bedingen.

Wet van 16 Mei 1925, Staatsblad no. 190, houdende wijziging van de Beroepswet.

Wet van 16 Mei 1925, Staatsblad no. 191, houdende wijziging van de voorschriften omtrent surséance van betaling en in verband daarmede wijziging van artikel 17 der Faillissementswet en artikel 1195 van het Burgerlijk Wetboek.

Wet van 16 Mei 1925, Staatsblad no. 192, houdende wijziging der Faillissementswet (voortzetting van bedrijf na insolventie).

Wet van 28 Mei 1925, Staatsblad no. 204, houdende nieuwe wettelijke regeling van de coöperatieve vereenigingen.

Wet van 28 Mei 1925, Staatsblad no. 221, tot aanvulling en wijziging der bepalingen betreffende het strafrecht en de strafrechtspleging ten aanzien van personen bij wie tijdens het begaan van het feit gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens bestond.

Wet van 28 Mei 1925, Staatsblad no. 222, tot aanvulling van de wet van 14 April 1886, Staatsblad no. 62, tot vaststelling der beginselen van het gevangeniswezen, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 12 Februari 1901, Staatsblad no. 64.

Wet van 5 Juni 1925, Staatsblad no. 224, houdende wijziging van de bepalingen omtrent wissels en assignatiën.

Wet van 23 Juni 1925, Staatsblad no. 243, houdende wijziging van de bepalingen van het Wetboek van Strafrecht in zake valschheid in bankbiljetten, in muntspeciën en muntpapier en in postzegels en postmerken.

Wet van 29 Juni 1925, Staatsblad no. 308, tot invoering van het nieuwe Wetboek van Strafvordering.

Wet van 29 Juni 1925, Staatsblad no. 314, houdende uitbreiding van de mogelijkheid van toepassing van de straf van geldboete.

[7]) Emile Giraud is blijkbaar van eene andere opvatting. Hij schrijft in La crise de la démocratie et les réformes nécessaires du pouvoir législatif, Paris, 1925, op bl. 80: „pour cette opération (le vote des lois) la majorité du Parlement n'est pas tenue de faire des concessions à la minorité". Zie daartegenover Mr. J. W. H. M. van Idsinga, De administratieve rechtspraak en de constitutioneele monarchie, deel II, 's Gravenhage, 1896, bl. 451 en vlg. Op bl. 461 zegt hij: „Met één woord de wetgeving wordt een eenzijdige beschikking in plaats van te zijn, wat alle wetgeving wezen moet, een *afspraak*". Het parlement mag nooit machtsmiddel zijn in handen van ééne groep.

[8]) Handelingen der Staten-Generaal, 1924—1925, II bl. 532.

[9]) Handelingen der Staten-Generaal, 1919—1920, II bl. 2743.

[10]) Handelingen der Staten-Generaal, 1922—1923, II bl. 2291.

[11]) Dit is door hem verklaard bij de behandeling der niet zeer gelukkige interpellatie van den heer Boon. Handelingen der Staten-Generaal, 1923—1924, II bl. 2468.

[12]) Zie over de Dageraadsquaestie het artikel van Mr. Dr. J. Donner, Antirevolutionaire Staatkunde, I bl. 460, 504.

[13]) Handelingen der Staten-Generaal, 1924—1925, II bl. 1655 vlg.

[14]) Système de politique positive, 1890, I p. 361.

[15]) Traité de droit constitutionnel, 2e ed., 1921, I p. 176.

[16]) Duquit, o.c. II p. 450.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

In onze gemeente bestaat een gemeentelijke wegenbelasting, geheven van den eigenaar van grond binnen de grenzen der gemeente. Aanleiding tot het in het leven roepen van deze belasting is geweest het extra onderhoud van de grintwegen in de gemeente, tengevolge van het snel toenemende autoverkeer.

Wordt nu door het totstandkomen van de wet op de Rijkswegenbelasting een gemeentelijke wegenbelasting als deze opgeheven, of mag die daarnaast blijven bestaan? En wanneer zal straks die Rijkswegenbelasting in werking treden?

Acht u voor een dergelijke gemeentelijke belasting, die wellicht door de eigenaren op de pachters wordt verhaald, wel een voldoende rechtsgrond aanwezig?

ANTWOORD.

Wat de eerste vraag betreft is het wellicht niet overbodig te beginnen met een opmerking, waardoor misverstand kan worden voorkomen.

In verschillende provinciën (n.l. in Groningen en Noord-Brabant) bestaat een z.g. wegbelasting. En ook enkele gemeenten, met name Arnhem, Nijmegen, Zaandijk en Tegelen hebben een poging gewaagd, een dergelijke belasting in te voeren. Voor zoover ons bekend is die poging slechts in laatstgenoemde gemeente gelukt. Alleen de betreffende verordening van Tegelen is (het was toen nog vóór den oorlog) door de Kroon goedgekeurd. De verordeningen van Arnhem en Nijmegen zijn echter niet goedgekeurd, o.a. uit vrees voor de belemmering, welke het verkeer door een dergelijke heffing zou ondervinden.

Deze wegbelasting of — zooals men ze ook wel noemt — dit weggeld vertoont inderdaad overeenkomst met de belasting, die straks krachtens de Wegenbelastingwet zal worden geheven. Het is een soort retributie voor het gebruik van den weg, die geheven wordt van alle of van een deel der weggebruikers in den vorm van verplichte jaarlijksche of halfjaarlijksche bijdrage, maand-, week-, of dagkaarten of ook in den vorm van tol bij het passeeren van bepaalde punten van de gemeentegrens.

Wanneer nu de Wegenbelastingwet in werking zal treden — de inwerkingtreding van Hoofdstuk I (belastingbepalingen) is bij Kon. Besluit bepaald op 1 Mei 1927 — komen dergelijke wegbelastingen, behoudens de tolgeldheffing, te vervallen voorzoover ze betrekking hebben op *motorrijtuigen en rijwielen*. Wat de rijwielen betreft, blijven echter de bestaande provinciale wegbelastingen gehandhaafd.

De door u bedoelde wegenbelasting is echter geen wegbelasting in bovenbedoelden zin, doch een belasting, die men gewoonlijk als straatbelasting aanduidt; in elk geval geen belasting, die zooals art. 41 van de Wegenbelastingwet zegt: „terzake van het rijden met motorrijtuigen en rijwielen op den openbaren weg" geheven wordt. Want niet de weggebruikers, maar de grondeigenaars

worden aan de bedoelde heffing onderworpen, al mag ook bij het invoeren van de belasting de bedoeling hebben voorgezeten de grondeigenaren in hun qualiteit van weggebruikers te treffen.

Deze belasting zal dan ook niet door het inwerkingtreden van de Wegenbelastingwet komen te vervallen.

* * *

Nu iets omtrent de tweede vraag.

De door u aangeduide belasting vindt haar grondslag in art. 242*c* der Gemeentewet, luidende:

„Wegens gebouwde eigendommen en daarbij behoorende erven, die aan openbare land- of waterwegen in de gemeente belenden of in de onmiddellijke nabijheid daarvan gelegen zijn, en wegens ongebouwde eigendommen, die aan deze wegen belenden of op deze wegen uitgang hebben, kan eene belasting geheven worden naar grondslagen, volgens welke eene billijke bijdrage gevorderd wordt in de kosten ten laste der gemeente komende voor aanleg en onderhoud dier land- of waterwegen, voor hunne verlichting en voor afvoer van vuil en water".

Naar alle waarschijnlijkheid zal de Kroon de vereischte goedkeuring aan de betreffende gemeentelijke verordening hebben gehecht. En hiermede is de zaak dus, althans naar formeel recht, in orde.

Maar is ze dat nu ook naar materieel recht? Beantwoordt deze heffing ook aan de hoogere rechtsbeginselen, die wij, als antirevolutionairen, wel in de eerste plaats hebben te eerbiedigen? Want dit is toch het punt, waaromheen voor u blijkbaar deze zaak draait.

Deze vraag valt eigenlijk weer in twee onderdeelen uiteen. Vooreerst dient toch onderzocht, of de wetsbepaling zelve, waarop de heffing rust, strookt met de rechtsbeginselen. Daarna, of de toepassing van die bepaling in het onderhavig geval, d. i. dus het invoeren van de bedoelde verordening, aan die beginselen beantwoordt.

Nu stellen wij voorop, dat onder ons omtrent het recht (we bedoelen nu niet het wettelijk recht) van de Overheid om belasting te heffen, eenstemmigheid bestaat. De grondslag van dit recht ligt, behalve in de roeping van de Overheid in 't algemeen, in de Heilige Schrift, bepaaldelijk in Rom. XIII.

Doch wenscht men een bepaalde belasting in te voeren of — zooals hier — bij de wet de gelegenheid tot het heffen van een bepaalde belasting te openen, dan dient daarnevens nog een speciale rechtsgrond te worden aangewezen.

Vraagt men nu, of er een zoodanige rechtsgrond ten aanzien van de straatbelasting aanwezig is, dan mag o. i. bevestigend worden geantwoord. De straatbelasting vindt haar grond — zooals ook in art. 242*c* wordt uitgedrukt — in het profijt, dat een zekere groep personen, die door de belasting wordt getroffen, door bepaalde, financieel kostbare, Overheidszorg (i.c. wegenaanleg en -onderhoud) geniet. En het komt ons dan ook voor, dat het heffen van straatbelasting in het algemeen en mitsdien art. 242*c* der Gemeentewet gerechtvaardigd mag heeten.

Hieruit volgt echter nog niet, dat de wijze van toepassing der laatstbedoelde bepaling in een bijzonder geval met de rechtsbeginselen strookt. Om dit laatste te beoordeelen, dient acht te worden geslagen op factoren van plaatselijken aard.

Nu zijn deze bijzondere plaatselijke omstandigheden in uw gemeente ons slechts ten deele bekend. U zult daarom niet van ons vergen, dat wij een oordeel uitspreken omtrent de bedoelde belastingregeling, die wij trouwens niet eens kennen. Intusschen willen wij toch op een paar punten uw aandacht vestigen, teneinde u in staat te stellen gemakkelijker een oordeel omtrent deze aangelegenheid te vormen.

Dat in uwe gemeente aan de eigenaren der naastbijgelegen erven een bijzondere belasting wordt opgelegd als bijdrage in de kosten voor aanleg en onderhoud der wegen is, zooals boven bleek, op zichzelf niet onrechtvaardig. Zelfs niet tegenover de pachters, voorzoover zij in het vervolg een hoogere pacht moeten opbrengen. Want zij profiteeren meer dan andere burgers van den aanleg en het onderhoud der naburige wegen.

Maar er zijn toch wellicht enkele omstandigheden, die een belasting, die op zichzelf beschouwd niet onrechtvaardig is, toch een onrechtvaardige strekking kunnen geven.

Vooreerst het sterk toegenomen autobus- en vrachtautoverkeer, waartegen de plattelandswegen ten uwent evenmin als elders bestand zijn. Ook de pachters en eigenaren zullen aan dit verkeer deel nemen of er belang bij hebben, dat de wegen op een behoorlijk peil blijven. Doch hun belang zal toch, waarschijnlijk verre na niet opwegen tegen het belang, dat het doortrekkend verkeer bij een goed onderhoud van de bedoelde wegen ondervindt. Een goed onderhouden landweg was vroeger hoofdzakelijk in het belang van den nabijwonenden boer. Thans echter wordt het belang van de omwonenden in de schaduw gesteld door het voordeel, dat het algemeen autoverkeer bij een goeden landweg geniet.

Nu geeft de wet aan de gemeente de bevoegdheid een „billijke" bijdrage in de kosten van wegenaanleg en onderhoud te vorderen. Doch wil de heffing billijk, d.i. rechtvaardig zijn, dan dient ze niet verder te gaan dan de eigenaren door den aanleg en een behoorlijk onderhoud der wegen worden gebaat. En dus zal bij den tegenwoordigen stand van het verkeersvraagstuk van de eigenaren niet meer dan een klein deel van de thans exorbitante kosten van goed wegenonderhoud door middel van straatbelasting mogen worden gevorderd. De rest van deze kosten moet ten laste komen van de gansche burgerij, in 't bijzonder ten laste van de weggebruikers, die dan ook straks, bij het invoeren van de Wegenbelasting, via het wegenfonds, zullen hebben op te brengen de bijdragen, die uit dit fonds aan de gemeenten voor het onderhoud van hare eigen wegen zullen worden verstrekt.

Billijkheidshalve dient o.i. ook, bij het vaststellen van den maatstaf voor de heffing, rekening te worden gehouden met den aard der wegen. Van den eigenaar, die aan een slechten weg grenst, zal naar evenredigheid niet hetzelfde bedrag mogen worden gevergd dan van dengene, wiens eigendom aan een goed onderhouden weg ligt.

Een tweede punt, waarop wij uw aandacht vestigen is dit.

De invoering van de straatbelasting in uwe gemeente kan ook met het oog op de loopende pachtcontracten onbillijk zijn geweest. Een feit is, dat de eigenaren straatbelasting en andere zakelijke belastingen op hunne pachters verhalen. Met dit feit dient bij het invoeren van een dergelijke belasting rekening te worden gehouden.

Bestaan er nu ter plaatse pachtcontracten, die de mogelijkheid laten, de pacht bij invoering of verhooging van zakelijke lasten tusschentijds te ver-

hoogen, of deze lasten voor rekening van den pachter te brengen, dan wordt de positie van de pachters, die aan dergelijke contracten zijn onderworpen, soms zeer moeilijk. Vooral in een tijd als den tegenwoordige, waarin de pachtsommen toch reeds met zooveel moeite worden opgebracht. De billijkheid eischt dus o.i. dat de invoering van de belasting aan een zekeren termijn gebonden wordt (ongeveer samenvallend met den gemiddelden pachttermijn), zoodat de toestand in den landpacht gelegenheid heeft, zich geleidelijk bij den nieuw op te leggen belastingdruk aan te passen.

---

2. VRAAG.

Van wege de gemeente wordt een werk uitbesteed n.l. het aanleggen van een weg van ongeveer 5 K.M. lengte en 5 M. breedte.

Er staat in de besteksvoorwaarden, dat alleen arbeiders uit onze gemeente aan den weg mogen werken. De aannemers betaalden aanvankelijk 40 à 45 cent per uur en hebben later meer moeten geven. Maar toen daarna het werk hier in de gemeente schaarsch werd, nam men de krachten aan tegen zoo voordeelig mogelijk uurloon.

Van werkgeverszijde wordt verdedigd, de loonregeling aan den stand van vraag en aanbod over te laten. Maar nu heeft een der raadsleden een voorstel ingediend om voortaan ook in de voorwaarden te doen opnemen verplichte betaling van minimum loonen. Hierover had ik gaarne uw gedachte.

ANTWOORD.

Het vraagstuk omtrent de wenschelijkheid van besteksbepalingen van sociale strekking heeft tegenwoordig een niet meer zoo actueele beteekenis als vroeger, wijl thans het instituut der collectieve overeenkomsten veel meer dan eertijds is aanvaard en de Arbeidswet den arbeidsduur zeer ingrijpend beperkt.

Toch kan een minimum loonclausule in de gemeentelijke besteksbepalingen nog van zeer veel nut zijn, gelijk blijkt uit het bovenbedoeld geval en gelijk evenzeer blijkt uit het feit, dat een groot aantal gemeentelijke verordeningen bestaat, die het opnemen van o. m. een minimum loonsbepaling bij het aanbesteden van gemeentewerken voorschrijven.

O. i. verdient het opnemen van een minimum loonclausule aanbeveling. De bedoeling van het opnemen van een dergelijke clausule mag natuurlijk niet zijn om aan degenen, die indirect voor de gemeente arbeiden, een financiëele positie te verschaffen, die gunstig afsteekt bij den gemiddelden loonstandaard voor overeenkomstige groepen in zuiver particulieren dienst. De loonclausule zou dan de strekking hebben om een bepaalde categorie der loontrekkers een hoog loon te verschaffen ten koste van de belastingbetalers, ten koste ook van deze minder bevoorrechte groepen arbeiders. Want de hooge looneisch zou uiteraard het werk duur maken en de aannemingssom doen stijgen. De bedoeling moet o. i. uitsluitend zijn om te voorkomen, dat het werk, geheel of ten deele door onredelijk laag betaalde werklieden zou worden verricht.

De gemeente heeft de bevoegdheid een billijke salarieering te eischen. En ze heeft o. i. ook den plicht van die bevoegdheid gebruik te maken. Verzuimt

zij dien plicht, dan draagt zij mede de verantwoordelijkheid voor de onrechtmatigheid, die in de te lage bezoldiging schuilt.

* * *

Tegenwoordig vindt de wenschelijkheid van een minimumloon-clausule in ruimen kring erkenning. Doch aanvankelijk waren er vele bestrijders. De bezwaren, die naar voren werden gebracht en waarover uitvoeriger dan wij hier kunnen doen, o.a. wordt gehandeld door Prof. Diepenhorst (Voorlezingen over de Economie III, 3e druk, p. 187 v.) zijn in hoofdzaak deze: 1. een financieel bezwaar: n.l. de minimumloonclausule drijft, gelijk trouwens allerlei andere besteksbepalingen van sociale strekking de aanbestedingssommen omhoog; 2. een bezwaar voor den aannemer: n.l. het werk wordt duurder en er zal daarom minder worden aanbesteed, een bezwaar, dat trouwens ook de werklieden treft; 3. een bezwaar voor de werklieden: n.l. de minder bekwamen, de zwakkeren, de meer bejaarden zullen worden uitgesloten en alleen de beste krachten zullen in dienst worden genomen.

Deze bezwaren zijn echter in den regel niet van overwegende beteekenis, indien de loonclausule zich aansluit bij den gemiddelden loonstandaard in den overeenkomstigen tak van het particuliere bedrijf.

Gesteld, dat de financieele last voor de gemeente grooter zou zijn dan wanneer geen loonclausule werd opgenomen, dan zal men geneigd zijn bedoelden socialen maatregel af te wijzen. Vooral wanneer deze min of meer zou strekken ter voorkoming van loondaling van toch al vergelijkenderwijs ruim bezoldigde arbeiders b.v. bouwvakarbeiders. Toch zou — naar ons voorkomt — een dergelijke last niet zonder meer mogen worden afgewezen. In sommige bedrijven, met name in de bouwvakken, zijn de standaardloonen weliswaar hoog doch hierbij dient men in het oog te houden, dat de loonschaal daar veelal met bijzondere omstandigheden als seizoenwerkloosheid verband houdt. Laat nu de gemeente toe, dat hare werken worden uitgevoerd tegen loonen lager dan de standaardloonen, dan bevordert zij indirect de verstoring van den bedrijfsvrede en dan wordt zij — wanneer loonen beneden een redelijk peil worden uitbetaald — medeplichtig aan dit sociaal euvel.

De beantwoording van de vraag, of uwe gemeente metterdaad financieele schade zal lijden tengevolge van het opnemen van een loonclausule in de besteksbepalingen, hangt af van de omstandigheden. Is het de gewoonte, dat door het gemeentebestuur het werk gegund wordt aan den laagsten inschrijver zonder meer, dan zou er financieel nadeel door het opnemen van de clausule ontstaan. Er zijn altijd patroons, die beneden het standaardloon betalen en op dien grondslag ook de aannemingssom berekenen. Gewoonlijk zijn het niet de beste aannemers. Vaak zelfs beunhazen, die ten koste van alles het werk zien machtig te worden.

Het is zeer wel mogelijk, dat de gemeente bij haar aanbestedingen wel onderscheid maakt tusschen den eenen en den anderen aannemer en het werk niet gunt aan aannemers, van wie bekend is, dat zij beneden den loonstandaard werken. Zulks niet alleen uit sociale overwegingen, doch evenzeer op grond van het feit, dat juist de loonbetaling veelal een maatstaf is voor de soliditeit van den aannemer. Want een aannemer, die zijn inschrijving zoekt te drukken

door het betalen van lagere loonen dan gemiddeld in den betrokken bedrijfstak worden uitgekeerd, is voor de gemeente, zoowel wat de uitvoering als de financieele regeling van het werk aangaat, 'n gevaarlijke compagnon om mee in zee te gaan.

Volgt een gemeente deze gedragslijn, dan zal het financieel effect van de clausule voor de gemeente niet veelbeteekenend zijn. De gemeente betaalt dan toch reeds aannemingssommen, die op het standaardloon zijn gebaseerd. De clausule heeft dan slechts financieele beteekenis voor den aannemer die, nadat hij zijn inschrijving heeft gebaseerd op gemiddelde loonen en het werk gekregen heeft, hetzij uit winstbejag of tot dekking van mogelijke tegenvallers, de loonen zijner werklieden zou willen drukken.

Hetzelfde geldt ook ten aanzien van het tweede bezwaar, als zou n.l. de uitvoering der werken duurder worden en bijgevolg minder worden aanbesteed. Indien — gelijk naar wij meenen in de meeste gemeenten — aannemingssommen worden betaald, gebaseerd op een gemiddeld loonpeil, dan zal de loonclausule, die zich bij dit loonpeil aansluit, de prijzen niet opzetten. Men zal opmerken: maar de clausule zal dan toch het goedkooper worden der goederen belemmeren. Dit is maar zeer ten deele waar. De gemeentelijke werken zijn maar een gering deel van alles, wat aanbesteed wordt. Laat de gemeente het werken ten haren behoeve beneden de gemiddelde loonen toe, dan zal dit zeker niet van overwegenden invloed zijn.

De clausule wordt dan ook in het algemeen door de patroons zelf aanbevolen als een middel om onderkruiping door slecht betalende beunhazen tegen te gaan. Het praeadvies van Mr. T r e u b, destijds (in 1895) uitgebracht aan de vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek, bevatte als bijlage tal van attesten van menschen in of nauw betrokken bij het aannemersvak ten gunste van besteksbepalingen betreffende den loon- en arbeidstijd.

En wat nu het laatste bezwaar betreft, nog het volgende.

Een minimum loonclausule zonder meer zal ten gevolge kunnen hebben, dat bij overcompleet van arbeidskrachten het eerst de minder bekwamen en niet geheel validen aan den dijk worden gezet. Dit zal vooral het geval zijn in tijden van werkloosheid, zooals thans, of ook als er in de buurt van de uit te voeren werken bekwame arbeiders tegen gemiddeld lagere loonen in dienst zijn en dus aangetrokken worden door het gemeentewerk.

Uit algemeen economisch oogpunt is dit echter eer een voordeel dan een nadeel. Dat de bekwaamste arbeiders bij het tewerkstellen een zekeren voorsprong hebben boven de minder bekwame, beteekent voor de laatsten een prikkel tot ijver om vooruit te komen. En wanneer er — zooals thans — voor een groot deel der werklieden geen werk te vinden is, dan moet erkend worden, dat het sociaal en economisch nadeel minder groot is, wanneer de onbekwame en gedeeltelijk invaliden, dan wanneer de bekwaamste arbeiders werkloos zijn.

Hoe dit echter ook zij, de gemeente moet o.i. hare bepalingen niet zoo maken, dat de minder bekwame en minder valide arbeiders kans loopen om uitgestooten te worden. Het is mogelijk, dat de aannemer van dergelijke krachten, zij 't ook tegen lagere loonen, op zeer economische wijze kan gebruik maken.

Dit maakt het van belang, om de minimum loonclausule met zekere soepelheid samen te stellen. Men kan in 't algemeen verwijzen naar de loonclausules der collectieve contracten en — bij verschillende tarieven in de ter plaatse geldende contracten — het gemiddelde nemen, zulks ter beslissing van den directeur van gemeentewerken of van den betrokken wethouder; men kan ook — zooals in Amsterdam — door B. en W. voor de verschillende categorieën de minimumloonen doen aangeven, geldend voorzoover niet de regelingen der collectieve contracten door B. en W. zijn aanvaard; doch men zal daarnaast uitzonderingsbepalingen moeten opnemen voor jeugdige werklieden en in 't algemeen aan B. en W. of den betrokken wethouder of aan den directeur van gemeentewerken de bevoegdheid moeten toekennen om te beslissen tot welke rubriek een bepaalden werkman of een bepaalde groep werklieden behoort en om in uitzonderingsgevallen afwijkingen van de vastgestelde of collectief geregelde tarieven toe te staan. Op die wijze kan men moeilijkheden, die zich voordoen en niet altijd zijn te voorzien, ondervangen.

---

3. VRAAG.

Is het wel volkomen in de lijn van de a. r. beginselen dat aan de Tweede Kamer het recht van initiatief is toegekend?

En is het in overeenstemming met onze opvatting van de volksvertegenwoordiging dat van dit recht wordt gebruik gemaakt?

ANTWOORD.

Het recht van initiatief was reeds opgenomen in de grondwet van 1814 toen de Staten-Generaal nog betrekkelijk geringe bevoegdheid hadden. Met name miste de Tweede Kamer toen nog het recht om in wetsvoorstellen hun door den Koning voorgelegd, wijzigingen te brengen (recht van amendement). Dit recht van amendement werd hun eerst in 1848 toegekend.

Oppervlakkig beschouwd, lijkt het recht van initiatief d. i., naar luid van art. 117 der Grondwet, het recht der Staten-Generaal om voorstellen van wet aan den Koning te doen, van veel grooter beteekenis dan het recht van amendement, doch feitelijk is het toch anders.

Men ziet dat duidelijk in de practijk. Het recht van amendement is vrij gemakkelijk te hanteeren en wordt dan ook, om zoo te zeggen, dagelijks uitgeoefend. Het indienen van een amendement eischt immers in den regel slechts een tamelijk eenvoudigen voorarbeid en is een geschikt middel om een wetsontwerp, dat anders wellicht geen meerderheid zou hebben verkregen, voor een meerderheid aannemelijk te maken. Doch het ontwerpen van een wetsvoorstel eischt — wil men kans hebben op aanneming door de Staten-Generaal — doorgaans een niet geringe voorbereiding. En voor een dergelijke voorbereiding ontbreken aan de kamerleden de hulpmiddelen (departementen en bijzondere adviseurs of adviescommissies) die aan de Regeering ten dienste staan. Van het recht van initiatief wordt dan ook betrekkelijk zelden gebruik gemaakt.

Vraagt u nu of dit recht op zichzelf en de gebruikmaking van dit recht strooken met de a.r. beginselen, dan kunnen wij op die vraag niet kortweg een bevestigend of ontkennend antwoord geven.

De volksinvloed door middel van de volksvertegenwoordiging geoefend, uit zich gewoonlijk door het aannemen of verwerpen van regeeringsvoorstellen, het aannemen van moties, het aanbrengen van wijzigingen in voorgelegde ontwerpen enz. Doch in sommige omstandigheden kan er aanleiding zijn, dat deze invloed zich in een initiatief-voorstel uitspreekt. U denke bijv. aan het wetsvoorstel van Groen van Prinsterer in het zittingsjaar 1854—1855 ingediend, strekkend tot een partieele aanvulling van de lager onderwijswet 1806, teneinde aan de vrijheidsbelemmering door de plaatselijke besturen bij de oprichting van bijzondere scholen een einde te maken en dus de wettelijke schoolvrijheid met de grondwettelijke in overeenstemming te brengen. Het betrof hier een geval, waarin de Regeering haar plicht om met een dergelijk ontwerp te komen verzaakte, ondanks den aandrang van talrijke volksgroepen, door Groen van Prinsterer en de zijnen in de Kamer vertolkt en ook door de Kamer overgenomen (Adviezen II pp. 89 v.v.)

In het algemeen zal de Kamer o. i. slechts dan gebruik mogen maken van haar recht van initiatief, wanneer andere middelen (b.v. het aannemen van een motie of een amendement) niet doeltreffend gebleken zijn. En in dat geval dient het initiatief-voorstel zich nog te beperken tot het aangeven van hoofdlijnen. Het samenstellen van een gedetailleerd voorstel ligt niet op den weg van de Kamer, doch — indien daartoe termen zijn — op dien van de Regeering. Groen van Prinsterer's voorstel behelsde slechts een tweetal artikelen, waarin op eenvoudige wijze de vrijheid van het bijzonder onderwijs was geformuleerd. Ook het voorstel van Mr. Rutgers inzake plaatselijke keuze voldeed aan die voorwaarde.

Daartegenover lijkt ons het indienen van een voorstel van ingrijpenden aard zonder dat de gewone middelen om invloed op de Regeering uit te oefenen, zijnuitgeput, een daad van revolutionaire strekking. Zoo b.v. het ontwapeningsvoorstel dat door de socialistische Kamergroep werd ingediend. Gesteld, er ware voor de z.g. ontwapeningsgedachte van dit ontwerp (d.w.z. geen ontwapening doch beperking en herziening der bewapening) een meerderheid in de Kamer te vinden, dan zou b.v. door middel van een motie aandrang op de Regeering kunnen worden uitgeoefend. De Regeering zou dan in de gelegenheid zijn te overwegen wat haar te doen stond. En mocht zij bereid zijn om — zij 't ook na kabinetswisseling — tot uitvoering over te gaan, dan zou zij zelve het betreffende ontwerp kunnen samenstellen met inachtneming van hetgeen wenschelijk is met het oog op omstandigheden van nationalen en internationalen aard, welke omstandigheden juist bij het vraagstuk van de defensie zulk een overwegende beteekenis hebben en waarvan de Regeering uiteraard beter op de hoogte is dan de Kamer. Het indienen van het ontwapeningsvoorstel maakt dan ook (althans voorzoover de voorstellers iets anders bedoelen dan partijpropaganda) den indruk van een revolutionaire daad, die eigenlijk niets anders beoogt dan het onderwerpen van de Regeering aan een maatregel, die, met de Grondwet in strijd, alleen bij gemis aan verantwoordelijkheidsbesef zou kunnen worden aanvaard en alsdan desorganisatie van een belangrijk deel van het Staatsbestuur zou ten gevolge hebben. Door aanneming van een dergelijk voorstel zou het parlement o. i. de grenzen van zijn bevoegdheid overschrijden. En zelfs een socialistisch kabinet zou, gezien de houding van het buitenland, bij aanneming van het ontwerp, met het voorstel verlegen staan.

De a.r. beginselen nopen o. i. niet om afwijzend te staan tegenover het recht

van initiatief. Doch wel dwingen zij om bij het gebruik ervan de noodige voorzichtigheid te betrachten, opdat de hanteering van dit recht niet worde een revolutionaire aantasting van het gouvernement.

---

4. VRAAG.

In onze kiesvereeniging komt een voorstel aan de orde van de volgende strekking: De candidaten voor de a.r. lijst (gemeenteraadsverkiezing) zullen moeten beloven om — ingeval ze door voorkeurstemmen worden gekozen — de beslissing over het al of niet aannemen van den zetel over te laten aan de kiesvereeniging. Dat voorstel houdt verband met den wensch van de drie dorpen die tot onze gemeente behooren, om elk een afzonderlijke vertegenwoordiger in den Raad te hebben. Mijn vraag is: kan dat nu zoo maar?

ANTWOORD.

De Wet verbiedt niet uitdrukkelijk een dergelijke overeenkomst met de candidaten te treffen.

Toch bestaat er o. i. wettelijk bezwaar tegen dergelijke afspraken. De Kieswet heeft nu eenmaal het instituut der voorkeurstemmen aanvaard. Weliswaar hebben de voorkeurstemmen niet veel waarde, daar het grootst aantal stemmen alleen de rangorde der lijst kan verbreken, voorzoover de candidaten meer voorkeurstemmen hebben dan de helft van den lijstkiesdeeler (d. i. het aantal stemmen van de lijst gedeeld door het aantal toegekende zetels) bedraagt. Zie art. 104 der Kieswet. Maar ze hebben dan toch waarde. De kiezers hebben dus tot op zekere hoogte het recht — al mag dit dan ook practisch een niet veel beteekenend recht zijn — door middel van hun stembiljet de volgorde van de verkiezing te regelen.

Eischt nu de kiesvereeniging van de candidaten, dat ze bij verkiezing door middel van voorkeurstemmen hun mandaat zullen neerleggen, dan wordt — aangenomen dat de candidaten dien eisch accepteeren en er zich aan houden — dit recht der kiezers feitelijk geannuleerd en dus in strijd met den geest der wet gehandeld.

Strekt die eisch zich slechts uit tot het beschikbaar stellen van het mandaat in bedoeld geval, dan gaat de aantasting van het recht der kiezers niet zoo ver als bij een verplicht prijsgeven van den zetel zonder meer; doch dan wordt op dit recht toch in elk geval inbreuk gemaakt, inzoover de kiesvereeniging als beslissende instantie geschoven wordt tusschen de kiezers en de bij voorkeurstemmen gekozen candidaten.

Wij zouden om die redenen niet willen adviseeren tot een dergelijke afspraak. Ze kan misschien onloyaal optreden bij de verkiezingen voorkomen. Doch wij vreezen, dat men door dergelijke afspraken een bron van oneenigheid aanboort. Is men er zeker van dat de candidaten zich aan de afspraak zullen houden en zich bij een voor hen ongunstige beslissing van de kiesvereeniging zullen neerleggen? Ten aanzien van de candidaten, die zich in den verkiezingstijd niet aan verkeerde practijken weten te onttrekken — en voor die candidaten heeft de regeling toch de meeste beteekenis — bestaat die zekerheid wel het minst. En ten aanzien van candidaten, die bij voorkeurstemmen gekozen zijn, zonder

dat hen in eenigerlei opzicht een verwijt is te maken van onorganisatorisch optreden, zou het ontnemen van een reeds toegewezen raadszetel een welllicht uiterst pijnlijke procedure zijn en ook de kiesvereeniging voor groote moeilijkheden plaatsen.

Wij zouden liever den verkiezingsstrijd zonder dergelijke afspraken willen ingaan. Wenscht men bij het aanwijzen van candidaten rekening te houden met districtswenschen, dan is daartegen o. i. geen overwegend bezwaar in te brengen, mits dan maar op den voorgrond staat, dat deze behartiging van districtswenschen binnen de grenzen der Kieswet beperkt blijft, d. w. z. door voorkeurstemmen kan worden ongedaan gemaakt.

Gestreefd moet worden naar een zoodanige samenstelling der candidatenlijst, dat voorkeurstemmen uitzondering blijven.

En in elk geval kan de kiesvereeniging door het advies: stemmen op no 1 van de lijst, reeds invloed in den gewenschten zin oefenen.

---

5. VRAAG.

Kunt u mij ook inlichtingen verstrekken omtrent het vraagstuk der gemeentelijke autonomie? Heeft het a.r. standpunt ten aanzien van dit vraagstuk ook beteekenis voor de practijk van het gemeentebestuur?

ANTWOORD.

Handhaving van de gemeentelijke zelfstandigheid, natuurlijk met eerbiediging van het Rijks- en Provinciaal gezag en van de rechten van het gezin, is een antirevolutionaire eisch, die o. i. ook in de practijk der gemeentepolitiek naar voren moet worden gebracht. Wel is waar spreekt deze eisch in de eerste plaats tot de hoogere wetgevers en bestuurders. Het is toch een feit, dat dezen, vooral bij een uitgebreide en zich steeds verder uitbreidende Staatsbemoeiing, voortdurend te worstelen hebben met de neiging om de gemeentelijke Overheid op zij te dringen of te verlagen tot een instrument, dat zich gehoorzaam naar alle aanwijzingen voegt. En het is mitsdien alleszins terecht, dat in artikel X van het a.r. program van beginselen speciaal aan de Rijksoverheid wordt voorgehouden om bij het treffen van hare regelingen de plaatselijke en gewestelijke autonomie te ontzien. Maar toch mag niet worden vergeten, dat de gemeentebesturen en wel met name de gemeenteraden, als de natuurlijke verdedigers der gemeentelijke zelfstandigheid, den wachtpost hebben te betrekken, teneinde schending dier zelfstandigheid te voorkomen.

Men kan de quaestie van de gemeentelijke autonomie van twee zijden bezien. Onderzoekt ge hoe deze autonomie in Wet en Grondwet geregeld is, dan poogt ge het vraagstuk van zijn staatsrechtelijke zijde te benaderen. Doch trachten we op te sporen hoe die regeling *behoort* te zijn en te worden toegepast, dan betreden we het politiek terrein.

Zoowel de staatsrechtelijke als de politieke zijde van het vraagstuk is voor de gemeentebesturen van groot gewicht.

De staatsrechtelijke zijde. Want hoe zullen de gemeentebesturen, zonder behoorlijke kennis der positiefrechtelijke verhoudingen kunnen voldoen aan den

tweevoudigen eisch van eenerzijds eerbiediging van het hooger gezag en dus ook van het door dit gezag met betrekking tot de gemeente gegeven voorschriften en van anderzijds verdediging van de belangen van de gemeente tegenover een mogelijke rechtsschennis door de hoogere organen? Juist van a. r. zijde dient men bedacht te zijn om aan dien eisch te voldoen. Verzuimt men dit, dan dreigt de gemeentelijke politiek uit te loopen op een ondermijning van het gezag der Overheid en van de wet, of wel oorzaak te worden van een nog verder voortschrijdenden inbreuk op de gemeentelijke zelfstandigheid, waardoor tenslotte het Staatsbestuur kan worden gedesorganiseerd.

Ook de politieke zijde is allerminst van belang ontbloot. Weliswaar kan deze zijde, voorzoover zij ons noopt tot een toetsing van de positiefrechtelijke verhouding aan de a.r. beginselen terzijde worden gelaten, zoo willen we blijven op het terrein der gemeentepolitiek. Want de gemeentepolitiek beweegt zich *binnen* het kader van de wet en behoeft derhalve niet — gelijk de Rijkswetgever — te onderzoeken, hoe de wettelijke regeling behoort te zijn.

Doch wel heeft de gemeentepolitiek zich bezig te houden met de vraag, hoe de voorschriften van Grondwet en Gemeentewet, die de verhouding tusschen gemeente en hooger gezag regelen, behooren te worden *toegepast.*

Die voorschriften nu vormen niet een scherp belijnd stelsel, dat als het ware blindelings kan worden gevolgd, doch de regeling is soepel, laat ruimte voor een zoodanige toepassing, dat de gemeentelijke autonomie van hare levenssappen wordt beroofd en tot zoo enge proportie wordt teruggebracht, dat er niets overblijft dan een leege huls, een vorm zonder inhoud en het gemeentebestuur tot een dood mechanisme in de hand van de hoogere machten wordt verlaagd. En tegen een dergelijke politiek hebben de gemeentebesturen te waken.

* * *

Allereerst enkele opmerkingen over de staatsrechtelijke zijde van het vraagstuk.

Onze Grondwet huldigt het beginsel van *volstrekte* zelfstandigheid van de gemeentelijke Overheid binnen de sfeer harer huishouding. De zelfstandigheid der gemeentebesturen werd niet door de Grondwet in het leven geroepen, doch deze sloot zich aan bij den bestaanden, historisch geworden, toestand. De gemeentelijke autonomie was er — evenals de grenzen der gemeenten er waren — toen de Grondwet kwam. En deze bevoegdheid werd door die wet kortweg aanvaard. De regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente werd aan den Raad *overgelaten.*

Ook door den auteur van de Gemeentewet, Thorbecke, werd dit grondwettelijk beginsel onomwonden erkend. En al hebben ook Grondwet en Gemeentewet de mogelijkheid geopend, om zelfs in belangrijke mate inbreuk op de gemeentelijke autonomie te maken, b.v. door de gemeentelijke begrooting en rekening te binden aan de goedkeuring van eGd. Staten, waardoor deze colleges een belangrijke medezeggenschap verkregen in de financiëele aangelegenheden der gemeente; en al zag de gemeente zich door tal van wetten en wettelijke maatregelen belangrijke onderwerpen van Overheidszorg aan hare autonome zelfstandigheid onttrekken: toch bleef het grondwettelijk beginsel van souvereiniteit der gemeente binnen eigen gebiedssfeer in ons gemeenterecht gehandhaafd.

Hoever nu strekt deze sfeer zich uit?

Een scherp gepreciseerd antwoord is niet te geven. De gemeentelijke gezagssfeer is niet een standvastige en onveranderlijke grootheid. Juist het tegendeel is het geval.

Naast en boven de gemeente bevinden zich twee andere huishoudingen, n.l. die van den Staat en van de Provincie, met welke tezamen en *na* wie de gemeente de regelende en besturende macht uitoefent. En zoo is tenslotte de grens van de huishouding der gemeente afhankelijk van de grens, die de hoogere machten voor *hare* huishouding traceeren [1]).

Gaan Rijk en Provincie er toe over om een bepaald onderwerp, tot dusver aan de gemeentelijke zorg toevertrouwd (b.v. het toezicht op de bioscoopvoorstellingen), te trekken binnen de sfeer der Staats- en Provinciale huishouding, dan beteekent dit dus een vernauwing van de grenzen der gemeentelijke autonomie. En tegen overschrijden van die grenzen door de gemeentebesturen waken de artikelen 150 en 153 van de Gemeentewet, door een verbod aan den gemeentelijken wetgever om te treden in hetgeen van algemeen Rijks- of Provinciaal belang is, onder bedreiging van schorsing en vernietiging van verordeningen, welke die grenzen, naar het oordeel van het Rijksgezag, niet respecteeren.

Doch hierop behoort toch immer de nadruk te worden gelegd: zoolang niet de hoogere macht hare zorg heeft uitgestrekt over een bepaald onderwerp, dat binnen de sfeer der gemeentelijke huishouding ligt, is de gemeentelijke Overheid *met uitsluiting van iedere andere macht bevoegd om over de regeling betreffende dat onderwerp te beslissen.* „Wie" — aldus de meest gezaghebbende autoriteit op het gebied van het gemeenterecht, Prof. Oppenheim — „de autonomie inroept om te verhinderen, hetzij dat onderwerpen waarover de gemeente hare zorg uitstrekt, worden overgebracht naar het domein van rijk of provincie, of dat de gemeente binnen hare grenzen wordt teruggedrongen waar deze door de hoogere macht worden geoordeeld te zijn overtreden, schermt met een woord. Maar wie leert dat, zoodra eene aangelegenheid als een stuk gemeentehuishouding is erkend, de hoogere macht *nooit en nimmer,* iets kan scheppen in de gemeente; *nooit en nimmer,* zoolang niet een speciale wet grove verwaarloozing van de gemeentehuishouding constateert, treden kan *in de plaats* van den gemeentelijken wetgever, die zelf moet weten, òf en hoe hij regelen wil en tegenover wien hooger gezag louter afwerend, vernietigend, te werk kan gaan, dit laatste nog slechts zoover de Grondwet deze afwerende tusschenkomst erkent, hij doet niets anders dan het woord „overlaten" van de grondwet herleiden tot de eenige beteekenis die het hebben kan" [2])

Van aantasting dezer zelfstandigheid der gemeentebesturen binnen hun gebiedssfeer levert echter de bestuurspractijk der hoogere organen maar al te veel voorbeelden. Hoe vaak wordt niet onder dreigement met vernietiging van eene verordening aan den Gemeenteraad het inzicht van de Regeering of Ged. Staten opgedrongen, of door het hoogere orgaan bij subsidieverleening (b.v. voor werkloozenzorg) eischen gesteld, waardoor dit orgaan de gemeentelijke Overheid van haar plaats verdringt. Tegen eene dergelijke aantasting behoort, met beroep op het grondwettelijk beginsel, door de gemeentebesturen ernstig protest te worden aangeteekend.

* * *

Laten we thans letten op de politieke zijde van het vraagstuk.

Ligt aan de gemeentelijke zelfstandigheid een politiek beginsel, een a.r. beginsel ten grondslag? Die vraag behoort zonder eenige aarzeling bevestigend te worden beantwoord. Het is het a. r. beginsel, dat eerbiediging vergt voor historisch geworden toestanden en verkregen rechten en zich plaatst tegenover het beginsel der revolutie, dat aanstonds bereid is deze toestanden en rechten aan de willekeur van een toevallige meerderheid op te offeren.

De gemeenten (Steden) hadden van oudsher het recht om naar eigen inzicht hunne bestuursaangelegenheden te behartigen. „Ieder hoofd van een gezin, iedere corporatie, iedere stand, was, in den aanvang der eigenaardige bevoegdheid, geregtigd over persoon en eigendom te beschikken, aan onderhoorigen de wet te stellen, eigen zaken te regelen naar goedvinden; een *imperium* te doen gelden, hierin alleen van het souverein gezag verschillend dat er de onafhankelijkheid aan ontbreekt, kenmerk der Souvereiniteit" [3]). En het is deze zelfstandigheid, waarvoor ook heden nog door het a.r. beginsel eerbiediging wordt gevraagd.

Nu mag dit echter niet aldus worden verstaan, dat het beginsel der gemeentelijke autonomie zich verzet tegen iedere inkrimping der bevoegdheid van de gemeente. Dit is de bedoeling niet. Bij de voortschrijdende ontwikkeling van het maatschappelijk verkeer blijkt het herhaaldelijk, dat bepaalde belangen niet langer plaatselijk kunnen worden geregeld, doch een centrale regeling noodig is. Zoo b.v. het verkeerswezen. Doch wel eischt het beginsel verzet tegen iedere poging om zonder deugdelijken rechtsgrond louter uit lust tot centralisatie, uit bewondering voor een mooi uitgedacht administratief systeem, aan de plaatselijke besturen de verzorging van eigen zaken uit handen te nemen en op die wijze de gemeentelijke autonomie te ontzenuwen.

„Zelfstandigheid der deelen bij ondergeschiktheid aan het geheel, is de *conditio sine quâ non* van een welgeorganiseerden Staat". Dit van staatsmanswijsheid getuigende woord van Groen van Prinsterer bij de behandeling der Provinciale wet in de IIde Kamer heeft voor ons land wegens ons historisch verleden, maar niet minder ook in verband met ons eigenaardig volkskarakter, dat, wars van ambtelijke centralisatie, slechts bij een groote mate van vrijheid en zelfstandigheid in eigen kring een behoorlijken gang van zaken waarborgt, wel zeer bijzondere beteekenis.

Het is daarom verklaarbaar, dat ook buiten den a.r. kring talrijke voorstanders van de gemeentelijke autonomie, zij 't ook op grond van overwegingen van zuiver opportunistischen aard, gevonden worden.

Toch is er verschil in uitgangspunt. Thorbecke — hoewel als practisch staatsman wel terdege beseffend de beteekenis van de gemeentelijke zelfstandigheid voor ons land — was toch te zeer doordrongen van den rationalistisch-liberalistischen geest om niet aan een ambtelijke Rijksregeling in het algemeen de voorkeur te geven. Alles wat vatbaar is voor algemeene regeling moest — volgens hem — bij de wet worden vastgesteld. „Zelfstandigheid, het vermogen om zich naar eigen regel te gedragen moet", aldus zijn betoog in de Memorie van beantwoording op het afdeelingsverslag van de IIde Kamer omtrent het ontwerp-Gemeentewet, „naar het inzien des Gouvernements, rusten op bijzonderheid van aard of behoeften, die bijzondere regels vorderen. Verder dan die bijzonderheid het medebrengt, mag de zelfstandigheid niet gaan, of

zij ware zonder grond. *Voorzooveel onze gemeenten gelijken aard en gelijke behoeften hebben, behoort die gelijkheid tegen plaatselijken eigenzin te worden gehandhaafd.*" [4])

Doch tegenover Thorbecke's beginsel van algemeene regeling voorzoover die mogelijk was, stelde Groen van Prinsterer den eisch om door de lagere besturen *alles* te doen regelen, wat haar aangaat *ook al zijn hare belangen vatbaar voor algemeene regeling.* Natuurlijk erkende ook hij, dat er zaken zijn, die algemeen geregeld moeten worden. Doch de provinciale- en gemeentelijke regeling moest, volgens hem, *voorop* gaan.

Duidelijk kwam dit naar voren in zijn antwoord op bovengemelde uitspraak van Thorbecke: „Tot dusver was het „geene gelijkvormigheid", dan wanneer zij vereischt werd; wanneer de noodzakelijkheid van algemeene regelen niet blijkt, is het wenschelijk, dat er veelsoortige ontwikkeling van dezelfde algemeene beginselen zij, volgens den regel *variis modis bene fit* en volgens hetgeen met vrijheid en zelfstandigheid bedoeld werd. Nu daarentegen wil de Minister gelijkvormigheid, zoo dikwijls ze verkrijgbaar is; zelfstandigheid, wanneer men het stellen van algemeene regels ondoenlijk vindt. Dus wordt de zelfstandigheid, vroeger *ideaal, een noodzakelijk kwaad*". (Adviezen I, p. 351/2).

Deze Thorbeckiaansche geest heeft, tot schade van de gemeentelijke zelfstandigheid, haren invloed op bestuur en wetgeving geoefend. De Grondwet gaf aan het centrale gezag het middel in de hand om de gemeentelijke autonomie niet slechts te beperken, doch haar desnoods met behulp van het repressief toezicht geheel te knakken. Niet alleen wegens strijd met de wet, doch ook wegens strijd met het algemeen belang werd schorsing of vernietiging van gemeentelijke verordeningen mogelijk. En de beoordeeling of een verordening in strijd met het algemeen belang is, werd aan dit centrale gezag overgelaten, zonder dat bij strijd tusschen gemeente- en Rijksbelang eene rechterlijke instantie het beslissende woord te spreken had. Zelfs ging de Gemeentewet nog verder door aan den Burgemeester — een door de Kroon benoemd ambtenaar — een vrijbrief te geven om besluiten van den Raad of van B. en W. niet uit te voeren, indien hij ze in strijd acht met het algemeen belang (art. 70 Gem.wet).

Op die wijze werd een strakke band om de gemeentelijke autonomie geslagen. En die band werd in de practijk van wetgeving en bestuur herhaaldelijk nauwer aangehaald.

In de wetgeving, doordat groote brokken van de gemeentelijke huishouding werden afgesneden en tot Rijksbelang werden gestempeld, terwijl aan de gemeente slechts een zeer beperkte zelfstandigheid bij de uitvoering der Rijksregeling werd gelaten; zoo zelfs, dat veeleer van „ambtelijke" uitvoering dan van „zelfbestuur" kon worden gesproken.

In het bestuur, doordat het toezicht der hoogere besturen dikwijls ontaardde in een soort van voogdij, waarbij onder bedreiging met vernietiging van verordeningen of inhouding van financiëele bijdragen de gemeenten in een bepaalde richting werden gedrongen.

* * *

Uiteraard zijn de gemeenten, ondergeschikt als zij zijn aan de hoogere be-

sturen, niet competent om een einde te maken aan een regeerpractijk, die hare zelfstandigheid aantast. Een middel daartoe zou kunnen zijn wijziging van de Gemeentewet, waardoor de verordeningsbevoegdheid ruimer gesteld werd dan de enge grenzen van artikel 150. Een wijziging n.l., die een einde zou maken aan den toestand, dat de gemeente aanstonds geheel wordt teruggedrongen van een onderwerp van gemeentezorg, zoodra Rijk of Provincie maar even dit onderwerp binnen hunne regelingsbevoegdheid hebben getrokken. Een middel zou ook kunnen zijn het instellen van een rechterlijke instantie onafhankelijk van het uitvoerend gezag, ter beslissing van geschillen tusschen dit gezag en de gemeentebesturen en een betere financiëele regeling tusschen Rijk en gemeenten, dan thans bestaat. Maar vooral zal daartoe noodig zijn eerbied van den hoogeren wetgever voor het beginsel der gemeentelijke autonomie.

Toch past der gemeente allerminst eene lijdelijke houding. De gedragingen van de gemeentebesturen zelf zijn voor de handhaving van de gemeentelijke autonomie van groote beteekenis. Een behoorlijk beheer der gemeente *voorkomt* goeddeels het ingrijpen van hoogerhand en biedt waarborg tegen de centraliseerende tendenz, die aan elk hooger bestuur eigen is; terwijl, omgekeerd, een gemeentelijk wanbeheer en een onbevredigende uitvoering van Rijks- en Provinciale regelingen die tendenz tot schade van de gemeentelijke zelfstandigheid prikkelt.

Verwaarloozing der financieele belangen noopt Ged. Staten aan de gemeente een bepaalde gedragslijn voor te schrijven op straffe van onthouding van de door de wet vereischte goedkeuring van begrooting en rekening.

Krenking van de rechten van ingezetenen of schending van de voorschriften van hoogere besturen geeft aan de Kroon aanleiding om van haar vernietigingsrecht gebruik te maken. En een gebrekkige uitvoering van de wetten en besluiten, waarvan de uitvoering aan de gemeenten is opgedragen (het gemeentelijk zelfbestuur), werkt de ambtelijke centralisatie in de hand of leidt er toe, dat de gemeenten steeds meer van zelfstandige uitvoerders dezen regelingen tot instrumenten van het Rijksgezag worden gedegradeerd.

Vandaar, dat het beginsel der autonomie nauwgezetheid, kennis en verantwoordelijkheidsgevoel bij de behandeling van de gemeentelijke zaken vereischt; een eisch, die niet slechts aan de bestuurders der gemeente zelve, maar ook aan het personeel, althans voorzoover dit een leidende functie bekleedt, behoort te worden gesteld.

Een preventief middel tegen aantasting van de gemeentelijke zelfstandigheid van de zijde der hoogere besturen ligt vaak ook in de bereidwilligheid der gemeenten tot saamwerking bij de behartiging van speciale belangen. Dit geldt uiteraard vooral voor kleinere gemeenten. Er zijn belangen, zooals b.v. waterleiding- en lichtvoorziening, ziekenverpleging, onderwijs, uitbreiding van straten- en wegennet enz., die niet altijd door een gemeente afzonderlijk kunnen worden ter hand genomen, en toch niet — zonder groote schade voor de ingezetenen — door de gemeentebesturen kunnen worden terzijde gesteld. Dan is saamwerking geboden. Die saamwerking kan op verschillende wijzen geschieden. Ze kan plaats hebben hetzij ingevolge bijzondere wettelijke voorschriften, zooals bij het keuren van vleesch en waren of bij het oprichten van een openbare school, hetzij krachtens de algemeene regelen van de artikelen 121 v.v. van de Gemeentewet, of ook door het oprichten van naamlooze vennootschappen of stichtingen, waarvan de gemeenten de aandeelhouders zijn.

Doch hoe zij ook plaats grijpt, ze is, vooral voor de kleinere gemeenten, van het hoogste belang. Want ze voorkomt het ingrijpen van de hoogere besturen (Rijk en Provincie), die bij gebleken onmacht der kleinere gemeenten, wel haast verplicht zijn de belangen te gaan verzorgen, die van nature binnen de sfeer der gemeentelijke Overheid liggen.

Tenslotte: blijkt, ondanks de zorg der gemeentebesturen, toch weer van machtsoverschrijding van het hooger gezag, dan blijft aan den Raad slechts over een woord van protest te doen hooren. Is de provincie de schuldige, dan kan het koninklijk vernietigingsrecht de machtsoverschrijding beteugelen. Doch tegen schending door het Rijksgezag blijft slechts het middel over van art. 148 der Grondwet, d. i. gebruikmaking van het petitierecht, teneinde langs dien weg het door de Grondwet gewaarborgde belang der gemeentelijke zelfstandigheid bij de Kroon voor te staan.

---

[1]) Mr. Oppenheim: „Het Nederlandsche gemeenterecht", 4e dr. I, p. 66.
[2]) t.a.p. I, p. 69.
[3]) Mr. Groen v. Prinsterer: „Ongeloof en Revolutie", 2e dr. p. 43. Men zie ook: „Grondwetsherziening en Eensgezindheid", p. 371.
[4]) Wij cursiveeren.

HET NEDERLANDSCH-BELGISCH VERDRAG

(Het verdrag waarover dit artikel handelt is verworpen. Het heeft dus als zoodanig zijn beteekenis verloren. De zaak zelf blijft evenwel aan de orde: men neemt algemeen aan, dat nieuwe onderhandelingen zullen plaats vinden. Na korter of langer tijd zouden we dan opnieuw voor een ontwerp-verdrag komen te staan. Daarom is het wellicht nuttig, van het nu verworpene met inbegrip van de er tegen aangevoerde bezwaren en van de ten gunste aan te voeren argumenten — goeddeels aan bekende documenten ontleend — door een voorstander van het verdrag nog eens een overzichtelijk beeld te geven. Als strijdschrift is dit artikel, zooals den lezer zal blijken, geenszins bedoeld. *Noot van de Redactie.*)

In den loop der discussies over het Nederlandsch-Belgisch verdrag is in Anti-Revolutionairen kring — zoo b.v. in een vergadering te 's Gravenhage, door „Nederland en Oranje" aan de zaak gewijd — de verzuchting geslaakt, dat het niet hebben van een eigen Anti-Revolutionaire buitenlandsche politiek thans zoo smartelijk gevoeld werd. De verzuchting is te verstaan, maar was ze ook gerechtvaardigd, nù, in déze omstandigheden? Zeker, het zou een genoegen zijn, in dit tijdschrift een artikel te wijden aan de hoofdlijnen van buitenlandsche politiek naar Anti-Revolutionaire opvatting, maar zou zulk een beschouwing thàns veel ter zake hebben gedaan? Vooreerst zij de niet al te gewaagde stelling geponeerd, dat, hoe meer men van het centrum van het menschelijk leven, hier verstaan als het ik, over gezin, familie, groep en volk, gaat in de richting van het geheel, de menschheid, hoe minder steun gevonden wordt in duidelijke uitspraken van Gods Woord ter zake onzer bedoelingen en onzer daden, hoe meer het leven beheerscht wordt door wat niet in engeren zin, doch slechts in ruimeren zin godsdienst is, christelijke moraal, zoo men wil. Voorts dient erop te worden gewezen, dat er is eenheid in beginselen, die het leven beheerschen. Er is toch zeker niet een moraal voor den enkelen mensch, een andere — om tusschenvormen nu maar over te slaan — voor familie of volk, weer een andere voor de internationale gemeenschap. Nòch de enkele mensch nòch het volk mag haten of stelen of op andere wijze de ongerechtigheid doen. En in de derde plaats: het Nederlandsch-Belgische verdrag is wel een economisch-technische en volkenrechtelijk-technische materie, maar ligt overigens geheel binnen het terrein, waarop men oordeelen kan met behulp van de algemeene begrippen, welke een christelijke moraal vormen, waarover men het in christenlanden algemeen eens zou kunnen zijn. Gaat men bij dit verdrag niettemin uiteen, hetzij om bepaalde moreele overwegingen, hetzij om economisch-technische of volkenrechtelijk-technische redenen, dan schijnt er geen specifiek Anti-Revolutionaire buitenlandsche politiek denkbaar, die deze scheiding zou opheffen.

* * *

Het gaat bij de beoordeeling van dit verdrag hier te lande veelszins om een quaestie van mentaliteit. De vraag is, in welken geest men dit verdrag bij het licht van het verleden en in zijn beteekenis voor heden en toekomst zal bezien. En op die vraag geven de voorstanders en de tegenstanders niet geheel hetzelfde antwoord. Althans is er, als het antwoord in hoofdzaak hetzelfde is, een nuance van groote praktische beteekenis. In dit verband zij ditmaal geen beroep gedaan op uitspraken van Gods Woord, voor den Anti-Revolutionair het richtsnoer bij uitnemendheid, maar op een heidensch schrijver, die met eenige kernachtige zinnen de elementaire volkenrechtelijke opvattingen van het alleroudste Rome beschrijft en daarbij een toon aanslaat, die zoo geheel in overeenstemming is met onze christelijke opvattingen. Sallustius zegt in zijn geschiedenis der samenzwering van Catilina (hoofdstuk VI), dat de oude Romeinen, nadat zij door hun dapperheid de gevaren hadden afgewend, die hun jongen staat bedreigden, aan bondgenooten en vrienden hulp brachten en vriendschapsbetrekkingen aanknoopten meer door weldaden te bewijzen dan door ze te ontvangen. En elders (hoofdstuk IX) zegt hij, dat zij, die oude Romeinen: in den oorlog veelvuldiger degenen straften, die, tegen gegeven orders in, tegen den vijand vochten of wel, teruggeroepen zijnde, te langzaam uit den strijd terugtraden, dan hen, die het gewaagd hadden de vanen te verlaten of zich uit door hen verdedigde plaatsen hadden laten terugdringen; in vredestijd meer door weldaden dan door vrees hun gezag deden gelden en, wanneer zij verongelijkt waren, liever wilden vergeven dan wraak oefenen. Deze principiën van het oudste volkenrecht, of liever: deze oeroude volkenrechtelijke mentaliteit, door het latere Rome goeddeels verloochend, past geheel in onze hedendaagsche volkenrechtelijke verhoudingen. Deze mentaliteit heeft heden ten dage ook haar beteekenis voor ons land en volk. Voor- en tegenstanders van het verdrag toonden het te beseffen en spraken het open en rond uit, dat ze het verledene wilden vergeven en vergeten en België in ruime mate tegemoetkomen. De nuance is maar deze, dat, naar de meening der voorstanders, het verdrag bevrediging zou geven en rust zou scheppen, terwijl dit volgens de tegenstanders niet het geval zou zijn, daar, naar hun meening, het verdrag te veel quaesties openliet en te veel gaf, zoodat dezerzijds primordiale belangen geschaad werden en een gevoel van rancune moest ontstaan, dat de goede verstandhouding met den buurstaat tot in lengte van dagen zou bedreigen en bemoeilijken. Die vrees werd door de voorstanders van het verdrag niet gedeeld.

* * *

Het ligt voor de hand, dat de Schelde, die hoofdzakelijk één bepaald land tot stroomgebied heeft, maar uitmondt in het gebied van een ander land, die dus is wat men tegenwoordig noemt een internationale rivier, licht aanleiding moet geven tot verwikkelingen, vooral omdat aan het deel van den stroom, dat binnen eerstbedoeld gebied valt, een handels-

stad ligt, voor welke vrije verbinding met de zee een levensbehoefte is. Zoo is het en zoo was het. Zoo was het eeuwen geleden al, met name omdat in het andere land een handelsstad het groeien en bloeien van haar zuster niet gaarne zag. Amsterdam en Antwerpen stonden reeds vroeg tegenover elkaar. Enkele data mogen in herinnering worden gebracht. 1°. In 1585, als Noord- en Zuid-Nederland politiek niet meer samen gaan, wordt de Schelde door Noord-Nederland gesloten. De gevolgen daarvan zijn onmiskenbaar. Gosses en Japikse zeggen te dien aanzien over den toestand in Zuid-Nederland: „Hier geen handelsomvang van beteekenis, Antwerpen geknakt, want de Schelde, van 1572 af belemmerd, is van 1585 af gesloten voor het verkeer..." 2°. Het twaalfjarig bestand brengt geen verandering; de sluiting van de Schelde blijft. Een resolutie der Staten-Generaal van 13 Januari 1689 regelt haar: alle schepen, die de Schelde opvaren, moeten convooien en licenten betalen en de waren moeten in kleinere schepen overgeladen (verbodemd) worden. 3°. Bij den vrede van Munster in 1648 bedingt het Noorden, dat het de Schelde gesloten mag houden en dat in de Vlaamsche havens geen lager rechten mogen worden bedongen dan Nederland op de Schelde heft. 4°. In 1781 trad Jozef II, heer van het Zuiden, krachtig tegen het Noorden op. Hij eischte en verkreeg opheffing der bekende barrière-vestingen van het Noorden op Zuidelijk gebied. Antwerpen verwachtte al, dat nu ook de Schelde opengaan zou, maar op dat punt slaagde Jozef II niet, want in een verdrag van Fontainebleau van 1785 werd de quaestie in dien zin geregeld, dat de Staten-Generaal onverkort het recht behielden om de Schelde gesloten te houden. 5°. In 1792 eerst werd de zaak in tegenovergestelden zin beslist en wel door een besluit van het (Fransche) voorloopige uitvoerende bewind, — product der revolutie —, in hetwelk het recht der vrije vaart op internationale rivieren werd gevindiceerd, met name met het oog op Maas en Schelde. Sedert dien was de baan voor dit goede beginsel vrij en kwam het slechts op de consequente toepassing ervan aan. Ter verontschuldiging van het feit, dat Nederland meer dan twee eeuwen de Schelde gesloten hield, kan alleen gezegd worden, dat dit destijds niet streed met algemeen gangbare, zij het verkeerde, opvattingen. Dat België, vooral in onzen neo-mercantilistischen tijd, tegen terugkeer van het oude regiem ten deze gewaarborgd wil zijn, is niet onverklaarbaar en kan zeker moeilijk ernstig gecritiseerd worden.

* * *

Het Belgisch probleem wordt in 1815 in zoover — althans tijdelijk — opgeheven, dat krachtens de beslissing van het Weener Congres Noord- en Zuid-Nederland met elkaar worden vereenigd. Willem I werd, reeds Souverein Vorst over Noord-Nederland zijnde, ook Souverein over België. Voordat de vereeniging en de nieuwe souvereiniteit een feit waren, nam Willem I eigenmachtig den Koningstitel aan. Maar de nieuwe staat van zaken duurde niet lang. Tusschen Nederland en België rezen moeilijk-

heden. In 1830 koos België, zich afscheurende van Nederland, eigen wegen. Daarmede kwam uit den aard der zaak het Belgisch probleem en met name ook de Scheldequaestie opnieuw op. Zij werd geregeld bij gelegenheid van de sluiting der verdragen van 1839, die een einde maakten aan de desorganisatie, welke gevolg was van de dusver niet gesanctioneerde scheiding, tusschen beide gebieden getrokken. Onder leiding van de groote mogendheden kwamen drie verdragen tot stand, één tusschen Nederland en België, één tusschen Nederland en de mogendheden en één tusschen België en de mogendheden. Van het eerste verdrag zeide *De Standaard* 4 Oct. 1926: „Onder den dwang der machtigen van die dagen werd het... door Nederland en België aanvaard." De verdragen waren deels politiek, deels economisch van aard. Deels politiek: België werd tot neutralen staat gemaakt met door de mogendheden gewaarborgde neutraliteit; Antwerpen zou geen oorlogshaven, doch slechts handelshaven mogen zijn; territoriale eischen van België werden niet ingewilligd. Deels economisch: het betrof 1°. den Scheldeweg naar zee, 2°. de verbinding van Gent met de Schelde, 3°. de verbinding van Antwerpen met het Duitsche achterland door Limburg, 4°. de verbindingen tusschen Rijn en Schelde. Aan Nederland werden belangrijke verplichtingen opgelegd, vooral in verband met punt 4: als natuurlijke oorzaken of kunstwerken bedoelde verbindingen onbruikbaar mochten maken, moest Nederland zorgen voor „andere wegen, even veilig, goed en gemakkelijk." De vervulling zijner verplichtingen, waarin Nederland getrouw geweest is, getuige o.a. het voortreffelijke kanaal door Zuid-Beveland met z'n sluizen van den eersten rang, heeft hooge eischen gesteld, maar heeft den lande geen schade berokkend, zooals destijds gevreesd werd. Het is dan ook niet uit dien hoofde, dat herziening van het verdrag van 1839, naar *De Standaard* meende, ook zonder den wereldoorlog op den duur toch noodig geweest zou zijn, maar omdat het verdrag berekend was op de economische verhoudingen van destijds, die sedert grootelijks gewijzigd zijn.

* * *

De vraag, of inderdaad zonder wereldoorlog herziening van het verdrag noodig zou geweest zijn, heeft slechts theoretische waarde, omdat de oorlog *is* gekomen en door den uitslag ervan de herziening aan de orde is gesteld. De politieke status van België, dat in de rij der overwinnaars was geplaatst, werd gewijzigd: zijn verplichte neutraliteit, feitelijk reeds verbroken, werd opgeheven en hetgeen aan beperkingen zijner souvereiniteit uit die neutraliteit voortvloeide eveneens. Nederland had de neutraliteit niet mede gegarandeerd en stond dus ook buiten de quaestie harer opheffing, maar werd door België's houding tegen zijn zin in de zaak betrokken. De geschiedenis dezer aangelegenheid kan in vijf perioden als volgt ingedeeld worden. De *eerste* periode begint na den wapenstilstand, als de overwinnaars zich opmaken om de Europeesche ver-

houdingen nieuw te regelen, België den Oppersten Raad der Geallieerden en Geassocieerden saisisseert van de zaak der verdragsherziening en daar te lande het annexionisme, hetwelk o.a. het oog slaat op Zeeuwsch-Vlaanderen en Zuid-Limburg, welig tiert. Deze periode, waarin buiten Nederland om wordt gehandeld, maar waarin de Nederlandsche Regeering niet schroomt, te Brussel inlichtingen in te winnen en te Parijs haar gevoelen te doen kennen, eindigt op 8 Maart 1919, als de Opperste Raad beslist, dat de verdragen herzien zullen worden en dat Nederland aan de herziening zal („moeten") deelnemen. In de *tweede* periode overlegt Nederland door gedelegeerden met de mogendheden. Maar het werpt twee bezwaren op: 1°. wil het over de verdragsherziening niet onderhandelen met de Vredesconferentie, daar het met den oorlog niet te maken heeft gehad noch met de vredessluiting hebben wil; 2°. weigert het te onderhandelen over gebiedsafstand. Minister Van Karnebeek wint het steekspel: de mogendheden vertrouwen aan ($7 \times 2 = 14$) vertegenwoordigers der vijf groote mogendheden plus Nederland en België de taak toe, de herziening te bestudeeren en voorstellen te doen, die niet mogen medebrengen overgangen van territoriale souvereiniteit, noch vestiging van internationale servituten. Met deze resolutie eindigt op 4 Juni 1919 de tweede periode. De *derde* periode brengt: 1°. de aanvaarding der resolutie door Nederland en België, wat Nederland betreft met de door de mogendheden gehomologeerde reserve, dat geen voorzieningen kunnen worden getroffen buiten overeenstemming tusschen Nederland en België om; 2°. de instelling der „Commissie van XIV"; 3°. de onderhandeling over en vaststelling door Nederland en België van de „formules communes", door de resolutie vereischt; 4°. de aanvaarding van de „formules communes" dus van de voorgestelde revisie, door de „Commissie van XIV"; 5°. de uitschakeling uit de te treffen regeling van de quaestie der Wielingen, ten aanzien van welke men wederzijds de souvereiniteitsaanspraken handhaafde. De derde periode eindigt plotseling op 21 Mei 1920, als België in de „Commissie van XIV" ondanks de aldus verkregen overeenstemming verklaart, zonder de oplossing van de Wielingen-quaestie de onderhandelingen niet te kunnen voortzetten. De *vierde* periode, die dan volgt, is een lange periode van rust. Er hebben slechts min of meer toevallige ontmoetingen en conversaties van leidende staatslieden plaats. Deze periode duurt tot Augustus 1924: dan toch laat België blijken „van een verlangen, de besprekingen weder op te nemen en de Wielingen-quaestie te laten rusten". Dan begint de *vijfde* periode. Daarvan zegt de Memorie van Toelichting (Tweede Kamer) tot de goedkeuringswet dit: „Nadat de Regeering zich bereid had verklaard, daartoe mede te werken op den grondslag der vroeger ontworpen regelingen, werden dezen winter, in een geest van verstandhouding, nadere onderhandelingen gevoerd tusschen België en Nederland, welke, nadat de regelingen aan een tweede lezing waren onderworpen, tot finale overeenstemming leidden met betrekking

tot het den 3den April door beide mogendheden geteekende tractaat". Dat was het einde van de vijfde periode der wordingsgeschiedenis van het nieuwe verdrag.

* * *

Wat bevatte nu dit verdrag, dat zoozeer „over de tong gegaan is"? Het antwoord moge gegeven worden met de bewoordingen van het officieele communiqué, 15 Maart 1920 uitgegeven door het Departement van Buitenlandsche Zaken. Dit deelde daarin mede, dat onderhandelingen betreffende de herziening van de tractaten van 1839 haar einde naderden. Omtrent de economische clausules waren de Nederlandsche en Belgische delegaties tot herziening van enkele artikelen van het in 1839 tusschen Nederland en België gesloten verdrag, in het bijzonder art. 9, betreffende de Schelde, tot overeenstemming gekomen; deze artikelen bevatten bovendien eenige regelen met betrekking tot nieuw aan te leggen waterwegen en daarmee verband houdende onderwerpen. Het Schelderegiem werd in dien zin gewijzigd, dat de Schelde van Antwerpen tot in volle zee, voor zooveel de belangen van de scheepvaart betrof, onder beheer zou komen van een Belgisch-Nederlandsche commissie, welke tot taak zou hebben, het vaarwater te allen tijde te doen beantwoorden aan de aangroeiende eischen der scheepvaart. Hare besluiten zouden, behoudens in spoedeischende gevallen, onderworpen zijn aan de goedkeuring der beide Regeeringen. Bij gemis aan overeenstemming, hetzij in den boezem der commissie zelve, hetzij tusschen de beide Regeeringen, zou de beslissing worden ingeroepen van een commissie van arbitrage, voor ieder geval te vormen; voor de urgente zaken werd een permanent arbitragecollege in het leven geroepen. De uitvoering der besluiten zou als regel toevertrouwd blijven aan de nationale administraties; alleen in spoedeischende gevallen zou de commissie zelve de uitvoering ter hand kunnen nemen. Iedere Staat zou de kosten van onderhoud en verlichting e.d. van het vaarwater op eigen gebied hebben te dragen, waarbij intusschen Nederland niet verder zou behoeven te gaan dan de handhaving van het vaarwater in den tegenwoordigen staat van bevaarbaarheid. Zoodanige verplichting gold niet voor verbeteringswerken; wanneer de noodzakelijkheid daarvan zou zijn gebleken, zou door overleg worden uitgemaakt, wie deze zou betalen. Met betrekking tot het loodswezen — zoo ging het communiqué verder — was een einde gemaakt aan de inconveniënten, waartoe het geldende stelsel van onbepaalde concurrentie aanleiding gaf. Die concurrentie was alleen behouden gebleven voor zoover de vaart van Antwerpen naar zee betrof; in omgekeerde richting was een splitsing gemaakt, naarmate de schepen door de Wielingen of door het Oostgat, dan wel de Deurlo, de Schelde zouden binnenkomen; in het eerste geval zou de Belgische, in het tweede geval de Nederlandsche loodsdienst bij uitsluiting bevoegd zijn. Het loodsen van en naar Nederlandsche havens op Nederlandsch gebied zou intusschen geheel aan den Neder-

landschen loodsdienst voorbehouden blijven. Aan België was voorts nog de concessie gedaan, dat de loodsrechten van zee naar Antwerpen en omgekeerd nimmer hooger zouden zijn dan die van zee naar Rotterdam en omgekeerd. Ten aanzien van de scheepvaart op het kanaal Gent—Terneuzen was een systeem aanvaard, soortgelijk aan dat betreffende de Schelde. Van de kosten van de verbeteringswerken op dit kanaal zou Nederland, voor zooveel het Nederlandsche gedeelte betreft, 1/6, België 5/6 betalen. De loodsdienst zou hier facultatief blijven. Aan België waren twee nieuwe kanalen toegestaan, een van Antwerpen naar den Moerdijk en een van Antwerpen naar Ruhrort. Dit laatste zou de Maas passeeren ter hoogte van Venlo, tenzij partijen, na onderzoek door deskundigen, tot een ander besluit mochten komen. In ieder geval zou een behoorlijke verbinding van het kanaal met de Maas worden verzekerd. De regeling van de kosten van deze kanalen was aan nader overleg voorbehouden. Anderzijds had Nederland het recht bedongen op verbetering van de Zuid-Willemsvaart voor de vaart van schepen van 1000 ton en, desgewenscht, hooger. Daaraan zou zich aansluiten een verbreeding van het kanaal van Luik naar Maastricht en de aanleg van een verbindingskanaal van de Zuid-Willemsvaart met de Maas ter hoogte van Maastricht. Door een en ander zou de noodzakelijkheid van de kanalisatie van de Maas tusschen Maastricht en Maasbracht komen te vervallen. Voorts was een nieuwe regeling ontworpen met betrekking tot de wateraftappingen uit de Maas, waarbij met de belangen van beide landen rekening was gehouden. België stelde zich daarbij verantwoordelijk voor de werken, die noodig zouden zijn om te verhinderen, dat Noord-Brabant van het van België afstroomend water overlast zou ondervinden. In aansluiting daaraan was tevens een regeling voorzien betreffende den water-afvoer in het gebied van Dommel, Mark en Rozendaalsche Vliet, waardoor overstroomingen zouden worden voorkomen; in de noodige werken zouden beide landen bijdragen naar den maatstaf van elks belang. Het ontworpen tractaat zou, zoo deelde het communiqué verder mede, met een uitvoerig rapport spoedig door de beide delegaties aan de „Commissie van XIV" worden aangeboden, waarna het aan de betrokken Regeeringen zou worden toegezonden ter teekening en ratificatie. Te gelijker tijd zou in de „Commissie van XIV" de definitieve tekst van het collectieve tractaat tot afschaffing van de garantietractaten van 1839 worden vastgesteld. De noodige voorbesprekingen daartoe hadden reeds plaats gehad. De strekking zou zijn, België te ontlasten van de permanente neutraliteit en van de beperking, dat Antwerpen bij voortduring alleen een handelshaven zou blijven. Het verdrag zou geen militaire of politieke verbintenissen van Nederland inhouden. De oude quaestie over de souvereiniteit der Wielingen was ter sprake gekomen; besloten werd, deze in statu quo te laten.

* * *

Zooals werd opgemerkt, kwam het definitieve verdrag van 1925, be-

houdens enkele kleine verschillen, geheel overeen met het in de „Commissie van XIV" aanvaarde ontwerp van 1920, waarover het communiqué berichtte. In verband nu met het feit, dat tegen het verdrag van 1925 zooveel bezwaar is gerezen, is het van belang, te releveeren, dat het communiqué de gemoederen niet heeft verontrust en dat er geen actie tegen het ontwerp van 1920 gerezen is, noch in de vier jaren, hiervoor de vierde periode genoemd, gedurende welke, naar ieder destijds wel wist, althans weten kon, onze Minister van Buitenlandsche Zaken het oog hield op de mogelijkheid om de afgebroken onderhandelingen weder op te vatten. Waarom zweeg Nederland? Vermoedelijk om een drietal redenen: 1°. ten deele omdat men nog leefde onder den indruk van het gevaar, door het Belgische annexionisme geschapen, welke indruk leidde, zoo niet tot vrees, dan toch tot voorzichtigheid, tot de begeerte om de hangende quaesties te regelen; 2°. ten deele omdat men destijds in de ontworpen regeling noch iets vernederends, noch iets gevaarlijks zag, hetzij omdat men de zaken niet bestudeerd had, hetzij omdat men bezield was van den oud-Romeinschen geest van het „magisque dandis quam accipiundis beneficiis amicitias parabant" en van het „accepta injuria, ignoscere (magis) quam persequi malebant". Maar, hoe dit zij, het feit blijft, dat geen verzet rees. Wat moest nu onze Minister van Buitenlandsche Zaken doen, toen in 1924 de onderhandelingen heropend werden, hij, die in 1919 beslist had afgewezen wat hij niet oirbaar achtte, die in 1920 had toegestaan wat hij meende zonder eenige schade voor het land te kunnen toestaan, die daarna in Nederland op geen verzet was gestuit? De heer Van Karnebeek kon in 1924 en 1925 niet anders doen dan den weg bewandelen, dien hij in 1919 en 1920 bewandeld had en dien van 1920 tot 1924 niemand hem verzocht had te verlaten. Hij, wiens ideeën geen enkele wijziging hadden ondergaan, deed wat hij alleen doen kon en werkte mee om het ontwerp van 1920 tot het verdrag van 1925 te doen worden. Sedert dien is veel verzet gerezen. Waarom? Vermoedelijk omdat men chronologisch àf was geraakt van het annexionistisch gevaar van 1919 en omdat men intellectueel dichter genaderd was tot den inhoud van het verdrag van 1925. Maar was dat voldoende reden om wat hiervoor werd genoemd de oud-Romeinsche geest, waardoor men in 1920 nog was bezield, prijs te geven?

* * *

Intusschen heeft, evenals de wordingsgeschiedenis van het verdrag, ook de ontwikkeling der publieke opinie haar perioden. De *eerste* periode is die van de allesoverheerschende begeerte om tot een regeling van zaken te komen. Het is de periode van de groote waardeering van Minister van Karnebeek's politiek, al vindt men die wellicht iets te krachtig. Deze periode eindigt met de publicatie van het communiqué. Dan begint de *tweede* periode, waarin men goed vindt en blijft vinden wat in ontwerp gereed kwam, waarin men gelaten aanvaardt, dat de tot stand koming

van het verdrag afspringt, en waarin men kalm begroet de teekening van het verdrag, waarmede deze periode eindigt. De *derde* periode is die van de opkomende agitatie hier te lande, van de behandeling in de Tweede Kamer en van de aanvaarding van het verdrag door dat lichaam met geringe meerderheid. De *vierde* periode omvat de verscherpte agitatie in den lande en de behandeling en beslissing in de Eerste Kamer. De derde periode — eigenlijk ook de vierde — is vooral merkwaardig en noopt tot een opmerking, omdat men in die periode den Minister van Buitenlandsche Zaken den eisch gesteld heeft: laat over dat verdrag opnieuw òf door uzelf òf door een ander onderhandeld worden. De heer Van Karnebeek heeft dien eisch niet ingewilligd. Op de vraag, of hij dien eisch wel inwilligen kòn, moet tweeërlei geantwoord worden. Ten eerste: de heer Van Karnebeek was, zooals in de Tweede Kamer overduidelijk gebleken is, zoo na als voor ten volle overtuigd, dat hetgeen hij tot stand gebracht had in het welbegrepen belang van het land was, zoodat hij slechts één ding kon doen, n.l. al zijn krachten inspannen om den Staten-Generaal dezelfde overtuiging bij te brengen en hen te bewegen, hun stem aan het goedkeuringsontwerp te geven; hij mocht noch zelf opnieuw gaan onderhandelen, noch vrijwillig het veld voor een ander ruimen. Ten tweede: opnieuw onderhandelen over een reeds gesloten verdrag kan noch als systeem noch in een speciaal geval aanvaard worden, omdat, als de eene partij het recht heeft, reeds geregelde punten weder aan de orde te stellen, de tegenpartij hetzelfde recht heeft; alles kan weer overhoop gehaald, alle reeds afgewezen, resp. teruggenomen eischen kunnen weer opgeworpen worden; in zake verdragen kan het dilemma, wil men onderhandelingen ook voor de toekomst niet zeer verzwaren, alleen zijn: aannemen of verwerpen.

* * *

Maar wat zijn nu de bezwaren tegen het verdrag, die men zoo belangrijk achtte, dat men wijziging dezerzijds van het standpunt van 1919–1920 in 1924–1925 wenschelijk had gekeurd en dat men in 1925–1927 nieuwe onderhandelingen vroeg? Het heeft geen zin en is ondoenlijk, in een tijdschriftartikel, welks omvang natuurlijk enge grenzen moet eerbiedigen, alle voor of na geopperde bezwaren te releveeren. Vooral in dit geval is dit zoo, wijl in het heetst van de discussie — zooals nog nader gezien zal worden — velerlei overboord is geworpen, opdat de aandacht geconcentreerd zou worden op hetgeen als de kern der quaestie werd beschouwd. Zoo zal zelfs niet stil gestaan worden bij waterstaatkundige bedenkingen, culmineerende in de vrees, dat ruwweg dijken „doorgestoken" zouden worden en vaderlandsche bodem prijsgegeven, omdat die bezwaren, al kan haar belang wellicht niet ontkend worden, na het votum der Tweede Kamer geen groote rol meer speelden. Dit geldt ook min of meer van de quaestie van het loodswezen op de Schelde. Men had tegen de desbetreffende regeling in hoofdzaak twee bezwaren.

In de eerste plaats vond men het wel niet bedenkelijk, dat voor het loodsen stroomop de concurrentie werd uitgeschakeld, maar wel, dat de beloodsing van de Wielingen aan België werd toegewezen, omdat dit een aanwijzing zou kunnen schijnen ten gunste van België's beweerde souvereiniteit over dat vaarwater. Maar opgemerkt zij, *a.* dat, als men eenmaal in soortgelijken geest de concurrentie wilde uitschakelen, de eenig logische manier was, België op de Wielingen te laten loodsen, maar vooral ook, *b.* dat het loodsen stroomaf vrij zou blijven, zoodat ook in de toekomst Nederland mee zou hebben geloodst op de Wielingen, terwijl, *c.* dat naar Nederlandsche havens stroomop ook door het Nederlandsche loodswezen zou mogen worden geloodst. Het tweede bezwaar was, dat de loodsgelden voor het loodsen naar Antwerpen niet hooger zouden mogen zijn dan voor het loodsen naar Rotterdam. Daarin ligt zekere concessie ten gunste van Antwerpen, maar gevraagd mag worden, of, als men eenmaal de concurrentie ging uitschakelen, er geen garantie moest zijn, dat Nederland niet door te hooge tarieven de Belgische scheepvaart zou gaan hinderen, c.q. haar noodzaken zou, de vaart door Oostgat en Deurlo, voor zooveel die praktikabel was, prijs te geven, om met een omweg de Wielingen te kiezen. Hoe dit ook zijn moge, het schijnt wel, dat niemand deze bezwaren onoverkomelijk geacht heeft, en zeker is, dat ze „bij de laatste ronde" (in de Tweede Kamer) en daarna geen rol van beteekenis meer hebben gespeeld. Slechts zij hierbij aangeteekend, dat de heer Colijn in de Eerste Kamer de regeling der loodsgelden een vlek noemde, omdat ze z. i. in dit verdrag niet thuis hoorde en hier dientengevolge irriteerde. Schakelen we de loodsgelden uit, dan blijven als hoofdbezwaren over: 2 positieve, n.l. bezwaren tegen het Schelderegime in het algemeen en tegen de aan België toegestane kanalen, en 2 negatieve, n.l. tegen het niet geregeld zijn van de quaesties der Wielingen en van de Belgische oorlogsschepen op de Schelde. Het schijnt logisch, ze hier, naar gelang van de belangrijkheid, welke de publieke discussie tot aan de mondelinge behandeling in de Eerste Kamer eraan heeft toegekend, in deze volgorde te behandelen: 1°. het Schelderegime, 2°. de Wielingen, 3°. de oorlogsschepen en 4°. de kanalen. De eerste drie quaesties zullen slechts de revue passeeren, bij de laatste zal ietwat uitvoeriger worden stilgestaan.

* * *

Als thans over het Schelderegime een woord wordt gezegd, dan is het wel het beste, ook hier het bijkomstige te ecarteeren en met name stil te staan bij de hoofdzaak. Geëcarteerd mag zeker wel worden het bezwaar, dat doorgaande schepen op de Schelde niet zouden mogen worden aangehouden, en wel omdat de wenschelijkheid van aanhouding slechts zelden schijnt voor te komen, omdat het verbod niet zou hebben uitgesloten de aanhouding of welken anderen maatregel ook in de haven, waarheen het betrokken schip voer, zoodat maatregelen, tegen dat schip

te nemen, wel ingewikkelder werden, maar niet onmogelijk, en omdat dit „vacuum op de Schelde", zooals Minister van Karnebeek heeft gezegd, in ons belang is, wijl het een reden van grieven tegen ons zou hebben weggenomen. Geëcarteerd zou, naar dezerzijdsche meening, ook mogen worden het bezwaar, dat de in het verdrag voorziene beheerscommissie en de scheidsrechterlijke instanties niet deskundig geweest zijn zouden, en wel 1°. omdat de Regeeringen het goeddeels in handen zouden hebben gehad, de deskundigheid dier organen te verzekeren, en 2°. omdat de praktijk van het internationale leven leert, dat de deskundigheid in zulke instanties voldoende tot haar recht kan komen. Hier moet evenwel, met het oog op onzen specialen kring van lezers, opgemerkt worden, dat Prof. Anema behoorde tot hen, die meenden, dat de onpartijdigheid der arbitrage niet voldoende verzekerd was. In de derde plaats moge worden geëcarteerd de quaestie van de onderhoudskosten op onze Schelde, die we voortaan te betalen zouden hebben gehad, en wel eenerzijds omdat door een aanvullend protocol de kosten, voor het handhaven der bevaarbaarheid te maken, waren gelimiteerd, anderzijds omdat, zooals ons Anti-Revolutionair hoofdorgaan het uitdrukte, „onze positie eer versterkt dan verzwakt" wordt als we ons eigen riviergedeelte zelf gaan verzorgen en dat niet door België laten bekostigen. Maar als we dit alles — en meer andere ietwat secundaire quaesties — uitschakelen, dan blijft toch over de groote quaestie van de beperking onzer souvereiniteit op de Schelde. Er komt — laat ons in den tegenwoordigen tijd mogen spreken, alsof het verdrag nog voor ons lag — een beheerscommissie met groote bevoegdheden, maar er moet bijgevoegd worden, dat de besluiten dezer commissie de goedkeuring behoeven der Regeeringen, die zelve beslissen als de commissie niet tot een decisie weet te komen. Als de Regeeringen het harerzijds niet eens weten te worden, dan doet een scheidsrechterlijke commissie uitspraak. Een uitzondering geldt voor een zekere categorie van spoedzaken, die de beheerscommissie zonder de Regeeringen afdoet, onder voorbehoud van beslissing door een permanent scheidsgerecht als de commissie niet tot een beslissing kan geraken. De drie organen zullen aldus samengesteld zijn: 1°. de beheerscommissie zal gelijke aantallen Nederlandsche en Belgische leden hebben, minstens drie van elke nationaliteit; 2°. van de scheidsrechterlijke commissie zal Nederland een Nederlandsch en een ander lid benoemen en België een Belgisch en een ander lid; komen partijen niet tot overeenstemming over de keuze van een voorzitter, dan wordt deze keuze aan een vreemden souverein opgedragen; 3°. van het permanente scheidsgerecht benoemen Nederland en België elk één lid, terwijl voor den voorzitter de sub 2 gereleveerde procedure geldt. Ziedaar de beperking onzer souvereiniteit of, zooals sommigen zeggen, de inbreuk op onze souvereiniteit. Wat is te zeggen tegen het bezwaar, aan die gedachte ontleend? Zesderlei: 1°. Het is niet wel houdbaar, dat wie souvereiniteit heeft over de monden van een internationale rivier, zich daarover volstrekt onbeperkt souverein zou mogen achten. 2°. Ook als

wij nimmer iets tegen België ter zake misdreven hadden, zou België recht en reden hebben, garanties zwart op wit te vragen. 3°. Reeds in 1839, ja ook reeds in 1815, werd de souvereiniteit op de Schelde beperkt. 4°. Het huidige internationale rivierrecht beweegt zich geheel in de lijn van wat in het verdrag is bepaald, maar kent zelfs commissies, waarin ook niet-oeverstaten zitting hebben. 5°. In de genoemde drie organen is Nederlands positie precies gelijk aan die van België, dat dus geenerlei overwicht heeft. 6°. De beperking der souvereiniteit geldt voor de Schelde beneden Antwerpen (dit is echter slechts te verstaan als beneden Lillo), dus principieel ook voor België. Men kan dit alles meer of minder mooi vinden, iets vernederends kan er voor ons tegenover België toch moeilijk in gezien worden.

* * *

De Wielingen, vormende den zuidelijken ingang van de Westerschelde, loopende langs de Belgische kust, zijn deels betwist gebied. Nederland maakt er aanspraak op met historische argumenten, België op volkenrechtelijke gronden. Van praktisch belang was het geding als zoodanig voor vredestijd echter niet, omdat het verdrag, voor handelsschepen, ook dezen voortreffelijken Schelde-weg „voortdurend vrij en open" verklaarde; anders staat het voor oorlogstijd omdat onze marine meent, dien weg ook dan ter beschikking te moeten hebben, zij het dat hij niet absoluut onmisbaar schijnt te worden geacht. Tijdens den wereldoorlog heeft Nederland, ondanks zijn historische aanspraken, te kennen gegeven, niet de neutraliteit der geheele Wielingen te zullen handhaven; dit is destijds in ons eigen belang geacht en was zonder bezwaar doenlijk, omdat de souvereiniteit niet vast stond. Bij de onderhandelingen over het verdrag heeft België, zich mede beroepende op het daareven gememoreerde feit, de souvereiniteit over de geheele Wielingen geëischt, terwijl Nederland „tot iedere redelijke schikking" wilde medewerken. Het mocht niet baten. België hield vol, met het gevolg, dat er geen verdrag tot stand zou komen, tenzij dit geding onopgelost en dus buiten het verdrag werd gelaten. Op die basis zou men over het verdrag tot overeenstemming gekomen zijn, indien niet op het laatste oogenblik — gelijk reeds uiteengezet — de Belgen op dit punt de onderhandelingen hadden laten afspringen. In 1924 zijn echter de onderhandelingen hervat op den grondslag van het ontwerp accoord van 1920: d. w. z. dat de Wielingen buiten het verdrag bleven. Nu maakte men daartegen bezwaar, wat men in 1920 niet deed. Het zou moeilijk in te zien zijn, welk overwegend bezwaar men ertegen had kunnen hebben, het beslechten van dit geding tot later uit te stellen, ware het niet, dat als argument werd gebezigd de toekenning van de Wielingen aan België als te beloodsen gebied (voor de opvaart naar de Belgische havens). Men vreesde verjaring van ons recht op de Wielingen als de Belgen er alleen loodsen. Maar, zooals reeds eerder bleek, hielden Nederlandsche loodsen, wel is waar niet stroomop

(tenzij naar Nederlandsche havens), maar wel stroomaf, het volle recht om op de Wielingen te loodsen, zoodat verjaring uit dien hoofde van onze souvereiniteit over de Wielingen was uitgesloten. Intusschen zijn er hoogstaande tegenstanders van het verdrag geweest, die voorgesteld hebben, de Wielingen maar geheel prijs te geven, als met deze concessie in handen de Nederlandsche Regeering van België had kunnen verkrijgen, dat op een ander punt, waarop zoo aanstonds zal worden teruggekomen, aan Nederland voldoening werd gegeven. Het zou te ver gaan als gezegd werd, dat hieruit blijkt, welk gering belang in werkelijkheid aan de Wielingen-quaestie door tegenstanders van het verdrag werd toegekend. Maar wel mag gezegd, dat eruit blijkt, hoe in het Wielingen-vraagstuk geen quaestie van eer en prestige school, want hoogstaande Nederlanders zouden die beiden onder geen voorwaarde hebben willen opofferen. En verder zij ten deze nog slechts aangeteekend, dat de bestrijders van het verdrag verder gingen dan de Nederlandsche Regeering, die, door tot elke redelijke schikking bereid te zijn, maar de Wielingen niet geheel te willen prijs geven, met haar toestemmen in reserveering van de quaestie reden tot goede hoop had gegeven, dat Nederland bij de later te treffen regeling een deel van de Wielingen-souvereiniteit zou hebben behouden.

* * *

Een der vragen, die ons volk het meest beroerde, was, of in tijd van vrede en oorlog Belgische oorlogsschepen over de Schelde zouden mogen varen. Men zou het er vermoedelijk gemakkelijk over eens worden, dat het wenschelijk zou geweest zijn, de vaart van oorlogsschepen uit te sluiten, althans voor oorlogstijd. Wat was nu daaromtrent bepaald? Om tot klaarheid te komen moet men een viertal documenten bezien. Het nieuwe artikel IX § 1 van het verdrag schonk klaren wijn en sloot oorlogsschepen van alle naties kort en goed uit. Mooier kon het niet. Helaas echter liet de Toelichtende Memorie, bij het verdrag behoorende, na dit heugelijke feit geconstateerd te hebben, daarop een bedenkelijk „maar" volgen, n.l. „Mais il ne préjuge en rien ce qui est relatif au passage des navires de guerre belges par l'Escaut et ses accès en temps de paix ou en temps de guerre". Men kreeg hieruit — en meer nog uit de niet gelukkige vertaling: „Maar hij regelt niets omtrent..." — den indruk, dat voor de Belgische oorlogsschepen uitzondering reeds sous-entendu zou zijn. Dat werd eenigszins algemeen in den lande betreurd, ook door ons Anti-Revolutionair hoofdorgaan, dat echter bevredigd werd door de nadere explicatie van de zaak, door de Regeering gegeven. Bij de mondelinge behandeling toch van het verdrag in de Tweede Kamer legde de Minister een brief over, door onzen Gezant te Brussel in opdracht van de Nederlandsche Regeering tot Minister Vandervelde gericht, en het antwoord daarop van dien bewindsman. Aan dat antwoord zij de volgende passage (vertaald) ontleend: „De contracteerende partijen hebben willen doen uitkomen, dat, indien er in de toekomst sprake zou zijn van door-

vaart van Belgische oorlogsschepen, tegen die doorvaart geen beroep zou kunnen worden gedaan op den tekst van het verdrag, welke oorlogsschepen uitsluit." Met andere woorden: Nederland kan dan alle argumenten aanvoeren, die het wil, om een weigering te motiveeren, met uitzondering van argumenten, aan het verdrag ontleend. Velen waren echter nog niet gerust; men bleef er in de pers over schrijven. In verband hiermede zijn in België in Kamer en Senaat schriftelijke vragen gesteld, die aan Minister Vandervelde antwoorden in de pen hebben gegeven, welke niet zeer categorisch waren gesteld, maar waaruit zonder twijfel het volgende mocht worden gelezen: 1°. dat de „Commissie van XIV" België's beroep op de historie tot steun van zijn recht op doorvaart langs de Nederlandsche Schelde voor zijn oorlogsschepen had afgewezen; 2°. dat Nederlands souvereiniteit en zijn recht om de Schelde voor alle oorlogsschepen gesloten te houden onbeperkt is; 3°. dat Nederland krachtens de Haagsche conventies, op deze materie betrekking hebbende, verplicht is tot gelijke behandeling van alle belligerenten. De opmerking van den belgischen Minister, dat België geen oorlogsvloot meer heeft, voorts zijn herinnering aan wat het Volkenbond-pacte bepaalt en eindelijk zijn vermelding van wat de „Commissie van XIV" nog als argument voor haar bovenbedoelde beslissing aangaf, deed alles niet veel ter zake, omdat nu vaststond: *a.* dat België erkende Nederlands recht om oorlogsschepen door te laten of wel den doortocht te weigeren; *b.* dat, volgens België's opvatting, Nederland de doorvaart aan allen moest toestaan of wel aan allen weigeren; *c.* dat voor een afwijking ten nadeele van België van deze gelijke behandeling geen argument kon worden gehaald uit het verdrag, als Nederland anderen nationaliteiten de doorvaart zou toestaan. Daarmede scheen de zaak afgedaan op een geheel bevredigende wijze, zoodat aan aanneming van het verdrag uit dezen hoofde niets meer in den weg stond.

* * *

Thans komen we tot de quaestie, waarom, zoo niet ten slotte, dan toch tijdelijk, de geheele quaestie van het Nederlandsch-Belgisch verdrag was gaan draaien, n.l. de quaestie van de kanalen. Men herinnert zich, dat dit vraagstuk in zoover tweeledig was als het ging om twee kanalen. Het Regeeringscommuniqué, dat hiervoor uitvoerig werd geciteerd, deelde heel sober mede: „Aan België worden twee nieuwe kanalen toegestaan, één van Antwerpen naar Moerdijk en één van Antwerpen naar Ruhrort". Dat was de korte inhoud van de paragrafen 1 en 2 van artikel VI van het verdrag; de verdere paragrafen van het artikel gaven nadere details. De juistheid der bewering, dat om deze kanalen het geding bij tijden is gaan draaien, is niet twijfelachtig. Er is zooveel over het verdrag gezegd in de lange periode, waarin het in geding is geweest, dat het moeilijk is geworden, orde in den chaos te brengen. En ook weet men niet, hoevelen een schrijver of spreker, die een bepaald standpunt ver-

verdedigd, achter zich had. Maar gewaagd is het niet, de situatie aldus te teekenen. Niemand zeide, een verdrag als dit heelemaal niet te willen: ieder tegenstander zeide, dat hij het verdrag zou kunnen aanvaarden, als dit en/of dat eruit was. Aanvankelijk was het zoo, dat men zeide: we zouden het verdrag wel willen als 1°. het nieuwe Schelderegime anders was, 2°. de Wielingenquaestie behoorlijk was opgelost, 3°. de quaestie der oorlogsschepen behoorlijk was geregeld, 4°. de kanalen eruit waren. Velen hebben echter de Schelde losgelaten, maar bleven vasthouden aan Wielingen, oorlogsschepen en kanalen. Sommigen (b.v te Amsterdam) gingen nog verder, waren zelfs bereid, de Wielingen af te staan, maar bleven handhaven de oorlogsschepen- en kanalen-bezwaren. Voor zoover is na te gaan, zijn er van hen, die deze twee bezwaren als onoverkomelijk beschouwden, geen geweest, die de oorlogsschepen-quaestie overboord hebben geworpen, maar men mag wel zeggen, dat ook zij bijna allen het kanalen-vraagstuk als het belangrijkste hebben behandeld. De spreker in Den Haag, die desnoods alles, ook de kanalen, wilde aanvaarden, als we dan maar zeker waren, een duurzaam goede verhouding met België te hebben geschapen, was formeel zeker een veldheer zonder leger, maar velen, wien het „accepta injuria, ignoscere, quam persequi, malebant" te zwaar viel, zullen in werkelijkheid achter hem gestaan hebben. Hoe dit alles echter ook zijn moge, de gegrondheid van den climax Schelderegime-Wielingen-oorlogsschepen-kanalen schijnt onaanvechtbaar en voorts is het niet te loochenen, dat men het veelvuldig zoo voorgesteld heeft, als zouden de kanalen de welvaart van ons land ernstig hebben kunnen bedreigen, een punt, dat bij geen enkel ander bezwaar ter sprake is gekomen of zelfs ook maar kon komen. Met het oog op dit alles is er dan ook alle aanleiding, thans de kanalenquaestie ietwat in details te bezien. Ter inleiding daarvan echter enkele opmerkingen over de verschillen in karakter en positie der drie Nederlandsch-Belgische Noordzeehavens onderling.

* * *

Rotterdam is een geheel open haven, d. w. z. een haven, welker hoofdtoegang van uit zee en hoofduitgang naar het achterland open zijn, terwijl de toegang tot de onderdeelen (de havenbassins) eveneens vrij is. Amsterdam's hoofdtoegang van uit zee gaat door sluizen, evenals de hoofduitgang naar het achterland, terwijl de haven tusschen hoofdin- en hoofduitgang vrijwel geheel open is. Antwerpen heeft vrijen toegang van uit zee, maar in die vrijheid deelt alleen de rivierkade aan één oever, omdat de andere oever niet als aanlegplaats kan dienen, terwijl er geen waardevolle reede is en de toegang tot de eigenlijke haven (de havenbassins) en haar uitgang naar het achterland door sluizen gaan. Noch Amsterdam noch Rotterdam hebben een sterk industrieel achterland onder nationale vlag, dat belangrijke vrachten zou kunnen leveren en met name veel stukgoederenverkeer zou kunnen leveren. België is daarentegen zulk

een achterland voor Antwerpen wel. Het Duitsche en verdere centraal-Europeesche achterland hebben Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen gemeen. Ten gevolge van een en ander wegen ten aanzien van Antwerpen heen- en weervracht in het zeeverkeer beter tegen elkaar op dan te Amsterdam en Rotterdam. Ook ten opzichte van de Rijnvaart is dit zoo. In Amsterdam en Rotterdam gaat het vervoer in de stad zelf grootendeels te water. In Antwerpen, waar de oude havenbassins nauw zijn en de bruggen vele, is de vaart lastig en gaat bedoeld vervoer veel meer per as. De verbinding van Rotterdam met het achterland is onovertrefbaar. Amsterdam wordt gehandicapt door de zeer tijdroovende sluizen, die zich in zijn verbinding met den Rijn bevinden (Utrecht en Vreeswijk). Antwerpen wordt gehinderd door de meerdere lengte zijner verbinding met den Rijn en de sluizen erin. Belangrijke reederijen heeft Amsterdam, zoowel voor de zeevaart als voor de binnenvaart. Rotterdam beteekent voor de zeevaart ten deze minder, maar heeft belangrijke Rijnreederijen. Antwerpen heeft voor de zeevaart slechts zijn mislukten en zwakken Lloyd Royal Belge, terwijl de Belgische binnenvaart, vooral wat de vaart op den Rijn betreft, achter staat bij die van Amsterdam en Rotterdam. Als financieel centrum is Amsterdam van groot belang, meer dan Antwerpen en zeker veel meer dan Rotterdam: in Rotterdam klaagt men er sterk over, dat men geen belangrijke eigen banken heeft; dit is van veel beteekenis, omdat geld uit den aard der zaak verkeer dirigeert. Een sterk koloniaal ondernemingswezen, met name van groote cultuurmaatschappijen, heeft zijn zetel te Amsterdam; te Rotterdam en Antwerpen is dit niet het geval. Tengevolge van een en ander heeft Amsterdam een belangrijken handel met binnen- en buitenland; Antwerpen heeft dien in minder mate, Rotterdam niet noemenswaardig. Een aanloophaven voor vreemde lijnen is Amsterdam niet. Rotterdam is het voor de nationale (Amsterdamsche) en voor een aantal vreemde lijnen, vooral Engelsche en Duitsche, maar is overigens haven voor de wilde vaart. Antwerpen is een aanloophaven bij uitnemendheid van wege de massa's stukgoederen, die het achterland levert: onlangs werd het opgegeven als uitgangspunt voor 190 lijnen en voor 222 vaste diensten op 23 gebieden (Econ. Stat. Ber. van 22 Dec. 1926). Is Amsterdam agglometarief door zijn koloniale, financieele en commercieele positie, Antwerpen is het door de industrie in het onmiddellijke achterland en derzelver stukgoederen; Rotterdam mist de agglomeratieve tendens en is, door zijn voortreffelijke transitoutillage, welke de stad niet raakt, eer deglomeratief. Amsterdam staat dan eigenlijk ook min of meer buiten de concurrentie, sterk in zich zelf, en heeft alleen behoefte aan goede outillage, op zich zelf beschouwd. Concurrentie is er echter sterk tusschen Rotterdam en Antwerpen: Rotterdam heeft te zien, of het mogelijk is iets van Antwerpen's stukgoederenvervoer te bekomen, en heeft vooral toe te zien, dat het geen massaal vervoer aan Antwerpen verspeelt. Het vraagstuk van de Nederlandsch-Belgische havens wordt vooral beheerscht door al deze karakter-

verschillen en, naar verder gezien zal worden, veel minder door een geringe kostenquaestie der z.g. voorvracht.

* * *

Thans het kanaal Antwerpen—Moerdijk en zijn beteekenis. Eerst het kanaal zelf. Is het kanaal uit het verdrag hetzelfde als of wel een ander dan het kanaal, besproken in zeker herhaaldelijk geciteerd rapport? Er is, behoudens een straks te maken reserve, geen belangrijk verschil tusschen die beide. Het rapport doelt op een kanaal voor de groote vaart, zooals bleek uit een passage erin, dat, als het alleen ging om een kanaal ter ontsluiting van Westelijk Noord-Brabant, met een kanaal voor de kleine vaart kon worden volstaan; het verdrag zegt uitdrukkelijk, dat het kanaal voor de groote Rijnschepen moet dienen, die elkaar overal moeten kunnen kruisen en voorbijvaren. Het rapport berekent met hoe weinig sluizen kan worden volstaan; het verdrag zegt, dat het een kanaal moet zijn met zoo weinig mogelijk sluizen. Het rapport gaat in dien zin even ver als het verdrag, dat het de mogelijkheid overweegt van directe uitmonding van het kanaal in de haven van Antwerpen. Het kanaal van het verdrag is anderzijds niet het kanaal Wauters, dat door het rapport — zooals men in de bladen kon lezen — fantastisch werd genoemd. Het plan Wauters wilde een kanaal met 5.10 M. diepgang, hoewel geen den allergrootste Rijnaken een diepgang van 3.10 M. haalt. Het plan Wauters gewaagt van 1 sluis (bij Moerdijk), het verdrag slechts van zoo weinig mogelijk sluizen. Het plan Wauters wil 1 draaibrug en 49 vaste bruggen van 8 tot 25 M. boven den waterspiegel = 50 bruggen over een kanaal van ongeveer 60 K.M. lengte; het verdrag gewaagt er niet van. Het plan Wauters wil een kanaal, begrensd n.b. aan beide zijden: 1°. door een jaagpad, 2°. door spoor- of tramrails, 3°. door een steenweg, 4°. door een tramweg; het verdrag rept ook hiervan niet. De Nederlandsche vertaling van het betrokken verdragsartikel compliceert de zaak eenigszins. Te lezen, dat het mogelijk zijn moet, „dat te allen tijde er over de geheele lengte van den waterweg drie Rijnschepen van de grootste tonnenmaat of sleeptreinen langs elkander varen" is wel een zeer ongunstige vertaling, die in dezen zin overigens niet logisch is, dat, als voorbijvaren in tegengestelde richting en „trématage" gelijktijdig mogelijk moeten zijn, er 4 schepen naast elkander moeten kunnen varen. Het fantastische plan Wauters voorziet een breedte van den kanaalbodem van 40 M. Bedenkt men nu, dat de grootste Rijnaken tot ruim 14 M. breed zijn, dan is het duidelijk, dat zelfs dit plan niet aan langs elkaar varen van drie schepen of sleeptreinen gedacht heeft. Dit is belangrijk, omdat met een kanaal van twee scheepsbreedten inderdaad aan alle eischen voldaan is. Heeft men twee breedten, dan heeft een schip met vlugge vaart, ook al is de vaart in 2 richtingen levendig, altijd wel gelegenheid zijn voorganger voorbij te varen op een oogenblik, waarop er niet juist van de andere zijde een schip of sleeptrein aankomt.

Hoogstens zou men nog wijkplaatsen kunnen construeeren. De derde scheepsbreedte — en dit geldt meer nog de vierde — zou wel zoo weinig aan de belangen van Antwerpen toevoegen, dat het de vraag is, of zij werkelijkheid zou zijn geworden.

* * *

De weg, dien voor Antwerpen bestemde, resp. vandaar komende schepen van resp. tot Dordrecht thans hebben af te leggen, is 140 K.M. lang. De weg Antwerpen—Dordrecht door het te graven kanaal Antwerpen—Moerdijk zou, als men recht toe recht aan kon graven, rond 65 K.M. bedragen. De scheepvaartweg Antwerpen—Duitschland vice versa zou dan door het kanaal 75 K.M. bekort worden, maar praktisch zou het natuurlijk minder zijn, zeg b.v. 70 K.M. In den vaarweg Rijn—Antwerpen vice versa zijn thans 2 sluizen, indien lossen en laden op de reede te Antwerpen geschiedt, 3 als het geschiedt in de haven, n.l. 2 in het kanaal door Zuid-Beveland en 1 die toegang geeft tot de haven van Antwerpen. Nu zijn er ten aanzien van het kanaal Antwerpen—Moerdijk twee mogelijkheden: òf het komt in de Schelde uit, òf het komt uit in de haven, evenals er ten aanzien van lossen en laden twee mogelijkheden zijn: òf het te doen aan de Scheldekade, òf het te doen in de havenbassins. Het verdrag voorzag een in de havenbassins uitkomend kanaal. Kwam dat tot stand en had het maar één pand, terwijl er geen sluis was bij den haveningang, dan zou de binnenscheepvaart telkens één sluis minder hebben te passeeren dan nu. Maar dan moest Antwerpen's ideaal van lossen en laden aan de kade (op stroom kan het heelemaal niet) prijs gegeven worden en berust worden in een veel meer ongunstige situatie dan Rotterdam heeft. Trouwens is in deze berekening alles op zijn voordeeligst genomen: niet alleen is nu gerekend met een kanaal van één pand, zonder sluis uitkomend in de bassins van Antwerpen, maar bovendien is de mogelijkheid verwaarloosd, dat te Moerdijk dubbele sluizen noodig zouden zijn, zooals te Vreeswijk, en de omstandigheid, dat, als het kanaal in de haven van Antwerpen uitkwam, dit toch maar één havenbassin betrof, zoodat binnenschepen, die niet op dezelfde plaats lossen en laden, òf binnendoor een lastige vaart zouden hebben òf over de Schelde zouden moeten varen en meer dan eens sluizen extra zouden moeten passeeren. Overigens zou de vaart van den Rijn naar Antwerpen vice versa door het kanaal veiliger worden dan zij thans is, waardoor de assurantiepremie zou dalen, terwijl de weersgesteldheid geen oponthoud van beteekeniis zou behoeven te geven. Het is echter de vraag, of bij goed weer de vaart buitenom niet geprefereerd zou worden, daar men op het open water wellicht sneller zal kunnen varen dan in het kanaal. Van veel praktisch belang is voorts niet, dat het kanaal, theoretisch gesproken, zou kunnen medewerken tot meerdere ontsluiting van het doorsneden Belgisch gebied, want het gebied is economisch van niet al te veel beteekenis en is, voor zooveel noodig, goed van spoor- en

tramlijnen voorzien. Wel heeft men als groot voordeel van het kanaal voor Antwerpen aangevoerd, dat het zou dienst doen als voorhaven voor Antwerpen. Dit kan tweeërlei beteekenen: 1°. dat het ligplaats aan schepen buiten de haven zou geven; 2°. dat het verkeer uit de omgeving tot zich zou trekken. Het eerste is van geen beteekenis, omdat Antwerpen zijn havenwerken ook zonder ons reeds aanzienlijk uitbreidt en onze hulp voor nog verdere uitbreiding van ligplaats voor binnenschepen niet behoeft. Dit punt zal nog nader ter sprake komen in verband met de voor Rotterdam gevreesde nadeelen. Het tweede punt heeft wel eenige beteekenis, omdat het kanaal op Belgisch gebied zeker goederen kan aantrekken en deze aantrekkingskracht zelfs over de Nederlandsch-Belgische grens zou kunnen heengaan.

* * *

Maar ook voor Nederland heeft zulk een kanaal — als het in eenigen vorm ooit tot stand komt — wel voordeelen. Het feit, dat de vaart door het nieuwe kanaal veiliger zal zijn en vlugger zal gaan dan die door het kanaal van Hansweert is ook voor Nederland wat waard. Immers, van de 18.474 schepen, die, uit België komende, in 1925 te Hansweert ingeklaard werden, waren er 12.085, welker eigenaar in Nederland woonde; wat de uitklaring naar België betreft waren die cijfers resp. 17.211 en 11.520; hetgeen beteekent, dat de eigenaars van 66 % der schepen in Nederland woonden. Voor de sleepbooten was het verhoudingscijfer 76 %. Wat aangaat geladen schepen in heen- en weervaart naar en van België hadden er op 20.182 met 10.313.757 ton laadvermogen 11.813 met 3.600.506 ton als herkomst of eindbestemming Nederland, zoodat van de goederen 34 % in Nederland geladen, overgeladen of gelost moest worden. Verbetering der vaart komt dus sterk onze binnenscheepvaart ten goede. Maar er is meer. Onze Nederlandsche lijnen, in Amsterdam gedomiliceerd, loopen alle Rotterdam aan, terwijl de meeste ook Antwerpen aanloopen voor bijlading, die zeer belangrijk kan wezen. Ze halen daar goed voor: Britsch-Indië, Oost-Azië, Australië, Oostkust Zuid-Amerika, Westkust Zuid-Amerika, Afrika, en zoo voort. Voor de vaart op Indië wordt Antwerpen ook aangeloopen. Voor onze nationale vrachtvaart is het daarom van belang, dat de voeding van Antwerpen door het achterland niet belemmerd, maar eer bevorderd worde, opdat het continentale verkeer met overzee niet verloope van Antwerpen naar de Duitsche havens. Onze Nederlandsche lijnen loopen veelszins ook Hamburg wel aan voor bijlading, maar het is bekend, dat het nationalisme op scheepvaartgebied niet alleen er naar streeft (door spoorwegvoorkeurstarieven e.d.) het exportverkeer in Duitschland uitsluitend over Duitsche havens te leiden, maar met name ook er de Duitsche scheepvaart mede te voeden. Nederlandsche lijnen zouden in verband hiermede genoodzaakt kunnen zijn, Hamburg als aanloophaven prijs te geven. Dan zou, sterker nog dan thans het geval is: *a.* de concurrentie-

strijd gaan loopen tusschen de gezamenlijke Nederlandsch-Belgische havens eenerzijds en de Duitsche havens anderzijds, *b.* voor de Nederlandsche lijnen de noodzaak bestaan, in Antwerpen de bijlading te halen, die haar in Hamburg ontglipt. Vooral onder die omstandigheden zoude het voor onze nationale scheepvaart van belang zijn, dat inmiddels de vaart naar het achterland op Antwerpen zoo perfect mogelijk ware gemaakt. Overigens zou het wel gevaarlijk zijn te voorspellen, in hoever de in Nederland doorsneden streek profijt van het voorgestelde kanaal zou hebben getrokken, maar het kanaal zou zeker de ontwikkelingsmogelijkheden hebben versterkt. In dit verband zij gewezen op de volgende punten, die niet van beteekenis ontbloot zijn: 1°. het kanaal zou hebben geloopen langs de oostgrens van een belangrijk Zeeuwsch-Noord-Brabantsch gebied, waarvoor goede verbindingen gewenscht zijn; 2°. er is in de doorsneden streek reeds industrie (in casu verband houdende met de bodemcultuur), zoodat de agglomeratieve tendens, die industrie altijd heeft, kon werken; 3°. er zijn tevens reeds niet onbeduidende plaatsen, hetgeen de agglomeratie had vergemakkelijkt; 4°. aan de verschillende verkeerswegen in de hoofdrichting West-Oost, waartegenover slechts de spoorlijn als eenige verkeersweg in de hoofdrichting Zuid-Noord staat, zou door het kanaal een welkome en gemakkelijke tweede verbinding in die richting zijn toegevoegd; 5°. het kanaal zou voor de afwatering van Noord-Brabant een waarde hebben gehad, zeg op 6 à 8 millioen te schatten. Ten slotte zij gereleveerd, dat aan begin- en eindpunt van een kanaal begrijpelijker wijze een tendens bestaat tot het opkomen van een dorp of een stad. Deze tendens heeft in het geval van het kanaal van Hansweert zeker gewerkt, zij het wellicht niet al te sterk. Zij zou in het geval van Moerdijk vermoedelijk sterker gewerkt hebben, omdat 1°. Moerdijk veel centraler gelegen is dan Hansweert en Wemeldinge; 2°. behalve goede waterverbindingen in de toekomst voor Moerdijk zonder bezwaar zouden kunnen zijn geschapen goede spoorwegverbindingen, daar een lijn met groot verkeer er reeds langs loopt; 3°. in verband met de van nature moeilijke invaart in het Moerdijkkanaal, met het oog waarop wellicht dubbele sluizen noodig zouden zijn geweest als b.v. zelfs te Vreeswijk, zou te Moerdijk veel oponthoud van schepen en schepelingen voorgekomen zijn.

* * *

Bij de beoordeeling van de vraag, of het voordeel, dat Antwerpen van het kanaal zou hebben gehad, een nadeel voor Rotterdam zou hebben beteekend, zoo groot, dat de zooeven beschreven voordeelen voor ons land, in het algemeen, in de schaduw gesteld zouden zijn geworden, moeten verschillende punten in het oog gevat worden. Gevreesd werd door sommigen, dat Rotterdam door het kanaal z'n voorsprong op Antwerpen als haven voor massaal vervoer zou hebben kunnen verliezen, door anderen, dat, als het kanaal er niet kwam, Rotterdam wellicht eenigszins Antwerpen's voorsprong voor stukgoederen-verkeer zou kunnen

inhalen. Het kanaal zou in het eerste geval beteekenen verlies, in het tweede geval winstderving. In beide gevallen zijn er technici, die de vrees ongegrond achten, zeggende òf wel: Rotterdam's positie in zake massaal vervoer is onaantastbaar, òf wel: Antwerpen's positie inzake stukgoederen kan toch niet betwist worden. Welk standpunt men ook inneemt, hetzij dat van het verlies, hetzij dat van de winstderving (door het kanaal), de bestrijding uit dezen hoofde was zeer moeiilijk houdbaar, omdat Rotterdam de voordeelen, die het boven Antwerpen in sommige opzichten heeft, ten deele slechts verminderd, maar geenszins weggenomen zou hebben gezien, ten deele onverminderd zou hebben behouden, althans niet door het kanaal verliezen kon. Het sluizen-bezwaar bestaat voor Rotterdam niet en zou voor Antwerpen onder de gunstigste omstandigheden — en dan nog slechts in bepaalde gevallen — eenigszins verminderd zijn. De vaartduur naar Rotterdam wordt, evenals die naar Antwerpen, zeer verschillend opgegeven, maar alle beschikbare gegevens wijzen op een voorsprong voor Rotterdam, waarvoor als gemiddelde 1¼ dag voor vrachtbooten en 1¾ dag voor sleepkanen mag worden aangenomen. In verband met de bezwaren, bij den Moerdijk aan de invaart in een kanaal verbonden, en met de omstandigheid, dat het sluizen- en getijbezwaar voor Antwerpen blijft bestaan, zal zeker niet kunnen worden aangenomen, dat deze verschillen bestemd waren geweest om te verdwijnen. De vrachtprijzen per ton zijn voor Antwerpen in sommige gevallen 50 cts hooger dan voor Rotterdam. Als dat een gevolg is van den langeren duur (en van de bezwaren van de reis), zou dat prijsverschil in elk geval slechts ongeveer gehalveerd hebben kunnen worden. Onafhankelijk van het kanaal is de omstandigheid, dat de goederen bij het te Antwerpen heerschende systeem van open loodsen aldaar veel meer te lijden hebben dan te Rotterdam. Eveneens is onafhankelijk van het kanaal het gehalte van de havenarbeiders te Rotterdam, waarvan het gevolg is betere behandeling en minder diefstal van goederen te Rotterdam. Rotterdam zou door zulk een kanaal niet kunnen verliezen den voorsprong, dat er op stroom kan worden overgeladen, wat te Antwerpen geheel onmogelijk is, terwijl lossen en laden aan de kade slechts in beperkte mate doenlijk is. Op grond van dit alles kan gezegd worden, dat het kanaal in de getallenverhouding tusschen Rotterdam en Antwerpen geen verandering zou hebben aangebracht, wijl, behoudens een enkele maal wellicht, in een grensgeval, niet is in te zien, waarom een schip, dat onder de huidige omstandigheden naar Rotterdam pleegt te varen, in de toekomst naar Antwerpen zou zijn gedirigeerd. Wel is gezegd, dat door het kanaal in Antwerpen zulk een mooie gelegenheid zou zijn gekomen voor overlading van schip op schip, maar die meening berust op misverstand. Immers, in het verdrag (Nederlandschen tekst) is een kanaal-breedte voorzien, die 3 van de grootste Rijnbooten zou toestaan, langs elkaar heen te varen. Overlading, b.v. van graan, eischt, dat naast elkaar liggen minstens één Rijnaak, een (veel breeder) zeeschip en

minstens één elevator. Zoo zou meer dan de drievoudige breedte in beslag worden genomen, d.w.z. dat er geen schip meer door zou kunnen en dat er zelfs ruimte te kort zou komen. Zegt men nu, dat de Belgen bij Antwerpen het kanaal breeder zouden kunnen maken en dat zij de overlading eventueel in de „dokken" (havenbassins) zouden kunnen doen geschieden, dan is dat juist, maar heeft dat eigenlijk niets met het kanaal te maken: de Belgen kunnen op hun gebied de waterplassen construeeren, die zij wenschelijk achten, met of zonder kanaal: de uitbreiding der havenbassins is in vollen gang. De kanaalquaestie is in dit verband alleen van belang in den hierboven bedoelden zin: het kanaal kon, bij overlading in de bassins, eventueel twee sluispasseeringen uitsparen, maar de noodzakelijkheid, door de zeer drukke havenbassins te varen om, na lossing hier, ginds weder te laden, kon de heele winst vernietigen. Hierbij dient nog bedacht te worden, dat zulk een vraagstuk niet te simplistisch mag worden bezien, zooals blijkt uit de omstandigheid, dat de schepen na lossing en herlading, niet (geladen) wegvaren van de plaats waar ze aankwamen, zoodat een belangrijke vaart tusschen los- en laadplaatsen moet plaats vinden, hetzij binnendoor, welke vaart uiterst lastig, soms onmogelijk is, hetzij buitenom, met meestal twee sluizen passeeren. Overigens is men in discussies wel zoover gegaan van te zeggen, dat de Rijnvaart via Antwerpen het kanaal vlugger zou kunnen bereiken dan Rotterdam, omdat men op het kanaal 's nachts zou kunnen varen en op de open rivier niet. Maar ook dit argument schijnt al weinig steekhoudend. Alle vaartuigen moeten toch langs Dordrecht varen. De afstand van Dordrecht naar Rotterdam is niet langer dan die van Dordrecht naar den Moerdijk; bedenkt men daarbij, dat de vaart gaat dwars over het lastige Hollandsche Diep, dan ligt het voor de hand, dat een vaartuig, dat vóór donker den Moerdijk nog bereiken kan, vóór donker ook nog te Rotterdam kan komen. Blijft alleen,dat vaartuigen, die juist vóór donker resp. te Rotterdam en te Moerdijk zouden kunnen aankomen, bij een nachtelijke vaart Moerdijk-Antwerpen voor de eene groep, alle den volgenden morgen in elk dier plaatsen terstond zouden kunnen lossen of laden. Maar 's nachts varen zal den vrachtprijs naar Antwerpen, die door de meerdere lengte der vaart nog steeds hooger zou zijn, nog meer doen stijgen.

* * *

Voor wat betreft het massale vervoer is Rotterdams positie vrijwel onaantastbaar te achten. Dat is met name het gevoelen in het Duitsche achterland, in het Ruhrgebied. Waarom exporteert men z'n massa-artikelen zoo gaarne over Rotterdam? Om, in hoofdzaak, twee redenen: 1°. omdat de verbinding met Rotterdam zoo goed, vlug en goedkoop is, 2°. omdat de omslag er eveneens zoo goed, vlug en goedkoop geschiedt, 3°. omdat de toegang tot Rotterdam van zee uit zoo gemakkelijk is. Uit het voorafgaande volgt, dat het kanaal Antwerpen—Moerdijk in het éérste alleen in dien zin wijziging kan brengen, dat Rotterdam's

voorsprong voor Antwerpen wat minder worden, zij het niet verdwijnen zou; aan het tweede en derde kan een kanaal niets veranderen. Zeker, door ándere middelen kan Antwerpen, althans op het tweede punt, den omslag, Rotterdam min of meer inhalen. Maar, nu nog afgezien van den menschelijken factor, die, gelijk betoogd, ook een rol speelt in de verwerking van goederen en die niet gemakkelijk verandert, weet ieder, die de beide havens door aanschouwing kent, dat de structuur van Antwerpen's haven van dien aard is, dat de omslag van schip op schip er nimmer over de geheele lijn zóó kan worden als te Rotterdam: zee- en binnenschip zullen elkaar ten allen tijde alleen door sluizen kunnen naderen, terwijl de havenbassins zeer verspreid zijn en de communicatie tusschen de verschillende los- en laadplaatsen er schier onverbeterlijk lastig is. Nadat het kanaal gegraven en de outillage van de haven te Antwerpen verbeterd zou zijn, zou dus Rotterdam, evenals nu, doch alleen wat minder, boven Antwerpen voor hebben: de superioriteit van zijn Rijnverbinding, van zijn zeeverbinding, van zijn omslag. Zeker, men heeft terecht gezegd, dat in sommig massavervoer, namelijk graan, Antwerpen onze Nederlandsche haven nauw op de hielen zit, maar dat heeft weinig met al deze dingen te maken. Dat heeft hiermede te maken: 1°. dat België zelf, met zijn sterke bevolking, veel tarwe gebruikt (het geldt niet voor andere granen), en 2°. dat, in haventechnischen zin opgevat, graan graan aantrekt, zoo goed als erts erts aantrekt. Maar dit gaat buiten het probleem om. Niemand heeft aannemelijk kunnen maken, dat er redenen zullen zijn, waarom massagoederen, die vóór het graven van het kanaal Rotterdam opzochten, dit daarna niet meer zouden hebben gedaan. Het is daarom, dat in het gebied, dat aan onze havens het massagoed levert, de positie van Rotterdam zoo onaantastbaar sterk geacht wordt.

* * *

Ten aanzien van de stukgoederen ziet het probleem er anders uit. Men heeft ter zake van massagoed gezegd, dat door het kanaal Rotterdam zijn massagoed zou kwijt raken. Wordt de deskundige discussie in de pers goed begrepen, dan zegt men, gelijk reeds opgemerkt, ten opzichte van het stukgoed iets anders, namelijk dit: wij hadden gehoopt, dat Rotterdam van Antwerpen wat stukgoed zou kunnen wegconcurreeren, maar nu gij dit kanaal toestaat, wordt deze hoop ijdel... Het probleem is zóó wel juist gesteld. Antwerpen heeft zeer veel stukgoed, Rotterdam heeft relatief weinig. Wat Rotterdam heeft, heeft het vooral door de goede behandeling ervan in zijn haven en zal het zeker behouden. Maar was er een nu vervlogen kans, dat Rotterdam van Antwerpen wat stukgoed zou kunnen wegnemen? Te onderscheiden is tweeërlei: stukgoed, dat per spoor naar Antwerpen gaat, en dat is de massa, en stukgoed, dat te water reist. Nu weet ieder, dat de kanaalquaestie geheel en al omgaat buiten het stukgoed, dat den spoorweg volgt. Het eenige wat men daarvan op zijn hoogst zou kunnen zeggen, is dat, als Antwerpen's

waterverbinding beter wordt en daardoor goedkooper, er eenige kans ontstaat, dat stukgoed naar Antwerpen van zijn spoorweg- op zijn waterverbinding overgaat. Dat kan op zich zelf van belang zijn, maar zou Rotterdam niet in het minst raken. Daarmede is het probleem grootendeels afgedaan. Maar dan is er ook nog de quantitatief minder belangrijke quaestie van het stukgoed, dat te water reist. Had dàt deels op Rotterdam kunnen overgaan en kon dit, nadat het kanaal gegraven zou zijn, niet meer? Om die vraag te kunnen beantwoorden, moeten we ook hier weer weten, uit welke motieven de voorkeur van goederen voor een zekere haven voortvloeit. Welnu, bij stukgoed komt het, zooals bekend is, aan op de veelvuldigheid der verschepingsgelegenheden, dus op de lijnenquaestie; voorts op de vrachtkosten; en ten derde op de behandeling der goederen in de haven. Wat de lijnen aangaat zal ieder het er over eens zijn, dat Rotterdam nimmer, met of zonder kanaal, lijnen in zoodanige massa's kan aantrekken als Antwerpen met zijn sterk industrieel direct achterland onder nationale vlag. Dan de quaestie van de vrachtkosten. Die ligt hier anders dan bij het massale goed, o.a. omdat hier de zoogenaamde plaatskosten een groote rol spelen. Die plaatskosten zijn vaak hoog en — wat voor ons het kwade is — te Rotterdam hooger dan te Antwerpen. Men kan twee dingen vaststellen: 1°. dat het heele voorvrachtverschil tusschen Rotterdam en Antwerpen, hoewel het in sommige gevallen tot 50 en zelfs tot 70 cents per ton kan oploopen, in het algemeen met 10 à 30 cents wordt opgegeven; en in verband daarmede 2°. dat dit verschil voor Rotterdam meer dan weggewerkt zou kunnen worden door een verlaging van plaatskosten. Maar er is meer. De behandeling van de goederen in de haven is voor stukgoed van veel meer belang dan voor massaal goed. En het ligt voor de hand, dat in die behandeling de menschelijke factor een overwegende rol speelt. Die menschelijke factor nu is bij ons zeer gunstig: onze havenarbeiders leenen zich voor stukgoedbehandeling bij uitnemendheid. Nu spreekt het van zelf, dat de quaestie der plaatskosten en die der behandeling der goederen in de haven weinig of niets vermogen tegenover het stukgoed, dat per spoor reist, en ook niet tegen de zuigkracht der tallooze lijnen in Antwerpen, maar wat wel gezegd kan worden is dit: dat men met lage plaatskosten en goede behandeling van goederen in twijfelachtige gevallen — en dat zijn de gevallen waarop het aankomt — de goederen min of meer dwingen kan, niet naar Antwerpen, maar naar Rotterdam te gaan; dat tegenover het bedrag der plaatskosten en het geldbedrag, waarop een goede behandeling (o.a. voorkoming van diefstal) te waardeeren is, het verschil in voorvracht — en a fortiori het deel van dit verschil, dat door het kanaal verdwijnen zou — geen rol speelt. Zoo komt men tot de conclusie, dat een Moerdijk-kanaal aan Rotterdam — en in het algemeen aan de Nederlandsche havens — geen stukgoederen zou onttrekken, noch ze verhinderen zou, haar stukgoederenverkeer te versterken.

* * *

Is deze conclusie te sterk? We kunnen de proef op de som nemen. Het stukgoed, dat per spoor reist, is bijna een monopolie voor Antwerpen. Van het stukgoed, dat den waterweg kiest, gaat relatief weinig naar Rotterdam. Naar Amsterdam gaat meer. De zaak staat zoo, dat er ten deze niet zoozeer concurrentie is van Rotterdam met Antwerpen, maar eer met Amsterdam. Waarom heeft Amsterdam zoo'n sterke positie in het stukgoederenvervoer? Zeker niet om zijn goede verbinding met den Rijn, want die verbinding is juist niet goed en behoeft dringend verbetering. Maar als Amsterdam ondanks die slechte Rijnverbinding ten deze een sterke positie heeft, dan is het: omdat Amsterdam van oudsher is koloniaal, commercieel en financieel centrum; omdat het zetel is van de Nederlandsche lijnen in de groote vaart; omdat de acquisitiedienst in het achterland uitnemend is; omdat de behandeling der goederen in de haven niets te wenschen overlaat. Amsterdam is erin geslaagd, door een voortreffelijke regeling den geheelen dienst, van de Rijnhaven af tot de overzeesche importhaven toe, zóó te regelen, dat èn wat afstand, èn wat tijd, èn wat personen betreft, alle onnoodige tusschenschakels uit den dienst wegvallen. Daar een actieven acquisitiedienst in de Rijnstreek weet Amsterdam zich een belangrijk vervoer te verzekeren, dat plaats vindt met een eigen Rijnreederij, waarin verschillende Nederlandsche zeereederijen samenwerken, terwijl te Amsterdam zelf de dienst zoo geregeld is, dat een vorm van overlading van stukgoederen geschapen is, welke zeer wel is te vergelijken met het overladen op stroom van massagoederen, waardoor Rotterdam in het massaal verkeer zoo'n sterke positie heeft verkregen. Van veel belang is ook, dat het Amsterdamsche systeem de strekking heeft uiterst goedkoop te werken, zoodat Amsterdam zeer voordeelige condities kan aanbieden. Naar de meening van tot oordeelen bevoegde personen zou — zooals de leider onzer partij in zijn rede in de Eerste Kamer opmerkte — Rotterdam, al is het misschien op sommige punten door den aard der omstandigheden in minder voordeelige positie, met eenige meerdere inspanning, wellicht door het voorbeeld van Amsterdam te volgen, zich een grooter aandeel in het stukgoederenverkeer kunnen verzekeren dan het thans reeds heeft. Nederlands positie is zoo sterk, dat men, in havensteden, vèr den Rijn op, waar tengevolge der Duitsche spoorwegpolitiek groote slapte heerscht, de volgeladen booten wijst, die het goed naar Nederland brengen, en dat men daar de opvatting toegedaan is, dat althans één onzer havens alles bemachtigen kan wat het hebben wil.

* * *

Maar waarom, zoo heeft men gevraagd, zou Antwerpen het Moerdijkkanaal begeeren, indien het niet was omdat het meent, daarmede aan de Nederlandsche havens vracht te onttrekken? Daarop is dit te antwoorden. Het is niet zoo, dat, als wij aan Antwerpen iets toestaan dat het als een voordeel beschouwt, dit noodzakelijk in ons nadeel moet

wezen. Het kan zijn, dat Antwerpen dit kanaal behoeft, òf om zijn cliëntèle beter te bedienen, òf om uit de hoeveelheid vracht, die het reeds heeft, grooter baat te trekken. Het kan ook zijn, dat het dit kanaal wenscht, omdat het meent, anders in de toekomst zijn normaal aandeel in het stijgend verkeer niet behoorlijk te kunnen verwerken. Het kan ook zijn, dat het er naar streeft, geografisch genomen, zijn werkingssfeer uit te breiden. En eindelijk zou het kunnen wezen, dat het concurrentie wil voeren met vreemde, niet-Nederlandsche havens, b.v. met Hamburg en Bremen, welke mogelijkheid naar dezerzijdsche meening een feit is, of misschien ook verscherpte interne concurrentie, b.v. van den waterweg met den spoorweg, wat vooral in de toekomst zeer wel mogelijk is als b.v. ook in België, evenals in Duitschland, de capaciteit der spoorwegen zeer wordt versterkt. Maar dit gaat dan alles buiten ons om, tenzij we er ons in zouden verheugen, dat een concurreerende haven op den duur met de onze niet gelijk op zou kunnen werken. Doen we dat niet, maar gunnen we aan Antwerpen ook zijn „plaats onder de zon", dan hadden we met een gerust hart het Moerdijk-kanaal kunnen aanvaarden, dat ons niets zou ontnemen en waaraan we allen meebetalen zouden voor zoover het ons iets zou kunnen geven.

* * *

Thans nog iets over het „groote" kanaal. Voor het kanaal van den Rijn naar de Schelde waren er omstreeks 1920 reeds 4 plannen, naar hun ontwerpers geheeten het plan Schneiders, het plan Rosemeyer, het plan Valentin, het plan Hentrich. Deze plannen hadden verschillende uitgangspunten aan den Rijn. Het plan Hentrich, voorziende een uitmonding in den Rijn bij Krefeld, werd door de Belgische Regeering in 1920 in haar kanaalplan opgenomen. Van Caeneghem (Hasselt) bracht in 1922 een gewijzigd ontwerp, waarin Neuss als punt van uitmonding werd aangenomen. Hentrich (Krefeld) bracht in 1923 ook zelf een wijziging aan, voorziende de uitmonding in den Rijn bij Ruhrort. Het verdrag Nederland-België sprak van een kanaal uitgaande van den Rijn ter hoogte van Ruhrort en loopende over Venlo. Het gewijzigde plan Hentrich voldoet aan beide criteria, daar het zuidelijk langs Venlo en noordelijk langs Krefeld met een bocht naar Homburg, tegenover Ruhrort, loopt. Bovendien heeft het de in het verdrag voorziene verbinding met de Maas. De lengte is berekend op 170 K.M.; de breedte op den waterspiegel op 46,2 M.; de grootste diepte op 4,5 M.; het aantal noodige sluizen op 6; de kosten op Mk. 167 millioen. Technisch gesproken kan men ook voor dit Rijn-Schelde-kanaal zeer wel een bouw met zoodanige breedte uitvoeren, dat 3 of meer van de grootste Rijnschepen overal langs elkaar kunnen varen; ja zelfs een bouw met 1 kanaalpand is, zuiver technisch genomen, vermoedelijk uitvoerbaar; maar gezien èn de groote lengte van het kanaal en de hoogten, die doorsneden, resp. overwonnen moeten worden (de grootste 58 M.), mag worden aange-

nomen, dat iets in den geest van het plan Hentrich tot uitvoering zou komen. Mocht het werkelijk geacht zijn geworden van groot belang te zijn, dan zouden de gelden ervoor zeker wel op de een of andere manier gevonden zijn geworden, te eer omdat Duitschland zijn deel had moeten betalen en Nederland het zijne ook wel zou hebben betaald, zoodat er zeg, maar een 60 millioen gulden voor België ware overgebleven. Men mocht dus er mede rekenen, dat dit kanaal er wel gekomen zou zijn. Dan zou zulks hebben beteekend, dat Antwerpen een aanzienlijk kortere verbinding met het Rijn-Ruhrgebied zou hebben gekregen; de afstand zou van 340 tot 170 K.M. zijn teruggebracht. De afstand naar Rotterdam is via den Rijn 228 K.M. Zoodoende ware Rotterdam 53 K.M. achter geraakt. Rekent men nu voor het doorvaren door 6 sluizen 10 uur, wat — naar gedetailleerde studies uitgewezen hebben — zeer matig berekend is, dan hadden de voor Rotterdam bestemde schepen slechts 5,3 K.M. per uur behoeven te varen om even spoedig te Rotterdam te zijn als schepen, voor de concurreerende haven bestemd, te Antwerpen. Berekent men nu verder, dat op de open rivier meer dan 5,3 K.M. per uur wordt gevaren (zeg rond 7 K.M.) en op een kanaal minder (zeg rond 5 K.M.: op sommige kanalen mag maar met 3½ gevaren worden), dan springt het in het oog, dat het K.M.-verschil niet tevens tijdverschil ware geweest: zeker zou men veel spoediger over de open rivier te Rotterdam zijn geweest dan over het kanaal te Antwerpen. De vaart Ruhrort—Venlo—Antwerpen zou niet langer hebben geduurd dan de vaart Ruhrort—Kanaal Moerdijk—Antwerpen. In deze berekening is bovendien nog niet de omstandigheid verwerkt, dat als een aantal schepen als nu naar Antwerpen vaart, het kanaal zou volgen, en er kwam bij een redelijk aantal schepen van de doorsneden streek, de sluizen al zooveel te doen zouden krijgen, dat wachten aan de sluizen telkens zou voorkomen: de vorenbedoelde 10 uren zouden bedenkelijk aangroeien. Niet wel kan, in elk geval, worden ingezien, waarom in de toekomst schepen, die nu naar Rotterdam gaan, zulks in de toekomst niet meer zouden hebben gedaan, maar over het kanaal naar Antwerpen zouden zijn gegaan. De meestal niet aangenaam geachte taak, over een sluizenkanaal te varen, zou daarvoor zeker geen aansporing zijn geweest. Hieraan zij intusschen toegevoegd, dat *De Standaard* deze opvatting niet ten volle deelt, maar de zaak wat minder optimistisch beziet: in de kringen van ons hoofdorgaan laat men o.a. wegen de beteekenis van de vluggere terugvaart van Antwerpen over het kanaal, terwijl men vreest, dat onze Nederlandsche binnenvaart op dat kanaal niet gezien zou worden.

* * *

In Duitschland wordt veel gesproken en geschreven — ook veel gestreden over den „Ausbau der Wasserstrassen". Voor zooveel Noord-West-Duitschland (ruim genomen) daarbij betrokken is, moet bestudeering van deze zaak ook voor Nederland van belang geacht worden. Het

verband met den strijd om „het" verdrag werd door sommigen aldus gelegd, dat men zeide: „Gij ziet, hoe felle concurrentie Duitschland ons in de toekomst met zijn kanalen zal aandoen, en moet dus begrijpen, dat elke verzwakking der positie onzer havens, die wij zelf voorkomen kunnen, inderdaad moet worden gekeerd." De conclusie hiervan was, dat, naar men zeide, de kanalen uit het verdrag niet gebouwd mochten worden. De werken in geding zijn de volgende: 1°. voltooiing van het „Mittellandkanal", dat van het Westen (Dortmund-Ems-Kanal) tot aan Hannover gereed en sedert 1916 in exploitatie is, tot aan de Elbe resp. de Oder; 2°. bouw van het „Hansa-Kanal", van de Elbe bij Hamburg naar het „Mittellandkanal" bij Bramsche (benoorden Osnabrück); 3°. kanaliseering van de Wezer van Minden naar Bremen; 4°. voltooiing van het „Küstenkanal", dat beneden-Ems en beneden-Wezer zal verbinden; 5°. „Ausbau" van het „Dortmund-Ems-Kanal" voor grooter schepen (1800 ton) dan waarvoor het thans bevaarbaar is; 6°. voltooiing van het „Lippe-Seiten-Kanal", welks middelstuk Hamm—Datteln (aan het Dortmund-Ems-Kanal) gereed is, met een oostelijk stuk naar Lippstadt aan de Lippe en een westelijk naar Wezel aan den Rijn; 7°. bouw van het „Aachen-Rhein-Kanal". De kern der quaestie is, dat de werken 1—5 dienen, zij het onder meer, om het Ruhrgebied in directe verbinding te brengen met de Duitsche Noordzee-havens, ten einde die havens gemakkelijk van Duitsche kolen te kunnen voorzien en er andere goederen heen te kunnen voeren. Drie wegen naar Hamburg (alle met natuurlijke aansluiting naar Bremen) heeft men daarbij in het oog gevat en wel de volgende: *a.* Rhein-Herne-Kanal, Dortmund-Ems-Kanal (zie punt 5), Küstenkanal (zie punt 4), beneden Wezer, Stader Kanal, beneden Elbe, Hamburg; *b.* Rhein-Herne-Kanal, Dortmund-Ems-Kanal, Mittellandkanal (zie punt 1), beneden Wezer (zie punt 3), oostelijk deel Hansa-Kanal (zie punt 2), Hamburg; *c.* Rhein-Herne-Kanal, Dortmund-Ems-Kanal, Mittellandkanal, westelijk deel Hansa-Kanal, oostelijk deel Hansa-Kanal, Hamburg. De vraag, hoe de kansen voor de verschillende kanaalplannen staan, schijnt aldus beantwoord te mogen worden, dat: 1°. het Mittellandkanal zeker zal worden doorgetrokken tot aan de Elbe bij Maagdenburg, waardoor Hamburg, zij het langs een omweg, afgezien van de drie andere verbindingen, hiervoor genoemd, een eerste en voorloopige verbinding binnendoor met de Ruhrstreek (en met den Rijn in het algemeen) zal krijgen; 2°. ook het Hansakanaal, waardoor Hamburg (en Bremen) de meest directe verbinding met het Ruhrgebied (en den Rijn in het algemeen) zou krijgen, welke den weg over het Mittellandkanal (onder 1) voor dit doel waardeloos zou maken, een heel goede kans heeft, alhoewel de hooge bouwkosten van ruim 300 millioen Mark wel een beletsel vormen en het vraagstuk, hoe aan het noodige water te komen, nog niet is opgelost; 3°. het Aachen-Rhein-Kanal veel verzet ontmoet en zeer vermoedelijk niet zal worden gebouwd; 4°. de kansen van de andere genoemde plannen niet beoordeeld kunnen worden, maar den indruk maken,

zeer twijfelachtig te zijn. Hieraan zou kunnen worden toegevoegd, dat punt 1 van weinig belang schijnt om de nog nader uiteen te zetten reden, dat de Duitsche spoorwegen scherp genoeg zullen concurreeren om aan den omweg over het Mittellandkanal weinig buit over te laten. Hoewel ten aanzien van punt 2 eenigszins hetzelfde zal gelden, kan zulks daar toch slechts in geringer mate het geval zijn, omdat er minder sprake is van een omweg. Is dus in elk geval (daar de andere plannen van minder belang zijn of misschien zelfs vervoer naar de Nederlandsche havens zouden kunnen leiden (Lippe-Seiten-Kanal), of wel zouden dienen om een verbinding in het leven te roepen van dezelfde strekking als het Hansa-Kanal) de quaestie van het Hansa-Kanal voorshands eigenlijk slechts de eenige, die Nederland belang kan inboezemen, dan rijst de vraag, of dit kanaal een gevaar voor de Nederlandsche havens kan zijn. Gezien het feit, dat de afstand Ruhrort—Hamburg, naar hemelsbreedte gerekend, meer dan 1½ maal zoo lang is als de afstand Ruhrort—Rotterdam, in welk beeld de kilometrieke afstand langs de vaarwegen niet veel verandering zou aanbrengen (370 tegen220 K.M.);gelet ook op de omstandigheid, dat de vaarweg Ruhrort—Hamburg over de volle lengte sluizenkanaal zou zijn (men rekent op 14 à 15 sluizen), terwijl de concurreerende vaarweg over de geheele lengte vrije rivier is; mag men, afgaande ook op de deskundigen, die dezerzijds geraadpleegd werden, veilig aannemen, dat het Hansa-Kanal, als het tot stand komt, geen concurrentie, welke dien naam waard is, kan aandoen aan de Nederlandsche havens. Hierbij zij overigens aangeteekend, dat hier te lande ten onrechte beweerd wordt, dat reeds gelden voor het Hansa-Kanal zouden zijn gevoteerd: slechts gelden voor studiedoeleinden zijn bewilligd.

* * *

Eer dan de Duitsche kanalen zijn de Duitsche spoorwegen een gevaar voor onze havens. In Duitschland voeren de spoorwegen een fellen strijd tegen den waterweg, zulks ten bate van de Duitsche zeehavens. De spoorwegen voeren dien strijd met technische middelen en met tarievenpolitiek. De capaciteit der goederenwagens wordt aanzienlijk versterkt; men gaat reeds tot 60 ton toe. Eveneens wordt de trekkracht der locomotieven vergroot. Door toepassing van een nieuw remsysteem kan men de treinen veel langer maken. Ook wordt de snelheid opgevoerd. Er loopt thans in concurrentie met de Fransche spoorwegen een goederentrein van Bazel naar Emmerik, die het traject in 20 uur aflegt. De tarieven doen het overige: verticale „Staffelung" en voorkeurstarieven. De hierbedoelde verticale „Staffelung" is de trapsgewijze vermindering van de vrachtprijzen per kilometer naar mate de afstanden grooter worden. Deze verticale „Staffelung" heeft in het algemeen reeds de tendens, op verre afstanden aanzuigend voor de spoorwegen te werken, maar die aanzuigende werking is al zeer sterk

bij de voorkeurstarieven ten bate van de Duitsche zeehavens, welke tarieven het verkeer afzuigen èn van de binnenwateren, met name van den Rijn, èn van de vreemde zeehavens, terwijl ze — omgekeerd — aanzuigend werken èn voor de Duitsche spoorwegen èn voor de Duitsche zeehavens. In Duitschland heeft dit alles het verkeer verschoven. De vraag is maar, of het ons ook schaadt. Een gedetailleerd onderzoek schijnt recht te geven tot het volgende antwoord: 1°. voor sommige gebieden in het Duitsche hinterland is niet veel veranderd; 2°. voor andere gebieden is wel wat veranderd, maar om redenen, hier niet ter zake doende; 3°. voor de meeste districten wordt verschuiving gemeld uit hoofde van hier in aanmerking komende redenen; 4°. voor sommige districten, vooral in het zuiden, is de verschuiving sterk. Maar tevens blijkt, wat betreft het meest belangrijke gebied, dat de grensverschuiving — welke op zich zelf als een nadeel is te beschouwen — gepaard is gegaan met intensifeering van onze belangen in het overblijvende gebied. Vraagt men, waarom we niet aan de verliezende, maar eer, althans Amsterdam, aan de winnende hand zijn, dan zij nogmaals gezegd, dat onze havens, ook al wordt de strijd sterker, zich zullen kunnen handhaven door: 1°. haar gunstige natuurlijke ligging (onvervreemdbaar); 2°. voortreffelijke outillage (betreft het materieel); 3°. onberispelijke bediening (betreft het persoonlijke element); 4°. laag houden van kosten (vooral voor Rotterdam van belang); 5°. haar gunstige verbinding met het achterland (voor Amsterdam voor verbetering vatbaar); 6°. voor stukgoederen een energieken acquisitiedienst in het achterland (voor Rotterdam van belang). Wat het massaal vervoer betreft zij hieraan toegevoegd, dat de geheele ontwikkeling, ook voor de scheepvaart, gaat in de richting van grooter eenheden, gelijk hiervoor ten aanzien van de spoorwegen geschetst. Dit houdt mede verband met de sociale toestanden: met groote aken spaart men personeel uit.

* * *

Zoo zijn we echter wel heel ver van het verdrag zelf afgedwaald, maar het scheen geboden, omdat in de discussie erover de Duitsche kanalen en de Duitsche spoorwegen gemengd zijn. Maar keeren we thans naar het verdrag zelf terug, om nog enkele punten van gansch anderen aard te bezien. Afgezien toch van alle bijzondere bezwaren, die men tegen het verdrag had, opperde men meestal ook nog dit drieledige algemeene bezwaar, dat het verdrag niet duurzaam-goede betrekkingen tusschen Nederland en België bevorderen — veel min scheppen — kon, wijl: *a.* Nederland te veel gaf, zoodat in Nederland zelf over die te groote royaliteit rancune achterblijven moest; *b.* aan Nederland sommige der concessies te veel kostten; *c.* het verdrag de kiem bevatte van allerlei geschillen. Wat het *eerste* punt betreft, hangt alles van den geest van dengene af, die de concessies doet. Het geval, dat Nederland onder dwang zou handelen en dus concessies zou doen, geboden door den wil

van een ander, was uitgesloten. Het ging er dus om, of Nederland zelf de concessies wilde. Was de wil tot concessies er, dan kon, logisch genomen, onmogelijk rancune ontstaan. Wel kon rancune, vooraf bestaande, oorzaak zijn van onwil. Het is onlogisch te zeggen, dat men niet kon willen omdat, als men wilde en zijn wil uitvoerde, rancune zou ontstaan. Het eenige wat men kon zeggen was, dat men niet wilde omdàt men niet wilde. Met het *tweede* punt staat het anders. Het bezwaar van de hooge kosten is geopperd, maar het werd bij de tegenstanders geenszins algemeen gevonden: een zeer gezien blad in ons land, heftig in zijn bestrijding van het verdrag, heeft, onder de leuze, dat we, als het op geld aankomt, royaal moeten wezen, een „andere mogelijkheid" gelanceerd, die inzake de kanaalquaestie veel duurder uitkomen zou dan het verdrag. En wat de voorstanders betreft kan zeker wel, zonder dat een groot geheim verklapt wordt, gezegd worden, dat b.v. de leider onzer partij inzake het Moerdijk-kanaal royaal had willen zijn en ons aandeel in de kosten niet precies had willen afmeten naar ons belang bij het kanaal. Maar zijn tegen- en voorstanders vrijwel algemeen van oordeel, dat we in financieele zaken royaal moeten zijn, dan vervalt uit de *derde* quaestie het financieele element en blijft daarin alleen het punt van de politieke geschillen. Zulke geschillen hadden b.v. kunnen rijzen over: het Schelde-regime, de oorlogsschepen, de Wielingen. Zeker was het niet uitgesloten, dat het Schelde-regime te eeniger tijd eens aanleiding had gegeven tot geschillen, maar eenerzijds moet opgemerkt worden, dat er geen aanleiding was om in de toekomst meer geschillen te vreezen dan nu plegen voor te komen, anderzijds dat een goede regeling tot oplossing van geschillen voorzien was. Wat de oorlogsschepen aangaat mag gezegd worden, dat na de verklaring van de Belgische Regeering, naar aanleiding van de vroeger vermelde senatoriale vragen gegeven, voor geschillen weinig vrees meer kon bestaan. Blijft echter de quaestie van de Wielingen, die inderdaad aanleiding kon resp. zou geven tot geschillen. Die zouden dan echter niet een gevolg zijn geweest van het verdrag, want het Wielingen-geschil bestond reeds en bestaat nog buiten het verdrag om. Het geschil had opgelost kunnen worden door prijsgeving van onze rechten op de Wielingen, waarmede voor de toekomst alle geschillen ter zake zouden zijn uitgeschakeld geworden, maar men kan er Minister van Karnebeek toch moeilijk een grief van maken, dat hij dit afdoende middel om geschillen te voorkomen vooralsnog niet gewild heeft: men kan het overigens nog steeds toepassen.

* * *

Intusschen mag bij dit alles niet uit het oog worden verloren, dat het in een zaak als de onderhavige niet slechts van beteekenis is, te weten, of er geen nationale belangen geschaad worden, maar dat het er ook op aankomt, of nationale belangen gediend worden. Een verdrag, dat alleen aan de wederpartij iets zou geven, zou als pactum leoninum zijn

te beschouwen, een vrij en onafhankelijk volk onwaardig. Er kan verschil van meening zijn, of tegen de praestatie de contraprestatie, resp. het voordeel aan de andere zijde, opweegt, maar in elk geval moet de contrapraestatie of het contravoordeel er even goed wezen als de praestatie. In het geval van het Nederlandsch-Belgische verdrag deed men echter, alsof er wel een Nederlandsche praestatie, maar geen Belgische praestatie was. Het is de moeite waard, dat punt onder de oogen te zien. En dan zou als Nederlandsche praestatie in de eerste plaats beschouwd moeten worden het overeengekomen nieuwe Schelde-regime, waarbij dan in de tweede plaats zou zijn gekomen de kanalenquaestie. Stelt men zich op het standpunt, dat *a.* om algemeen economische e.a. redenen een kanaal Antwerpen—Moerdijk gewenscht was, zoodat, als België en Nederland één staat waren, het kanaal er zeker zou (moeten) komen, en *b.* een kanaal Antwerpen—Ruhrort moeilijk geweigerd kan worden, omdat het gevaarlijk zou zijn, Limburg als barrière te gebruiken, terwijl het in elk geval beter is, dat zulk een kanaal door Limburg dan veel zuidelijker om Limburg heen loopt, — dan zou men kunnen zeggen, mede omdat op ons slechts pro-ratokosten zouden behoeven te drukken, dat Nederland hier wel medewerking verleende, maar verder niet in bijzonderen zin praesteerde. Wat het kanaal naar den Moerdijk betreft zou men zelfs, van vorenvermelde overweging afgezien, het standpunt kunnen innemen, dat het kanaal voor Nederland voordeelen zou hebben geboden, die in het ergste geval door daartegenover staande nadeelen zouden zijn geneutraliseerd, zoodat dit kanaal om die reden als neutraal object, maar niet als bijzondere praestatie zou zijn te beschouwen geweest. Maar gesteld al, dat inderdaad èn het nieuwe Schelderegime èn de kanalenquaestie als praestatie van Nederlandsche zijde waren te beschouwen, ware dan daartegenover niets te stellen geweest, dat zooal niet als Belgische praestatie, dan toch als voordeel voor Nederland, zou zijn aan te merken? Die vraag heeft prof. Nelemans zoo ongeveer gesteld in een vergadering te Amsterdam, waar hij dit antwoord erop gaf, waaruit nu de kanaalquaestie wordt uitgelicht: 1°. zou de verplichte neutraliteit van België worden opgeheven (wat echter ook in onze kringen niet allen een voordeel achten); 2°. zou artikel 9 van het verdrag van 1839 vervallen; 3°. zouden de scheepvaartwegen naar het Luikerland en het kolenbekken tusschen Zuid-Nederland en Belgisch Limburg verbeterd worden; 4°. zouden de watertoestanden verbeterd worden (b.v. westelijk Noord-Brabant); 5°. zou een nieuwe regeling tot stand komen met betrekking tot het onttrekken van water aan de Maas en de verdeeling van dat water. Bovendien moge, tusschen haakjes, in herinnering gebracht worden, dat, als het verdrag ware aangenomen, *a.* Ter Neuzen van Belgische spoorweg-voorkeurstarieven mede had geprofiteerd, *b.* België zou hebben medegewerkt om de Fransche bevoorrechting van Antwerpen boven Rotterdam in zake zekere „surtaxes" ten aanzien van de vaart met name op Straatsburg, te doen ophouden, terwijl Frankrijk beloofd had, dezen maatregel te zullen

nemen, *c.* de vrije sleepdienst Antwerpen—Dordrecht vice versa eerlang zou zijn beëindigd. „Ontkend," zoo zeide prof. Nelemans volgens het persverslag, „kan niet worden, dat er ontzaglijk groote Nederlandsche belangen mee gediend worden." Dit moge zoo zijn, maar aan deze punten moet toch zeker toegevoegd worden dit groote punt, dat tusschen twee buurvolken bestaande geschillen zouden zijn weggeruimd en de mogelijkheid van duurzame verbetering der betrekkingen tusschen die twee volken zou zijn geschapen... zoo zij hadden gewild. Economisch was het verdrag zeer wel verdedigbaar, maar het was boven alles een politiek verdrag, al vraagt men zich ook af, of het overwegende politieke element in dit verdrag op den duur geen economische vruchten zou hebben afgeworpen: *als ons omringende groote volken zich aaneen mochten sluiten om in de toekomst ook economisch samen te gaan, dan zou een niets ontziende economische politiek kunnen worden gevolgd, die het voor Nederland van belang zou doen zijn, althans met één, wel klein, maar economisch zeer belangrijk, buurvolk hand in hand te kunnen gaan.*

* * *

De oppositie tegen het verdrag is — tijdelijk, zoo niet definitief — in hoofdzaak economisch geworden, zoodat er ook om die reden aanleiding was, in deze beschouwingen vooral ook het economische te behandelen. Het zou echter onjuist zijn, niet te vermelden, dat in een aanvankelijk stadium het politieke op den voorgrond trad en dat in een later stadium het politieke wederom sterk naar voren kwam, zonder echter het economische geheel weg te dringen. Het verloop der zaak is ongeveer als volgt geweest. Eerst werd de zaak van het verdrag, door Minister van Karnebeek geheel als politieke quaestie gezien en behandeld, door de tegenstanders vooral van uit politiek standpunt bestreden. Evenwel met dien verstande, dat gaandeweg de kanalenquaestie opkwam en verzet rees uit den Rotterdamschen hoek, welk verzet zeker verband hield met de alarmkreten van den heer Ir. Ramaer in een eerste brochure van zijn hand. In de discussie in de Tweede Kamer, waarin de Kamer zelf reeds overwegend economisch is, opereert de Minister van Buitenlandsche Zaken nog heelemaal politiek: op het fond der kanalenquaestie gaat hij nog weinig of niet in. Maar dan begint toch het economische te overwegen, zoo sterk zelfs, dat de heele verdragsquaestie zich schijnt op te lossen in de vraag van het kanaal Antwerpen-Moerdijk: de leuze van de tegenstanders wordt, dat ze vrijwel over alles nog zouden kunnen heenstappen, maar dat „het" kanaal nimmer kan worden aanvaard. Amsterdam, dat vooral politiek streed, wendt het nu over den economischen boeg. Maar ook zoo blijft het niet. Waarom niet, dat is moeilijk met zekerheid te zeggen. Maar het schijnt, dat een rol gespeeld wordt door den strijd tusschen een geharnast Rotterdamsch kampioen, den heer Suermondt, en een niet minder geharnasten Standaardscribent, uit welken strijd eerstgenoemde in veler oog niet als overwinnaar te voorschijn kwam.

Het is niet onmogelijk, dat velen het economische punt wat minder sterk begonnen te achten en daarom maar liever op de lijn van den politieken strijd overgingen. Het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer is nog wel zeer sterk economisch getint en de Memorie van Antwoord van denzelfden Minister, die in de Tweede Kamer overwegend politiek was, wijdt eveneens aan economische quaesties vrij lange beschouwingen, maar op het oogenblik, dat de Memorie verschijnt is in den lande het politieke al weer sterk naar vorengekomen en wordt in vergaderingen en in de pers vooral gehandeld over de quaestie van de Belgische oorlogschepen op de Schelde en over de houding van de Flaminganten, terwijl zelfs een doodgeboren argument van grondwetschennis wordt geproduceerd, alleen bestemd om door een stoet van professoren, voor- en tegenstanders, grafwaarts gedragen te worden. Wat de Flaminganten-quaestie aangaat, zij opgemerkt, dat, als men uitgaat van de opvatting, dat het van uit algemeen politiek oogpunt beschouwd raadzaam is, quaesties van binnenlandsche politiek van een ander land te houden buiten de quaestie van de internationale relaties met dat land, dan is men er van ontslagen, de ietwat gecompliceerde overwegingen weer tegeven, waarom een Groot-Nederlander tegen het verdrag moest zijn, hoewel Flaminganten er voor waren. Maar hoe dit zij, de verdragszaak werd weer zoo verpolitiekt, dat zelfs het Flamingantisme er een rol in speelde. Zoo stond de zaak bij het verschijnen van vorenbedoelde Memorie van Antwoord en zoo bleef ze ongeveer tot en tijdens de openbare behandeling in de Eerste Kamer. Veilig kan gezegd worden, dat het pleit in een *economisch*-politieken kamp of liever in een *politiek*-economischen, is beslecht.

* * *

Stemming en discussie in de Eerste Kamer zijn een getrouwe reflex geweest van hetgeen zich op den duur in den lande had ontwikkeld. Volstaan moge worden met een paar korte opmerkingen. Het was opvallend, hoe typeloos de discussie in de Kamer was. Het ging niet om een klein aantal overwegende bezwaren, maar ieder der tegenstanders lanceerde zijn argumenten tegen het onderdeel van het verdrag, dat hem speciaal interesseerde, en scheen zich op het standpunt te stellen, dat dit ééne ding reeds voldoende was om hem tegen te doen stemmen. Soms werd dat ook gezegd. Voorts trok het de aandacht, hoe de situatie nog extra bemoeilijkt werd doordat men alles weer van den grond af ophaalde, afgezien van de omstandigheid, dat op sommige punten, zooals b.v. in de quaestie der Schelde-reserve, door nieuwe feiten oude geschiedenissen haar beteekenis hadden verloren. Men kreeg dus in het Hoogerhuis alle quaesties nog eens en alles weer ab ovo. Merkwaardig was daarbij echter, dat de Wielingen-quaestie zeer belangrijk was verbleekt en niet meer volwaardig scheen te worden geacht bij deze „laatste ronde" der tegenstanders. Hierbij zij gevoegd, dat men wel verschillende denkbeelden lanceerde omtrent wat zou kunnen gebeuren als het verdrag verworpen

was, maar dat men tot iets positiefs van eenige beteekenis niet kwam. Uit den opzet en uit de houding, die de Kamer van het eerste moment af aannam, bleek voor wie de volksvertegenwoordiging eenigszins kent, dat de oppositie vast besloten was, het verdrag te „torpedeeren". Onder deze omstandigheden was het niettemin jammer, dat onze senatoren bijna zonder uitzondering geschreven redevoeringen voorlazen, hetgeen ten gevolge had, dat zelfs van het standpunt der tegenstanders voor het beoogde doel dezelfde zaken te dikwijls herhaald werden. De vraag zou wellicht gesteld kunnen worden, of de Kamer niet te zeer gekomen is onder bekoring van de gelegenheid om nu eens te toonen, dat zij een hoogst nuttige instelling is. Maar te ontkennen is niet, dat het Hoogerhuis met z'n mooie en z'n meer twijfelachtige redevoeringen formeel geheel is gebleven binnen de grenzen van zijn goed recht. Eén ding echter is zeer te betreuren. Een aantal sprekers heeft zich inzake België woorden laten ontvallen, welke beter ongezegd waren gebleven. Maar het lot van België trof ook den man achter de groene tafel, wien eveneens bittere woorden werden toegevoegd. In zijn boekje over Socrates zegt Prof. van Dijk, sprekende over de atmosfeer, waarin het proces tegen Socrates ontstond en tot den gifbeker leidde, dat er hing „een vale mist, waarin alles gezegd kon worden". Hing die vale mist ook niet maandenlang over het verdrag; hing zij ook niet in de Eerste Kamer? Redevoeringen van moedige mannen als Van Emden, Wibaut en Anema en vooral ook van den leider onzer partij hebben zeker de vaalheid iets doen verminderen, maar niettemin is ten einde toe, mede door de allerlaatste rede, van de zijde der tegenstanders gehouden, de mist gebleven. Het verdrag is gevallen, omdat in dien mist „alles gezegd kon worden".

* * *

Het wetsontwerp tot goedkeuring van het Nederlandsch-Belgisch verdrag is verworpen met 33 tegen 17 stemmen. En de man is heengegaan, die het gemaakt en verdedigd had. De man van het drievoudig neen: neen, zeide Minister van Karnebeek toen de machtigen der aarde op de traditie der historisch geworden gastvrijheid van onzen bodem inbreuk wilden maken; neen, toen schending van onze nationale grenzen dreigde; neen, toen men hem wilde nopen, zijn werk van Nederlandsch-Belgische pacificatie, zooals hij die verstond, te verloochenen. Een der leuzen van dezen bewindsman was, „qu'on s'appuie sur ce qui résiste", dat men steunt op hetgeen weerstand biedt. En nu is deze minister heengegaan; maar wie van nabij ziet, weet, dat Jhr. van Karnebeek, als minister stervende, door zijn weerstand ten einde toe den lande grooten dienst heeft bewezen. Het zal aan hem te danken zijn als de vele onvoorzichtige woorden, die in dit geding gesproken zijn, geen schadelijke gevolgen zullen hebben in de komende, wellicht niet gemakkelijke, periode.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

Bij de behandeling van een concept gemeenteprogram ter vergadering onzer kiesvereeniging werd opgenomen een stakingsverbod voor gemeentepersoneel. Hierover ontspon zich de volgende discussie: Is staking voor overheidspersoneel verboden en dient de Overheid daarom een goede rechtspositie en salarisregeling te geven of is staking verboden, *mits* de Overheid een behoorlijke positie verschaft.

Zoudt u, in verband daarmede, het a.r. standpunt willen uiteenzetten omtrent het staken door gemeente-ambtenaren? Is voor hen, die in Rijks- of gemeentedienst zijn, staking absoluut verboden?

ANTWOORD.

Laten wij aan de beantwoording van deze vraag de opmerking mogen doen voorafgaan, dat staking met het oogmerk van stremming van den openbaren dienst, door Overheidsambtenaren in het algemeen en van gemeente-ambtenaren in 't bijzonder hier te lande sinds de stakingswetten als ambtsmisdrijf kan worden gestraft (Wet van 11 April 1903 S. 101, zie artikelen 358bis, ter en quater van het Wetboek van Strafrecht).

Echter mag, ook afgezien van deze wettelijke bepalingen, krachtens a.r. beginselen het staken van gemeentelijk personeel *nooit ofte nimmer*, welke aanmerkingen er ook zijn te maken op de arbeidscondities van dit personeel, worden getolereerd.

Ten deze moet onderscheid worden gemaakt tusschen het particulier bedrijf en den Overheidsdienst.

Als strijdmiddel tegen onrechtvaardige arbeidsvoorwaarden is de werkstaking ook van antirevolutionaire zijde toelaatbaar te achten, mits als uiterst middel en mits zonder schending van arbeidsovereenkomsten. Het toepassen van de werkstaking in den economischen strijd wordt dus aan drieërlei beperking gebonden:

1. de werkstaking mag niet worden gehanteerd als een politiek wapen om de Staatsmacht te brengen in handen van de arbeidersorganisaties en hare leiders (politieke staking); ook niet als economisch strijdmiddel om het gezag en de leiding in de particuliere onderneming geheel of ten deele aan de verantwoordelijke leiders te onttrekken en te usurpeeren ten behoeve van de vakvereenigingen (b.v. ter verwezenlijking van de socialistische leuze van medezeggenschap in de leiding der onderneming ten behoeve van de arbeiders of hunne vertegenwoordigers), doch slechts als rechtsmiddel ter bescherming van de rechtmatige belangen van de arbeiders;

2. de werkstaking mag, met het oog op de zedelijke en economische nadeelen [1]) daaraan verbonden, slechts bij uiterste noodzaak, als ultimum remedium, wanneer alle vredelievende middelen zijn uitgeput, worden toegepast;

3. de arbeidsovereenkomsten behooren ook bij werkstaking te worden geëerbiedigd. Dit beteekent, dat vóór het neerleggen van den arbeid de arbeidsovereenkomsten op rechtmatige wijze moeten worden beëindigd. Zoolang de

arbeidsovereenkomst bestaat, is de arbeider rechtens verplicht den overeengekomen arbeid te verrichten. En die arbeidsovereenkomst wordt niet door werkstaking zonder meer beëindigd. Ze moet ook worden opgezegd. En zulks met het in acht nemen van den wettelijken opzeggingstermijn of op staanden voet, doch dan met vermelding van een „dringende reden" in den zin der wet of met uitkeering van de wettelijke schadeloosstelling. Doch het neerleggen van het werk zonder opzegging van de arbeidsovereenkomst, hetgeen gewoonlijk bij werkstaking geschiedt, is in strijd met het hier te lande geldend recht.

Zelfs met inachtneming van deze voorwaarden is werkstaking voor den ambtenaar ongeoorloofd.

Dit vindt zijn oorzaak vooreerst in de verhouding tusschen Overheid en ambtenaar, die principiëel verschil vertoont met die tusschen werkgever en werknemer in het particulier bedrijf. De positie van den ambtenaar wordt niet door twee gelijkgerechtigde partijen (werkgever en werknemer) contractueel geregeld, doch wordt *eenzijdig* door de Overheid vastgesteld. Weliswaar is, behoudens den dienstplicht en enkele andere persoonlijke verplichtingen, niemand volgens het geldend recht verplicht een betrekking in Overheidsdienst te aanvaarden. Doch heeft men eenmaal een dergelijke betrekking aanvaard, dan is men gehouden vanaf de benoeming tot aan het ontslag de ambtelijke taak te vervullen. Weigering beteekent schending van rechtsplicht. En door neerlegging van den arbeid zonder dat door de Overheid vooraf, hetzij op verzoek, hetzij ongevraagd ontslag is verleend, weigert de ambtenaar metterdaad aan zijn ambtsplicht te voldoen en pleegt hierdoor revolutionair verzet tegen het Overheidsgezag. Derhalve is, reeds op dien grond, staking van Overheidspersoneel ongeoorloofd.

Nu komt het voor, dat gemeentelijke werklieden op gewoon arbeidscontract worden aangesteld. Doch hieruit volgt niet, dat zij met de arbeiders in particulieren dienst op één lijn kunnen worden gesteld. Ook gemeentelijke werklieden op arbeidscontract worden door het publiek gezag (de Raad, B. en W. directeuren van gemeentebedrijven of andere daartoe door den Raad aangewezen functionarissen) benoemd en ontslagen. En al moge de gemeentelijke Overheid contractueel gebonden zijn om gemeentewerklieden op arbeidscontract, desgewenscht, ontslag te verleenen binnen den termijn door de arbeidsovereenkomst of de wet op het arbeidscontract aangewezen — zoolang dit ontslag niet uitdrukkelijk is verleend mag de arbeid niet worden neergelegd.

Een tweede grond voor onderscheid ligt in het feit, dat het Overheidspersoneel mede-uitvoerder is van de Overheidstaak. De Overheid heeft volgens a.r. beginsel een haar van Godswege in het algemeen belang opgelegde taak te vervullen. Weigering om die Overheidstaak te vervullen beteekent derhalve ongehoorzaamheid aan en opstand tegen God. Dit geldt niet slechts voor de eigenlijke dragers van het Overheidsgezag (Kroon, Gemeenteraad, Prov. Staten) doch ook voor hen, die in ambtelijke betrekking staan tot de dragers van het Overheidsgezag.

Daar komt nog bij, dat op de ambtenaren althans op een gedeelte van hen, indirect, via hunne ambtelijke verhouding tot de eigenlijke dragers van het Overheidsgezag, een deel van het publiek gezag rust. Men denke b.v. aan het politiepersoneel, aan de leden der rechterlijke macht, burgemeesters, voorzitters van Raden van Arbeid enz.

Plichtsverzaking door dergelijke personen, teneinde persoonlijke oogmerken

na te jagen, beteekent een rechtstreekschen aanval op het Overheidsgezag en derhalve een revolutionaire aantasting van de organisatie van den Staat.

En dit geldt trouwens niet alleen ten aanzien van Overheidspersoneel, dat in de hoogste ambten is geplaatst, doch evenzeer voor de lagere en laagste ambtenaren en employé's. Want ook al wil men dit lager geplaatst personeel niet als mededragers van het Overheidsgezag beschouwen, feit is toch, dat het bijna zonder uitzondering belast is met diensten, die op straffe van ernstige belemmering van de Overheidstaak en schade voor de levensbelangen der bevolking nimmer kunnen worden stopgezet. Wij behoeven slechts te herinneren aan de consternatie, die het stilleggen van gemeentelijke licht- of waterleidingbedrijven, posterijen of ziekeninrichtingen zou tengevolge hebben.

Werkstaking van Overheidspersoneel moet dan ook o.i. als in strijd met onze beginselen onvoorwaardelijk worden afgewezen.

Tegenover het recht der Overheid om eenzijdig de arbeidsvoorwaarden vast te stellen, dient echter onzerzijds steeds de nadruk te worden gelegd op den eisch, dat dit geschiede met de uiterste zorg om onbillijkheid te vermijden. Wordt met dien eisch ernst gemaakt en wordt nevens de vertegenwoordiging van het Overheidspersoneel door middel van het kiesrecht in de publieke colleges, nog waarborg gegeven voor een goede behartiging van de personeelsbelangen door geregeld overleg omtrent de arbeidsvoorwaarden (georganiseerd overleg), dan kan, zonder tekort te doen aan de persoonlijke belangen der ambtenaren, het recht van werkstaking worden gemist.

Tenslotte willen we nog wijzen op het merkwaardige feit, dat zelfs in socialistischen kring onomwonden dit z.g. stakingsrecht van ambtenaren wordt verloochend, zoodra de socialisten zelve de teugels van het bewind in handen hebben. Dat is gebleken in de eerste jaren na de Duitsche revolutie, toen naar aanleiding van de Duitsche spoorwegstaking en van de staking van het Berlijnsch gemeentepersoneel dit recht door de Pruisische regeering ten stelligste werd ontkend. Naar aanleiding daarvan schreef de Duitsche socialist Wolfgang Heine in de *Socialistische Monatshefte* van Febr. 1922 (pp. 153 vv.) over het stakingsrecht, waarbij hij op bestraffing der stakers aandrong en o.m. het volgende opmerkte:

> „Een stakingsrecht der ambtenaren kan geen democratische rechtsstaat erkennen. De rechtspositie der ambtenaren, vooral hun loon- en arbeidsvoorwaarden, zijn deel van het publiek recht en worden door de grondwettelijke lichamen en onder hun contrôle door de administratie vastgesteld. Een poging om door bedreiging en arbeidsweigering de Staat verplichtingen op te dringen beteekent, dat de grondwettelijke vertegenwoordiging van het geheele volk wordt uitgeschakeld ten gunste van de geweldheerschappij zijner lasthebbers. De ambtenaar wordt van een dienaar van den Staat een tyran van het volk, hij misbruikt de hem door de gemeenschap toevertrouwde macht tegen zijn lastgevers. Dat zou ons in politiek opzicht ver terugzetten achter de tijden der constitutioneele en absolute monarchie, en zou zijn voorbeeld moeten zoeken in de tijden van het vuistrecht. Theoretisch en practisch is zulk een stakingsrecht der ambtenaren niet in overeenstemming met een geordenden gang van het leven der gemeenschap. Wanneer het antwoord der Pruisische regeering spreekt van een „Treuverhältnis", dan is daarbij niet gedacht aan iets middeleeuwsch-mystisch, maar aan de eigenaardigheid van de op den ambtenaar rustende taak.

Deze zijn een deel der levensfuncties der staatsgemeenschap, van het levende volkslichaam zelve, niet alleen van de huidige generatie, maar van den stroom der geslachten tot in de verste toekomst. Wie zal het wagen ter wille van persoonlijke belangen, dit leven in gevaar te brengen? Wie kan de ambtenaren een recht daarop toekennen?"

[1]) Van hoe ingrijpende beteekenis de gevolgen van een werkstaking met het oog op het welvaartspeil van de bevolking kan zijn, blijkt reeds uit het feit, dat in 1924 (het jaar van het conflict in de textielindustrie) het aantal hier te lande door werkstaking verloren arbeidsdagen niet minder dan 3.156.000 bedroeg. In 1925 daalde dit cijfer gelukkig weer tot 780.900. Zie: Sociaal Economische Kroniek 4e kwartaal 1926, uitgave van het Centr. Bureau voor de Statistiek.

2. VRAAG.

In deze gemeente hebben zitting in den gemeenteraad drie sociaal-democraten, drie „liberalen" en een „wilde". Laatstgenoemde is wethouder tezamen met een liberaal. In 1919 werd de „wilde" tot wethouder gekozen, tezamen met een sociaal-democraat. En toen helde hij meer over naar de S.D.A.P. De evenredige vertegenwoordiging is dus door geen der grootste partijen toegepast.

Naar alle waarschijnlijkheid zal thans de samenstelling van den Raad als volgt worden: drie sociaal-democraten, drie liberalen en een anti-revolutionair.

Moet ons toekomstig raadslid nu de baanbreker zijn om te geraken tot evenredige vertegenwoordiging of mag in voorkomend geval door ons een coalitie gevormd worden met de liberalen tegen de sociaal-democraten, met dien verstande, dat het a.r. raadslid ook wethouder wordt?

Dit wethouderschap zou van zeer groot gewicht zijn, o.m. in verband met de bestaande plannen tot oprichting van een bijzondere school, waarbij heftige tegenkanting te verwachten is.

ANTWOORD.

Uitsluiting van een politieke minderheid van bestuurs- en ambtelijke functies behoorde destijds tot de regeerpractijk der „liberale" partij, toen deze nog oppermachtig was en slechts aanhangers van hare beginselen voor openbare ambten geschikt oordeelde. Doch de a.r. partij heeft tezamen met de andere partijen van rechts aan die practijk een einde gemaakt. En zelfs wordt onzerzijds in den regel verdedigd een z.g. evenredige samenstelling van het college van Burgemeester en Wethouders, d. w. z. een streven om door middel van de wethoudersverkiezing het college zooveel mogelijk te doen beantwoorden aan de politieke samenstelling van den Raad. U zie hieromtrent bladz. 147 v.v. van den tweeden jaargang van dit tijdschrift.

Uiteraard moet die evenredigheid niet behandeld worden als een wiskundesom. Want dan zouden wij meestentijds met breuken moeten werken, hetgeen bezwaarlijk zou gaan; de zetels in het college van Burgemeester en Wethouders zijn nu eenmaal niet deelbaar.

Trouwens, er zijn nog andere omstandigheden, die aan een consequente toepassing van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging in den weg kunnen staan.

De evenredigheid kan o.i. bij de wethoudersverkiezing ook niet worden doorgevoerd, voorzoover de verschillende Raadsgroepen slechts beschikken over candidaten, van wie op goede gronden vaststaat, dat ze de bekwaamheid voor Wethouder missen of die blijkens hunne woorden of gedragingen niet terugschrikken voor een revolutionaire desorganisatie van het gemeentelijk bestuur.

Hierbij dient men te bedenken, dat het stelsel van evenredigheid niet ten opzichte van de Wethoudersverkiezingen in de wet is vastgelegd. En de leden van den Raad brengen bij deze verkiezing hun stem dan ook niet uit op de *partijen,* doch op de *personen.* Bijgevolg kan een Raadslid, dat een candidaat stemt, die z. i. voor het Wethouderschap uit welken hoofde ook, ongeschikt is, zich niet verschuilen achter den wensch van de verschillende raadsgroepen om een bepaald persoon naar voren te brengen, doch draagt persoonlijk de verantwoordelijkheid, voor het nadeel, dat aan het algemeen volksbelang door de verkiezing van den ongeschikten candidaat wordt toegebracht.

* * *

Nu heeft in uwe gemeente, althans sinds 1919, de samenstelling van het college van Burgemeester en Wethouders niet beantwoord aan de samenstelling van den Raad. Eerst was een sociaal-democraat, later een „liberaal", Wethouder tezamen met den „wilde", wiens banier blijkbaar, volgende het devies van den collega-wethouder, in den loop der jaren van „rood" tot „liberaal" verbleekt is. Met het gevolg, dat het college van Burgemeester en Wethouders eerst eenzijdig socialistisch, later blijkbaar sterk „liberaal" gekleurd was.

Gesteld nu, dat de samenstelling van den Raad wordt als u voorspelt, t.w. 3 sociaal-democraten, 3 „liberalen" en 1 antirevolutionair. Dan zou, naar die cijfers gerekend, de *verdeeling der wethouderszetels* het meest evenredig zijn aan de samenstelling van den Raad, wanneer één Wethouder gekozen werd uit de sociaal-democratische en één uit de „liberale" raadsleden.

Het is echter de vraag, of alsdan de *samenstelling van het college* het meest zou beantwoorden aan de politieke groepeering in den Raad. Behalve de Wethouders heeft ook de Burgemeester zitting in het college. En diens invloed daarin is als regel, althans in kleinere gemeenten, zeker niet het minst beteekenend. De politieke gezindheid van den Burgemeester is voor het bestuur der gemeente een gewichtige factor. En deze factor mag ook bij de wethoudersverkiezing niet buiten beschouwing worden gelaten.

Is nu de Burgemeester lid der S.D.A.P. of aanhanger der „liberale" beginselen, dan zou, bij verdeeling der wethouderszetels tusschen de beide grootste raadsgroepen, één van deze groepen feitelijk twee stemmen in het college hebben, terwijl het a.r. element geheel in het Dagelijksch Bestuur der gemeente zou worden gemist. In dat geval bestaat er aanleiding om saamwerking te zoeken, teneinde de verkiezing van een antirevolutionair tot wethouder te verzekeren.

Die aanleiding bestaat evenzeer, indien bij de nieuwe samenstelling van den Raad de beide grootste raadsgroepen geen voor het wethouderschap geschikte candidaten opleveren, terwijl het a.r. Raadslid uit hoofde van bekwaamheid wel in aanmerking komt.

En tenslotte dient wel terdege rekening te worden gehouden met den eisch, dat de aanwijzing der Wethouders zoodanig geschieden moet, dat de nieuwe leden van het college met vrucht zullen kunnen samenwerken. De tegenstelling tusschen „liberalen" en „socialisten" kan zoo scherp zijn, dat bij verkiezing van

beide groepen in het college van Burgemeester en Wethouders het Dagelijksch Bestuur der gemeente ernstig belemmerd wordt. En ook dan is er voor uitsluiting van één van beide groepen van het Wethouderschap en verkiezing van den antirevolutionair als Wethouder niet alleen met het oog op de toepassing der antirevolutionaire politiek, doch als waarborg voor een regelmatigen gang van zaken, veel te zeggen.

Wordt het antirevolutionair Raadslid tot Wethouder gekozen, dan zal de samenstelling van het college van Burgemeester en Wethouders geen zuivere weerspiegeling zijn van de politieke verhoudingen in den Raad; zelfs niet als de Burgemeester de beginselen aanhangt van de uitgesloten Raadsfractie. Doch in elk geval wordt de evenredigheidsverkiezing op die wijze meer benaderd dan tot dusver, toen — dank zij de blijkbaar kameleontische geaardheid van den „wilde" — het college uiterst eenzijdig was samengesteld.

---

3. VRAAG.

Gaarne zou ik, met het oog op een spreekbeurt, inlichtingen van u ontvangen omtrent ons standpunt inzake werkloosheid en werkverschaffing. De plaats, waar ik moet optreden, ligt in een arbeiderscentrum, waar nogal eens ontevredenheid is over de werkverschaffing. Nu ben ik zoowat op de hoogte met de practische zijde van deze aangelegenheid, maar zou daarbij wel eenige principiëele voorlichting willen hebben.

ANTWOORD.

Ter beantwoording van deze vraag veroorloven wij ons enkele opmerkingen — ten deele van principiëelen aard — nopens het vraagstuk der werkverschaffing. Wij doen dit aan de hand van enkele punten, die wij hieronder laten volgen.

1. Werkverschaffing van Overheidswege moet als regel beschouwd worden als een bepaalde vorm van steunverleening aan werkloozen. Somtijds blijken de kosten van werkverschaffing zóó hoog, dat voordeeliger steun kan worden verleend zonder arbeidsprestatie. En de practijk leert dan ook, dat in vele gevallen aan gewone steunverleening boven werkverschaffing om financieele redenen de voorkeur wordt gegeven. Trouwens, ook bij de meest voordeelige wijze van steunverleening, n.l. de vervroegde uitvoering van groote werken, moet de Overheid zich doorgaans een financieele opoffering getroosten, reeds hierin gelegen, dat de werken, op een minder gelegen oogenblik uitgevoerd, zekere rentederving of extra-rentevergoeding tengevolge hebben.

2. Steunverleening aan werkloozen is echter van a.r. standpunt niet te veroordeelen. Wel moet men onzerzijds de opvatting bestrijden, dat de werklooze arbeider, die geen aanspraak heeft op een uitkeering uit een werkloozenkas, een recht kan doen gelden op steun. Die opvatting steunt op een redeneerwijze, die in socialistischen kring gevolgd wordt, n.l. als zou de Overheid aansprakelijk zijn voor de werkloosheid. Wie meent, dat de Overheid voor de werkloosheid aansprakelijk is, neemt als uitgangspunt de stelling, dat de Overheid het maatschappelijk leven en met name het productieproces krachtens haar roeping heeft te verzorgen. Die stelling wordt echter in onzen kring met nadruk bestreden. Naar a.r. opvatting is de Overheidstaak beperkt. De Overheid, om der zonde wil ingesteld, heeft slechts te weren, datgene, wat als gevolg van de

zonde het maatschappelijk leven met ondergang bedreigt. Doch de verantwoordelijkheid voor de zorg op maatschappelijk gebied behoort tot de taak van diegenen, die in dien kring (krachtens Gods voorzienig bestel) leiding hebben te geven en die daarbij gebonden zijn aan de levenseischen, die God zelf voor het maatschappelijk leven heeft vastgesteld. En wanneer men dan meent het werkloosheidsverschijnsel te moeten wijten aan een minder goede organisatie van het economisch leven, dan rust de aansprakelijkheid voor dit verschijnsel op diegenen, die deel nemen aan het economisch leven, doch niet, althans niet in de eerste plaats, op de Overheid.

Op grond van die aansprakelijkheid zou o. i. de Overheid de kosten der werkloosheid kunnen brengen ten laste van degenen, die deelnemen aan het productieproces (dat zijn dus de patroons en de arbeiders), hetgeen zou kunnen geschieden bij wettelijke regeling van de werkloosheidsverzekering, waarvan de lasten over beide groepen werden verdeeld en waarbij, als erkenning van het feit, dat in een behoorlijke werkloosheidsverzekering een gewichtig publiek belang schuilt, de Overheid met een subsidie zou kunnen bijspringen.

3. Van de verschillende vormen van steunverleening verdient de werkverschaffing in het algemeen de voorkeur, mits de werkverschaffing productief is, d. w. z. wanneer zij gericht is op het verwerven van een economisch goed, en niet een louter nuttelooze bezigheid is. Zulks hierom, wijl *productieve* werkverschaffing de moreele inzinking, die het gevolg is van werkloosheid, althans ten deele, voorkomt.

4. Wijl werkverschaffing steunverleening is, moet er tegen worden gewaakt, dat de werklooze blijft leunen op den arm der Overheid, Niet uit het oog moet worden verloren, dat de werkverschaffing geen oplossing, doch slechts een verschuiving van de werkloosheid brengt; oplossing wordt eerst mogelijk, wanneer de werklooze de noodige energie heeft en behoudt om door eigen inspanning zich werk te verschaffen.

5. Daartoe moet in de werkverschaffing een prikkel aanwezig zijn, die de werkloozen aanzet zelfstandig werk te gaan zoeken.

6. Een zoodanige prikkel kan gelegen zijn in een lager loon dan voor overeenkomstig werk in het particulier bedrijf wordt betaald, of soms ook in andere bijzondere voorwaarden, waaronder de werkloozen te werk worden gesteld.

7. Een lager loon verdient in het algemeen aanbeveling. Toch dient men bij het vaststellen van de loonen bij de werkverschaffing zekere voorwaarden in acht te nemen n.l.:

a. Er behoort een duidelijk verschil te blijven tusschen het loon van te werk gestelde arbeiders en de uitkeering aan niet-werkende gesteunden. De werkverschaffing moge steunverleening zijn, anderzijds is het waar, dat er arbeid is gepresteerd. En dus geldt het Schriftwoord: De arbeider is zijn loon waardig. Bestaat er geen verschil tusschen hetgeen werkende en niet-werkende gesteunden genieten, dan verlamt de energie om arbeid te verrichten en zinkt het moreel van de werkloozen bijgevolg lager.

b. Bij uitvoering van Overheidswerken moet het verschil tusschen het loon bij werkverschaffing en het normale loon niet zóó groot zijn, dat de werkverschaffing de Overheid een voordeel zou gaan opleveren. Dit zou met den aard der werkloozenzorg in strijd zijn.

c. Aanbeveling verdient, dat er verschil bestaat tusschen loon van menschen, die geschoold zijn in het verschafte werk en die niet geschoold zijn, wijl de

arbeidsprestatie van eerstgenoemden grooter is. Een beroepsgrondwerker zal b.v. in den regel bij verschillende groote werken meer kunnen verdienen, dan een daarbij tewerk gestelde kapper.

d. Bij de loonbepaling moet ook de behoeftefactor een rol spelen. Aangezien werkverschaffing steunverleening is, moet bij bepaling van het loon acht worden geslagen op de behoefte van den werklooze en van zijn gezin; zulks afgescheiden van de vraag, of in het algemeen gezinsloon aanbeveling verdient.

e. Om te voorkomen, dat de werkloozen het verschafte werk niet, of niet behoorlijk uitvoeren, verdient in 't algemeen accoordloon boven tijdloon aanbeveling. In verband met de vroeger genoemde eischen zal daarbij het stellen van een bepaald maximum (bij voorkeur liggend beneden de normale loonen) en zeker minimum (niet lager dan de kosten van het noodzakelijk levensonderhoud) te overwegen zijn. Ook met het oog op de geschoolden ligt in het accoordloon een voordeel.

8. Worden werken uitgevoerd, waarbij geen of nagenoeg geen geld van Overheidswege moet worden bijgepast, dan kan, althans ten aanzien van de geschoolden, de gewone plaatselijke loonstandaard worden gevolgd (b.v. die van de coll. arbeidscontracten). Als prikkel om te voorkomen, dat werkloozen bij de Overheidssteun blijven hangen, kan dan dienen het z.g. roulatiesysteem, waarbij werkloozen beurtelings, b.v. om de zes weken, worden tewerk gesteld.

9. Ook kunnen bijzondere voorwaarden worden gesteld, b.v. toezicht op de uitgaven van de gesteunden, op het bezoeken van café's en bioscopen, etc. Althans in kleine plaatsen kunnen dergelijke voorwaarden wel practisch effect hebben, wijl daar het toezicht minder bezwaarlijk is dan in groote steden.

10. Schending van deze voorwaarden, alsook werkstaking, teneinde de Overheid tot verdere concessies te dwingen, zal — bijzondere omstandigheden voorbehouden — intrekking van allen steun tengevolge moeten hebben.

---

4. VRAAG.

Binnenkort komt in den Raad onzer gemeente een verzoek van een z.g. neutralen bond van landbouwarbeiders enz. om aansluiting bij het werkloosheidsbesluit 1917.

Tot dusver bestond er in deze gemeente geen enkele landarbeidersorganisatie en de onlangs opgerichte vereeniging is „rood" getint.

Persoonlijk voel ik veel voor aansluiting doch onder voorwaarde, dat alles in het werk wordt gesteld om een christelijke werliedenorganisatie er naast te stellen, zoodat menschen die willen aansluiten, niet noodgedwongen in het zog van de „rooden" komen.

ANTWOORD.

Het wil ons voorkomen, dat aansluiting aan het Werkloosheidsbesluit 1917 onzerzijds dient te worden bevorderd. Niet omdat wij van oordeel zijn, dat de regeling van dit besluit zoo onberispelijk is. Integendeel, wij zijn er van overtuigd, dat die regeling ernstige gebreken aankleven; en wel met name: *a.* de overvloedige subsidie-uitkeering aan de kassen, waardoor de verzekeringsuitkeering voor ten minste 50 % indirecte Overheidssteun is en het beginsel van de verzekering, het betalen voor en onderling dragen van eigen risico

ernstig wordt verzwakt; en *b.* het feit, dat dat subsidie slechts wordt uitgekeerd aan de kassen van werklieden- of bediendenvereenigingen (vakvereenigingen), waardoor het werkloosheidsbesluit een indirecten dwang tot organisatie oplegt.

Niettemin zouden wij het Werkloosheidsbesluit als *noodmaatregel* willen aanvaarden, wijl we erkennen de groote beteekenis van de werkloosheidsverzekering. Hoevele bezwaren er ook zijn, de kassen der vakvereenigingen zijn nagenoeg de eenige organen van de verzekering. En alleen door het subsidieeren van deze kassen op de wijze van het Werkloosheidsbesluit 1917 is op 't oogenblik nog het voortzetten van deze (nog zoo zwakke) pogingen, om te voorzien in eigen nood, verzekerd. Laat de Overheid de kassen los, dan verdwijnen zij; dan worden de organisaties der werklieden ontwricht; dan zullen de organen van armenzorg het werk der kassen moeten overnemen en dan zullen — en dat zou nog het ergste zijn — naar wij vreezen, groote groepen werklieden gedreven worden in de richting van de revolutionaire actie.

Zijn er werkloozen zonder middelen van bestaan, voor wie het bedrijf waartoe zij behooren niet zorgt en de particuliere of kerkelijke liefdadigheid zich niet ontfermt, dan kan — naar a.r. beginsel — de Overheid zich niet onttrekken aan de taak der steunverleening.

En wanneer wij nu naast elkander plaatsen de twee maatregelen, waartusschen in den regel ter voorziening in de werkloosheid een keuze moet worden gedaan, n.l. het bevorderen van de werkloosheidsverzekering door middel van subsidie of rechtstreeksche steunverleening van de werkloozen, dan aarzelen wij geen oogenblik om aan eerstgenoemden maatregel de voorkeur te geven, wijl werkloosheidsverzekering de strekking heeft om de *armlastigheid te voorkomen.*

Het is vooral met het oog daarop, dat wij toetreding van uwe gemeente tot het Werkloosheidsbesluit zouden willen aanbevelen.

De regeling van dit besluit is — gelijk reeds opgemerkt werd — allerminst volmaakt. Doch aanvaardt ze als noodmaatregel, totdat definitief bij de wet in het werkloosheidsvraagstuk is voorzien!

En wat nu de bezwaren betreft.

Er is een financieel bezwaar. Maar moet niet, ingeval van werkloosheid, de gemeente bij gemis van een werkloosheidsverzekering rechtstreeks steunen, hetzij door middel van de armbesturen, hetzij door bijzondere werkloozencommissies, of door (de vaak lang niet goedkoope) werkverschaffing? En schuilt er niet iets onbillijks in voor de in uwe gemeente woonachtige verzekerde werkloozen, dat zij maar aanspraak kunnen doen gelden op de helft van de uitkeering, die hun collega's in een wel toegetreden gemeente (en verreweg de meeste gemeenten zijn toegetreden) genieten? Is uwe gemeente eigenlijk niet genoodzaakte om bij niet-toetreding dezen verzekerden een toeslag toe te kennen, waardoor de kosten ten behoeve van de werkloozen, die anders door het rijk zouden worden gedragen, geheel of goeddeels ten laste van de gemeente komen?

En wat het bezwaar van aansluiting bij een roode organisatie betreft, zouden wij deze vraag willen stellen: Kunt u, met enkele andere ingezetenen, niet het initiatief nemen tot het oprichten van een afdeeling van den Nederl. Chr. Landarbeidersbond (Utrecht) en propaganda maken voor toetreding tot het lidmaatschap van dien Bond? Op die wijze zal dit bezwaar, althans goeddeels, kunnen worden ondervangen.

Dr A. KUYPER'S STANDPUNT INZAKE DE VERHOUDING VAN DE OVERHEID TOT DE NATUURLIJKE GODSKENNIS, DE HEILIGE SCHRIFT EN DE KERK

DOOR

MR. G. M. DEN HARTOGH.

I.

In de bewuste liefde voor den Naam en de zaak des Heeren ligt de groote kracht van ons Calvinistisch volksdeel ook op staatkundig gebied. Alle getrouwen in den lande, ze trekken ten strijde, wanneer de overtuiging in hen leeft, dat het gaat om de eer van hun Koning. Daarin school het geheim van den overvloedigen zegen, dien Dr. Kuyper op zijn arbeid mocht aanschouwen.

Hij sprak het woord uit, dat als een vurig besef brandde in de ziel van zoovelen. Hij wees de daad aan, waartoe men den machtigen drang in zich gevoelde. En hij vereenigde de verstrooiden in een geducht leger, dat onder de kruisbanier vol geestdrift den kamp aanvaardde voor een verheven doel, in hoofdtrekken reeds voor lang geschreven in de harten en nu ook wèl omschreven in een kernachtig program voor den beginselstrijd. Hij gaf een breede toelichting bij dit „Ons Program" en verhoogde door rusteloos onderzoek van Gods bijzondere en algemeene openbaring zijn juistheid van inzicht en zijn helderheid van voorstelling, waarin hij door het geschreven en gesproken woord zijn wapenbroeders liet deelen.

Zoo drong de oude garde achter den aanvoerder steeds verder door ook in de wereld der gedachten, om daarin een steeds vaster stand- en steunpunt te vinden. Bewust was hun liefde vóór en steeds rijker werd hun kennis van Gods ordinantiën voor het staatkundig leven.

Een jonger geslacht kwam en bleef grootendeels in het oude spoor, zij het ook dat, mee als gevolg van veranderde verhoudingen, het strijdvuur niet meer als vroeger het oog deed tintelen en de heilige bezieling niet meer in die mate als voorheen wijding schonk aan den worstelkamp.

Het gevaar is nu groot, dat de sympathie voor den geestelijken erfschat van een vorige generatie te zeer uit de traditie gaat voortvloeien en te weinig een persoonlijk verworven bezit wordt. De neiging wint veld om ook op staatkundig gebied zich tevreden te stellen met algemeene gevoelens en vage begrippen, om b.v. voor meerdere kennis van onze

politieke beginselen slechts tot één werk van Dr. Kuyper, bij voorkeur „Ons Program", de toevlucht te nemen. En dan grijpt men nog naar afzonderlijke uitingen, zonder rekening te houden met het verband van het geheele werk met zijn bijlagen en van den tijd, waarin het verscheen.

Zoo vormen zich onklare gedachten, die oorzaak zijn van veelszins ongerechtvaardigde kritiek, nu eens op de Christelijke Overheid, dan weer op de leiding der partij. Zoo maakt zich een gevoel van onzekerheid van meerderen meester, waardoor men temeer bloot staat aan de verleiding om de roepstem te volgen van hen, die onder oude, welbekende klanken, aan Schrift en Belijdenis ontleend, een onverantwoordelijke afbraakpolitiek drijven.

Zoo wordt men door gebrek aan onderzoek slachtoffer van zijn ondiep religieus gevoel, van zijn onverwerkte godsdienstig-politieke begrippen. En zoo wordt het element, dat de kracht uitmaakt in den strijd tegen ongeloof en revolutie — o, pijnlijke werkelijkheid — door meerderen uit kortzichtigheid tot bondgenoot van deze verfoeilijke machten verlaagd. Vooral ook op het zoo gewichtige punt van de verhouding van Staat en Kerk, dat is in ruimer zin van de roeping der Overheid tegenover Godsdienst en kerkelijk instituut heerschen maar al te veel verkeerde begrippen, die men dan op allerlei wijze zoekt te verdedigen. Ook losse woorden van Dr. Kuyper kunnen daarvoor dienst doen. En wijl nu de onderdeelen van zijn gedachtengang een rijkdom van gegevens uit de bijzondere en algemeene openbaring bieden en het geheel een veelszins bevredigende oplossing aan de hand doet, daar is het onze bedoeling, een duidelijk overzicht te geven van hetgeen Dr. Kuyper schreef over dit uitermate moeilijk probleem. In een eerste artikel gaan we na, hoe Dr. Kuyper in „Ons Program" (met bijlagen, uitgave 1879) oordeelt over de verhouding van de Overheid tot Natuurlijke Godskennis, Heilige Schrift en Kerk.

Bezien we achtereenvolgens, wat Dr. Kuyper vóór 1880

I. verstond onder de natuurlijke Godskennis;
II. zag als de beteekenis van die natuurlijke Godskennis voor de Overheid in het algemeen;
III. oordeelde over de waarde van de Heilige Schrift voor de belijdende Overheid;
IV. hield voor de beste verhouding van de Overheid tot de Kerk;
V. beschouwde als de bijzondere roeping van Kerk, pers en gelooVigen tegenover de Overheid.

I. *De natuurlijke Godskennis.*

a. Algemeene inhoud der natuurlijke Godskennis.

In het Zondagsblad van *De Standaard* schreef Dr. Kuyper tusschen 2 Augustus en 15 November 1874 een reeks artikelen over de „Natuurlijke Godskennis". Onder dezen titel vonden ze een plaats als derde stuk in den derden Bundel „Uit het Woord. Stichtelijke Bijbelstudiën", die in

Januari 1879 verscheen [1]). Voor de vaststelling van hetgeen Dr. Kuyper in 1879 onder de „natuurlijke Godskennis" verstond, hebben we dus naast „Ons Program" een afzonderlijke studie over dit onderwerp tot onze beschikking. Een grondig onderzoek van de dus ten dienste staande gegevens leidt dan tot het volgende resultaat:

Met „de Gereformeerde vaderen" maakt Dr. Kuyper in de natuurlijke Godskennis een scherp onderscheid tusschen wat *ingeschapen* en wat *verkregen* is.

De ingeschapen Godskennis is de aandoening van Gods mogendheid in het hart van elken mensch, de erkentenis, dat er een macht is, die ons inwendig leven aanraakt. Het is het „semen religionis, het zaad der godsvrucht", dat in den mensch als mensch gelegd wordt. Atheïsten, in den zin van menschen, in wier innerlijk bestaan de indruk van Gods majesteit ontbreken zou, bestaan er niet.

Dit ingeschapen Godsbesef neemt een bijzondere plaats in, omdat het onmiddellijk van God afdaalt en onbewust is [2]).

Tot dit onbewust besef blijft evenwel de natuurlijke Godskennis niet beperkt. Het streven, om zich rekenschap te geven van hetgeen op hem inwerkt, is met den mensch zelf gegeven. De ingeschapen Godskennis, al heeft ze een eigen karakter, „staat *niet* op zichzelve, blijft *niet* zonder meer, is *niet* aan zichzelve overgelaten", ze is het middelpunt, vanwaar de natuurlijke Godskennis in ruimeren zin uitgaat, het orgaan, waardoor ze werkt, de onmisbare voorwaarde, die ze onderstelt.

Het onmiddellijke Godsbesef ontvangt „inhoud en verklaring door wat de mensch om en in zich waarneemt".

Zoo is de *verkregen* Godskennis middellijk, bewust en meer van den mensch afhankelijk [3]).

Als bronnen voor deze „verkregen" Godskennis noemt Dr. Kuyper: de *natuur,* de *wetten der samenleving,* de *geschiedenis,* de *overlevering,* het *persoonlijk leven* van den mensch.

De kennis Gods *uit de natuur* wordt door den mensch niet zoozeer verkregen in de aanschouwing van de orde, regelmaat en schoonheid in de wereld der zichtbare dingen, als wel in de zorg voor het lichaam, in den strijd om het levensbehoud. „Niet afgetrokken bespiegeling of stille contemplatie, maar rustelooze pijnlijke ervaring heeft den mensch met de macht der natuur bekend gemaakt". In die ontzagwekkende macht, in die verontrustende „beweging der natuur in ons lichaam en om ons heen" verstaat en doorziet de mensch, naar Paulus' woord „van de schepping der wereld aan" des Heeren eeuwige *kracht* en in die kracht zijn *goddelijkheid* [4]).

Op de kennis Gods *uit de wetten der menschelijke samenleving* doelt het woord van den Apostel: „de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende". Met haar wel zeer uiteenloopende, maar toch steeds en overal aanwezige onderscheiding van recht en onrecht, van plichtvervulling en -verzaking, van goed en kwaad treedt de publieke opinie ook op zedelijk gebied oordeelende op.

De bewustwording van die onderscheiding leidt tot de erkenning van een algemeene zedewet en een hooger recht, waarin een vaste hand de grenslijnen heeft getrokken, waarnaar wij telkens weer zoeken.

Het besef van recht en plicht, van goed en kwaad doet besluiten tot een zedelijke macht, „die ter hoogste instantie beslist, waarnaar we ons te schikken hebben en die noch in ons eigen hart, noch in anderer willekeur haar laatsten grond kan hebben" [5]).

Ook de *geschiedenis* is een „leerschool" voor de kennis Gods [6]). Op dit punt is Dr. Kuyper het ongetwijfeld eens met Prof. Doedes, die in zijn in 1870 en 1871 verschenen „Leer van God" er op wees, dat de historie van een leidende, ordenende en besturende gedachte, getuigenis aflegt, en daardoor duidelijk aanwijst, dat niet menschelijk overleg, maar eene daarboven staande Verstandige Macht het wereldleven bestuurt [7]).

De lessen der historie als aanduidingen van een goddelijken wil voor verschillende levenskringen kunnen niet zonder groote schade verwaarloosd worden [8]).

Maar noch de natuur, noch de wetten der samenleving, noch de geschiedenis kunnen tot de wetenschap brengen, dat de geheimzinnige hoogere macht, waarvan zij spreken „een *persoonlijk* leven heeft, een Godheid is". Dit element der Godskennis wordt verkregen uit de *overlevering* der oorspronkelijke Paradijs-Openbaring. Hoe vervalscht ook, toch is het die overlevering, „waaruit de gedachte aan een persoonlijke Godheid voor de ziel treedt". Zelfs van „den wijsgeer, wiens wijsheid in het loochenen van Gods aanzijn bestaat" [9]).

Wat betreft de kennis Gods, uit zijn *persoonlijk leven* door den mensch verkregen, de eigen zielservaringen kunnen ook bij den natuurlijken mensch leiden tot een schuldgevoel, tot de erkenning, dat een persoonlijke omgang met God voor hem bestaan moet en onmisbaar is [10]).

b. Algemeene ongenoegzaamheid der natuurlijke Godskennis. Noodzakelijkheid der bijzondere openbaring.

Het besef, dat hij „verder moet en toch zonder hulp van buiten niet verder kan" toont den mensch de noodzakelijkheid van een bijzondere openbaring der Godheid. Zonder meer zou dit besef van de onmisbaarheid dier openbaring den zondaar in de armen van de wanhoop werpen. „Daarvoor kan hem slechts één feit bewaren. Indien hij verneemt, dat God van Zijn zijde de doodsche stilte verbroken en *gesproken* heeft, eerst door de profeten, nu door den Zoon" [10]).

De noodzakelijkheid van een bijzondere openbaring werd ook reeds opgemaakt uit de *ongenoegzaamheid* der *ingeschapen Godskennis*. In deze Godskennis is niets van de bijzondere genade tot redding van den zondaar en daarom kan zelfs onder de gunstigste omstandigheden „deze kiem der godsvrucht in den zondaar nooit of nimmer tot hooger leven gedijen".

Ze leidt noch tot de erkentenis van Gods eigenschappen, noch tot de doorgronding van Zijn wezen. Een Bijzondere Openbaring is onmisbaar [11]).

Dit leert ook de kennis Gods uit de *natuur*. De letteren der schepping

kunnen zonder „het instrument" der bijzondere openbaring door het zwakke oog niet gelezen worden.

Niet anders is het met de kennis Gods *uit de wetten der samenleving.* Ook zij vragen in hun veranderlijkheid om de vastigheid van de eeuwige wetten der bijzondere openbaring. Ook de *overlevering* geeft niet voldoende Godskennis. „Overlevering is wat God aan anderen heeft geopenbaard, niet wat men zelf in den omgang met God te verstaan kreeg". En die omgang is verbroken. Eerst waar de levende God die herstelt keert de omgang terug. „Dat is de *bijzondere* Openbaring". Zonder „het heroïeke middel van de bijzondere openbaring" is nooit één volk, of één mensch „tot hartverkwikkende kennis van den hoogen God gekomen". De *natuurlijke Godskennis,* hoe hoog ook te waardeeren, is *onvoldoende* om ons de eeuwige beginselen te doen kennen [12]).

c. Verschil van inhoud der natuurlijke Godskennis naar plaats, tijd etc.

Afgezien van de bijzondere openbaring kan de natuurlijke Godskennis in verschillende tijden, onder verschillende volkeren en bij verschillende personen in zuiverheid en grootte zeer ver uiteenloopen. Zoo kan de *ingeschapen Godskennis* in den zondigen mensch „tot afgoderij, tot spiritisme, tot het vereeren eener laatste oorzaak, ja, zelfs tot genieaanbidding en menschenvergoding leiden". Door zijn hoogmoed kan de mensch „de vonkjes van kennisse Gods" bijna uitdooven en in theorie en practijk materialist worden. De aandoening, door Gods alomtegenwoordige macht gewekt, kan hij wel niet geheel, maar toch voor een groot deel onderdrukken [13]).

Wat de *„verkregen Godskennis"* betreft, uitteraard is deze afhankelijk van allerlei factoren, ook van de meerdere of mindere inspanning, die aangewend wordt, om ze te „verkrijgen".

Zelfs is het mogelijk, haar invloed rechtstreeks tegen te gaan. De natuurkundige, die de stof eeuwig verklaart, doet afbreuk aan de kennis Gods *uit de natuur.*

De kennis Gods *uit de wetten der samenleving* kan door de boosheid der menschen zoo ontaarden, dat men recht noemt „wat ons *onrecht,* plicht, wat ons een *verfoeiing,* goed, wat ons *kwaad* dunkt".

Door het toedoen van den mensch, kan de kennis Gods uit de *overlevering* door vervalsching voeren tot „de bontste afgoderij".

De kennis Gods uit het *persoonlijk leven* kan de mensch ontwijken door „voldoening van de eischen van het innerlijk gemoedsleven door eigen vinding uit te denken" en zich over te geven aan zingenot en oude of moderne afgoderij [14]).

Zoo is het duidelijk, dat we bij het spreken van de natuurlijke Godskennis van persoon of volk ons hebben af te vragen, in welk stadium van bloei of verbastering die kennis in een bepaalden tijd zich bevindt, hoe groot de oogenblikkelijke inhoud van die kennis wel is.

De natuurlijke Godskennis „die zich aan den mensch *aanbiedt*", is „verre van gering" te achten. „Veel, zeer veel is ook nu nog van God

kennelijk, zóóveel dat het *richtsnoer* voor 's menschen gang en pad, ook bij ontstentenis van Gods Woord, niet *behoefde* te ontbreken".

Maar „steeds hebben onze vaderen beleden en wij belijden het met hen, dat door de zonde ons geestelijk kenvermogen dermate verzwakt en vervalscht is, dat we, alleen op het licht van natuur, rede en overlevering afgaande, steeds verder van God *vervreemd* raken en geen verzekerdheid vinden" [15]).

In welke mate een persoon of gemeenschap van het *aanbod* der natuurlijke Godskennis gebruik maakt, tot op welke hoogte of laagte hem door zijn eigen schuld dit *richtsnoer* ontbreekt, in hoeverre de *vervreemding* van God plaats heeft gevonden, het moet voor elk geval afzonderlijk worden uitgemaakt.

d. Op welk peil stond nu volgens Dr. Kuyper in 1879 de natuurlijke Godskennis bij de Nederlandsche natie?

Er zijn *„uiterst weinig"* zoogenaamde atheïsten. „Als niet tot eenig Kerkgenootschap behoorende, komen op onze bevolkingsregisters, na aftrek van de Darbisten en andere Christelijke kringen, hoogstens een twee, driehonderd personen voor". Wel zullen er „atheïsten" in de „Kerkgenootschappen" schuilen, maar Dr. Kuyper gelooft niet, „dat dit aantal aanmerkelijk is".

Onloochenbaar is wel het feit, dat „de zelfgenoegzame denkers" die de overmacht van wetenschap en geleerdheid aan hun zijde hebben, zich voor wat de *zedelijkheid* betreft, plaatsen op den bodem der zelfbepaling, althans theoretisch.

Maar de natie als organisme, in samenhang met haar oorsprong, met haar levensuiting in bewogen momenten van persoon en gemeenschap, met haar krachtigste drijfveeren, belijdt nog in haar algemeene begrippen zoowel van zedelijkheid als van religie den levenden God.

De algemeene overtuigingen omtrent „huiselijk samenzijn, en huwelijk en kinderplicht en vrouwenwaarde" bewijzen, dat de zedewet haar klem op de consciëntiën nog heeft behouden, die haar erkennen als door God verordineerd [16]).

Er is nog een algemeen geloof aan een God, in Wiens wil en wezen de eeuwige, onwrikbare rechtsbeginselen gegrond zijn, waaraan men zich te onderwerpen heeft. Nog leeft algemeen het besef, dat diezelfde God een Overheid heeft ingesteld, die men te gehoorzamen heeft, „eeniglijk en alleen" omdat de Almachtige „deze gehoorzaamheid oplegt" [17]).

Zoo kon Dr. Kuyper oordeelen in 1879. Wèl zijn de tijden veranderd.

II. *De beteekenis van die natuurlijke Godskennis voor de Overheid.*

a. Elke Overheid kan en moet der natuurlijke Godskennis recht doen wedervaren.

„Wel deze natuurlijke, niet de in de Heilige Schrift geopenbaarde Godskennis, heeft een voor een iegelijken mensch dwingend karakter. De

zekerheid aangaande de eerste eischt niet wat de zekerheid aangaande de tweede eischt, t. w. een bovennatuurlijke verlichting". Wel is waar „blijft de Christelijke Kerk in haar recht, die ook in den zondaar den eisch om tot God te gaan" door het middel der „Bijzondere Openbaring" aanwijst [18]). Maar zoolang de mensch door erfzonde en persoonlijke zonde de verlichting des Geestes mist, werkt de in de Schrift geopenbaarde Godskennis niet als een dwingende macht in hem.

Dit is ook van beteekenis voor de Overheid. Ook zij kan uit personen bestaan, in wie de in 's Heeren Woord geopenbaarde Godskennis niet tot een dwingende macht is geworden. Toch heeft ze daarom het karakter van Overheid niet verloren. Immers, „de Overheid wortelt rechtstreeks in het *natuurlijk* leven", d.w.z. als instelling komt ze niet voort uit Gods bijzondere genade. Ze behoeft, om Overheid te zijn, niet de bovennatuurlijke verlichting te bezitten en Gods Woord mede tot richtsnoer te nemen. De belijdenis van den inhoud der bijzondere openbaring behoort niet tot de wezenskenmerken der Overheid. Ze heeft „als zoodanig, d. i. rechtstreeks, dus ook geen andere dan een *natuurlijke* godskennis". „Om die oorzaak is de niet-belijdende Overheid wel bevoegd en verplicht, in *volstrekten en rechtstreekschen* zin, de eerste (natuurlijke), maar niet de tweede (geopenbaarde) godskennis, als officieel richtsnoer voor zijn optreden te nemen". Deed zij het laatste, zij zou òf bewust huichelen, òf onbewust het heilige gemeen maken. De natuurlijke mensch verstaat niet de dingen, die des Geestes Gods zijn.

b. Elke Overheid moet in verband blijven met den stand van het godsdienstig en zedelijk leven der natie.

De algemeene beseffen, die we onder I noemden, zullen op de Overheid reeds op deze wijze inwerken, dat de overheidspersonen alle ook *onbewust* den invloed ondergaan van „de begrippen die heerschen, van het rechtsgevoel in de consciëntie en van de trouw en de eerlijkheid der publieke opinie" [19]).

Maar ook *bewust* wordt de Overheid tot het innemen van een bepaald standpunt gedrongen. Immers belijdt de natie een God, dan brengt deze belijdenis met zich, dat zij dien God erkent, „als staande ook boven de Overheid". De Overheid moet dus wel een keus doen. Acht ze de belijdenis van God onwaar, dan moet ze deze tegenstaan, omdat vanuit haar standpunt haar gezag ondermijnd wordt door de erkenning van een souvereiniteit, die boven de hare staat. Door de Overheid is dan de staat godsdienstloos. Is de Overheid daarentegen van oordeel, dat die hoogere souvereiniteit Gods werkelijk bestaat, dan behoort ze zich ook zelve aan die souvereiniteit te onderwerpen en zich als „dienaresse Gods" te beschouwen. Daardoor wordt de staat „godsdienstig".

Verder heeft de Overheid steeds te bedenken, dat zij nooit het *volk* en in dat volk het *recht* kan doen bloeien „tenzij er rekening worde gehouden *met den levensgrond,* waarin die *natie* wortelt en waarop dat *recht* gefundeerd staat".

De Overheid moet zorg dragen, dat „het politieke leven en het volksleven op elkaêr sluiten".

Zoo heeft zij er rekening mede te houden, als het nationale leven allengs meer „op den bodem der autonome zedelijkheid" zich stelt. Maar niet minder moet de Overheid rekenen met het „geloof aan gezag bij het volk" en de aanwezigheid in den volkszin van het besef eener door God gewilde zedelijke orde [20]).

Dit is „een schakel in het geheel van het anti-revolutionaire stelsel, waarop niet genoeg kan worden gelet". De anti-revolutionairen leeren dat daarin „de zenuw ligt van het staatkundig organisme, waardoor de *Overheid* de natie regeert".

Is in de natie levend het geloof aan een God, die het recht ,de Overheid en de zedelijke orde heeft ingesteld, is de natie in dien zin niet godsdienstloos, maar christelijk, dan moet elke Overheid niet alleen daarmede rekening houden, maar er zich ook bij aansluiten. De geloofsbeseffen van het volk maken het regeeren dien naam waardig en verplichten de Overheid daardoor ook zelf het „geloof" ten grondslag te leggen aan haar staatkunde.

„Dit spreken op politiek gebied van „geloof" heeft met onze confessie van de mysteriën der zaligheid niets ter wereld uitstaande en is bedoeld als een zuiver staatkundig begrip". Het woord „geloof" beteekent hier het besef van eeuwige, onwrikbare, goddelijke rechtsbeginselen en de overtuiging van de verplichting tot gehoorzaamheid aan de Overheid, omdat *„God almachtig ons deze gehoorzaamheid oplegt".* Zoo is „geloof" hier korte aanduiding van den inhoud der natuurlijke Godskennis in een bepaalden tijd, waarvan de Overheid heeft uit te gaan [21]).

c. Welke is nu de inhoud der natuurlijke Godskennis, die Dr. Kuyper in 1879 bij de Overheid meent te mogen onderstellen in aansluiting aan „het geloof der natie" op de toenmalige hoogte?

Krachtens de *ingeschapen Godskennis* weet de Overheid, „dat deze levende God het lot van al het geschapene, dus ook van den Staat, regelt". Door de kennis Gods *uit de wetten der samenleving* weet zij, dat „de albesturende Voorzienigheid gerechtigheid wil en dus een Wreker is van het onrecht". Door de kennis Gods uit het *persoonlijk leven* weet de Overheid, „dat er onder menschen zonde werkt, waarvan alleen hooger tusschenkomst kan verlossen", dat de natuurlijke Godskennis niet genoeg is, maar een bijzondere openbaring vordert, „dat de onderdanen, die ze regeert, als *menschen,* als wezens van hoogere bestemming, als geschapen voor meer dan één leven, nog een andere leiding, nog een andere hulpe, nog een ander licht, dan zij geven kan, behoeven".

Door de kennis Gods uit de *geschiedenis* weet de Overheid, „als historische Overheid van een christenvolk, dat dit hoogere licht niet bij Confusius, niet bij Buddha, ook niet bij Darwin is te zoeken, maar alleen bij Jezus Christus, of, wil men, in het „eeuwig Evangelie"."

Ook weet de Overheid uit de geschiedenis, dat door staatsbemoeiing

en -dwang op geestelijk gebied het godsdienstig en zedelijk leven der volkeren „achteruitgezet in plaats van vooruitgeholpen is". „Indien we van éénige les der geschiedenis vrij durven uitspreken, dat er van vergissing geen sprake meer kan zijn, dan geldt dit, dunkt ons, wel het overtuigendst van dézen buit der waarheid. Ja, indien men nog zal weten kunnen, dat men *iets* weet, dan is het wel deze al te duur helaas! en tot den jammerlijken prijs van veel kostelijk en heilig bloed gekochte wetenschap: *dat dwang tegen den aard van alle hooger leven en dies het heftigst tegen het karakter van het Christelijk geloof indruischt*".

Elke directe bemoeiing van de Overheid met den godsdienst is door de historie gewraakt [22]).

d. Welke verplichtingen legt de aanwezige natuurlijke Godskennis aan de Overheid op?

Op grond nu van al de genoemde, uit de natuurlijke Godskennis verkregen wetenschap, is de Overheid „als dienaresse Gods, in een christelijke en dus niet-godsdienstlooze natie, gehouden tot verheerlijking van Gods Naam" door vervulling van rechtstreeksche en zijdelingsche verplichtingen. De rechtstreeksche verplichtingen zijn van positieven en negatieven aard.

Negatief is de Overheid gehouden:

1. tot vrijlating van het Evangelie, van de geestelijke volksontwikkeling, van de eerediensten, van de consciëntie.

En positief is de Overheid verplicht:

2. het wetsstandpunt te handhaven.
3. den eed te eeren.
4. de Zondagsrust te bevorderen.

ad. 1. De Overheid moet „juist uit vromen eerbied" weigeren om zich te bemoeien met de prediking van het Evangelie, maar ook om rechtstreeks of zijdelings de doorwerking van het Evangelie tegen te gaan.

En voor den geloovige moet zoowel als voor den ongeloovige vrijheid bestaan. De Overheid „berokkent aan de natie onberekenbaar nadeel, indien ze haar eigen wetssfeer verlatende, overtreedt op het terrein van zielszorg en sentimentaliteit".

Op grond van de natuurlijke Godskennis vooral uit de geschiedenis verkregen, moet de Overheid toestaan „vrijheid van propaganda; vrijheid van belijdenis, maar bovenal de wortel van al deze vrijheden, t.w. de *vrijheid der consciëntie*".

„Er zij gelijk recht op godsdienstig terrein voor allen" [23]).

ad. 2. De Overheid moet uit kracht van haar regeeren bij de Gratie Gods optreden als handhaafster van Gods wet.

Toont zij door woorden als het „bij de Gratie Gods" en „hiermede bevelen wij U in Godes heilige bescherming" in de staatsstukken, ook door de inroeping van den zegen Gods in de Troonrede, dat zij God almachtig nog erkent, zij moet dit ook door daden bewijzen.

De wet Gods, die de Overheid in haar wetgeving en bestuur „met

bevelende autoriteit en dwingend gezag" heeft te handhaven, is „de algemeene zedewet", die zij door de natuurlijke Godskennis uit de wetten der samenleving als een hoogere orde heeft leeren kennen [24]).

ad. 3. Uit dezelfde natuurlijke Godskennis, die voor een allen beheerschend, wijl van God afdalend, heilig recht doet buigen, volgt onmiddellijk, dat „èn bij de rechtbank èn bij het leggen van verband tusschen Overheid en onderdaan, altijd en onveranderlijk aan de betrekking tusschen twee personen *een betrekking van beiden tot den levenden God ten grondslag ligt*".

Daarom is het plichtmatig, dat men die betrekking, *„ook plechtig erkenne en zich niet verbinde aan elkander, maar over en weêr verbinde aan Hem, die het hart kent*".

Uitzonderingsbepalingen moeten gemaakt worden voor hen, die het afleggen van een eed door Christenen ongeoorloofd achten en voor atheïsten, d. w. z. diegenen, „die niet onvoorwaardelijk verklaren in den levenden God te gelooven" [25]).

ad. 4. Door de natuurlijke Godskennis uit de natuur, de geschiedenis en de overlevering weet de Overheid, dat God een van de zeven dagen der week tot een rustdag heeft bestemd en dat die „zevende dag" voor ons de Zondag is. Daarom behoort de Overheid „zelve zooveel doenlijk in al haar vertakkingen op dien dag te rusten", te sluiten wat anders alleen door haar vergunning geopend wordt en met het doel van den Zondag in strijd is, te verbieden den handel en de nijverheid op of aan den publieken weg, te temperen het publiek vervoer [26]).

Wij voegen hier slechts aan toe, dat men thans *op grond van de natuurlijke godskennis,* die sinds 1879 bij de niet-Christenen zeer is verminderd, van een niet-belijdende Overheid het nakomen van al bovengenoemde verplichtingen bezwaarlijk zou kunnen verwachten. (Te meer klemt daarom V).

III. *De waarde van de Heilige Schrift voor de belijdende Overheid.*

a. De belijdende Overheid heeft in de Heilige Schrift het uitgangspunt voor de kennis van Gods hoogere ordinantiën voor rechts- en staatsleven, waaraan de overheidspersonen in hun consciëntiën gebonden zijn.

Elke Overheid heeft tot taak *„het juist weêrgeven in 's lands wet* van wat objectief recht is", van het recht, dat „buiten haar toedoen, eer zij nog gesproken heeft, reeds *bestaat*". Maar alleen de belijdende Overheid, bestaande uit personen, die door Gods Geest verlicht, het Woord des Heeren kennen als de lamp voor hun voet en het licht op hun pad, kan daarbij Gods Woord nemen tot „uitgangspunt voor de kennis der ware, deugdelijke, eeuwige rechtsbeginselen". En zij heeft den plicht dit te doen, om „de juiste kennis van Gods hoogere ordinantiën" te verkrijgen. In „de bijzondere bovennatuurlijke openbaring van Gods Woord is op belangrijke wijze licht over die beginselen verspreid, óók wat het *burgerlijk leven* aangaat".

In dat Woord „zijn tot op een zeer belangrijke hoogte die ordinantiën Gods voor ons menschelijk leven" aangeduid. En daarom *„wat we niet begrijpen is, dat men dat Woord Gods wèl aanvaardende, en aanvaardende in zijn hoogheilige beteekenis, desniettemin zijn landsbestuur en wetgeving en rechtspleging buiten de in dat Woord Gods geopenbaarde ordinantiën wil laten om gaan".*

Dit is *„een onzedelijke halfheid", „een spelen met het heilige, den man van karakter onwaard", „een dubbelzinnig en halfslachtig bedrijf"* [27]).

In het voorbijgaan merken we op, hoe hier evenals in het voorgaande zonneklaar blijkt het door en door onware der aantijging, telkens van zekere zijde herhaald, als zou Dr. Kuyper in „Ons Program" beweerd hebben, dat de Overheid niets te maken heeft met Gods geboden, zooals ze in den Bijbel staan, maar alleen met die, welke de meest ontaarde volkeren of personen kennen.

„De formuleering" der beginselen moet den overheidspersoon „vrucht van eigen geestesleven zijn. *Hijzelf* moet die beginselen in zijn eigen persoon en leven opnemen" om „uit het geloof, dat het Woord Gods in zich opnam, de gedachte, de uitdrukking, het woord te vinden, waarin zich deze beginselen kunnen belichamen" [28]).

Zoo moeten de beginselen der Heilige Schrift werken door de „persoonlijke consciëntie" van den overheidspersoon. Deze kan bij zijn biddende bestudeering der Heilige Schrift in haar beteekenis voor rechts- en staatsleer gesteund worden door den arbeid van „rechtshoogleeraren" en „politieke philosophen", door de kerk; (waarover straks), „door de *pers,* door den volksgeest en door den geest van Europa", als maar „deze machtige stroom met zuivere wateren in de richting van Gods Woord" loopt [29]).

b. De Heilige Schrift bevestigt de natuurlijke Godskennis.

Het meerdere licht, dat de Heilige Schrift voor het staatkundig leven verspreidt boven de natuurlijke Godskennis wordt reeds aangegeven in de volgende woorden:

„Het oog wordt geopend en meer wordt te zien gegeven, maar wat men te zien krijgt is dezelfde waarheid van denzelfden levenden God, die ook in Zijn werken zich openbaarde".

De Heilige Schrift brengt voor het staatkundig leven in de eerste plaats de „onomstootelijke zekerheid" van datgene, waaraan de beseffen der natuurlijke Godskennis, hoe hoog ook „deze steunsels der gerechtigheid te waardeeren zijn", slechts voorloopig en onvoldoende getuigenis vermogen te geven.

De Heilige Schrift vervangt voor meerdere beginselen het schemerlicht der natuurlijke Godskennis door den glans van den vollen dag.

Wijst de *ingeschapen Godskennis* op een hoogere macht, de Schrift openbaart ons klaarder het bestaan en het wezen van een persoonlijk God. Geeft de kennis Gods uit de *natuur* den indruk van een macht, die alle dingen regeert, de Schrift leert ons, dat God de Almachtige, de

Schepper is van hemel en aarde en de onderhouder aller dingen. De Schrift is ons de bril, waardoor het verduisterd oog de letteren der schepping duidelijk kan lezen.

Biedt de kennis Gods *uit de wetten der samenleving* het besef van een hoogste zedelijke orde en recht, waaraan allen onderworpen zijn, de Schrift bevat een goddelijke zedewet, openbaart de goddelijkheid van het recht en stelt vast, dat het gezag uit God voortvloeit en de volksvrijheden geëerbiedigd moeten worden.

Wekt de kennis Gods *uit de geschiedenis* de gedachte op van een Verstandige Macht, die al het naar tijden en plaatsen en natiën veranderlijk wereldgebeuren regelt, de Heilige Schrift toont ons de werkelijkheid van den Alwijzen God, Die het lot van vorsten en volken bestuurt en verplicht ons rekening te houden met het eigen karakter der natiën en „den ommekeer van toestanden" in den loop der tijden. *Spreekt Gods stem in de historie van het verkeerde van staatsbemoeiing met het geestelijk leven der natie, het onderzoek leert, dat „Gods Woord een zedelijke en geen gewelddadige overwinning van het goede wil"* [30]).

Schenkt de kennis Gods uit de *overlevering* in *vage omtrekken* een beeld van het door *de zonde* verloren Paradijs, waarin de mensch in volkomenheid leefde *voor zijn Schepper,* de Schrift zegt ons *in klare woorden* „dat het doel, waarom èn de enkele mensch èn de staat er is", niet in het zichtbare, maar *in God* ligt, „in den Koning der Koningen en den Heer der heeren". Zij leert, dat het staatsleven een middel is ter voorbereiding van het hoogste gemeenschapsleven in het Koninkrijk Gods. En in levendige kleuren teekent zij *de macht der zonde* als „een positief kwaad" in den mensch, waarvan de kennis noodzakelijk is, zal er een grondslag voor eenig degelijk staatsrechtelijk stelsel aanwijsbaar zijn. Immers is de zonde „voor het staatsbeleid niet een bijkomend iets, maar een hoofdfactor, waarmee men te rekenen heeft". De Overheid is er „om der zonde wil". Een groot deel van haar werkzaamheid wordt vereischt „ter bestrijding van de zonde en haar gevolgen". Er moet gerekend worden met de zondige gezindheid der bevolking, met de zondige uitingen der samenleving.

Zoo brengt de bijzondere openbaring ook voor het staatkundig leven de vervulling van het tekort der natuurlijke Godskennis. Zoo biedt Gods getuigenis, dat eeuwig zeker is, de onveranderlijke, klare beginselen en ordinantiën, die slechts als wisselende en vage beseffen bij den natuurlijken mensch gevonden worden, daar het ook voor het staatkundig terrein geldt, dat „het gestoorde leven nooit tenvolle de wet van het normale leven openbaren kan" en dat de mensch niet meer „ongeschonden het vermogen bezit om het leven juist en zuiver waar te nemen" [31]).

c. De overheidspersoon leert Gods Wet ten aanzien der grondbeginselen eerst goed kennen uit de Heilige Schrift, ten aanzien van de toepassing dier beginselen moet hij veel putten uit de natuurlijke Godskennis, vooral uit die der Geschiedenis en der samenleving (ervaring).

„Beginselen, nooit regelen van staatsrecht" kunnen aan de bijzondere Openbaring ontleend worden. De Heilige Schrift is *„geen* repertorium van wetsbepalingen, maar de gewaarmerkte oorkonde van één machtige levensopenbaring, die een geschiedenis van eeuwen omvat, en waar de ordinantiën Gods, d.i. zijn eeuwige en onveranderlijke beginselen wel *in* zijn, maar meest in *vermengden* vorm, of wilt ge, als gouderts verscholen in de mijn" [31]).

„De grondregels, de groote verhoudingen, de beginselen, die het menschelijk leven onderling en in zijn verband tot den Hoogheiligen God beheerschen, *niet* de kennis voor de afzonderlijke deelen van het staatgeheel" zijn ons in de Heilige Schrift bevestigd. Wat het verstoorde, door de zonde ontredderde leven, niet meer duidelijk kon openbaren, „dat heeft God naar Zijn liefde ook voor het staatsleven weer te kennen gegeven in Zijn Woord. Maar welke de *toepassing* dier beginselen op de voorkomende vraagstukken, welke hun wijziging naar de geaardheid van *tijden* en *volkeren,* welke hun *uitdrukking* in de *wetten* en *besluiten* der Overheid moet zijn, is zoo uitsluitend naar de verschijnselen des levens te regelen, dat de Heilige Schrift zich zelfs met geen staatsvorm inlaat en voor het Christelijk Staatsrecht zich zoowel een Monarchie als Gemeenebest, zoowel een aristocratische republiek als een democratische Statenbond denken laat". *De Overheidspersoon is, waar de beginselen zelve onveranderlijk, wijl eeuwig, zijn, ten opzichte van de „toepassing zijner beginselen geroepen, zich hierbij uitsluitend te laten beheerschen door de geaardheid van het volkskarakter, de zedelijke roeping, die zich in zijn geschiedenis uitspreekt, de eischen des tijds en den drang der ontwikkeling, mits door de critiek dier beginselen geheiligd".*

Elke zijde van het menschelijk leven heeft „zijn eigen organische structuur, zijn eigen levenswet en drijfkracht". Geeft ook de Heilige Schrift vaste grondbeginselen, in de meeste gevallen vereischt het door God gewilde eigen leven van- en de ordinantie Gods voor elken afzonderlijken kring een in bijzonderheden afdalend onderzoek, waarbij het dan vooral gaat om de kennis Gods uit de natuur en de geschiedenis in het licht van de bedoelde grondbeginselen. *„Waar de bijzondere openbaring komt, heeft de natuurlijke Godskennis niet afgedaan, maar eerst daar toont ze haar volle waardij".*

Ook het inzicht in „het *organisme* van het staatsrecht en de kennis der *regelen,* die het eischt" is te verkrijgen „door waarneming, vergelijking en nadenken, d.i. door een zelfstandige *wetenschap",* die als het staatsrecht zelf, „aan de wet eener historische *ontwikkeling* onderworpen is" en rekening heeft te houden „zoo met den eigenaardigen karaktertrek van onze *nationale* ontwikkeling, als met de kenmerkende eischen voor de ontwikkeling *dezer* eeuw". [32]).

Aldus zijn „zielkunde, volkenkunde, geschiedenis en statistiek ook voor ons gegevens, die, *mits bij het licht van Gods Woord",* niet de beginselen, maar „de regelen van het Staatsbeleid moeten bepalen" [33]).

Zoo wordt het oog geopend voor de heerlijke waarheid, *„dat het eenzelfde Gods is, die zich èn in het leven der volkeren èn in Zijn Woord openbaart* en dat voor elken staatsman zijn kennis van Gods ordinantiën het resultaat moet zijn van degelijke kennis der volkeren en grondige kennis van Gods Woord, beî niet dualistisch naast elkaar gedacht, maar in zijn denkenden geest, onder de contrôle van zijn geweten en onder den invloed van zijn geloof, tot hoogere eenheid van inzicht saâmgesmolten".

Er moet zijn een „onderlinge doordringing van de gegevens, die Gods Woord en de gegevens, die de kennis der volkeren aan de hand geeft."

Die eisch is juist de Christelijke gedachte „van de menschwording van den Zone Gods". „Het goddelijke niet meer boven ons zwevend, niet maar naast het onze zich plaatsend, maar ingaande in ons leven, gelijk het door de zonde werd, om het te doordringen en te adelen" [34]).

IV. *Verhouding van Overheid en Kerk.*

a. Elk blijve binnen eigen wetssfeer.

Uit het feit, dat de Overheid als instelling niet opkomt uit de bijzondere genade en „als zoodanig" slechts de natuurlijke, niet de bijzonder geopenbaarde Godskennis heeft, vloeit logisch voort, dat het terrein van haar positieve werkzaamheid is de sfeer der „natuurlijke Godskennis". Tegenover de sfeer der bijzondere openbaring heeft de Overheid „als zoodanig" zich dus passief en negatief (in den zin van volledige vrijheid gunnend) te gedragen. *Zoowel de bijzondere openbaring in de Heilige Schrift, als de natuurlijke Godskennis uit de geschiedenis doen ons ook, zooals we boven zagen, als Gods ordinantie kennen: „Geen inmenging" van overheidswege „in de godsdienstige leiding des volks".* De Overheid en de Kerk hebben beide te arbeiden binnen haar eigen „wetssfeer", aan haar eigen door God verordineerde eeretaak.

De Kerk mag zich niet een geestelijke heerschappij aanmatigen ten opzichte van de Overheid.

„Nooit of nimmer kan zonder schromelijke verwarring van beider levenssfeer" aan de kerk het recht worden toegekend om vast te stellen wat voor de Overheid zal gelden.

En omgekeerd mag de Overheid geen bepalingen in het leven roepen, die de Kerk aan banden leggen.

„Alle Caesaropapie" — „de Overheid zelve kerk" — „onttrekt aan de Kerk van Christus haar vrijheid van beweging en daarmeê een van haar onmisbare levensconditiën". „Ter verzekering van de nationale toekomst" „is het verleenen van de onbeperktste vrijheid" aan de kerken „plicht".

De Overheid mag niet doen, wat ze „langen tijd zich aanmatigde, om zich n.l. als priesteresse in Christus' Kerk, als huisverzorgster van het Koninkrijk Gods op te werpen, en inmiddels de zenuw van recht en wet te laten verslappen door een mengen in het staatsrecht van begrippen, die ontleend zijn aan het Genade-Verbond".

„Naar den Woorde Gods" oordeelen wij, „dat het in de Kerke Christi niet met kracht en geweld, maar door den Geest des Heeren moet geschieden". En Gods stem in de historie leert ons hetzelfde.

Daarom: „Ons stelsel blijft: *Staatsonthouding* en *vrijheid* voor de Kerken, beiden in volstrekten zin".

„In den zin van consequenter ontwikkeling" van het kloek protest van onze Gereformeerde vaderen in woord en daad *„tegen menschelijk gezag in zaken van geloof"* moeten wij op grond van Schrift en Historie dezen beginseleisch stellen:

„Van staatswege niets minder maar ook niets meer dan vrijheid voor de ontwikkeling van het geloof" [35]).

Zoo kiezen we „op dien grond dan ook tegen elk denkbeeld van een „staatskerk", en aanvaarden we derhalve de ontbinding van het huwelijk, dat eens ter kwader ure tusschen staat en kerk gesloten werd" [36]).

b. Met erkenning van het publiek-rechtelijk karakter der kerken geregelde correspondentie tusschen Overheid en Kerk met behoud van beider zelfstandigheid.

Vanzelf evenwel komt de Overheid met het godsdienstig leven der natie in aanraking en waar dit „nu eenmaal voor de overgroote meerderheid *niet dan in den kerkelijken vorm*" bestaat, daar heeft die aanraking ook met „deze uiting van het nationale leven" plaats. Daarbij dient de Overheid „het publiekrechtelijk karakter" der kerken te erkennen. De kerken mogen niet rechtens op één lijn gesteld worden „met een zangvereeniging, of een schermgezelschap of een dansclub", „met een maatschappij voor kunstmatige vischteelt of voor verkeer langs paardenspoor". De kerken hebben als eigensoortige en zeer belangrijke lichamen aanspraak op een *zelfstandige* regeling, op bijzondere bepalingen in het belang harer vrijheid. Die aanraking van de Overheid met de dus als publiekrechtelijke lichamen erkende kerken zou — zoo meende Dr. Kuyper in 1879 — „het best varen bij een op vasten voet geregelde correspondentie".

Beteekende dus „scheiding tusschen kerk en staat", zooals Dr. Kuyper die wenschte, voor hem:

„1. dat de politieke eenheid der natie niet langer gepaard gaat met een kerkelijke eenheid;

2. dat kerk en staat beiden elk een eigenaardig levensterrein hebben, waarop beiden als dienaresse Gods optreden en dus over en weer op elkaars erf het recht missen tot uitoefening van dwang",

in de derde plaats verstond hij in 1879 er onder „dat de verhouding tusschen beiden *bilateraal*" (tweezijdig) „dient geregeld, bij wijze van vaste correspondentie" [37]).

Die correspondentie wilde Dr. Kuyper onderhouden zien door „een *vast collegie,* waarvoor de Overheid drie politieke personen als moderamen moest aanwijzen". De kerken, „die op behoorlijke wijze hun officiëele belijdenis van het Christelijk geloof alsmede hun kerkorde en liturgie

hadden overgelegd", zouden naar gelang van hun ledental in het college meer of minder sterk vertegenwoordigd zijn.

„Van Joden, unitariërs of atheïsten-corporatiën" kon geen sprake zijn „wijl een kerk ophoudt als kerk denkbaar te wezen, zoodra de aanbidding van den Christus als onzen Heer en Gebieder wegvalt".

Ook voor de religieuze gemeenschap van niet-Christenen moest een vorm gezocht worden, maar in de rij der kerken mochten ze niet bestaan.

De afgevaardigden van elke *kerk* zouden afzonderlijk als onderafdeelingen mondeling beraadslagen, terwijl de onderafdeelingen de gedachtenwisseling in het college schriftelijk zouden voeren.

De Overheid zou dit college om advies moeten *vragen* „over alle zaken, die òf de kerkgenootschappen òf den godsdienst òf de zedelijkheid raakten", b.v. „inzake de wetgeving op het huwelijk, op den eed; op de Zondagsviering; op het onderwijs; op de armverzorging;" „op de publieke eerbaarheid". En de Overheid zou advies *geven* „bij elke regeling op kerkelijk terrein: inzake vestiging van gemeenten; verandering van gemeentelijke grenzen; kerkbouw; doopregisters; huwelijkssluiting; schoolstichting enz." En de Overheid zou niet aan de adviezen van het college, en de kerk niet aan de adviezen van de Overheid, „anders dan door overreding" gebonden zijn [38]).

c. Losmaking van de „zilveren koorde" en regeling van de rechtspositie van het kerkelijk goed.

Art. 168 der Grondwet (thans art. 172) luidende:

„De traktementen, pensioenen en andere inkomsten van welken aard ook, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, blijven aan dezelve gezindheden verzekerd. Aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's lands kas geen of een niet toereikend traktement genieten, kan een traktement toegelegd of het bestaande vermeerderd worden", is ontstaan uit vroegere Grondwettige bepalingen, die zelf hun oorsprong vonden „in eigening van goed, onder aanvaarding van den rentelast".

Zoo geldt het hier „in hoofdzaak de kwijting van een historische verplichting, die aan het denkbeeld van staatskerk geheel vreemd is".

Toch wil Dr. Kuyper, dat de Overheid bij een eventueele Grondwetsherziening voorstelt dit artikel uit de Grondwet te lichten om door behoorlijke verrekening de financiëele betrekking tusschen Staat en Kerk te beëindigen.

De volgende overwegingen leiden Dr. Kuyper hierbij:

1. art. 168 bevat niet alleen een historische verplichting; ook leeraars van kerken, aan wie niets ontnomen is, kunnen op grond van dit artikel van overheidswege bezoldigd worden.

2. In de publieke opinie gaat langzamerhand de gedachte aan de historische verplichting slijten. Zoo wordt gevoed de „stroom, die art. 168 kortweg schrappen wil, zonder verrekening". Van kerkelijk standpunt bezien, zou Dr. Kuyper hierin voor het geloof geen onoverkomelijk

bezwaar zien, maar van de bewerkers zou het onrecht zijn en het zedelijk gezag der Overheid zou geschaad worden.

Daarom is het beter nu „op vriendschappelijke wijs te *buigen,* wat anders later, hard tegen hard, toch *barsten* zou".

3. De staat is buiten machte om de kerk zóó te steunen, dat haar tractementen gelijkelijk klimmen zouden met het rijzen van den geldstandaard. Blijft deze klimming ook al uit, toch leeft bij de gemeenten het denkbeeld voort: Het rijk betaalt onze leeraren. En de kerk wordt steeds armer, te meer wijl ze aan haar gedane uitkeeringen in vast goed zou kunnen beleggen, om met de rijzing en daling van den geldstandaard den gang van haar inkomsten gelijken tred te laten houden.

Zoo „schijnt het in het belang van staat en kerk beiden, om tot vereffening van rekening te geraken".

4. „Uitbetaling van tractementen en emolumenten, door iemand, die niet een betaald kassier, maar een Minister des Konings is, maakt inbreuk op de vrije ontwikkeling van het kerkelijk leven".

Zonder vrees voor tegenspraak meent Dr. Kuyper te mogen constateeren:

„1. dat zoolang de financiëele betrekking blijft voortduren, de scheiding tusschen kerk en staat slechts in *naam* aanwezig is: en

2. dat, hoe eer, hoe beter, mits het naar recht en billijkheid ga, deze betrekking dient afgebroken".

Het zou „'t billijkst, 't onpartijdigst, en 't nobelst" wezen, indien „de gekapitaliseerde som van de thans door de kerkgenootschappen genoten jaarwedden, pensioenen en verdere emolumenten, ter beschikking van *rechthebbenden*" werd gesteld.

De som zou „b.v. in tien termijnen, telkens van één jaar, tegelijk met de, als-dan gestadig en evenredig afloopende, jaarlijksche bijdragen" kunnen worden uitbetaald.

Maar wie zijn de rechthebbenden?

De vraag doet zich voor „of deze sommen te betalen zouden zijn aan het centrale, aan het locale kerkbestuur of aan de dusgenaamde standplaats?" Wat recht is, zou òf in het algemeen òf telkens voor elk afzonderlijk geval zijn uit te maken, „indien de Overheid bij de verevening bepaalde, dat geen enkele gecontradiceerde" — betwiste — „post kon worden uitbetaald dan op definitief gewijsde van den rechter".

„Toch zou hiermee de taak van de Overheid niet zijn afgeloopen". Er dient een einde gemaakt te worden aan de onzekerheid, waarin de kerk verkeert ten aanzien van haar vermogensrechtelijke betrekkingen met de buitenwereld. En ook de rechter dient in het burgerlijk wetboek regelen te vinden, waarnaar hij recht kan spreken in zaken de kerken betreffende. Ook hier moet het publiek-rechtelijk karakter op den voorgrond staan. De Engelsche wetgeving kan ten voorbeeld zijn, in zooverre ze, n.l. de kerken „aan niets dan aan haar eigen confessioneele, liturgische en canonieke statuten bindt".

Er vinde dus plaats:

„1. losmaking van den financiëelen band tusschen staat en kerk door afrekening met rechthebbenden;

2. omschrijving in ons Burgerlijk Wetboek van de rechtspositie, die in Nederland zal gegeven worden aan het kerkelijk goed" [39]).

V. *Bijzondere roeping van kerk, pers en geloovigen tegenover de Overheid.*

Op welke wijze kan men in bijzonderen zin spreken van een inwerking van Gods Woord op de Overheid door kerk, pers en volksgeest?

De kerk heeft de roeping al haar leden in al hun handelingen aan Gods Woord te binden. „Oefent zij daarbij de geestelijke kracht, dat ze haar leden op staatkundig en wetenschappelijk gebied een positie van invloed weet te verschaffen", dan zal het staatsbeleid in het juiste spoor geleid en het volksheil verhoogd kunnen worden.

Daarbij dient de kerk als overgeestelijke eenzijdigheid „de gronddwaling uit te roeien, als ging de burgerlijke samenleving den Christen niet aan".

Wat de invloed der pers betreft, „staan er in die pers organen op, die de belijdenis van Gods Woord weer aandurven, de beginselen van dat Woord op politiek terrein weer aanbevelen en volk en vorst op hun gehoudenheid aan de Goddelijke ordinantiën wijzen, — dan wordt almeer de consciëntie der overheidspersonen eerst gestooten, straks geprikkeld en komen ook in hun overleggingen de ordinantiën Gods weêr tot macht".

En wat de volksgeest aangaat, een volk dat „steeds kiest voor wat den levensernst verhoogt en het volksleven adelt en de glorie van den Almachtige bedoelt", geeft „vanzelf aan de Overheid aanleiding", „om, al ware het slechts ter bevrediging der natie weêr te vragen naar de ordinantiën Gods". Daarom, *indien „de belijders van Gods Woord" van meening zijn, dat door die Overheid niet genoegzaam met de goddelijke ordinantiën wordt gerekend, dan moet dit voor hen zijn „de van God hun geboden prikkel om voor uitbreiding van invloed te ijveren"* [40]).

Saamvatting.

We merken nu reeds op, dat later in Dr. Kuyper's standpunt zakelijk alleen wijziging is gekomen ten opzichte van de correspondentie (het overleg) tusschen Overheid en Kerk. En vatten thans onze weergave van Dr. Kuyper's gedachtengang in deze algemeene trekken saam:

De natuurlijke Godskennis is naar plaats, tijd en personen verschillend.

De Overheid, die — ze zij belijdend of niet — steeds het politieke leven op het volksleven moet doen sluiten, heeft rekening te houden met de bestaande natuurlijke Godskennis, met den stand van het godsdienstig en zedelijk leven onder het volk.

De belijdende Overheid vindt in de Heilige Schrift de vastigheid voor

de grondbeginselen, die de natuurlijke Godskennis, ook op haar hoogsten trap, slechts in zwakken vorm kan geven.

Ten aanzien van de *toepassing* dier grondbeginselen moet de belijdende Overheid bij het licht der Heilige Schrift uit de natuurlijke Godskennis vooral van geschiedenis en samenleving den wil Gods naspeuren.

Zoowel de Heilige Schrift als de natuurlijke Godskennis doen ons als Gods ordinantie kennen: Vrijheid van de Kerk en vrijheid van den Staat, beide in eigen sfeer alleen aan God gebonden.

De Overheid moet het publiekrechtelijk karakter der kerk erkennen en in het belang van Kerk en Staat beide, de bestaande finantiëele betrekking door een billijke regeling beëindigen.

Zonder ook maar eenigszins te kort te doen aan het eigen recht van beslissing moet in zaken, die Kerk en Staat beide aangaan, in geregelde correspondentie overleg worden gepleegd.

In heilige bezieling voor de eere Gods ook op staatkundig terrein hebben de Kerk en de pers middellijk en de geloovigen ook onmiddellijk te streven naar uitbreiding van invloed op een niet-belijdende Overheid en te ijveren om een Overheid te verkrijgen of te steunen, die gehoorzaamt aan God en Zijn Woord.

(Wordt vervolgd.)

---

[1]) J. C. Rullmann „Kuyper-bibliographie" bl. 205.
[2]) Uit het Woord. Derde stuk, blz. 12—15, 18—21, 27, 34—36, 68, 70, 72.
[3]) blz. 35, 36, 53.
[4]) Blz. 36, 38—41.
[5]) Uit het Woord. III, blz. 54—59. „Ons Program" blz. 100, 119, 222.
[6]) Idem, blz. 93.
[7]) J. I. Doedes. „Inleiding tot de leer van God", 1870, blz. 252—255. Leer van God, blz. 133—153.
[8]) „Ons Program", blz. 123, 124, 125, 128, 192.
[9]) Uit het Woord. III, blz. 60—69.
[10]) Idem blz. 48, 83, 84, 86, 87, 97, 98, 100, 101.
[11]) Idem blz. 22, 24.
[12]) Uit het Woord. III, blz. 50, 55, 78, 91. „Ons Program" blz. 100, 104.
[13]) Uit het Woord. III, blz. 22, 23, 33, 71, 72.
[14]) Idem blz. 44—47, 56, 68, 84—86.
[15]) Idem blz. 91. „Ons Program" blz. 99, 153.
[16]) „Ons Program", blz. 148, 152, 153, 229.
[17]) „Ons Program", blz. 150, 151.
[18]) „Ons Program", blz. 187. Uithet Woord, blz. 88.
[19]) „Ons Program", blz. 187, 188, 193, 194, 216, 223.
[20]) „Ons Program", blz. 148, 151, 190, 209. Uit het Woord, blz. 107.
[21]) „Ons Program", blz. 146, 147, 149, 150, 151. Uit het Woord, bl. 52, 53.
[22]) „Ons Program", blz. 96, 98, 113, 188, 192, 194, 210.
[23]) „Ons Program", blz. 194—197, 222.
[24]) „Ons Program", blz. 188, 206, 222—224.
[25]) „Ons Program", blz. 197, 225—229.
[26]) „Ons Program", blz. 230—234.
[27]) „Ons Program", blz. 96, 97, 99.
[28]) „Ons Program", blz. 129, 223, 224, 232.
[29]) „Ons Program", blz. 106—108.
[30]) „Ons Program", blz. 99, 113, 115, 128, 129. Uit het Woord blz. 50, 98–101.
[31]) „Ons Program", blz. 99—101, 112, 113, 115, 120—123, 128, 129; Uit het Woord, blz. 92, 97, 98.

[32]) „Ons Program", blz. 115, 116, 120, 124, 125, 129. Uit het Woord, blz. 52, 98, 99.
[33]) „Ons Program", blz. 126.
[34]) „Ons Program", blz. 125, 127, 128.
[35]) „Ons Program", blz. 126, 130, 131, 187, 189, 192—194, 210, 221—224, 1141, 1146—1149, 1151, 1156.
[36]) „Ons Program", blz. 1120, 1136, 1155.
[37]) „Ons Program", blz. 1121, 1122, 1131.
[38]) „Ons Program", blz. 1121—1124, 1131.
[39]) „Ons Program", blz. 1124—1132.
[40]) „Ons Program", blz. 102, 104, 106, 107, 127.

BILDERDIJK ALS STAATSMAN

DOOR

J. C. RULLMANN.

II.

2. *Zijn Staatsrecht.*

In ons vorig artikel zagen we, dat Hobbes tot zijn absolutistische staatsleer gekomen was door de Engelsche Revolutie, die aan Koning Karel I het hoofd kostte. Merkwaardig nu, dat Bilderdijk zijn staatsrechtelijk beginsel in 1795 formuleert met de woorden van *Koning Karel den Eerste van Groot-Brittannië,* in zijn gevangenis op Carisbrookcastle. Naar het oorspronkelijk Engelsch laat hij daar in prachtige vertaling den monarch aldus tot God spreken:

> Monarch van al wat is! o Gij uit wiens vermogen
> De macht der koningen in rechte lijn ontspringt!
> Neem dees mijn Treurzang aan, en sla genadige oogen
> Op 't leed, dat aan een Vorst die bitt're klacht ontwringt.
>
> Geboorte en Wet heeft mij, op 't Godlijk welbehagen,
> Langs 't eenig wettig pad dat tot den zetel leidt,
> Op 't U gezalfde hoofd dees droeve kroon doen dragen;
> Omhangen met den glans der aardsche Majesteit.

Van die *Majestas a Deo* had A. L. Schlözer in zijn *Allgemein Staatsrecht* geschreven, dat ze „eine gefährliche scholastische Grille" was. Op deze niet zoo malsche uitlating vestigde Professor H. W. Tydeman in een brief van 14 November 1808 de aandacht van den dichter. Enkele uitdrukkingen in sommige verzen uit Bilderdijks *Vaderlandsche Oranjezucht* deden den Hoogleeraar namelijk vreezen, dat deze in de kwestie der *Majestas a Deo* aan het oude denkbeeld vasthield.

Immers in de *Opdracht* werden de Hollandsche uitgewekenen in Brunswijk genoemd:

...die... in de eens gevestigde Oppermacht
Het beeld der Godheid niet veracht.

Het gedicht *De achtste Maart in Londen* spreekt stadhouder Prins Willem V aan, met den wensch:

o Mochten we...
Gods weêrglans schitt'ren zien om Uw *gezalfde* kruin!

Verder heet het daar van de Goddelijke Majesteit:

o Majesteit, die Vorstenschedels
Met d'indruk van Uw Hoogheid hult.

Uit de herhaling van deze uitdrukkingen vreesde nu Tydeman te moeten concludeeren, dat ze bij Bilderdijk iets meer waren dan een poëtische fictie; welke hij intusschen in zaken van dien aard, en zoo herhaaldelijk, toch ook gevaarlijk achtte.

Bilderdijk antwoordt: „Wie die allerwaarachtigste thesis *Majestas a Deo* voor een scholastieken gril verklaart, is of Ezel of booswicht, tenzij hij in den maalstroom van hedendaagsche paralogismen en verwarde begrippen weggesleept, bloot napraat zonder gevoel van 't geen hij zegt en blindelings in verba magistri zweert. En dat is thans algemeen het geval".

Voorts, wat de kwestie zelve betreft, voor Bilderdijk is de Majestas evenzeer van God als de ouderlijke macht en die van den man in het huwelijk, ja evenzeer als de voortplanting van het menschelijk geslacht en het huwelijk zelf.

Tydeman geeft dit toe, en erkent dat de eerste regeeringen en stamhoofden zeker de *stamvaders* zijn geweest. En gelijk de Goddelijke Voorzienigheid, voor den mensch ondoorgrondelijk, alles leidt, zoo komt er dan, gelijk een Vespasiaan, Nerva, Trajaan, en de Antonijnen — gelijk een Constantijn, Theodosius — gelijk een Willem I, II, enz. — ook wel een Pharaö, Nebucadnezar, Sylla, Caligula, Nero enz., een Attila, Totila etc. Maar dan vraagt de Hoogleeraar verder aan Bilderdijk: Waar vindt men dan — reeds van ouds, toen b.v. een Romulus door broedermoord, Servius Tullius door bedrog en geweld, Tarquinius Superbus door vadermoord, Brutus door opstand, toen later, Marius, Sylla, Julius Caesar, Augustus, Nero door geweld en gruwel den troon bestegen — waar vindt men later in en door alle revolutiën der laatste 20 jaren, de echte Majesteit? Is de *Majestas a Deo* niet een speculatief idee van het algemeene Staatsrecht, en deed men niet beter, dat geheele college van de lijst van het academisch onderwijs te schrappen, verder alles overlatende aan intrigue en geweld — altijd onder de Goddelijke Voorzienigheid!

Bilderdijk repliceert, dat het de Regeeringsgebreken en het misbruik van macht niet zijn, waaruit het ongeluk der Staten en volkeren ontspruit. Geen misbruik van macht, of het is geprovoceerd door de weerspannigheid

van hen, die geregeerd worden; tenminste als de macht daar is, waar ze behoort. Want dat 10 of 20 lieden, die ieder afzonderlijk onbekwaam waren om òf een onbillijkheid te begaan òf misbruik van gezag te oefenen, ijlings in dwingelanden ontaarden, zoodra zij tot een corpus morale vereenigd worden, is evenzoo waar, als dat 5 of 6 Rechtsgeleerden, ieder de grootsten van hun tijd, nooit anders dan een zot advies zullen uitbrengen, wanneer zij er samen een uitbrengen. Geen vorst, geen vader, geen man misbruikt zijn macht. 't Valt hem niet in, tenzij hij genoodzaakt of getergd worde om een buitengewonen maatregel tot fnuiking van weerspannigheid te nemen, die dan door den duivel, wiens wezen haat is tegen God en alle gezag dat van God afstamt, voor misbruik wordt uitgekreten. Maar waar men de macht verdeelt en eeuwige conflicten tusschen gezag en gezag invoert, daar maakt men den Burgerstaat tot een nooit eindigenden burgeroorlog, die nu eens met kuiperijen en listen, dan weer met wapenen gevoerd wordt. Dat is de wijsheid der wereld die altijd dwaasheid tegen God is, en altijd tegen Gods weldaden inwroet. Gaarne mag Bilderdijk lijden, dat men het ius publicum van de Academies uitsluit. 't Is er slechts ingevoerd om gronden voor den opstand tegen Vorsten te verspreiden. Geïsoleerd van een algemeene zedelijke en godsdienstphilosophie sticht het niets dan verwarring en helpt het de hoofden op hol. De Montesquieux, de J. Jacques Rousseaux, de Buffons, de Mablys, enz. enz. zijn geesels van het menschdom, over wie men zich meer moet beklagen, dan over den in veel opzichten loffelijken Attila en soortgelijke overweldigers.

Tydeman geeft toe, dat om iets uit te werken of uit te voeren, colleges doorgaans niet deugen en zotte dingen vormen, al zijn de leden elk voor zich verdienstelijke lieden. Maar dat alle verdeeling van publieke autoriteit, alle constitutie behalve volstrekte oppermacht niet deugen zou; en dat daarentegen bij volstrekte alleenheersching de vorst steeds wijs en braaf en goed is, *zoo lang* men hem, zonder tegenspreken of tegenwerken, z'n gang laat gaan, en lijdelijk duldt en gehoorzaamt: dit lijkt hem raadselachtig en wonderspreukig. „Ik meen dat Volk en Vorst wederkeerige rechten en plichten hebben; en dat daarom de leer van het algemeen Staatsrecht niet overtollig is; maar facto kan ze misschien, in dezen toestand der wereld, slechts kwaad; omdat ik schier niet weet, waar thans een wettige regeering te vinden zij."

Bilderdijk herneemt: Dat vorst en volk, man en vrouw, vader en kind, wederkeerige plichten hebben, zal niemand betwisten; maar zal men gelukkig zijn dan moet men leven alsof men *geen Rechten* had, die tegen de *plichten* over staan. Ieder, zoo verdorven het hart is, voldoet zijn plichten zooveel hij kan en schept daar zijn genoegen in. Maar wie als plicht van ons vordert wat geen plicht is, of wat niet te praesteeren is daar of zoo hij het vordert, die wordt onze vijand. En die vijandschap voelt men oogenblikkelijk aan weerszijden. Men moet met de woorden niet spelen. De zwakkere heerscht altijd, naar den gewonen

loop der natuur. Want de zwakkere boezemt den sterkeren een betooverend belang in. Maar die zwakkere moet voor zijn eigen rust en voor zijn welzijn aan geen rechten denken, terwijl hij dat recht geniet. Doet hij het toch, dan houdt de natuurlijke, de goddelijke ineensmelting van twee tot een op, en zij, die zich over en weer rechten afbakenen, zijn vijanden, omdat zij het vreezen of voorzien te worden. 't Hart des mans, des vaders, des vorsten wordt koud, zoodra hij zich rechten hoort voorwerpen. Reeds het aannemen van het verdrag, waarin rechten bepaald worden, verdeelt de harten. Bilderdijk beweert dan ook, dat de Publicisten met hun *contractus socialis* en wat daarbij behoort, de volken ongelukkig maken, gelijk zij ook op een valsch beginsel bouwen. Dit valsch beginsel is een *pactum*. Dat *pactum* is niet de oorsprong van de maatschappij of van de Regeering, ofschoon men het *ex aequitate* in de discussie over plichten en rechten mag onderstellen, om uit te redeneeren. Maar zulk een *pactum* is in omni re morali evenzeer; en het is slechts een andere vorm van het principe: *quod tibi vis vel non vis* etc. Men kan het een *pactum* noemen, omdat iedereen noodzakelijk in alle *morale axioma* consentieert, en het stilzwijgend, ja zonder het te weten, tot grondslag legt van zijn gedrag en van dat van ieder ander mensch. Maar daarom moet men de betrekking, waarin dit *pactum* of liever die hypothesis moralis evenzeer als in alles, en ook niet meer of minder heerscht, niet uit een verdrag afleiden. Dit zijn de eeuwige argumenten van 4 termen. — En met dit *pactum* te realiseeren, maken zij vorst en volk tot twee tegen elkander over staande partijen van tegenstrijdig belang, en die dus altijd in oorlog zijn, openlijk of bedekt. Dat is Gods instelling niet, maar het tegendeel. Maar vereeniging met hart en ziel kan het volk gelukkig maken en rust en genoegen geven. Geloof mij, zoo gaat Bilderdijk voort, ik kan zoo goed als iemand, aan vorsten de les lezen, en ik heb het gedaan, waar het behoorde. Ik doe het evenzeer aan mannen en vaders. Maar aan kinderen, vrouwen en volkeren moet niet wijsgemaakt worden, dat zij rechten hebben, anders dan die hun werkelijk verleend worden. Dit moet als een geheim zijn tusschen den vorst en zijn hart en verstand, voor den grooten hoop verborgen, zooveel het dit immer zijn kan.

Hetzelfde drukte hij in dichtmaat aldus uit:

De rechten van den mensch, de rechten van den borger!
Zeer wel; maar zwijg ervan, gij die hun welvaart mint:
Druk, vestig ze in het hart van Voogd en Staatsverzorger,
Maar niet in 't zwak gemoed van Volksgemeente of kind.
De onnooz'len warren drift en grilligheên met rechten,
Ze ontwringen zich 't bedwang dat ieder noodig heeft,
En 't wordt, niet de ordening der Almacht slechts bevechten,
Maar 't stoot den grondslag om waardoor men bloeit en leeft.

Slechts in de rechten van 't geweten is de grens voor de macht van den vorst; als deze worden aangetast is wederstand geoorloofd:

Leer de onvervreemdbaarheid der rechten van 't geweten;
De duiv'lendwinglandij die 't hart verderft, weêrstaan,
En 't binden van de ziel in Godgewijde keten!
De plicht alleen maakt recht, aan dezen moet voldaan.
Dit was de wederstand aan 't zielendringend Spanje;
Dees opstand was van God, en heilig in zijn bron:
't Was aller Vorsten Vorst verbonden met Oranje,
En werd door 't *zwaard* gevoerd van *God* en *Gideon*.

't Evangelie, zoo schrijft Bilderdijk verder aan Tydeman, 't Evangelie spreekt nooit van rechten, maar van plichten, ja wil dat men van alle rechten afzie. En daar juist hangt het geluk aan.

Ook had Tydeman gevraagd: Waar is de wettige Regeering en ware Majesteit? De naam doet er niet toe: Keizer, Koning, Graaf, Protector, Consul, Raadpensionaris, Stadhouder. Gij zelf gaaft ook den stadhouder een gezalfde kroon.

Hierop antwoordt Bilderdijk: Gij weet niet, waar thans *wettige* Regeering te vinden? Ik versta dit niet. Raakt het de *form* of de *personen?* Wat de eerste betreft, zij moet toch wel voor wettig gehouden worden *in praxi* (en verder is het een speculatie-quaestie die niets doet) die werkelijk gevestigd is door uitdrukkelijke of stilzwijgende aanneming. En wat de personen aangaat: waar die eenmaal erkend zijn bij het volk, valt er, dunkt mij, bij 't volk ook geen twijfel.

Tydeman komt nog eens terug op Bilderdijks bewering: „Ieder hoe verdorven 't hart is, voldoet zijn plichten, zooveel hij kan, en schept daar zijn genoegen in." Tydeman meent dit te mogen betwijfelen, en het bevreemdt hem, dat Bilderdijk, die de geschiedenis zoo wel kent, zoo gunstig over alle tyrannen en aristocraten oordeelt. En wat de wettige Regeering betreft, vraagt Tydeman nog, of dan de volksbewegingen ter verheffing der Oranjevorsten in 1672, 1747, en '48 het werk van rebellen waren, dan of er, om die veranderingen te wettigen, noodig was, dat de heeren Burgemeesteren en Raden *vi coacti,* ze sanctioneerden, een deel der oppermacht aan den Prins *opdroegen* enz. en of niet veeleer 't volk daar *toonde,* dat de oppermacht steeds *radicaal* bij 't volk is.

Met deze vraag eindigt de gedachtenwisseling over dit onderwerp tusschen Bilderdijk en Tydeman.

Maar ook Kinker ontmoeten we andermaal in controvers met Bilderdijk.

Reeds in zijn *Brieven over het Natuurrecht* had Kinker aangestipt, dat het staatsrechtelijke stelsel van Bilderdijk in 't oog loopende gelijkenis vertoonde met dat van Carel Ludwig Von Haller, die in zijn *Restauration der Staatswissenschaft* beweerde, dat, aangezien de Vorsten hun macht en staatsinkomsten, en de Edellieden hun voorrechten en bezittingen van God en geenszins door een uitdrukkelijk of stilzwijgend maatschappelijk verdrag bekomen hebben, zij zich willekeurig, naar eigen bedoelingen en zonder daarbij hun onderdanen in aanmerking te nemen, van bedienen mogen; waarom men het ook niet als een verplichting, maar als een

grootmoedigheid aan moest merken, wanneer zij zich het welzijn hunner onderhoorigen ten doel stellen.

Breeder gaat Kinker echter op dit onderwerp in, als hij in het derde deel der *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving* (1828) Bilderdijks lijkrede op Prof. Pestel recenseert. Deze gedachtenisrede, naar het jaartal te oordeelen in 1809 gedrukt, verscheen pas tegen het einde van 1826 of met het begin van 1827 in het licht. Kinker waagt de gissing, dat Bilderdijk deze rede van 1809 eerst in 1826 voor de pers heeft gereedgemaakt, en er toen een andere kleur en gestalte aan gegeven heeft. In deze gedachtenisrede althans vinden wij het „behoeftig natuurrecht", waartegen Kinker in 1823 zijn stem had verheven, niet meer voorgedragen.

Hoe dit ook zij: Bilderdijk geeft hier o.m. een hoofdstuk over *het staatsrecht,* één der vakken door Pestel aan de Leidsche hoogeschool onderwezen. Het loont de moeite, deze bladzijden hier woordelijk af te schrijven:

„De ouder Rechtsgeleerden putten het staatsrecht uit het Romein-
„sche recht. Zij pasten op de keizers in Duitschland toe, hetgeen in
„het Romeinsche wetboek van den *Imperator* des Romeinschen Rijks
„wordt gevonden, en aan wien zij alle Vorsten onderwierpen. Zoo
„belachelijk dit ons voorkomen moet, zoo natuurlijk was het in
„lieden van alle geschicht- en letterkennis ontbloot, en wanneer deze
„ontlook, waren de vooroordeelen gevestigd. Het Kerkelijk recht
„kwam welhaast der menschheid tegen de aanmatigingen van een
„onbepaald Opperhoofd te hulpe, en onderwierp den Keizer als heer
„der wareld en boven alle wet, ja wiens wil en grilligheid wet maakte,
„uitgegalmd, aan den Roomschen Bisschop, het wereldlijk aan het
„geestelijk zwaard. De godsdienstleer leidde welhaast alle gezag van
„God af, en dit stelsel was nu eens het wapen der voorstanderen
„van een volstrekt onbepaald gebied, en verbond dan weer de Vorsten
„aan plichten, door God aan hen opgelegd, en bij sommigen als
„voorwaarden van alle opgedragen gezag aangemerkt, met wier ver-
„onachtzaming dat gezag wetloos wierd en verviel. *Jean Bodin* stond
„op, een schrijver, die te veel vergeten is, en van wien *Grotius* heeft
„mogen leeren. 't Kon niet missen, of zij, die grondstellingen zochten
„voor den Godloochenaar zoo aannemelijk en voldingend als voor den
„Christen, moesten hier evenzoo als in het natuurrecht een grond
„buiten de Godheid zoeken. Men vond die weldra in een ondersteld
„*verdrag* tusschen Vorst en Volk, waarin het laatste aan het eerste
„het beheer over zich afstond, de eerste zich tot het beheer verbond,
„en dit kreeg den naam van het *pactum civicum.* Zij die dit eerst
„opperden waren niet dwaas genoeg om te gelooven, dat zoodanig
„een verdrag inderdaad juist uitdrukkelijk was aangegaan of de
„oorzaak en oorsprong der Staatsvereeniging en daarmede samen-
„hangende rechten was. Zij wisten zeer wel, dat de Koninklijke macht,
„elders de louter Vaderlijke macht op zijne afstammelingen is; elders

„de macht aan welke een overwinnaar zijne overwonnelingen onder-
„wierp; en dat waar zoodanige verdragen inderdaad gemaakt mochten
„zijn, dit bijzonderheden zijn, lang nadat de Oppermacht reeds alomme
„gevestigd was, op eene enkele plaats ingevoerd, en waaruit niets
„tot het algemeene te besluiten viel, veel min van den eersten oor-
„sprong der zaak reden te geven; ja, die t' allen tijde die macht als
„*aliunde* aanwezig onderstelden. Maar den oorsprong daar latende,
„zagen zij de uitoefening van een gezag aan de eene, en de berusting
„daarin aan de andere zijde, als een stilzwijgende overeenstemming
„aan. Zij zochten den grond dier overeenstemming, in het nut dat het
„oppergezag wederzijds, en vooral voor hun die geregeerd worden,
„behelst. Dit in aanmerking genomen, moest het volk wel toestemmen
„in geregeerd te worden, en het deed het, zeiden zij: evenals anderen
„zeiden, zoo het kind zijn best kende, 't moest toestemmen in het
„vaderlijk gezag over hem; *ergo* het moet gehouden worden het te
„doen; en de zaak is even zoo goed of het daar uitdrukkelijk in
„had toegestemd. En, voegden zij erbij, wij mogen dan zulk een
„verdrag aannemen, en daaruit de weerzijdsche plichten afleiden.
„Zoodanig een verdrag op de stilzwijgende of redelijk noodzakelijke
„toestemming gebouwd, en die toestemming op het nut der toe-
„stemmenden gevestigd, maakte dan het *nut der volken* tot het doel
„van de Oppermacht in het algemeen. Vruchtbare bron van gevolg-
„trekkingen, en aannemelijk, ware het steeds als een bloote onder-
„stelling, een hulpmiddel, een stellaadje tot het gebouw der weten-
„schap die men vormde, aangemerkt, en niet, door geleerde of half
„geleerde slechthoofden verwezenlijkt.

„*Grotius* vereenigde dit beginsel in zijnen tijd nieuw, met dat van
„de afstamming des gezags van God-zelven. En hij toetste 't, even
„als de leer van zijn Natuurrecht, aan de algemeene gevoelens aller
„eeuwen en volken. Geen wonder, dat dus zijn leerstelsel lateren
„ongelijk en waggelend toeschijnen moest.

„'t Was het echter veel minder dan men geloofde: *Grotius'* waar-
„achtig beginsel van recht, voor zooverre hij de zaak inzag, was
„inderdaad Gods wil en instelling, en hij zoekt die, beide in open-
„baring en in 't algemeen ingedrukt begrip, dat door alle tijden en
„plaatsen stand had gehouden. En dit algemeen ingedrukt begrip
„des menschdoms strekte bij hem mede voor eene soort van open-
„baring, maar hij bood het den Godloochenaar aan, als een over-
„eenstemming des geheelen menschdoms, waaraan niemand zich
„weigeren mocht. Hij bouwde verders op hetgeen *was;* niet op het-
„geen *niet was,* als men na hem gedaan heeft. Hij vond onderscheiden
„soorten van Heerschappijen bestaande, en was verre van die allen
„uit een zelfde ingebeeld verdrag af te leiden of daarnaar te richten.
„Integendeel bracht hij geen verdrag ter bane, dan waar hij het
„kennelijk meende te vinden, in wederzijds erkende verplichtingen.

„De onbestemdheid van het denkbeeld van onderdaan, in de „zonderlinge verwardheid van 't staatsrecht, moest hier veel twijfels „invoeren, en dus veel willekeurigs doen aannemen. Het Leenrecht „was met de staatsrechtsbegrippen die men uit het Roomsche wetboek „puttede, met de lessen en plichten, die men in 't O. en N. Testament „uitgedrukt vond, in de hersens dooreengemengeld. De grooten eens „Lands beriepen zich bij wederstand tegen hun Vorst op de vrijheden „van het Leenrecht; de Vorst veroordeelde hen naar een op Romeinsch „burgerrecht gegrond staatsrecht als schuldig aan Hoogheidschennis. „Zie daar een gedurigen omloop en dooréén druisching. Staats- „beroerten van allerlei aard: overheerschingen door geweld van „wapenen tot stand gebracht, aan den eenen; afschuddingen van het „vorstelijk gezag aan den anderen kant, hadden bereids in de Theorie „des Staatsrechts evengelijke schokken en omwentelingen voortge- „bracht als in de gesteltenis zelve der volken. Het opkomen of sterker „worden van zulke lichamen in Rijken en Staten, als elders aan „het Oppergezag perk stelden, die elders dat Oppergezag tot een „werktuig van onderdrukking verstrekten, en die elders zich-zelve „dat Oppergezag aanmatigden; bracht verscheidenheden voort, die „*Grotius* moest in acht nemen, als in *facto* gegrond; ofschoon men „ze *jure* en *a priori* zou mogen betwisten. Het aanzien der geleerden „die zich tot leermeesters van volken en vorsten opwierpen, en door „een belachlijk misverstand, aan gebrek van ware beginsels ver- „schuldigd, de hoogst eenvoudige eenstemmigheid en weerkeerigheid „der rechten en plichten tusschen de regeerders en volken, tot een „wederstrevigheid maakten, die in de hedendaagsche staatsleer (God „betere 't) de thans weer herschapen staten inderdaad tot een door- „gaanden staat van oorlog tusschen volk en regeerder ontaarden „deed, welke nooit dan onafgebroken verwisseling van verdrukking „en opstand, dwingelandij en weerhoorigheid voort kan brengen „(waarvan de weldadige Godheid ons eenmaal verlosse!) — dat „aanzien, zeg ik, van Geleerden, van mannen van geest zonder ge- „noegzaam verstand, van schranderheid zonder genoegzame oordeels- „kracht, van belezenheid zonder ware kennis, en wier opgehulde „dwaasheden, droggronden en inbeeldingen voor onwedersprekelijke „wijsheid, en orakeltaal gingen, verwarde dit vak van wetenschap „welhaast tot die mate, dat men het menschdom gelukkig had mogen „achten zoo er nooit over staatsrecht gedacht ware.

„Het valsche beginsel van werkelijk Verdrag werd weldra alge- „meen aangenomen. Het Volk werd weldra boven den Vorst verheven, „en wien verwondert dit thands, nadat hij Christenen (of die zich zoo „noemen durven) God en godsdienst van den staat uit zag sluiten! „Het Volk werd als oorsprong, als oorspronkelijk bezitter, als blijvend „bezitter van het oppergezag aangemerkt, waaraan het onderworpen „was, en dit noemde men de onderscheiding van de *majestas realis*

„en *personalis*. 't Geen met andere woorden gezegd is: de Vader „wordt aan zijn onmondige kinderen, de Voogd aan de zijner ver- „zorging en opvoeding toevertrouwde weezen onderworpen. En hoe „kon het anders? Die geen anderen oorsprong van plicht dan het „verdrag kende of aannemen wilde, moest wel alle recht en ver- „plichting daaruit afleiden en tusschen de twee met elkander ver- „dragende partijen moest degeen om wien 't koningschap, de voogdij „of vaderschap, gerekend werd ingevoerd te zijn, dan ook de voor- „naamste wezen. Ja de vorst, voogd of vader moest volgens deze „gronden niets anders dan dienaar, dan uitvoerder zijn van hetgeen „de onderhoorigen wilden, of hetgeen hen het geschreeuw en ge- „krijsch van sommige opruiers willen deed of zelfs tot hun spijt en „in wederwil van hun hart en gevoel, opdrong te willen.

„Het is een onloochenbare waarheid voor ieder Geschichtkenner „dat onze Voorvaderen bij den moedigen weerstand, dien zij 't Spaan- „sche geweld boden, niets minder dachten dan een regeering waar- „onder de Natie steeds gelukkig geweest en bloeiend geworden was, „te verlaten en voor eene andere staatsvorm te verwisselen.

„Het was niets dan de drang der omstandigheden, die na alle „vruchtlooze pogingen tot herstel van het oude Graaflijk gezag, de „Oppermacht door diegenen ter hand deed slaan, die dusverre de „voorstanders des volks tegen de oppermacht en deels dienaars dier „oppermacht bij de burgerijen geweest waren. Het was toen het belang „dergenen, die de teugels gegrepen hadden en van die hun van de „hand vlogen, niet slechts de historische waarheid der vroegere tijden, „maar ook de begrippen van Staatsrecht naar gelange der boven- „drijvende of om de overhand worstelende partij te vervalschen en „te verwarren. Inzonderheid hadden er bij ons van de gronding der „Gemeenebestregeering (zoo 't met het valsche kunstwoord genoemd „wordt) twee partijen plaats, waarin, bij het geval der Graaflijke „macht, de Natie verdeeld was. De partij der Regenten naamlijk die „zich de souvereiniteit eigende en eene Aristocratie indrongen, uit „den aard der zaak erger dan het Eenhoofdige despotismus, en de „volks- of burgerpartij, die in de Regenten slechts Vertegenwoor- „digers en Uitvoerders van de volks-oppermacht wilden erkennen, „en tegen het misbruik van hun gezag, dat van eenen Stadhouder „inriepen. 't Was toen het belang der eersten, als van alle onder- „drukkers, zoodra zij (als een poos onder *Oldenbarneveld* en als „onder *Jan de Wit* het geval was,) meester waren, dat de oppermacht „die zij voerden, als een onwederstandelijk recht en dat geene palen „kende (gelijk *Graswinckel* het schildert) voorgedragen moest worden. „En evenzoo bracht het overwegend belang in het tegengestelde „algemeene en bijzondere geval mede, dat men 't als zeer ingeperkt „en afhankelijk van verdragen, voorrechten, herkomen, en wat der- „gelijken meer is, en zelfs onderworpen aan een verantwoording,

„die het volk mocht afvergen, aanmerkte. Met één woord, het spreekt
„vanzelf, dat gelijk immer, ook hier de Theorie naar de practijk die
„men invoerde of ingevoerd wenschte, gevormd werd, en dat de zich
„onderling wederstrevige stelsels bij beurte elkander verdrongen.
„Grotius door de partij die hij diende in het onheil gesleept, Grotius
„altijd waggelend in beginsels, en wiens hoofd te zwak was om van
„de last der ontzachlijke geleerdheid daarin opgelegd niet te zuizelen,
„Grotius, de geleerdste, de beroemdste man van zijn tijd, maar on-
„gelukkige denker, waar het om uitkomsten van redeneering te doen
„was, schijnt echter persoonlijk omtrent dit punt vrij eenstemmig
„met zichzelven gedacht te hebben. Hij verwierp den stelregel dat
„de ware en eigenaartige Oppermacht bij het volk zou zijn, aan
„'t welk men 't in later tijde meer algemeen als een onvervreemdbaar
„recht heeft willen toeëigenen, en sloot tevens de Oppermacht in
„banden van staatsverdrag die men grondwetten noemt."

Volgens Kinker heeft Bilderdijk om dit vonnis over Grotius wel de meeste berisping verdiend. Immers stelde hij de staatspartij waartoe De Groot behoorde in het hatelijksche daglicht en verkleinde hij den *grooten* man, op wien het vaderland met reden trotsch is. Verder stelt Kinker den redenaar voor, als in gedurigen strijd met zichzelven en onbevoegd tot het geven van een grondig Rechtssysteem.

Deze recensie was voor Mr. J. H. Koenen, advocaat te Amsterdam, aanleiding om in het zesde deel der *Bijdragen* (1831—'32) een opstel te plaatsen *over de Regtsleer van Bilderdijk*. Daarin wordt het geheel van Bilderdijks gevoelens met betrekking tot het recht zóó voorgesteld, dat zijn historische rechtsbeschouwing berustte op een geestelijke wetenschap, m. a. w. zij klom op tot een eerste goddelijke openbaring. Doch wanneer hij het recht wijsgeerig beschouwde, vond hij het goed niet daartoe op te klimmen. „Maar Bilderdijk was zelf volkomen overtuigd, dat elk stelsel van Natuurregt, ook het zijne, slechts een soort van stellaadje uitmaakte, voor zulken noodig, die het gebouw niet in zijn geheel konden zien, die niet vermogten door te dringen tot het waarachtig geestelijk en historisch beginsel, krachtens hetwelk alle regt en waarheid alleen uit God zijn."

En wat Koenen hier van het Recht in het algemeen opmerkte, verklaarde hij vooral van toepassing op Bilderdijks staatsrecht. „De zaak in haar hoogste en godsdienstig beginsel beschouwende, leert hij in alle zijne werken zonder onderscheid, dat de Souvereiniteit onder menschen uit den hemel, uit God oorspronkelijk is; in de Natuurregtsleer beperkt hij zich bij de vadermacht, als heilig en nooit betwist geworden, eer de afdwaling van den Natuurstaat valsche leerstelsels van recht en plicht voort deed komen die het onheil des menschdoms maakten". De band dier beiden voorstellingen, zegt Koenen, ligt daarin, dat de stamvader van een geslacht of volk, als beeld des Vaders in de hemelen, dat volk regeert, en alzoo den Alregeerder der wereld vertegenwoordigt.

En dan verwijst Koenen daarvoor naar deze dichtregelen van Bilderdijk:

Uit *Namen* (1824):

Gelukkig Volk in 't eind, die in Uw vorst den Vader,
In hem 't gezag erkent van aller machten ader,
Gods Stedehouder, die zijn volk als kinders mint,
Maar 't tevens aan zijn wil gehoorzaam, volgzaam vindt;
Die tot zijn steun en hulp bij zulken raad mag zoeken
Wie de ingezogen waan noch aanhangszucht verkloeken;
Die hem aanspraak'lijk zijn, geen dwarrelzieken hoop,
Wien 't slangengift der Eeuw 't onrustig hart bekroop!

En uit *Staatsgezag* (1827):

O Gij, die onder God, Zijn plaats op de aardsche zetelen
Vervult, — wien 't purper kleedt, de kroon het voorhoofd dekt,
Gezalfden in Zijn naam! beteugelt elk vermetelen
Die de onberaden vuist naar Uwen scepter strekt.
Duldt nooit, dat vloekbare aterlingen
Aan Lucifer gelijk, zich in Uw zetels dringen,
Als sprong Uw rijksgezag uit hunnen boezem voort.
Neen, de Almacht stelde U hun tot Vaders,
Bemint, verzorgt uw volk met Vaderlijk gemoed:
U is hun heil betrouwd, geen schendige euveldaders,
Wier hart in heerschzucht brandt met Satans helschen gloed,
Zwaait, zwaait uw scepter vrij, en laat hem niet verbreken:
God is uw Oppervorst wien ge op Uw troon vervangt;
Zijn wet moet in uw hart, in 't vrij geweten spreken,
Dat aan geen onderdaan, geen blaam of lofspraak hangt...
Doet recht, verzorgt, bestiert: zijt Gods gezag op aarde;
Geen dienaar van 't verkeerd, verbeestlijkt wangeslacht,
Dat de Eeuw van razernij, vermomd als wijsheid, baarde
Van uit des Afgronds gruwelnacht. —
Met duizend koppen, duizend handen,
Met dolk en knots gestijfd door Helsche razernij,
Grijpt de onbesuisde klauw der dolle Volksharpij
Naar 't Staatsroer dat de hulk beveiligt van te stranden
En scheurt de goddelijke banden
Op 't heilloos tooverwoord van *vrij*...
Zweert, braven, zweert Uw vorst, maar voegt bij deze uw eeden,
Aan 't gruwelspook der Eeuw een haat die eeuwig blaakt;
Zoo smaakt en Volk en Vorst de onstoorb're zaligheden
Waaraan 't verleid Euroop moedwillig heeft verzaakt!

We komen thans tot nog een andere brochure van Bilderdijk.

Da Costa's *Bezwaren tegen den geest der Eeuw,* voor geen gering gedeelte door Bilderdijk geïnspireerd, werden door dezen in 1823 ook toegelicht en verdedigd. In die toelichting nu werden vrijwel dezelfde gedachten over Staatsrecht ontwikkeld als in Pestels gedachtenisrede. Over het gezag en het bestuur van het land schrijft Bilderdijk nu: „In alle Regeering is eene zekere en vaste wijze noodig, waarin de algemeene zaken behandeld worden; vandaar verdeelingen van departementen, naar den onderscheiden aart der voorwerpen geregeld, en dienvolgende meer of minder gedeeld en afgescheiden, en die, 't zij tot voorbereiding, tot onderzoek, of tot afdoening van die, en tot gelijkmatigen en geregelden gang en spoediger teneindebrenging der zaken verstrekken. De wijs dezer verdeeling en de attributen van meer of minder gezag ten aanzien der

voorwerpen, zijn van alle tijden, door den loop der zaken en gebeurtenissen, allengs door de behandeling zelve ingevoerd; en naar de nuttigheid of schadelijkheid van die schikkingen bleek, of de omstandigheden veranderden, afgewisseld, totdat de ondervinding het heilzame daarvan toonde, en ze dus met den tijd bevestigde. Zoodanigerwijze is ons Nederlandsche Gemeenebest tot een vaste vorm van bestuur geraakt, die men Constitutie noemde. Zoo was van ouds de wel hergebrachte wijze van beheering eens lands, Constitutie genaamd. Zoo was het met alle Natiën en hun Constitutie, gelijk zij natuurlijk zijn moest, eene Constitutie *à posteriori* opgemaakt. Maar nu in het tegendeel maakt men de Constitutiën *à priori* en dringt ze zich en den Vorsten en Natiën op. Op wat grond? Domkoppen van genie (gelijk er vele zijn, in den zin waarin men genie neemt, dat is spelend vernuft op *imaginatie* gegrond, en stoutheid in zijne invallen anderen op te dringen) domkoppen, zeg ik, hebben zich eenmaal in het hoofd gebracht om alle Staatsgezag in drie deelen te kloven. T.w. Wetgevende macht, Rechtsprekende macht en Uitvoerende macht. Zonder eenmaal in bedenking te nemen, dat hoe men de zaak in takken splitst, alle macht eenerlei oorsprong moet hebben, en in elken Staat alle gezag of macht uit de Oppermacht voort moet vloeien, en deze in den Staat aan den Vorst behoort, gelijk in elk huisgezin aan den huisvader; en dat een verdeeling in theorie (docendi causa) gemaakt, evenmin in de daad verwezenlijkt worden kan, als het vaatgestel in den mensch van het spier- en zenuwgestel afgezonderd bestaat. Dat éénheid het beginsel is uit God uitgegaan en waaraan alle volkomenheid, alle schoon, alle waarheid, alle recht, alle gezag zelfs, met één woord, alle wijsheid en goedheid hangt. En dat bij elke wezenlijke verdeeling noodwendig *conflicten* of hortingen moeten ontstaan, die niet nalaten kunnen een Staat te schokken en de rust te verstoren, wanneer (voor het minst) de Vorst niet het recht heeft, om (desnoods) alle die machten aan zich te trekken. En die fraaie Wetgevers van alle Staten en Rijken, hebben, de andere machten aan het volk toedeelende (met of zonder eenigen bijkomenden invloed des Vorsten) den Koning of Vorst dan de eer aangedaan om hem de uitvoerende macht toe te eigenen, dat is in het Hooge, wat in het mindere de bode is, die het placaat voor den volke afleest, of de gerechtsdienaar die den gebannene over de grenzen leidt. Zoodanige beginsels geheel strijdig met die onze Grotius leerde, leidden weldra tot het aannemen der verfoeilijke stelling, dat alle Oppermacht uit het volk voortkomt, bij het volk berust; de distinctio *majestatis realis et personalis* waartegen deze onze landgenoot zich met zooveel klem en nadruk verklaart, en die voorheen reeds zooveel gruwelen en onheil verwekt heeft! En de Fransche omwentelingsgeest, in Engeland lang gekoesterd en in Amerika aangenomen, maar nu met een Fransche dolheid en Duitsche dweepzucht, was, nadat eenmaal de godsdienst geen kracht meer had, onwederstandelijk bij den grooten hoop, en won veld. Veel te streelend was dit grondbeginsel voor elken woelgeest, elken dommen

eerzuchtige, elken nietwetenden betweter, om er niet mee opgetogen te zijn. Frankrijk, alwaar in een Eersten Minister de oude beheersching der *Maires du Palais* lang vernieuwd was, en dat zekerlijk onder geweldige misbruiken zuchtede, had in dezen druk, door een onvoorzichtigen stap des konings, die zijn steun in den Adel miskende, omgestort, die beginsels aangenomen, welke het rampzalige volk aan de gruwelijkste tyranny en bloeddorst van op elkander volgende beulen vervallen deden en tot eenen toestand brachten, waarin het juk van Napoleon tot een weldaad was. Napoleon, Jacobijn van beginselen (schoon in 't hart koningsgezind), vond in een Natie door loutere ijdelheid bestierd, door zijn krijgsdaden en het vernederen der oude familiën, een geweldigen aanhang, en voedde dit Jacobinismus terwijl hij het in toom hield, om nog na zijn val, tegen den wettigen troonbeklimmer het hoofd te blijven opsteken. Dit Jacobinismus, met den nieuwen naam van Liberalismus gedekt, bleef dus boven drijven, en het leerstuk van 's volks aanklevende Oppermacht werd alom wijd en zijd, zelfs bij de misleide Vorsten, wien dit nu van kindsbeen af ingeplant was, als geheiligd. Hoe ieder factie in een Staat zich daarvan bedient, zullen wij hier niet roeren, genoeg, dat door dezen dollen grondregel duizenden ter goeder trouw weggesleept, allengs tot verfoeilijke Godverloochening verleid worden. — Doch, zal 't Volk regeeren, het moet dan samenkomen, of zich door anderen laten verbeelden. 't Moet deze Repraesentanten dan kiezen. Tot welke jammeren dit aanleiding geeft, ondervindt Engeland, en weet ieder die een Parlementsverkiezing heeft bijgewoond. Zij moeten derhalve door anderen gekozen worden. Natuurlijk zou het aan den Vorst staan, elken amptenaar van den Staat, en dus ook den verbeelder des Volks te kiezen, wanneer dit het zelf niet kan doen. Doch hiermede zou dan 's Vorsten invloed op dien gekozene te beduchten zijn! Wat dan? Derde personen, naar ieder die benoemt, worden bij meerderheid tot kiezers gekoren, en het zijn dan dezen die de Volksvertegenwoordigers noemen. Langs dien omweg krijgt men dan lieden, die voor het volk regeeren zullen of helpen regeeren, maar hoe? Naar den wil van die ze aanstelt, of van die in wier naam zij aangesteld worden? Neen, maar (gelijk het niet anders kan) naar hun eigen meening; en is dan met dezen de vrijheid en het belang des volks beter bewaard dan met eenen aangebeden Koning, wiens geslacht nooit dan alles voor onze Natie was?"

Bilderdijk wilde dus geen vorst, die door een constitutie aan zijn volk gebonden was en omringd werd door ministers, wier slaaf hij was, terwijl zij dienaren des volks waren.

In een vers, *Konstitutiën* (1882) getiteld, vraagt hij:

> Waartoe een Koning toch, indien Jan Rap regeeren,
> Of Kees 't misleide Volk naar lust verdrukken moet? —
> Om d' opstand tegen Kees door zijn gezag te weeren
> En dan te boek te staan voor al wat Kees misdoet.

En over *Ministers* (1822) is zijn oordeel:

Ministers aan het Volk, niet aan hun Vorst, aanspraak'lijk!
En dus — de Vorst hun slaaf; zij, dienaars van 't Gemeen!
Voorzeker, Koning zijn is hedendaags vermaak'lijk:
De dienaar speelt den Vorst, en, waarlijk is er geen.

Over *Vorst en Volksregeering* (1824):

Een vaderlijke zucht waakt voor mij in mijn Vorst,
En ik, ik kan gerust voor huis en welvaart leven:
Geen zorg voor Staatsbelang beknelt mijn vrije borst,
En 'k mag aan gade en kroost geheel mijn aandacht geven.
Maar gij, die in 't gewoel van volksberoering deelt
Bij zwevend tijdsbegrip en onstandvaste gronden
Van deez', van geene club, naardat hij meester speelt;
Reeds offer van hun wil, en in hun klif gebonden,
Waar 't volk (geen God, geen Vorst) de wet en ord'ning maakt;
Voor 't draaien van den wind ten Westen of ten Oosten
En Godsdienst, Vaderland en huis'lijk heil verzaakt;
Wat kan u van dit al dat ge opgeeft, ooit vertroosten?
„De vrijheid!" — In een hoop die alles overkraait! —
Die dwingt, verarmt, berooft, en sleept u in zijn boeien.
Waar zit die vrijheid dan, die naar hun weerhaan draait? —
„Zij zit me in 't zielsgevoel, mijn borst niet uit te roeien." —
Welnu, bewaar haar wel: ik gun u zulk genot,
Zoo dat de wijsheid is, van volksgril af te hangen;
Maar ik, ik vind haar slechts in de ord'ning van mijn God,
En 't Vaderlijk bevel van dien ik eer, te ontvangen.

Het ideaal voor een volk bestaat volgens Bilderdijk daarin, dat het onder zijn koning een gerust en stil leven leiden moge in alle godzaligheid en eerbaarheid (1 Timotheüs 2 : 2). Daarom bezingt hij het *recht des volks* (1826) aldus:

Wat is het recht des volks? Gerust te mogen leven
In schuts van Vorst en Wet naar 't voorschrift van Gods Woord,
Aan huis en standsberoep vereischte zorg te geven,
In vlijt en vlijtgenot door geene macht gestoord.
Niet van een woesten hoop van schreeuwers af te hangen,
Geslingerd naar den wind van opgeworpen waan,
Die 't eindloos zwarer juk op hals en schoudren prangen
Dan Vorstenwillekeur ooit noodzaakt te ondergaan.
Niet van hetgeen 't niet kent door zijns gelijk beschikken,
Maar, op de hand gerust wie God het Staatsroer gaf,
Zich in een stoorlooze echt met gade en kroost verkwikken
In kinderlijk ontzag voor God en Koningsstaf.

Niets is gemakkelijker, zoo zeggen we met Dr. Bavinck, dan om over deze ouderwetsche theorieën zonder nader onderzoek vonnis te vellen. Ze zijn inderdaad ook zóó onpractisch, dat niemand er aan denkt, om ze thans onveranderd over te nemen en de toepassing daarvan aan te bevelen. Maar wie de donkere schaduwzijde opmerkt, welke aan het parlementaire stelsel met zijn eindelooze debatten en heftige twisten, met zijn politieke partijen en kiezercorpsen, met zijn kabalen en omkooperijen,

met zijn onware leuzen en bedriegelijke programma's verbonden is, kan Bilderdijk verstaan en in zijn gedachtenkring inkomen. En in elk geval, zijn theorieën hadden volstrekt haar oorsprong niet in gebrek aan belangstelling in het heil en de welvaart des volks. Juist omdat deze hem lief waren, wilde hij het volk niet mengen in zaken, waar het geen verstand van had. Hij ijverde voor den patriarchalen regeeringsvorm, om het volk onafhankelijk te maken van allerlei eerzuchtig-politieke demagogen. Afhankelijkheid van den vorst scheen hem een waarborg toe van de vrijheid des volks.

Ten slotte wijden we nog een woord aan het privatissimum, dat Bilderdijk in 1817 opende over de geschiedenis van ons vaderland, en dat, naar zijn eigen zeggen, voornamelijk strekte om het Staatsrecht toe te lichten.

Men weet met welk een geestdriftige bewondering zijn discipelen de oorlogsverklaringen toejuichten, waarmee hun Meester de nieuwe denkbeelden vervolgde, die sinds de Fransche Omwenteling ook in ons vaderland aanhangers gevonden hadden. De nieuwerwetsche constitutie, de anti-oranjegezinde partijen, de „verlichte" denkbeelden in Kerk en Staat, de Rede, de philosophische deugd, de volkswil, de vrijheid: — geen der afgoden van den tijd werd gespaard.

Zijn dictaten verschenen pas na zijn dood in druk. Daaruit blijkt, dat Bilderdijk zich tot centrum van zijn stelsel der vaderlandsche geschiedenis het midden der 14e eeuw koos. Toen begon, door den strijd over de erfopvolging in Holland, en door het langzaam opgaan van het graafschap in het grooter verband der Nederlandsche Staten, volgens Bilderdijk, het ware karakter van Holland te verdwijnen. De Hoeksche en Kabeljauwsche twisten zijn voor hem dan ook de aanvang van Hollands verderf. In dezen oudsten partijstrijd ziet hij het begin van partijvormingen die nog voortduren in de Hoekschen, de Constitutioneelen die zich tegen den wettigen Vorst verzetten. Op tal van plaatsen zijner „Geschiedenis" blijkt hier weer zijn voorliefde voor het eenhoofdige bestuur onder een vorst, die een macht heeft als van een vader over zijn huisgezin. Maar geen constitutie of parlement: o zalig Despotisme van het Oosten bij de Westersche constitutiën vergeleken.

Dr. J. Moll, in zijn proefschrift over de „Geschiedenis des Vaderlands", verwijst in een noot op blz. 37 naar Bilderdijks gedicht *De Alleenheersching, Aan het volk van Denemarken* (1793). Daar juicht hij den éénen Heerscher toe, gegeven aan 't scandinavisch strand, en bezingt hij de vrijheid die dáár aanwezig is, waar een grootmoedig monarch zijn onderdanen beheerscht en beschermt:

> Daar, waar we één Vorst, één Koning eeren,
> Die 't beeld van de Almacht is op de aard,
> Daar is 't, dat recht en wet regeeren,
> En elk zijn oogst met wellust gaart.
> Daar koopt men van geen' hoop van dwangzieke overheeren,
> Het goed, door vaad'ren zorg, of eigen zweet, beschaard.

Geen wonder dat in 1821 een van Bilderdijks discipelen, Jacob Rau, promoveert met een dissertatie *over de Monarchie als den besten regeeringsvorm.* Dit was echter een stelling van den Roomschen De Bonald.

Met Professor Z. W. Sneller concludeeren we dan ook, dat de Protestantsche Bilderdijk in zijn beschouwingen over Staatsrecht meer Roomsch dan calvinistisch was. Van het calvinisme als oorsprong en waarborg onzer constitutioneele vrijheden ontbreekt hem zelfs de flauwste notie. Veeleer stempelt Bilderdijk de vorsten tot een soort van hoogere wezens, naar de stelling, die Karel I nog op het schavot aan zijn biechtvader voorhield: „Le peuple ne doit point avoir de part dans le gouvernement; cela ne lui appartient pas. Un roi et ses sujets sont des personnes tout à fait différentes."

En zoo verraadt het staatsrecht van Bilderdijk, in zijn streng monarchaal beginsel, evenals zijn staatsleer, den ons reeds bekenden Hobbesiaanschen trek.

(Wordt vervolgd)

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

Nu straks de Huurcommissiewet buiten werking treedt, wordt in onze gemeente aandrang geoefend om door den Raad of door B. en W. maximum huurprijzen voor woningen te doen vaststellen. Men vreest, dat het minst-draagkrachtig deel der huurders ernstig in zijn belangen zal worden getroffen, wanneer de huiseigenaren weer de bevoegdheid erlangen, den huurprijs der woningen onbeperkt te verhoogen. Want goedkoopere woningen zijn ten onzent schaarsch en duurdere zijn voor een groot deel der huurders niet te betalen.

Bestaan er, naar Uw oordeel, overwegende bezwaren tegen een gemeentelijke verordening, waarbij de huurprijzen aan zeker maximum gebonden worden?

ANTWOORD.

De quaestie der gemeentelijke bemoeiing met de woninghuur door middel van een z.g. huurprijzenverordening — waardoor, althans ten deele, de op 19 Juli a.s. buiten werking tredende Huurcommissiewet zou worden vervangen — valt te splitsen in twee onderdeelen, n.l.:

de *juridische* vraag, of de Raad wettelijk bevoegd is tot het vaststellen van een dergelijke verordening;

de *politieke* vraag, of het uit principiëel oogpunt en om practische redenen wenschelijk is tot het vaststellen daarvan over te gaan.

Omtrent elk van beide vragen enkele opmerkingen.

* * *

De vraag, of de Gemeenteraad bevoegd is een huurprijzenverordening vast te stellen is gedurende den laatsten tijd druk besproken en beschreven. Van de lectuur (die op een vervaarlijke wijze in omvang toeneemt) vermelden wij met name de adviezen van vijf hoogleeraren in de rechtsgeleerdheid, uitgebracht op verzoek van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten en opgenomen in *Gemeentebestuur* extranummer Maart 1927 [1]). Twee van deze hoogleeraren komen tot de conclusie, dat de Raad niet bevoegd is, terwijl drie 's Raads bevoegdheid ten deze niet betwisten, doch wel, hetzij ten aanzien van de mogelijkheid van uitvoering van een dergelijke verordening, hetzij ten opzichte van sommige punten van de ter hunner beoordeeling voorgelegde ontwerpregeling, aanteekeningen plaatsen.

De juridische bezwaren tegen het vaststellen van een huurprijzenverordening door den Raad zijn in hoofdzaak deze:

1. De Raad zou bij het vaststellen van een dergelijke verordening overschrijden de grenzen van zijn verordeningsbevoegdheid, welke bevoegdheid in art. 135 der Gemeentewet aldus wordt omschreven: „Aan hem (d.i. aan den Raad) behoort het maken van verordeningen, die *in het belang der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid worden vereischt en van andere, betreffende de huishouding der gemeente*".

2. Bovendien zou een gemeentelijke huurprijzenverordening in strijd zijn met art. 151 der Grondwet. Want een dergelijke verordening houdt zich bezig met een onderwerp van *burgerlijk recht* en bevat bovendien (zooals het door het Gemeentebestuur van Amsterdam samengestelde ontwerp [2])) een regeling van *rechtspleging,* inzooverre de verhuurders beroep gegeven wordt van een beslissing van B. en W., welke in wezen een beslissing is in een geschil tusschen huurder en verhuurder, op den Raad. En nu ziet men strijd met art. 151 der Grondwet, wijl dit artikel bepaalt, dat o.m. het burgerlijk recht en de rechtspleging *„bij de wet* (worden) geregeld in *algemeene wetboeken,* behoudens de bevoegdheid der wetgevende macht om enkele onderwerpen in afzonderlijke wetten te regelen".

3. Ook uit hoofde van beperking van de contractsvrijheid en van het eigendomsrecht van de huiseigenaren maakt men bezwaar.

4. Voorts ziet men strijd met artikel 150 der Gemeentewet. Dit artikel bepaalt, dat de plaatselijke verordeningen niet treden in hetgeen van algemeen Rijks- of provinciaal belang is. Een huurprijzenverordening betreedt echter — zoo oordeelt men — het terrein van den Rijkswetgever en wel:

a. omdat ze een onderwerp regelt van burgerlijk recht;

b. omdat ze het terrein betreedt van de Huurcommissiewet, welk terrein, ook al treedt de verordening pas in werking op het oogenblik, dat die wet ophoudt van kracht te zijn, toch nog altijd beheerscht wordt door de verklaring van de Regeering (K.B. van 18 Jan. 1927, S. 9/11), overeenkomstig art. 15 der Huurcommissiewet, waar staat: „Wij kunnen, den Raad van State gehoord, verklaren, hetzij ten aanzien van alle gemeenten, hetzij ten aanzien van bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten, dat de omstandigheden het voortbestaan der wet niet langer dan zes maanden na de dagteekening van Ons besluit noodig maken" enz. Nu de Regeering, overeenkomstig de wet, heeft beslist, dat een regeling van de huurprijzen van Overheidswege niet langer noodig is, hebben de Gemeentebesturen — aldus wordt dan geconcludeerd — zich naar die beslissing te richten.

* * *

Het komt ons echter voor, dat deze bezwaren geen van alle steekhoudend zijn.

De Gemeenteraad zou bij het uitvaardigen van een huurprijzenverordening de grens van hare verordeningsbevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet overschrijden. Doch wie de jurisprudentie van den Hoogen Raad volgt, weet, dat deze grens zeer ruim moet worden opgevat. Het gaat er niet om, of *met de feiten* is aan te toonen, dat een bepaalde verordening voldoet aan den eisch van art. 135 der Gemeentewet, n.l. dat zij is in het belang der openbare orde, zedelijkheid of gezondheid of de huishouding der gemeente betreft; doch de jurisprudentie stelt zich op het standpunt, dat uit hoofde van art. 135 den Gemeenteraad geen verwijt is te maken, mits maar *in abstracto* eenig verband tusschen de verordening en de openbare orde, zedelijkheid, gezondheid of de huishouding der gemeente valt aan te wijzen. De vraag is dus of een dergelijke verordening in het algemeen de openbare orde enz. kan dienen, of anderszins de huishouding der gemeente kan betreffen. En die vraag zal men o.i. bezwaarlijk ontkennend kunnen beantwoorden. Want de quaestie der huurprijzen is, althans met het oog op de zedelijkheid en volksgezondheid, van bijzonder veel beteekenis.

Trouwens, verschillende malen heeft de Hooge Raad de bevoegdheid erkend van den Raad om prijsregelend op te treden; laatstelijk nog bij arrest van 5 Maart 1923, waarbij de verordening van Den Helder inzake de melkprijzen bindend werd verklaard (Ned. Jurisprudentie 1923 p. 699).

Een huurprijzenverordening — zegt men dan verder — is in strijd met art. 151 der Grondwet. En dit ware ook inderdaad zoo, indien vaststond, dat een bedoelde verordening een onderwerp van burgerlijk recht regelt. Doch dit behoeft volstrekt niet het geval te zijn. Het burgerlijk recht, bepaaldelijk het gedeelte van het burgerlijk recht, dat zich met de contracten bezig houdt, regelt de rechten en verplichtingen, die ontstaan door bepaalde menschelijke handelingen. Doch een huurprijzenverordening houdt zich met deze rechtsgevolgen niet bezig. Ze verbiedt op straffe van boete of hechtenis bepaalde handelingen (n.l. het verhuren boven den bepaalden prijs), doch betreedt daardoor evenmin het gebied van het burgerlijk recht als een verordening, die het verkoopen op straat of boven zekeren prijs — zonder toestemming van Burgemeester en Wethouders — verbiedt.

Zelfs zien wij geen strijd met art. 151 der Grondwet, indien den verhuurders het recht gegeven wordt van de beslissing van B. en W. in beroep te gaan bij den Raad. Prof. Kranenburg ziet hierin een regeling van rechtspleging, die wel in de wet, doch niet in een gemeentelijke verordening mag voorkomen. Doch die zienswijze is o. i. onjuist. B. en W. treden niet op als rechters, die hebben uit te maken wat volgens wet of verordening in een concreet geval recht is, doch zij geven in zulk een geval *een nadere regeling ter uitvoering* van de verordening. En het beroepsrecht plaatst hen als *uitvoerders* der verordening onder een speciale contrôle van den Raad.

Wat de contractsvrijheid betreft valt op te merken, dat deze slechts in zooverre bestaat als wet en verordening haar niet beperken of opheffen. Contractsvrijheid is geen recht, dat door de wet aan alle burgers wordt toegekend, doch slechts een veronderstelling, waarvan de wet uitgaat. Op allerlei manier wordt die contractsvrijheid door gemeentelijke verordeningen beperkt. Denk b.v. maar aan winkelsluiting-verordeningen. Doch niemand zal aan die beperking der contractsvrijheid een argument kunnen ontleenen om de onwettigheid van een huurprijzenverordening staande te houden.

En ditzelfde geldt ook ten aanzien van het eigendomsrecht der huiseigenaren. Het gebruiks- en beschikkingsrecht der eigenaren mag — zooals uit art. 625 van het Burgerlijk wetboek en uit een vaste jurisprudentie van den Hoogen Raad blijkt — door 's Raads verordeningen worden beperkt, zoolang niet het volledig genot van den ganschen eigendom of van een deel daarvan aan de eigenaren onttrokken wordt. Van een volledig opheffen van het genot van den eigendom is echter bij het uitvaardigen van een huurprijzenverordening geen sprake.

Tenslotte komen wij aan het argument aan art. 150 der Gemeentewet ontleend, als zou n.l. de Raad door het uitvaardigen van een huurprijzenverordening treden op het terrein van den Rijkswetgever. Wij wezen er echter reeds op, dat een huurprijzenverordening niet regelt een onderwerp van burgerlijk recht, zoolang ze volstaat met bepaalde handelingen onder bedreiging met straf te verbieden.

Doch ook het beroep op art. 15 der Huurcommissiewet gaat niet op. Dit beroep strookt o.i. niet met een juiste opvatting der gemeentelijke autonomie. Wanneer de regeling der huurprijzen door opheffing van de Huurcommissiewet aan de bemoeiing van den Rijkswetgever is onttrokken, houdt deze materie op langer een Rijksbelang te zijn. Het staat dan ter beoordeeling van den Raad of de plaatselijke toestand een handelend optreden ten deze van het Gemeentebestuur vergt. Dat, volgens het oordeel der Regeering, de omstandigheden in geen enkele gemeente meer de handhaving der Huurcommissiewet langer noodig doen zijn en dat zij die meening ingevolge art. 15 der Huurcommissiewet bij Kon. Besluit heeft kenbaar gemaakt — dit is, met het oog op een beslissing van den Raad ten deze, van veel belang, wijl de Kroon bevoegd is een gemeentelijke huurprijzenverordening wegens strijd met het algemeen belang te vernietigen; al behoeft hieruit o.i. nog volstrekt niet de gevolgtrekking te worden gemaakt, dat de Kroon iedere gemeentelijke huurprijzenverordening — ook al heeft deze een meer beperkte strekking dan de Huurcommissiewet — zal vernietigen. Doch in elk geval ontneemt deze houding der Regeering aan den Raad de bevoegdheid niet om volkomen zelfstandig te oordeelen over de wenschelijkheid van een dergelijke verordening. Niet het oordeel van de Regeering, maar dat van den Raad is omtrent dit — nu weer — gemeentelijk belang beslissend.

* * *

Bij de politieke zijde der quaestie stuit men op o. i. veel gewichtiger bezwaren.

Vooreerst treedt naar voren het bezwaar, dat de handhaving van zulk een ingrijpende verordening lang niet gemakkelijk is. Zelfs wijst men op de onuitvoerbaarheid van een dergelijke verordening, zulks omdat de huiseigenaren bij intrekking der huurwetten vrij zijn, hunne huurders naar willekeur te ontslaan en de geringe straf, waarmede de gemeentelijke verordening wordt gesanctionneerd (maximum *f* 25.— boete of 5 dagen hechtenis) hen niet zal terugschrikken om extra voordeelen ter verhooging van den huurprijs te bedingen.

Doch dat standpunt is o.i. niet geheel juist. Desnoodig zou de Gemeenteraad aan een huurprijsverordening een met straf gesanctionneerd verbod van huuropzegging zonder goedkeuring van B. en W. kunnen verbinden, terwijl de gemeentelijke strafsanctie sinds de z.g. Boetenwet (wet van 29 Juni 1925 S. 314, Wetb. v. Strafr. art. 23 bis) lang niet malsch is, wijl de rechter de bevoegdheid heeft een op te leggen hechtenis-straf te veranderen in geldboete van ten hoogste *f* 5000.—.

Toch blijft — gelijk ook de practijk van de huurwetten en zoovele andere

crisiswetten heeft uitgewezen — ontduiking op vrij groote schaal te vreezen, hetgeen een ernstig nadeel is. De bescherming, die de Overheid door een huurprijzenverordening aan de huurders wil verleenen, wordt er ten deele door verijdeld, zoodat ze onregelmatig en daardoor onbillijk werkt, terwijl het gezag voor Overheid en wet door de onwettige practijk wordt geschaad.

Ook kan een dergelijke verordening ten opzichte van de huiseigenaren onbillijk werken.

De Huurcommissiewet vond haar rechtsgrond in het feit, dat tijdens de oorlogscrisis de exorbitante bouwkosten de woningproductie aanvankelijk zoo goed als geheel stopgezet hadden, terwijl het verblijf van een groot aantal vreemdelingen hier te lande den woningnood verergerde en een onredelijke opdrijving der huren onvermijdelijk maakte. Er moest toen worden ingegrepen.

Doch de omstandigheden zijn inmiddels gewijzigd. De woningproductie is toegenomen. De bouwkosten hebben — hoewel ze hooger zijn dan vóór den oorlog — een normaal karakter gekregen. En onredelijke opdrijving van de huurprijzen kan in 't algemeen niet meer worden geducht.

Het is natuurlijk niet uitgesloten, dat er in een bepaalde gemeente bijzondere omstandigheden zijn aan te wijzen, die een onredelijke opdrijving der woninghuren na het vervallen der huurwetten waarschijnlijk maken. Doch zijn die er niet, dan ligt er o.i. in het uitvaardigen van een huurprijzenverordening een overschrijding van de principiëel aangewezen Overheidstaak. En dan kan een dergelijke verordening niet alleen onbillijk werken tegenover de huiseigenaren, wier rechten erdoor worden beperkt, doch ook onwenschelijk zijn met het oog op de huurders zelf.

Een gemeentelijke huurverordening bedoelt de regeling van de Huurcommissiewet te continueeren; dus treft slechts een deel der huiseigenaren, terwijl ze met name vrijlaat de eigenaars van nieuw gebouwde woningen, waarvoor eerst na 31 Dec. 1919 bouwvergunning is verleend. Verhindert nu een huurprijzenverordening den eigenaren om de huurprijzen hunner woningen aan te passen bij de normale huurwaarde van overeenkomstige woningen op de vrije markt, dan handhaaft zij de ongunstige en onbillijke positie, waarin die eigenaren geplaatst zijn tegenover de eigenaren van nieuwbouw.

En het voordeel van die onbillijkheid valt in den schoot aan de groep van ingezetenen, die toevallig de gelukkige huurders der woningen zijn en slechts een huur betalen, die beneden de normale huurwaarde der woningen ligt.

De aldus begunstigde huurders zijn niet altijd incompetent om een huurprijs overeenkomstig de normale huurwaarde der woningen te betalen. Doch, aangenomen, dat ze de middelen hiertoe missen, dan ligt hierin toch nog geen rechtsgrond om hen ten koste van de huiseigenaren goedkoop te laten wonen. Een huurprijzenverordening, die strekt om minvermogenden beneden de normale huurwaarde te laten wonen, is in wezen een verkapte Overheidssteun, waarvan de lasten slechts op een deel der ingezetenen n.l. de huiseigenaren worden afgewenteld.

Is iemand niet in staat de kosten eener woning te betalen, dan kan er aanleiding zijn voor de kerkelijke of particuliere liefdadigheid of — als deze in gebreke blijft — voor de Overheidsorganen voor armenzorg of maatschappelijk hulpbetoon, hulp te verleenen. Want een dergelijk huurder staat ten deze op één lijn met ieder ander, die zich het noodzakelijk levensonderhoud niet kan verschaffen.

In deze richting behoort o. i. de oplossing van het hurenprobleem te worden gezocht.

Slechts bij gewone steunverleening bestaat waarborg, dat de steun ten goede komt aan degenen, die daaraan inderdaad behoefte hebben. Doch steunverleening door het kunstmatig houden van de huurprijzen beneden een redelijk niveau, brengt voordeelen toe aan wie geenszins nood heeft en verslapt de verantwoordelijkheid voor de behartiging van eigen zaken, wijl in deze verkapte steunverleening de prikkel ontbreekt, die in elke openlijke steunverleening gelegen is.

Terecht wordt dan ook door de commissie, ingesteld door de Vereeniging van Nederl. Gemeenten, den Nationalen Woningraad en den Algem. Bond van Woningbouwvereenigingen boven het kunstmatig laag houden der huurprijzen de voorkeur gegeven aan het stelsel van huurtoeslagen aan behoeftige huurders, uit te keeren door woningsteuncommissies, die deel uitmaken van de maatschappelijke steunverleening in 't algemeen (zie het rapport dier commissie hoofdstuk 3).

Voor een huurprijzenverordening kan misschien aanleiding zijn, indien blijkt, dat het tekort aan een bepaald type van woningen gevaar teweeg brengt voor een opdrijving van de huren voor die categorie, ver boven de normale huurwaarde. Doch dan verdient het o. i. aanbeveling dat de verordening ook nauwkeurig aangeeft voor welke woningen ze geldt en dat hare werkingsduur, behoudens de mogelijkheid van verlenging, uitdrukkelijk beperkt wordt tot een betrekkelijk kortstondig tijdsverloop.

---

[1]) Deze hoogleeraren zijn: Mrs. E. M. Meyers, Dr. J. H. P. M. van der Grinten, Paul Scholten, R. Kranenburg, C. W. van der Pot.
[2]) Gemeenteblad 1927 no. 435—437.

---

2. VRAAG.

Bij gesprekken over het a.r. standpunt ten opzichte van de Zondagsrust blijkt telkens, dat velen het niet eens zijn over de aan te nemen houding. Zou het mogelijk zijn in dit orgaan eens een uitvoerige uiteenzetting van dit zoo moeilijke vraagstuk te geven, vooral met het oog op practische voorbeelden waarvan ik er hieronder enkele laat volgen:

Laat ons a.r. beginsel toe, dat van Overheidswege subsidie wordt toegekend aan tram of autobus voor locaal verkeer, die ook Zondagsdiensten onderhouden? Is de omstandigheid, dat men de verschillende plaatsen in noodzakelijke gevallen ook te voet, per rijwiel, rijtuig of auto kan bereiken zoo overwegend, dat men als eisch van Gods gebod algeheele stopzetting van den dienst moet bepleiten? Mogen wij b.v. wel instemmen met (beperkte) dienstuitvoering van openbare middelen van vervoer (trein, boot), wanneer het geldt totstandbrenging van verbindingen van plaatsen, welke anders 's Zondags (ook in noodgevallen) niet te bereiken zijn?

Het is in onze (dorps)gemeente verboden, dat in Café's op Zondag sterke drank getapt wordt; ook is muziek op Zondag verboden. Acht u het eisch van ons a.r. beginsel dat getracht wordt de café's op Zondag gesloten te krijgen. Er gaat bijna niets om, enkele wandelaars rusten er Zondags wel eens uit; het gaat er steeds zeer rustig toe.

Een meer algemeene vraag is, of wij bij het bepalen van onze houding inzake de Zondagsrust rekening moeten houden met andersdenkenden (de publieke opinie) of dat wij stipt de hand moeten houden aan Gods gebod, dus onze overtuiging opleggen aan de geheele bevolking. Waar we met onze beginselen niet mogen schipperen kunnen we toch geen rekening houden met *menschen?* Maar waartoe leidt dat niet in de practijk? Alle verkeer b.v. in Amsterdam enz. stil doen liggen? Welk standpunt moet de Burgemeester innemen, in verband met de hem bij art. 188 Gemeentewet toegekende bevoegdheid? Hoe moet een a.r. Burgemeester in een gemeente met zeer gemengde bevolking handelen, zonder zijn beginselen te verzaken. B.v. een a.r. Burgemeester op een badplaats, of in een groote stad?

De vaagheid over dit onderwerp in verschillende geschriften aangetroffen doet pijnlijk aan. Het bedroeft, dat men een beginsel heeft en feitelijk niet weet dit goed in practijk te brengen.

ANTWOORD.

Reeds meerdere malen hebben wij in dit tijdschrift vragen beantwoord, die verband hielden met de roeping van de Overheid inzake de Zondagsviering. Het is uiteraard ondoenlijk — en wellicht ook overbodig — de Zondagsquaestie, voor zoover ze verband houdt met de staatkunde, in vollen omvang hier ter plaatse te behandelen. Daarom moeten wij ons beperken tot een beknopte kenschetsing van ons beginsel inzake Overheid en Zondagsviering en de toepassing van dit beginsel in concrete gevallen als de inzender er enkele noemt. Wie meer uitvoerig over dit onderwerp wenscht te worden ingelicht verwijzen wij naar de volgende geschriften:

Dr. A. Kuyper. „Tractaat van den Sabbath", Amsterdam, 1890.
Dr. A. Kuyper. „E Voto Dordraceno", dl. IV pp. 1 vv.
Dr. A. Kuyper. „Antirevolutionaire Staatkunde", dl. II pp. 279/284.
Dr. W. Geesink. „Van 's Heeren Ordinantiën", 1e dr. tweede deel I, pp. 437 v.v.
Mr. F. de Vries. „Overheid en Zondagsviering", Proefschrift Vrije Universiteit 1899.
Handelingen van het Nationaal congres voor Zondagsrust, gehouden te 's Gravenhage, 19 en 20 Sept. 1901. Uitgave J. B. Wolters, Groningen.
Handelingen van het tweede Nationaal congres voor Zondagsrust, gehouden te 's Gravenhage 1 en 2 Mei 1907. Uitg. J. A. Boom, Haarlem.
Mr. P. D. van Veen. „Zondagsrust" in *Christendom en Maatschappij,* Serie 1, no. 6. Utrecht 1908.
Dr. H. H. Kuyper. „De taak der gemeentebesturen inzake Zondagsrust" in *Christendom en Maatschappij,* Serie 6, no. 9 en 10. Utrecht 1914.
De Standaard van 16, 18 en 23 Mei 1922: „Subsidieering van verkeersmiddelen en Zondagsrust".
Men zie voorts ook het advies opgenomen in dit tijdschrift 1e jaargang pp. 88 vv.

* * *

Tegenwoordig wordt nagenoeg algemeen erkend, dat de Overheid ten opzichte van de Zondagsrust een taak heeft te vervullen. Doch er is verschil van uitgangspunt.

Er zijn er die instandhouding van den zevendaagschen rustdag niet anders beschouwen als een quaestie van utiliteit, van sociaal belang. De ervaring van alle eeuwen heeft geleerd, dat de menschheid zonder periodieken rustdag lichamelijk en geestelijk in zeer ernstige mate schade lijdt. Welnu, dit wordt erkend. En men wenscht daarom geen afschaffing van den rustdag. Ja, zelfs heeft men er geen bezwaar tegen dien periodieken rustdag bij voorkeur om de zeven dagen en op Zondag te stellen. Want men wil niet — zooals de voormannen der Fransche revolutie — ruwweg met deze ingewortelde volksgewoonte breken. Trouwens — aldus redeneert men — een tiendaagsche rustdag, zooals de Fransche revolutiejaren aangaven, is precies even willekeurig en biedt den arbeider eigenlijk nog minder dan de zevendaagsche. Aan deze volksgewoonte mag echter — volgens dezen gedachtengang — alleen worden vastgehouden, zoolang en in zooverre het „algemeen belang" dit toestaat. Verzet zich het algemeen belang (waaronder men b.v. ook rekent de wenschelijkheid van publiek vermaak op Zondag), naar het inzicht van de meerderheid der bevolking, tegen den wekelijkschen rustdag op Zondag, hetzij van de bevolking in 't algemeen, hetzij van een bepaalden bevolkingsgroep, dan is het vonnis over de Zondagsrust geveld. Van de Overheid mag dan geen bescherming van de Zondagsrust worden verwacht.

Tegenover dit standpunt, dat vooral in socialistische en liberalistische kringen erkenning vindt, staan zij, die de Overheid den plicht opleggen om tot heiliging van den dag des Heeren te dwingen. Voorzoover ons bekend wordt in ons land door niemand uitdrukkelijk die eisch gesteld. Doch dit neemt toch niet weg, dat ze een onontwijkbare consequentie is van de onjuiste opvatting van sommige groepen omtrent de roeping der Overheid in 't algemeen.

Aanvaardt men toch de leer, dat de Overheid den plicht heeft met hare middelen een bepaalde kerkleer — in dit geval dan de gereformeerde kerkleer — te bevorderen, dan volgt hieruit, dat zij ook geroepen is om met dwang door te zetten hetgeen die kerkleer op het terrein der Zondagsviering van hare aanhangers vordert en dat zij heeft uit te roeien een practijk, die met den eisch dier leer spot. De voorschriften inzake de Zondagsrust en Zondagsheiliging, die binnen den kring dier kerk, hetzij rechtstreeks ingevolge Gods Woord, hetzij krachtens gewoonte en overlevering bindend gezag hebben, worden dan ook op het staatkundig gebied bindend geacht. En de Overheid heeft dan niet alleen tot het nalaten van alles wat in kerkelijken kring verboden is doch zelfs positief tot kerkbezoek en het vervullen van andere godsdienstige verplichtingen op Zondag te dwingen.

* * *

De a.r. partij stelt zich zoowel tegenover het eene als tegenover het andere standpunt door in haar program te belijden „dat de Overheid *regeert bij de gratie Gods en, hieraan hare regeeringsmacht ontleenende, het recht heeft, den eed te vragen, en, ter vrijlating van den dag des Heeren, en alzoo mede in 's volks belang, zelve zooveel doenlijk in al haar vertakkingen op dien dag behoort te rusten, de Zondagswet in gelijke richting behoort te herzien, en zoo*

bijzonderlijk in haar arbeidswetgeving als in haar concessiën geheelen of gedeeltelijken stilstand van zaken voor dien dag heeft te bedingen".

Hieruit blijkt dus tweeërlei:

1. dat de goddelijke roeping van de Overheid, naar a.r. opvatting, ook insluit een taak inzake de Zondagsviering;
2. dat die taak slechts een beperkt karakter draagt en althans niet omvat de gansche toepassing van de goddelijke ordinantie inzake den zevendaagschen rustdag en de heiliging van dien dag.

Beide punten vereischen eenige nadere toelichting.

* * *

Wijl het a.r. beginsel de Overheid plaatst onder het gezag van Gods wil, acht het ook bindend op politiek terrein hetgeen God met betrekking tot de Zondagsrust blijkens de Heilige Schrift en daarnevens blijkens de historisch-godsdienstige ontwikkeling van ons volksleven heeft verordineerd.

Reeds Calvijn erkende het bindend gezag van de scheppingsordinantie inzake den sabbath voor het gansche menschelijke geslacht. In zijn commentaar bij Genesis 2 : 3: „En God zegende den zevenden dag" teekende hij o.m. dit aan: „Eerst heeft dan God gerust; toen heeft Hij deze ruste gezegend, opdat ze alle eeuwen door onder de menschen heilig zou zijn; of wilt ge: toen heeft God elken zevenden dag voor ruste bestemd, opdat zijn eigen voorbeeld tot een *duurzamen regel* zou zijn... Bovendien is op te merken, dat *ook deze instelling niet voor ééne enkele eeuw of volk, maar aan heel het menschelijk geslacht gegeven is*". [1])

Die regel werd later voor Israël en voor de Chr. kerk opnieuw uitdrukkelijk bevestigd door de wet der tien geboden. Doch het gebod was er reeds van den aanvang der wereld af; het was niet alleen uitdrukkelijk gesteld doch als het ware in de menschelijke natuur ingeweven.

„Staat het vast," aldus concludeert Dr. Kuyper op pag. 87/88 van zijn „Tractaat van den Sabbath" — „dat al onze negen geboden in den grond ordinantiën Gods voor onze menschelijke natuur zijn, die dus op den Sinaï slechts gerepeteerd en vastgelegd werden, dan mag niet anders aangenomen, of dit geldt ook voor het vierde gebod. Reeds op dien grond zou men dus mogen onderstellen en aannemen, dat voor Adam in den staat der rechtheid het in geheel bijzonderen zin bestaan van den zevenden dag voor den dienst zijns Gods even natuurlijk moet geweest zijn als de wetenschap, dat hij niet dood mocht slaan en niet begeeren. Maar hier komt meer bij. En wel deze vier. Vooreerst toch verwijst het vierde gebod rechtstreeks naar iets wat niet alleen Israël, maar allen natiën aangaat, t.w. de schepping der wereld. Bij een positief gebod, dat buiten onze menschelijke natuur omging, zou dit geen zin hebben. Immers juist dank zij die schepping, was onze menschelijke natuur, wat God ze wilde doen zijn. Ten tweede spreekt de Heilige Schrift nog eeuwen, eer er van Israël sprake is, van een zegening van den zevenden dag door den Schepper van hemel en aarde in Gen. 2 : 2. Ten derde vinden wij bij onderscheidene volken buiten Israël en lang eer Israël er was, sporen van zulk een vieren van één dag uit de zeven; iets wat de latere studiën over Assyrië en Babylon tot een zekerheid is verheven, die voor Gomarus nog niet bestond. En ten vierde ligt de Sabbath reeds in het gebod over het Manna, en dus vóór de wetgeving op Sinaï."

De wekelijksche rustdag is dus niet een eisch louter en alleen van practisch

belang. Doch aan dien eisch ligt een uitdrukkelijk goddelijk gebod, bindend niet alleen voor de geloovigen doch voor de gansche menschheid, en dus ook voor de Overheid, ten grondslag.

Ziet men nu dit gebod in het licht, dat de historie van de christelijke kerk der nieuwe bedeeling, ook in ons land, daarover heeft verspreid, dan bestaat geen twijfel meer aan de goddelijke roeping der Overheid tot handhaving van den rustdag op den eersten dag der week, alzoo tot eerbiediging van den dag des Heeren.

* * *

Ook ten aanzien van het tweede punt, het beperkt karakter van de Overheidstaak inzake de Zondagsviering, bevatten zoowel de Heilige Schrift als de historie aanwijzingen, die niet mogen worden terzijde gesteld.

Treedt de Overheid op ter bevordering van de Zondagsviering, dan is zij bijna altijd genoopt daarbij rechtstreeks of zijdelings dwang te oefenen.

Hiertegen bestaat op zichzelf geen bezwaar. Evenals de Overheid doodslag, zedeloosheid, diefstal en zooveel meer met dwang tegengaat en behoort te keeren, kan zij ook schending van Gods ordinantie inzake den Sabbath met hare strafmaatregelen treffen. Doch de dwang mag nimmer ontaarden in godsdienstdwang en dus de vrijheid van religie aantasten. Want godsdienstdwang is niet alleen in strijd met Gods Woord (denk b.v. aan Zach. 4 : 6) en met den aard van het geloof, doch brengt ook, blijkens de historie, groote schade toe aan de kerk, wier religie onder pressie van Overheidsdwang wordt omhelsd.

Vandaar dat van a.r. zijde inzake de Zondagsviering van de Overheid niet meer wordt gevraagd dan het vervullen van de *negatieve* taak om *ontheiliging* van den Zondag tegen te gaan met de haar ten dienste staande middelen. *Zondagsheiliging* door het volbrengen van godsdienstverplichtingen daarentegen is slechts mogelijk bij een geloovig aanvaarden van hetgeen Gods Woord ons leert en behoort daarom tot de sfeer der particuliere genade. Niet de Overheid, doch ieder geloovige persoonlijk en voorts het gezin, de kerk en iedere instelling of vereeniging met godsdienstig karakter, hebben hier een roeping.

* * *

De vraag is nu maar, wanneer men van ontheiliging van den Zondag spreken kan. En met het stellen van die vraag naderen wij tot de concrete toepassing van het beginsel in aangelegenheden als de inzender er enkele noemde.

Op tweëerlei manier wordt in het algemeen de Zondag ontheiligd.

Vooreerst doordat zonder noodzaak in strijd met Gods gebod de gewone dagelijksche arbeid wordt voortgezet. Het ligt dan ook ongetwijfeld op den weg der Overheid om dit kwaad zooveel mogelijk tegen te gaan. En reeds werd, gelijk bekend, — mede onder invloed van den aandrang van a.r. zijde — vrij veel in deze richting gedaan.

Hierbij valt te denken aan de Arbeidswet 1919 met haar algemeen verbod van arbeid op den Zondag; aan de Stuwadoorswet, die den havenarbeid op Zondag beperkt; aan de gemeentelijke verordeningen inzake winkelsluiting, inzake het venten met en bezorgen van waren op Zondag; aan het stopzetten van talrijke Overheidsdiensten gedurende dien dag en het beperken van diensten, die niet volledig kunnen worden stopgezet.

Maar ook kan ontheiliging van den Zondag plaats vinden, doordat godsdienstoefeningen worden verstoord, de Zondagsheiliging, ook die in de particuliere woningen, door straatrumoer, publieke vermakelijkheid, optochten e.d. worden belemmerd of aan sommige groepen van burgers door rechtstreekschen of zijdelingschen dwang de noodige Zondagsrust en daarmede tevens de gelegenheid tot Zondagsheiliging ontnomen wordt.

En ook dan is het gewenscht, dat de Overheid harerzijds met dwingende maatregelen ingrijpt.

* * *

Bezien wij nu, in verband met het bovenstaande, het vraagstuk hoever de Overheid heeft te gaan wat betreft het verkeer der openbare vervoermiddelen op Zondag.

Worden dergelijke diensten niet op Zondag stopgezet, dan is het daarbij dienstdoende personeel op straffe van verlies van zijn betrekking gedwongen zijn dagelijkschen arbeid voort te zetten en is geheel of gedeeltelijk buiten gelegenheid zijn godsdienstige verplichtingen te vervullen.

Men dient dus van Overheidswege zooveel mogelijk te bevorderen, dat dergelijke vervoermiddelen op Zondag worden stilgelegd.

En een daartoe zeer geschikt middel is het verbinden van een voorwaarde inzake den dienst op Zondag aan het verleenen van subsidie of concessie.

Omtrent den inhoud van deze voorwaarde kan aan de hand van de omstandigheden worden beslist. Met name zal men onderscheid moeten maken of een verkeersmiddel, ten behoeve waarvan subsidie wordt gevraagd, van dien aard is, dat het 's Zondags niet zonder ernstige bezwaren voor het locaal, interlocaal of internationaal verkeer kan worden stopgezet. Het spoorwegvervoer, dat b.v. aansluit op internationale lijnen, zal op Zondag zeer moeilijk kunnen worden stopgezet. Men heeft hier te doen met noodzakelijk verkeer. En evenmin als b.v. een stoomschip in volle zee des Zondags kan worden stilgelegd, kan men een dergelijk verkeer op dien dag geheel doen ophouden. Het is dan ook o.i. geen eisch van ons beginsel, dat in zulk een geval de voorwaarde wordt gesteld, dat het verkeer absoluut wordt onderbroken gedurende den Zondag. Men zou er zich dan toe kunnen bepalen den eisch te stellen, dat gedurende den Zondag het verkeer wordt beperkt en althans geen extra diensten ten behoeve van pleizierreizigers worden ingelegd.

Met dergelijke, op internationale lijnen aansluitende verkeersmiddelen zou men ten deze op één lijn kunnen stellen het tram- en autobusverkeer in een groote stad of het verkeer, dat twee nabij elkander gelegen groote bevolkingscentra verbindt (b.v. Vlissingen en Middelburg). Neem b.v. een plaats als Amsterdam. Men kan daar op Zondag het tramverkeer niet stopzetten zonder het algemeen volksbelang ernstig te schaden en zelfs ook den regelmatigen gang van de kerkdiensten te belemmeren.

Heeft men daarentegen te doen met een verkeersmiddel, dat gedurende den Zondag geheel of goeddeels bestemd is voor uitgaand en pleizierzoekend publiek, dan zou men onzerzijds den eisch moeten stellen, dat alleen dan aan de subsidieverleening zou worden medegewerkt, indien de voorwaarde geaccepteerd werd van algeheele stopzetting gedurende den Zondag.

Het beginsel biedt een richtsnoer doch geeft geen regel, die machinaal op allerlei gevallen kan worden toegepast. Elk geval moet op zichzelf worden

beschouwd. En daarbij dient men met name op deze factoren te letten: *eenerzijds* moet worden gewaakt tegen verstoring van de rustige Zondagssfeer en de gelegenheid tot Zondagsheiliging, in het bijzonder met het oog op het personeel dat de verkeersmiddelen dient, *anderzijds* moet men de klip vermijden van het Sabbathisme, en niet den regelmatigen gang der samenleving verstoren door extremistische voorschriften.

* * *

Ten slotte nog een enkele opmerking omtrent de vraag betreffende het sluiten van herbergen op Zondag en in hoever de Overheid bij het treffen van maatregelen inzake de Zondagsrust rekening te houden heeft met andersdenkenden.

Wat de eerste vraag betreft, moet o.i. hierop de aandacht worden gevestigd, dat voor dwangmaatregelen van Overheidswege eerst dan aanleiding bestaat, wanneer en in zoover misbruik blijkt. Bestaat er in een gemeente reeds een tapverbod voor den Zondag, waardoor drankmisbruik in kroegen e.d. niet te vreezen is en blijft overigens het bezoek aan herbergen beperkt tot een enkele wandelaar, dan bestaat er o.i. geen voldoende grond voor het invoeren van een algemeen sluitingsgebod daarnevens.

Wat aangaat de andersdenkenden (waarmede bedoeld zal zijn het publiek dat over de Zondagsrust anders denkt dan de dragers van het Overheidsgezag), meenen wij, dat moeilijkheid uitgesloten is, wanneer de Overheid zich ertoe beperkt om, zooveel als in haar vermogen is, ontheiliging van den Zondag te keeren en zich onthoudt van dwangmaatregelen, waardoor iemand zou worden genoopt tot het vervullen van godsdienstige verplichtingen, die niet met zijn geestelijke overtuiging overeenstemmen.

---

[1]) Aangehaald bij Dr. Kuyper „Tractaat van den Sabbath", pp. 82/3 en 164.

HET COMMUNISME IN INDIË

DOOR

P. BERGMEIJER.

Het volle licht over de communistische revolutie-pogingen, die in het eind van het vorige en in het begin van dit jaar Indië in beroering hebben gebracht, is nog niet opgegaan. Wel heeft de Indische Regeering aan den Volksraad doen toekomen een nota omtrent de communistische actie in Indië in verband met de jongste onlusten en daardoor een helder beeld gegeven van al het gewroet dergenen, die als de leiders dier actie bekend zijn. Maar de rapporten van de commissies, die in Bantam en op Sumatra's Westkust een onderzoek instellen naar de oorzaken, waardoor juist in die streken het verzet zich zoo fel openbaarde, zijn nog niet verschenen. Bovendien zal de bespreking van een en ander in de eerstvolgende Volksraadszitting allicht nog nieuwe gegevens v erschaffen omtrent den aard en den omvang van de communistische actie. Toch kan uit wat nu al bekend geworden is, wel de conclusie worden getrokken, dat metterdaad een ernstige poging is gewaagd, om het gezag te bedreigen en dat het onder Russische invloeden geraakte nationalisme een gevaar vormt voor de rustige ontwikkeling van Indië.

Zien we aan de hand van de door de Regeering verschafte gegevens, hoe een tot communisme verworden nationalisme met niets ontziende felheid zich opmaakte tot verwoesting van het Indische staatsleven.

* * *

Het is de vloek geweest der Inlandsche beweging, dat zij al heel spoedig te kampen heeft gehad met allerlei revolutionaire invloeden. Reeds Douwes Dekker en de door hem geleide vereeniging Insulinde toonden herhaaldelijk sterk revolutionaire neigingen te bezitten. Doch vooral toen het Bolsjewisme in Rusland meester geworden was, bleek dit op vele leiders der Inlandsche beweging groote aantrekkingskracht uit te oefenen. De Sarekat Islam met name heeft veel te lijden gehad van communistische elementen als Semaoen, Tan Malaka, Mohamad Kasan e.a., die meerendeels door den invloed van Europeesche communisten als Sneevliet en Baars aanhangers waren geworden van de communistische beginselen en tactiek. De Sarekat Islam heeft op het nationaal congres in 1921 te Soerabaja gehouden deze communistische elementen wel uitgeworpen, maar daarmee was hun invloed niet gebroken. Vooral nadat Semaoen in Mei 1922 was teruggekeerd van een reis naar Moskou werd de commu-

nistische actie onder zijn leiding krachtig doorgezet. De voornaamste Inlandsche vakvereenigingen stonden weldra onder zijn leiding en in 1923 bleek zijn macht uit de in Mei van dat jaar uitgebroken spoorwegstaking. Het krachtig optreden der Regeering en de weigering der goedgezinde arbeiders en ambtenaren om met de staking mee te doen, maakten spoedig een einde aan dit revolutionair avontuur. Semaoen werd geïnterneerd, waarbij hem vergund werd op eigen kosten naar Nederland te gaan, waarvan hij natuurlijk gaarne gebruik maakte. Met het gevolg, dat hij thans zitting heeft in het Executive Komitee der Kommunistische Internationale (E.K.K.I.) en dus een nauw verband kan bewerken tusschen Moskou en de Indische communisten.

Na zijn vertrek uit Indië is de leiding der Indische Kommunistische Partij (P.K.I.) overgegaan in handen van Raden Darsono. In een officieel stuk (*Mededeelingen der Regeering omtrent enkele Onderwerpen van Algemeen Belang,* gedateerd April 1924) heeft de Indische Regeering er de aandacht op gevestigd, dat onder Raden Darsono de aanhang der leiders is gegroeid. Die groei werd verklaard uit een serie uitwendige omstandigheden en uit een veranderde methode. „Onder die uitwendige omstandigheden behooren: de verplettering van de staking en de verwijdering van communisten, de toenemende economische druk op de ingezetenen, alles gepaard met de zwakte en verdeeldheid van andere organisaties; daardoor konden de communisten zich gedragen als de martelaren voor de goede zaak des volks, als de eenig ware bevrijders." Wat de toeneming van den economischen druk betreft, de Regeering wijst op de vermindering van den duurtetoeslag en de invoering van de Inlandsche vepondingsbelasting, op de bezuiniging en versobering in handel en bedrijf, waardoor de werkgelegenheid verminderd en de verdienste besnoeid werd, terwijl schoolgelden, spoortarieven en andere noodzakelijke uitgaven omhoog gingen. Hier erkent de Regeering dus openlijk, dat economische oorzaken wel degelijk hebben meegewerkt om den groei van het communisme te bevorderen. Echter laat zij er op volgen: „Doch dit alles zou op zich zelf nog niet den groei van het getal aanhangers kunnen verklaren. Tijdig intusschen hebben de voormannen onder de communisten dit begrepen: daar hunne politiek-economische doctrine velen moest afschrikken, die toch, in algemeene ontevredenheid over den bestaanden toestand op zich zelf ronddolend, zochten naar een welgezind huis om grieven te uiten en het gemoed te verwarmen, hadden zij te zorgen alle dezen te vergaren in een nieuw gebouw, wel onder hun beheer maar niet doortrokken van hun leerstellingen".

Hoe hebben de leiders daartoe gewerkt? Op een gansch andere manier dan te voren. Niet meer in het openbaar met groot gedruisch, maar in stille kracht, door het onvermoeid streven om den kleinen man op het platteland te bereiken. Tot dat doel werd de oprichting van Sarekat Rajat[1]) afdeelingen, die aanvankelijk bedoeld waren als middel tot verzwakking van de bestaande „witte" S. I., in den loop van 1923 krachtig

gepropageerd; en in verschillende landstreken met succes. Hier en ginds schoten die afdeelingen uit den grond op, wijkplaatsen voor de ontevredenen, alwaar zij op den duur zouden kunnen worden gesteld onder de bestraling van het communisme. Wie onder hen voldoende gesterkt wordt geacht in practijk en theorie van de nieuwe leer, zal de P.K.I. mogen binnentreden, om zich te voegen bij de adepten. Om den P.K.I.-invloed in de Sarekat Rajat te waarborgen, werd bepaald, dat zoodanige S.R. kan worden opgericht, zoodra er zes P.K.I.-ers ter plaatse wonen en dat het bestuur steeds in handen van deze laatsten moet berusten.

Meestal hebben de afdeelingen der S.R. een locaal hoofdkantoor op de grootere plaatsen met vertakkingen in de desa, waardoor zij in staat zijn den kleinen man even goed te bereiken als de locale S.I. dat van ouds wist te doen. Zoo heeft men het de laatste maanden van 1923 zien gebeuren, dat bij plaatselijke ontevredenheid de P.K.I.-leiders zich kunnen opwerpen als woordvoerders, als beschermers der „onderdrukten"; in het bijzonder vestigden zij de aandacht op zich bij de beweerde voedselschaarschte op de Bandoengsche hoogvlakte en in de actie op sommige plaatsen tegen het nieuwe schoolgeldtarief gevoerd, op andere tegen de Inlandsche verponding.

Behalve aan de opvoeding van volwassenen besteedt de partij groote zorg aan het jeugdwerk: Tan Malaka's streven wordt onvermoeid voortgezet. Het tegenwoordige onderwijssysteem werd scherp gelaakt: het zou gebaseerd zijn op standsverschil, de kinderen slechts westersch denken en westersche feitenkennis leeren. De P.K.I. verklaart in plaats daarvan scholen te willen stichten van nationaal karakter, welke het kind opvoeden tot arbeid en tot vrijheidsbesef, en intellectueelen zullen afleveren, die zich niet meer als slaven van het kapitaal zullen ontpoppen maar als werkelijke leiders van hun volk, bezield met eerbied voor het vrije beroep, hoe nederig ook en liefde voor den vrijen arbeid.

In het jeugdwerk weren de communisten zich verder nog door hun partijgangers onder de gouvernementsonderwijzers. Een hunner vestigde reeds lang geleden de aandacht op zich; doch meer dan eens werd van hem getuigd, dat hij zijn voortreffelijk onderwijs vrij wist te houden van partijstreven. Onlangs bereikten de Regeering klachten o.m. over eenige Europeesche onderwijzers te Makassar en een aantal Inlandsche leerkrachten in Midden-Java, zoomede over opruiing aan scholen o.a. aan de Normaalscholen te Madioen en Solo.

Een oogenblik dreigde gevaar voor den aanhang der partij, n.l. toen de bomaanslagen, eerst bij de jubileumfeesten en daarna voortgezet te Solo, terug werden gebracht tot de ondergrondsche actie van de groep-Misbah en daarom deze leider met eenige volgelingen in arrest ging. Zou de partij moeten erkennen, dat haar methode zulke heimelijke geweldmiddelen inhield? Darsono haastte zich eind October '23 het antwoord te geven op een vergadering te Semarang: de aanslagen stelde hij geheel op rekening van het anarchisme, hetwelk hij uit naam van het commu-

nisme dadelijk verloochende, verklarende, dat, hoeveel eerbied hij ook moest koesteren voor den persoonlijken moed dier anarchisten, die eigen belang en vrijheid veil hadden om hun ideaal dichter bij de verwezenlijking te brengen, toch hun methode zelf niet anders dan afkeuring verdiende.

De Regeering geeft dan in de bovengenoemde *Mededeelingen,* waaraan het vorenstaande is ontleend, de volgende samenvatting:

„Zoo zien we op het eind des jaars (1923) de communistische voorgangers op Java werkzaam in dubbele richting. Naar den eenen kant, in de P.K.I., vervolgen zij hun oorspronkelijke taak: ijvering in woord en geschrift voor het communisme naar Moskousch program, aankondiging van een betere wereldorde; in andere banen loopt hun arbeid in de Sarekat Rajat, gericht op verzameling van ontevredenen, van teleurgestelden, niet het minst van de intellectueele werkloozen, een navolging min of meer en een vervanging van de plaatselijke Sarekat Islam.

„Wie de balans over het afgeloopen jaar opmaakt, moet erkennen, dat de aanhang en invloed der communisten in vele streken gewassen zijn: de klap, te Madioen hun toegediend [2]), heeft hen opgedreven tot grooter en wijder activiteit. Doch om zuiver te wegen is juiste onderscheiding vereischt tusschen woord en daad. Het was vroeger al zaak indachtig te wezen, dat het communisme hier zijn ware, doordrenkte belijders alleen vond onder de enkele Europeesche communisten en — wellicht — onder de Inlandsche voormannen, die in Europa in de leer zijn geweest, doch dat voor de groote massa der stadsproletariërs verbetering van eigen lot en een onbepaald verzet tegen politieke en economische overheersching hier te lande den hoofdinhoud hunner communistische gevoelens uitmaakten; die divergentie tusschen leer en leven treedt sedert de verbreiding van de Sarekat Rajat nog scherper aan het licht en men hoede zich die verjongde locale Sarekats Islam overijld te beschouwen als even zoovele forten van communisme. Groote behoedzaamheid zij betracht in het gebruiken voor Oostersche toestanden van Westersche woorden en benamingen: Russisch en Aziatisch bolsjewisme zijn niet te vereenzelvigen, en wie zich in de huidige omstandigheden hier te lande communist *noemt, is* het daarom nog niet. Want het zijn niet de uit Rusland op de lippen overgenomen leerstellingen, die de Sarekat Rajat ingang doen vinden; maar die volksvereeniging trekt, trekt dikwijls zelfs sterker dan vroeger de Sarekat Islam, omdat bij haar ronduit, in gepeperde taal uiting wordt gegeven aan verbittering en wantrouwen tegen en teleurstelling over de Regeering, het bestuur, de ondernemers, de Westerlingen allen samen, voor zoover zij niet als communist aan de eigen zijde staan, — omdat de leiders daarmede de verwachting wekken, dat zij krachtiger voor de zich verongelijkt voelenden zullen optreden, — ook omdat deze vereeniging een beter geldelijk beheer voert en over meer fondsen beschikt dan vroeger de locale Sarekats Islam.

„Moet men van de P.K.I. zeggen, dat zij planeert boven de groote

massa, de Sarekat Rajat staat daar midden in, zij is, gelijk de oude S.I. als wier opvolgster zij optreedt, een brok „Inlandsche beweging", ditmaal onder communistisch toezicht, waarin de leiders opkomen voor dagelijksche locale grieven der massa, uiting geven aan hare bezorgdheden, formuleeren het verzet en de ontevredenheid die zij in de massa waarnemen. De Sarekat Rajat toont ook hierin overeenkomst met de S.I. van vroeger, dat zij vaak opleeft, waar onrust is of gegriefdheid, van zich laat merken zoolang die toestand voortduurt, en vervolgens weer terugzakt naar latent bestaan wanneer de oorzaken der opflikkering opgehouden hebben te bestaan".

De Regeering geeft dan nog een kort overzicht van het communisme in de Buitengewesten, waarbij zij er de aandacht op vestigt, dat reeds in 1923 de beweging ter Westkust van Sumatra grooter beteekenis bleek te hebben dan op andere plaatsen. Zoodra echter gevaar dreigde van opstootjes trad het bestuur forsch op: de voornaamste leiders en hun volgelingen werden gearresteerd, waardoor het gevaar toen werd afgewend.

* * *

Het trekt de aandacht, dat in de hierop volgende *Mededeelingen der Regeering omtrent enkele onderwerpen van Algemeen Belang,* verschenen in Februari 1926, geen enkel woord noch aan de Inlandsche beweging, noch aan het communisme noch aan eenige politieke strooming is gewijd. Terwijl voorheen steeds in deze publicatie een hoofdstuk over die onderwerpen handelde, is het niet verklaarbaar, dat er nu geheel over gezwegen wordt. Wel is er natuurlijk tusschen '24 en '26 in den Volksraad ook gesproken over de communistische beweging, maar men krijgt toch den indruk dat het communistisch gevaar niet zoo heel zwaar werd opgenomen. Trouwens ook uit wat hier boven uit de *Mededeelingen* van '24 werd overgenomen, spreekt een neiging om het communisme in Indië voor te stellen als van een min of meer goedaardig karakter, althans minder gevaarlijk dan het echt Russische. Hetgeen dan allicht een van de oorzaken is geweest, dat de Indische Regeering door de onlusten in December van het vorig jaar is overvallen.

In de Nota, die de Indische Regeering aan den Volksraad heeft toegezonden, wordt een duidelijk overzicht gegeven van de voorbereiding tot de jongste onlusten.

Het voornaamste uit deze Nota moge hier een plaats vinden. Het geeft ons een helder inzicht in de wijze, waarop het communisme in Indië te werk gaat.

In hetgeen over de door de communisten-leiding in het tijdvak Juli 1925 tot ultimo 1926 gevoerde actie is gebleken, heeft men in hoofdzaak een strenge doorvoering te zien van de op het 5de Wereldcongres (medio

1924) te Moskou en de Djocja-conferentie (December 1924) genomen besluiten.

Die van het Wereldcongres culmineerden in deze twee punten:

a. reorganisatie der partijen middels [3]) den z.g. cellenbouw (in vakbonden, politieke organisaties, fabrieken, werkplaatsen, desa's, kampongs enz. enz.);

b. bolsjewiseering der partijen, waarmede wordt bedoeld het tot den hoogsten graad opvoeren van den propaganda- en agitatie-arbeid van ieder lid.

Tot dat doel heeft „die Organisationsabteilung des E.K.K.I." (Executive Komitee der Kommunistische Internationale) ontwerp-statuten voor alle secties der 3de Internationale vervaardigd, welke opgenomen zijn in een publicatie der 3de Internationale van 29 Januari 1925, en welke op de in Maart/April 1925 gehouden zitting der Uitgebreide Executieve werden goedgekeurd.

Men vindt besluiten van het Wereldcongres duidelijk terug in het destijds voor de Djocja-conferentie door Aliarcham opgesteld z.g. „Referaat van het hoofdbestuur der P.K.I.", aan het slot waarvan deze schreef, dat de actie der P.K.I. o.m. gericht moet zijn op het oprichten en zoo krachtig mogelijk steunen van revolutionaire vakbonden, het overal vergrooten van de secties, welke potent zijn voor de revolutionaire beweging tegen het kapitalisme, het disciplineeren der leden, het verhoogen hunner kwaliteit en het overal revolutionaire propaganda en agitatie voeren.

Op de Djocja-conferentie zelve verduidelijkte hij een en ander door te zeggen, dat de P.K.I. eene gevaarlijke partij is, omdat zij in de sfeer der proletarische leiding staat en de proletariërs op een gegeven moment door hun levensomstandigheden gedwongen worden verzet te plegen en het dan de plicht der P.K.I. zal zijn om den strijd der arbeiders in revolutionairen zin te leiden, waarbij het dan niet voldoende is om stakingen te doen uitbreken, al gaan die ook gepaard met sabotage, doch waarbij dan tevens zal moeten worden getracht om de macht te veroveren, tot welk doel er een revolutionaire organisatie behoort te zijn. De partij behoort dus te bestaan — aldus Aliarcham — uit groepen van tien (tienmannen-bonden) die den moed tot de individueele daad hebben.

Het door Aliarcham aanbevolene past volkomen in het kader van hetgeen door Semaoen naar aanleiding van het verhandelde op het door hem te Moscou bijgewoonde 5de Wereldcongres omtrent de Leninistische leer, die dat congres had bezield, is medegedeeld in de sedert opgeheven Pandoeh Merah, no. 5, (September 1924), waarbij hij aanbeval, dat de extremisten zich goed Lenin's stellingen behoorden in te prenten, n.l. dat de kapitalistische strijd moet worden omgezet in een opstand van het volk in eigen land, steunende op de kracht der landbouwers en dat na het slagen van den opstand een arbeiders- en landbouwersdictatuur (Sovjet-regeering) dient te worden ingesteld, die streng de kapitalisten

met kracht van wapenen, welke in het bezit der arbeiders en landbouwers moeten zijn, onderdrukt.

In het door de hoofdleiders Aliarcham en Semaoen aanbevolene is dan ook een aansporing tot practische toepassing van een bepaling in de statuten der Kommunistische Internationale te zien, n.l. dat deze zich ten doel stelt met alle middelen, ook met de wapenen in de hand, voor den val der internationale bourgeoisie en de grondvesting eener internationale Sovjetrepubliek als overgangstrap tot de volledige vernietiging van den staat te strijden en van hetgeen in punt 3 der voorwaarden tot opname in de Kommunistische Internationale aan de verschillende secties als verplichting is voorgeschreven, n.l. om overal naast de wettige, een overeenkomstige illegale organisatie-instelling te stichten, die op de beslissende momenten de partij behulpzaam zal zijn om haar plicht tegenover de revolutie te vervullen en dat het in alle landen, waar de communisten tengevolge van den staat van beleg of door uitzonderingswetten niet in staat zijn al het werk op legale wijze te verrichten, beslist noodzakelijk is het legale met het illegale werk te verbinden.

In verband met het vorenstaande is het — zooals uit de door haar in de eerste helft van 1925 uitgevaardigde instructies [4]) ook bleek — duidelijk, dat de hoofdleiding der P.K.I., ter voldoening aan deze door de Kommunistische Internationale aan de secties opgelegde verplichtingen middels het tien-(vijf) of drie-mannen-stelsel overging tot het stichten van illegale strijdbare organisaties, die t.z.t. met de wapenen in de hand de partij behulpzaam zouden moeten zij bij het grijpen naar de macht.

Hierbij dient nog te worden aangestipt, dat Aliarcham ter Djocja-conferentie er mede op gewezen heeft, dat de brandstichtingen en bomaanslagen, welke hier en daar op Java hadden plaats gehad tot niets hadden geleid, omdat er geen voldoende organisatie was en daarom allereerst degenen, die tot het plegen van dergelijke daden van terrorisme (brandstichtingen en moorden) bereid waren, in revolutionaire richting dienden te worden opgeleid, terwijl hun zin voor organisatie moest worden bijgebracht door hen in de P.K.I. op te nemen.

Door Alimin werd een en ander nader gepreciseerd op een den 22sten Maart 1925 ten hoofdkantore der P.K.I. te Weltevreden gehouden — en door meerder personen van slechte reputatie bijgewoonde — bijeenkomst, waarbij deze agitator een uiteenzetting gaf van het doel der P.K.I., er daarbij op wijzend, dat de partij niet vijandig staat tegenover degenen, die den vijand zijn goederen ontstelen, omdat zulks der Regeering moeilijkheden zou bezorgen en zou veroorzaken, dat het geld hetwelk zij middels uitzuiging van den kleinen man verkreeg, niet zou worden bewaard of naar Europa gebracht, noch ten bate van een Gezagsinstrument (de politie) zou kunnen worden aangewend, in verband waarmede de P.K.I. voornemens was om in de kampongs een booswicht (pendjahat) te zoeken, die dan de leiding over zijn kornuiten (misdadigers) zou krijgen. Een derde van de middels misdrijf verkregen

goederen zou voor de daders zelve bestemd zijn en twee derde deel voor de P.K.I.

Hieruit blijkt tevens, dat de partijleiding ook beoogde om de misdadigers in de illegale mannenbonden te trekken. Dat men daarbij te doen heeft met een door de Kommunistische Internationale aanbevolen propagandamethode vindt, behalve in de zooeven aangehaalde passages uit de statuten en de voorwaarden tot opname in de Kommunistische Internationale, nog bevestiging in hetgeen in begin 1924 uit de pers bleek omtrent revolutionaire acties in Bengalen, naar aanleiding van een moordaanslag op den postkantoorchef van Sakanritolla, waarbij toen aan het licht kwam, dat zich daar politieke clubs hadden gevormd, welke zich tot einddoel stelden: het bedrijven van moorden en het verdrijven der Europeanen uit het land en die, om aan de noodige fondsen te komen voor de uitvoering van dit plan eerst roofpartijen op groote schaal zouden laten houden; en mede in hetgeen bekend is geworden omtrent den stand der voorbereidingen op militair-technisch gebied der communistische partij in Duitschland, n.l. dat de militaire organisatie der communistische partij in Duitschland o.a. wordt verwezenlijkt in de honderdmannenbonden (in de bedrijven) die tot regimenten en bataljons worden samengevoegd en, voorzoover zij geen soldaat zijn geweest o.a. in het wapengebruik en straatgevechten worden geoefend, waarnaast de z.g. Reichstscheka als een deel dezer militaire organisatie ter beschikking der partij staat, welke „Tscheka" in verband met hetgeen daarover in Februari 1925 voor het Staatsgerechtshof te Leipzig aan het licht trad, kortweg als een „Mörderorganisation" werd betiteld. [5])

Daar de in de tweede helft van 1925 door de hoofdleiding gevoerde propaganda hoofdzakelijk in het teeken der vakactie stond, moge deze eerst worden besproken.

Deze actie was allereerst een logisch gevolg van de besluiten genomen op het in de tweede helft der maand Juni 1924 te Kanton gehouden en door Alimin en Boedi Soetjiro als gedelegeerden voor Java bijgewoonde eerste congres van transportarbeiders in het gebied van den Stillen Oceaan, naar aanleiding waarvan de Rus Wojinski in een publicatie der 3de Internationale van 6 Sept. 1924 o.m. schreef, dat onder de koloniale en halfkoloniale landen van het Oosten, Zuid-China het eenige gebied is, waar de gedelegeerden der onderdrukte volkeren elkaar rustig kunnen ontmoeten om de strijdmethoden tegen het wereld-imperialisme te bespreken, zoomede de revolutionair-nationalistische organisaties tot stand te brengen en dat het standpunt van de Javaansche delegatie op dat congres, dat men zich met een oproep tot alle revolutionaire organisaties der eilanden en stranden aan den Stillen Oceaan moest wenden om de handen ineen te slaan om dit gebied tegen de imperialistische aanvallen te verdedigen, in hooge mate de politieke beteekenis van

dit congres van arbeiders in het gebied van den Stillen Oceaan voor de naaste toekomst weergaf.

De besluiten dier Kanton-conferentie werden door Alimin en Boedi Soetjiro op de Djocja-conferentie samengevat in de mededeelingen van Alimin, dat als voornaamste punten op de zoowel door vertegenwoordigers der Kommunistische Internationale als der Roode Vakbondinternationale bijgewoonde conferentie waren besproken:

a. de eenheid der transportarbeiders in geheel Azië, om indien de tijd van hevigen strijd zou zijn aangebroken van die kracht als van een wapen te kunnen gebruik maken;

b. het samenwerken met alle politieke bewegingen van revolutionairen aard in geheel Azië, om zich met geweld tegen het Westersch en Oostersch Imperialisme te keeren, in verband waarmede — zoo zeide hij — te Kanton de Red Eastern Labour was opgericht, waarin ook Ibrahim Datoek Tan Malaka zitting had en welk lichaam de verbinding tusschen de transportarbeiders-vereenigingen, vooral die der havenarbeiders en zeelieden in Azië n.l. China, Japan, de Philippijnen, Britsch-Indië, Singapore, Siam, enz. zou moeten onderhouden, waarbij de communisten zich echter niet moesten bepalen tot de havenarbeiders en zeelieden (al zouden dezen in de eerste plaats bewerkt moeten worden), doch ook moesten trachten invloed en leiding te krijgen in de kringen der transportarbeiders, industrie- en mijnarbeiders, om als straks de oorlog in Azië, het eerst tusschen Amerika en Japan, in den Stillen Oceaan zal uitbreken, gereed te zijn:

welke mededeelingen door zijn partijgenoot Boedi Soetjiro werden aangevuld met de verklaring, dat hoezeer de actie der Kuo Min Tang in China en de beweging in de Philippijnen voor het grootste deel revolutionair-nationalistische bewegingen zijn, de communisten behalve den klassestrijd (bestrijding van het kapitaal) ook de bestrijding van het imperialisme (de vreemde overheersching) voorstaan, waarom de Javaansche delegatie ter Canton-conferentie bereid was gevonden om samen te werken met alle revolutionaire bewegingen in geheel Azië, zonder er bepaald acht op te slaan of die bewegingen het communisme tot grondslag hebben.

De Nota beschrijft dan de actie in 1925 door de communisten verricht om behalve door de reeds onder hun leiding staande vakbonden ook nog door nieuw opgerichte vakorganisaties propaganda te maken onder de Inlandsche arbeiders van allerlei soort. Die actie openbaarde zich in den loop van dat jaar door verschillende stakingen, die hier en daar uitbraken en waarbij zich gevallen van terreur, intimidatie en sabotage voordeden. De bedoeling van al die partieele stakingen was natuurlijk het verwekken van onrust in de verschillende bedrijven en diensten, maar de hoofdzaak was wel te trachten om tot een algemeene staking te komen.

Dit wordt o.a. volkomen duidelijk door wat Alimin gezegd heeft op een besloten ledenvergadering der P.K.I., den 27sten Juni 1925 te Djocja gehouden, waarin hij o.m. te kennen gaf, dat zijn partij de vrijheid van land en volk beoogt, welke echter alleen is te verkrijgen door middel van revolutie, waaraan stakingen, gevolgd door massale stakingen, vooral ook bij de spoor- en havenbedrijven vooraf dienen te gaan om het land economisch af te sluiten (Lees: Voedselgebrek te doen ontstaan).

Onderwijl was te Singapore een afdeeling gesticht, die moest zorgen voor het contact der Indische communisten met het buitenland. Men wilde die zoo prachtig gelegen stad, knooppunt van het internationaal verkeer, maken tot een rechtstreeksch geheim centrum voor propaganda-arbeid in Indo-China en de Indische eilanden, waartoe een gecombineerd bureau van het E.K.K.I. en de R(oode) V(ak) I(nternationale) zou worden georganiseerd, bestaande uit vertegenwoordigers van Chineesche, Japansche, Australische, Indo-Chineesche en Javaansche communistische partijen en welk bureau zou bestaan uit twee afdeelingen: één voor propaganda-arbeid en één voor directe actie, met een staf van 30 personen. In hoeverre deze plannen zijn verwezenlijkt, kan uit de Nota niet worden opgemaakt, al is het wel zeker, dat er in de Straits een geheime propaganda-centrale is werkzaam geweest, terwijl de hoofdleiding der communistische beweging in Indië zich ten deele op Java (Bandoeng) ten deele in de Straits bevond.

De keten van verbindingen, welke op instigatie der 3de Internationale en der Roode Vak Internationale sedert de laatste jaren in het Verre Oosten is tot stand gekomen, is ongetwijfeld mede een uitvloeisel van de op het 5de Wereldcongres (medio 1924) genomen besluiten om de propaganda in de gebieden van het Oosten krachtiger dan voorheen te voeren, blijkende dit laatste hieruit, dat in punt 17 der op dat congres aangenomen resolutie o.a. is neergelegd, dat de Executieve zich niet alleen heeft bezig te houden met steunverleening aan de boeren en onderdrukte nationale minderheden, doch ook de leiding aan zich zal moeten trekken van de revolutionaire bevrijdings-acties der koloniale volkeren van het Oosten; voorts uit de benoeming van Semaoen tot lid van het E.K.K.I., zoomede uit punt 9 van het besluit van de organisatie-afdeeling van het E.K.K.I., waarin o.a. is vermeld, dat de organisatie-afdeeling met de Oost-afdeeling nauw moet samenwerken om den bouw van de organisatie en in het bijzonder het kernen-werk in de landen van het Oosten te bevorderen, waarbij de communistische partijen in de onderscheiden moederlanden dezer kolonies vooral verplicht worden bij de doorvoering van den opbouw van de organisatie en in het bijzonder van de vorming van kernen in de koloniën mede te helpen.

Of de Communistische partij in Nederland dezen plicht vervuld heeft, blijkt uit de Nota niet. Wel constateert zij, dat het contact der Indische communisten met Moskou allengs meer intensief via het Oosten dan via Nederland wordt onderhouden.

Intusschen zat de partijleiding ook op ander gebied niet stil en werd krachtig gewerkt om overeenkomstig de terzake door het hoofdbestuur uitgevaardigde instructies, middels het tien- en later het vijf-mannenbonden-systeem de bevolking en ook de slechte elementen daaronder in de partij te trekken, eensdeels ook ter uitvoering van de op de Djocjaconferentie gevoerde besprekingen om het aantal (vaste) leden der P.K.I., dat toentertijd in het geheel 1140 bedroeg, zoo spoedig mogelijk tot 3000 op te voeren, anderdeels ter uitvoering van het door Aliarcham ter Djocjaconferentie en door Alimin in een den 22sten Maart 1925 ten hoofdkantore der P.K.I. gehouden bijeenkomst aanbevolene, om de misdadigers te organiseeren.

Was in de eerste helft van 1925 met het trekken der slechte elementen in de partij (in organisaties onder den naam van „Anti-boetbonden") een aanvang gemaakt, o.a. in de gewesten Batavia (hoofdplaats), voormalige Preanger-Regentschappen (Tjiandjoer), Pekalongan, Djokjakarta, Soerakarta en Kediri, in verband waarmee de vervaardiging van explosief en het stichten van branden onderwerpen van bespreking uitmaakten en o.a. een vijftal rietbranden [6]) in het Kedirische (Ngandjoek) plaats vonden, zoo had het feit, dat eerst de door de communistenleiding ingezette volksbeweging in de Sarekats Rajat en daarna die der vakbeweging sterk was teruggedrongen, [7]) tengevolge, dat de hoofdleiding metterdaad meer het initiatief nam tot versterking harer illegale actie, dus op strijd in den letterlijken zin van geweldpleging tegen het Gezag ging aansturen.

In verband met de in die richting gevoerde propaganda bleek vooral in de maanden Februari en Maart van het vorig jaar, dat de communisten voornemens waren middels stakingen en het plegen van brandstichtingen en moorden door georganiseerde boevenbenden ongeregeldheden te verwekken. Hoewel het toen, zeer waarschijnlijk door onvoldoende organisatie, niet tot de uitvoering van min of meer georganiseerde ongeregeldheden kwam, hadden sindsdien in den loop van 1926 een reeks incidenteele daden van terreur plaats, welke er op wezen, dat de illegale actie der communisten in bepaalde ressorten krachtiger werd.

Van deze actie der communisten geeft de Nota dan eenige voorbeelden, die wij hier niet behoeven over te nemen. Wel verdient nog de aandacht de mededeeling, dat bij den moord op het adathoofd te Kamang het bestaan van een communistisch complot aan het licht kwam, *waarin ook volkshoofden betrokken waren,* met het doel het gezag omver te werpen door daadwerkelijk verzet en het plegen van moorden op tegenstanders der verzetsbeweging.

Een der communisten die te Bandoeng in het bezit van explosief werd gevonden, had bij zijn verhoor inlichtingen gegeven over een geheime organisatie, de zoogenaamde D(ubbel) of D(ictatorische) O(rganisatie), kortweg D.O. genoemd, welke in den boezem der P.K.I. nevens de openlijke leiding gevormd was met het oogmerk de Regeeringsmaatregelen ter

bestrijding van het communisme te beantwoorden met daden van geweld en schrikaanjaging, en waarvan de leiding kort na de overplaatsing van het hoofdbestuur der P.K.I. van Weltevreden naar Bandoeng, was toegewezen aan den penningmeester (sinds eenigen tijd secretaris-penningmeester) Winanta, die zich daartoe te Tjitjalengka had gevestigd en vandaar uit de verbinding onderhield met partijgenooten o.a. te Batavia, die hem ontplofbare stoffen en vuurwapenen zouden moeten verschaffen om op een gegeven oogenblik de voorgenomen illegate actie metterdaad te kunnen inzetten.

De krachtiger doorvoering dezer illegale actie houdt ongetwijfeld verband met een ongeveer medio van het vorig jaar, zeer waarschijnlijk van het hoofdbestuur der P.K.I. uitgegane instructie, waarin wordt aanbevolen om thans, onder den druk der omstandigheden, metterdaad over te gaan tot de door Aliarcham op de Djocja-conferentie der communisten (December 1924) aangeprezen illegale actie, waarmede — zoo heet het verder daarin — door de partijgenooten op die conferentie werd ingestemd, zonder dat daaraan echter door de secties en onder-secties algemeen uitvoering is gegeven.

Deze instructie bevat voorts een aansporing om verraders onder de partijgenooten meedoogenloos om het leven te brengen.

Van verschillende zijden bleven berichten binnenkomen over illegale terroristische organisaties onder de benaming D.O. beoogende het trekken van misdadigers in de partij, o.a. tot het plegen van diefstallen ten einde met een deel van den buit de partijkas te sterken, terwijl ook telkens melding gemaakt werd van pogingen om geld in te zamelen voor den aankoop van vuurwapenen (explosief) teneinde de reactionaire ambtenaren (lees: ambtenaren die de actie der partij in den weg staan), uit den weg te ruimen.

Dat de communistenleiding in Indië en in de Straits onbetwistbaar de hand in dezen loop van zaken heeft gehad, blijkt uit het feit, dat zij in de verwachting daartoe geld van Moskou te zullen krijgen, bij een samenkomst te Solo op het eind van 1925 het besluit heeft genomen tot het verwekken van ongeregeldheden (revolutie), welke te Padang zouden moeten beginnen en van daar naar Java overslaan.

Dit Solo-besluit vond echter bestrijding bij de hoofdleiders in het buitenland, in het bijzonder bij Tan Malaka, die er in eenige door hem opgestelde „theses" o.m. op wees, dat het verwekken van revolutie niet afhankelijk is van het verkrijgen van geld doch van de thans nog zeer onvolkomen kracht van (de) volgelingen (het volk), welke eerst zal moeten blijken door een voortdurende massa-actie, een ononderbroken reeks van stakingen en demonstraties en dergelijke; men behoorde dus met een algemeenen opstand nog te wachten tot de tijden daarvoor werkelijk rijp zouden zijn en zich inmiddels te bepalen tot plaatselijke acties, waarbij aan de plaatselijke leiding een ruime „autonomie" kon worden gelaten.

Dit standpunt heeft Tan Malaka bij een persoonlijke ontmoeting met

Alimin (waarschijnlijk op de Philippijnen), die hem het Solo-besluit kwam melden, uitvoerig uiteengezet; waarop hij hem meerbedoelde „theses" heeft medegegeven om aan de hand daarvan bij een nadere samenkomst het de Javaleiding te Singapore zijn (Malaka's) inzichten kenbaar te maken.

Deze samenkomst heeft vervolgens ook aldaar plaats gehad, maar Alimin, die een heftig voorstander was van het Solo-besluit, hield de „theses" onder zich en wist te bewerken, dat het Solo-besluit voorloopig nog onaangevochten bleef.

Malaka heeft echter later zijn oppositie toch kunnen doen gelden, nadat hij bij een persoonlijke ontmoeting met Soebakat dezen een exemplaar van zijn „theses" had ter hand gesteld, waarop laatstgenoemde het hoofdbestuur inlichtte omtrent Malaka's werkelijk standpunt en de rol die Alimin had gespeeld om zijn daarvan afwijkend inzicht door te zetten.

Malaka's oppositie is zelfs oorzaak geweest, dat Alimin en Moeso rondliepen met plannen om òf naar Moskou (Komintern), òf naar Kanton door te reizen, teneinde hetzij de hoofdleiding zelve te Moskou, dan wel te laatstgenoemder plaatse den vertegenwoordiger van de Komintern te ontmoeten voor het geval zij met Malaka niet tot een accoord konden komen, tot welk doel zij een mandaat en reisgeld vroegen.

Intusschen betrof dit meeningsverschil tusschen Malaka en Alimin slechts het tempo, waarin de actie gevoerd zou moeten worden. In beginsel is er geen onderscheid en bestaat aan beide zijden het streven om in min of meer snelle vaart tot stakingen en revolutie te komen.

In dit verband kan nog gewezen worden op een uitlating van Malaka, dat het verwekken van stakingen en ongeregeldheden in dezen tijd als een te voren nooit verrichte proef dient te worden beschouwd, welke winsten doch ook groote verliezen met zich mede kan brengen; dat men de verantwoordelijkheid daarvoor niet zoo maar op zich mag en kan nemen vanwege de vele en lastige daaraan verbonden problemen, zonder overleg te hebben gehouden met de verschillende leiders ook voorzoover het betreft de geheime fabriek belast met het voorbereiden van stakingen en ongeregeldheden (dit ziet blijkbaar op de illegale, Dubbel of Dictatorische organisatie der partijleiding), terwijl tijd en wijze van handelen in elk geval eerst zullen kunnen worden bepaald, indien de eigen kracht en die van den vijand voldoende bekend zijn.

Voorts wordt daarin nog gezegd, dat Moskou geen geld geeft of steun verleent tot het verwekken van ongeregeldheden, zoolang het daarvan geen voldoende resultaten verwacht en voordat het goed op de hoogte is gebracht van cijfers, o.a. omtrent de sterkte van de P.K.I. en het (roode) leger; terwijl verder o.m. wordt aangegeven hoe men zich voorstelt niet alleen op Java, doch ook in andere gebiedsdeelen, als Sumatra (Padang), Palembang, en Ternate ongeregeldheden te doen plaats vinden.

Hieraan voegde Malaka toe, dat zijn partijgenooten blijkbaar niet goed op de hoogte zijn, hetgeen hij hun niet kwalijk neemt, daar Moskou

ver weg is en er geen vertegenwoordiger uit Rusland op Java is, zooals dat wel in Duitschland en China het geval is.

Verder moge hier gewezen worden op een andere uitlating van Malaka, betreffende de vriendschappelijke betrekkingen tusschen Holland en Amerika, in welk verband wordt vermeld dat Amerika op Java en Sumatra (daar het de Philippijnen wegens zijn politieke onzekerheid minder geschikt acht) 1000 acres bouwgrond zoekt om bij wijze van proef te beplanten.

Tegenover de invasie van dat vreemde kapitaal, hetwelk als de proef slaagt, nog sterk zal toenemen, acht hij een tegenactie der partijleiding noodzakelijk door zoo mogelijk massale stakingen of op zijn minst demonstraties en protestmeetings te organiseeren, waaraan in de Philippijnsche dagbladen ruchtbaarheid dient te worden gegeven om de Amerikanen van hun plannen af te schrikken.

Uitbreiding toch van Amerikaansch kapitaal — daar komt het betoog hoofdzakelijk op neer — brengt mede versterking van den gemeenschappelijken vijand en daar Amerika goede contrôle (zijner ondernemingen) wenscht, kan daarvan t.z.t. (gelijk ook in Marokko het geval was) bezoek van vliegtuigen het gevolg zijn.

Een en ander stemt geheel overeen met hetgeen destijds is gebleken omtrent het verhandelde op het in Januari 1922 in Rusland gehouden congres van arbeiders van het Verre Oosten, belegd als tegenhanger der Washington-conferentie, als uitvloeisel van welk congres door het agentschap „Rosta-Nieuwsbureau" een manifest werd gericht tot de zwoegers van het Verre Oosten, de arbeiders en landbouwers van China, Korea, Japan, Mongolië, de eilanden in den Stillen Oceaan, Indo-China en Nederlandsch-Indië, waarin o.m. wordt gezegd, dat reeds vele tientallen jaren onder de wilde grillen en plunderingen der Europeesche, Amerikaansche en Japansche dieven geleden wordt. Er wordt daarin dan in het bijzonder de aandacht gevestigd op de Washington-conferentie, waar men, onder elkander, afspraken maakte nopens de berooving der landen van het Oosten.

Een goed inzicht in het gevaar der door de communistenleiding gevoerde actie, geeft het boekje getiteld: „Naar de Republiek Indonesia" van de hand van den bekenden Tan Malaka, gedrukt eerst te Kanton April 1925, herdrukt te Tokio December 1926.

In dit werkje wordt overigens ook aanbevolen de propaganda o.a. voor wat betreft Solo, Djocja, Atjeh, en Bandjermassin, middels den godsdienst te voeren. Het bewijs, dat de communistenleiding ook dezen raad ter harte heeft genomen, levert o.a. een opmerking van die zijde, dat onder den invloed van den godsdienst in het bijzonder de Minangkabausche bevolking zeer fanatiek is, daar de Minangkabauers zich als mensch alleen volmaakt achten als zij den Islam hoog houden. Hoewel men als communist zich innerlijk niet met den godsdienst inlaat, is het toch van belang, zoo werd verder gezegd, en voor de uitbreiding van het communisme zelfs noodzakelijk, dat men voor den schijn gelooft aan

de reinheid en verhevenheid van den godsdienst. Dat „fanatisme" komt door de streng godsdienstige opvoeding, welke de menschen tijdens hun jeugd hebben genoten. Men kan het dus zoo maar niet verdrijven.

In den geheelen Archipel waren op ultimo December 1924 zes en dertig secties der P.K.I. met een totaal van 1140 (P.K.I.) leden, terwijl het aantal onderbouwen (Sarekats Rajat) 31 bedroeg met een totaal ledental van 31124.

Op de Djocja-conferentie werd besloten het aantal (P.K.I.) leden tot 3000 op te voeren, hetgeen mogelijk werd geacht in verband met de hier en daar te verwachten automatische opheffing van Sarekats Rajat (omzetting in P.K.I.).

Omstreeks Mei 1926 waren er 65 P.K.I.-secties, waaruit kan worden geconcludeerd, dat de leiding er in geslaagd is haar gedisciplineerde kern sinds de Djocja-conferentie krachtig te versterken.

Een en ander levert het duidelijk bewijs voor het feit, dat in het Oosten, in tegenstelling met het Westen, een kleine kern van goed gedisciplineerde communisten door goede organisatie en valsche leuzen en voorspiegelingen, b.v. vrijdom van belastingen en heerendiensten, verdeeling van bezit enz. een zoodanige ontevredenheid (ook onder de leden van vakorganisaties) kan scheppen, dat deze tot spontane explosies en massaal daadwerkelijk verzet tegen de bestaande orde van zaken kan leiden, zooals de practijk reeds eenige malen heeft bewezen. Hierbij worden geen terroristische middelen als bedreiging en mishandeling ontzien om de bevolking te dwingen als lid toe te treden.

De in den nacht van 12 op 13 November j.l. voornamelijk in West-Java (Batavia, Tangerang, Bantam, Oost- en Midden Priangan) uitgebroken ernstige ongeregeldheden en de hier en daar ook elders plaats gehad hebbende series ernstige aanslagen (voornamelijk ter Sumatra's Westkust en ook Soerakarta) of de voorbereidingen daartoe (Pekalongan en Banjoemas) zijn dan ook ongetwijfeld te beschouwen als een uitvloeisel van het destijds door de hoofdleiding genomen besluit om ongeregeldheden te verwekken, welk besluit geleid heeft tot de krachtig ingezette propaganda voor de illegale terroristische actie, die juist in de gebieden, waar de ongeregeldheden plaats hebben gehad, tamelijk intensief was doorgevoerd.

* * *

Ziehier het voornaamste uit de door de Indische Regeering aan den Volksraad verstrekte en dus officieele mededeelingen over de werkzaamheden der communisten in Indië. Er moet aan worden toegevoegd, dat uit latere berichten in de Indische bladen gebleken is, dat de actie der communisten zich veel verder heeft uitgestrekt, dan uit de regeeringsmededeelingen blijkt. Zoo vermeldt het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 31 Maart j.l., dat onder de Inlandsche schepelingen bij de Marine het

communisme sterken aanhang heeft. Op een der laatste vergaderingen van den (niet erkenden) Inlandschen Marinebond, heeft de secretaris in een uitvoerige, herhaaldelijk toegejuichte redevoering verkondigd, dat men voor niemand bang behoefde te zijn, alleen God was hun meester. En er zijn veel meer plaatsen dan de in de Nota genoemde, waar ongeregeldheden werden voorbereid. En dat is ook geen wonder. Want het communisme tracht overal voet te krijgen, waar ontevredenheid heerscht, en men kan gerust zeggen, dat bijna in geheel Indië die voedingsbodem wordt gevonden. Want ook als de bevolking geen reden tot klagen heeft, is het heel gemakkelijk haar ontevreden te maken. Beter gezegd: de latente ontevredenheid bewust te doen worden. Het moet toch door ieder, die iets van den geest der bevolking afweet, worden erkend, dat er in breede kringen een gevoel van onrust gevonden wordt, een onrust ontstaan uit vermenging en botsing van de Westersche met de Oostersche beschaving. Scherp teekende Dr. H. Kraemer, de door het Nederlandsch Bijbelgenootschap naar Java uitgezonden taalgeleerde, in het Februarinummer van *Koloniale Studiën,* deze botsing, toen hij schreef:

„Naar Europeesche methoden en inzichten worden deze volkeren zooveel mogelijk geregeerd. De economische suprematie der Westersche volken, gerugsteund door buitengewone technische organisatie-talenten en middelen, neemt den bodem en honderdduizenden menschelijke werkkrachten dier Oostersche landen in haar dienst. Zij breekt dwars heen door eeuwenoude verhoudingen en organisaties, waarin men geworteld en gegrondvest was. Deels uit de dringende behoefte aan bruikbare medehelpers in bestuur en particulier bedrijf, deels uit ideëel verantwoordelijkheidsbesef zijn tallooze leden dier Oostersche volken onderwezen in Westersche kundigheden, hetzij elementair en oppervlakkig, hetzij uitgebreid en grondig. De politieke en sociale idealen waardoor de Westersche volken groot en sterk zijn geworden, die van vrijheid, van democratie, van de individueele waarde van den mensch, zij hebben de geesten van velen met fascineerende macht gegrepen, temeer omdat zij zich niet vrij en niet individueel gerespecteerd voelden, noch naar de verhoudingen in hun eigen autochthone maatschappij, noch naar hun verhouding tot de machtige Westerlingen. Aspiraties zijn in hen gewekt, die verre uitvlogen boven de mogelijkheden en die naar den gang van hun maatschappelijke verleden en structuur weinig teelaarde vonden, terwijl de overmacht van het Westen voor hun eigen besef steeds meer het groote struikelblok was voor de vervulling dier aspiraties. De motieven van den cultuurtrots van den Westerling houden zij hem als eisch voor oogen. Eeuwenoude culturen, in godsdienstig, ethisch en wijsgeerig opzicht radicaal anders gegroeid en georiënteerd, worden tot in hun grondvesten geschokt door de imperieuze instrooming van Westersche cultuurelementen, goede zoowel als kwade. Moeilijk-toegankelijke gebieden worden met groote energie opengelegd zonder dat of bijna zonder dat de eigenlijke bevolking daarin eenige beslissende rol speelt. Menigmaal komt het eenvoudig over haar.

Primitieve maatschappijen, die eeuwenlang beschermd en afgesloten leefden, worden eensklaps gebeukt door de golfslagen van den nieuwen tijd. Het snelle verkeer, dat de Westerlingen terwille van hun eigen belangen inrichten, de snelle informatiedienst, die tijdingen en meeningen overal doet doordringen, veroorzaakt tevoren ongekende contacten en wekt gevoelens en gedachten, vaag en wijd. De primitieve en onontwikkelde millioenenmassa begrijpt er bijna niets van, maar toch werkt het op haar in. Haar sociale, haar arbeids- en grondverhoudingen worden in meerdere of mindere mate aangetast. Doch dat niet alleen, doch ook haar gedachte- en gevoelsleven, des te onberekenbaarder naarmate het voor haar besef confuser en ongrijpbaarder is. Hier ligt ook de verklaring waarom men zich schromelijk vergist wanneer men waant dat de zoogenaamde ontwaking van het Oosten, of om binnen eigen grenzen te blijven de Inlandsche Beweging, slechts het probleem stelt van een dun, proportioneel buitengewoon gering, laagje intellectueelen. Tegen wil en dank bevinden zich de „silent masses" ook in den smeltkroes."

Deze teekening van een man, die meer dan iemand anders de laatste jaren in nauwe aanraking heeft geleefd met allerlei Inlandsche groepen, verdient ernstige aandacht.

Dat het zoo gaan zou, was trouwens door velen al te voren voorspeld. Men heeft ook in onze kringen te weinig ernst gemaakt met het woord van Dr. Kuyper: „Durft men toch als overheid deze uitgesproken voorkeur voor het Christelijk levensbeginsel niet aan, dan kan men o. i. niet beter doen dan morgen aan den dag onze bezittingen te ontruimen. Dan toch kan noch zal men, met al zijn schoone plannen tot reformatie, nooit een stroobreed vorderen en geen andere vrucht van zijn bemoeiing oogsten, dan dat men de huishouding dezer volken reddeloos onderstboven keert; en ze ellendiger maakt in steê van ze te beteren". Dr. Kuyper schreef dat reeds bijna 50 jaar geleden [8]). In de communistische woelingen van dezen tijd ziet men de vervulling van zijn profetie.

Daarbij komt nog, dat de Westersche beschaving, gelijk die op de volken van ons Indië inwerkt, allerminst een eenheid is. Onze beschaving maakt zelf een crisis door, die haar tot op haar grondvesten schudt. De meest tegenstrijdige idealen en inzichten, die hier worstelen, komen ook aanstormen op de Inlandsche ontwikkelden. Roerend was de klacht, die ik nog onlangs opving van een hier te lande studeerend Oosterling, dat terwijl zijn volk pas de laatste tientallen jaren de kunst van lezen en schrijven had geleerd, hij op de Universiteit in aanraking kwam met allerlei problemen, waarvan zijn naaste familie geen begrip kon hebben, en die hem zelf ook geheel uit zijn evenwicht brachten.

Wil men het probleem, waarvoor we hier staan, kort en duidelijk uitdrukken, dan kunnen we zeggen, dat de Westersche beschaving, die vooral tegenover de Oostersche volken den Christus verloochend heeft op allerlei wijze, nu het communisme tegenover zich ziet als den vijand, die de Oostersche volken de vrijheid voorspiegelt. Ook voor de volken geldt

het woord: „Indien de Zoon u zal vrij gemaakt hebben, zult gij waarlijk vrij zijn". Die vrijmaking door den Zoon is aan het Oosten onthouden. De Westersche volken hebben het Evangelie meer tegengewerkt dan gepredikt. Nu komt het Bolsjewisme en het predikt aan de ontwaakte, maar niet door het Evangelie verloste volken de vervulling van hun idealen, de verbreking van hun banden, in één woord de vrijheid, waarnaar ze verlangen. Is het wonder, dat de communistische actie op velen een grooten invloed heeft en dat ieder deskundige er van overtuigd is, dat geen regeeringsmaatregelen in staat zullen zijn die actie blijvend te fnuiken?

Mr. Keuchenius heeft eens gezegd: „De beschaving, welke van een Christenvolk uitgaande, met de verloochening van den Zaligmaker der wereld begint, is een terugtred naar het heidendom in zijn afzigtelijksten vorm en wordt, als den Heer een gruwel, een iegelijk volk tot verderf".

Alleen indien men dit beaamt en er mee rekent, is er hoop, dat de Indische volken uit de klauwen van het communisme zullen worden verlost.

Natuurlijk verdient het Bolsjewisme als destructieve macht onverbiddelijke bestrijding, ook van den kant der overheid. Maar om het goed te doorzien, bedenke men, dat, gelijk Dr. Kraemer terecht opmerkt, zijn ontstaan mogelijk werd doordat onze maatschappij den grond er voor leverde.

Ook kan ongetwijfeld de overheid trachten de oorzaken tot ontevredenheid zooveel mogelijk weg te nemen. De rapporten, die nog te wachten zijn van de commissies, die een onderzoek instelden naar de naaste oorzaken van de jongste onlusten, zullen daarbij wel den weg aanwijzen. Doch men beelde zich niet in, dat, al wordt de band tusschen Inlandsch bestuur en bevolking, waaraan hier en daar den laatsten tijd nog al wat haperde, weer nauwer, dan alle gevaar voorbij is. Hoogstens kan men daarmee bereiken, dat de Regeering dan spoediger op de hoogte komt van dreigende onlusten, maar daarmee zet men den geest der bevolking nog niet om. Men zal moeten komen tot de erkenning, dat geheel ons onderwijs, geheel onze Westersche beschaving zonder het Evangelie, de Inlandsche volken tot een vloek in plaats van tot een zegen worden moet. Want het brengt ze onopzettelijk maar niet minder zeker op het standpunt van den bekenden anarchist Bakunine, die eenmaal tot de liberalen zeide: „ellendige dobbelaars! gij hebt ons geleerd, dat het met den hemel uit is, welnu, zoo zult gij tenminste de aarde met ons deelen!"

Daarom is alleen voor de volken van Azië en dus ook voor die van ons schoon Indië heil te wachten van de toepassing van Groen's bekende leuze: „Tegen de Revolutie het Evangelie!" Want dat Evangelie alleen brengt de ware vrijheid, de eenig mogelijke gelijkheid, de echte broederschap. Want het brengt aan de volken den Christus, zonder Wien we niets kunnen doen. Ook geen volken tot nieuw leven brengen.

En wie met Hem niet is, die is tegen Hem en wie met Hem niet vergadert, die verstrooit, dat is, die rukt uit kracht van zijn beginsel vroeger of later allen samenhang uit elkander, verbrijzelt elke eenheid, is Anarchist. Naar dat Anarchisme drijft ook het Bolsjewisme, al noemt het zich

Communisme, wijl het de vernietiging van alle staatsgezag predikt. En tot dat Anarchisme werkt mede alle politiek, die ook in Indië de vrijmaking wil brengen zonder den Christus, den Zaligmaker der wereld.

---

[1]) De Roode Sarekat.
[2]) Op het S.I.-congres te Madioen in 1923 werd de breuk tusschen S.I. en P.K.I. eerst onherstelbaar.
[3]) Dit leelijke woord, op de Indische bureau's zeer geliefd, komt nog al eens in de Nota voor.
[4]) In een dier instructies heet het o.m. dat de communisten, die niet alleen thans onder moeilijke omstandigheden arbeiden, doch in de toekomst een nog zwaardere taak zullen hebben, n.l. zoodra het Staatsbestuur in hun handen is gevallen, verplicht zijn de krachten te verzamelen, die zoowel moedig in den strijd als in de overtuiging zijn. De overtuiging bestaat daarin, dat al de voormannen goed dienen te weten, wat de bedoeling der leiding is met haar actie tot verovering van macht in den staat, waarbij het niet voldoende is dat men handig is in den uitleg van het communisme, doch ook in de tactiek, welke kan leiden tot de zege van de door de partij geleide volksbeweging. Die twee factoren, moed om te strijden en de overtuiging, kunnen niet worden gescheiden, daar de bloote wil om er zonder eenige tactiek op los te slaan, een ongeorganiseerden toestand doet ontstaan, waarvan het eindresultaat geenszins zeker is. Daarom dient alle tactiek bij de strijdvoering eerst door de centrale leiding, die de kracht van het leger en der partij het beste kent, in overweging te worden genomen.
Waarop dan nog volgt een aansporing om zich stipt te houden aan de door de leiding vastgestelde gedragslijn.
[5]) Reeds Dr. J. G. van Dillen wees in zijn *De Russische Revolutie* (Amsterdam 1919) op den moordlust, die de bolsjewistische massa bezielde en op het gebruik, dat de communisten van schurken en stommelingen maakten. Men zie b.v. bl. 165 v.v.
[6]) Door rietbranden verstaat men het in brand steken van het suikerriet, waardoor groote schade wordt aangericht.
[7]) Teruggedrongen door de krachtige actie van politie en justitie.
[8]) „Ons Program" eerste uitgaaf, blz. 970.

BILDERDIJK ALS STAATSMAN

DOOR

J. C. RULLMANN.

III.

3. *Zijn Staatkunde.*

De staatkunde van Bilderdijk teekent zich wel het duidelijkst af tegen den donkeren achtergrond van de politieke gebeurtenissen in het Holland zijner dagen.

Er bestaat trouwens een nauw verband tusschen de lotgevallen van onzen dichter-staatsman en de lotgevallen van zijn vaderland gedurende de laatste door hem vervulde vijftig jaren.

Zijn intrede toch in de maatschappij viel bijna gelijktijdig in zoowel

met de barning der hevige binnenlandsche partijschappen als met het uitbreken der omwentelingziekte over geheel de wereld.

Den 21sten October 1782 te Leiden tot doctor in de beide rechten gepromoveerd, vestigde Bilderdijk zich in November van dat jaar in Den Haag. De nabijheid van Prins Willem V zal aan de keuze van deze stad wel niet vreemd zijn geweest.

Van zijn eerste openbare loopbaan af heeft Bilderdijk zich bij de Prinsgezinden aangesloten, en herhaaldelijk zien we hem optreden als verdediger van vervolgde partijgenooten:

> Met hart, met mond, met pen en rechterhand,
> Getrouw aan God, Oranje en 't Vaderland.

't Waren toen woelige dagen, waarin de groote omwentelingen werden voorbereid. En de jonge, ambitieuse advocaat wierp zich midden in den partijstrijd. Oranjemannen en Patriotten traden steeds luidruchtiger en dreigender tegen elkander op. Schotschriften werden verspreid tegen Prins Willem V, Prinses Wilhelmina van Pruisen, zijn vrouw, en hertog Lodewijk van Brunswijk-Wolfenbüttel die door zijn optreden de kracht wist aan te vullen, die den Prins ontbrak. Het was verboden te roepen: „Oranje boven!"

Voor Bilderdijk was dit verbod onduldbaar. Een stadskeurvrouw van de mosselen te Rotterdam, Katharina Mulder, door het volk Kaat Mossel genoemd, had behalve haar koopwaar, ook Oranje-tractaatjes gevent, evenals een bakker Trago en de Oranjemeid, Klaasje Verrijn; zij hadden „Oranje boven, hoezee!" geschreeuwd en werden in 1784 en '85 gevangen gezet. Tegen Kaat Mossel werd 10 jaar tuchthuisstraf geëischt.

Natuurlijk zou Bilderdijk voor haar pleiten.

Toen haar zaak voorkwam voor de Schepenbank was de rechtzaal omringd en gevuld met vrijkorpsmannen — 'n soort revolutionaire vrijwilligersbond uit dien tijd — die door dreigende kreten en gemompel hun vijandige gezindheid jegens den gehaten advocaat op ondubbelzinnige wijze kenbaar maakten.

Bilderdijk echter was er de man niet naar, om zich door dreigementen te laten afschrikken, of terughouden van z'n taak. „Mijn toestand" — zoo sprak hij tot den voorzitter der rechtbank alvorens hij zijn eigenlijke pleitrede aanving — „Mijn toestand aan deze plaats heeft eenige overeenkomst met dien van Cicero, toen hij in de verdediging van Milo door de dreigende tegenwoordigheid van gewapende lieden belemmerd werd. Er is evenwel tusschen den Romeinschen advocaat en mij één onderscheid; en dat onderscheid bestaat hierin, dat hij bevreesd werd en alzoo aan de verdediging van zijn cliënt haar eisch niet geven kon; — ik daarentegen vrees niets en zal mij door geenerlei consideratie laten afbrengen van mijn plicht en roeping hier ter plaatse. Ik vorder dan ook de noodige vrijheid en de noodige stilte om mijn defensie voor te dragen".

Daarna hield de jonge, vurige advocaat een schitterend pleidooi. 't Was

niet enkel meer een rechtzaak, maar ook een politieke daad, en voor een oogenblik werd daardoor de aandacht van het geheele land op hem gevestigd.

Bij het verlaten der Rotterdamsche gerechtzaal bracht een der mannen van het wachthebbend vrijkorps hem — onopzettelijk? — met de scherpe punt van de bajonet 'n lichte wonde in de zijde toe.

En Kaat Mossel werd straks, in weerwil van Bilderdijk's verdediging, naar de Gevangenpoort te 's Gravenhage getransporteerd waar zij tot 1787 achter slot heeft gezeten. Toen eerst verkreeg Bilderdijk haar vrijspraak.

In 's Rijks Prentenkabinet bevindt zich nog een plaat, waar zij is afgebeeld in haar cel, op 28 November 1784, den 14den verjaardag van de Prinses met de meid en de naaister van den cipier vierende. In het volgende jaar verscheen een volksprent, die den jongen advocaat moest voorstellen als „een wildeman, het dolhuis uitgevlogen". Bilderdijk in de caricatuur!

Met den Prins en zijn hof bleef Bilderdijk voortdurend in relatie; enkele malen werd hij door den Vorst ook geraadpleegd in politieke aangelegenheden, ofschoon deze September 1785 naar Breda was verhuisd, nadat hem het militair commando in Den Haag ontnomen was.

Dan dicht Bilderdijk *Aan Nederland:*

Zoo is dan 't Krijgsbewind en Graaflijke eereteekenen
Nu eindelijk afgescheurd van 't Erfstadhouderschap!
Elk dienaar van den Staat durft zich een meester rekenen,
En voert, bij 't strafbaarst doen, den zinneloosten klap.
Bataven, 't staat u schoon, een Koning af te zweeren,
Omdat hij eeden schond, en rechten had verkracht,
Daar ge u van schuim van volk zoo schandlijk laat verheeren,
Dat eed en godsdienst rook, en u, zijn slaven acht!
Ach! Neêrland, bakermat van zooveel wakk're helden,
Zoodra ge slechts een held tot Hoofd had van 't gezag,
Thands wordt ge 't speeltuig weêr van Oldenbarnevelden,
Of 't faalt hun aan den moed tot éénen stouten slag.
Gelooft dit, steunt daarop; maar denkt, o Nederland'ren,
(En wacht u!) zelfs de vrees wrocht somtijds razernij;
En waant ge in al dien hoop van snoodaarts met elkand'ren,
Dat daar één hart te groot voor lage moordzucht zij?
Neen, hoon bij roof gepleegd, moet meerder doen verwachten:
De booswicht waar te dwaas, die 't slechts ten halve bleef.
Wie Vorstenhoon beging, voleindt met Vorstenslachten,
En rust van 't sidd'ren niet zoo lang zijn meester leev'!

In zijn *Geboortegroet* voor den erfprins van Oranje, 24 Augustus 1787, ten tijde der grootste verdrukking zonder eenig menschelijk uitzicht, profeteert hij nochtans reeds Neerlands herstel onder het aloude Stamhuis.

Bij den inval, dien Hertog Ferdinand van Brunswijk in September 1787 in Holland deed, als bevelhebber van het Pruisische leger, door Koning Frederik Willem II gezonden om verantwoording te vragen voor de behandeling die zijn zuster, de vrouw van den Stadhouder, bij de Goejanverwellesluis was aangedaan, maakt Bilderdijk zich opnieuw verdienstelijk. Hij bracht, in opdracht van den Prins, den bevelhebber op de hoogte van de oude privilegiën en stadsrechten der Hollandsche steden, die

aangevallen werden, en maakte den geheelen veldtocht mede tot de inneming van Amsterdam.

Zoo speelde hij reeds destijds een rol in de politiek.

Maar daar naderde het jaar 1789. De Fransche Revolutie brak uit. 't Was de stelselmatige verwerping van elk gezag, onder de leus van: „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap".

Welhaast greep de onderst-bovenkeering ook Nederland aan. Wel was de Prins in zijn waardigheid hersteld geworden, maar hij toonde in de woelige dagen van 1793 geen voldoende politiek beleid om zich te handhaven. En nadat het Fransche leger onder Daendels in December 1794 een zegevierenden intocht in ons land gehouden had, bleef den Oranjevorst niets anders over dan op 18 Januari 1795 de wijk te nemen naar Londen.

Zijn afscheidswoord was: „...Deze vernedering heb ik, als mensch, dubbel verdiend, doch niet in de waarneming mijner posten. Dwaalde ik soms, ik deed het te goeder trouw, opzettelijk benadeelde ik nooit zelfs mijn bittersten vijand. De ware bron onzer ongelukken ligt niet in de onverantwoordelijke handelwijs van zoovele Nederlanders, of in de kwade trouw der bondgenooten, maar in de nationale zonden en ongerechtigheden. God heeft een twist met Nederland, en toont het in de mislukking van alle pogingen, en ook nu door den fellen vorst, die de wateren tot een gebaanden weg maakt. Wie zal oprichten, als God terneer werpt?"

De Prins zei hier niet te veel; de zonden waren nationaal.

Schier ongelooflijk is het, hoe blij de theorieën der Fransche Revolutie hier te lande als het licht van een schoonen dag na langen donkeren nacht werden begroet. En, wat het droevigst is, mannen als Jodocus Heringa, hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Utrecht en J. H. van der Palm, de latere hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leiden, stonden daarbij in de voorste gelederen. Lees slechts op wat wijs zij zich, even na 's Prinsen vlucht van Scheveningen, over het Huis van Oranje uitlieten, en ge schaamt u over de onbezonnenheid, waarmee zelfs anders zoo hoogstaande predikers, tot in het heilige toe, zich aan het Huis onzer Hope vergrijpen konden. De felle vorst, die Rijn en Waal vast deed vriezen en de Fransche Sansculottes binnenliet, durfden deze mannen tot in het gebed toe als een genadedaad Gods verheerlijken, waarvoor de gemeente niet warm genoeg kon danken. In Heringa's biddagbrief voor Zondag 8 Maart 1795 werd onder de leuze van: „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap" o.m. dit gezegd: „Geliefde Broeders en Zusters! Was er ooit een Tijdperk, waarin het scheen zich te moeten beslissen of ons Vaderland voor altijd in den grond bedorven, dan of het uit zijn hachelijken toestand gered zou worden, 't was dat der jongst verloopen dagen. Het waren nu zeven jaren, dat de stem van een Vrijheid-zoekend Volk, die zich met kracht tegen deszelfs onderdrukkers had verheft, was gesmoord; zeven jaren, dat de pogingen van eerlijke en kloekmoedige Vaderlanders tot herstelling onzer vervallen zaken, door verraderlijk geweld waren teleurgesteld en met berooving van goederen, met verbanning en velerlei

hoon en smaad vergolden. De Heerschzucht van het Oranjehuis en deszelfs aanhang, ondersteund door buitenlandsche Hulp, had zich opnieuw zoo vast gevestigd, dat ze zich zelve en hare Begunstigers en vleiers toescheen, niet anders dan met den val der wereld te zullen wankelen". Na deze lasterlijke woorden tegen de Oranjevorsten, alsof het heerschzuchtige onderdrukkers waren, werd God gedankt die den wreeden toeleg van het Oranjehuis had doen mislukken. „In zulk eenen uiterst hachlijken toestand werd ons Lot beslist door de Almachtige Hand van den ontfermenden Hemelschen Vader. De Hand, die anders onze wateren tot een onverwinlijk Bolwerk voor Nederland maakte, gebruikte nu diezelfde wateren, om alle verdediging van Nederlandschen grond onmogelijk te maken. De Hand, die het stroomend water van rivieren en inundatiën, door een zonderling strenge en langdurige vorst tot een effen baan voerde, leidde er de Fransche Krijgsmacht onbeschadigd over en dreef hun verbaasde tegenstanders vluchtende voor hen uit. Dit is van den Heere geschied en het is wonderlijk in onze oogen. Dit alles verdient onze eerbiedige en oprechte dankzegging aan onzen liefderijken God en Vader en aan onzen barmhartigen Zaligmaker Jezus Christus om en door Wien zooveel heil geschonken wordt aan een volk, dat verplicht is, met schaamte te erkennen, hoe het, door tallooze zonden en verkeerdheden en vooral door zijn onvruchtbaarheid onder al de zegeningen van het Evangelie, zich dat alles bestendig onwaardig maakt".

Zoo werd gedankt, dat Nederland verlost was van Oranje en dat de Franschen gekomen waren.

Ook bij Van der Palm golden de Oranjes en hun getrouwen voor niets minder dan Tirannen. Op het feest der alliantie tusschen de Fransche en de Nederlandsche Republikeinen sprak hij in de Oostkerk te Middelburg: „Wij zijn vrij, want wij kennen geen trotsche gebieders meer; wij kennen geen gezag dan 't geen uit onzen boezem is ontleend; geen wet dan het algemeen belang. Zij bestaan niet meer, die dwaze onderscheidingen, die gehate rangen om den troon des gewelds te onderschragen. Wij zijn vrij, want wij zijn gelijk; de waardij, de eer der menschelijkheid is weer hersteld en gewroken: wij zijn allen burgers, allen broeders!... De Almachtige gebood de elementen en zij gehoorzaamden, de wateren vloeiden niet meer, zij verstijfden tot ijs en werden een gebaande weg, waarlangs onze verlossers en de overwinnaars der tirannen, tot in het hart onzes Vaderlands doordrongen". Aan het slot dezer toespraak volgde de dankzegging tot God met deze woorden: „Aan U zijn wij onze vrijheid verschuldigd! Gij hebt de wapenen onzer verlossers gezegend! Gij hebt door uwe almacht hun den toegang tot ons gebaand".

Zóó allerverschrikkelijkst verblind was men in 1795.

Ja, de tuimelgeest dier dagen had zich van hoog- en laaggeplaatsten, geleerden en ongeleerden, vromen en onvromen meester gemaakt. De vrijheidsboomen waren geplant en men hield statelijke optochten. Aan opgeschroefde redevoeringen ter eere van den nieuwen staat van zaken

geen gebrek. De havelooze Fransche krijgslieden werden als redders en broeders ingehaald. De rechten van den mensch en den burger werden uitgekreten, Oranje bespot en de Voorzienigheid gedankt voor het breken van banden, die nooit hadden gekneld zooals de nieuwe zouden pijnigen. De Bataafsche Republiek was uitgeroepen en men was ijverig in de weer tot het ontwerpen eener nieuwe constitutie, die uit de erkenning der volkssouvereiniteit zou worden opgebouwd.

Meesterlijk spot Bilderdijk met een publicatie uit de eerste dagen der Bataafsche Republiek:

„Onder de rechten van den mensch en burger, waarmede men u voor eenige maanden verheerlijkt heeft, is het geen van de minste, mijn landgenooten, den naam te hebben dat ge uwe gevoelens, door de drukpers of anders openbaar maken moogt. Of ge 't recht van gevoelens, van eigen gevoelens te hebben, en om die van anderen te lezen, te hooren, te overwegen en aan te nemen, daar bij hebt, is tot nog toe een probleem van 't nieuwe natuur- en staatsrecht, dat, zoo men uit gebeurtenissen mag oordeelen, van geene geringe bedenkelijkheid moet geacht worden".

Onverbeterlijk steekt hij den draak met den stijl der officiëele stukken: „Ja ! men zegg' wat men wil ! de vrijheid is de ware ziel der welsprekendheid, gelijk de onorde van den lierzang. Uwe fransche vrienden hebben 't u lang gezegd en het moet dus wel waar zijn".

De dwaasheden der Revolutie zet hij uiteen in zijn „oprecht verhaal van de ongelukkige reis van het schip Europa".

Het schip is nog niet lang onder zeil, of kapitein en stuurman krijgen verschil over een gebrek aan het octant. Elk krijgt een deel van de officieren, gevolgd door het scheepsvolk, achter zich. Eindelijk deed niemand meer zijn plicht, daar allen gelijk waren, en dus allen het recht hadden over het octant te oordeelen.

„Somtijds als het schaftuur op handen was, werd de kok op het halfdek gevonden, met zijn schuimspaan, waaraan hij eenige potlepelsteelen had vastgestoken bij wijze van graadboog, de hoogte der zon op zijne wijs metende. Een deel volks morde daarover, een ander deel vond het braaf gedaan, ieder had (sprak men) een gelijk belang in 't behoud van het vaartuig..."

Nu wordt geen hoogte meer genomen, althans niet officiëel. Ieder deed het echter op zijn manier. Eindelijk kreeg de kapitein een raad naast zich, waarvan de luitenant het hoofd was, die een dankadres kreeg, daar hij de „dierbare manschap niet gevoelloos en onmeêdoogend ten prooi had gegeven aan de eigenzinnigheid van den kapitein, die zijn begrip over 12° en eenige minuten meerder breedte dan de lieutenant stelde, had willen doordrijven, en het volk de snert nu reeds drie malen wat dunder had laten eeten, dan bevorens. Men noodigde hem daarbij uit, om op dit roemrijk spoor getrouw en volstandig voort te gaan, 's volks waar belang tegen de onderdrukking der tyranny te verdedigen; en men beloofde hem meer dan anderhalf honderd armen om zijn loffelijke pogingen in alles te ondersteunen..."

Maar de andere officieren weten het volk aan het verstand te brengen, dat: „een gantsche schaar van menschen van het wanbegrip of de kwade trouw van één mensch", of zelfs niet van weinige mag afhangen. En nu „wierd vastgesteld, dat alle gezag uit een verdrag voortvloeide, en dat derhalve de kapitein geen gezag kon hebben, of 't moest uit hoofde van een verbintenis tusschen hem en zijn scheepsvolk zijn. 't Gezag was hem derhalve door het scheepsvolk toevertrouwd: iedereen van hun had oorspronkelijk even veel recht om oost of west, zuid of noord te zeilen; om stokvisch of gort te eeten; dat waren aangeboren rechten, en hadden zij die overgegeven, 't was alleen om ze in hunnen naam, en ter hunner best uit te voeren, en zoo als zij zelf ten oogmerk hadden". En overeenkomstig die beginselen wordt nu voortaan het schip bestuurd.

Zoo ridiculiseert Bilderdijk het contrat-social.

Intusschen eischte de nieuwe staat van zaken, dat aan allen, die een openbaar ambt of betrekking bekleedden de eed van trouw werd opgelegd aan de beginselen, die door de Provisioneele Representanten als de grondslag der aan te brengen veranderingen waren uitgesproken. Zoo meende en verordende men. Ook aan de advocaten werd deze eed opgelegd.

Bilderdijk was echter te veel man van karakter, om de erkenning van deze revolutionaire beginselen, zoo geheel in strijd met zijn godsdienstige en juridische begrippen, door een eed van getrouwheid te bevestigen. In een uitvoerige memorie ontwikkelde hij zijn bezwaren tegen de nieuwe formule, al verklaarde hij daarbij ook te willen *berusten* in de Rechten van den Mensch en zich aan de nieuwe Regeering te zullen onderwerpen. Maar de Provisioneele Representanten wilden daarmee geen genoegen nemen. Zelfs bleken zij zeer verontwaardigd te zijn over Bilderdijk's „ontkenning der gezegende Revolutie en der eeuwige waarheden waarop zij steunde". En zonder vorm van proces werd hij niet slechts afgezet als advocaat, maar ontving hij ook het bevel om binnen den tijd van 24 uur Den Haag, en binnen 8 dagen Holland te verlaten. Ja zelfs werd een waarschuwing geuit, dat men tegen zulk een gevaarlijk sujet ook in andere provinciën op zijn hoede zou zijn. Dit geschiedde reeds op 24 Maart 1795.

't Is zeer doorzichtig, dat de eigenlijke reden waarom de Representanten zoo heftig en streng tegen den „befaamden Bilderdijk", zooals zij hem noemden, optraden, gelegen was in hun haat tegen den ouden aanhanger van het Oranjehuis, die zoo kranig tegen de nieuwe Regeering was opgetreden, en haar van Frankrijk overgenomen beginselen zoo krachtig weerlegd had.

Hier staan we dan ook bij het groote keerpunt in Bilderdijk's levensgeschiedenis. Hier zien we in hem onzen *anti*revolutionairen *voortrekker*. Bilderdijk is de eerste geweest, die de Revolutie herkend heeft in haar heilloos beginsel, en allen voorgegaan is in den moed om haar manlijk weerstand te bieden.

Donderdag 26 Maart verliet Bilderdijk Den Haag. In de eerstvolgende weken zwierf de balling om te Amsterdam en te Groningen. Begin Mei kreeg hij echter van hooger hand een aanmaning om binnen 24 uur het land te verlaten. Den 5den Mei reisde hij nu naar Hamburg met het plan naar Londen te gaan om weer in de nabijheid van den Prins te komen. Op dien tocht vervaardigde hij o.m. een latijnsch vers vol ironie: *Nostrum Aevum,* Onze Tijd, dat de Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap belachelijk maakt[1]). Maar zijn voornaamste werk te Hamburg was, op 19 Mei 1795, een uitvoerig schrijven te richten aan Willem V te Londen, waarbij hij insluit een afdruk van zijn protest tegen den eed, gericht aan de Provisioneele Representanten. Voor een persoonlijk bezoek aan den Prins te Londen ging hij in Augustus scheep, en kwam den 8sten te Londen en den 9den te Hampton Court, waar de onttroonde vorst verblijf hield. In de twee maanden van zijn eerste oponthoud in Engeland had Bilderdijk herhaaldelijk besprekingen met den Prins over den politieken toestand en de vooruitzichten voor het herstel van het Stadhouderschap. Den toekomstigen Koning Willem I ontmoette hij toen meermalen als kleinen knaap.

Lang heeft hij toen niet in Engeland vertoefd, daar wij hem den 1sten October reeds te Hamburg zien terugkomen. Toch bleef Londen hem aantrekken. Hij voelde zich daar veel gezonder dan te Hamburg en had ook grooter kans om er een werkkring te vinden, die hem gelegenheid zou geven zijn vele talenten productief te maken. Daarbij bleef hij de nabijheid van Prins Willem zoeken, die allerlei politieke plannen met hem schijnt gemaakt te hebben.

Den elfden December 1795 steekt hij opnieuw naar Londen over met het plan er langer te verblijven. En er breekt geen gedenkdag in de stadhouderlijke familie aan, of Bilderdijk heeft een gelegenheidsvers. Vooral de 8e Maart, verjaardag van zijn doorluchtige Hoogheid Prins Willem de Vijfde, wordt van jaar tot jaar, ook in den vreemde, door hem herdacht:

O Dag, voorheen met bloem en palmen,
En vlag- en wimpelpraal begroet!
Die thands, voor de oude vreugdegalmen,
Het knarsen van de ketenschalmen
Op Hollands vrijen grond ontmoet!

O Vorst! o Neêrlands Vorst en Vader,
In wien het Vaderland het Vaderland verliet!

Zoo zingt Bilderdijk op 's vorsten verjaardag in 1796.
En op den 8sten Maart 1798 profeteert hij:

De valsche Vrijheidsboom die wortel heeft noch bladeren
Gebliksemd van omhoog, stort plotsling in het zand
En de oude Heldenspeer der Vad'ren
Heft d'ouden hoed weêr op met d'ouden eendrachtsband.

Met aanbevelingsbrieven van den Prins, wiens dochter erfprinses van Brunswijk was, had Bilderdijk zich Juni 1797 weer derwaarts begeven, in de hoop daar gesteund en geholpen te worden door Hertog Ferdinand, dien hij bij zijn inval in Nederland, tien jaar geleden, tot gids had gestrekt. Deze legde hem een klein pensioen toe om eenigermate althans in zijn nooddruft te voorzien. Daarbij had hij nog een inkomen van lessengeven. Tevergeefs echter hoopte hij tot professor aan een duitsche Universiteit te worden benoemd. En toen er in 1805 pogingen werden aangewend om hem aan het Franeker Athenaeum den weg te banen tot een professoraat in het Staatsrecht, achtte zelfs Kemper hem om zijn staatkundige gevoelens te gevaarlijk in dat vak. Zoo sleet hij dan in Brunswijk acht van de tien jaren ballingschap, die hem toegelegd waren.

Eindelijk veroorloofde de veranderde staatsinrichting den dichter in zijn vaderland terug te keeren. Lodewijk Napoleon was tot Koning van Holland benoemd en had een amnestie afgekondigd, waardoor voor gebannenen en uitgewekenen de terugkeer naar Nederland weer opengesteld werd. In het voorjaar van 1806 mocht Bilderdijk den Hollandschen wal weer betreden. En nu vond hij in den kunst- en dichtlievenden Koning Lodewijk een vorst, in staat en bereid om zijn talenten te waardeeren. De Koning noodigde Bilderdijk uit hem het Hollandsch te leeren; legde hem daarvoor een ruime jaarwedde toe; en verschafte hem op deze wijze een vast, met zijn smaak en aanleg overeenstemmend bestaan.

Zijn erkentelijkheid voor de genoten onderscheidingen en weldaden uitte Bilderdijk in meer dan één gedicht aan den Koning. Hierom signaleerde een Duitsch tijdschrift hem nu als van politieke gevoelens veranderd. Door Tydeman daarover geïnterpelleerd, antwoordde Bilderdijk: „Door daden en geschriften heb ik mij altijd aangekondigd als sterk voorstander en aanhanger van den Stadhouder en aartsvijand van dien geest, dien men toentertijd gemeenebestgezindheid noemde: om 't welk ik ook in 1795 bij politieke uitzetting uit mijn goed en vaderland verdreven ben. Die denkwijze is mij altijd bijgebleven, en na lang sukkelen met goedvinden van den overleden Stadhouder in mijn Vaderland weergekeerd, en daartoe door den overleden en thans opgevolgden Prins van Oranje in staat gesteld, volhard ik nog even zoo in alle mijne gevoelens voor dat huis, als ik 't doe in mijn gehechtheid aan eene Monarchale Staatsregeling, die ik jaren te voren bezongen had en die bij mijn terugkomst werd ingevoerd. Door den nieuwen Koning overladen met weldaden en aan hem verbonden door zijne bijzondere zucht voor wetenschappen, kunsten en letteren, meen ik op zoodanige hartelijkheid als mij voor hem en zijne regeering bezielt even zoo zeer roem te mogen dragen, als ik 't doe op de trouw die ik in vroeger dagen aan 't Doorluchtig hoofd van den staat bewezen heb; zoodat niemand in mijne vroegere en tegenwoordige schriften of gedrag eenige tegenspraak zal kunnen aantoonen."

In 1808 bij 's Konings komst te Amsterdam wilde Bilderdijk zijn treur-

spel *Floris de Vijfde* laten opvoeren. Het verscheen met een opdracht van den dichter *„au roi"*. 't Was geheel een gelegenheidsstuk. In het vijfde bedrijf bidt Floris, aan handen en voeten geboeid:

Maar Hemel! Gij, o Gij, doorgronder der gedachten!
o Laat me in dezen boei niet lavingloos versmachten!
Ik vraag u 't leven niet, ik ben der dood getroost,
Indien 't Uw Wil gehengt. Maar o! vergeef mijn kroost!
Dien Zoon, dien Eduard tot vadermoord mocht brengen,
Wijt dien de misdaad niet, schoon hij mijn bloed doe plengen!
Straf Holland (want ik weet, Uw recht gedoogt het niet,
Dat strafloos Vorstenmoord en Staatsverraad geschied');
Maar matig in die straf de hardheid van uw slagen:
Doe uit den nacht van ramp een' blijden morgen dagen!
Schenk, schenk een' heerscher, die in 't wettige Gezag,
De Koningskroon op 't hoofd, en schitt'rend, dragen mag,
Mijn zetel drukken, maar met eedler glans omgeven,
Dan koning Willem zelf op Romens troon verheven;
Die (moet mijn Stam vergaan, brengt uw besluit dit meê,
En baat aan 't schuldig kroost geen Vaderlijke beê)
In 't eind de woestaardij en 't oproer moog vertreden,
Een Rijk in Holland stichten, als Vader aangebeden;
Zijn throon bevestige tot 't aardrijks laatsten stond:
Hoor, Hemel! hoor dees bede uit Floris veegen mond!

(Hij zet zich neder en na eenige tusschenpoozing zich weêr opheffende, vervolgt)

Mijn ziel is los van de aard — ik kan gemoedigd sterven!
Mocht Holland door mijn dood gewenschter lot verwerven!
Ja, 'k zie, ik zie van verr' dien blijden dageraad!
Wat eedle Majesteit verkondt dit fier gelaat!
Leef, Koning, leef en bloei! mijn boezem juicht U tegen!
Uw' scepter! — heel Uw' stam! — De Hemel regent zegen!
Bloei welig, dierbaar Volk! Word machtig, groeiend Rijk,
En voer tot 's waerelds kim den naam van *Lodewijk!*

Ook over het noemen van dien naam *Lodewijk* drukte nu Tydeman zijn spijt uit. Hij achtte de inspiratie hier te sterk gepousseerd, en wist er alleen een voorbeeld van in Jesaja 44 : 28, waar de Heere van Cores zegt: „Hij is mijn herder en hij zal al mijn welgevallen volbrengen".

Men heeft wel eens gemeend, dat de gunsten van Lodewijk de liefde tot Oranje bij Bilderdijk hebben uitgewischt. Dat is ongetwijfeld te kras gesproken. Eens vroeg de Koning aan Bilderdijk, of hij hem een vraag mocht doen, waarop hij een onbewimpeld antwoord wenschte. „Het kan er een vraag naar zijn, Sire", antwoordde de dichter. „Het zal een bizarre vraag zijn", hernam de koning. „Uwe Majesteit vergunne mij dan ook een bizar antwoord".

„Zal", vroeg de koning, „het huis van Oranje eenmaal terugkeeren?"

Hierop gaf toen de dichter, in 1809, een dichterlijk bescheid, waarvan hier enkele coupletten volgen:

Wat vraagt ge, dierbre *Lodewijk,*
Of 't aan uw deugd verbonden Rijk
Den naam van Nassau ooit vergeet,
En 't geen het aan dien naam zich zelv' verschuldigd weet?

Neen, Koning, 't waar geen weldaân waard,
Indien het, tot zoo verr' ontaard,
Uw teedre vaderzorg genoot,
Gevoelloos voor de bron waar al zijn heil uit sproot.
Neen, Koning, 't wijdt Oranjes stam,
Die nooit verdoofbare offervlam,
Van 't vrij en onverveerd gemoed,
Ook voor die weldaân-zelf die gij ons stroomen doet.
Met tranen die de wellust schreit,
Erkent het al uw tederheid;
Maar 't smoort die zoete neiging niet,
Die de inspraak der natuur in 't kinderhart gebiedt.

Na dan vervolgens herinnerd te hebben aan Prins Willem I, Maurits, Frederik Hendrik en de andere Oranjevorsten, wendt hij zich tot het treurig heden, om te eindigen met dit schoone besluit:

Ik weet, uw hart is ons verpand,
De weldaân vloeien van uw hand,
En moog'lijk leeft in heel uw Rijk,
In zucht voor Hollands heil geen sterveling u gelijk.
Maar, zij de oprechte Batavier,
Gelukkig onder uw bestier,
Zijn hart erkent geen Vaderland
Dan waar de onttroonde Leeuw de Oranje-standaards plant.
En de Almacht voer' haar raadsbesluit
Langs ondoordringbre wegen uit:
't Gaat vast, zij heeft het uur bepaald,
Dat lang verdrukte deugd op 't onrecht zegepraalt.
De thronen schudden als het riet;
Maar weldaân? — Zij verwelken niet,
En nooit begraaft haar 't stortend puin,
Al viel het throongewelf een' Titus op de kruin.
Dan, Koning, wordt uw deugd beloond,
Als 't u verheffend hart zich toont,
En voor het heil ons toegebracht,
Geeft eens Oranje u dank met heel ons nageslacht.

Het eert zoowel den dichter als den koning, dat Bilderdijk op de gedane vraag zulk een loyaal antwoord kon geven. En we vinden hier het bewijs, dat hij Oranje trouw bleef, ook aan het hof van een Lodewijk Napoleon.

Nog wèl zoo bevreemdend echter is zijn verhouding tot Napoleon wien hij in 1806 zijn allerschoonste *Ode* wijdde, waarin hij den wereldbedwinger, die toen op het toppunt zijner macht stond, bezingt als (misschien!) den van God verwekten wreker, die door een zee van bloed en tranen heen de komst van het eeuwig vrederijk moet voorbereiden. De oorspronkelijke slotstrofe luidde:

Napoleon, zie duizend tongen,
Uw naam verbreiden over de aard!
Van Oost tot West, u lof gezongen!
Maar zijt gij ook de mijne waard?
Is 't heil der aard uw hoofdbedoelen,
En kunt gij u gelukkig voelen
In 't dienstbaar zijn aan zulk een plan?
Uw hart besliss' dit door uw daden!
Zoo die geen andre zucht verraden,
Welaan, ontfang mijn hulde dan!

Ook over deze Ode interpelleert Tydeman hem. En wat antwoordt Bilderdijk? „Wat ik van de verschijning van Napoleon (van den eersten aanvang reeds) gezegd heb, is bekend; en die achting die ik toen voor hem had, heb ik nog evenzoo. Ik heb hem dadelijk beschouwd als den man, geroepen om een nieuwe algemeene monarchy op te richten. Ja, ik heb zijn komst tegemoet gezien, eer hij bestond, als U uit getuigenissen kan blijken. Als zoodanig beschouwt hem ook mijn Ode... Ik voeg er bij, dat naar mijn beginsels de komst van Napoleon tot den throon een heuchelijke gebeurtenis voor de menschelijkheid (op zich zelf en geisoleert beschouwd) en in den rei der zaken gewenscht was, en geloof, hoop en vertrouwen op God inboezemde: en dat, terwijl ik onder de nog bestaande vorsten niet dan afvalligen kende. De hulde die ik hem gegeven heb, herroep ik niet".

Dit stemt geheel overeen, met wat we in ons vorig artikel (*zijn staatsrecht*) reeds vonden, n.l. dat het juk van Napoleon in het oog van Bilderdijk een weldaad is te achten, inzoover hij in Napoleon meer den temmer dan den zoon en den levensbehouder der Revolutie begroette. Hier komt Hobbes weer om den hoek gluren, voor wien (zie ons eerste artikel: *zijn staatsleer*) de Staat de Leviathan is die den draak der anarchie verslindt. Altijd weer is het de Hobbesiaansche verkleefdheid aan het monarchisch beginsel, die Bilderdijk parten speelt. Ook zijn Oranjezucht wortelt ten diepste in zijn gehechtheid aan een monarchale staatsregeling. Deze is volgens hem de eenige, die in Nederland recht van bestaan heeft; reeds van de Grafelijke Regeering af, die trouwens in Wetgeving, Uitvoering en Rechtspleging souverein was. 't Is deze opvatting over het recht van vorst en onderdaan, die hij ook in zijn *Floris de Vijfde* geeft. Hij, de heer van Teisterbant, idealiseert altoos weer de middeleeuwen.

Geerten Gossaert heeft zoo volkomen juist opgemerkt, dat Bilderdijk eigenlijk drie vaderlanden bemint. Het eerste is Nederland. Maar zijn tweede Vaderland is Teisterbant. En zijn derde is het eeuwig Vrederijk. Daarop richt zich het apocalyptisch slot van zijn Ode aan Napoleon. Op het millennium was Bilderdijks verwachting gebouwd. Wie hem dat nader bracht had zijn hart en zijn ziel: Oranje, of Lodewijk, of Napoleon.

Weldra echter bracht onze inlijving bij het Fransche keizerrijk hem nieuwe smart. Hij proefde nu in het despotisme van Napoleon de bittere vrucht der Revolutie. Het gaf hem tegen de Franschen en de Fransche begrippen, bovenal tegen den bewerker van al dat kwaad, den thans ontmaskerden „beul van Europa", donderende philippica's in.

Maar zelfs toen ons vaderland onder het Napoleontisch Caesarisme voor altijd uit den rang der volken scheen uitgewischt, voorspelde onze dichter nòg Hollands verlossing.

Holland uit zijn stof verrezen,
Zal opnieuw ons Holland wezen.

Hij wilde dit in 1811 publiceeren. Maar de boekencensuur verbood het. Twee jaar later echter wordt zijn profetie vervuld. Napoleon viel, Oranje kwam terug. En nu speldt Bilderdijk zich een Oranjestrik op den hoed, bekijkt zichzelf vergenoegd in den spiegel, knikt vrouw en kroost glunder toe en jubelt zijn vreugde uit in een *Wilhelmus* op 's lands souvereinen Vorst.

Maar de toekomst, die hij zich voor het herboren vaderland droomde, zou niet aan zijn verwachtingen beantwoorden.

Ja, Holland, Holland werd herboren,
Maar is 't hetzelfde Holland wel?

zoo zou hij straks gaan vragen. En van nu af werd de toon van den dichter streng, ja hevig tegen zijn vaderland, omdat het zich niet keerde tot den God zijner vaderen. „Bilderdijk had, twintig jaar geleden, de revolutie in het gelaat gezien en geweigerd haar te dienen. Daarom was hij gebannen. En nu, na de restauratie, gevoelde hij, wat de toongevende mannen van dien tijd niet gevoelden, dat Nederland wel verrezen, maar niet genezen was van zijn kwaal. Het revolutionaire gif was niet uitgebrand, het woelde nog in de aderen. Oranje was ten troon verheven, maar de souvereiniteit, die men hem had opgedragen, was niet ontleend aan de souvereiniteit Gods, maar aan den wil der natie, die goedvond dit vorstenhuis nu ten eeuwigen dage met de Koningskroon te sieren. Bij de vaststelling der wederzijdsche verhoudingen tusschen vorst en volk, werden niet de beginselen geraadpleegd, die daarvoor neergelegd zijn in de Schrift, maar men huldigde daarbij de rede als oppersten wetgever. In godsdienst en kerk was geen schuldbelijdenis over den nationalen afval van 1789 en later, maar ook hier een bedekte huldiging van de rede, die door het bijhouden van oude vormen en spreekwijzen haar ware gedaante verborg. Het rationalisme in de kerk en den godsdienst, en het liberalisme in de staatkunde en de wetenschap, waren de goden van den tijd, die men ijverig vereerde. Of, gelijk de oefenaar Vijgeboom het populair uitdrukte: „De Franschen waren weg, maar het fransche niet". Bilderdijk nu doorzag dit. Hij speurde bij de staatslieden en de hooggeleerden, die den toon aangaven, den ouden zuurdeesem der aan Bijbel en Oranje vijandige staatsgezinde partijen en hij voelde, dat het van de kansels en katheders gepredikte rationalisme, het Evangelie niet was, waarvoor de martelaren hadden gebloed en de Oranjes gestreden. Was Nederland daarvoor dan aan den ijzeren vuist van Napoleon ontrukt? En hij sprak dit uit, in zijn verzen wel het meest. Hij riep Koning en natie op om bij het licht der herrezen oranjezon nu ook te wandelen op de oude paden. Naarmate de „verlichte" denkbeelden in de voortschrijdende eeuw de christelijke opvattingen verdrongen, en het liberalisme, de verwaterde revolutie, zooals Groen van Prinsterer het noemde, zich nestelde in kerk en staat, in wetenschap en maatschappij, klonk zijn bazuin met toenemend forsche tonen. Hij heeft Nederland

ter verantwoording geroepen over zijn afval op allerlei gebied; over zijn rationalisme in den godsdienst, zijn revolutionaire staatkundige denkbeelden, zijn geïmporteerde wijsgeerige ongeloofstheorieën, zijn verfransching van de zeden, zijn verbastering in de taal; en zijn strijd tegen de woordvoerders der valsche begrippen was dikwerf titanisch. Hij schroomde niet schrikkelijk en dreigend, den donder van het nakend gericht te doen dreunen in het oor der overtreders. De fransche revolutie was voor hem het begin van den grooten afval, de wegbereidster van den Antichrist. Hij geloofde dat het einde dezer bedeeling niet ver was, en dat Christus eerlang op de wolken komen zou, om een einde te maken aan de wanhopige verwarring en het vrederijk te stichten. Voor Oranje en Nederland scheen hem, ter voorbereiding der eindelijke ontknooping, een bijzondere en bijzonder heerlijke roeping weggelegd. Hij wees daarop 's Lands wettigen vorst, volk en vorst waarschuwende zich niet te laten meesleepen met den afval, maar trouw te blijven aan den God der vaderen. En heftig ging hij dan de „gruweldrijvers", de „staatsberoerders", de „vervalschers van geschichts- en rechts- en zedenleer", het „afvallig nageslacht, die 't vaderland beroert en plicht en recht verkracht", kortom allen te keer, die de natie een ander spoor wezen, dan wat hij als het rechte beschouwde" (Brummelkamp).

Men zou bijna al zijn versbundels uit lateren tijd moeten aanhalen, om dit te bewijzen. Laat ons mogen volstaan met hier slechts op te nemen zijn spotvers *Zeereis* [2]). Evenals Constantijn Huygens in zijn beroemden *Scheepspraet,* bezingt Bilderdijk hier in zeemans-beeldspraak, op geestige wijze, de politieke gebeurtenissen, die hij had medegeleefd. Het behoeft niet in bijzonderheden aangetoond te worden, welke gebeurtenissen de dichter op het oog heeft; de Revolutie, Bilderdijks verbanning, Napoleons optreden en val, de regeering van Willem I, zijn terstond te herkennen.

'k Ben geboren op een schip;
'k Zag het hobb'len langs de baren,
Dwars door branding, bank en klip,
En ontelbre doodsgevaren,
Maar het Vaartuig wel bestierd.
Doch wanneer ik grooter wierd,
Hoorde ik elk matroos beweeren,
Dat hij meê naar 't roer moest gaan,
En geen zeil- en treilregeeren
Aan Kaptein en stuurliên staan.
Ik, die in dit dol vermeten
Niet het minst behagen vond,
Zag mij over boord gesmeten,
En het zeeslot raakte aan grond.
Alles liep verbaasd in 't honderd,
Stoute kapers vielen in:
IJlings werd het leeg geplonderd,
Niemand had het naar zijn zin.
De een en ander, bet ervaren,
Die het vaartuig wilde sparen,
Kreeg wel eens den helmstok vast;
Maar het duurde korte stonden,
Of hij zag zijn hand gebonden
Door den minsten pompersgast.
Eindlijk kwam een stoute roover,
En nam alle scheep(s)zorg over;
Doch daar rees een noodorkaan:
Mast en kiel begon te knakken,
't Gantsche schip dreef weg in wrakken,
En het Heertjen had gedaan.
Wat dan nu? Het schip verloren,
En de manschap nat en koud? —
Wel, de tijd is thands geboren
Dat men zich wat beters bouwt.
't Oude ving toch altijd water
Telkens moest het weer hersteld,
Altijd was het woord: kalfater!
't Kostte dus gedurig geld.
't Was een lomp en plomp gevaarte,
't Droeg geen zeilen naar zijn zwaarte.
Daarom spoedde 't ook niet voort.
Beter weten 't de overburen,

Die zoo snel door 't water schuren,
Ja, die bouwen zoo 't behoort!
Kom! aan 't werk, als wakk're mannen
Alle krachten ingespannen! —
Klaar was 't eer men om kon zien.
't Schip werd grooter dan voor dezen
En het moet nu beter wezen,
't Is een meesterstuk — misschien!
'k Zag het dan van stapel loopen;
't Maaksel stond mij wel niet aan,
Maar ik wou er 't best van hopen
En ben weêr op zee gegaan.
Met den stuurman wel te vreden
Die op 't dek gebieden moest
Dacht ik allen nood geleden
Ook al waaide 't eens wat woest. —
„Goede reis dan!" — 'k dank u
Vrindtjen,]
'k Schroom geen rukjen van een
windtjen]
Schoon het zeiltjen deftig spant.
Zekerlijk hij zal 't wel redden
('k Wil mijn hoofd daar om verwedden)
En vertrouw mij in zijn hand;
Maar (helaas! wat mag ik praten!)
Zoo hij meester wordt gelaten;
Doch, met honderden aan 't roer
Vrees ik, waar men moog belanden,
Dat wien 't niet gelust te stranden,
Beter op een hooireek voer.

Op zoo'n hooivork ging Bilderdijk daarna zelf maar uit varen.

We bedoelen hiermee den eigen katheder, dien hij zich schiep.

Want het kleine Nederland had voor zijn grootsten burger geen officieel professoraat beschikbaar.

Toen de Hooger-Onderwijs-Wet van 2 Augustus 1815 de aanstelling vorderde van hoogleeraren in de Vaderlandsche geschiedenis en letterkunde aan de Athenaëa, was Bilderdijk de aangewezen man voor het Amsterdamsche. Koning Willem I begeerde hem ook ernstig. Professor van Lennep deed er alle moeite voor. En zelfs Kemper was nu op zijn hand, omdat dit professoraat buiten de politiek omging. Maar de rechtsgeleerde H. C. Kras en de wiskundige J. H. van Swinden, twee hoogleeraren, die vroeger ijverige patriotten waren geweest, verzetten zich met alle kracht tegen de benoeming van den vermaarden Oranjeklant. Blijkbaar wilde men hem niet met een officieel gezaghebbend ambt bekleeden, vooral niet met een ambt, dat hem in de gelegenheid zou gesteld hebben, de staatslieden der toekomst in te wijden in zijn eigenaardige denkbeelden over onze vaderlandsche geschiedenis, en daarvoor bij hen propaganda te maken. De eigen verklaringen van de mannen die hem tegenwerkten, verheffen het dan ook boven allen twijfel, dat hun tegenwerking in niets anders haar oorzaak vond dan in animositeit tegen Bilderdijks staatkundige gevoelens.

En zoo ging het Amsterdamsche gemeentebestuur hem voorbij; evenals het 30 jaar later zijn leerling Da Costa voorbij zou gaan. Men benoemde den heer J. P. van Capelle, een in alle opzichten beminnenswaardig mensch en een knap wiskunstenaar, maar die nog nooit eenig bewijs had geleverd van bijzondere belangstelling in onze taal of geschiedenis. Doch wat deed dat er toe? Had Van Capelle geweigerd, dan had men, zooals de diep gekrenkte Bilderdijk het uitdrukte, „liever een augurkenjood van de Botermarkt gehaald, dan mij in staat gesteld om nut te doen en kennis te verspreiden."

Door deze uitsluiting van een professoraat heeft het verlichte Nederland aan Bilderdijk grooter onrecht gepleegd dan indertijd de dwaze patriotten deden met zijn verbanning. Thans werd hij uit de wetenschappelijke

wereld gebannen. Hier begint dan ook pas recht zijn isolement. Deze getuige tegen den geest der eeuw wordt nu een paria der maatschappij, voor wien misschien nog wel een plaats was op de buitensingels der maatschappij, maar zeker niet in het gestoelte der eere. Hij was onbruikbaar om de studeerende jeugd te onderwijzen. Zijn afwijkend oordeel mocht de zelfgenoegzame eenstemmigheid niet verstoren, waarin men ook aan de hoogescholen, zich vermeide. Die ééne man, unus ille vir, mocht den twistappel niet werpen in het aandoenlijk samenspel van kerk en staat en maatschappij. „Beter dat één man sterve, dan dat het gansche volk verloren ga."

Aldus één- en andermaal gepasseerd, zal Bilderdijk nu op eigen gelegenheid zijn kennis dienstbaar maken aan de academie. Als de jonge student Da Costa twee jaar onder Kras gestudeerd heeft, houdt zijn vader, alvorens hem naar Leiden te zenden, hem op advies van Professor Tydeman, nog een jaar in Amsterdam, om hem daar voor honderd ducaten (het gewone honorarium) een privatissimum te laten loopen bij Bilderdijk. Zoo kreeg dus de man, die van een officieel professoraat was uitgesloten, nu toch een eigen bijzonderen leerstoel, met tot eenigen discipel de jonge Da Costa. Maar ofschoon de college-uren soms tot halve dagen uitdijden, het jaar was spoedig omgevlogen en in het najaar van 1816 moest Da Costa naar Leiden, om er zijn studien te voltooien. Nu wilde ook Bilderdijk van Amsterdam weg, naar Leiden, om zijn Da Costa daarheen op den voet te volgen, om daar de jongelingschap rondom zich te vereenigen en tot hen te spreken als een balling uit den voorbijgeganen tijd. Zóó zou hij den waarheid- en karakterbedervenden stroom der eeuw keeren, *hij alleen, een universiteit in de universiteit;* gelijk Byvanck het uitdrukt.

Met Mei 1817 vestigt hij zich in Leiden; en in den winter van datzelfde jaar nog, opent hij zijn eersten cursus in de vaderlandsche geschiedenis, voor een zestal studenten: Da Costa, Capadose, de gebroeders Willem en Dirk van Hogendorp, Carbasius en Bodel Nyenhuis. Zoo heeft Bilderdijk dan eindelijk zelf in Leiden een school gesticht, *zijn eigen vrije universiteit.*

En met geestdriftige bewondering zaten de discipelen aan de voeten van den genialen meester, die met de macht zijner reusachtige wetenschap, den rijkdom zijner verbeelding, de oorspronkelijkheid zijner gedachten, en de onstuimigheid van zijn hartstochten, den geest der eeuw op ieder gebied aanviel.

Toch bestonden Bilderdijks colleges niet alleen in afbreken; hij wees zijn leerlingen ook het bepaalde gezichtspunt aan, waaruit de geschiedenis moet worden bezien. Evenals voor Augustinus was ook voor hem de historie een tragisch conflict tusschen het Godsrijk en de wereldrijken, waarin de persoon van Christus de centrale plaats inneemt, alle Godevijandige macht aan zich onderwerpt en den eindelijken triomf van het Godsrijk met al zijn heerlijkheid tot stand brengt.

Groot was intusschen de ergernis van de mannen der officieele wetenschap over wat zij noemden deze „bijzondere lessen eens daartoe geenszins aangestelden noch bevoegden mans". Want het gerucht dat van deze colleges uitging nam van jaar tot jaar toe. Ook schreef meer dan één student zijn dissertatie onder Bilderdijks leiding. En dan ging het straks bij de promotie vaak heet toe.

Omdat Bilderdijk de studenten met zijn paradoxale gevoelens hoe langer hoe verder meesleepte, stelde zelfs Professor D. J. van Lennep op 24 Juli 1821 in vollen ernst aan Minister Falck voor, om Bilderdijk dan in vredesnaam maar als professor aan een der Zuidelijke academies te plaatsen, waar hij als Ultra-Royalist niet zooveel kwaad kon doen. Maar toen er aan de Leidsche hoogeschool een plaats open kwam, werd Bilderdijk ten derden male gepasseerd.

Bilderdijk bleef echter te Leiden. En het privaat-college, dat hij daar, gedurende een tiental jaren (1817—1827) achtereenvolgens aan hoogstens een veertig studenten gegeven heeft, is het middel in Gods hand geworden, om hem gehoor te verschaffen bij de natie. Daar, in de woning van Bilderdijk, is de kern gevormd der antirevolutionaire partij, die tegenover de beginselen der Revolutie plaatsen zou de souvereiniteit Gods, zooals deze zich in de historische staatsvormen en in de Heilige Schrift heeft geopenbaard. Daar, ten huize van Bilderdijk, heeft het latere driemanschap: Groen van Prinsterer, Mackay en Elout van Soeterwoude, zijn antirevolutionaire opleiding genoten.

Da Costa noemde deze lessen monarchaal, warm-oranjegezind, antiliberalistisch, antirevolutionair. En meer Bilderdijksch dan Bilderdijk zelf zijn in 1823 de *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw,* waarmede de leerling diens paradoxen als vlammende pijlen in het kamp der liberalen werpt. Als dan heel de Hollandsche burgermaatschappij daardoor in rep en roer komt, kiest Bilderdijk openlijk partij voor zijn jongen vriend, die, gelijk de grijze leermeester in zijn *Toelichting* van de Bezwaren niet nalaat te herinneren, in meer dan één vak van wetenschap zijn lessen gevolgd heeft. En was Bilderdijk reeds twee jaar tevoren, toen hij het voor Schotsman en de Dordtsche Synode had durven opnemen, door een toongevend letterkundig tijdschrift een helhond gescholden, nu had men zelfs de infamiteit, toen hij in de vergadering der Maatschappij voor Letterkunde binnenkwam, hem als een melaatsche te ontwijken en de plaatsen in zijn nabijheid open te laten. Voorts regende het een stortvloed van schimp- en smaadschriften, pamfletten en schendbrieven op het hoofd van dezen Nederlandschen Jeremia. Terecht schrijft Brummelkamp dan ook, dat niet Jan Rap, maar het geletterd en gelauwerd deel des volks dezen boetprofeet met bewustheid ten tweeden male verworpen heeft.

In datzelfde jaar, 1823, schreef hij echter aan Da Costa: „Die eens aan ons hart gezegd heeft: Gij zijt de mijne, zal ons niet loslaten dan gelijk een moeder haar kind dat begint aan de leiband te gaan, om het

bij de struikeling te ondervangen". In dienzelfden brief lezen we ook nog de volgende uitlating (en Everard Gewin wees op de heerlijkheid van de mystieke rust en overgegevenheid, die hier zoo mooi in het rhythme is uitgedrukt): „Lijdelijk, geheel lijdelijk in Gods hand te zijn en, gelijk een boomblad op den wind gedragen en heengedreven wordt waar die blaast, even zoo zonder wil, zonder medewerking, door den Geest Gods gevoerd te worden, is de eenige staat van gerustheid en ongestoorde kalmte, die wij in dit leven genieten kunnen".

Die lijdelijke berusting gaat bij Bilderdijk zelfs zóó ver, dat hij een afkeer heeft van alle actie en organisatie.

Zoo schrijft hij aan Da Costa op 24 October 1822: „Uwe opmerking over den val van Napoleon en den slag bij Waterloo (dien niemand oogen heeft om recht te beschouwen) is waarachtig. Ja, weinig of niets heeft er de menschelijke hand in gedaan. Deze is alleen als medebestemming in 't machtbewijs des Allerhoogsten aan te merken, en wij zijn door Gods hand behouden, gelijk wij in 1572 gered zijn geweest, zonder dat dit aan het handtjenvol zeeschuimers onder Lumei te danken was, die daar zelfs niet aan dachten. — In 't geheel was ook de handelwijs bij de Revolutie van 1813 louter verwarring. Ook bij ons was alles gewoel in het wilde, en (menschelijker wijze) verkeerd en doelloos ingericht. Ja, had men minder gedaan, de uitkomsten zouden beter geweest zijn. Gods Voorzienigheid spot met de menschelijke wijsheid; en, die meer of anders doet dan plicht vervullen, (en deze is *de onnutte dienstknecht*) wordt in middel of uitwerking altijd teloor gesteld. Ook dit ligt in de woorden δοῦλοι ἄχρειοι: 't is meer dan *onnut,* 't is *onbruikbaar,* of tenminste, die God *niet gebruikt* en *ten gebruike of uitwerking* niet noodig *heeft.* Opmerkzame ondervinding bevestigt dit altijd. En wat volgt hier uit? Zekerlijk dit, dat wij eigenlijk geen ontwerpen moeten scheppen, als (ongelukkig!) het zwak aller menschen is, maar de leiding van Gods hand volgen, en die trachtende te erkennen, werkzaam zijn in het plichtsbetrachten zonder onzen beweeggrond in 't doel te hebben, dan voor zoo verr' het in de groote bede: *Uw naam worde geheiligd, Uw wil geschiede,* en *Uw Koninkrijk kome,* (welke drie inderdaad één zijn), besloten is".

Op 8 Augustus 1823 liet hij zich tegen Capadose nog sterker uit: „Gij zult hoe langer hoe meer ondervinden, mijn dierbare vriend, dat alle Gezelschappen, ook met de beste voornemens opgericht, ten verderve voeren. God wil geen menschenbeleid, geen vereenigingen uit menschelijke inzichten al zijn zij ten aanzien van 't doel zuiver en loflijk. De duivel van hoogmoed en egoïsme maakt er zich dadelijk meester van, en zij worden zijne werktuigen. — God stort zijn Geest in de harten, maar wil dienaars. Geen planmakers, maar werkers in den wijngaard, ieder naar 't gene zijn hand te doen vindt en zijn meester hem ingeeft, en als δοῦλος ἄχρειος, die weet dat hij niets kan of vermag dan door eene bijzondere genade, baar zich niet met zijne mededienaars veroorlooft vooruit te

werken, als ware 't om bij zijnen Heer (op zijn Roomsch) een soort van plaschdank te behalen. Wij zijn soldaten in 't veld en mogen geen boog- of musketschot doen naar onderling overleg, maar naar het plan van den Gebieder, die het ons niet mededeelt. Dit weten wij dat wij met en onder Hem overwinnen, maar in een afgezonderden hoop, die zich uit wil sloven, verloren gaan. De bevelhebber is het, die weet, waar deze, waar die, waar alle de hoopen langs verschillende wegen, zich bijéén zullen vinden als 't oogenblik der bestemming daar is; en in hem te berusten, is tevens hun plicht en hun eenig behoud".

En op 8 Maart 1824 schreef hij in gelijken zin aan Jeronimo de Vries: „De Maatschappij des Burgerstaats is sints de eeuw die in 1772 begon, gants ontbonden en ik ben 't niet, die haar herstellen kan, zal, of wil, en hare slooping gaat steeds verder voort, en daar baten geene *Heilige verbonden,* noch eenige maatregelen tegen. Die factie tegen factie vormt, doet kwalijk; maar ieder moet op zich-zelven staan, gevoelen, denken, en spreken; en niets is verderfelijker dan zoogenaamde Maatschappijen. God zal in alles voorzien; maar de mensch wil zich van God niet laten overtuigen, en vandaar helpen alle staatsjammeren niet, maar zij moeten toenemen en tot het uiterste komen, dat alle verbeelding te boven gaat, en eer geeft hij 't niet op, en kan niet besluiten om *God God te laten,* gelijk Luther het uitdrukte. De dief die eens gegeeseld is, zegt: ik zal nu voorzichtiger stelen, en hij doet het nog plomper tot hij aan de galg komt. Zoo is 't met uw domme Filozofen en Publicisten en Demagogen etc. etc. ook. Zij moeten ten einde tuilen, en de aarde is rechtmatig veroordeeld om er het slachtoffer van te worden".

Onze kritiek op deze lijdelijkheidstheorie van Bilderdijk kan men vinden in den vorigen jaargang van dit tijdschrift, waar we schreven over *Da Costa in zijn beteekenis voor de antirevolutionaire partij.*

Ten slotte vestigen we nog de aandacht op Bilderdijk als voorlooper van het Staatssocialisme, waar hij in zijn brief aan Tydeman op 29 Mei 1815 er voor uitkomt, dat hij 't den eersten plicht van een gouvernement acht, voor de *middelen van bestaan te zorgen,* en wel in dier voege, dat iedere jongeling van 18 à 20 jaar trouwen kan en zijn huisgezin voorstaan; een stelling die geheel in de lijn van Hobbes ligt.

Den tweeden plicht acht hij, te zorgen dat men goed gevoed wordt.

In een volgenden brief, 11 Juli 1815, werkt hij dit aldus nader uit: „Het is de eerste plicht van elk gouvernement te zorgen, dat in de Burgermaatschappij niemand aan de natuurbehoeften behoeve te renuncieeren. Hiertoe nu behooren primario voedsel, deksel en wederpaar; deze 3 zaken moet ieder voor zijnen matigen arbeid vinden; en waar dit het geval is, rust de zegen Gods op het volk; waar 't ontbreekt: de vloek... Daar is derhalve niets anders te doen, dan den Burgerstaat tot zijn waren scopus terug te brengen. Is er grond, men bebouwe dien: is er zeevaart of visscherij, men breide ze uit; zijn alle drie ongenoegzaam, men stelle fabrieken in en zorge, dat elk voor zijn handen en armen

werk, en door 't werk, brood voor zich met eene vrouw en kinderen vinden kan. Men legge elk op, te werken; stelle vrije en dwangfabrieken, vrije en gedwongen brouwerijen in; hechte eer aan den vrijen, schande aan den gedwongen arbeid; late niemand, die zich aanmeldt, in gebreke van eerlijken arbeid en dulde dan ook geen bedelarij. Grond, vaart, visscherij, kunstvlijt, zullen de arbeiders onderhouden en meer behoeft niet: die winst daarmeê beoogt, wordt door den verkeerden geest gedreven. En komt er bij den aanleg te kort: daarvoor geld op te brengen is evenzoo plicht als het voor de buitenlandsche verdediging op te brengen... Zie daar wat men in 't groot, in elk Rijk, elk Land, als eerste plicht, tot uitwerking behoorde te brengen. Niet, beraden, hoe men zich van arme menschen ontdoen of hun vermeerdering voorkomen zal, maar hen rijk maken door werkzaamheid en hun vermeerdering in eerbaarheid en godsvrucht, is waar het op aankomt. Die dat niet weet, weet niet te Regeeren, niet regent te zijn; die dit niet wil (hij moge 't naar zijne inzichten wel meenen of niet) is de vijand des menschdoms".

Met Dr. Bavinck zeggen we: Practisch zijn deze voorstellen niet, maar ze bewijzen toch de juistheid van Kollewijns opmerking, dat het absolutisme, hetwelk Bilderdijk voorstond, hem de oogen niet sluiten deed voor de belangen van het volk.

Tegen de haute finance en den Mammondienst laat hij zich scherp uit: „Het is waar, dat dit moeilijker wordt naar mate de alles verdervende koophandel het geld gemeener en dus alle behoeften durer gemaakt heeft; hetgeen bij het minste verval de armoê vermeerdert en het gebrek algemeen, den jammer onoverzienbaar maakt, maar waar wil is, is redding. Want het is de quantiteit van het geld niet, maar de circulatie, die den rijkdom maakt en den genoegzamen overvloed voortbrengt. Alleenlijk, alles is bedorven omdat men het geld (of de finantie) van een bloot middel in de societeit, tot een eerste object, doel en einde gemaakt heeft. Zoo lang men dit doet, duurt en vermeerdert de ellende hand over hand; en dit is de groote plaag, die over Europa is uitgegaan; en waarvan alleen degenen ontheven zijn, die het zegel Gods aan hun voorhoofden hebben en gerust in Gods Voorzienigheid, om geen geld arbeiden of bidden, maar het verachten. Deze weinigen lijden wel, maar God voedt ze; terwijl de sprinkhanen uit de put des afgronds, wier hoofd Abbadona is, de aarde verdelgen en alle oogsten verteeren, (dat is, met andere woorden, de Finantieministeriën en hun gevolg, Douaniers, of hoe zij ook heeten, ieder zijnen arbeid ontrooven) en met honger en teloorstelling pijnigen, ja tot wanhoop brengen en zelfmoord (Openb. IX). — Alle volken van Europa dienen den Mammon, en hun eenig herstel is het valsche systema te verwerpen: doch hiertoe zijn de vijf maanden nog niet om. Die vorst, die moed en verstand heeft om van dat systema af te zien en in zijn land alles tot wezendlijke werkzaamheid (want die van een financier is dat niet) te vereenigen, zal gelukkig maken; en dan zal ook het geld hem ongezocht toevloeien met den overvloed. Maar ook

dit is den verstandigen der wereld verborgen, en den kinderkens alleen openbaar gemaakt".

Hieruit blijkt wel, hoe Bilderdijk met het oog op de scherpe tegenstelling tusschen rijkdom en armoede, overdaad en gebrek, vol heimwee verlangde naar den dag, waarin vrede, eenvoud en oprechtheid op de aarde wederkeeren zou. Daarbij bleef hij echter niet vrij van chiliastische droomerijen. In verband daarmee staat ook zijn anabaptistische opvatting van een christelijk staatsleven. „Wij moeten", zoo schreef hij: „òf leden van een *Christen*staat, òf wij moeten vreemdelingen in den staat zijn; ik zie geen midden. Waar de staat geen christendom heeft, waarschouw ik mijn kind, nooit deel te nemen, noch ooit in een betrekking te treden tot dien staat, maar zich als vreemde in 't land aan te merken".

Aan deze staatsbeschouwing van Bilderdijk ligt ten grondslag een misvatting omtrent de eigenlijke natuur van het staatsleven. Dit komt niet op uit de bijzondere genade, maar uit de gemeene gratie.

Wat ons christenhart echter toespreekt is, dat Bilderdijk de gebeurtenissen der wereld zich ziet ontwikkelen naar de eindelijke overwinning van het Godsrijk. Het laatste deel van zijn „Geschiedenis des Vaderlands" eindigt dan ook zoo gepast met de bede: „Kom, Heer Jezus!"

In overeenstemming hiermee draagt de staatkunde van Bilderdijk, ofschoon soms falend in de uitwerking, toch in principe wel ter dege een positief christelijk karakter. Zijn krachtig verzet tegen de beginselen der Fransche Omwenteling kwam noodzakelijk voort uit zijn diepen eerbied voor de Majesteit Gods. En zoo hief hij tegen de Revolutie welbewust de banier van het Evangelie op.

Met een slotartikel over *de School van Bilderdijk* hopen we deze vervolgreeks te besluiten.

---

[1]) Zie de vertaling bij J. F. M. Sterck, *Bilderdijk na zijne uitwijking in 1795;* een boekje dat ik hier in hoofdzaak volgde bij den loop der gebeurtenissen.

[2]) Het komt in geen der bekende verzamelingen voor, maar werd door J. F. M. Sterck geplaatst in *De Katholiek,* 1889, bl. 298—301. 't Is uit 1821.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

Bij een bespreking van art. 2 van het a.r. beginselprogram, dus over het gezag, kwam ook aan de orde de brochure van A. S. Talma „De Vrijheid van den Arbeidenden Stand". Ik had die brochure gelezen en trachtte dus de zaak in dien geest voor te stellen.

Er bleek echter verschil van meening. Doch hoe de heerschende opinie in onze a.r. partij ten opzichte van deze zaak is, wist ik niet en wist niemand.

Onze vraag is daarom:

Hoe is de houding der a.r. partij of de algemeene opinie in die partij ten opzichte van de quaestie aangevoerd en bepleit in Talma's brochure?

ANTWOORD.

Hoewel het patroonsgezag in beperkten zin wordt opgevat, heeft toch de stelling van wijlen Ds. Talma, dat tusschen patroon en arbeider geen gezagsverhouding bestaat, in a.r. kring volstrekt geen algemeene erkenning gevonden.

O.i. is die stelling onjuist.

Gezag duidt somtijds aan de feitelijke omstandigheid, dat een bepaald persoon in 't algemeen of in een bepaald opzicht (b.v. een gezaghebbend auteur) eerbied ondervindt; doch gewoonlijk wordt ermede bedoeld aan te geven, dat er eenerzijds bestaat een recht tot bevelen, anderzijds een plicht tot gehoorzamen.

Het ware — met het oog op den goeden gang van zaken in het bedrijf — wel wenschelijk dat ieder patroon gezag in eerstbedoelden zin had. Doch dit is niet zoo. Er zijn nu eenmaal patroons, die tengevolge van gemis aan tact of om welke andere reden ook, niet in staat zijn eerbied van hunne ondergeschikten af te dwingen.

Doch gezag in laatstbedoelden zin, d.i. een recht om te bevelen, heeft ieder patroon. En erkent men, dat de patroon recht heeft om te bevelen, dan volgt hieruit logisch, dat de werknemer verplicht is tot gehoorzamen.

* * *

Talma erkende natuurlijk wel, dat er tusschen patroon en arbeider een dienstverhouding bestaat. Doch hieruit volgt nog z.i. geen gehoorzaamheidsplicht. Hij maakte n.l. onderscheid tusschen „dienen" en „gehoorzamen".

„Wie gehoorzaam is" — aldus schreef hij [1]) — „buigt zijn wil voor het gezag van een ander.

„Dienen daarentegen heeft met gezag niets te maken, maar dienen onderstelt eene behoefte, waarin hij, die dient, voorziet.

„Men denke aan het woord: „wie onder u de eerste zal willen zijn, die zal aller dienstknecht zijn, want ook de Zoon des menschen is niet gekomen om gediend te worden maar om te dienen."

„Denk u nu eens in dat „aller dienstknecht" zou beteekenen „aan allen gehoorzaam" en „dienen", „gehoorzamen" dan gevoelt ieder dat het woord onzin was. Van den Zoon des menschen kan wel gezegd worden, dat Hij Zijn leven tot een losprijs geeft, dient, niet dat hij hen gehoorzaamt.

„De goddelijke grond van het gezag bestaat niet hierin, dat, die het gezag heeft, zich dienen laat, maar dat hij dient."

Deze redeneering wekt, naar het ons wil voorkomen, verwarring, waardoor de zaak vertroebeld wordt.

Talma spreekt hier over een „dienen", waartoe zeer zeker de arbeider tegenover den patroon verplicht is, maar niet minder ook de patroon tegenover den arbeider. En niet alleen patroon en arbeider in hun onderlinge verhouding, doch ieder Christen is daartoe verplicht.

Dit „dienen" heeft echter — zooals Talma terecht laat uitkomen — niets met „gehoorzamen" te maken. Er is niemand, die beveelt. Er is ook niemand, die loon uitkeert. Wij zijn, zoo wij deze verplichting nakomen, onnutte dienstknechten, want wij hebben niets meer gedaan dan wij schuldig waren te doen. Deze verplichting tot „dienen" is het meest fundamenteele beginsel des Christendoms. Een levendig besef van deze verplichting verzacht de maatschappelijke tegenstellingen en kan ook de verhouding tusschen patroon en arbeider zeer gunstig beïnvloeden. En daarom ligt ook in het nakomen van die verplichting de sleutel tot het oplossen van de sociale quaestie.

Wanneer wij echter spreken over de verhouding tusschen patroon en arbeider op het terrein van den arbeid, hebben wij daarbij niet (althans niet in de eerste plaats) op het oog dit „dienen", doch de rechtsverhouding tusschen patroon en arbeider. De verplichting tot dienen is van ethischen aard. Ze bindt slechts de conscientie van hem, die Gods Woord geloovig aanvaardt en ligt alzoo op het terrein der particuliere genade.

Daarentegen geldt de rechtsverhouding tusschen patroon en arbeider voor een ieder, die aan het maatschappelijk en rechtsverkeer deel neemt, onverschillig of hij Gods gebod aanvaardt of verwerpt. Deze verhouding behoort mitsdien tot het terrein van het natuurlijke leven. En wie deze verhouding niet in beginsel als onjuist verwerpt, zal daarin kunnen zien een gave van Gods algemeene genade jegens de gansche menschheid.

* * *

Nu zijn er echter ten aanzien van deze kwestie twee vragen, die ook Ds. Talma in zijn gemeld geschrift heeft aangeroerd, n.l. 1. of inderdaad hier te lande de rechtsverhouding tusschen patroon en arbeider aan laatstgenoemde de verplichting oplegt om aan de bevelen van den patroon te gehoorzamen; 2. of — zoo de eerste vraag bevestigend moet worden beantwoord — die verhouding in beginsel als juist kan worden aanvaard.

* * *

Talma beantwoordde de eerste vraag ontkennend. Doch wie kennis neemt van wet en practijk zal dit antwoord bezwaarlijk als juist kunnen aanvaarden.

Want wat zegt de wet? De arbeidsovereenkomst is de overeenkomst, waarbij de eene partij, de arbeider, zich verbindt, *in dienst* van de andere partij, den werkgever, tegen loon gedurende zekeren tijd arbeid te verrichten (art. 1637*a* Burgerlijk Wetboek).

Nu zegt Talma, dat arbeider en patroon, naar ons geldend recht, als twee vrije mannen tegenover elkander staan. En terecht. Maar minder juist is zijn betoog, wanneer hij opmerkt: „En nu staat het niet zoo, dat de arbeider na het sluiten der overeenkomst een deel van zijn vrijheid heeft ingeboet." Want dat heeft de arbeider wel. Ook voor de patroon beteekent de arbeidsovereenkomst (gelijk trouwens iedere andere overeenkomst, die verplichtingen oplegt) een vrijheidsbeperking. Doch de vrijheidsbeperking gaat verder voor den arbeider dan voor den patroon, omdat eerstgenoemde zich verplicht tot *persoonlijken* arbeid *in dienst* van laatstgenoemde.

Die dienstverhouding is in omvang en tijdsduur door de voorwaarden der arbeidsovereenkomst, door de plaatselijke of in het bedrijf geldende gebruiken en door wettelijke voorschriften beperkt. Doch dit neemt niet weg, dat ze het

wezen vormt van iedere arbeidsovereenkomst. Zonder dienstverhouding bestaat er geen arbeidsovereenkomst, doch heeft men te doen met een maatschap of vennootschap, aanneming van werk, een handeling voor gemeene rekening of een andere dergelijke rechtsfiguur.

Juist zij, die in dienstverhouding tot een werknemer zijn geplaatst (en in die positie verkeert niet alleen een eenvoudige loopjongen maar bevinden zich evenzeer de directeuren van de grootste naamlooze vennootschappen), zijn „arbeiders" in den zin der wet en verplicht om binnen de grenzen van hun contract te gehoorzamen. Vandaar dan ook, dat de wet hardnekkige weigering om te voldoen aan redelijke bevelen of opdrachten, den arbeider door of namens den werkgever verstrekt, als rechtsgrond (dringende redenen) noemt om den arbeider op staanden voet zonder inachtneming van een opzeggingstermijn of toekenning van schadeloosstelling te ontslaan.

En wat de practijk aangaat, zal nu wel niemand, die het maatschappelijk leven met een nuchter oog beziet, kunnen volhouden dat de gehoorzaamheidsplicht van den arbeider tegen de algemeene overtuiging ingaat. Zoowel bij den patroon als bij den arbeider vindt, zooal niet in theorie dan toch in practijk, deze plicht vrij algemeen erkenning. Zonder gehoorzaamheid is dan ook in den regel samenwerking uitgesloten.

* * *

De arbeider is dus rechtens verplicht aan de bevelen van zijn patroon te gehoorzamen. Doch die gehoorzaamheidsplicht is — gelijk gezegd — begrensd. De arbeider behoeft niet, mag zelfs niet, voldoen aan een lastgeving van zijn patroon, indien hij daardoor — volgens zijn geweten — in strijd zou handelen met Gods gebod. En evenmin behoeft hij — gelijk ook onlangs door Mr. S. de Vries in *Patrimonium* werd aangetoond [2]) — te gehoorzamen, wanneer de patroon de grenzen van zijn bevoegdheid door het arbeidscontract, wet of gebruik getrokken, overschrijdt. Neem bijv. het geval, dat een patroon den voor metselwerk aangenomen arbeider huishoudelijke diensten opdraagt of zonder de vereischte vergunning het verrichten van werkzaamheden buiten den wettelijken arbeidstijd beveelt.

Maar is het nu — en hier komen we aan de tweede vraag — wel in beginsel juist te achten, dat een arbeider, zij het dan ook binnen beperkte sfeer, tot gehoorzaamheid verplicht is?

Volgens Talma's opvatting zou men door in de verhouding tusschen patroon en arbeider van gezag te spreken òf den arbeider in positie gelijk stellen met een slaaf, òf de hoogheid van het gezag aanranden.

Hij beroept zich daarbij op de bijbelsche vermaning: „Gij dienstknechten! zijt *in alles* gehoorzaam uwen heeren naar het vleesch" [3]), welke vermaning zich richt tot de dienstknechten der oudheid, die de Christelijke belijdenis hadden omhelsd, d.w.z. tot de Christen-slaven, die het eigendom van hun meester waren en dus ook *in alles* onder diens gezag waren gesteld. Zou men nu deze vermaning ook op den hedendaagschen arbeider van toepassing verklaren, dan zou deze in een positie worden gesteld overeenkomstig aan die van den vroegeren slaaf. Hij zou zijn patroon dan in alles moeten gehoorzamen. In alles. Ook bijv. als deze hem het lidmaatschap eener vakvereeniging verbood; hem beval zijn kinderen naar de openbare school te zenden; of op een bepaalden candidaat

voor Staten of Gemeenteraad zijn stem uit te brengen. Wijl Talma deze consequenties verwierp, ontkende hij ook het bestaan van een gezagsverhouding tusschen patroon en arbeider en mitsdien de toepasselijkheid van Paulus' woord op die verhouding.

En een beperkt gezag op grond van een contractueele regeling verwierp hij zeer nadrukkelijk.

„Ik heb wel eens gelezen" — aldus schreef hij in de inleiding tot zijn genoemde brochure — „in antirevolutionaire geschriften dat de leer van een contract tusschen overheid en volk als grond van het gezag de dood was voor het gezag. Zou dat dan niet zoo zijn voor de leer van het contract tusschen patroon en werkman?

„Wat is dat voor een gezag, dat ontstaat door een contract, waarvan de uitgestrektheid bepaald wordt door een contract? Wat is dat voor een gehoorzaamheid, die met een contract in den zak loopt om te kijken, of gehoorzaamd moet worden of niet?

„Is het niet het omlaagtrekken van gezag en gehoorzaamheid beiden om die woorden in dat verband te gebruiken.

„Ik meende altijd dat gezag en gehoorzaamheid in hun wezen onbeperkt waren."

Ook hier werkt, naar onze meening, Talma's argumentatie verwarrend en maakt een zaak, die volstrekt niet bijzonder ingewikkeld is, noodeloos gecompliceerd.

Toen het Christendom optrad was de slavernij nog overheerschend. Doch in plaats van te trachten langs revolutionairen weg deze maatschappelijke verhouding omver te stooten, beveelt Paulus den Christenslaven juist gehoorzaamheid in alles... naar het vleesch, dus uitgenomen hetgeen met Gods gebod in strijd is.

Het is vooral aan het doorwerken van het Christendom te danken, dat aan de slavernij een einde gekomen is. En zoo heeft tegenwoordig niemand — althans in ons land — eigendomsrecht over een ander persoon.

Doch wel kennen we gezag van den een over den ander. Zulks niet alleen in den Staat, doch evenzoo in het gezin, de school, de fabriek, de werkplaats, het kantoor, de bureaux, het leger enz. Dit gezag is echter niet onbeperkt doch begrensd binnen de sfeer door wet, reglement, contract of gewoonte getrokken.

In die gewijzigde omstandigheden kan — gelijk ook Prof. Geesink erkent[4]) — het apostolisch woord niet anders beteekenen dan dat zij, die zich in dienst van een patroon gesteld hebben, ook aan de rechtmatige bevelen van dien patroon hebben te gehoorzamen.

Kan echter gezag bij contract gevestigd worden?

Talma antwoordde ontkennend, wijl het gezag in wezen onbeperkt is.

Nu is dit laatste juist. Doch hiermede is de zaak niet afgedaan. Want ook het eigendomsrecht is in wezen onbeperkt.

Echter dient hierop de nadruk te worden gelegd: een dergelijk onbeperkt gezag en eigendomsrecht komen aan geen enkel sterveling doch alleen aan God toe. Het gezag, door den mensch over persoon of goed geoefend, is van beperkte strekking. En evenals ons beperkt eigendomsrecht bij contract kan gevestigd en beëindigd worden, evenzoo goed kan een gezagsverhouding

tusschen verschillende personen ontstaan en eindigen bij overeenkomst. Het gezag berust slechts in vollen omvang bij God. Doch wordt een mensch door Hem langs middellijken weg met gezag bekleed, dan draagt ons gezag slechts een beperkt karakter. Het vindt hier zijn titel en tegelijk zijn grens in de hoogere, in de maatschappelijke organisatie neergelegde goddelijke rechtsnorm, die aan bijzondere bekwaamheden, karaktereigenschappen enz. of soms ook aan vrijwillige overeenstemming tusschen partijen zonder meer gezag verbindt.

Dit geldt zelfs tot op zekere hoogte ten aanzien van het Overheidsgezag. De leer van het „contract social" van Rousseau erkent geen hooger gezag dan dat van het volk en de relatie Overheid/volk ziet ze als een contractueele verhouding, die elk gewild oogenblik door het souvereine volk kan worden beëindigd. Die gezagsleer is revolutionair en — naar vrij algemeen erkend wordt — met name ook wat ons land betreft, stellig in strijd met de historie. Doch dit neemt toch het feit niet weg, dat somtijds bij conventioneele regeling, hetzij tusschen de mogendheden (denk aan de souvereiniteit over België, Polen en Tsjecho-Slowakye), hetzij tusschen Overheid en onderdanen, het staatsgezag aan bepaalde personen of colleges wordt opgedragen; al is dan ook in een zoodanig geval de verhouding tusschen Overheid en onderdaan evenmin van contractueelen aard als die tusschen de echtgenooten in het huwelijk, hetwelk toch nimmer zonder wilsovereenstemming der partijen tot stand komt. [5])

* * *

Wie met Talma van oordeel is, dat een gezagsverhouding tusschen patroon en arbeider met de hoogheid van het gezag spot, zal moeilijk de bestaande regeling der arbeidsovereenkomst, die — gelijk wij zagen — een beperkt patroonsgezag erkent, als juist kunnen aanvaarden.

Men komt dan echter te staan voor de vraag: op welke wijze moet de verhouding tusschen de leiders en medewerkers aan het productieproces dan worden geregeld. En die vraag lost men niet op door te spreken van de „leiding" in plaats van het „gezag" van den patroon. Want van leiding komt niets terecht, indien er niet eenerzijds bestaat een recht om (zij het ook binnen zekere grenzen) te bevelen en anderzijds een plicht om (eveneens binnen die grenzen) te gehoorzamen. En juist om dat recht en die plicht gaat het, zoo vaak ge over patroonsgezag spreekt.

Gezagsverhoudingen kunnen evenmin in het maatschappelijk als in het staatkundig leven worden gemist. Ze vinden hun oorsprong in verschil van aanleg, karakter en andere geestelijke en lichamelijke eigenschappen, en kunnen evenmin als die ongelijkheid zelve door de Overheid worden uitgewischt, dan ten koste van vernietiging van de gansche maatschappelijke organisatie.

En zelfs wie zich, gelijk de sociaal-democratie, stelt op den grondslag van de leer van het historisch-materialisme en aanneemt, dat een gelijke verdeeling der stoffelijke goederen ook een gelijkheid der geestelijke kwaliteiten zal ten gevolge hebben, zal toch het oog niet kunnen sluiten voor het feit, dat de thans bestaande ongelijkheid tot het voortbestaan der gezagsverhoudingen dwingt. Vandaar dat zelfs het bekende socialisatie-rapport der S.D.A.P. in den gesocialiseerden toekomststaat, dien het ons voor oogen schildert, de gezagsverhoudingen niet opheft, doch integendeel laat voortbestaan; en nog wel in heel wat strafferen vorm (b.v. verbod van werkstaking), gelijk trouwens ook in een ambtelijke organisatie onder gezag der gemeenschap past; terwijl het

aan de arbeiders een zeer ondergeschikte positie en een zeer geringe mate van medezeggenschap toebedeelt.

Wie echter die leer verwerpt en in het verschil van gaven van verstand en karakter der individuen erkent een hooger bestel Gods, hetwelk hen tot een onderscheiden taak in het maatschappelijk leven roept, en wie in deze varieteit van gaven de oorsprong ziet van de gezagsverhoudingen, waaruit de maatschappelijke samenleving is opgebouwd, die zal die verhoudingen eerbiedigen als een bewijs van Gods algemeene genade jegens de menschheid en aan de Overheid geenszins het recht en den plicht kunnen ontzeggen deze gezagsverhoudingen ook in hare wetgeving te sanctionneeren.

---

[1]) „De Vrijheid van den Arbeidenden Stand", 4e druk, p. 27. *Christendom en maatschappij* X no. 2.
[2]) Het recht van werkstaking, artikel van Mr. S. de Vries in *Patrimonium* van 30 Dec. 1926.
[3]) Col. 3 : 22; vgl. ook 1 Cor. 7; Ef. 6; 1 Tim. 6; Titus 2 en 1 Petr. 2.
[4]) Van 's Heeren Ordinantiën, 1e druk, Tweede deel II, p. 70.
[5]) Artikel 85 van het Burgerlijk Wetboek zegt dan ook: „Tot het wezen van het huwelijk wordt de vrije toestemming der aanstaande echtgenooten vereischt".

---

2. VRAAG.

B. en W. van onze gemeente hebben indertijd aan den Raad voorgesteld eene belasting in te voeren op de publieke vermakelijkheden. In beginsel heeft de Raad zich met dit voorstel vereenigd onder voorwaarde, dat de plaatselijke vereenigingen zooveel mogelijk ontzien moeten worden.

Thans hebben B. en W. een ontwerpverordening samengesteld, die m.i. volkomen met de wenschen van den Raad rekening houdt en m.i. afwijkt van alle tot nu toe bestaande verordeningen, omdat de heffing van alle plaatselijke vereenigingen, voorzoover de vermakelijkheden worden gehouden in vaste gebouwen, pas begint na 11 uur n.m. (ƒ 2.— voor elk uur of gedeelte van een uur, dat de vermakelijkheid langer duurt dan des avonds 11 uur).

Tegen deze ontwerp-verordening kwam echter de Raad zoo goed als in zijn geheel in verzet. M.i. in hoofdzaak, omdat de caféhouders de Raadsleden „bewerkt" hadden. B. en W. namen aanvankelijk hun voorstel terug doch besloten na overweging het weer ongewijzigd in te dienen.

Welke motieven zoudt u mij raden te gebruiken om het invoeren van een belasting op de vermakelijkheden te verdedigen?

Wat is uw meening omtrent de voorgestelde regeling wat betreft de vrijstelling der plaatselijke vereenigingen.

Gaarne zou ik nog zien ingevoegd een bepaling om de heffing van vermakelijkheden op Zondag te verdubbelen. Doch hiervoor zal wel niet een meerderheid in den Raad te vinden zijn.

ANTWOORD.

Laat ons allereerst iets zeggen ter motiveering van het invoeren van een vermakelijkheidsbelasting in 't algemeen.

De vermakelijkheidsbelasting behoort te worden gerangschikt onder de z.g. verteringsbelastingen. Zij bedoelt te treffen degenen, die uitgaven doen voor hun vermaak.

Weliswaar moet men om technische redenen de eigenaars of exploitanten der vermakelijkheden voor de belasting aansprakelijk stellen. Doch in dit opzicht verschilt de vermakelijkheidsbelasting niet van verschillende andere verteringsbelastingen (b.v. de accijnzen), die ook bij de bron worden geheven.

Even als iedere andere verteringsbelasting wordt de vermakelijkheidsbelasting als regel onmiddellijk overgewenteld op degenen, die de belasting langs indirecten weg zoekt te treffen, met name wanneer een zeker percentage van de recette door den fiscus wordt gevorderd.

Van de vermakelijkheidsbelasting geldt dan ook wat in 't algemeen ten gunste van de verteringsbelasting wordt aangevoerd n.l. dat zij zich voegt naar individueele gesteldheden.

Deze eigenschap der verteringsbelastingen is van zoo groote beteekenis, dat Mr. Pierson de verteringsbelastingen een plaats toekende in het centrum van een goed belastingstelsel. „Bekend is" (aldus schreef hij in zijn „Leerboek voor Staathuishoudkunde") „het woord van Neumann: iedere heffing naar het inkomen heeft „etwas Hartes, fast möchte man sagen etwas Brutales". Neumann is een warm voorstander van de inkomstenbelasting, doch hij kent ook hare gebreken en weet, dat zij slechts als deel van een stelsel aanvaard kan worden. Zij is onmisbaar als aanvullingsmiddel, maar de kern van het belastingstelsel kan zij niet zijn. Daarvoor komen alleen de verteringsbelastingen in aanmerking" (II p. 594).

Verteringsbelastingen zijn onmisbaar, omdat de directe belastingen slechts onvolkomen rekening houden met de individueele gesteldheid van de ingezetenen. Wie zuinig leeft en zijn inkomsten bespaart, wordt in ons land eerst getroffen door de rijks- en gemeentelijke inkomstenbelasting (verdedigingsbelasting), daarna door de vermogensbelasting (verdedigingsbelasting) en tenslotte wordt zijn bespaard vermogen bij zijn overlijden nog eens opnieuw belast met successierecht. Wie daarentegen royaal leeft, zijn verdiensten voor allerlei genietingen uitgeeft en niets bespaart, zou aan beide laatstgenoemde belastingen ontkomen en dus naar evenredigheid veel minder aan belasting hebben op te brengen; indien er geen verteringsbelastingen bestonden!

De verteringsbelastingen vormen dus een noodzakelijk complement voor de directe belastingen; zij zorgen voor een regelmatige en meer billijke verdeeling van den belastingdruk.

Daarnevens kunnen zij, althans voorzoover zij min of meer luxurieuze uitgaven betreffen, eenigermate de weelde- en genotzucht temperen, hetgeen vooral in onze dagen zeer ten harer gunste pleit.

Een dergelijk luxurieus karakter dragen stellig ook de uitgaven voor amusement.

Iemand, die een dergelijke uitgave doet, kent zich daarmede toe een zekere mate van welstand. En daarom is juist het oogenblik dier uitgave zeer gunstig gekozen om — zij het ook langs indirecten weg — een bijdrage te vorderen ten bate van de gemeentekas.

Hierbij komt nog, dat de verteringsbelastingen in het gemeentelijk belastingstelsel een zeer beperkte plaats innemen.

Strikt genomen kan men er niet toe rekenen de bedrijfstarieven. Doch ook

al rekent men deze tarieven, althans voorzoover ze winstgevend zijn en dus in economisch opzicht gelijksoortigen druk oefenen, tot de verteringsbelastingen, dan blijft toch de beteekenis van de gemeentelijke directe heffingen verre overwegend.

Daarom verdient het geen aanbeveling om de verteringsbelastingen, die de Gemeentewet toelaat en zonder overwegend technisch bezwaar geheven kunnen worden, voorbij te gaan; vooral niet een belasting, die zooals de vermakelijkheidsbelasting het karakter draagt van luxe-belasting.

Op die gronden hebben dan ook een groot aantal gemeenten een belasting op tooneelvertooningen en andere vermakelijkheden ingevoerd. Hoe groot dat aantal op het oogenblik is, is ons niet bekend. Volgens de statistiek verruiming van het gemeentelijk belastinggebied 1923 (laatste editie) waren het er 336. En het aantal was toen klimmende en zal dus vermoedelijk thans belangrijk hooger zijn.

* * *

Wat nu het bedoelde voorstel betreft zouden wij het volgende willen opmerken.

Ook ons is geen verordening op vermakelijkheidsbelasting bekend, die onderscheid maakt, of de vermakelijkheid uitgaat van een ter plaatse gevestigde vereeniging of van een andere instelling of persoon.

Het komt ons voor, dat er wel eenig bezwaar is tegen een dergelijke onderscheiding.

Grondslag van heffing is de verhoogde draagkracht, voorzoover die uit het doen van een uitgave voor vermaak blijkt.

Daarop gelet, lijkt de onderscheiding vrij willekeurig. Heft men in het eene geval op dien grond een speciale belasting, waarom dan niet in het andere geval?

Men zou misschien aldus kunnen redeneeren: het bijwonen van een uitvoering, een wedstrijd e.d. der plaatselijke vereenigingen vormt zoozeer een bestanddeel van het gewone dagelijksche leven van het gros der ingezetenen, dat het niet — zelfs niet al moet daarvoor entréegeld worden betaald — als een uitgave van weelde is te beschouwen, terwijl dit wel geldt voor het bijwonen van een vermakelijkheid, die niet van een plaatselijke vereeniging uitgaat. Doch erg sterk lijkt een dergelijke redeneering niet.

Ook zou men deze onderscheiding kunnen motiveeren met te wijzen op de wenschelijkheid om vermakelijkheden van buiten, met name kermisvermakelijkheden (buiten vaste gebouwen), te weren. Doch men kan dat doel beter rechtstreeks bereiken door een verbod van vermakelijkheden, behoudens toestemming van den Raad of van den Burgemeester. En daarom lijkt het ons niet aanbevelenswaardig den omweg van een belastingverordening — die daardoor iets tweeslachtigs krijgt — te kiezen.

Dit laatste geldt trouwens ook van het bevorderen van de Zondagsrust via de verordening op de vermakelijkheidsbelasting. Zijn er geen andere middelen tot dit doel, dan zou men noodgedwongen dit middel moeten aangrijpen. Doch ook de Zondagsrust kan beter door een rechtstreeksch gemeentelijk voorschrift worden bevorderd, wijl aldus het gevaar vermeden wordt, dat de publieke Zondagsrust voor genotzoekenden een financieele aangelegenheid wordt.

Voorts willen wij nog wijzen op een ander bezwaar n.l. dat wel eens pogingen zouden kunnen worden gedaan tot ontduiking van deze belasting, door de

exploitatie van een vermakelijkheid op te dragen aan een daartoe op te richten vereeniging. Het oprichten van een vereeniging is altijd een gewilde vorm om wetsbepalingen te ontduiken. U denke maar aan vereenigingen tot opvoering van door den Burgemeester verboden tooneelstukken of tot het vertoonen van films.

In plaats van de bedoelde onderscheiding zouden wij liever het aantal vrijstellingen wat verruimen. Met handhaving van den algemeenen grondslag kan dan ter tegemoetkoming aan speciale belangen een uitzondering worden toegestaan; met name ook ten behoeve van plaatselijke vereenigingen, die vermakelijkheden organiseeren. Doch wij zouden dan toch adviseeren om — gelijk verschillende gemeentelijke verordeningen op de vermakelijkheidsbelasting ook inderdaad doen — die vrijstellingen aan een zeker maximum entréegeld te binden en in elk geval de vermakelijkheden met name willen aanduiden, b.v. tentoonstellingen, wedstrijden, uitvoeringen, jaarfeesten e.d.

BESCHOUWINGEN OVER DE INTERNATIONALE ECONOMISCHE CONFERENTIE TE GENEVE.[1])

DOOR

H. COLIJN.

Toen den 4den Mei 1927 de afgevaardigden van een 50-tal landen op de voor hen bestemde zetels in de Salle de la Réformation te Genève plaats namen, om te gaan beraadslagen over de middelen tot verbetering van den economischen toestand der wereld, waren er stellig niet zoo weinigen, die zichzelf in stilte hebben afgevraagd: Wat doen we eigenlijk hier? En zullen we iets kunnen bereiken?

Zeker, we waren in het bezit van een zorgvuldig samengestelde Agenda.

Een even zorgvuldig saamgesteld Comité had sinds September 1925 de werkzaamheden der Conferentie voorbereid, en ten overvloede had men ter voorlichting de beschikking over een stapel geschriften, die zóó groot was, dat niemand ter Conferentie er volledig kennis van heeft kunnen nemen.

De documentatie liet, behalve wat den omvang betreft, niets te wenschen over.

De voorbereiding had ook overigens niet beter kunnen zijn.

En het aanvankelijk resultaat was desalniettemin een vrijwel algemeen gevoel van hulpeloosheid, toen we daar dien eersten dag bijeenkwamen; een gevoel, dat gedurende de eerste dagen van ons samenzijn te Genève maar niet wijken wilde.

De oorzaak daarvan moet voor een belangrijk deel wellicht worden gezocht in de omstandigheid, dat de feitelijke opzet der Conferentie niet overeenstemde met wat vrij algemeen werd gevoeld het hoofdprobleem te zijn, dat behandeld moest worden.

Toen in September 1925 tot het bijeenroepen der Conferentie besloten werd, hebben de voorstellers vooral het oog gehad op eenige belangrijke problemen van industriëel-politieken aard, w.o. het brengen van het kartel-wezen in de internationale sfeer — om het nu maar in een enkele uitdrukking samen te vatten, — op den voorgrond stond.

Enkele dagen slechts vóór de gedelegeerden te Genève bijeen kwamen,

[1]) Rede den 11en Juli te Tilburg gehouden voor de Vereenigde Kamers van Koophandel en Fabrieken in Brabant.

werd in sommige uitingen het zwaartepunt nog altijd dáár gezocht, en bleven andere punten, met name vragen van handels-politieken aard, op den achtergrond. Te Genève zelf daarentegen was van den aanvang af het gevoel overheerschend, dat de tijd nog allerminst rijp was om met eenige kans op resultaat besprekingen te houden over de aangelegenheden, die den promotors der Conferentie in 1925 voor oogen hadden gestaan. Dien kant moest het niet uit, zoo de Conferentie straks op eenig succes zou kunnen bogen. Dat voelde men wel.

Maar daarmee was de richting, die men wèl uit moest, nog niet met klaarheid vastgesteld.

Die klaarheid kwam eerst in den loop der algemeene discussies van 4 t/m 7 Mei gehouden.

Discussies is eigenlijk niet het woord, dat ik hier bezigen moet. De in die 4 dagen gehouden redevoeringen waren veeleer zelfstandige uiteenzettingen van de sprekers, vooral gericht op analyseering, op het aangeven van de oorzaken van den huidigen onbevredigenden toestand.

Het was uit deze onderling onafhankelijke uiteenzettingen, dat langzamerhand met toenemende duidelijkheid ook de taak der Conferentie naar voren kwam.

Want immers bleek bij die algemeene beschouwingen steeds klaarder, dat over de oorzaken van de economische ontwrichting feitelijk geen verschil van inzicht bestond. En toen dat eenmaal vaststond, kon het zoeken naar middelen ter verbetering niet al te moeilijk meer zijn; had in elk geval de Conferentie haar *doel* gevonden.

Toch waren met die eenheid van opvatting over de *oorzaken* der moeilijkheden de bezwaren nog geenszins alle overwonnen.

Want al was men nu vrijwel eensgezind in het aanwijzen van de verschillende factoren, die den huidigen onbevredigenden toestand veroorzaakt hadden, daarmee was het domein der aan te bevelen verbeteringen nog niet afgebakend. Wie kortweg zeggen zou: dat en dat zijn de oorzaken; neem die weg en ge zijt waar ge komen wilt! zou *al* te weinig rekenen met de realiteit. De tegenwoordige toestand der wereld, van Europa met name, wordt toch beheerscht door invloeden van zeer uiteenloopenden aard en beteekenis.

Daaronder zijn er, die onherroepelijk *blijvend* geacht moeten worden; waaraan wel nimmer iets meer te veranderen zal vallen.

Daaronder zijn er, die wel eens weer zullen verdwijnen, maar waaraan we de eerste tientallen jaren toch nog vastzitten.

Daaronder zijn er echter óók, die men zelf kunstmatig in het leven riep, en die men dus zelf ook weer ter zijde kan stellen.

* * *

Wanneer men een nader onderzoek instelt naar de factoren, die geacht moeten worden een *permanente* verandering in den economischen toestand van Europa te hebben veroorzaakt, dan gebiedt wijs beleid om

daaronder allereerst te betrekken de politieke veranderingen door de vredesverdragen in het Europeesche Statenbestel teweeggebracht.

Men kan van oordeel zijn, dat die verdragen niet overal blijk geven van groote wijsheid; men kan zelfs meenen, dat veranderingen op den duur onvermijdelijk zijn, maar wie den huidigen economischen toestand van Europa wil beoordeelen en naar verbetering er van uitziet, moet *beginnen* met zich op de basis dier verdragen te stellen. Immers zoo men weigeren zou dit te doen, is het zonneklaar, dat er van economische toenadering ook niets terecht komt.

Een tweede factor van blijvenden aard en dus van blijvenden invloed op het economisch leven van Europa — ik heb daarop reeds meermalen gewezen — moet worden gezocht in de door den oorlog zeer versnelde industriëele ontwikkeling der buiten-Europeesche Staten.

De Vereenigde Staten zijn sinds een halve eeuw in toenemende mate als industriëele concurrenten van Europa naar voren getreden. En ditzelfde verschijnsel valt sinds het begin dezer eeuw ook in andere landen waar te nemen.

Het is ongetwijfeld een groote verdienste van de Economische Conferentie geweest, dit nog eens, met de autoriteit, waarover zij beschikte, in het licht te hebben gesteld.

En al is het nu waar, dat de toenemende welvaart in die voorheen ietwat achterlijke buiten-Europeesche landen voor de wereld als geheel, economisch gezien, een voordeel moet worden geacht; en al is het óók waar, dat die vermeerderde wereldwelvaart, indien het proces zich slechts gelijkmatig ontwikkeld had, ook Europa niet zou hebben geschaad; het is *evenzeer* waar, dat de oorlogsjaren dat proces van industrialisatie op buitengewone wijze gestimuleerd hebben. Wat anders misschien in een halve eeuw geschied zou zijn, is nu in slechts enkele jaren tot stand gekomen. Wat als langzaam evolutieproces aan Europa geen schade zou hebben berokkend, heeft ontwrichtende gevolgen gehad, nu het als het ware plotseling, in enkele jaren slechts, tot stand kwam.

In enkele weinige jaren toch is de behoefte aan Europeesche producten in de buiten-Europeesche landen niet onbelangrijk gedaald en de export uit Europa heeft daarvan den invloed ondergaan. Maar daarbij bleef het niet. De zeer snelle ontwikkeling der Vereenigde Staten op industriëel gebied, deed dit land ook snel in beteekenis als exporteerende mogendheid stijgen. De Amerikaansche uitvoer is in weinige jaren meer dan verdubbeld en die uitvoer heeft zich voor een niet onbelangrijk deel gericht naar landen, waar men vroeger goederen uit Europa placht te betrekken.

Dat was derhalve een tweede factor, die den toestand in ons wereld-deel ongunstig beïnvloedde.

In de keten van factoren, die het economische leven omspant, moet voorts op nog een andere schakel worden gewezen, die van groote en blijvende beteekenis is te achten.

Amerika is niet slechts een industriëele concurrent van Europa ge-

worden, op veel uitgebreider schaal dan voorheen het geval was, het is tevens op groote schaal een *kapitaal*-exporteerend land geworden. Stond het vroeger bij Europa in de schuld, thans zijn de verhoudingen precies omgekeerd. Land na land heeft in de Vereenigde Staten leening na leening gesloten om de tekorten in de publieke geldmiddelen te dekken of de economische reconstructie op gang te brengen. Amerika is de groote crediteur van de wereld geworden.

Financiëel komt de interestbetaling en de aflossing op alle in Amerika opgenomen kapitalen overeen met een betaling van Amerikaansche exportgoederen. Terwijl de *normale* weg om deze betalingen te bewerkstelligen lang niet gemakkelijk gemaakt wordt. Want Amerika behoort tot die landen, die blijkbaar liever geen betaling in goederen ontvangen. Tenminste indien men de bereidwilligheid daartoe mag afleiden uit de hinderpalen, die het aan den invoer van Europeesche goederen, door zijn tarief, in den weg legt.

Eindelijk is er nog een factor, die op de verhouding tusschen Europa en de rest van de wereld niet zonder beteekenis is, en die — vrees ik — evenzeer als *blijvend* moet worden beschouwd.

Terwijl in de laatste jaren vóór den oorlog het aantal emigranten uit Europa ongeveer 1.300.000 personen per jaar bedroeg, is dit na den oorlog tot ongeveer de helft teruggeloopen.

De veranderde omstandigheden in Europa, de zeer groote werkloosheid, die in ons werelddeel heerscht, zouden een grootere emigratie dan voorheen wenschelijk doen schijnen. Het feit is echter, dat het aantal emigranten elk jaar 600 à 700.000 minder bedraagt, dan in de jaren die onmiddellijk aan den oorlog vooraf gingen.

De vier omstandigheden, die ik hiervoor noemde als van invloed op den economischen toestand van Europa, n.l.:

a. de veranderingen, veroorzaakt door de vredesverdragen;

b. de industriëele ontwikkeling van meerdere buiten-Europeesche landen en met name van de V. S.;

c. de wijziging van de betalingsverhoudingen tusschen Amerika en Europa;

d. de wijziging in het verloop der emigratie uit Europa naar buiten-Europeesche landen,

moeten naar mijn oordeel beschouwd worden als van *blijvenden* aard te zijn; al is het niet geheel uitgesloten, dat sommige regelingen uit de vredesverdragen en de immigratiebepalingen van sommige landen op den duur nog eens aan eenige wijziging onderworpen worden.

* * *

Naast deze factoren, die ik de *blijvende* noemde, staan andere, die wel niet in denzelfden zin permanent zijn te noemen, maar die toch gedurende *zeer vele* jaren hun invloed zullen doen gelden.

Ik heb daarbij allereerst het oog op het financiëele vraagstuk in zijn verschillende aspecten.

Nog altijd wordt te weinig gelet op het verband tusschen den financieelen toestand van Europa en de welvaart in het algemeen.

Nog altijd wordt onvoldoende gerekend met het feit, dat het Europa van 1927 vergeleken met dat van 1913, een sterk verarmd Europa is. Aan de verwoestingen in verschillende landstreken; aan de haast niet te becijferen inflatie-verliezen wordt door het groote publiek nauwelijks aandacht meer geschonken, en toch staat men, althans wat dit laatste punt betreft, pas aan het begin van een herstel.

Ook op het feit, dat de enorme aanzwelling der schulden, gedurende en na den oorlog gemaakt, een drukkenden last op de bevolking legt; dat die last den economischen opbloei sterk tegenhoudt, wordt maar liefst niet te diep ingegaan. De consequenties, die men er uit zou behooren te trekken, vindt men wellicht ietwat te lastig.

Nederland b. v. zag zijn publieke schuld verdrievoudigen, terwijl het buiten den oorlog bleef.

Bij oorlogvoerenden moet men soms het vooroorlogscijfer der schulden men 10 vermenigvuldigen, en dan komt er bij hen nog bij, dat ze te zorgen hebben voor de pensioenen van de oorlogsinvaliden en de oorlogsweduwen en -weezen.

Waar nu Nederland zelfs nog een kwart eeuw zal noodig hebben, eer het zich van de extra uit den oorlog voortgekomen lasten zal hebben bevrijd, daar is een schatting van een halve eeuw voor de gewezen belligerenten zeker niet te zwartgallig.

Zoo deze factoren dan ook al niet van blijvenden aard zijn, *semi*-permanent mag men ze toch wel noemen.

Het schuldenprobleem is echter nog in een anderen zin van grooten invloed op de economische verhoudingen, dan ik hiervoor vluchtig aanduidde.

Ik heb reeds vroeger gewezen op het feit, dat Europa bij zijn uitvoeren naar buiten-Europeesche landen den invloed ondervindt van de toenemende industrialisatie dier landen en van de steeds grooter wordende beteekenis van Amerika als exportland. Ik wees er ook op, dat Amerika ook een kapitaal-exporteerend land geworden is, en als groot-crediteur van Europa optreedt.

En daarnaast moet ik er nu ook nog op wijzen, dat Europa ook uit anderen hoofde groote verplichtingen aan Amerika heeft, die ten slotte, evenals andere verplichtingen, óók alleen maar voldaan kunnen worden door levering van goederen of diensten.

Ik denk aan de schadevergoedingen, die Duitschland heeft op te brengen en waarvan het montant via Britsche, Fransche en Italiaansche treasuries ten slotte weer voor een belangrijk deel in Washington terecht komt.

Over dit onderwerp en over de regeling der internationale schulden

in het algemeen is te Genève niet gesproken. Wat niet zeggen wil, dat er ook niet aan gedacht is.

Het niet bespreken van dit punt gaf een der Nederlandsche gedelegeerden aanleiding om te herinneren aan Tacitus' beschrijving van de begrafenis van Junia, weduwe van Cassius en zuster van Brutus. In Junia's rouwstoet waren een twintigtal familieleden aanwezig, die geenszins onopgemerkt bleven. Maar de gedachten der toeschouwers gingen bij die gelegenheid toch meer uit naar Brutus en Cassius, die niet meer aanwezig konden zijn, dan naar hen, die in den stoet wèl aanwezig waren.

Zoo is het ongeveer ook gegaan met het internationale schuldenprobleem. Het was voortdurend voor de aandacht, maar het werd, mèt de emigratie, buiten de deuren van de conferentiekamers gehouden. Ik geloof, dat dit juist gezien was. Tot nog toe heeft elke openbare bespreking van dit punt, elke openlijke aandrang tot wijziging, geen ander resultaat gehad, dan dat de mogelijkheid eener goede oplossing telkens weer naar een verdere toekomst verschoven werd.

Het is in deze dingen beter de logica der feiten te doen spreken, dan de wereld te vergasten op allerlei beschouwingen, die ze niet, althans nog niet, begeert aan te hooren.

Daarom heeft de Conferentie er zich wijselijk toe bepaald, het feit te constateeren, dat de uit den oorlog voortgekomen verplichtingen tusschen de Staten een *belangrijke* economische beteekenis hebben.

Nu is dat waar, of het is niet waar.

Als het waar is, dan zal weldra ook de nu nog willens blinde het moeten zien, en als het niet waar is, dan kunnen redevoeringen het ook niet waar maken.

Met hare uitspraak op dit punt heeft de Conferentie in elk geval de richting aangewezen, waarin het *denken* over de regeling der internationale schulden zich dient te bewegen.

Indien de vrucht van dat denken en vooral van de economische werking der feiten na enkele jaren eens leiden zou tot andere regelingen op dit punt, dan hoede men er zich echter nu reeds voor om daaraan al te hoopvolle verwachtingen te verbinden.

Want meer dan *verzachtingen* zal men toch nimmer kunnen tegemoet zien. Zelfs indien men voor een oogenblik eens de mogelijkheid aanneemt, dat Amerika een streep zou halen door *alle* oorlogsschulden en dat ook de Duitsche herstelbetalingen in verband daarmee kwamen te vervallen, dan zou Amerika nog altijd Europa's crediteur blijven; zou zijn ongeevenaarde industriëele ontwikkeling blijven; zou ook de industriëele ontwikkeling van andere buiten-Europeesche landen niet ongedaan worden gemaakt.

Dan zou de zeer moeilijke positie van Europa wel een belangrijke verbetering ondergaan, dan zouden de regeneratieve krachten op belangrijk geringeren weerstand stuiten, maar dan bleven toch nog altijd de

vier bovengenoemde factoren van *permanenten* aard over, waarbij het economisch leven van Europa zich voor goed zal hebben aan te passen.

* * *

Niet permanent, maar evenmin van zeer tijdelijken aard is de invloed, dien de Russische toestanden op de economische conditie van Europa uitoefenen.

Had het zoo uitgebreide Rusland zich regelmatig blijven ontwikkelen, dan zouden de overige Europeesche landen in het Oosten allicht een compensatie hebben gevonden voor hetgeen hun export naar overzeesche landen aan beteekenis had ingeboet.

Die compensatie ontbreekt echter in 1927 niet alleen geheel en al, maar het groote Russische Rijk staat thans, voor wat zijn deelneming aan het internationaal goederenvervoer betreft, op één lijn met het Denemarken van vóór den oorlog, blijft zelfs nog iets daar beneden.

Het ziet er niet naar uit, alsof er *spoedig* belangrijke verbeteringen op dit terrein zullen intreden en daarom reken ik den toestand in Rusland tot de semi-permanente factoren, die op de economische positie van Europa invloed oefenen.

Het zal wel eens veranderen, maar niemand kan zeggen wanneer.

In ieder geval had men ook hier, gelijk bij de andere punten, die ik noemde, te doen met oorzaken, die niet alleen een blijvenden of althans langdurigen invloed op den economischen toestand van Europa zouden uitoefenen, maar ook met zoodanige aangelegenheden, waarvan de Conferentie duidelijk begreep, dat hare overwegingen en besluiten er niet den minsten invloed op konden uitoefenen.

* * *

Dit leidde er vanzelf toe, dat men het arbeidsveld, waarop practisch werk mogelijk was, steeds nauwer begrensde, en dat men ten slotte uitkwam bij die oorzaken van de economische depressie, die men zelf na den oorlog in het leven geroepen had en die men zelf dus ook weer kon opheffen; m. a. w. dat men alle aandacht concentreerde op de handels-politieke aangelegenheden.

Men zou deze factoren, in tegenstelling met de blijvende en langdurige invloeden van ontwrichting, de *temporaire* kunnen noemen.

Natuurlijk zou het aangenaam geweest zijn, indien men deze derde groep van schadelijke invloeden met één machtwoord had kunnen opruimen; of indien men althans één universeel geneesmiddel aan de hand had kunnen doen, dat *dadelijk* toegepast had kunnen worden.

Zulke universeele medicamenten zien we wel eens aangeprezen in de advertentiekolommen der dagbladen, en ook in de economische litteratuur der laatste tijden heeft men wel eens getracht soortgelijke oplossingen voor het zieke Europa aan te prijzen. Ik denk b.v. aan het denkbeeld

eener Europeesche tol-unie, waarover in Genève echter in het geheel niet gesproken is geworden.

De Conferentie heeft naar zulke middelen niet gezocht. Ze is rustig op den beganen grond gebleven en heeft gedaan wat ieder goed geneesheer doet, als hij bij een zieke geroepen wordt. Die vangt gemeenlijk aan met te zeggen, wat de patient moet nalaten, wat hij niet moet doen, waarvan hij zich onthouden moet. Hij schrijft eenige algemeene gedragsregelen voor. Zoo deed ook de Conferentie.

Zij begon met nadrukkelijk op den voorgrond te stellen, dat *de onderlinge afhankelijkheid der volken zóó groot is, dat ieders welvaart met die van den ander saamhangt.* Ook op economisch gebied geldt het woord van den Apostel uit den Korintherbrief: „Als één lid lijdt, lijden alle leden mede; als één lid verheerlijkt wordt, zoo verblijden zich alle leden mede."

Somtijds en tijdelijk moge dit anders schijnen, op den duur kan geen enkel land gebaat zijn door de mindere welvaart van andere volken.

De basis van alle welvaart ligt voorts in de productie.

Ook al weer somtijds en tijdelijk kan productiebeperking noodig zijn, maar de *regel* is, dat stoffelijke welvaart en ruime productie hand aan hand gaan.

De derde algemeene leefregel ligt in de specialisatie op productiegebied. Niet alleen specialisatie in de voortbrenging zelf, maar ook specialisatie tusschen de landen onderling. De goederen moeten worden voortgebracht, daar waar de voortbrenging onder de gunstigste omstandigheden kan plaats vinden, en door ruil van goederen moet dan in de wederzijdsche behoeften worden voorzien.

In dat alles is niet één enkele nieuwe gedachte; zelfs geen enkel nieuw woord.

Er wordt niets anders in gezegd, dan wat onder ons als gezond economische opvatting geldt.

Maar het was, in verband met de practijk van de na-oorlogsjaren, allerminst overbodig deze eenvoudige waarheden nog eens weer in herinnering te brengen en ze ten grondslag te leggen aan de beschouwingen en aanbevelingen van de Conferentie.

Maar eenmaal daarvan uitgaande, was het van den aanvang af ook duidelijk waar men zou uitkomen.

Als die grondgedachten juist waren en als men ze in practijk wilde brengen, dan was dat alleen uitvoerbaar, indien de ruil van goederen in stede van zoo lastig mogelijk, zoo gemakkelijk mogelijk werd gemaakt.

De isolatie, de separatie, het strakke nationalisme in de handelspolitiek, het sterke protectionisme moest dan plaats maken voor een vrijer handelsverkeer.

Niet eenzijdig, maar algemeen.

* * *

Met de aanvaarding van die grondwaarheid waren de moeilijkheden echter nog geenszins overwonnen.

Er waren 50 landen ter Conferentie vertegenwoordigd.

Daaronder waren er, die op het punt stonden hun tariefpolitiek te gaan wijzigen in een richting, die met den reeds gebleken geest der Conferentie weinig in overeenstemming was.

Daaronder waren andere, wier handelspolitiek een zoo sterk protectionistisch karakter droeg, dat men nauwelijks hopen kon ook hun steun te verkrijgen voor denkbeelden, die daaraan volstrekt tegenovergesteld waren.

Want wel waren alle gedelegeerden naar Genève getogen à titre personnel; wel werd van hen niet anders verwacht, dan dat zij zouden spreken en handelen naar hun eigen economisch inzicht, maar dat was niet veel meer dan een halve waarheid. Vooreerst viel niet te verwachten, dat de Regeeringen nu juist mannen zouden hebben gezonden wier meeningen sterk afweken van de handelspolitieke inzichten, die in het eigen land den boventoon hadden, maar verder bleek al heel spoedig, dat men in meer dan één geval practisch niet te doen had met op zichzelf staande gedelegeerden, doch met delegaties, die het nationale gezichtspunt geenszins uit het oog verloren. Hiermee moest bij den arbeid rekening worden gehouden.

Besluiten, die in een of anderen zin de Regeeringen zouden binden, konden niet genomen worden. Het meeste wat kon worden verkregen was dit, dat er van de Conferentie een sterke moreele druk zou uitgaan om de bestaande handelsbelemmeringen weg te nemen, dan wel in aantal of beteekenis te verminderen.

Maar om dat te kunnen bereiken, moest weer aan een anderen eisch voldaan worden.

Er moest een *unanieme* uitspraak komen. Aanbevelingen en resoluties, waarover gestemd zou moeten worden en waarover de stemmen verdeeld zouden zijn, misten elke beteekenis. Niet alleen dat niets te verwachten was van de landen, welker gedelegeerden tegengestemd hadden, maar ook het voorstemmen had geen practische waarde meer, omdat op dit terrein alleszins bevredigende resultaten slechts dan te bereiken zijn, indien *allen* bereid zijn tot medewerking. Bij niet unanieme aanvaarding van de aanbevelingen der Conferentie ging er ook van die aanbevelingen geen moreele druk uit.

Maar uit dien eisch van unanimiteit vloeide dan weer wat anders voort.

Men moest zich niet alleen verre houden van alle *Prinzipienreiterei,* maar men moest bij het opstellen en bespreken van de aanbevelingen der Conferentie ook in de keus der woorden zoo min mogelijk gevoeligheden opwekken.

Want zelfs als men het eens, *volkomen* eens, geestdriftig eens was over een bepaalde aangelegenheid zelf, dan bleek het achteraf nog wel eens, dat de wijze, waarop men aan die eensgezindheid uitdrukking had gegeven, toch weer niet aller instemming kon verwerven. Dan bleek het

achteraf een enkele maal nog wel eens, dat de man, die à titre personnel vóór iets gesproken had, zich *daarna* blijkbaar de vraag gesteld had, hoe men „thuis" die uitspraak zou opnemen.

Dit leidde er niet toe om altijd te jagen naar de klaarste en de krachtigste uitdrukking.

Het rapport der Conferentie draagt daarvan ongetwijfeld hier en daar de sporen.

Maar als men nagaat, dat hier vertegenwoordigers waren saamgekomen van landen met zeer uiteenloopende economische structuur; dat de kwesties, die besproken werden, voor het eene land van veel grooter beteekenis waren dan voor het andere; dat het aantal punten, waarop naar overeenstemming moest worden gestreefd, waarlijk niet gering was; dat ook thans nog het nationale sentiment bij sommigen niet altijd verhelderend op het economisch inzicht werkte, dan moet men eigenlijk verbaasd staan, niet slechts over den verkregen graad van eenstemmigheid, maar ook over de beslistheid, waarmee het gevoelen in den regel werd weergegeven.

Men heeft zich krachtiger geuit, dan bij den aanvang der Conferentie te verwachten viel, wanneer men een paar honderd gedelegeerden uit een 50-tal landen unaniem hoort verklaren, „that the time has come to „put an end to the increase in tariffs and to move in the opposite „direction".

Het is krachtiger gezegd dan men hopen durfde, wanneer de Conferentie unaniem aanbeveelt, dat de Staten *onmiddellijk* stappen behooren te doen, om de tariefbelemmeringen, die den handel schaden, weg te nemen of te verminderen.

Men is er inderdaad in geslaagd om de *unanimiteit,* die onafwijsbare eisch was voor het uitoefenen van een moreelen druk, te verkrijgen en dien te verkrijgen in een vorm, die, over het geheel genomen, aan duidelijkheid en kracht de verwachtingen van nagenoeg iedereen overtreft.

* * *

Dat is ongetwijfeld niet zonder beteekenis. Maar hoe zal men er nu de *practische* waarde van bepalen?

Die uitspraken zelve leveren ons niets. Tenslotte kan men betoogen, dat het heel interessant is om de meening te vernemen van een paar honderd welmeenende menschen, doch dat die ook op eenvoudiger wijze te vernemen ware geweest, en dat er in elk geval geen enkele waarborg bestaat, dat de onderscheidene Regeeringen met die meening zullen instemmen; en zoo ze er al mee instemmen, dat die instemming door daden zal worden gevolgd.

Die zienswijze *is* al geuit. En al denk ik persoonlijk over het bereiken van practische resultaten gunstiger, men moet de mogelijkheid aanvaarden, dat de zwartgalligen gelijk krijgen; dat de Regeeringen *voorloopig* met de handen over elkaar blijven zitten; dat er voorshands dus

niets ten goede gebeurt; dat de toestand misschien op sommige punten nog wel erger wordt.

Ik neem dit voor een oogenblik zelfs als feit aan.

Maar wil dit zelfs dan zeggen, dat de Conferentie zonder beteekenis geweest is?

Ik meen van niet, omdat ik niet gelooven kan, dat de *unanieme* uitspraak van de vertegenwoordigers van een 50-tal landen; van mannen, die elk in hun eigen land in verschillenden kring een min of meer vooraanstaande plaats innemen — geleerden, bankiers, industriëelen, scheepvaartmannen, politieke persoonlijkheden — een vox clamantis in deserto zou *blijven.*

Hoe veel tijd het nemen zal, weet ik niet; maar dat deze Conferentie blijken zal een belangrijken invloed uit te oefenen op de toekomstige economische politiek van de Europeesche landen is mijne wel gevestigde overtuiging. En als ik een tijd zou moeten noemen, waarin de verandering zich voelbaar zal maken, dan neig ik er toe om te zeggen, dat men over een 5-tal jaren de Conferentie van 1927 beschouwen zal als het keerpunt in de handelspolitiek der volken van Europa en misschien zelfs... daarbuiten.

Ik ben die meening toegedaan zelfs al zou er voorshands niets anders geschieden, dan dat het publiek in alle landen beter ingelicht wordt over de oorzaken van de bestaande malaise en over de mogelijkheden van verbetering.

Wat op de Conferentie aller overtuiging bleek, en wat na eenigen tijd van voorlichting ook den steun der publieke opinie zal verwerven, is dit, dat elke *eng opgevatte nationalistische politiek niet alleen schadelijk is voor anderen, maar ook voor het land zelf, dat haar aanvaardt.*

Maar ook zal het meer en meer doordringen, dat men te doen heeft met een probleem, dat niet door één land eenzijdig tot oplossing kan worden gebracht.

De Conferentie zelf sprak het onomwonden uit, dat om tot *practische resultaten* te komen, *elk* uitvoeringsprogram als een essentiëele factor moest insluiten het beginsel van *evenwijdig loopende of gezamenlijke actie der verschillende Staten.* Ieder land zal dan weten, dat de concessies, die men *vraagt,* opgewogen zullen worden door concessies, die *gegeven* worden. Het zal in staat zijn de door de Conferentie aanbevolen maatregelen te aanvaarden, niet slechts met het oog op zijn eigen positie, maar omdat het belang heeft bij het succes van het *algemeene* plan door de Conferentie ontwikkeld.

Nu mag dit laatste niet zoo worden opgevat, alsof eerst *alle* landen der wereld, *zonder uitzondering,* bereid zouden moeten zijn de aangegeven beginselen te aanvaarden, alvorens men tot uitvoering kan overgaan. Er bestaat voor Nederland b.v. belangrijk verschil tusschen het eene land en het andere. Ecuador of Nicaragua hebben voor ons niet dezelfde beteekenis als Duitschland of Frankrijk, als Engeland of België. Ook

in kleineren kring kan de evenwijdig loopende of gezamenlijke actie, die door de Conferentie werd aanbevolen, toepassing vinden en behoort dus te worden nagestreefd.

Deze juiste gedachten, die te Genève aller instemming verwierven, zullen op den duur ook in breederen kring ingang vinden. *De nood noopt tot nadenken.*

Maar, en nu wijs ik op een tweeden motor, die de zaak moet helpen drijven, er behoeft niet gewacht te worden tot de publieke opinie als een ijsschol begint te kruien.

Ook de Volkenbond is er nog.

Die nam het initiatief — een stout maar gelukkig initiatief — tot het bijeenroepen der Economische Conferentie. En de Conferentie zelf deed in haar slotresolutie op haar beurt weer een beroep op den Volkenbond om de uitvoering van het werk der Conferentie niet uit het oog te verliezen.

De taal der Conferentie in die slotresolutie is — ik geef het toe — niet overduidelijk.

In het laatste half uur voor den aanvang der slotzitting werd ze geredigeerd. Geredigeerd als een compromis tusschen verschillende inzichten.

Sommigen wenschten een grootsch opgezet orgaan in het leven te roepen; een instelling, die zich met het economisch leven zou inlaten en op dat terrein een navolging zou zijn van het Internationaal Arbeidsbureau. Daarvan is niets terecht gekomen, maar het meeningsverschil heeft wel veroorzaakt, dat er omtrent de uitvoering van de aanbevelingen der Conferentie geen duidelijk sprekend advies werd gegeven.

Maar *dit* is in elk geval wél uitgesproken, dat bij die uitvoering de organen van den Volkenbond niet gemist kunnen worden.

De Volkenbond behoort het eens genomen initiatief te *behouden* en dient er zorg voor te dragen, dat hij over de hulpmiddelen beschikt, die noodig zijn om de uitvoering van de aanbevelingen en resoluties der Conferentie te bevorderen. Met name zal daarvoor noodig zijn een aanvulling van het reeds bestaande Economisch Comité van den Bond.

Dit Comité is nu uitsluitend saamgesteld uit vertegenwoordigers van Staten, meest hooggeplaatste ambtenaren. Een toevoeging van enkele personen met handel, industrie en landbouw bekend zou stellig aanbeveling verdienen. En dit Comité zou de opdracht moeten ontvangen om ontwerp-*tractaten* op te stellen over al die punten uit het Rapport der Conferentie, welke op elk gegeven oogenblik voor regeling vatbaar blijken. Niet alles in eens overhoop halen, maar stuk voor stuk de dingen voorbrengen, al naar gelang ze voor behandeling door een groep van Staten rijp geacht worden.

Langs dien weg kan inderdaad binnen enkele jaren op velerlei punten een gunstig resultaat worden verwacht.

Zou men er zich toe bepalen, om het Rapport der Conferentie aan de verschillende Staten toe te zenden zonder meer, dan krijgt men zonder

eenigen twijfel fraaie declaraties; „unconditional declarations", of declaraties met de bijvoeging „sans restriction" of „ohne Vorbehalt"; maar ten slotte voorshands weinig anders dan declaraties.

En zóó mag het niet gaan.

Er moet wat *gedaan* worden.

Zooals de publieke opinie voorlichting noodig heeft, zoo hebben de Regeeringen behoefte aan een prikkel om te handelen.

En die prikkel ligt in de toezending van ontwerp-conventies door den Volkenbond, met de gelijktijdige uitnoodiging aan de Staten om daarover te Genève te komen beraadslagen.

Een begin is daarmede reeds gemaakt door de op 17 October a.s. saamkomende diplomatieke conferentie inzake de opheffing van de in- en uitvoerverboden.

Dat begin is een goed begin. En als men op dien weg voortgaat, zullen de resultaten der Economische Conferentie reeds vrij spoedig zichtbaar kunnen worden.

Dit laatste is metterdaad een noodzakelijkheid.

Niemand minder dan de Engelsche gedelegeerde Layton wees er in een der commissie-vergaderingen op, dat, als er niet *spoedig* iets gedaan wordt aan de opheffing van allerlei handelsbelemmering, de toestand nog veel erger zal worden dan thans reeds het geval is. Er zijn landen, zoo ongeveer luidde zijn oordeel, die aan den tweesprong gekomen zijn, die nu moeten beslissen of zij den protectionistischen weg op zullen gaan, of volharden bij het stelsel, dat zij tot nog toe volgden. Sterke aarzeling is merkbaar.

Van het uitzicht op *resultaat* — zoo de heer Layton — zal de keuze die gedaan moet worden in belangrijke mate afhankelijk zijn. Het is niet twijfelachtig, welk land Layton op het oog had, toen hij dit zeide, maar ik ben overtuigd, dat zijn opmerking niet alleen voor dat bepaalde land geldt.

Kiest men echter, omdat er geen resultaat te verwachten zou zijn, voor den protectionistischen koers, dan begint ongetwijfeld een nieuwe wedloop en neemt het euvel steeds in omvang toe. Daarom is het zoo noodig, dat er *spoedig* resultaten zichtbaar worden.

* * *

Tot nog toe liet ik onvermeld tot welke conclusies de Conferentie in materiëelen zin gekomen is.

Over het industriëele deel van het program der Conferentie behoef ik niet te spreken, omdat het veld voor internationale actie daar zeer klein is gebleken.

Ook de landbouw-afdeeling geeft geen aanleiding er in het bijzonder bij stil te staan.

Het belang der Conferentie ligt in hetgeen werd overeengekomen met betrekking tot de handelspolitiek.

Unaniem sprak men zich uit:

tegen de herhaalde en soms plotselinge wijzigingen in de douanerechten;

tegen de inwerkingstelling van *tarifs de combat* of hooge algemeene tarieven als inleiding tot het openen van onderhandelingen met andere Staten;

tegen elk verschil in behandeling tusschen binnenlandsche en buitenlandsche producten, nadat deze laatste het verschuldigde invoerrecht voldaan hebben;

tegen uitvoerrechten op grondstoffen en, zoo zij — onder zeer bijzondere omstandigheden — geheven worden, in elk geval tegen de strekking om andere landen, die deze grondstoffen noodig hebben, in een inferieure positie te brengen voor wat betreft de vervaardiging van producten uit die grondstoffen;

tegen elke discriminatie op dit punt.

Daarentegen sprak men zich eenparig uit:

vóór de opheffing van in- en uitvoerverboden; daarbij pogingen, om door uitvoerrechten, contingenteering, sanitaire maatregelen, e.dgl. de gevolgen dier opheffing te neutraliseeren, vierkant veroordeelend, en eveneens zich kantend tegen de soms waargenomen practijk om door middel van contrôle op het geldverkeer ook het handelsverkeer te belemmeren;

vóór gelijke behandeling op het grondgebied van een Staat van vreemdelingen en nationalen voor zoover betreft het recht van vestiging en bewegingsvrijheid en voor een behoorlijke regeling der voorwaarden van bedrijfsuitoefening;

vóór vereenvoudiging van de douanetarieven door vermindering van het aantal tariefposten;

vóór de aanvaarding van een gemeenschappelijke nomenclatuur bij de saamstelling der tarieven;

vóór het in het leven roepen van een recht van appèl voor importeurs van goederen tegen beslissingen door douane-autoriteiten genomen;

vóór de verlaging der hooge tarieven, te beginnen met die tariefbarrières, welke in het leven geroepen werden met het oog op omstandigheden voortgesproten uit den oorlog;

vóór het sluiten van handelstractaten op langen termijn, zooals vóór den oorlog gebruikelijk was;

vóór de wederkeerige verleening van een onconditioneele meest-begunstigings-clausule met betrekking tot de douane-tarieven en verdere voorwaarden voor het handeldrijven;

vóór de meest wijde en liberale toepassing van de meest-begunstiging;

vóór uniforme beginselen inzake de interpretatie en den omvang van de meest-begunstigings-clausule met betrekking tot de douanerechten en andere heffingen;

vóór identieke tariefsystemen of tenminste vóór een gemeenschappelijke basis voor alle handelsverdragen;

vóór de wenschelijkheid eener arbitrageregeling, of verwijzing naar het Intern. Hof van Justitie van geschillen over de toepassing van de handelsverdragen.

* * *

Wie nu dat alles tegelijk onder handen zou willen nemen, zou zeer vermoedelijk niets tot een goed einde brengen. En reeds daarom alleen zal een zekere keuze in de volgorde noodzakelijk zijn.

Maar dat zal niet minder noodig zijn in verband met het feit, dat niet alle onderwerpen even belangrijk zijn, en dat ze ook niet alle in gelijke mate rijp zijn voor *dadelijke* oplossing.

Ik behoef wel geen tegenspraak te duchten, wanneer ik zeg, dat de verlaging van de excessieve tarieven in onderscheidene landen door ieder voorop zal worden geplaatst als van het allerhoogste belang. Maar tegelijk beseffen we, dat die verlaging het moeilijkst te verkrijgen zal zijn.

Er zijn verschillende methoden aanbevolen om er toe te geraken, maar geen dezer kon tot nog toe op voldoende instemming aanspraak maken.

De veel besproken en meest radicale, maar tegelijk ietwat fantastische oplossing, die der *tolunies,* is te Genève in het geheel niet behandeld.

Het *preferentiëel* systeem is wel even aangeraakt, maar toch niet meer dan dat.

En hetzelfde lot deelde het denkbeeld van Riedl, om tot een internationaal *plafond douanier* te komen.

De eenige gedachte, die van tijd tot tijd in de discussies naar voren is gekomen, was deze, dat men geleidelijk tot verlaging zou kunnen komen door de tegenwoordige tarieven, voor alle tegelijk, op een bepaalden datum met een zeker percentage te verminderen. Die behandeling, van tijd tot tijd herhaald, zou dan tenslotte tot het gewenschte resultaat voeren.

Uitgewerkt is die gedachte te Genève niet, en dat is verklaarbaar. Want als men aan die uitwerking toe komt, zal het wel blijken, dat ook deze methode op groote bezwaren zal stuiten. Het karakter toch der tarieven in de onderscheidene landen loopt zeer uiteen. Waar de heffingen hoofdzakelijk *fiscaal* van aard zijn, staat men tegenover zulk een algemeene vermindering geheel anders dan waar *protectie* het uitgesproken doel der tariefwetgeving is.

Ik geloof dan ook, dat men wel moet blijven zoeken en met grooten ernst zoeken naar een bruikbare methode om tot een gewenschte algemeene verlaging te komen, maar dat men *inmiddels niet moet nalaten* om andere zaken, waarbij men sneller tot een resultaat kan komen, ter hand te nemen.

En dan denk ik in de eerste plaats aan de verkrijging van een grootere stabiliteit in de handelsverhoudingen en aan een behoorlijke regeling van de meest-begunstiging.

Van Nederlandsche zijde is er te Genève op gewezen, dat *op het oogenblik* het eenige *practische* middel tot bevordering van de economische toenadering tusschen de verschillende landen nog te zoeken is in het sluiten van handelstractaten.

Voorop gesteld moet worden, dat de huidige tractaten voor het overgroote deel aan de te stellen eischen *niet* voldoen. Van de tractaten tusschen 1 Januari 1920 en einde Augustus 1926 gesloten, ruim 180 in getal, zijn er slechts 27, die voor langer dan een jaar loopen. Ruim 150 handelsverdragen zijn voor korteren tijd bindend, en vele van deze kunnen zelfs met drie maanden beëindigd worden.

Op die basis is geen stabiliteit in het handelsverkeer mogelijk en kunnen geen verbindingen van beteekenis tot stand komen. En dit te meer nog, omdat in meerdere van die tractaten geen definitieve cijfers met betrekking tot de tarieven zelf zijn vastgelegd.

Maar wat zoo *is,* is niet altijd zoo *geweest.*

Vóór den oorlog bestonden er talrijke tractaten, die voor den duur van 10 à 12 jaar gesloten waren en het is nu naar *die* practijk, dat we weer zoo spoedig mogelijk terug moeten.

De Conferentie heeft voorts den Raad van den Volkenbond aanbevolen, maatregelen voor te stellen, om te komen tot een „common basis" voor handelsverdragen. Dat sluit meer in dan de vaststelling van een algemeen geldenden tijdsduur, maar het sluit ook *dat* in.

Het volmaakte is in dit leven nimmer te verwachten en het betere is vaak een vijand van het goede.

Indien men er spoedig toe komen kon althans den tijdsduur van de handelsverdragen weer op het oude peil te brengen, zou men een belangrijke schrede voorwaarts gedaan hebben.

En daarbij zou zich dan moeten aansluiten de vaststelling van wat de Conferentie noemde „*clearly defined and uniform principles* as to the „interpretation and scope of the most-favoured-nation clause in regard „to customs duties and other charges."

De Conferentie heeft zich nadrukkelijk voor de vaststelling van zulke beginselen uitgesproken en daar aan toegevoegd, dat ze niet door allerlei kunstmiddelen verzwakt mochten worden.

Er is ter Conferentie nog al eens gesproken over de beteekenis van de economische toenadering voor het bewaren van den vrede tusschen de volkeren, en er is zelfs een speciale resolutie aangenomen om daar op te wijzen.

Dat is juist. Het is *vooral* juist in verband met de toepassing der meest-begunstiging. Een Staat, die deze toezegging ontvangt, verwacht met reden, dat hij niet bij anderen zal worden achtergesteld; dat alle voordeelen, die een derde ontvangen mocht, automatisch ook aan hemzelf ten goede zullen komen; dat er dus geen *discriminatie* zal voorkomen.

Het zondigen tegen dit eenvoudige en redelijke beginsel heeft dikwerf een ongunstigen invloed op politieke verhoudingen uitgeoefend.

Vraagt men mij dan ook, welk deel van de taak door de organen van den Volkenbond het eerst ter hand zouden moeten worden genomen, dan kan ik niet beter doen dan verwijzen naar de woorden uit het Rapport der Conferentie: „that States should enter into commercial treaties *for* „*long periods* guaranteeing *fair and equal* treatment as regards customs „duties and conditions of trading".

Dat te bereiken zou naar mijn oordeel het eerste punt van het program van den Volkenbond kunnen zijn. Omdat het op zichzelf van veel belang is, en omdat er uitzicht is, dat men op dit punt al vrij spoedig tot een resultaat zou kunnen komen.

En dat laatste is óók van belang.

Indien de Conferentie niet betrekkelijk spoedig althans tot eenig resultaat voert, verdwijnt de moreele invloed, die er van haar oordeel ongetwijfeld kan uitgaan.

En al is het waar, dat de verlaging van *excessieve* tarieven op zichzelf het *meest* noodige is, zoo lang men den weg niet duidelijk voor zich ziet, om die door een regeling van algemeenen aard te verkrijgen, doet men beter eerst de onderwerpen aan te vatten, die meer uitzicht op resultaat bieden.

Het gevolg daarvan behoeft niet te zijn, dat de andere aangelegenheden blijven rusten; maar zij mogen, omdat zij meer tijd vorderen, evenmin oorzaak zijn, dat datgene wat wel sneller afgedaan zou kunnen worden, lang op oplossing wachten moet.

* * *

Uit hetgeen ik gezegd heb, blijkt wel, dat ik van oordeel ben, dat de Volkenbond bij de uitvoering van de door de Conferentie aanvaarde beginselen een belangrijke taak te vervullen zal hebben.

Ik ga verder: zonder de medewerking van den Volkenbond komt er van dit alles voorshands heel weinig terecht!

De Bond nam het initiatief voor het bijeenroepen der Conferentie; hij moet het *behouden,* om tot het werkelijke resultaat te komen, dat wij allen wenschen.

Want dit mag niet over het hoofd worden gezien: de Conferentie van 1927 is niet de bekroning van een gewichtigen arbeid, ze is het begin daarvan. Ze moet ook niet worden gezien als een op zichzelf staande gebeurtenis, als een „isolated event", maar als een deel van doorgaanden arbeid op het terrein van de internationale saamwerking.

Daardoor wordt tenslotte ook onze waardeering bepaald.

Wie van deze Conferentie verwacht mocht hebben, dat ze in staat zou blijken om door het aangeven van een paar wondermiddelen den ontredderden economischen toestand van Europa in een handomdraai te verbeteren, moest natuurlijk teleurgesteld worden.

Zulke middelen bestaan niet.

We kunnen de vroegere welvaart eerst na vele jaren weer herwinnen,

wanneer we *hard werken, spaarzaam zijn,* en... we onszelf niet hinderen door allerlei schadelijke belemmeringen in het leven te roepen.

Of er in de na-oorlogsjaren overal hard genoeg gewerkt is, weet ik niet; of er genoegzame spaarzaamheid betracht is, daarover is minstens genomen twijfel geoorloofd; dat men den opbouw van Europa hinderpalen in den weg heeft gelegd, is echter zeker.

Daarop te hebben gewezen, is de eerste verdienste der Conferentie.

En in vrij duidelijke taal te hebben gezegd, wat men wèl behoort te doen, de tweede.

Wonderdokter kon ze niet zijn.

Een hygiënischen leefregel voorschrijven, dat kon ze en dat deed ze.

Maar... niet altijd kan men er op rekenen, dat de patienten de doktersvoorschriften getrouw opvolgen.

Daar is wel eens bijzonder toezicht voor noodig; aanmoediging soms ook.

En hier is het nu, dat de verwachtingen, die we van den Volkenbond koesteren, gaan meetellen.

Is er dus geen aanleiding om de resultaten van de Conferentie te hoog aan te slaan, er is nog minder reden om ze zonder beteekenis te achten.

Enkele harer uitspraken zijn, naar sommiger smaak, allicht wat vaag van inhoud; de inkleeding er van is er nog al eens op gericht om zekere nationale gevoeligheden te ontzien.

Daartegenover staan echter andere, die moeilijk forscher hadden kunnen luiden.

En als men dan in aanmerking neemt, dat volbloed protectionisten er even goed hun instemming mee hebben te kennen gegeven als vrijhandelaren, dan is de verwachting niet ongegrond, dat men over enkele jaren de Conferentie van 1927 zal zien als het keerpunt in de handelsbetrekkingen tusschen de volken van Europa.

Toch hoede men zich voor het denkbeeld, alsof *alleen* door de opheffing van internationale belemmeringen de economische depressie, die in Europa bestaat, verdwijnen zal. Dat zal slechts zoo kunnen zijn, indien die opheffing gepaard gaat met een bijzondere krachtsontwikkeling van allen, die betrokken zijn bij de productie en het ruilverkeer. Maar aan de ontplooiing van die energie mogen daarom, *ook binnen de grenzen van elk land,* geen onnoodige belemmeringen in den weg worden gelegd. Want ook daarop zou de restauratie van het economisch leven van Europa kunnen afstuiten.

* * *

En ten slotte — want ook dit moet gezegd — verwaarlooze men niet de beteekenis, die factoren van godsdienstig-zedelijken aard voor het economisch leven kunnen hebben.

Alleen als *alles* samenwerkt in de goede richting, mag worden gehoopt op het herwinnen van de plaats, die Europa eertijds in de wereld innam.

Gehoopt. Want 's menschen kunnen is begrensd en ook op dit terrein blijft waar het woord van den psalmist: „Zoo de Heere het huis niet „bouwt, tevergeefs bouwen deszelfs bouwlieden daaraan; zoo de Heere „de stad niet bewaart, tevergeefs waakt de wachter".

HET RAPPORT DER SOCIALISATIECOMMISSIE

DOOR

MR. J. W. NOTEBOOM.

Bijna zeven jaar lang heeft de Staatscommissie-Nolens, ingesteld bij K.B. van 11 Maart 1920 no. 56, met langere of kortere tusschenpoozen gearbeid aan de vervulling van hare opdracht: te onderzoeken door welke wettelijke maatregelen de voortbrenging en verdeeling van goederen meer dienstbaar kunnen worden gemaakt aan het algemeen belang. Toch, niettegenstaande dit lange tijdsverloop, bleef de arbeid onvoltooid. Het uitvoerig werkschema, dat de commissie bij den aanvang van haar onderzoek opstelde, was bij het stopzetten daarvan nog voor een belangrijk deel onuitgevoerd. En — wat erger is — tot bepaalde voorstellen als vrucht van hare werkzaamheden is de commissie niet kunnen komen.

Het rapport der commissie, dat korten tijd geleden het licht zag, moet dan ook bij eerste kennismaking een onbevredigenden indruk achterlaten. En wel in bijzondere mate bij hem, die verwacht heeft, dat de commissie aan het licht zou brengen feiten, waaruit zonneklaar de onhoudbaarheid van het tegenwoordig productie- en verdeelingsproces zou blijken; dat ze komen zou met een nieuw, uit oogpunt van het algemeen belang, meer aanbevelenswaardig stelsel; en dat ze lijnen zou trekken, waarlangs dit nieuwe stelsel met behulp van Overheidsmaatregelen in practijk zou kunnen worden gebracht.

Billijkheidshalve dient men zich echter bij het beoordeelen van het rapport op een eenigszins ander standpunt te stellen. Het was niet de roeping der commissie om tot groote maatschappelijke hervormingen te prikkelen. Integendeel. Haar taak was juist den onstuimigen drang naar hervormingen, die goeddeels in den revolutionairen na-oorlogstijd zijn oorsprong vond, in een veilige bedding te leiden; de ver reikende wenschen op sociaal en economisch gebied te werpen in de zeef van het nuchter en door de ervaring voorgelicht verstand en straks te zien, welke wenschen na die zifting overbleven en voor verwezenlijking — desnoods met Overheidshulp — vatbaar zouden zijn.

En, zoo beschouwd, is de arbeid der commissie — hoe onvolledig

deze ook moge zijn en met hoe weinig tastbaar resultaat ook bekroond — wellicht toch niet tevergeefsch geweest.

* * *

Tot recht verstand van de beteekenis van den arbeid dezer Staatscommissie is het noodig in herinnering te brengen de geschiedenis, die aan het instellen der commissie is voorafgegaan.

De economische crisis gedurende de oorlogsjaren had de bezwaren tegen de vrije concurrentie op een zeer gevoelige wijze blootgelegd. De schaarschte aan goederen, voornamelijk het gevolg van de moeilijkheden, die de aanvoer van buiten ter aanvulling van onze eigen productie ondervond, eenerzijds en de vermindering der geldswaarden, als gevolg van de toeneming van het ruilmiddel anderzijds, hadden de prijzen der eerste levensmiddelen tot een ongekende hoogte opgedreven, zonder dat de geleidelijke stijging van loonen en salarissen daarmede steeds gelijken tred wist te houden.

Het gevolg was een enorme stijging der winsten, voor een belangrijk deel ten gunste van een groep van „nouveaux riches", die op broddronken manier van haar gemakkelijk verworven bezit profiteerde; doch aan den anderen kant bittere nood bij een belangrijk contingent der bevolking. En dit proces werd door een sterke bedrijfsconcentratie, dikwijls gepaard met monopolievorming, nog in de hand gewerkt.

Wel scheen het een oogenblik, alsof het einde van den oorlogstoestand, toen achtergehouden goederenvoorraden weer op de markt werden gebracht, eenige verademing zou brengen. Doch al spoedig zette opnieuw een prijsstijging in en bracht, zoo hier te lande als in het buitenland, een harde ontgoocheling.

Die tegenslag was trouwens niet te verwonderen. Meer dan vier jaar lang hadden de oorlogvoerende mogendheden een groot deel van het voor de productie bestemd kapitaal voor oorlogsdoeleinden bestemd. En, wat misschien nog fataler heeft gewerkt, de oorlog had jaren lang millioenen handen aan den productieven arbeid onttrokken, waardoor de noodzakelijke toeneming van de productiemiddelen was gestremd. En zoo bleken bij het einde van den oorlog de bronnen van welvaart niet toereikend meer om in de behoeften der Europeesche bevolking te voorzien.

Vandaar dat prijsstijging onvermijdelijk was. En deze prijsstijging werd, met name ook in ons land, in de hand gewerkt door de nog altijd toenemende hoeveelheid ruilmiddelen; ten deele ook door den stijgenden loonstandaard; maar zeker niet het minst door de nog uit den oorlog stammende stroefheid in het verkeer, waardoor aanvoer van goederen uit het buitenland werd belemmerd en prijsopslag mogelijk bleek, die bij vrije mededinging van het buitenland zou zijn uitgesloten geweest.

De economische toestand was in hooge mate onbevredigend.

Is het dan wonder, dat de critiek op de productie en verdeeling der

economische goederen meer dan ooit te voren een weerklank vond bij de bevolking en plannen tot verbetering of vernieuwing van het tegenwoordig systeem als paddenstoelen uit den grond verrezen?

Uit dien tijd dagteekent de poging om de reeds uitgebreide crisiswetgeving aan te vullen met een wet tot bestrijding der duurte, waarvan het ontwerp in November 1919 bij de Tweede Kamer werd ingediend, doch na een behandeling van enkele maanden door dat college verworpen werd. Maar dan ook openbaart zich een vernieuwde belangstelling voor plannen tot publiekrechtelijke en economische bedrijfsorganisatie. En in socialistische kringen treedt in een nieuw kleed een oude leuze naar voren: socialisatie der bedrijven.

Duitschland gaf het voorbeeld. Daar had de revolutie de sociaaldemocratische leiders aan het roer gebracht en hen geplaatst voor de niet gemakkelijke taak om de socialistische idealen in werkelijkheid om te zetten. Daar had reeds de „Sozialisierungskommission" haar „vorläufiger Bericht über die Frage der Sozialisierung des Kohlenbergbaues" uitgebracht. En, onder den indruk van de macht van het groot-kapitaal en het nooodlot der crisis, waren daar zelfs geleerden als Karl Bücher en Rob. Wilbrandt het collectief bezit der productiemiddelen gaan zien als het middel bij uitnemendheid ter bescherming van arbeider en consument.

En evenals Duitschlands revolutie de S.D.A.P. hier te lande had verlokt om de revolutiezweep te doen knallen, evenzoo ging het ook toen socialisatie de leuze werd. Ook in ons land zal — zoo decreteerden de S.D.A.P. en het N.V.V. in het bekende duurtemanifest — „in navolging van andere landen, een spoedig en stevig begin moeten worden gemaakt met de socialisatie." En ook op andere wijze dan door middel van manifesten en volksmeetingen poogde men dit stevig begin „naderbij te brengen". Zoo was het de heer Wibaut, die in een nota bij het rapport der Staatscommissie inzake de duurte, aandrong op een „zeer diepgaande" enquête naar de bedrijfsvoering en de prijsvorming op een aantal voorname gebieden van voortbrenging ter voorbereiding van de socialisatie. En later kwam het bekende socialisatierapport der S.D.A.P., waarin de lijnen voor naasting van verschillende belangrijke bedrijfstakken reeds waren uitgestippeld en aldus een meer concrete uitwerking aan de socialisatieleuze geschonken werd.

Trouwens, reeds voordat dit rapport het licht had aanschouwd, wist de socialisatieleuze haar weg naar de Staten-Generaal te vinden. Dit bleek reeds bij de begrootingsdiscussie in November 1918 en later in 1919 bij het duurtedebat, toen de interpellatie van Mr. Sannes culmineerde in diens vraag aan de Regeering om, ter voorbereiding van een socialisatie „op behoorlijke schaal", een onderzoek te doen instellen naar de mogelijkheid van een planmatige organisatie van het economische leven, alsmede naar de wijze, waarop deze zou moeten plaats hebben, ten einde zoowel een grootere productie als een goedkooper product te verkrijgen. [1])

Vooral echter bij de begrootingsdebatten in het najaar van dat jaar stond de socialisatieleuze in het midden der belangstelling.

Reeds voor den aanvang der beraadslagingen zag de leider der vrijzinnig-democraten, Mr. Marchant kans de sociaal-demovraten den wind uit de zeilen te nemen door het indienen van een motie, waarin geconstateerd werd, dat de wensch naar socialisatie van bedrijven een diepen indruk in breede kringen van het volk maakt en de Regeering werd uitgenoodigd de mogelijkheid van verwezenlijking van dezen wensch aan een onpartijdig onderzoek van een Staatscommissie te onderwerpen.[2])

Toch lukte het de sociaal-democratische fractie nog haar vrijzinnig-democratische buurvrouw te overbieden. De motie-Troelstra drong aan op het instellen van een enquête naar de trustverschijnselen hier te lande ter voorbereiding van de socialisatie. Doch de Kamer viel de Regeering bij en weigerde de S.D.A.P. op dien weg te volgen. Een standpunt, dat zij later getrouw bleef, toen zij (17 Maart 1925) afwees het initiatief-ontwerp van het sociaal-democratisch kamerlid Dr. v. d. Waerden c.s. tot toekenning van een enquêterecht aan de Staatscommissie-Nolens.[3])

Meer succes had de heer Marchant, al verkreeg hij ook niet het begeerde onderzoek naar de al of niet wenschelijkheid van socialisatie. De critiek der Kamer, met name de rede van den heer Schouten, had te duidelijk de vaagheid en onbelijndheid van deze socialisatieleuze aan den dag gebracht. En de Regeering verklaarde dan ook nadrukkelijk een dergelijk speciaal onderzoek niet te wenschen.

Daarmede werd intusschen niet elk onderzoek van Staatswege naar de mogelijkheid van verbetering van het huidig productie- en distributieproces afgewezen.

Minister Ruys de Beerenbrouck maakte onderscheid tusschen tweeërlei, n.l. eenerzijds een onderzoek naar de vraag, hoe den arbeider meer medezeggenschap moet worden verleend; anderzijds een onderzoek betreffende het meer dienstbaar maken van productie en distributie aan het algemeen belang.

Het eerste onderzoek behoorde, volgens den Minister, opgedragen te worden aan een speciale commissie in den Hoogen Raad van Arbeid, welk college toen nog nauwelijks in de kinderschoenen stond. Dit is dan ook geschied, met het gevolg dat reeds geruimen tijd geleden een tweetal rapporten resp. over de collectieve arbeidsovereenkomst en de bedrijfsorganisatie het licht hebben gezien.

Wat het tweede vraagpunt aangaat, verklaarde Minister Ruys zich niet tegen een eventueelen wensch van de Kamer naar onderzoek door een Staatscommissie te zullen verzetten, hoewel hij zuchtend moest erkennen, dat die opdracht nog vrij vaag en vooral buitengewoon omvangrijk zou zijn.[4])

Die verklaring was voor Mr. Marchant het sein van wijziging van zijn motie. De nieuwe redactie repte niet meer van socialisatie doch

behelsde de uitnoodiging tot het instellen van een Staatscommissie voor het door Minister Ruys bedoelde onderzoek. En toen de Kamer op 21 November 1918 deze motie met 55 tegen 11 stemmen aanvaardde, gaf de Regeering aan de uitnoodiging gevolg en kon de commissie-Nolens in Maart 1920 haar taak aanvangen.

* * *

Gelet op deze voorgeschiedenis, maakt de commissie-Nolens geen aanspraak op den naam van socialisatiecommissie. Toch werd ze in de wandeling kortheidshalve vaak zoo aangeduid. En die benaming lijkt bij kennisneming van het rapport nog niet zoo geheel ten onrechte gekozen. De natuur is ten deze sterker geweest dan de leer. Want niet slechts werd een speciaal hoofdstuk aan de socialisatie gewijd, doch ook in de andere hoofdstukken is het telkens weer de socialisatiegedachte, die voor- en tegenstanders uit den hoek lokt. Geen maatregel wordt besproken, of het socialisatiedogma treedt op het tapijt en jaagt voor- en tegenstanders in het harnas. En het inleidend hoofdstuk, waarin de commissie een algemeene bespreking wijdt aan de aanbevolen middelen tezamen, is feitelijk niet veel anders dan een discussie over de wenschelijkheid van socialisatie.

* * *

Het onderzoek vangt aan met een opsomming en groepeering van de middelen, die in het algemeen worden aanbevolen tot het meer dienstbaar maken van productie en verdeeling aan het algemeen belang. En de commissie onderscheidt die middelen in twee groepen.

A. De middelen, die ten doel hebben wijziging te brengen in de organisatie van het bedrijfsleven, zoowel in productie als in distributie.

En tot die groep rekende zij: 1. socialisatie van bedrijven; 2. nationalisatie of overheidsexploitatie; 3. gemengd bedrijf van Overheid en particulieren; 4. coöperatie; 5. contrôle van de Overheid op de bedrijven, waaronder de commissie ook begreep de publiekrechterlijke en economische bedrijfsorganisatie.

B. De middelen, die beoogen wijziging te brengen in de verdeeling van het maatschappelijk inkomen.

Eigenlijk lag deze groep buiten de arbeidssfeer der commissie. Haar opdracht sprak van *goederen*verdeeling, niet van verdeeling van het maatschappelijk inkomen. Doch, dank zij een ruime uitlegging van haar opdracht, wist de commissie ook deze groep binnen de grenzen van haar onderzoek te brengen en deelde ze als volgt in: 1. verdeeling van het bedrijfsinkomen door *a.* regeling van loon en salarissen, *b.* vergoeding van kapitaalgebruik, *c.* verdeeling van de winst; 2. uitkeering op lage inkomens; en 3. fiscale heffingen.

Het lag in de bedoeling der commissie om, vóór het speciaal onderzoek betreffende elk middel afzonderlijk, eerst de eerste groep middelen ge-

zamenlijk te onderzoeken en te toetsen aan het algemeen belang. En om dit onderzoek vruchtdragend te doen zijn werd het „algemeen belang" verdeeld in verschillende onderdeelen n.l. *a.* kapitaalvorming; *b.* verhoogde productiviteit; *c.* economische werkwijze: bedrijfsinrichting, transport van grondstoffen of goederen; *d.* economische distributie; *e.* prijsvorming; *f.* qualiteit van het product; *g.* afzet der voorziening van het eigen land met de meest nuttige en noodige goederen; *h.* afzet ten bate van het meest doelmatig ruilverkeer; *i.* behoorlijke loonen en salarissen; *j.* winst-afdracht als belasting en anderszins.

Het resultaat dier algemeene beschouwing beantwoordt, naar wij reeds opmerkten, echter niet aan de gestelde verwachting. Feitelijk beperkt het onderzoek zich hier uitsluitend tot de vraag, of het eerste middel, de socialisatie, al of niet geschikt is om het algemeen belang uit het oogpunt van kapitaalvorming, verhoogde productiviteit enz. te dienen.

Intusschen behoort het overzicht dezer discussies tot het belangrijkste deel van het rapport. En wij zullen ons daarom in de hiernavolgende bladzijden vooral bij dit algemeen onderzoek bepalen.

* * *

Nog was dit onderzoek niet begonnen, of reeds trad in de commissie de vraag naar voren, wat toch wel de wezenskenmerken der socialisatie zijn. Een vraag, die niet vreemd klinkt voor wie zich de uiteenloopende en wisselende meeningen omtrent het begrip socialisatie herinnert. De vage omschrijving van de Duitsche Sozialisierungskommission, die sprak van „eene beweging in de richting van de ten behoeve van een volksgemeenschap planmatig gedrevene en gecontroleerde volkshuishouding" deed eigenlijk niet veel meer verwachten dan rationaliseering van het bedrijfsleven van Overheidswege. Doch men zou de S.D.A.P. ten onzent onrecht doen haar wenschen op economisch gebied slechts tot verbetering van de bedrijfsmethoden te beperken. En waagt men het om de socialisatie te vereenzelvigen met Overheidsexploitatie, met het brengen van de fabriek aan de arbeiders of zelfs met pogingen om de arbeidsopbrengst ten volle aan de werknemers te doen toekomen, dan zal men altijd een groep uit de bont geschakeerde rij der voorstanders van de socialisatie tegenover zich vinden.

De Staatscommissie nam kortweg het besluit de socialisatie bij hare besprekingen op te vatten in den zin, dien het rapport der S.D.A.P. daaraan geeft en door de voorstanders der socialisatie werd aangeduid als „doelbewuste vermaatschappelijking van het bedrijfsleven, het onttrekken van de voortbrenging aan het maken van particuliere winst en het richten der voortbrenging op het algemeen belang, waarbij de eigendom der productiemiddelen aan de gemeenschap of zijn organen komt."

Toch, ook daarmede was zij er nog niet, getuige de haast op een klacht gelijkende opmerking van de commissie over een drietal vragen, die bij de algemeene beschouwingen bij voortduring een onoverbrugbare kloof trokken tusschen voor- en tegenstanders der socialisatie.

Door de eerste vraag: hoe de mensch zich tengevolge van de eventueel gewijzigde productie-omstandigheden zou gedragen, werd al dadelijk de eene levensbeschouwing tegenover de andere geplaatst.

Eenerzijds de marxistische, die bij een wijziging der economische omstandigheden volgens het schema der S.D.A.P. ook een veranderde mentaliteit bij den mensch construeert.

Doch anderzijds de opvatting van hen, die tegenover dit marxistisch dogma de aandacht vestigden op de ondervindingen in Duitschland en in ons land opgedaan, blijkens welke in de bedrijven, die meer rechtstreeks voor de gemeenschap werken, de lust tot arbeiden in geen enkel opzicht grooter is dan in bedrijven, waar het maken van winst door particuliere ondernemers op den voorgrond staat.

Een tweede moeilijkheid leverde de vraag op, of de socialisatie, gesteld dat zij in theorie aanvaard werd, wel practisch uitvoerbaar zou zijn, wanneer die socialisatie niet aanstonds reeds internationaal zou worden opgezet en doorgevoerd.

Als derde moeilijkheid bracht de commissie naar voren de omstandigheid, dat bij vergelijking van het kapitalistisch stelsel met de socialisatie, een bestaand en zich ontwikkelend feiten-complex gesteld werd naast en dikwijls tegenover een stelsel dat — althans naar de meening der voorstanders ervan — nog niet in concreten vorm aanwezig is.

Het door de commissie aanvaarde hulpmiddel om aan het omschrijven van het begrip socialisatie te ontkomen bleek reeds ontoereikend. Men wenschte al dadelijk een meer concrete uiteenzetting dan het rapport der S.D.A.P. geeft.

Niet alleen in theorie, maar ook practisch wenschte een deel der commissie te weten, wat de socialisatie eigenlijk is en in welk opzicht het verschilt van Overheids-exploitatie.

En het is ons niet gelukt om een afdoend antwoord op deze vraag in het rapport der Staatscommissie te vinden.

* * *

Bij zoo groote onzekerheid doet sympathiek aan de eenstemmigheid, waarmede de leden der commissie allen opkomen voor de noodzakelijkheid van kapitaalvorming. Doch overigens wekt die eenstemmigheid geen bijzondere belangstelling. Want gedurende de laatste jaren heeft vrij algemeen de overtuiging baan gebroken, dat het slechts bij uitbreiding van het productief kapitaal mogelijk is, de aanwassende bevolking bestaansmiddelen te verschaffen.

Zelfs in het rapport der S.D.A.P. werd deze stelling niet betwist. Stelde deze partij de groote schare van arbeiders in uitzicht, dat bij verwezenlijking van haar ideaal de productie aan de particuliere winstmakerij zou zijn onttrokken met de daaraan voor hen, zij het ook niet onmiddellijk, verbonden materieele voordeelen en waarborgde zij daarnevens aan de lagere en hoogere technici, ingenieurs en dergelijke, en met

name ook aan de eigenlijke bedrijfsleiders „een aantrekkelijke positie in het gesocialiseerd bedrijf" — zij deed aan dit aanlokkelijke toekomstbeeld de hoopvolle verwachting voorafgaan, dat de productiviteit der gesocialiseerde maatschappij grooter en de kapitaalverspilling kleiner zouden blijken dan die van de kapitalistische, zoodat er nog een behoorlijk deel der winst voor kapitaalvorming zou kunnen worden aangewend.

En dit blijde optimisme vinden we ook bij de voorstanders der socialisatie in den kring der Staatscommissie terug.

Vraagt men, waarop dit optimisme steunt, dan vindt men echter niet veel meer dan de fictie, dat bij gewijzigde economische omstandigheden de zucht naar het dienen van eigen belang zal plaats maken voor een algemeenen gemeenschapszin.

Die gemeenschapszin zal wonderen doen.

In het tegenwoordig economisch stelsel werkt de mensch in de eerste plaats voor zijn eigen belang, n.l. om te voorzien in het levensonderhoud van zich en de zijnen. Hij poogt door spaarzaamheid zijn verdiensten nog te vermeerderen en iets weg te leggen voor den kwaden dag. En door dezen arbeid — waarmede hij volstrekt niet in de eerste of voornaamste plaats de gemeenschap zoekt te dienen — bevordert hij het gemeenschapsbelang toch in hooge mate, wijl vrucht van zijn inspanning is nieuw kapitaal, waarover hijzelf de beschikking heeft doch waardoor zijn medemensch in de gelegenheid wordt gesteld door arbeid een bestaan te veroveren.

In de gesocialiseerde maatschappij zal het anders toegaan.

De mensch, leider zoowel als arbeider, zal in het gesocialiseerde bedrijf door gemeenschapszin worden beheerscht.

Niemand zal een grooter aandeel van de opbrengst van het geproduceerde verlangen dan het belang der gemeenschap toelaat. Ieder zal tevreden zijn met hetgeen de gemeenschap hem toekent. Zoo zal het de gemeenschap gelukken een belangrijk deel van de winst, die zij maakt, ter zijde te leggen als reserve en het dus te bestemmen voor kapitaalvorming. En daarom vervalt vanzelf het individueele sparen. Ieder zal mogen opmaken wat de gemeenschap hem toekent. En de gemeenschap zal wel zorgen, wanneer ouderdom of tegenslag komt.

Gedreven door liefde tot de gemeenschap en in het besef, dat de bedrijfswinst niet langer aan den patroon toevalt, zal de mensch, en speciaal de arbeider, veel meer energie ontplooien dan te voren en dus de productiviteit van de menschelijke arbeidskracht tot een ongekend hoog peil opvoeren.

Voorts zal de socialisatie, met voorbijgaan van nationale en individueele belangen, de inrichting van de bedrijven, de werkwijze, het transport van grondstoffen en goederen, het aan de markt brengen der producten, ja zelfs de plaats waar de industriën, de landbouw- en handelsbedrijven enz. worden gevestigd, aldus regelen en vaststellen, dat het economisch rendement zoo groot mogelijk zal zijn.

Uitbuiting van de consumenten door nationale of internationale prijs-

afspraken zal natuurlijk, tegelijk met de ondernemingswinst, komen te vervallen.

De kwaliteit der producten zal, wanneer de gemeenschap de leiding heeft, nimmer iets te wenschen overlaten.

En, dank zij de verhoogde energie en de sterk gerationaliseerde productie en distributie, zal de opbrengst van het gesocialiseerde bedrijf in die mate toenemen, dat — ook bij behoorlijke reservevorming — verhooging van loonen en salarissen mogelijk zal zijn.

Ja zelfs zal een deel der winst bestemd kunnen worden voor de openbare kassen, teneinde deze in staat te stellen om — zonder belastingheffing — allerlei nuttige gemeenschapsuitgaven te doen.

* * *

Zoo ongeveer luidt het programma, dat ook in het rapport der Staatscommissie door de voorstanders der socialisatie wordt ontwikkeld. En het klinkt bij het eerste hooren wel heel mooi.

Doch gelukkig verneemt men in het rapport ook een meer nuchteren toon, die tot de werkelijkheid terugroept.

Het socialistisch toekomstideaal wordt opgetrokken op den grondslag van een straks te verwachten gemeenschapszin. Doch wat zal er van de maatschappij terecht komen, indien na de onteigening der productiemiddelen die verwachting een desillusie worden zal?

Men spreekt van kapitaalvorming in de gesocialiseerde maatschappij. Maar zal de mensch, wanneer de mogelijkheid om door vlijt en zuinigheid de beschikking te verkrijgen over kapitaal ten gunste van zichzelf en zijn nakomelingen, en dus de prikkel tot spaarzaamheid verdwijnt, bereid blijken om eigen behoeften opzij te zetten, ten einde de gemeenschap in staat te stellen een deel der winst voor kapitaalvorming te reserveeren?

De vrees is niet gering, dat de deelnemers aan de productie in die omstandigheden de opbrengst van het product ten eigen bate zullen aanwenden. „Wanneer toch" — zoo hoort men in het rapport van andere zijde opmerken — „het sparen door de particulieren geen reden van bestaan meer heeft, zal ook van het sparen door de gemeenschap — en de gemeenschap is toch niets anders dan de som der individuen — zeer weinig terecht komen. Terwijl thans de drang om de opbrengst van het product te verdeelen, wordt geremd door den drang om te sparen, zal dan het directe belang om het kapitaal te verbruiken slechts een verwijderd gemeenschapsbelang tegenover zich vinden."

En zal inderdaad de productiviteit van de menschelijke arbeidskracht worden opgevoerd? Er bestaat grond om juist het tegenovergestelde te verwachten.

De commissie is het er over eens, dat een inzinking van arbeidslust en van de bekwaamheid tot arbeiden valt waar te nemen. En zij wijt die, voorzoover hier geen sprake is van een oorlogsverschijnsel, aan de techniek der productie.

Doch de socialisatie zal die oorzaak niet wegnemen doch juist verscherpen. Want de socialisatoren zijn ook pleitvoerders voor rationaliseering der productie, dus ook voor krachtiger specialiseering en arbeidsverdeeling met daarmede saamgaande versterking der technische toerusting.

En inplaats van een arbeidsvreugde, die haar oorsprong vindt in de erkenning van het goddelijk karakter van het beroep, kunnen zij niet anders bieden dan hun geloof in den toekomstigen gemeenschapszin, die den arbeid in het gemeenschapsbedrijf zal moeten adelen en de energie van arbeiders en leiders tot grooter ontplooiing zal moeten brengen.

Die gemeenschapszin zal trouwens ook de prikkel moeten zijn voor een meer economische productie en distributie. Want het persoonlijk winstbejag — de drijfveer in het kapitalistische stelsel — legt, naar de voorstanders der socialisatie meenen, bij de productie en vooral bij de distributie der goederen een groote mate van verkwisting aan materiaal en energie aan den dag. „Tal van technische verbeteringen blijven" — zoo zeggen zij in het rapport — „achterwege, omdat het winstbelang der ondernemers de invoering ervan niet raadzaam doet schijnen. In het Socialisatierapport van de S.D.A.P. werden voorbeelden genoemd van ontstellend groote aantallen groenten- en aardappelhandelaars, kruidenierswinkels en melkslijters, die de productie noodeloos kostbaar maken. Achterlijke bedrijven worden gehandhaafd, terwijl het bij doelmatige concentratie van bedrijven en door gemeenschapsbelang gedicteerde bedrijfsleiding mogelijk zou zijn, de productie te voeren op de meest economische wijze en met de verst doorgevoerde besparing."

De „door gemeenschapsbelang gedicteerde bedrijfsleiding" zal dus blijkbaar een offer moeten vragen van den gemeenschapszin dier kleine industrieelen en neringdoenden, die door de bedrijfsconcentratie uit hun bedrijven worden gestooten, waarbij echter — ook in het rapport wordt hierop gewezen — het gevaar voor politieke partijdigheid niet geheel denkbeeldig is.

Billijkheidshalve zij hierbij opgemerkt, dat de voorstanders van socialisatie blijkbaar geen rigoureuze maatregelen bij het verwezenlijken van hun plannen wenschen. Zij willen slechts „een aanvang maken met de socialiseering van die bedrijven, die reeds thans daartoe rijp schijnen te zijn d. w. z. die een zekere mate van concentratie vertoonen en wier product, als algemeen noodig, voor gesocialiseerde voortbrenging het eerst in aanmerking komt". Zij verwerpen kunstmatige organisatie van het bedrijfsleven en verklaren integendeel juist te willen gaan in de lijn van de ontwikkeling der productieverschijnselen.

Maar hiermede tasten zij ook juist het argument, ontleend aan hunne critiek op de kapitalistische productie- en distributiemethode, bij den wortel aan. Want nu wil men socialiseeren de bedrijven, waarin reeds door trust- en kartelvorming vrijwillig concentratie en rationalisatie van productie en distributie heeft plaats gevonden, terwijl juist de zeer ver-

brokkelde en dus, althans volgens de socialisatoren, zeer oneconomische bedrijven en bedrijfjes worden ontzien. Op die manier wordt de socialisatie juist daar toegepast, waar ze op dien grond volstrekt niet noodig is.

Trouwens, het is volstrekt niet zoo zeker, dat een steeds verder gaande rationaliseering van productie en distributie op den duur een werkelijk economisch voordeel zal blijken.

In het algemeen — zoo lezen we in het rappart — beziet men de economische werkwijze teveel als een technisch probleem en verwaarloost men de sociaal-economische zijde van het vraagstuk.

„In haar diepste wezen is het probleem van de meest economische werkwijze er niet een van techniek doch van den kostprijs. Wanneer men deze stelling aanvaardt, dan is het tevens duidelijk, dat men onmogelijk van bovenaf door redeneering kan vaststellen, welk bedrijfstype op de meest economische wijze werken zal, m. a. w. welk bedrijfstype het hoogste rendement zal afwerpen. In tal van gevallen zal een sterke centralisatie en concentratie niet leiden tot het hoogste rendement en zal het goedgeleid bedrijf van kleiner type het op den duur winnen.

„Men acht dan ook een van boven af geregelde productie een gevaar voor de economie van het bedrijf en beroept zich op de ervaringen in den oorlog in dit opzicht ook hier te lande opgedaan.

„Doch ook wanneer men het thans behandelde probleem beschouwt van den technischen kant, dan nog acht men een planmatige productie tot mislukking gedoemd, omdat technische verbeteringen in zeer vele gevallen niet kunnen worden gedecreteerd, doch moeten groeien uit de sociaal-economische omstandigheden.

„De groei der vakbeweging der arbeiders en de sociale wetgeving hebben tot nu toe bijna steeds een prikkel voor de ondernemers opgeleverd om door technische vervolmaking het rendement te behouden.

„Men waarschuwt er met klem tegen zich te laten meevoeren door de meening, dat theoretisch geconstrueerde besparingsmogelijkheden bij de toepassing inderdaad tot groote economie zullen leiden: de practijk spot maar al te dikwijls met theoretische verwachtingen."

Hierbij komt voorts nog dit bezwaar, dat een afdoende rationaliseering ook internationaliseering van productie en distributie eischt. Nationale belangen moeten dan ook, wil het toekomstideaal der socialisten verwezenlijkt worden, aan de belangen der wereldeconomie worden opgeofferd. Een wereldorgaan zal omtrent de kapitaalaanwending moeten beslissen en — ongeacht de nationale wenschen — moeten beslissen in welk land het beschikbaar kapitaal voor industrie, landbouw e.d. zal worden bestemd.

Doch, wie durft bij het zien van den economischen strijd tusschen de verschillende natiën, een dergelijk nationaal altruïsme als grondslag voor een economisch stelsel te aanvaarden?

Of moet dan maar — gelijk de socialisten willen— voorloopig alleen „nationaal" worden gesocialiseerd? Het is duidelijk, dat bij een dergelijke

oplossing de verwachte voordeelen van een gesocialiseerde productie en distributie goeddeels verloren gaan. Maar bovendien, inplaats dat, gelijk de voorstanders verwachten, internationale socialisatie zal worden voorbereid door en groeien uit de nationale socialisatie, staat integendeel te vreezen, dat de nationale socialisatie het grootste beletsel wordt voor de economische samenwerking der volkeren en een bron van hevige internationale conflicten en economische oorlogen zal zijn, terwijl het gevaar niet denkbeeldig is, dat de economische belangen der verschillende landen niet meer aanleiding zullen zijn tot individueelen concurrentiestrijd tusschen particulieren doch tot rechtstreeksche oneenigheid tusschen de Staten zelve.

Tegenover deze ernstige bedenkingen kunnen de socialisatoren niets anders plaatsen dan hun geloof in het historische materialisme, dat ook op internationaal gebied hare werking zal doen gelden. Zij verwachten op het gebied der internationale samenwerking eenzelfden omkeer van gedachten als die, welke door het voortschrijden der socialisatiedenkbeelden plaats zal grijpen in de mentaliteit der individuen, n.l. „een groeiende gemeenschapszin, een wereldsolidariteit." *„Gelooft men daar niet in, dan"* — zoo luidt het vonnis dat zij bij gebrek aan argumenten over hun opponenten vellen — *„dan is men zonder meer tegenstander der socialisatie, ook hier spreekt de wereldbeschouwing het laatste woord."* [5])

Ook ten aanzien van de prijsvorming is het weer de gemeenschapszin, die de gesocialiseerde maatschappij in de goede lijn zal moeten houden. In het vrije bedrijf is in laatste instantie het streven naar winstbejag de beslissende factor bij de prijsbepaling met als correctief de concurrentie of, ingeval van monopolievorming of prijsafspreken, Overheidsmaatregelen. Doch in het gesocialiseerde bedrijf treedt de gemeenschapszin in de plaats van het persoonlijk belang.

Zal nu die gemeenschapszin een betrouwbaar richtsnoer zijn?

Een afdoend antwoord op deze vraag is in het rapport niet te vinden. Doch wel verschaft het gegevens, die alleszins grond geven voor twijfel.

De functie, die thans de prijs vervult bij de kapitaalvorming, zal — volgens de socialisatoren — bij de socialisatie aldus worden opgevat: „vooreerst zal begonnen worden met stevige vermogensheffingen en staatserfrecht, maar op den duur zal in den prijs een element moeten schuilen voor de kapitaalvorming. Het gevormde kapitaal zal echter geen ondernemerswinst kweeken, doch alleen werkzaam zijn voor uitbreiding der voortbrenging in gemeenschapsbeheer."

De gemeenschap zal dan echter een van beiden moeten doen:

òf de prijzen zoo hoog stellen, dat er een behoorlijke „gemeenschapswinst" overblijft voor kapitaalvorming; een stelsel, zooals thans in verschillende gemeentebedrijven, die groote winsten aan de gemeentekassen uitkeeren, b.v. te Amsterdam, wordt gevolgd; doch bij toepassing daarvan is het de vraag, of de consumenten eenig voordeel van die nieuwe prijsvorming zullen genieten;

òf onder druk van het consumentenbelang zullen de prijzen zoo laag worden gesteld, dat er van de kapitaalvorming niets terecht komt; maar bij een zoo overheerschenden invloed van het consumentenbelang zou er zelfs gevaar dreigen voor kapitaalvernietiging; de gemeenschapsorganen zouden door vermogensheffing en staatserfrecht gemakkelijk verworven kapitaal wellicht gaan bezigen tot verlaging der prijzen beneden den kostprijs, teneinde de consumenten van de heilbrengende werking der socialisatie te overtuigen.

Voorts wordt verbetering van de kwaliteit der producten van de socialisatie verwacht. En inderdaad zal ze een ver reikende Overheidscontrôle op de productie brengen. Doch tegelijk neemt zij weg de concurrentie en den winstprikkel, die — al mogen er misbruiken zijn — tot dusver toch verreweg de beste middelen gebleken zijn tot verbetering van de kwaliteit. En dit juist schept het gevaar, dat de monopolistische bedrijven — en als zoodanig zijn toch de gesocialiseerde bedrijven gedacht — op den duur slechte kwaliteiten zullen leveren. In een gesocialiseerde maatschappij zal er — gelijk sommige leden der commissie opmerkten — „geen drang bestaan naar nieuwe vindingen, omdat den menschen eenvoudig geen keus wordt gelaten, zij moeten maar nemen wat hun wordt aangeboden. Het gemonopoliseerde bedrijf heeft de neiging zich „satisfait" te gevoelen."

Of zal ook hier weer de gemeenschapszin verrassingen laten zien? Let men op het voornemen der socialisatoren om — ook al weer met het oog op een economische productie en distributie — den producenten en consumenten te decreteeren welke soorten en welke kwaliteiten zij moeten verkoopen en gebruiken, dan lijkt dit niet zeer waarschijnlijk. De distributiewetgeving tijdens den oorlog heeft nu juist niet bewezen, dat een overvloed van dergelijke dwangmaatregelen het gewenschte middel is tot bevordering van den gemeenschapszin.

Vooral op het gebied van de loon- en salarisregelingen zal de gemeenschapszin in de gesocialiseerde bedrijven een rol van beteekenis moeten vervullen. Hij zal krachtig genoeg moeten blijken om te voorkomen, dat de bedrijfsgenooten, die wellicht de meerderheid der bevolking zullen uitmaken, de prijzen onredelijk opdrijven en de gansche winst ten eigen bate aanwenden, zoodat er niets zal overblijven voor kapitaalvorming en uitkeering aan de Overheidskassen. Hij zal de arbeidspraestatie ook, zonder den prikkel van het eigen belang, tot een verhoogd peil moeten opvoeren.

Intusschen schijnen zelfs de socialisatoren hierop niet erg gerust te zijn. Vandaar, dat ze niets willen weten van de syndicalistische leuze „de fabriek aan de arbeiders". Vandaar, dat de zeggenschap, die zij aan het personeel ten opzichte van de arbeidsvoorwaarden wenschen toe te vertrouwen, met waarborg tegen overheersching van het z.g. groepsbelang, wordt omringd door de beslissing te leggen in handen van het „gemeenschapsorgaan", waarin zitting zullen hebben de vertegenwoordigers

van de gemeenschap, van de bedrijfsleiding, van de verbruikers en van de arbeiders: een regeling die, gelijk ook in het rapport wordt opgemerkt, groote verwantschap vertoont met het z.g. „georganiseerd overleg", zooals dat voor de Overheidsbedrijven vrijwel algemeen, doch zonder bevrediging bij de arbeiders te wekken, wordt toegepast. Vandaar ook, dat zij uit vrees voor achteruitgang der arbeidspraestatie er zelfs toe komen het altoos van socialistische zijde zoo verfoeide stukwerk aan te bevelen, een minimum-arbeidspraestatie willen voorschrijven en zelfs niet afkeerig blijken van een stakingsverbod.

Doch al aanvaardt ge dergelijke waarborgen, dan blijft toch nog ernstige zorg, dat de gemeenschapszin het tegen het groepsegoïsme zal moeten afleggen.

Hoe getuigt de loonpolitiek in de Overheidsdiensten en -bedrijven van een krampachtig vasthouden van het personeel aan de eenmaal verworven financieele positie! Ook zelfs in een stad als Amsterdam, waar de ambtenaren mannen als Wibaut en De Miranda tegenover zich vinden als vertegenwoordigers van het algemeen belang.

En een dergelijke ervaring heeft men ook in Duitschland opgedaan. Volgens het plan van het eerste rapport der Duitsche Sozialisierungskommission werd een Kohlenwirtschaftsgesetz aangenomen, waarbij een Rijkskolenraad werd ingesteld, bestaande uit arbeiders, werkgevers, verbruikers en vertegenwoordigers van het algemeen belang, als hoedanig leden van den Rijksdag en van de Regeering werden aangewezen.

Toen nu deze wet tot stand was gekomen en de Rijkskolenraad was ingesteld, heeft men — zoo wordt in het verslag der commissie-Nolens medegedeeld — „nagegaan, hoe een billijke verdeeling zou zijn te maken van de opbrengst van het product. Het ging om een rekenvraagstuk, waardoor men zou kunnen vaststellen, welk deel elk der bij de productie betrokkenen zou ontvangen als loon of winst. Men was echter zoo voorzichtig geweest, om de prijsbepaling van het product langs een achterdeurtje te onttrekken aan het besluit van den Kolenraad, door te bepalen, dat de Minister altijd correcties kon aanbrengen op de prijzen, door den Kolenraad vastgesteld. De prijsbepaling was dus wel overgedragen aan de commissie, doch daarnaast was nog gedacht aan een veto van den Minister als pis-aller".

En hoe was nu de ervaring met dezen Kolenraad?

„De ervaring is geweest" — zegt het rapport — „dat de Regeering doorloopend gebruik heeft gemaakt van dit vetorecht. Telkens heeft de Reichswirtschaftsminister de prijzen lager gesteld, dan door de Commissie uit den Kolenraad was bepaald."

Tenslotte zal de socialisatie aan de belastingheffing een einde moeten maken. Daarvoor moet in de plaats treden afdracht van de opbrengst van de bedrijven aan de gemeenschap. „Immers" — zoo klinkt weer de optimistische toon in het rapport u tegen — „zal in de volledig gesocialiseerde maatschappij weldra geen plaats meer zijn voor belastingheffing,

zoodat de noodige inkomsten verkregen moeten worden uit de productie. Deze inkomsten zullen ruim genoeg moeten zijn om de producten naar behoefte uit te breiden en om daarnaast alle gemeenschapsuitgaven te bekostigen."

In meer nuchtere taal omgezet beteekent dit een terugkeer tot het stelsel van uitsluitend verterings-belastingen. Het is de methode, die thans reeds gedeeltelijk toepassing vindt bij de exploitatie van verschillende gemeentebedrijven. De prijzen der producten, waaronder met name die voor de meest noodzakelijke levensbehoeften (gas, drinkwater, electriciteit enz.) worden zoo hoog opgezet, dat er een behoorlijke winst overblijft voor de openbare kassen. Het is een verkapte vorm van belastingheffing, die — juist omdat men de waarborgen van de gewone belastingheffing mist — gemakkelijk tot grove uitbuiting der consumenten en tot verkwisting door de Overheidsorganen leidt.

* * *

Na hare algemeene beschouwingen wijdt de commissie nog een speciaal hoofdstuk aan een onderzoek van verschillende vraagpunten, die bij practische verwezenlijking van het stelsel der socialisatie naar voren treden. Na al hetgeen reeds over de socialisatie geschreven is, bieden deze besprekingen intusschen niet veel belangrijks.

Merkwaardig is echter, dat de dikwerf beweerde principieele tegenstelling tusschen Overheidsbedrijf en socialisatie feitelijk door de socialisatoren wordt losgelaten. Bij socialisatie zal — zoo zeggen zij — „de eigendom der productiemiddelen zijn bij de gemeenschap, d. w. z. hetzij bij de thans reeds bestaande organen der gemeenschap — Staat, provincie of gemeente — hetzij bij nieuw te stichten publiekrechtelijke corporaties, onverschillig of men deze zou willen noemen stichtingen of met een anderen naam zou willen aanduiden". Het onderscheid tusschen het tegenwoordig Overheidsbedrijf en het gesocialiseerde bedrijf is voor hen blijkbaar uitsluitend een kwestie van organisatie. „Men kan zeggen" — aldus de voorstanders — „dat het gesocialiseerde bedrijf een sterk gereorganiseerd overheidsbedrijf is, waarbij getracht is de nadeelen, die aan het overheidsbedrijf kleven, te vermijden".

De commissie bespreekt dan de vraag, of en in hoeverre en in welken vorm schadevergoeding bij de onteigening van het particulier bedrijf voor socialisatiedoeleinden zal moeten worden gegeven; zij wijdt haar aandacht aan het van socialistische zijde aanbevolen beheersorgaan van het gesocialiseerde bedrijf, bestaande uit vertegenwoordigers van arbeiders, bedrijfsleiders, verbruikers en publiekrechtelijke organisatiën; voorts aan de vraag, of het gesocialiseerd bedrijf een monopolie, hetzij voor productie of voor handel of voor beide te zamen zal bezitten en of er binnen het gesocialiseerde bedrijf nog plaats zal zijn voor aangenomen werk; en zij beëindigt dit deel van haar rapport met een aanduiding van de wettelijke maatregelen, die bij het verwezenlijken der

socialisatie-plannen zouden worden vereischt (in hoofdzaak herziening der Onteigeningswet), doch constateert wijselijk in dit stadium der behandeling den tijd nog niet gekomen te achten, een dergelijke wettelijke voorziening te ontwerpen.

* * *

Het rapport vervolgt dan met een uitvoerig verslag omtrent de discussie over de Overheidsbedrijven, waarbij vooral aan de orde komt het vraagstuk van de z.g. medezeggenschap der arbeiders in het Overheidsbedrijf.

Vervolgens richt het onderzoek zich op den z.g. gemengden bedrijfsvorm. De gedachtenwisseling beperkt zich daarbij echter tot de vraag, in welken vorm de samenwerking tusschen Overheid en particulieren kan plaats vinden, zulks aan de hand van drie vraagpunten: *a.* verdient aanbeveling Overheidseigendom en particuliere exploitatie onder voorwaarde? of *b.* gemengd eigendom en particuliere exploitatie onder voorwaarde? of *c.* particulier eigendom met medezeggenschap der Overheid bij de exploitatie? Aan een practische uitwerking van deze samenwerking in contractueele en wettelijke bepalingen is de commissie echter niet toegekomen.

Een volgend uitvoerig hoofdstuk is gewijd aan de beteekenis der coöperatie. Hier splitst het onderzoek zich in een beoordeeling van de z.g. productieve coöperatie en de z.g. bedrijfs- en credietcoöperatie o.a. van den landbouw en den handeldrijvenden middenstand.

Aan dit deel van haar rapport voegt de commissie toe een tweetal nota's handelende resp. over den omvang en de beteekenis van de coöperatieve vereenigingen (verbruikscoöperatie) in ons land, eind 1913, eind 1918 en eind 1922 en over de coöperatie van den handeldrijvenden middenstand. En deze nota's dienen ook als een richtsnoer bij een meer concreet onderzoek naar omvang, beteekenis en middelen tot verbetering van de verbruiks- en credietcoöperatie.

Als vijfde middel tot het meer dienstbaar maken van de productie en distributie aan het algemeen belang onderzoekt de commissie eindelijk het vraagstuk der Overheidscontrôle of wettelijke regeling van het particulier bedrijfsleven.

Het eerste deel van dit hoofdstuk vangt aan met een algemeene discussie omtrent de wenschelijkheid eener bedrijfsorganisatie van Overheidswege (publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie) en houdt zich vervolgens bezig met contrôlemiddelen als b.v. publiciteitsdwang, regeling van in- en uitvoer, agrarische wetgeving, pachtcontract enz.

Dan volgt een behandeling van de vraag welke organen met de contrôle moeten worden belast, waarbij dan met name ter sprake komen de bekende plannen van Prof. Veraart en den R.K. Centralen Raad van Bedrijven tot economische en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en de quaestie der medezeggenschap der arbeiders. Een afzonderlijke nota over

bepalingen der buitenlandsche wetgevingen omtrent bedrijfsboekhouding en contrôle op bedrijfsresultaten van particuliere ondernemingen en een uitvoerige lectuuropgave inzake de trustwetgeving bieden nog een nadere aanvulling van dit deel van het rapport.

* * *

Dan eindelijk is de commissie genaderd tot de tweede groep der aanbevolen middelen, n.l. die welke bedoelen wijziging te brengen in de verdeeling van het maatschappelijk inkomen; een onderzoek dat zich uiteraard in hoofdzaak bezig houdt met de verdeeling van de winst tusschen de verschillende deelnemers aan het productieproces (ondernemers-leiders, kapitaalverschaffers en de arbeiders).

Nieuws levert dit deel van het rapport nagenoeg niet op. Doch wenscht men bespiegelingen te lezen over de vraag, of een stelsel van kindertoeslag, moederloon of minimum-gezinsinkomen aanbeveling verdient, of premiestelsels, volledige winstverdeeling, of winstverdeeling van Overheidswege in het algemeen volksbelang wenschelijk zijn, dan zal men in dit hoofdstuk een rijken oogst vinden.

Zelfs stond — zooals we reeds zagen — nog een onderzoek naar het belastingstelsel op het programma van de commissie.

Doch aan dit programmapunt is zij niet meer toegekomen.

* * *

Toen dezer dagen Prof. de Vooys in een artikel over het rapport der commissie-Nolens doelde op het streven naar socialisatie, sprak hij van „doovend vuur" [5]). En misschien was die aanduiding nog te fraai gekleurd. Het socialisatieplan der S.D.A.P. was reeds lang vóór het verschijnen van het rapport door een uitgebreide en veelszins onwederlegbare critiek uiteengerafeld en door een practijk, die zich geleidelijk losmaakte van de crisismaatregelen van den oorlogstijd en zich dus juist in de richting bewoog van ont-socialiseering, in een hoek geschoven. Zelfs was het socialisatierapport der S.D.A.P. allang weer achterhaald door het rapport van die partij inzake de medezeggenschap.

Het socialisatievuur had plaats gemaakt voor bedachtzame tactiek, die — onder het motto van voorbereiding van de socialisatie — aanknoopingspunten ging zoeken bij de wenschen van de niet-socialistische bevolkingsgroepen tot uitbouw der bedrijfsorganisatie.

Toch heeft het rapport der commissie-Nolens beteekenis.

Beteekenis niet uitsluitend, omdat het waarde heeft als een historisch document, ontstaan in een tijd, toen de wereld nog onder de na-oorlogs ellende gebukt ging, of als studiebron ter voorlichting omtrent vraagstukken als coöperatie, bedrijfsorganisatie e.a., waaromtrent het — zij het ook uiteraard geen volledige — gegevens bevat. Doch vooral hierom, wijl het nog eens duidelijk bloot legt den wankelen grondslag, waarop het streven der socialisatoren berust.

De commissie-Nolens heeft zich niet bezig gehouden met de wijsgeerige grondslagen van het stelsel der socialisatoren; zelfs heeft ze niet eens de eigendomsvraag principieel onderzocht. Doch dit heeft niet verhinderd, dat telkens weer in de redeneering van de voorstanders der socialisatie hunne historisch-materialistische zienswijze aan den dag trad.

Volbloed marxisten zijn de tegenwoordige socialisatoren zeker niet meer. Hun streven in theorie en practijk (men denke aan de gemeentepolitiek) naar een geleidelijken overgang van het kapitaal in handen der gemeenschap, heeft met het klassenstrijdsdogma van Marx niet veel meer gemeen.

Doch het historisch materialisme hebben zij niet verloochend. En het loopt dan ook als een roode draad door hun stelsel van socialisatie heen.

Laat — zoo zeggen zij — de Overheid maar zorgen, dat de productiemiddelen collectief bezit der bevolking worden en het particulier bedrijf verdwijnt. Dan zal er ook gemeenschapszin zijn. Een gemeenschapszin, die de arbeiderspraestatie zal verhoogen; den werkman tevreden zal doen zijn met een karig loon; hem de wijsheid en zelfbeheersching zal schenken, die noodig zijn om mede te arbeiden aan de collectieve kapitaalvorming; die het consumentenbelang tot zijn recht zal doen komen, kortom de gansche maatschappelijke structuur harmonisch zal doen functioneeren. En vraagt ge naar den grond, waarop die verwachte gemeenschapszin steunt, dan spreken de socialisatoren van hun vast geloof in de geestelijke ommekeer, die vrucht zal zijn van de begeerde economische nivelleering.

Zoo vindt de socialisatieleuze haar wortel in een materialistische levensovertuiging en haar consequentie in den eisch naar een alles omspannende Overheidsbemoeiing. En in beide opzichten stelt ze zich lijnrecht tegenover het beginsel des Christendoms.

Het Christendom zoekt niet in de materie doch in de zonde en de geestelijke verwording, die daarvan het gevolg is, de eerste oorzaak van het maatschappelijk euvel. Doch daarnaast erkent het, dat er in het leven der maatschappij onder Gods voorzienig bestel krachten werken, die — zij het ook gebrekkig — dat leven in stand houden; wier werking door de Overheid moet worden gecorrigeerd of soms aangevuld, doch nimmer kan worden overgenomen.

Daarom verzet het zich tegen een stelsel, dat — opgebouwd op den grondslag van het historisch materialisme — idealen in uitzicht stelt, waaraan slechts bij verwerping van hetgeen de Heilige Schrift en de historie leeren, waarde kan worden gehecht; dat in plaats van de goddelijke roeping van ieder burger om voor zichzelf, zijn gezin en zijn naaste te zorgen door arbeid in het zweet zijns aanschijns en door spaarzaamheid — een roeping, die de stuwkracht van het maatschappelijk leven uitmaakt — stelt een vagen gemeenschapszin, die met de werkelijkheid spot en de ontzielde maatschappij in een complex van dwangmaatregelen dringt, dat alle vrijheid verstikt, ja zelfs de godsdienstvrijheid in gevaar brengt.

Het streven der socialisatoren is verflauwd; doch de revolutionaire voedingsbodem, waaruit dit streven voortkwam, is gebleven. En straks zullen wij weer opnieuw geplaatst worden voor andere eischen, voor andere stelsels, die als woekerplanten uit dezen bodem zullen opschieten en de Overheidsmacht voor hunne verwezenlijking zullen vragen.

En ook met het oog op deze toekomst kan de arbeid der commissie-Nolens ter waarschuwing dienen.

---

[1]) Hand. 1919/20 pag. 110 e.v.
[2]) Hand. 1919/20 pag. 256.
[3]) Hand. 1924/25 pag. 1777 e.v.
[4]) Hand. 1919/20 pag. 400.
[5]) Econ. Stat. Berichten 25 Mei 1927 p. 470.

BILDERDIJK ALS STAATSMAN.

DOOR

J. C. RULLMANN.

IV. *(Slot)*

4. *De School van Bilderdijk.*

De monarchale denkbeelden van den grooten dichter vinden we terug in de politieke tijdzangen van een zijner epigonen, n.l. A. van der Hoop Jr. Deze zanger begint zijn dichtstuk „Aan de Vorsten van Europa" met een *opdracht* aan Mr. Willem Bilderdijk, den dichter-profeet, die de gebeurtenissen van 1830 had voorspeld.

De wraakfiool op Neêrland uitgegoten,
De noodorkaan, die stad en dorpen slecht;
Het burgerbloed, bij stroomen neergevloten,
En 't vuur des krijgs, — gij hebt het al voorzegd!

Als motto boven het gedicht dienen deze monarchale regels van Bilderdijk:

ô Koningen, ziet toe, keert tot Uw plichten weder!
God is 't, die 't hoog gezag in Uwe handen gaf:
Uw heil'ge Vadermacht daalt van zijn hemel af;
Als redders bij een volk, aan 't roer des Staats gezonden,
Zijt Gij door d' Almacht Vorst en niet door Staatsverbonden.

Typeerend is ook deze hymne van Van der Hoop op Vader Willem:

o, Willem, dierbre Vorst, op wien we in liefde staren,
o, Vader, om wiens throon wij ons in 't harnas scharen,
Bescherm de rechten van oud Hollands dierb'ren staat!
Gij zijt daartoe door God met macht verheergewaad,
Gevoel die roeping Vorst, vervul haar ongeschonden!
Zij toch zegt eind'loos meer dan wank'le Staatsverbonden,
Dan 't zinloos dwepen mte een ijdel volksverdrag,
Door 't woest en toomloos graauw verscheurd als nietig rag.

Gevoel die roeping, staaf het recht der Nederlanders,
Hergeef d'alouden roem aan Hollands oorlogsstanders,
En werp, door U gedrild, de ontemb're vrijheidsspeer,
Al wie ons heilig erf bestookt, vernederd neer;
Dan zal geheel Euroop uw naam met geestdrift noemen,
Ons land als vrijburcht van der Vorsten rechten roemen,
En God, der Volken Vorst en onomstootb're Heer,
Schenke u hier tijdlijke en daarboven eeuwge eer!

Ook in zijn gedicht *Warschau* acht Van der Hoop zich geroepen het koningsrecht te verdedigen.

't Ondankbaar Brussel, tot den hoogsten trap van zegen
En rijkdom, door 't bestuur van Neêrlands Vorst gestegen;
In weelde en overvloed verleid tot ijd'len waan,
Door Jacobijnsch geboeft en Priestren voorgegaan
In 't oproerstooken en 't bedwelmend vrijheidskraaien,
Begon, naar 't voorbeeld van Parijs, den dolk te zwaaien,
De vaan te ontrollen, reeds aan 't eind der achttiende eeuw,
De leus van blinde woede en zinloos volksgeschreeuw;
En Vader *Willem* zag, tot loon van englengoedheid,
Zijn vorstenrecht vertrapt, met meer dan helverwoedheid;
Zijn scepter aangerand, en spijt het volksverdrag,
De helft van 't Koningsdom ontscheurd aan 't rijksgezag.

En nu volgt een verheerlijking van Czaar Nicolaas, den Orde- en Vredestichter:

Naar 't Oosten van Euroop keert d' Opstand, vlammend, d' oogen,
Waar *Nikolaas* den staf van 't onbeperkt vermogen
Als Volkenvader zwaait, en 't machtigst rijk der aard
Met kloek beleid bestiert, een telg van *Peter* waard.

Dan 't schijnt, dat de ondank 't loon moet zijn der wereldgrooten
Van wier verheven Throon de mildste gaven vloten;
En dat het oproer 't eerst hem in zijn dolk belaagt
Die, als 't een Rijksvoogd past, het Vorstlijk purper draagt.

Na duizend listen, 't kroost van d' afgrond waard, en eigen;
Na 't goudverspillen, na 't met eeuw'ge straf bedreigen
Door Jacobijnen, in een Priesterkleed vermomd,
Heeft Polen zich voor 't juk van 't oproer neêrgekromd.
Het leger, schijnbaar trouw in *Konstantijn's* gelederen
Behoort reeds aan het rot der Vorstenrechtvertrederen.

Maar Warschau zal voor Moskou buigen:

Maar hoe fel de gloênde heltoorts in het muitend Litthau ziedt,
De onbezweken Czaar der Russen beeft voor 't woedend oproer niet.
God heeft hem de macht gegeven en den gouden heerschersstaf,
Slechts aan Hem staat hij de rijkswrong en het kostlijk purper af.
Hoe de springvloed ook moog rijzen, hoe de rosse bliksem blaak',
Dondrend laat zijn stem zich hooren: „strijdt! mijn zaak is 's Hemels zaak!]
„'t Weldoen is mij hemelbalsem, 't straffen valt mij eindloos zuur,
„Maar hen, die mijn macht trotseeren treft een felverterend vuur.
„God heeft mij 't gezag geschonken, als een onverdiend kleinood;
„'k Zal dat Godgeschenk waardeeren, en beschermen tot mijn dood."

Tot naar Gods wil, door 't zwaard gericht zal zijn gesproken
En 't heilig kroonrecht op de muitzucht is gewroken.

Op Bilderdijks voorgang wordt hier de Monarchie als heilig vereerd. Het monarchische beginsel is dan ook het staatsrechtelijke dogma voor de school van Bilderdijk.

Het pleit echter in niet geringe mate voor de bekwaamste van Bilderdijks toehoorders, dat zij niet blindelings hun leermeester gevolgd zijn, maar in vele opzichten zich een eigen meening gevormd hebben.

Zoo bleef Da Costa wel altoos de leerling van Bilderdijk, wiens Oranje-gezindheid haar voornaamsten grond vond in gehechtheid aan monarchistische begrippen, maar hij had toch al spoedig iets beters dan Bilderdijkschen doem over voor de moderne constituties. [1])

En wat aangaat de „zeven Haagsche Heeren" D. van Hogendorp, M. B. H. W. Gevers, A. Capadose, G. Groen van Prinsterer, P. J. Elout, J. A. Singendonck en C. M. van der Kemp: — toen het tijdschrift *Waarheid in Liefde 1843,* blz. 173, hen aanduidde als behoorende tot de school van Bilderdijk, schreven zij in hun adres *Aan de Hervormde Gemeente in Nederland,* 1843, blz. 139: „Of we ons dezen titel laten gevallen? Neen, zoo er door aangeduid wordt, òf dat we den grooten man, in eenig vak, blindelings gevolgd, òf dat wij in Staatsregt en Historie, ten aanzien van elk hoofdpunt, zijn begrip tot het onze hebben gemaakt. Doch tevens zullen we gaarne en met dankbaarheid openlijk erkennen, dat sommigen onzer ook uit zijn omgang en geschriften veel hebben geleerd; dat we hem hoogachten en eerbiedigen, om zijne onnavolgbaarheid, als diepzinnig taalkenner en, in elk vak der poëzij, veelbegaafden en schaars geëvenaarden dichter, om den verbazenden omvang zijner geleerdheid, en vooral ook om zijn moedig wederstaan van de wanbegrippen zijner eeuw; we voegen erbij dat het Vaderland, door het opvolgen van sommige zijner lessen en wenken, niet verloren zou hebben, en dat de geschiedenis in 't algemeen onzer dagen, en zeer bepaaldelijk ook der Groninger School in haar droevigen aard en heillooze strekking, het bewijs oplevert dat de somberheid zijner beschouwing, niet de vrucht enkel der overdrijving van een zwartgalligen en bedlzieken grijsaard is geweest."

Persoonlijk had Groen reeds in 1841 bij een herdruk van het eerste deel der Archives, onder de daarin vooraangeplaatste Prolégomènes geschreven: „Nous ne prétendons nullement embrasser toutes les doctrines de Bilderdijk, surtout en politique; au contraire nous croyons que parfois il est tombé dans de graves erreurs; entr'autres en faisant de la Monarchie la forme essentielle de la légitimité."

In de voorlezingen over Ongeloof en Revolutie, die hij gedurende den winter van 1845—1846 voor een kleinen vriendenkring hield, had hij het bovenstaande nader aldus toegelicht: „Bilderdijk, in deze exclusief-monarchale gevoelens vervallen, heeft te weinig, bijkans zou ik zeggen, ganschelijk niet, het verschil, het contrast erkend tusschen wezenlijke *monarchie,* gelijk zij op eigen en veelszins beperkt gezag der Vorsten berust, en de *autocratie,* welke, onder den naam van *monarchaal bewind,* uit de anarchie, als onvermijdelijk gevolg, ontspruit. Vergramd over den

telkens terugkeerenden geest van godverzaking en opstand, heeft hij inzigten en wenschen gekoesterd, en zou hij tot bedwang van het kwaad, naar middelen hebben kunnen grijpen, die ik althans van revolutionaire strekking en oorsprong niet gaarne vrijpleiten zou. Aldus verlangde hij in 1787 de verheffing van Willem V tot Souverein, op eene wijze, die meer aan den wensch naar een krachtig bestuur, dan aan den eisch van eigenaardige hervorming en historische teregtbrenging beantwoord zou hebben. Aldus was hij voor Napoleon (omdat hij in hem den revolutietemmer en niet tevens den zoon en levensbehouder der omwenteling zag), in de eerste jaren van zijn glansrijk beheer, met een geestdrift bezield, aan welke men eene der voortreffelijkste proeven van zijn meesterschap in het lierdicht heeft te danken gehad. Aldus zou hij naderhand, door ingenomenheid tegen de beginselen der grondwet te ver afgeleid, misschien aan het vorstelijk gezag eene vrijheid van handelen toegekend hebben, meer overeenkomstig met de dwalingen die hij bestreed, dan met de beginselen die hij voorstond."

Na het Revolutiejaar 1848 echter, in 1849, in *Grondwetherziening en Eensgezindheid,* bl. 86—92, meende Groen zich niet bij het vroeger gezegde te mogen bepalen, maar te moeten doen opmerken, dat, ook in de laatste jaren, de gebeurtenissen een telkens treffender bewijs van de juistheid van Bilderdijks inzichten opgeleverd hadden, en dat menigeen dezelfde gedichten, vroeger naar hij dacht, vervelende klaagliederen, leesbaar enkel om de uitnemendheid der dichterlijke vormen, thans (in 1849) en terecht, niet voor poëzie slechts, maar voor profetie hield.

„Een hooger toon", schrijft Groen, „een toon niet der verlegenheid en verontschuldiging, maar van billijken trots over de verdienstelijkheid van hun verguisden leermeester, mag thans door hen die leerlingen van Bilderdijk heeten, gevoerd worden, nu de verwonderlijke juistheid is gebleken van hetgeen met een medelijdend schouder-ophalen, als dichterlijke waanzin, ter zijde gelegd, of met vinnig verwijt, als rampzalige miskenning van de voortreffelijkheid der tijden, aan de minachting van het algemeen prijs gegeven werd. Ik zou wenschen de geheele reeks zijner gedichten te kunnen doorloopen, om daarin de menigvuldigheid der wenken en zinspelingen en waarschuwingen en klagten te kunnen aanwijzen, die voor de meeste tijdgenooten ergerlijk en onverstaanbaar, nu reeds de trouwe en ongezochte beschrijving zijn geworden van hetgeen in de Historie van onze dagen gezien wordt. Doch ik moet te dezer plaatse spaarzaam met mijn aanhalingen zijn, vooral ook daar ik, ter volkomen regtvaardiging van mijn gevoelen, met zeer weinige voorbeelden kan volstaan.

„In 1825, toen de ingenomenheid met onzen toestand haar toppunt bereikt had, toen men, meer dan ooit, de vrijheid der liberalen voor goede munt hield, moest de publieke meening verontwaardigd zijn over een toespraak die thans, nu deze vrijheid zich in haar oorsprong en strekking duidelijker vertoont, niet ongepast schijnt (*Navonkeling,* II, 82):

Ja! het is dezelfde Helgeest die u eerstmaal vallen deed,
Die u weder d' eigen valstrik in uw eigen boezem smeedt,
Zelfverheffing, zelfberoeming, eigen kennis, eigen eer,
Zelfaanbidding stort u weder in denzelfden afgrond neêr.
Vrijheid, — ja, voor 't minst in 't willen — vrijheid is dat tooverwoord,
Dat d' onnoozlen onbedachte zoo verbijstert, zoo bekoort!
Al de plagen, al de rampen waar het menschdom onder bukt,
Zijn de wrange en bitt're vruchten, van dien schoonen boom geplukt.
Alle rampen en ellenden, op den sterv'ling uitgestort,
Zijn in 't ééne woord besloten, dat zoo teêr geliefkoosd wordt.

„In 1824 was het voor velen bijkans ongeloofbaar, thans is het voor elk onbevangen oog zichtbaar dat zich in het Liberalisme het Jacobinisme verbergt (t.a.p. I. 131).

Ach, is de ervaarnis die de Vader aan zijn kind
Ten erfdeel naliet, gant verstoven in den wind?
Waar, waartoe (Hemel!) dan zooveel, zoo lang geleden,
Zoo 't *morgen* even dwaas als 't *gistren* is of 't *heden?*
Zijn we altijd reedloos vee; bedrogen door den schijn,
Om eindloos weer verlokt, ten val vervoerd te zijn?
Ziet ge onder 't dol geboeft' van valsche Liberalen
Geen Jacobijnsche muts op 't bloedig piekhout pralen,
Waarmee men Frankrijks Vorst van 't overweldigd Slot
In woede en moord vervoerde, en wijdde voor 't schavot?
Herroept ge u, met een hoofd dat niet van afschrik duizelt,
De duizenden, door knots en vliegend schroot vergruizeld,
Door markt en straat gesleept, verdronken in den stroom,
Bij 't dwepende gedans om d'eedlen Vrijheidsboom!

„Nog een treffender proef van de vorderingen welke de uitlegkunde dezer dichtwerken, door den eenvoudigen voortgang der geschiedenis gemaakt heeft. In 1820 zoude men het immers niet mogelijk geacht hebben dat op Nederlandschen grond weldra, in naam der verdraagzaamheid en verlichting, eene vervolging om der Godsdienst wille plaats hebben zou; dat de Synode het Gouvernement zou aansporen om de strafwet tegen de drijvers van 't oude licht in werking te stellen; dat Hervormde geloofsgenooten, om hunne kinderen in de vreeze Gods op te kunnen voeden, de voordeelen der vrijzinnigheid tot in Noord-Amerika zouden moeten ontwijken en in 's Gravenhage geen school zouden mogen oprichten, omdat het onderwijs op de bestaande scholen naar onze geloofsovertuiging en naar den eisch der Hervormde gezindheid ongenoegzaam, volgens het Stedelijk Bestuur, regt doende in geloofszaken, Christelijk genoeg was. Thans zijn wij volkomen in staat, in de volgende coupletten, bij den schijnbaar luchtigen toon den zinrijken inhoud te vatten (*Nalezingen* II, 115).

Gevoelens, ja, die God onteeren
Mag ieder in de Kerk wel leeren,
En dat met mond of pen te keeren
Is dwinglandij...

De Dordtsche Vaders zijn tyrannen,
Met nieuwigheden uit te bannen;
Maar wij die thans de vierschaar spannen,
Wij feilen niet.

En, niet met ons te willen denken
Weêrspannig zijn naar onze wenken,
Is 't hoog gezag der wijsheid krenken
Die *Thands* gebiedt.

Gelijfstaffierd met maandbladschrijvers,
Doorblaakt van 't vuur des heldenijvers,
Vervolgen wij die stijve drijvers
Van 't oude licht.

„Men zal, geloof ik, erkennen dat de toepassing ongezocht is. Ook zal men thans tegen den dichter niet gelijk in 1823 bovenmate vertoornd zijn, wanneer hij, in verband tot de volkssouvereiniteit en het stelselmatig ongeloof, het heil der Regtstreeksche Verkiezingen bezingt (*Krekelzangen,* III. 104).

Voor gerust en veilig slapen
Is nu ieder heer van 't land,
Ieder raadpleegt, voert het wapen
En — verwildert in 't verstand.

't Drie-millioenpart onder 't stemmen,
ô, Wat geeft dat voor gewicht,
Doet het lasten zwaarder klemmen
Dit maakt immers alles licht.

Leven naar zijns buurmans nukken,
Mits ons oordeel zij gevraagd,
Mits men niet voor hem moet bukken
Die de kroon en scepter draagt.

Onder doen voor 't domste schreeuwen
Van die Staat noch Staatzorg kent,
Dit is 't recht der later eeuwen,
Nu het paard den voerman ment.

God verliezen, God verzaken,
Heiden, niets zijn, of Deïst;
En die dwaasheid na te kwaken
Die thands alles stout beslist.

Hiermee waant men 't nu verkregen
Wat men zoolang vrucht'loos zocht;
Dat is nu de hoogste zegen
Aan het mensch'lijk lot verknocht.

„Ik zou, door de tooverkracht der dichtkunst verleid, in mijn aanhalingen te ver gaan. Nog ééne slechts zij mij, om haar uitnemendheid, vergund. Thans, beter dan in 1823, toen in elken opstand een voortbrengsel van echten vrijheidszin gezien en toegejuicht werd, thans verstaan wij wat van het revolutionaire eedgespan gezegd werd (*Rotsgalmen,* I. 17):

Monsters, die, van God vervallen, in 't afschuwlijkst eedgespan,
De aard zoor 't ijzren juk bereiden van den vloekbren Aartstyran.
Die waar Taag en Betis vloeijen, die aan Parthenopes strand,
Opgeblazen Grooten stijven, plondraars van hun Vaderland!
Die der Vorsten toomen grijpen, om het wreed misleide volk
Voor hun zweep te leeren draven, te overheerschen door den dolk.
Die met vuig gebroedsel heulen van een heilloos slavenras,
Dat den naam misbruikt der Grieken, wien het tot vertrapping was;
Dat, in Hillas vrije dagen, onder 's meesters roê gekromd,
Nu, na twee en twintig eeuwen met het woord van vrijheid bromt...
Lafaarts die van *vrijheid* schreeuwen, maar geboren voor het juk;
Van *verdragen,* maar vermoordend, wie voor hun geweld niet bukt;
Van *elk aangeboren rechten,* maar schoffeerende alle recht;
Die zijn 't door wier vloekverwantschap de aard het juk wordt opgelegd.

„En als de dichter, na de uitgelatenheid der vreugd van 1813, in de terugkomst van den geliefden Vorst aan het Scheveningerstrand, op de meest aandoenlijke wijs beschreven neen! geschilderd te hebben de vraag oppert (t.a.p. blz. 16):

ô Gij dagen van vervoering, waar, waar zijt, waar vloot gij heen?
Waar is thands die glans van wellust, die van ieder voorhoofd scheen?
Waar die gloed van 't vurig hopen, die uit aller oogen gloor?
Waar die kalmte van berusting in den Vorst die 't hart verkoor?
Wat deed dus 't eenstemmig juichen in misnoegen overgaan?
Welk een dwaalgeest wist zijn wieken op de hoofden uit te slaan;
Wist uw harten te vergiften met mistrouwen op uw Vorst,
Stortte u helsche fakkelvonken in uw argelooze borst;
Strooide 't gruuwzaam zaad van tweedracht met gevulde handen rond;
Wie, ô Erfwieg van mijn Vaadren, deed het wortlen in uw grond?

dan hebben wij, ook in 1849, het antwoord dat ik in 1840 gaf en dat in 1823 bijkans niemand zou gegeven hebben, gereed.

„Bijna geheel het westelijk Europa werd eene soort van Constitutiefabriek; en zóó kwamen door verschillende combinatiën, de menigvuldige Charters aan den dag, waarin veel van het nationale opgenomen, maar tevens aan het nieuw-revolutionaire Staatsrecht ondergeschikt en even daardoor, als ware het, levenloos werd. En zoo behielden ook hier de begrippen waaruit vijf en twintig jarig leed voortgesproten was, een bijna onwedersproken gezag; zij kregen den boventoon; de voorwaarde der eendracht, de waarborg van blijvend geluk werd in de oprechte toepassing van milde en vrijzinnige denkbeelden gezocht, en redeneering bedierf hetgeen gezond verstand en Vaderlandsch gevoel daargesteld had" (*Bijdrage tot herziening der Grondwet* blz. 52).

Zoo is Groen van Prinsterer een volgeling, geen blind vereerder, maar een zelfstandig leerling van Bilderdijk geweest. Hij noemde zich zijn kweekeling. Doch in welken zin?

Met blijdschap erkende hij steeds groote verplichting aan Bilderdijk te hebben, inzonderheid omdat deze, door de hevigheid zijner aanvallen tegen veel dat Groen als ontwijfelbaar beschouwde, hem aan het twijfelen en tot een onbevangen onderzoek gebracht had.

Ook was het Groen een eer te deelen in den smaad die destijds in

naam tegen de bilderdijksche school, inderdaad tegen recht en waarheid, ook tegen de christelijke waarheid gericht was, en het verheugde hem, dat een der grootste dichters en zeldzaamste genieën van alle landen en tijden, zich de waarheid niet geschaamd en op grond zijner christelijke overtuiging, met bewonderenswaardige veerkracht en zelfverloochening, tegen de afgoden der eeuw getuigenis afgelegd had.

Maar het was er verre vandaan, dat Groen alle stellingen van Bilderdijk in Geschiedenis en Staatsrecht onderschreef.

Omtrent cardinale punten bestond er verschil, scherp verschil, van gevoelen. En als er in 1865 nog zijn, die meenen dat Groen aanvankelijk een bestrijder van het *constitutioneele staatsrecht,* een ijveraar voor het *koningschap* als den bijkans alleen wenschelijken en rechtmatigen regeeringsvorm geweest is, en dat hij aldus tot de school van Bilderdijk behoorde, dan verklaart Groen met de meeste beslistheid: „Dit is zoo niet; van 1829 af ben ik een voorstander van constitutioneele rechten en vrijheden geweest" (*Aan de kiezers* XIX, blz. 3 en 4).

Groen heeft de staatkundige opvattingen van Bilderdijk dan ook voornamelijk in tweeërlei opzicht verbeterd en aangevuld. Bilderdijks exclusief monarchale gevoelens heeft hij uitgewerkt tot die van de constitutioneele (getemperde) monarchie, waarbij zoowel de prerogatieven der kroon als de rechten en vrijheden der natie onaantastbaar worden gesteld. En in de tweede plaats heeft hij ons geleerd, het kwaad, dat de Revolutie heeft gesticht te onderkennen, zonder het goede, dat zij, haars ondanks, aanbracht, te verwerpen.

Gedurig herinnerde Groen eraan, dat het antirevolutionaire beginsel zich openbaart in eerbiediging der bestaande orde van zaken en verkondiging der beginselen, waardoor zij, zonder revolutie, geleidelijk en regelmatig kan worden verbeterd en hervormd. En het was, zooals hij het noemde, de *Contra-revolutie,* welke de Omwenteling niet slechts in haar beginsel, maar ook in de verkregen rechten welke onder haar invloed tot stand gekomen zijn, bestrijdt. Deze leer toch zou leiden naar die willekeurige wegcijfering van het revolutietijdperk, waaraan het Bilderdijkianisme zich schuldig maakte. Door deze contra-revolutionaire felheid heeft Groen zich nooit laten meesleepen. In zooverre behoort hij dus niet tot de school van Bilderdijk.

Vatten we echter de leidende gedachte, die ons uit Bilderdijks leven toespreekt samen, dan aarzelen we niet, met Brummelkamp te verklaren, dat Bilderdijk is geweest onze voormuur tegen de Revolutie; de man aan wiens heldenmoed en inzicht het in den middellijken weg te danken is, dat aan het tegenwoordig geslacht de revolutie-beginselen als ondermijnend voor den staat en de maatschappij worden bekend gemaakt, en dat de strijd daartegen is aangebonden. Men legge dit niet uit in ongerijmden zin. Bilderdijk heeft geen program van beginselen, geen systeem van antirevolutionair staatsrecht geschreven, hij heeft, zoover we weten, als partij-aanduiding den naam antirevolutionair zelfs nooit

gebruikt. Hij noemde zichzelf *anti-liberaal.* Maar in beginsel was hij ongetwijfeld *anti*revolutionair. Zijn toepassing echter van het beginsel was *contra*revolutionair.

Een contrarevolutionaire galm uit de school van Bilderdijk klonk voorts nog na in Kohlbrugge en zijn volgelingen.

Dr. Hermann Friedrich Kohlbrugge, slachtoffer van liberalistische onverdraagzaamheid in de Hersteld-Luthersche kerk, had in den zomer van 1829 op zijn huwelijksreis den ouden Bilderdijk te Haarlem nog bezocht. Bij die gelegenheid droeg Kohlbrugge een gedicht voor op den triomf van Gods volk en de kracht des Heeren. Met tranen in de oogen omhelsde Bilderdijk den jongen dichter, toen deze hem het vers voorlas.

De jeugdige Kohlbrugge nam ook de contrarevolutionaire denkbeelden van den grijzen bard over. Een tijdlang werd hij nu in de kringen van het Reveil door Da Costa, Capadose en De Clercq, hoe jong ook nog (25 jaar), als een geestelijke leidsman geëerd. Buiten de Hervormde Kerk gesloten, kwam hij echter almeer op zichzelf te staan. Hij bleef nu, ook op politiek gebied, lijdelijk stilzitten, en veroordeelde in Bilderdijkschen geest, alle politieke actie.

Straks, in 1847, bij de Vrije Gereformeerde Gemeente te Elberfeld predikant geworden, blijft hij toch nog voeling houden met zijn oude vaderland. Maar dan becritiseert hij Groens daden, en oordeelt, dat een christen zich niet met politiek moet bemoeien, maar aan de Overheid heeft over te laten, hoe zij regeeren wil. De Koning had voor Kohlbrugge, evenals voor Bilderdijk, landsvaderlijk gezag. De Kohlbruggianen hier te lande vertoonen zelfs den Hobbesiaanschen trek, als zij in 1853 te Utrecht bij de Aprilbeweging een volkslied ter eere van Koning Willem III verspreiden, waarin o.m. deze regels voorkomen:

Leef Willen III! leef in ons hart,
Regeer ons met beleid!
Dan zal ons land, nu zeer verward,
Een zegen zijn bereid.
Ontneem de macht
Aan 't volk met kracht!
Wij juichen blij: de Koning leev'!
Zijn macht zij ras hersteld.
Want in Gods kracht
Ligt 's Konings macht:
Het volk wacht op zijn daân.

Alzoo, de Koning moest zich met geweld van de absolute macht meester maken. Nietwaar? dat is weer de Leviathan van Hobbes, die het monster der anarchie verslindt, nu in den persoon van den landsvader, die zijn oproerige landskinderen eens duchtig mores leert.

Sinds 1853 verschenen ook de „Dordtsche stemmen", een tijdschrift, waarvoor Kohlbrugge zelf nu en dan een bijdrage levert. In een artikel tegen het Liberalisme en de Groninger school (1854, no. 8) zegt hij, echt contra-revolutionair, dat de Koning een einde aan de zaak moet maken door de Gereformeerden in eere te herstellen en de Liberalen in het

ongelijk te verklaren, ja hen desnoods uit hun ambtsbetrekkingen te zetten.

In 1857 gaat hij zelfs zóóver, dat hij zijn politiek-schuwheid een oogenblik aflegt en het wapen der politieke caricatuur ter hand neemt. De nieuwe schoolwet had den Bijbel van de volksschool gebannen. En nu zoekt Kohlbrugge's rijke phantasie in een allegorische voorstelling den toestand en de toekomst van Nederland af te beelden. Een plaat, *Politiek-kerkelijke najaars- en voorjaarsdroom van een oud-student* stelt voor: het borstbeeld des Konings, boven in een wolk, daaronder een ledige troon. Naast den troon de Nederlandsche maagd op haar knieën smeekende:

Oranje, geef mij hoed en speer,
Gods outer en mijn Bijbel weer.

Buiten de omheining wordt hoed en speer door een tor waarnaast een bekken (Thorbecke) weggetrokken. Links daarvan trekt de Paus met zijn geestelijken, als duivelen afgebeeld, waarvan sommigen flesch en fiool als zinnebeelden dragen, terwijl een hond, eenige ooievaars en een stuk vleesch, den pauselijken stoel omringen, aan een koord den Statenbijbel uit de School en uit de Kerk. Rechts doet een predikant wanhopige pogingen om met een hengel den Bijbel op te visschen, terwijl andere predikanten („Schriftgeleerden") twisten en met een groote ganzepen het altaar omverstooten. De ledige troon beteekent „dat door het verwerpen van God en zijn Woord den koning de uitoefening der souvereine rechten wordt ontnomen" (de grondwet). Het wegvoeren van hoed en speer, „dat het volk door het verwerpen van Gods Woord zijn politieke en kerkelijke vrijheid verliest". „God intusschen bewaart den koning, zijn gezalfde, door hem te bedekken met de wolk zijner gerechtigheid". „Op Oranje blijft naast God de hoop der Hollandsche maagd gevestigd."

De politieke denkbeelden van Kohlbrugge's aanhangers vinden we het zuiverst weergegeven in een kleine periodiek, de z.g. *Zamenspraken* van Kees-buur. Het waren volksblaadjes van 2 cents, die te Utrecht bij J. J. H. Kemmer verschenen, en van 1859—1873 geschreven werden door den heer Jean Louis Bernhardi. Deze populaire schrijver, geboren te Utrecht 13 September 1811 als zoon van een zadelmaker, had niet meer dan gewoon lager onderwijs genoten en was klerk bij het provinciaal archief te Utrecht. Vlug van geest had hij ook talent van schrijven en tact om op het gegeven oogenblik het pakkende woord te doen klinken. Bijne niemand wist zoo den volkstoon te treffen als hij. Pittig, maar ook dikwijls grof; guitig, maar ook dikwijls beleedigend; gepeperd, maar ook dikwijls platvloersch waren zijn uitdrukkingen. Volgeling van Kohlbrugge, ging hij in antinomiaansche consequenties veel verder dan zijn leermeester, ofschoon zijn levensgedrag onbesproken bleef. Als schrijver der Zamenspraken was hij voorwerp van vurige vereering en van gloeienden haat, omdat hij niemand en niets spaarde. Veertien jaar lang, tot aan zijn dood toe (4 Mei

1873), heeft hij in zijn volksblaadjes wekelijks door het land geroepen: „Land! land! hoort des Heeren woord;" waarbij echter zijn weinige kennis om het volk voor te lichten hem vaak parten heeft gespeeld. Hij sloeg den bal menigmaal raak, maar ook dikwijls zóó mis, dat zijn invloed op de eenvoudigen niet steeds een gezonde uitwerking had. Christelijke afschaffingsgenootschappen, christelijke scholen, zending, evangelisatie, bidstonden, goede werken enz. enz. noemt hij allemaal werken van het vrome vleesch, vrome goddeloosheden, vrome dingen ter eere des satans, de duivel in het wit. *De Heraut* heeft, volgens hem, een verbond gesloten met den vorst der duisternis om onder den schijn van godzaligheid God tegen te staan. De uitvindingen der negentiende eeuw, stoommachines, spoorwegen, telegrafie, snelvuurkanonnen enz. zijn hem helsche werktuigen en uitvindingen van den duivel.

De antirevolutionairen die vooruit willen zijn daarom een goddelooze partij in ons land. Groen, Keuchenius, Esser, Schwartz en Kuyper verleiden het volk. De Koning is de landsvader, Grondwet, Staten Generaal, het deelnemen aan verkiezingen, het oprichten van kiesvereenigingen, het is altegader volkssouvereiniteit. Wel mogen er vereenigingen worden opgericht, maar alleen van mannen, die het Oranjehuis liefhebben, en dan met het doel een commissie naar den Koning te zenden om Z. M. voor te stellen, dat hij de volkssouvereiniteit in duigen slaat en zich zelf souverein verklare of door het volk als zoodanig late uitroepen. De Koning moest onder den plak uit en eigenhandig den Bijbel weer op de scholen invoeren. Als bewijs van hulde na den grooten watersnood biedt Bernhardi Z. M. den 22sten Maart 1862 namens de heffe des volks een prachtigen Statenbijbel aan. Ook geeft hij den stoot tot oprichting van het Oranjeweeshuis te Huizen als een monument ter eere van Koning Willem III.

Heftig kan Bernhardi uitvaren tegen de Roomschen. Aan Dr Schaepman schreef hij open brieven en Dr. Nuyens moest het telkens ontgelden. Vooral echter striemde hij ten bloede toe de onverdraagzame verdraagzaamheid van het liberalisme. Herhaaldelijk houdt hij zijn lezers het vers van Bilderdijk uit 1826 voor:

Zegt eens, wat zijn *liberalen*,
Daar men thans gestaag van hoort?
'k Hou zoo vast aan 't wel bepalen
Van de meening van een woord.
Eertijds was het: mild in 't geven,
Open zijn van hart en hand,
Niet aan geld of goed verkleven,
Trouw aan God en Vaderland.
Maar het is of alle namen
Thans veranderd zijn van zin:
Wijsheid, godsdienst, deugd, betamen,
Sluiten nu niets goeds meer in.
'k Hoor nu 't onbeschaamdste razen
Van de domheid, hoogst geroemd;
En de dwaasten uit de dwazen
Lichten van 't verstand genoemd

't Vaderland in vlam te zetten
Is nu Vrijheid, naar ik hoor;
Eigenzucht en windtrompetten
Gaat voor hoogste wijsheid door.
Redenloos in 't wild te kwaken
Wordt welsprekendheid geacht.
Rook te snuiven, wind te blazen
Strekt voor overredingskracht.
Beedlaars-lappen om te hangen,
Hier gestolen, daar geroofd,
Doet den glorienaam ontvangen
Van een vlug en geestvol hoofd.
God in 't aangezicht te honen
En te spotten met zijn macht,
Is verstand en oordeel toonen,
En verheven denkerskracht.
Kortom! — Doch, ik laat dat wezen;
Maar ik wou wel dat ik wist,
Waar ik daaglijks van moet lezen
En mijn hersens op verkwist. —
Liberalen, hoor ik praten,
Zijn voortreffelijke liên,
Die den dwang van anderen haten
En recht gaarne zelf gebiên. —
Keezen dan of Patriotten? —
Foei, dat klinkt veel te ouderwetsch,
Om de menschen te bedotten
Tapt men uit een nieuwe flesch. —
Toch een soort van Jacobijnen? —
Ook dat woord ging lang voorbij;
't Mag er wel zoowat naar schijnen,
Maar het is geen Staatspartij. —
Niet? — Welneen, geheel iets anders:
Zij, zij maken 't volk alleen;
Zij alleen zijn Nederlanders
En hun gril in 't *Algemeen.* —
Zoo! nu zou ik 't haast bevatten:
Liberaal is *Glibber-aal,*
Die de fuiken weet te ontspatten;
Gluiper is de rechte taal.
Oproerdrijver, die de netten
Weet te ontsnappen, voor dat soort
Uitgespannen door de wetten,
Dat de rust eens Volks verstoort.

Telkens en telkens weer beroept Bernhardi zich op den grooten Bilderdijk. Diens contrarevolutionair standpunt werkte dan ook in deze volkskringen nog duidelijk aanwijsbaar na. Men wilde den koning een absoluut monarchaal koningschap opdragen. Vooral in Utrecht onder begunstiging van den energieken bankier Kol heeft deze Kohlbruggiaansche groep zichzelf een tijdlang ook op staatkundig gebied georganiseerd.

Tegen de gevaarlijke strekking van Bernhardi's Zamenspraken werd door Groen van Prinsterer ernstig gewaarschuwd in de *Berigten der Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs* van 1861, toen Bernhardi met een beroep op den moord van de de Witten de heffe des volks opzweepte tegen hen, die Oranje dwarsboomden. Groen schreef n.l.:

„Dit is de weg om in oogenblikken van gisting, door hartstochtelijkheid en onverstand, tot misdaad te brengen. Geen opruien van hetgeen in dit no. 84 telkens *de heffe des volks* genoemd wordt, betaamt hem die zich onder de vrienden van Nederland en Oranje rangschikt. Wèl het steunen op den nog christelijk gebleven zin eener Natie die, aan dezen Koning dankbaar, zonder hem op laakbare wijze te vleien, het Vaderlandsche Stamhuis, ook om onbaatzuchtig handhaven van regt en geregtigheid, *ook om weerzin tegen eedbreuk en om weigering van onbeperkt gezag, lief heeft.*"

Hoe Oranjegezinder het volk was, des te erger achtte Groen het misbruik der Oranjegezindheid.

Intusschen waren het niet alleen de Zamenspraken van Kees-buur, die zich aan dergelijke misleiding van een Oranjelievend volk schuldig maakten. Hetzelfde deden ook andere organen.

Daar had men b.v. de *Nieuwe Goessche Courant.* Zij wilde een landsvaderlijk bewind, als de eenige regeeringsvorm die met Gods Woord overeenkomt, de *Israëlietische* theocratie, zoo al niet een *aziatische* alleenheersching, op Nederlandschen grond. Een souverein met *aartsvaderlijk* gezag. Reeds in haar eerste nummer was genoemde courant in deze politieke belijdenis onbeschroomd:

„Het ongeloof heeft in 1848 eene staathuishoudkunde gevonden die men begreep te moeten invoeren; want de *vaderlijke* magt des Konings behoorde gefnuikt te worden om die der kinderen te verheffen. In deze weinige regelen meenen wij ons standpunt reeds aangegeven te hebben... Wij zeggen niet te veel, wanneer wij dit huishouden zeer verward noemen, en dat men er handelt zonder in aanmerking te nemen, dat toch altijd de Vader nog leeft, wiens souvereine regten te vertreden, de ondergang van het huisgezin ten gevolge hebben moet... Zullen de oogen dan nooit open gaan van hen die zeggen dat het Huis van Oranje hun dierbaar is, — zullen zij maar altijd het voorbereiden van 's lands ondergang met drooge oogen aanzien, zonder zich aan de voeten te werpen van hunnen *Vader,* met de bede, dat hij eindelijk eens opstaat om zijn *vaderlijk* gezag te handhaven?"

De herstelling van het *Vaderlijk* gezag is hier dus het doel. Maar wat is nu het middel? Dienaangaande gaf reeds het eerste nummer van de *Nieuwe Goessche Courant* dezen opmerkenswaardigen practischen wenk: „Waar in een huisgezin de kinderen regeeren en om den vader niet meer vragen of dien tenminste naar hun pijpen laten dansen, daar kon wel eens een verschrikkelijk oproer komen, zoodat de een den anderen op straat zette, en als dan de meerderheid eens de deur uitgezet was, dan zou het niet onmogelijk zijn als die eens *met den Vader aan het hoofd* het huis weer binnen drongen, om die belhamers tot hunnen plicht te brengen."

Groen wees in zijn *Parlementaire Studiën en Schetsen* (nummers 22, 25 en 38) op het verband tusschen dit Goesche Staatsrecht en de

Utrechtsch-Datheensche richting van Bernhardi, en schreef: „Van de liefde voor het Huis van Oranje kan, in oogenblikken van spanning, schromelijk misbruik worden gemaakt. Vooral wanneer daarbij en ter goeder trouw een beroep op de Heilige Schrift en op de protestantsche suprematie van vroeger dagen geschiedt. Dan wordt zelfs een blad als de *Nieuwe Goesche Courant* gevaarlijk, dat, met zijn lofrede op Bismarck, en met zijn minachting voor de Grondwet, en met zijn wensch naar een aartsvaderlijk bewind, en met zijn vermaning om alle scholen christelijk te doen worden op koninklijk bevel, de gemoederen zeer ligt zou kunnen opwinden tot strafbaar bedrijf."

Ook trok Groen de consequentie: de aartsvader is koning en *priester;* ook in den huisgodsdienst van het Nederlandsche *gezin* dat wij *Staat* noemen, is de koning *Patriarch.*

Maar tegen deze exclusief-monarchale leer der school van Bilderdijk stond Groen vierkant over: „Een landsvaderlijk bewind met zoete kinderen," zoo schrijft hij, „een koning, die in de religie, naar hetgeen *hij* voor Gods bevel houdt, eigendunkelijk de wet voorschrijft, een koningschap, gelijk sedert eenige maanden de *Nieuwe Goessche Courant* aanprijst, een *régime à la Bismarck* (althans hetgeen men hieronder verstaat) is mijn ideaal niet. Ik ben opgevoed in de school van Willem, Prins van Oranje; ik ben niet een kweekeling van den spaanschen modelkoning Filips."

De school van Willem, Prins van Oranje, staat dan ook diametraal tegenover de school van Bilderdijk.

---

[1]) Zie: *Da Costa in zijn beteekenis voor de antirevolutionaire partij,* „Antirevolutionaire Staatkunde", jg. 2, 1926.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

(Het laatste advies is van de hand van Mr. J. J. Hangelbroek).

1. VRAAG.

In den Gemeenteraad moet worden behandeld een nieuw werkliedenreglement. Daarin is, op aandrang der S.D.A.P., opgenomen de bepaling, dat aan een gemeentewerkman bij schorsing of ontslag beroep open staat op een scheidsgerecht, hetwelk in laatste instantie beslist.

Is een dergelijke bepaling geoorloofd?

Moet niet bij schorsing of ontslag van gemeentepersoneel het beslissingsrecht door den Raad aan zich gehouden worden of kan dit recht in handen gegeven worden van een scheidsgerecht?

Is het in strijd met het Overheidsgezag om het scheidsgerecht in laatste instantie te laten beslissen?

Zijn er wettelijke bezwaren? Zoo ja, welke?

ANTWOORD.

Laten we mogen beginnen met de laatste vraag. Deze raakt de positief-rechtelijke zijde van de quaestie en heeft daarom ook voor de beantwoording van de andere vragen beteekenis.

Men zou deze vraag ook aldus kunnen formuleeren:

Is het wettelijk toelaatbaar een scheidsgerecht als beslissende instantie te schuiven tusschen de gemeentelijke Overheid en haar personeel in geval van schorsing of ontslag?

Het antwoord hangt af:

1. Van de vraag, hoe de scheidsrechtelijke procedure wordt ingekleed.
2. Van de vraag voor welke gemeente-ambtenaren of werklieden de regeling geldt.

De procedure kan aldus worden geregeld, dat een ambtenaar of werkman in de gelegenheid gesteld wordt in beroep te komen tegen een schorsing of ontslag, nog voordat de beslissende autoriteit het betreffende besluit heeft genomen, b.v. doordat hem wordt kennis gegeven, dat het voornemen tot schorsing of ontslag bestaat, of een afschrift van de voordracht tot schorsing of ontslag hem daartoe wordt verstrekt.

Tegen een dergelijke regeling kan op grond van de wet geen bezwaar worden gemaakt.

Evenmin bestaat o.i. wettelijk bezwaar tegen een regeling, die den ambtenaar of werkman het recht geeft om appèl aan te teekenen tegen een eenmaal gevallen besluit. Mits maar — bij verschil van inzicht — de bevoegdheid van het scheidsgerecht beperkt blijft tot het verstrekken van het advies aan de betrokken autoriteit om het besluit te herzien.

Doch wel kan er bezwaar rijzen tegen een regeling, die aan het scheids-gerecht de bevoegdheid geeft om — ingeval het zich niet met de verleende schorsing of ontslag vereenigt — het gevallen besluit te vernietigen en zijn eigen beslissing er voor in de plaats te stellen.

Men dient echter dan wel te onderscheiden tusschen verschillende groepen van het gemeente-personeel, aangezien de rechtspositie van de verschillende gemeenteambtenaren, voorzoover die berust op de Gemeentewet, niet precies eender geregeld is.

* * *

Volgens het algemeen voorschrift van art. 145 der Gemeentewet *benoemt* en *ontslaat* de Raad alle gemeenteambtenaren en bedienden, wier benoeming niet bij deze wet of de plaatselijke verordeningen aan anderen is opgedragen.

Niet alleen zijn dus de benoeming en het ontslag van ambtenaren, voor wie, krachtens een *speciaal voorschrift der Gemeentewet,* andere autoriteiten zijn aangewezen, aan de bevoegdheid van den Raad onttrokken, doch ook *bij Raads-verordening* kunnen andere autoriteiten worden aangewezen.

Die bevoegdheid om bij verordening een andere autoriteit aan te wijzen geldt intusschen weer niet voor de ambtenaren, wier *benoeming, schorsing* en *ontslag* bij een *speciale* bepaling van de wet aan den Gemeenteraad is toevertrouwd.

Wat de *schorsing* van de gemeenteambtenaren betreft, daartoe zijn, voor-

zoover niet aan anderen opgedragen, volgens art. 179g der Gemeentewet B. en W. bevoegd.

De Gemeentewet maakt dus, wat benoemnig, schorsing en ontslag betreft, onderscheid tusschen de volgende categorieën:

a. de ambtenaren, wier benoeming, schorsing en ontslag het onvervreemdbaar recht van den Raad is, t. w. de Secretaris (art. 95), de Ontvanger (art. 106) en de ambtenaren van den Burgerlijken Stand (art. 149);

b. de ambtenaren, wier benoeming, schorsing en ontslag het onvervreemdbaar recht is van andere autoriteiten n.l. de Burgemeester en Commissaris van politie (de Kroon); de wijk- en brandmeesters en de ambtenaren en bedienden bij de plaatselijke secretarie (Burgemeester en Wethouders) en de dienaren van politie (de Burgemeester c.q. op voordracht van den Commissaris van Politie); veldwachters (Commissaris der Koningin);

c. de ambtenaren, wier benoeming en ontslag door den Raad — en wier schorsing door het college van B. en W. geschiedt; een en ander voorzoover niet bij Raadsverordening een andere autoriteit wordt aangewezen.

Nu kan men ten aanzien van deze laatste categorie aldus redeneeren: „De Raad is bevoegd om benoeming, ontslag en schorsing geheel op te dragen aan een andere autoriteit dan hemzelf en het college van B. en W. Waarom zou hij dan niet voor een gedeelte van deze bevoegdheid kunnen gebruik maken, door aan een scheidsgerecht de beslissing in laatste instantie op te dragen in geval van beroep".

Toch is, dunkt ons, deze redeneering niet geheel juist. Ze ziet over 't hoofd, dat bij een regeling, als door ons boven aangeduid, het scheidsgerecht de bevoegdheid wordt toegekend om een overeenkomstig de wet door den Raad of het college van B. en W. genomen besluit ten aanzien van een bepaald ambtenaar te casseeren en zijn eigen beslissing er voor in de plaats te stellen. Hier zou dus aan een college, dat feitelijk staat buiten het bestuur der gemeente en dat niet eens rechtstreeks in de wet zijn grondslag heeft, een cassatiebevoegdheid worden toegekend, die krachtens Grondwet en Gemeentewet slechts aan de Kroon toekomt. Dit lijkt ons niet te verdedigen. Er moge dan geen uitdrukkelijk wettelijk voorschrift zijn, dat door een dergelijke regeling geschonden wordt, met den geest van ons gemeenterecht strijdt ze zeker.

Dit bezwaar geldt intusschen niet ten opzichte van het personeel, wiens ontslag en schorsing krachtens Raadsverordening is opgedragen aan een andere autoriteit dan den Raad of het college van B. en W., b.v. ten opzichte van gemeentewerklieden, voor wie een bedrijfsdirecteur bij verordening is aangewezen. Hier beteekent de beslissing in de laatste instantie van het scheidsgerecht niet een botsing van wet en verordening, doch van verordening en verordening, wijl de bevoegdheid zoowel van scheidsgerecht als van directeur op een Raadsverordening berust.

Ten aanzien van de beide eerstgenoemde categorieën van ambtenaren zou het onwettig karakter van een dergelijke regeling onmiddellijk in het oog springen. Wanneer volgens de wet de bevoegdheid tot schorsing en ontslag het onvervreemdbaar recht is van een bepaalde autoriteit, onverschillig of deze autoriteit de Raad zelf is, dan wel het college van B. en W., de Burgemeester of de Kroon, dan mag niet een beslissing terzake in laatste instantie bij Raadsverordening worden toevertrouwd aan een scheidsgerecht.

Onze conclusie is daarom deze: een regeling van de scheidsrechtelijke procedure bij Raadsverordening strookt niet met de wet, indien zij de beslissing omtrent schorsing en ontslag in laatste instantie onttrekt aan den Raad, het college van B. en W. of aan de autoriteiten, die daarvoor *bij de wet* zijn *aangewezen.* Voorzoover het recht van ontslag of schorsing van ambtenaren krachtens de Gemeentewet bij Raadsverordening aan een andere autoriteit dan den Raad of B. en W. is opgedragen (b.v. bedrijfsdirecteur), geldt dit wettelijk bezwaar echter niet.

* * *

De andere vragen betreffen blijkbaar de politieke zijde van de kwestie. En omtrent dien kant van de zaak thans enkele opmerkingen.

Ook voor de beantwoording van de politieke vraag is niet zonder beteekenis de wijze, waarop de scheidsrechtelijke procedure geregeld wordt. Doch deze formeele aangelegenheid (waarbij wij straks nog nader zullen stilstaan) is toch in politiek opzicht o. i. niet beslissend. Want, gesteld al, dat de Raad de beslissing in laatste instantie voorbehoudt aan zichzelf of toevertrouwt aan de andere personen of colleges: practisch komt dan toch die regeling hierop neer, dat de Raad zichzelf en de andere bedoelde autoriteiten reeds van te voren bindt aan een uitspraak van het scheidsgerecht. Want afwijking van die uitspraak zou de instelling van het scheidsgerecht tot een wassen neus maken en bovendien in politiek opzicht allesbehalve aanbevelenswaardig zijn. Immers, eenerzijds zou een dergelijke afwijking, nu eenmaal het scheidsgerecht is ingesteld, terecht wrevel opwekken bij het ambtenarencorps en dus den goeden geest in het corps verstoren; terwijl anderzijds een nauwkeurig wikken en wegen van de beslissing van het scheidsgerecht door het bevoegd gezag een herhaling zou wezen van dezelfde procedure, dientengevolge de zaak noodeloos omslachtig zou maken en haar bovendien — in vele gevallen — weer zou brengen in een sfeer van partij-politiek.

De vraag kan dus o. i. zoo algemeen mogelijk luiden: strookt het instellen van een scheidsgerecht van ambtenaren en werklieden met onze beginselen? En die vraag mag o. i. niet ontkennend worden beantwoord.

Als bezwaar zou tegen het instellen van een scheidsgerecht van a.r. zijde kunnen worden aangevoerd en is dan ook inderdaad reeds meerdere malen aangevoerd, dat hierin zou liggen een aantasting van het Overheidsgezag.

Laat ons echter nader op dat argument ingaan.

De verhouding tusschen Overheid en ambtenaar staat niet op één lijn met die tusschen een gewoon patroon en zijn ondergeschikten, doch ze is van publiekrechtelijken aard, waarmee bedoeld wordt dat die verhouding niet door twee gelijkgerechtigde partijen (zooals patroon en arbeider), doch eenzijdig door de Overheid als zoodanig krachtens haar publieke gezagsfunctie wordt geregeld. Laat nu — zoo zegt men — de Overheid toe, dat hetzij in het algemeen door de onderdanen, hetzij door de ambtenaren in Overheidsdienst beroep wordt ingesteld bij een van het Overheidsgezag onafhankelijk rechter tegen onwelgevallige Overheidsdaden of besluiten i. c. schorsing of ontslag, dan plaatst zij zichzelve onder de contrôle en dus onder het gezag van dien rechter en erkent dus in den Staat of in de gemeente een gezag, dat hooger is dan het Overheidsgezag.

Hierdoor wordt de positie van de Overheid als hoogste gezaghebber in Staat of gemeente vernietigd.

Dit bezwaar — hoe pakkend het misschien ook lijkt op het eerste gezicht — is o. i. echter niet houdbaar.

Is er een geschil tusschen het Gemeentebestuur en een ambtenaar, dan kan het zijn, dat het ongelijk is aan den kant van den ambtenaar; doch het is ook mogelijk, dat het is aan de zijde van het Gemeentebestuur. Is dit laatste het geval, dat kleeft die fout niet aan het Overheidsgezag, doch zijn het de dragers van dit gezag, van wier menschelijke onvolmaaktheid ten opzichte van den ambtenaar blijkt.

Men dient dus ten deze onderscheid te maken tusschen de Overheid als gezagsinstituut en de organen, door wie dat Overheidsgezag wordt gedragen en uitgeoefend.

Ieder bestuurder, ook de beste, staat bloot aan het gevaar onrecht te plegen. Noch een democratisch bewind met openbare behandeling van belangrijke publieke aangelegenheden, waardoor de critiek van de publieke opinie en van de pers zich kan weren, noch een nauwkeurige selectie van personen, die tot de hoogste Overheidsfuncties worden geroepen, noch een contrôle langs hiërarchischen weg blijkt in de practijk in staat dit onrecht geheel te voorkomen. Wil nu de Overheid hare onderdanen meerderen waarborg verschaffen tegen krenking hunner belangen door onrechtmatig optreden van hare organen, dan kan zij — zonder in het minst haar gezag prijs te geven — de handelingen dezer organen onderwerpen aan het gezag van een van het administratief onafhankelijken rechter.

Op deze gedachte berust de gansche z.g. administratieve rechtspraak. En op haar berust ook de instelling van een scheidsgerecht.

De bewering, dat de Overheid hiermede zich zou stellen onder het gezag van een derde en dus het Overheidsgezag zou prijs geven, is onjuist. Even onjuist als de meening, dat een koopman, die zijn boeken onderwerpt aan de contrôle van een accountant, dezen als den hoogsten gezaghebber in zijn onderneming zou erkennen. Want niet het Overheidsinstituut zelf, doch de handelingen der dragers van het Overheidsgezag zijn aan de contrôle van den rechter onderworpen. Trouwens ook de onafhankelijke rechter treedt op als Overheid en krachtens Overheidsgezag.

Ware dit anders, dan zou de gansche bestaande administratieve rechtspraak in principe veroordeeld zijn. Want wat doen de Raden van Beroep inzake de sociale verzekeringswetten en directe belastingen, de Pensioensraad, de Tariefcommissie inzake de invoerrechten en de rechterlijke macht, voorzoover ze in publiekrechtelijke kwesties uitspraak doet, anders dan bepaalde Overheidshandelingen toetsen aan den eisch van billijkheid en wet?

O.i. behoeft echter op grond van het bovenstaande noch tegen de administratieve rechtspraak in 't algemeen, noch tegen de instelling van een scheidsgerecht als speciaal onderdeel daarvan, principiëel bezwaar te worden gemaakt.

En dat het hier geen persoonlijke meening betreft, blijkt wel uit het feit, dat tijdens het Kabinet Kuyper door Minister Loeff diens groote ontwerpen voor de regeling der administratieve rechtspraak zijn ingediend, terwijl het zeker niet de schuld was van Minister Heemskerk, dat de wet tot regeling van den rechtstoestand van ambtenaren — waarin toch het instellen van Rijks-

scheidsgerechten met beroep op den Centralen Raad van Beroep was opgekomen — niet in het Staatsblad gekomen is. Trouwens door Dr. Kuyper wordt in zijn standaardwerk „Antirevolutionaire Staatkunde" zeer nadrukkelijk het pleit gevoerd voor een nadere aanvulling en regeling der administratieve rechtspraak (deel II pp. 123 v.v.).

* * *

Met het bovenstaande wordt intusschen niet bedoeld, dat er nimmer uit het instellen van een scheidsgerecht gevaar voor verzwakking van het Overheidsgezag zou kunnen voortspruiten. Dit gevaar zou met name te wachten zijn, indien het den ambtenaren zou vrij staan om van elke hun onwelgevallige handeling of beslissing hunner superieuren beroep te doen op het scheidsgerecht of indien zij, door het instellen van beroep, een stagnatie in den overheidsdienst zouden kunnen teweeg brengen. Het instituut zou dan kunnen worden een wapen in de hand van revolutionaire elementen om op straffe van beroep op het scheidsgerecht (hetgeen uiteraard voor de superieuren onaangenaamheden meebrengt) hun wil door te drijven en op die wijze het overheidsgezag te bestoken.

Men dient daarom de competentie van het scheidsgerecht te beperken. Hetgeen dan ook in den regel geschiedt. Gewoonlijk is een scheidsgerecht uitsluitend bevoegd in geval straf wordt opgelegd. Ontslag of schorsing, niet als straf opgelegd (b.v. uit hoofde van reorganisatie van den dienst), ligt in den regel terecht buiten de bevoegdheid van het scheidsgerecht.

In elk geval dient zijn werkingssfeer beperkt te blijven tot wetsquaesties, d.w.z. geschillen, die rijzen omtrent de toepassing van het werkliedenreglement of de verordening, regelende de rechtspositie der ambtenaren of (en) werklieden. Een dergelijke beperking (waardoor politieke quaesties aan het oordeel van het scheidsgerecht onttrokken blijven) verdient met het oog op de handhaving van een goede gezagsverhouding aanbeveling. Men voorkomt hierdoor, dat het scheidsgerecht zich zou gaan mengen in bestuursaangelegenheden, waardoor de kracht van het overheidsbewind zou kunnen worden geschaad.

Zelfs zou in dit verband de vraag kunnen rijzen, of wel aan het scheidsgerecht de beslissing in laatste instantie inzake schorsing of ontslag mag worden toegekend. Bestaat er vrees, dat het gezag in ambtelijken kring zou kunnen schade lijden, wanneer bij het personeel niet het bewustzijn leeft, dat het de superieuren zijn die in de laatste instantie het beslissend woord spreken, dan is in dit opzicht de procedurequaestie niet zonder principiëele beteekenis. Intusschen kunnen in de gemeente de ambtelijke verhoudingen van dien aard zijn, dat deze factor zonder bezwaar kan worden verwaarloosd.

---

2. VRAAG.

Wie zijn de Gereformeerde Monarchomachen en wat is hun leer?

ANTWOORD.

Onder den titel Monarchomachen hebben de voorstanders der absolute Monarchie alle schrijvers saamgevat, die ter handhaving der van ouds gevestigde

volksvrijheden, en in het bijzonder tot afweer van geloofsonderdrukking, tegen gezagsmisbruik en aanmatiging van den vorst in verzet zijn gekomen.

De naam Monarchomachen of vorstenbestrijders is, letterlijk opgevat, niet geheel juist. Immers bestrijders der Monarchie als zoodanig waren deze mannen volstrekt niet; zij keerden zich alleen tegen de tirannie, de in absolutisme ontaarde monarchie.

In den tijd na het doorbreken der Reformatie in de landen van West-Europa, was de vraag naar de grens van het vorstelijk gezag tot een bij uitnemendheid praktische geworden. In Frankrijk en Nederland, Engeland en Schotland had de houding van den vorst, die op grond zijner beweerde plenitudo potestatis (machtsvolheid) en gesteund door de hiërarchische leer der Roomsche kerk de vrijheid zijner onderdanen door willekeur en dwangbestuur aan banden legde, verbittering gewekt.

Botsingen bleven dan ook niet uit.

De vrijheid van belijdenis, het hooghouden der politieke van ouds her verkregen vrijheden, waren de waarden, waarvoor van de zijde des volks met overtuiging werd gestreden.

Talrijk zijn de geschriften, waarin de vraag op welke wijze het volk zijn rechten tegenover zijn gebieder kan handhaven, is behandeld. Naast de literatuur, die wel opstandige denkbeelden predikt, maar de vraag naar den grondslag van het verzetsrecht onbesproken laat, ontmoeten wij publicaties uit het Roomsche, zoowel als uit het Luthersche en Gereformeerde kamp.

De kernvraag, waarop de opstandsgeschriften, hoezeer ook verschillend in uitgangspunt en methode, zijn gericht, kan aldus worden geformuleerd; hoe te handelen tegenover den, zijn macht misbruikenden, wettigen vorst.

Onder hen, die zich met de oplossing van dit probleem ernstig bezig hielden, nemen enkele Calvinistische schrijvers een zeer belangrijke plaats in.

Als vanzelf richt zich onze belangstelling meer in het bijzonder op hen, die vanuit Calvinistisch standpunt een oplossing zochten; die een nauw verband legden tusschen het verzetsrecht en hun Gereformeerde levens- en wereldbeschouwing.

* * *

Nauw sluiten de Gereformeerde Monarchomachen zich aan bij Calvijn. Hoewel deze zelf niet tot de Monarchomachen wordt gerekend, wordt toch algemeen aangenomen, dat hij den grondslag heeft gelegd, waarop zij hun verzetsleer hebben opgebouwd.

In zijn Institutio (1559) roert Calvijn de kwestie van het verzetsrecht aan. Volgens hem hebben de onderdanen afzonderlijk nimmer het recht zich te verzetten tegen de dragers van het gezag. Maar hij voegt er aan toe, *wanneer* in een staat volksoverheden zijn ingesteld ter beperking van vorstelijke willekeur, dan is het aan deze overheden geenszins verboden, uit hoofde van hun ambt, tegen vorstelijke buitensporigheden op te treden, maar zelfs zouden zij door die te dulden schromelijk hun plicht verzaken. Het gezag van dergelijke volksoverheden, zegt Calvijn, zou naar het tegenwoordig staatsrecht in de afzonderlijke staten kunnen berusten bij de vergadering der drie landstanden. (Institutio Lib. IIV. cap. XX, 30).

Het bestaande staatsrecht is dus beslissend. Geen abstracte theorie wordt door Calvijn ontwikkeld. Het historisch gewordene, het bestaande recht beslist

over het al of niet rechtmatige van verzet tegen den vorst. Van revolutionair bedoelen dus geen sprake.

De door Calvijn gewezen weg wordt door de Gereformeerde Monarchomachen ingeslagen. Deze echt Calvinistische gedachte vormt de grondslag van hun leer.

* * *

Tot goed begrip hunner werken is het dus noodig in korte trekken het positieve staatsrecht, zooals het door de monarchomachen in de verschillende staten werd aangetroffen, weer te geven.

De eigenaardige vorm, waarin het staatsleven zich tijdens de Middeleeuwen had ontwikkeld, was de zgn. standenstaat.

Het typeerend kenmerk van den standenstaat is zijn dualistisch karakter.

De landstanden en de vorst staan als twee zelfstandige machten met streng gescheiden rechtspositie tegenover elkaar. De vorst heeft zijn eigen rechten, onafhankelijk van die der standen, terwijl deze laatste, beschouwd als vertegenwoordigers van het geheele volk, krachtens eigen gezag, dragers zijn van zelfstandige rechten.

In deze verhouding neemt dus de vorst geen overheerschende plaats in. Hij vindt tegenover zich de standen, als beschermers der volksrechten, onafhankelijk van zijn goedkeuring.

Zijn positie wordt bij voorkeur samengevat in den regel: rex est singulis maior, universis minor, d. w. z. de koning staat boven de enkelingen, doch niet boven het volk, als gesloten eenheid.

Bij het aanvaarden van de regeering legde de vorst, voor zijn inhuldiging, tegenover de standen den eed af, dat hij de rechten des lands trouw zal handhaven.

Hieruit volgt al onmiddellijk dit gewichtig beginsel, dat de vorst niet vrij was, maar zich in de uitoefening van zijn gezag moest laten binden door het recht.

Door verschillende der hier te behandelen schrijvers werd nu de verhouding tusschen vorst en volk gezien als een *verdrag*. Echter mag niet worden voorbij gezien, dat dit verdrag niet is op te vatten als een abstracte constructie, een natuurrechterlijke theorie ter vaststelling van deze verhouding.

Het is veeleer de vorm, waarin de bedoelde schrijvers de in den standenstaat bestaanden toestand samenvatten. Vorst en volk, zeggen zij, gaan een contract aan. De vorst belooft handhaving en eerbiediging voor het recht des volks. En daarna, als deze voorwaarde is vervuld, zweren hem de standen, in naam van het volk, trouw, en huldigen hem als hun nieuwen gebieder.

Het geheele verdrag is dus in werkelijkheid niets anders, dan de voorwaardelijke inhuldiging van den vorst, zooals die in den standenstaat placht plaats te vinden.

Hoewel de voorwaarden, waaronder de inhuldiging geschiedde, in de verschillende staten uiteenliepen, toch draagt overal de troonsbestijging van den vorst dit typisch karakter van een wederzijdsche wilsovereenstemming tusschen twee partijen.

Het is deze stand van zaken in het positieve staatsrecht, die de geschriften der Gereformeerde monarchomachen, in navolging van Calvijn, als grondslag en uitgangspunt aanvaarden.

* * *

Als eerste onder de auteurs, waarvan hier sprake is, treedt op Franciscus Hotmann. In 1573 verschijnt zijn werk *Franco-Gallia,* in den vorm van een uiteenzetting van Frankrijks politieke geschiedenis. Hotmann tracht aan te toonen, dat vanaf de vroegste tijden in Frankrijk het recht des konings door dat der standen is beperkt geweest.

Maakt de koning misbruik van zijn macht, ontaardt dus de monarch in een tiran, dan doen de standen zich gelden als beschermers van de rechten des volks. Deze bevoegdheird komt hun toe, volgens Hotmann in alle landen, waar een werkelijke monarchie, geen tirannie heerscht.

Als tweede geschrift van Gereformeerd-Monarchomachischen oorsprong is het zgn. Maagdenburger boek *De jure magistratum* (over het recht der overheden) aan te merken. Dit werk, dat in 1573 anoniem is verschenen, dankt zijn ontstaan, naar men tegenwoordig meent te kunnen aannemen, aan Beza.

De schrijver is van oordeel, dat tegen vorstenwillekeur verzet van de zijde der onderdanen individueel niet geoorloofd is, dat echter in dergelijke gevallen de standen, die tot beperking der vorstelijke macht zijn ingesteld, recht en plicht tot ingrijpen hebben. En hij haalt tot bewijs zijner bewering voorbeelden aan uit het recht en de politieke geschiedenis van Zweden, Schotland, Polen, Frankrijk en andere landen. Maar hij gaat nog verder en verklaart, dat ook de „magistratus inferiores", de lagere overheden, als hertogen, markiezen, baronnen e. d. het recht tot verzet hebben tegen den tiran, in het belang van de aan hun hoede toevertrouwde onderdanen.

In de derde plaats noemen wij de beroemde *Vindiciae contra Tyrannos* (Aanspraken tegenover tirannen) van Stephanus Junius Brutus, achter welke schuilnaam zich Philippe du Plessis—Mornay verbergt. Dit werk, in 1574 ontstaan onder den indruk van de Bartholomeüsnacht, is door sommigen aangemerkt als het belangrijkste van de Calvinistisch-monarchomachische geschriften.

Evenals zijn voorgangers houdt ook Mornay vast aan het principe, dat bescherming van het volk tegen tirannieke onderdrukking slechts mogelijk is door de politieke macht, die rechtens de standen toekomt.

Alleen de standen hebben het recht den vorst, die de grenzen van zijn gezag overschrijdt, tegen te staan. Maken zij van dit verzetsrecht geen gebruik, dan is er geen rechtsmiddel voor de onderdanen meer over. Zij hebben den tiran te dulden en kunnen slechts op een beteren vorst hopen. Ook bij Mornay vinden wij dus een nauwe aansluiting bij het positieve standenstaatsrecht. Hij vooral bouwt op de verdragsleer, zooals hierboven is beschreven, zijn geheele leer. Niet elke fout geeft recht tot verzet. Alleen wanneer blijkt, dat de heerscher het volk opzettelijk te gronde richt, is tegenstand gerechtvaardigd en dan nog moet uit zijn ordelijk, methodisch verloop de rechtmatigheid van het verzet blijken.

Een geheel eigen karakter vertoont het werk van den monarchomach Buchanan: „De jure regni apud Scotos" (Over het recht der Kroon in Schotland). Het boek (verschenen in 1579) is gericht tegen de absolutistische opvatting van het vorstengezag. Zijn methode stemt overeen met die van Hotmann. Zijn gegevens put hij uit de politieke geschiedenis van Schotland. Ook hij bouwt zijn leer over het verzetsrecht op met behulp van de verdragsleer. Door schending van de verdragstrouw van de zijde des konings, vervalt de rechtsband. Het volk is dan van zijn gehoorzaamheidsplicht ontslagen. De vorst

wordt tot volksvijand, tegen wien opstand is geoorloofd. Hoewel Buchanan het niet uitdrukkelijk zegt, mag toch worden aangenomen, dat ook hij de uitoefening van het aldus ontstane recht tot verzet, aan de standen wil opdragen.

Minder belangrijk is het geschrift van Lambertus Danaeus, dat in 1596 het licht zag.

Als laatste der Calvinistische monarchomachen, meenen wij te moeten vermelden Johannes Althusius, schrijver van twee belangrijke geschriften: de *Politica* en de *Dicaiologia*. Hoewel door sommigen Althusius niet onder de monarchomachen wordt gerekend, is er in zijn behandeling van het verzetsrecht tegen tirannie een groote overeenstemming met de bovengenoemde schrijvers, terwijl hij in scherpheid van betoog het van zijn voorgangers wint. Om deze redenen is het niet geheel ongegrond, de reeks der Calvinistische vorstenbestrijders met de vermelding van zijn naam te besluiten.

De opvattingen van Althusius inzake het recht van opstand, en de bijzondere plaats, welke de lagere overheden in zijn staatsleer innemen, hopen wij te gelegener tijd in dit tijdschrift meer in het bijzonder te behandelen.

* * *

Hoewel onderling met groot verschil in den opbouw hunner werken, is toch bij de genoemde schrijvers dezelfde Calvinistische trek duidelijk aanwijsbaar.

Boven vorst en volk erkennen zij God, als heerscher, als absoluut souverein, die van beiden gehoorzaamheid eischt.

Opstand van de zijde der onderdanen particulier is niet geoorloofd, al vindt de gehoorzaamheidsplicht zijn onverbiddelijke grens in het verbod Gods.

Verzet tegen den op geen rechten steunenden tyran is alleen mogelijk, als het geldende recht den weg daartoe opent en is de noodzakelijkheid tot het uitoefenen van dit recht door het wangedrag des vorsten geboren, dan is ingrijpen alleen geoorloofd aan de van rechtswege geroepen organen.

Deze opvattingen wijzen de onoverbrugbare kloof aan, die de Monarchomachen scheiden van de schrijvers der Revolutie; een onderscheid dat maar al te dikwijls voorbijgezien werd in het ongerechtvaardigd verwijt, dat de Calvinistische schrijvers de rechtstreeksche wegbereiders der Revolutie zijn geweest.

Opkomen tegen politieke, onrechtvaardige verdrukking der ware religie, die in hun oogen geen schending door den ongeloovigen monarch kan dulden, en dezen strijd te voeren in eerbiedig buigen voor Gods Woord, is het richtpunt van hun streven en in dit opzet is eenheid met de revolutiegedachte totaal uitgesloten.

HET ONTWERP VAN WET OP DE NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP.

DOOR

MR. G. H. A. GROSHEIDE.

In haar zitting van 1 April 1927 heeft de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen een ontwerp van wet, regelende de Naamlooze Vennootschap.

Gezien de economische beteekenis van dezen vennootschapsvorm en de geschiedenis der wetgeving, is dit feit niet van belang ontbloot.

De Naamlooze Vennootschap is een Vennootschap [1]), waarbij in hoofdzaak drie karaktertrekken op den voorgrond treden. Zij kan aan het handelsverkeer deelnemen als rechtspersoon, d. w. z. los van de personen der aandeelhouders. De geheele inbreng is verdeeld in een vastgesteld aantal aandeelen. De aansprakelijkheid der vennooten gaat niet verder dan de verplichting om den inbreng geheel te storten. Deze drie eigenschappen, gepaard met de Nederlandsche belastingwetgeving, hebben het instituut in Nederland van groote beteekenis doen worden. De Naamlooze Vennootschap is zoowel de ondernemingsvorm voor bedrijven met machtige kapitalen, als het middel om een bedrijf na den dood van den individueelen ondernemer op gemakkelijke wijze te doen voortbestaan. Zij schept de gelegenheid om zaken te doen met uitsluiting van persoonlijke aansprakelijkheid en maakt het mogelijk door belastingvrije reserveeringen, toekomstige risico's het hoofd te bieden.

Bij de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer wees Mr. Kortenhorst op de gebrekkige statistische gegevens. Hij vermeldt [2]) dat in het belastingjaar 1917/1918 hier te lande aanwezig waren 11668 Vennootschappen (N. V. en Commanditaire) met een gestort kapitaal van ƒ 2.864.523.000.—.

Volgens de officieele statistiek werden N. V.'s opgericht in 1922: 1277; in 1923: 1622; in 1924: 1758; en in 1925: 1857.

De tegenwoordige Minister van Justitie schat het aantal thans bestaande Naamlooze Vennootschappen op 20000 [3]); elders trof ik een schatting van 25000.

Dit economisch belangrijk instituut is tot op heden geregeld door het Wetboek van Koophandel van 1838 [4]), dat aan dit onderwerp 21 artikelen wijdt.

Ofschoon de beteekenis der N. V. zeer sterk toenam, ligt de viering van het eeuwfeest der regeling dus niet ver meer van ons af.

Herhaaldelijk werden pogingen tot wetswijziging aangewend. Geen enkele bracht het echter zoo ver als het thans aanhangige wetsontwerp.

Ook hiermede ging het niet al te voorspoedig.

29 Juni 1906 nam de Tweede Kamer zonder hoofdelijke stemming aan een motie van haar lid Troelstra, waarin in verband „met ergerlijke knoeierijen" door middel van Naamlooze Vennootschappen, sterk op wijziging van het Wetboek van Koophandel werd aangedrongen. [5])

Het wetsontwerp werd ingediend door Minister Nelissen in Februari 1910. 10 Januari 1925 diende Mr. Heemskerk, destijds Minister van Justitie, een gewijzigd ontwerp in. Een vergelijking van dit gewijzigd ontwerp met dat thans door de Tweede Kamer aangenomen, toont tal van verschilpunten. Enkele daarvan zijn te danken aan amendementen, de overige aan wijzigingen door Minister Donner aangebracht. Het door de Tweede Kamer aangenomen ontwerp is dus eigenlijk een ontwerp-Nelissen-Heemskerk-Donner. De Tweede Kamer, bij wie het ontwerp in 1910 inkwam en die in 1906 de boven vermelde motie-Troelstra zonder hoofdelijke stemming had aanvaard, had bijna 10 jaar noodig om haar verslag uit te brengen. [6])

Over dit aangenomen wetsontwerp vraagt de Redactie mij een oriënteerend artikel.

Oriënteerend, dus niet, althans niet in de eerste plaats, polemiseerend.

De oriënteering mag allereerst wel een formeele zijn. Raadpleging van de wet zelf kan en zal onder zekere omstandigheden noodzakelijk zijn. [7]) Niet alleen dat thans in het Wetboek van Koophandel ook in het eerste boek de artikelen, die naast een cijfer een letter dragen, een ruime plaats ontvangen, de wet zelf heeft bij haar indeeling aan één soort Romeinsche cijfers niet voldoende.

De N. V. is thans geregeld in de derde Afdeeling van den derden Titel van het eerste boek Wetboek van Koophandel. Deze afdeeling wordt vervangen door een nieuwe, groot 122 artikelen. Deze artikelen, die tezamen uitmaken artikel I (groot Romeinsch) en in zes paragrafen zijn gegroepeerd, blijven vormen één afdeeling van het Wetboek van Koophandel. Wordt dus gesproken bij een of ander artikel van „deze afdeeling" dan wordt niet gedoeld alleen op de paragraaf, waarin het artikel voorkomt, maar op het geheele complex van 122 artikelen.

De systematiek van deze afdeeling bewonder ik niet, doch ik laat dit punt rusten.

De nieuwe wet regelt een instituut, dat, zooals werd aangetoond, in Nederland reeds lang bekend is en tot grooten bloei kwam. Logisch is dus, dat zij een serie overgangsbepalingen bevat. Deze overgangsbepalingen dragen de nummers (groot Romeinsch) V tot XXI.

Waar (groot Romeinsch) XXII de slotbepaling bevat, die over de in-

voering handelt, blijven dus nog over de artikelen (groot Romeinsch) II, III en IV, welke achtereenvolgens inhouden: Wijzizingen in het Burgerlijk Wetboek (over het prospectus), in het Wetboek van Strafrecht en in de Handelsregisterwet.[8]) Bij deze laatste artikelen is het systeem toegepast, dat de onderverdeeling geschiedt met toepassing van Romeinsche cijfers.[9])

Ik vertrouw, dat deze formeel oriënteerende opmerkingen voldoende zullen zijn om een raadpleging der wet te vergemakkelijken.

Een materiëele oriënteering moet twee dingen beoogen: Aangeven, hoe de nieuwe toestand is en aantoonen, waarin hij van den bestaanden verschilt.

De materiëele verandering, ofschoon, zooals uit het vervolg blijken zal, allerminst van belang ontbloot, is niet zoo groot als de toeneming van het artikelenaantal zou doen vermoeden.

De wetgever heeft namelijk tal van twistpunten, die door de rechtspraak waren uitgemaakt, thans in de wet geregeld.

De wetgever „beent", om de terminologie van Prof. Veraart te gebruiken[10]), „de rechtspraak eenigermate bij".

Bij de bespreking der Naamlooze Vennootschap treden drie rubrieken van personen sterk naar voren: de vennooten (aandeelhouders, fourneerders van het kapitaal), de leiders en de crediteuren.

Bij de openbare behandeling is nog op een vierde categorie de aandacht gevestigd[11]), namelijk het personeel, de medewerkers aan de leiding, doch ik geloof in dit artikel deze categorie te mogen verwaarloozen. Waar de Naamlooze Vennootschap is rechtspersoon, verdienen bij een bespreking de oprichting en de ontbinding bijzondere beschouwing.

Het oorspronkelijk ontwerp-Nelissen stelde zeer nadrukkelijk op den voorgrond, uit te gaan van een viertal beginselen, namelijk: „de openbaarheid van de inrichting van en machtsverdeeling in de Naamlooze Vennootschap, voorts de bescherming van het vermogen der Vennootschap, dat tegenover derden in de plaats treedt van voor de verbintenissen der Vennootschap aansprakelijke personen en in verband daarmede een regeling van den inbreng van andere zaken dan geld, waarbij zoo vaak meer wordt gelet op de belangen der inbrengers dan die van de Naamlooze Vennootschap en in de derde plaats de regeling der persoonlijke aansprakelijkheid van oprichters, bestuurders en commissarissen, zoo jegens de aandeelhouders als jegens derden, die door hun onrechtmatige handelingen benadeeld worden."

Als vierde beginsel wordt hieraan toegevoegd de bescherming van „de positie der minderheid thans in den regel te eenenmale aan de willekeur der meerderheid overgeleverd"[12]). Korter gezegd het ontwerp wil dus publiciteit, waarborgen inzake het vermogen, aansprakelijkheid van de leiding, bescherming van de minderheid.

Het ontwerp, thans door de Tweede Kamer aanvaard, heeft practisch den vierden grondslag over boord gegooid.

Minister Heemskerk heeft dit laatste openlijk verdedigd [13]). Naast het vrijwel in alle statuten voorkomend recht vàn een bepaalde groep aandeelhouders tot het aanvragen van een buitengewone algemeene vergadering is niet veel anders overgebleven dan het recht van een minderheid om, onder bepaalde omstandigheden, aan den rechter te verzoeken, een onderzoek te doen instellen naar de gestie in de naamlooze vennootschap (het z.g. enquêterecht).

Naast de uitdrukkelijk als beginselen vermelde punten, heeft het wetsontwerp nog een aantal niet onbelangrijke uitgangspunten, die hier vermelding mogen vinden.

Het voornaamste is wel: een Naamlooze Vennootschap is gelijk aan een Naamlooze Vennootschap; voor de N. V. Handelsvereeniging Amsterdam gelden juist dezelfde voorschriften als voor de Naamlooze Vennootschap tot voortzetting van Jansen's Kleermakerij.

Hardnekkig heeft de Regeering geweigerd een onderscheid te maken tusschen de z.g. public and private companies, de gewone en de familienaamlooze vennootschappen, de open en de besloten. Het in den wind slaan van de adviezen [14]), op dit punt door de Regeering uit vrijwel alle kringen van handel en bedrijf ontvangen, is een der oorzaken dat tal van personen en corporaties tegenover het aangenomen wetsontwerp absoluut vijandig staan. Terecht ziet men hierin een niet voldoende rekenen met de behoeften van het economische leven. De argumentatie van Minister Heemskerk zal wel niet velen hebben overtuigd. [15]) Een poging van Minister Donner om althans de mogelijkheid van een onderscheiding te verkrijgen, werd bij de openbare behandeling door Mr. Heemskerk verijdeld. [16]) Hij was van oordeel, dat, nu zijn ontwerp soepeler was dan het oorspronkelijk ontwerp-Nelissen, aan de onderscheiding te minder behoefte bestond. Deze soepelheid heeft echter ten gevolge, dat het ontwerp voor de familievennootschappen te bezwarend is, terwijl het ten opzichte van openbare vennootschappen op sommige punten niet voldoende waarborgen biedt.

Volledigheidshalve dient vermeld, dat voor een bepaalde rubriek van Maatschappijen enkele afwijkingen van de algemeene regels zijn toegestaan. [17]) Bij Naamlooze Vennootschappen, die uitgifte van toonderaandeelen niet toelaten, vinden de bepalingen omtrent buitengewone algemeene vergaderingen van aandeelhouders en het recht van den individueelen aandeelhouder, bij verzuim, de gewone aandeelhoudersvergadering te doen beleggen, slechts toepassing, voorzoover de acte van oprichting zulks bepaalt. Bij dusdanige vennootschappen kan raadpleging van de aandeelhouders geschieden op andere wijze dan door het houden van algemeene vergaderingen, terwijl het enquêterecht slechts geldt, indien en voorzoover de acte van oprichting zulks bepaalt.

Deze uitzonderingen acht ik van niet veel belang; het criterium — het niet toegelaten zijn van toonderaandeelen —, niet overmatig gelukkig.

Een ander principe van het ontwerp is, dat niet gegeven worden z.g. juridische qualificaties. Bekend is de strijd over het rechtskarakter der naamlooze vennootschap en de juridische beteekenis van de oprichting. Ofschoon het ontwerp op verschillende plaatsen uitgaat van de gedachte, dat een naamlooze vennootschap, althans de oprichtingshandeling, is een obligatoire overeenkomst, wordt dit niet uitdrukkelijk gezegd, noch ook worden uitdrukkelijk de desbetreffende bepalingen toepasselijk verklaard.

Een ander voorbeeld. De juridische verhouding tusschen directie en commissarissen eenerzijds en de Vennootschap anderzijds, wordt niet uitdrukkelijk vastgesteld. Is hier arbeidscontract, al of niet gemengd met lastgeving, of een andere juridische figuur; hoe is de verhouding bij een directeur, die geen salaris geniet?[18]) Niet alle twistvragen worden opgelost. Slechts één voorbeeld: wie zijn rechthebbenden op het liquidatiesurplus, wanneer de statuten dienaangaande zwijgen?

Een van de verschilpunten tusschen het gewijzigd ontwerp en het oorspronkelijk ontwerp-Nelissen betreft voorts het gebied, dat wordt bestreken. De voorsteller van 1910 meende, dat het ontwerp slechts doel kon treffen, wanneer ook in de practijk bekende nevenvormen door de wet werden geregeld. Vandaar dat opgenomen waren de Commanditaire Vennootschappen op aandeelen. Minister Heemskerk, van de soepelheid van zijn ontwerp overtuigd, heeft het gevaar uitgesloten geacht, dat men ter ontduiking dezen vorm zou kiezen in plaats van de Naamlooze Vennootschap en heeft mitsdien de regeling geschrapt; of hij juist zag, zal de toekomst moeten leeren.

Tenslotte nog een tweetal opmerkingen van algemeenen aard. Uitdrukkelijk is de bepaling opgenomen, dat de geheele wet bevat dwingend recht en afwijkingen slechts toegelaten zijn voorzoover zulks uit de betreffende bepalingen uitdrukkelijk blijkt.[19])

Nu overheidsinmenging bij de oprichting behouden bleef, kan de naleving van deze bepaling voor een groot gedeelte door het Departement worden gecontroleerd. Overigens was een regeling van de gevolgen der overtreding in veel gevallen gewenscht geweest. Nu heeft de rechter een taak om te beoordeelen, wat in elk speciaal geval het gevolg is van een afwijking.[20]) Wellicht wordt dan tevens stof geleverd voor een volgend wetsontwerp.

Als jurist schaar ik mij aan de zijde van hen, die slechts matig zijn ingenomen met de opneming van een geheel stuk procesrecht in het ontwerp, anderzijds betreur ik het, dat bij een dergelijk belangrijk feit als ontbinding van de Naamlooze Vennootschap door den Rechter in geval van werkzaamheid in strijd met de goede zeden of openbare orde[21]), niet enkele processueele bepalingen zijn opgenomen.

Ik keer thans terug tot mijn uitgangspunt en bespreek achtereenvolgens de Oprichting, de Aandeelhouders, de Leiding, de Crediteuren en de Ontbinding.

De Oprichting. Voor de oprichting der Naamlooze Vennootschap zijn drie elementen vereischt, de notariëele acte, het geplaatst zijn van 20 % van het kapitaal en de bewilliging van het Departement van Justitie [22]). Materieel is dus bij den bestaanden toestand niet veel veranderd.

Men treft hier een merkwaardig staaltje van den ontwikkelingsgang der denkbeelden. Het ontwerp-Nelissen kende geen bewilliging van Overheidswege. Het gewijzigd ontwerp-Heemskerk voerde die weer in en verbond daaraan een vrij ingewikkelde administratieve regeling. Door het ontwerp-Donner keert de bestaande toestand terug, met dien verstande, dat de Koninklijke goedkeuring vervangen wordt door een Ministeriëele verklaring van geen bezwaar; dat de Ministeriëele inmenging gehandhaafd is, verdient mijns inziens slechts toejuiching. Het aantal nietigheden door het ontwerp-Nelissen bedreigd, kon hierdoor zeer belangrijk worden verminderd. (Zie mijn „Oprichting van Naamlooze Vennootschappen naar Nederlandsch Recht", blz. 385 vlg.)

Een dubbele bescherming der oprichters tegenover het Departement werd verdedigd. Bij weigering van de departementale toestemming wilde men beroep op het Gerechtshof Den Haag, terwijl anderzijds verlangd werd, dat, zoo de bewilliging niet binnen een bepaalden termijn was afgekomen of geweigerd, zij geacht zou worden te zijn verleend.

Dat aan den laatsten wensch geen gevolg werd gegeven is m.i. voor het economische leven van grooter belang dan dat de eerste poging faalde. Heeft men een weigering, dan weet men waar men aan toe is. Voor ongemotiveerde weigeringen ben ik niet bevreesd. Dat het Departement het echter in zijn macht heeft, belanghebbenden eindeloos op een beslissing te laten wachten, lijkt mij moeilijk verdedigbaar.

De rechtsverhoudingen en aansprakelijkheid tijdens de oprichtingsperiode worden door de wet niet geregeld [23]). Over aansprakelijkheid terzake van handelingen verricht, vóór de oprichting behoorlijk is gepubliceerd en 10 % is gestort, spreek ik hierna bij de waarborgen voor de crediteuren.

Artikel 51 van de bestaande wet schrijft voor, dat de naamlooze vennootschap haar bedrijf niet mag aanvangen, tenzij 10 % van het (geplaatst) maatschappelijk kapitaal is gestort. In de nieuwe wet deed Minister Donner opnemen de persoonlijke aansprakelijkheid van de bestuurders, zoolang niet 10 % op *elk* aandeel is gestort.

Deze bepaling lijkt mij nog al bezwaarlijk; zoolang één aandeelhouder-oprichter weigert te storten, en dus nog niet aan zijn verplichtingen heeft voldaan, blijft de onbeperkte aansprakelijkheid der bestuurders voortduren.

De wet definieert het begrip „Oprichters" niet. Blijkbaar verstaat zij er onder degenen, die bij de oprichtingsacte partij zijn. Immers in het hierna te bespreken artikel 40*a* wordt gesproken van een oprichter, of een bij de oprichting betrokken derde.

De oprichting in het bovenstaande besproken, vindt men geregeld in paragraaf 1, die tot opschrift draagt: „Algemeene Bepalingen". Van deze algemeene bepalingen stip ik nog aan, dat de Naamlooze Vennootschap wordt verklaard te zijn rechtspersoon en koopman in den zin van het Wetboek van Koophandel [24]); dat onder maatschappelijk kapitaal in het algemeen wordt verstaan geplaatst maatschappelijk kapitaal [25]) en dat uit de geschriften, gedrukte stukken en aankondigingen moet blijken de plaats van vestiging en ingeval van vermelding van het maatschappelijk kapitaal tevens het geplaatste en het gestorte bedrag [26]).

Aandeelhouders. De Naamlooze Vennootschap is een Vennootschap. De aandeelhouders zijn dus de vennooten; de algemeene vergadering is derhalve de hoogste macht.

Deze stelling, door sommigen zeer toegejuicht en theoretisch zeer wel verdedigbaar, is economisch gesproken slechts in een deel der gevallen juist.

Bij de groote kapitaal-associaties, wier aandeelen ter beurze zijn genoteerd, zijn directie en commissarissen in veel gevallen meer *de naamlooze vennootschap,* dan de gezamenlijke, elkander niet kennende en in geen enkel opzicht met elkander verband houdende vennooten-aandeelhouders.

Intusschen, de wet gaat uit van het vermelde principe, al wordt er aan toegevoegd, dat de macht der aandeelhoudersvergadering ligt binnen de grenzen van de wet en de acte van oprichting en beperkt is doordat bevoegdheden aan bestuur of anderen kunnen zijn toegekend. [27])

De positie van den aandeelhouder is in het algemeen niet gewijzigd. Hij heeft als zoodanig slechts één plicht: vol te storten de aandeelen, die hij heeft genomen.

Ten opzichte van zijn rechten kan men drie gevallen onderscheiden: de rechten van den aandeelhouder in en door de algemeene vergadering, de rechten aan een bepaalde groep aandeelhouders toekomende, de rechten van den individueelen aandeelhouder.

De eerste rubriek is de meest gewone en meest belangrijke. Uit de practijk is het voldoende bekend, dat een aandeelhouder zijn rechten slechts uitoefent op de algemeene vergadering van aandeelhouders. Lastige en nieuwsgierige houders van aandeelen worden door de directie veelal naar die vergadering verwezen. Ook de nieuwe wet gaat ervan uit, dat de algemeene vergadering is de combinatie van aandeelhouders.

In deze formatie wordt hun een aantal rechten gegeven. Vooreerst tenminste eens per jaar een algemeene vergadering, ten opzichte van welke vergadering door een serie van voorschriften betreffende plaats, oproepingstermijn, ter visie legging van stukken enz. voor hen is gezorgd [28]).

Vervolgens worden voorschriften gegeven omtrent hun rechten inzake bestuurders- en commissarissenbenoeming, hun recht tot bijwoning der

vergadering, hetzij in persoon, hetzij in schriftelijk gemachtigde en hun stemrecht [29]).

Inzake statutenwijziging wordt eenerzijds de mogelijkheid van wijziging geregeld, anderzijds getracht verrassingen voor aandeelhouders uit te sluiten [30]).

In dit verband dient nog speciaal de aandacht gevestigd op den strijd over de oligarchische clausule. Men achtte het niet vereenigbaar met het hierboven geschetste vennootschapsbeginsel, dat aan de vennooten onttrokken was de benoeming van bestuurders en commissarissen, doordat zij statutair gebonden konden zijn aan bindende voordrachten.

Uit de praktijk werd echter de handhaving der oligarchische clausule verdedigd; men wees er op dat de Staat der Nederlanden meerdere malen van dat recht had gebruikt gemaakt. Het ontwerp heeft thans een tusschen-regeling. De statuten mogen de oligarchische clausule opnemen; de algemeene vergadering is echter vrij aan een bindende voordracht het bindend karakter te ontnemen bij besluit, genomen met $^2/_3$ der uitgebrachte stemmen, vertegenwoordigende meer dan de helft van het geplaatste kapitaal [31]).

Van de z.g. minoriteitsrechten — de rechten aan een bepaalde minderheid van aandeelhouders toekomende — is gelijk werd opgemerkt, weinig overgebleven. Aandeelhouders, vertegenwoordigende ten minste $^1/_{10}$ van het maatschappelijk kapitaal, kunnen een algemeene vergadering van aandeelhouders doen beleggen; wanneer niet tijdig aan hun verzoek is voldaan, kan de President der Arrondissementsrechtbank machtiging verleenen [32]).

Aandeelhouders, vertegenwoordigende tenminste $^1/_5$ van het geplaatste kapitaal, kunnen den Rechter verzoeken een of meer personen, die niet bestuurder of commissaris der Vennootschap zijn, te benoemen tot het instellen van een onderzoek naar het beleid en den gang van zaken van de vennootschap hetzij in haar geheelen omvang, hetzij met betrekking tot een gedeelte daarvan of een bepaald tijdvak (enquêterecht) [33]).

Tegen de opneming van dit product van vreemden bodem is vrij veel verzet gerezen. Men wees op het credietschokkende van het enkele feit der aanvrage. De bepalingen, waaronder de uitoefening van het recht mogelijk is, zijn echter van dien aard, dat eenerzijds aandeelhouders zich wel zullen bedenken, voor zij tot een dusdanige aanvraag overgaan, anderzijds als het verzoek wordt toegestaan, vrijwel zeker voor het doen van het verzoek voldoende aanleiding was.

Vereischt toch is, het verzoek van ten minste $^1/_5$ van het kapitaal tevergeefs gevraagd hebben aan bestuur en commissarissen, het stellen van zekerheid voor de kosten, een behoorlijke motiveering van het verzoek, terwijl eindelijk de deur dicht doet de bepaling, dat de Rechtbank het verzoek afwijzende, tegelijkertijd de verzoekers veroordeelen kan tot vergoeding van de schade door de indiening van het verzoek aan de vennootschap veroorzaakt.

Tot de rechten van den individueelen aandeelhouder behoort m. i. niet gerekend te worden, het recht van elken aandeelhouder, om zoo de jaarvergadering niet op tijd werd gehouden, den President der Rechtbank machtiging te verzoeken tot bijeenroeping over te gaan [34]).

Hier is m. i. slechts de aanwijzing van den aandeelhouder, deel uitmakende van de algemeene vergadering van aandeelhouders.

In het algemeen zal de individueele aandeelhouder het recht hebben maatregelen te nemen terzake van alle onrechtmatige handelingen of gedragingen van organen der Naamlooze Vennootschap, die hem persoonlijk en rechtstreeks dus niet via de vennootschap schade toebrengen.

Voorts heeft hij krachtens de bepaling, dat voorzoover de acte van oprichting niet anders bepaalt, de winst den aandeelhouders ten goede komt [35]), recht op dividenduitkeering. Het wil mij echter voorkomen, dat hij dit recht slechts zal kunnen geldend maken, nadat de balans- en winst- en verliesrekening door de algemeene vergadering van aandeelhouders zijn vastgesteld.

Krachtens artikel 46*a* der wet kan hij inroepen de nietigheid van een besluit der algemeene vergadering van aandeelhouders. Terecht wijst Prof. Meyers er op [36]), dat de regeling van de nietigheid der besluiten in de wet niet afdoende is.

Bij de bespreking van de vennooten moet de aandacht nog worden gevestigd op artikel 36*a*.

De jurisprudentie nam aan, dat de naamlooze vennootschap is een overeenkomst. Valt dus een aandeelhouder-oprichter weg, dan kwam de geheele naamlooze vennootschap in gevaar. De bepaling werd daarom opgenomen, dat het vervallen van de deelneming als vennoot van een of meer personen, *op zich zelf* geen invloed heeft op de rechtsgeldigheid van de deelneming der overblijvende vennooten. De uitdrukking *op zich zelf* lijdt niet aan overgroote belijndheid. Ik meen, dat als een aandeelhouder weg valt, een ander steeds zal mogen bewijzen, dat het deelnemen van den uitvallenden aandeelhouder, voor hem aanleiding was tot toetreding. In dit laatste geval zal ook hij vrij moeten zijn.

Aan de aandeelhouders met bijzondere positie (preferente aandeelhouders) wijdt het ontwerp geen aandacht.

Thans *de Leiding*. Aan het Bestuur der Naamlooze Vennootschap en het toezicht op het bestuur is een geheele paragraaf van 38 artikelen gewijd. In deze paragraaf is onder meer behandeld het enquêterecht en het benoemingsrecht, waarover boven reeds met een enkel woord werd gesproken. Bij de regeling der directie en de commissarissen treden inzonderheid twee punten op den voorgrond, de functie en de verantwoordelijkheid. De directie is belast met het besturen van de zaken der vennootschap, het beheer van het vermogen en de vertegenwoordiging in en buiten rechten [37]).

De twistvraag omtrent de bevoegdheid, zoo meerdere directeuren zijn

aangewezen, is opgelost in dezen zin, dat zoover het tegendeel niet bepaald is, elk der bestuurders volledig vertegenwoordigingsrecht heeft[38]).

De benoeming van commissarissen is facultatief gebleven. Omtrent hun taak bevat de wet geen voorschriften. Voor de regeling daarvan verwijst zij naar de acte van oprichting[39]).

De wet kent naast elkaar de begrippen bestuurders, het bestuur, de commissarissen; het opnemen van den term „de Raad van Commissarissen" had wellicht aanbeveling verdiend.

De aansprakelijkheid der leiding neemt een zeer voorname plaats in. De Minister heeft eenerzijds rekening gehouden met de geopperde bezwaren door de aansprakelijkheid voor tekortkomingen uit de wet te lichten, anderzijds was hij blijkbaar niet bereid te voldoen aan den wensch, de aansprakelijkheid van directie en commissarissen over te laten aan de toepassing van het gemeene recht.

De vraag blijft gewettigd of men, om een uitdrukking van Prof. Meyers te gebruiken, in de bestuurders niet te veel ziet de „assuradeuren der waarde van de aandeelen der Naamlooze Vennootschap".

Omtrent de aansprakelijkheid zijn bepalingen opgenomen zoowel over de gevallen, waarin de aansprakelijkheid bestaat, als de mate, waarin ieder bestuurder aansprakelijk is.

Naast den algemeenen regel, dat elke bestuurder *tegenover de Vennootschap* gehouden is tot een behoorlijke vervulling der hem opgedragen taak, staan de navolgende bijzondere bepalingen.

Aansprakelijk zijn bestuurders voor hun handelingen verricht vóór de vereischte publicatie en vóór de storting van 10 % op elk aandeel.

Aansprakelijk zijn zij tegenover den derde te goeder trouw, met wien gehandeld werd, in geval door overschrijding van hun bevoegdheid de vennootschap niet gebonden is.

Aansprakelijk kunnen zij worden gesteld door den curator, ingeval van faillissement der vennootschap, als de toestand te wijten is aan hun grove schuld of grove nalatigheid.

Aansprakelijk zijn zij eindelijk, als de openbaar gemaakte balans en winst- en verliesrekening niet kloppen met de toelichting of een misleidende voorstelling geven van den toestand der vennootschap[40]).

De aansprakelijkheid in het eerste geval bestaat tegenover de vennootschap, in de andere gevallen tegenover derden.

In het algemeen is de aansprakelijkheid een hoofdelijke, d. w. z. zijn er meerdere bestuurders dan kan men elk der bestuurders voor de geheele schade aanspreken. Het staat echter den bestuurders vrij zich te disculpeeren, terwijl in een bepaald geval den rechter een matigingsrecht is toegekend.

De hoofdelijkheid voor de behoorlijke vervulling der taak tegenover de Vennootschap is slechts aanwezig terzake van die aangelegenheden, die „tot den werkkring van meerdere bestuurders behooren".

Hoe dit laatste beslist wordt, staat niet in de wet. De interpretatie

van den Minister is hier misschien ruimer dan de tekst doet vermoeden [41]).

De aansprakelijkheid van commissarissen is in het algemeen geregeld analoog aan die der bestuurders. Ook zij zijn hoofdelijk aansprakelijk voor de behoorlijke vervulling van hun taak; verantwoordelijk zijn zij in geval van faillissement te wijten aan hun grove schuld of grove nalatigheid; aansprakelijk voor balansen en winst- en verliesrekening, die niet kloppen met de toelichting of misleidende voorstellingen geven [42]).

Het vermoeden ligt voor de hand, dat de practijk voor een te groote aansprakelijkheid van commissarissen zal waken. Het opschrift van de betreffende paragraaf luidt wel „Van toezicht op het bestuur" doch de acte van oprichting is geheel vrij in de omschrijving van de taak der commissarissen. Zorgt men in deze omschrijving voor een zeer beperkte taak, bijvoorbeeld door den Raad uitsluitend adviseerend college te maken, dan vervalt practisch reeds de aansprakelijkheid voor balans en winst- en verliesrekening. Deze aansprakelijkheid toch wordt beperkt tot de commissarissen met het toezicht op het opmaken van deze stukken belast [43]).

Tegenover de verplichting van commissarissen staat hun recht om op kosten der vennootschap een accountant aan te stellen, zoo dit niet reeds door de algemeene vergadering is geschied [44]).

In twee niet fraai geredigeerde artikelen worden met bestuurders en commissarissen gelijkgesteld respectievelijk zij, die daden van bestuur verrichten en die een taak vervullen, welke bij een „zoodanige naamlooze vennootschap" in den regel aan den commissaris is opgedragen [45]).

Det wet zorgt in bijzondere mate voor de *crediteuren.* De Naamlooze Vennootschap treedt met haar vermogen in de plaats van den persoonlijk verantwoordelijken debiteur. Deze omstandigheid geeft den wetgever aanleiding op tweeërlei wijze voor hun belangen te waken.

Vooreerst worden verschillende maatregelen imperatief voorgeschreven en wordt in publiciteit ten behoeve van crediteuren heil gezocht.

Daarnaast kent de wet hun zekere zelfstandige rechten van optreden en ingrijpen toe.

Als voornaamste waarborgen noem ik de volgende:

Zooveel mogelijk wordt er naar gestreefd dat aandeelhouders niet kunnen ontkomen aan hun stortingsplicht op de aandeelen [46]).

Tegen inkoop van eigen aandeelen, die niet uit de statuten kon blijken en daardoor voor crediteuren niet kenbaar was, wordt stelling genomen [47]).

Terugbetaling op aandeelen kan slechts geschieden als in de vennootschap zoodanig bedrag aan winst aanwezig is, dat practisch het vermogen der vennootschap niet vermindert [48]), terwijl in de overige gevallen waarborgen worden gegeven.

Overeenkomsten, waardoor volstorting niet plaats vindt door inbreng in contanten of die den leidenden organen bepaalde voordeelen ver-

zekeren, of die betrekking hebben op plaatsing van aandeelen en een bijzonder karakter dragen, moeten worden gepubliceerd [49]), en kunnen slechts onder beperkende bepalingen worden aangegaan [50]).

Balansen en winst- en verliesrekeningen moeten voor ieder ter inzage worden gelegd, met de toelichting, waaruit blijkt naar welk systeem waardeering der activa en passiva heeft plaats gevonden [51]).

In bepaalde gevallen krijgen crediteuren een recht tot zelfstandig optreden. Zoo kunnen zij zich bij den Rechter verzetten, wanneer tot statutenwijziging wordt besloten en die wijziging ten gevolge zal hebben, dat door vermindering van het maatschappelijk kapitaal de goederen der vennootschap een onvoldoenden waarborg voor de schuldeischers opleveren [52]).

Zij hebben het recht, zoo zij belanghebbenden zijn, nietigheid van een besluit van de algemeene vergadering van aandeelhouders in te roepen [53]).

Bij liquidatie kunnen zij tegen een voorgenomen uitkeering of wijze van verdeeling in verzet komen [54]).

Over aansprakelijkheid van bestuurders en commissarissen werd boven reeds gesproken. Bij de regeling van deze materie wreekt zich het systeem van de wet, dat de naamlooze vennootschap a gelijk is aan de naamlooze vennootschap b.

De consequentie, dat crediteur a gelijk is aan crediteur b heeft de wet in de beschermingsvoorschriften volgehouden.

Ter bescherming van obligatiehouders, pandbriefhouders, deposanten van groote bedragen, bevat zij geen andere voorschriften dan ter bescherming van den eersten den besten handelscrediteur-leverancier.

Elke Naamlooze Vennootschap, in het bezit van niet volgestorte aandeelen, moet te haren kantore toelaten ieder, onverschillig welke zijn relatie tot de vennootschap is, om het aandeelhoudersregister in te zien [55]).

Elke Naamlooze Vennootschap moet in geval van liquidatie ieder te haren kantore toelaten om kennis te nemen van den verdeelingsstaat [56]).

De balans en winst- en verliesrekening van elke Vennootschap, al is het de kleinste familievennootschap, moeten met de toelichting voor ieder ten kantore van het Handelsregister ter inzage liggen.

Ten opzichte van de samenstelling van balansen en winst- en verliesrekeningen van groote naamlooze vennootschappen, die een beroep doen op het publiek, bevat de wet niettegenstaande het verzoek van Accountantsorganisaties geen ander voorschrift dan het voor alle N. V.'s geldende, dat de balans vergezeld moet zijn van een toelichting, vermeldende naar welken maatstaf de onroerende en roerende zaken der Vennootschap zijn gewaardeerd.

De Vennootschap wordt *ontbonden* door het verstrijken van den bepaalden termijn, door een besluit van de algemeene vergadering van aandeelhouders, door insolventie bij faillissement [57]).

Naast deze gevallen staat het hierboven terloops reeds vermelde, dat de Rechter de ontbinding uitspreekt op vordering van het Openbaar Ministerie, op grond dat de Naamlooze Vennootschap werkzaam is in strijd met de goede zeden of de openbare orde.

Wat de vereffening in het laatstbedoelde geval betreft, wordt verwezen naar de bepalingen der Faillissementswet.

Kan in geval van gewoon faillissement, door de aanneming van een accoord, de Vennootschap in leven blijven, in geval van gerechtelijke ontbinding is een accoord uitgesloten.

In de practijk doen zich gevallen voor, dat de Naamlooze Vennootschap niet meer rechtsgeldig bestaat, doordat de termijn, waarvoor zij werd aangegaan, is verstreken, zonder dat tijdig verlengingsmaatregelen werden genomen.

Op twee wijzen helpt de nieuwe wet, vooreerst met de bepaling, dat de vennootschap voor onbepaalden tijd kan worden aangegaan, vervolgens door den vastgestelden termijn automatisch met een jaar te verlengen, zoo slechts het verlengingsbesluit voor afloop van den duur der vennootschap genomen is en publicatie tijdig plaats heeft.

Inzake de ontbinding bevat de wet voorts nog enkele formeele bepalingen, regelende de aanwijzing van vereffenaars, het verzet door crediteuren, de mogelijkheid van het doen consigneeren van beschikbare gelden, de mogelijkheid van heropening van de liquidatie als crediteuren opkomen en het bewaren van boeken en bescheiden der ontbonden vennootschap.

Ik meen in dit artikel de prospectusbepalingen en de strafrechtelijke bepalingen te mogen laten rusten.

De vraag schijnt niet ongewettigd, of men met de laatste niet al te kwistig is geweest.

Strafrechtelijke sancties op voorschriften betreffende de vermelding van den naam, de plaats van vestiging enz., op het niet bijhouden van het register van aandeelhouders, op de voorschriften, rakende publicatie van balans en winst- en verliesrekeningen, herinneren sterk aan de periode, waarin men alle heil voor de toekomst der naamlooze vennootschappen uitsluitend verwachtte van het zoo streng mogelijk aansprakelijk stellen der leidende organen.

De Overgangsbepalingen dragen zoowel een formeel als een materiëel karakter. Geregeld wordt de afwerking van in oprichting zijnde vennootschappen en in bewerking zijnde statutenwijzigingen. Daarnaast wordt als algemeene regel gesteld, dat op bestaande vennootschappen de wet van toepassing is, doch alleen voor het vervolg.

Uitdrukkelijk wordt daarbij nog vermeld, dat handelingen en verzuimen, die voor de inwerkingtreding van de nieuwe wet plaats gehad hebben, naar de oude wet worden beoordeeld.

Op den hiervoren gestelden algemeenen regel worden twee soorten uitzonderingen toegelaten.

Sommige bepalingen treden eerst in werking vijf jaar na de afkondiging, voorzoover niet in die tusschenperiode tot statutenwijziging wordt besloten.

Andere bepalingen gelden voor de bestaande naamlooze vennootschappen nooit.

Tot de eerste rubriek behooren de bepalingen betreffende levering van aandeelen op naam; de z.g. bezwarende overeenkomsten, de overdracht van eigen aandeelen, de aflossing op aandeelen, den te benoemen accountant, de plaats der algemeene vergadering, het stemrecht en het schorsingsrecht der commissarissen.

Tot deze rubriek behoort ook, dat het voorschrift omtrent de vaststelling van balans en winst- en verliesrekening door de aandeelhoudersvergadering bij die Vennootschappen, waar die vaststelling thans door anderen geschiedt, eerst vijf jaren na in werking treding der wet van toepassing zal zijn.

Tot de tweede rubriek behooren de statutaire bepalingen, waarbij het recht van benoeming en van ontslag van bestuurders aan anderen dan de algemeene vergadering van aandeelhouders is toegekend.

Kan de algemeene vergadering een bestuurder of commissaris niet ontslaan, dan kan zij hem ook niet schorsen.

Bestaande bepalingen met oligarchische clausules over de benoeming van directie en commissarissen blijven gehandhaafd, het matigingsrecht van den Rechter ten opzichte van vergoeding aan ontslagen bestuurders of commissarissen blijft ten opzichte van de bestaande overeenkomsten buiten toepassing.

---

[1]) Volgens artikel 1655 B. W. is een Vennootschap een overeenkomst, waarbij twee of meerdere personen zich verbinden om iets in gemeenschap te brengen, met het oogmerk om het daaruit ontstaande voordeel met elkander te deelen.

[2]) Blz. 1782.

[3]) Blz. 1805. Hand. IIe Kamer 1926/1927.

[4]) De aangebrachte wijzigingen meen ik in dit verband te kunnen verwaarloozen.

[5]) Zie B. Th. W. v. Hasselt. De literatuur over het wetsontwerp op de Naamlooze Vennootschap critisch samengevat. p. 9.

[6]) Deze lange termijn werd o.m. gemotiveerd door een verschil tusschen den Minister en de Commissie van Voorbereiding, welke laatste een splitsing in de Naamlooze Vennootschappen wenschte.

[7]) Ik laat in het midden in hoeverre een interpretatie bij de Memorie van Toelichting of door den Minister bij de openbare behandeling gegeven, bindende kracht bezit; waar zij tegen den tekst der wet ingaat zal dit moeilijk vol te houden zijn. Zoo geloof ik, om een voorbeeld te noemen, dat, waar artikel 42*c* eischt publicatie van „volledige afschriften dier stukken" (de balans en de winst- en verliesrekening) niet met een verkorte balans kan worden volstaan, al meent de Minister het tegendeel. Zoo verklaarde de afgevaardigde Knottenbelt zich door een interpretatie van den Minister over het belangrijke artikel 47*c* (aansprakelijkheid voor aangelegenheden die „tot den werkkring van meer bestuurders" behooren) door de toelichting van den Minister tevreden gesteld en

trok een amendement in. M. i. was het gewenscht geweest, dat de wet zelf hier duidelijker had gesproken.

[8]) In de Handelingen der Tweede Kamer wordt de wet aangeduid als ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Wetboek van Koophandel en van daarmede samenhangende artikelen in dat wetboek en in het Wetboek van Strafrecht. Voor de stemming is dit intitulé gewijzigd in dier voege, dat het thans luidt: „Wijziging en aanvuling van de bepalingen omtrent de Naamlooze Vennootschap en regeling van de aansprakelijkheid voor het prospectus".

De oorzaak van het verschil ligt in de dubbele omstandigheid, dat in 1910 nog geen Handelsregisterwet bestond en de bepalingen omtrent het prospectus in het Wetboek van Koophandel zouden worden opgenomen.

[9]) De wijziging der Handelsregisterwet heeft slechts formeele beteekenis.

[10]) In zijn scherpe critiek „Economische nabeschouwingen over de behandeling van het wetsontwerp omtrent de Naamlooze Vennootschappen in de Tweede Kamer", opgenomen in *De Naamlooze Vennootschap*, Zesde jaargang, blz. 67.

[11]) Zie rede van den afgevaardigde Dr. v. d. Tempel, Handelingen p. 1793.

[12]) Uitgave Boekhandel v.h. Gebr. Belinfante. Eerste Stuk p. 39. Bij Gebr. Belinfante verscheen het ontwerp in drie stukken, met doorloopende pagineering. Eerste stuk: Ontwerp en memorie van toelichting (1910) blz. 1 tot 110, tweede stuk: Gewijzigd ontwerp en verslag (1925) blz. 111 tot 236; derde stuk: Ontwerp door de Tweede Kamer aangenomen (1927) blz. 237 tot 276.

[13]) Zie Verslag, uitgave Belinfante, bladzijde 148. Inzake het Enquêterecht volgt de Minister het ontwerp-Nelissen niet dan na aarzeling. Verslag, uitgave Belinfante, blz. 222.

[14]) Zie v. Hasselt aangehaald werk, bladzijde 15 en volgende. Op pag. 21 vindt men bijzonderheden vermeld over den toestand in Engeland.

Ook Mr. L. E. Visser, de bekende bewerker van het Handboek van Kist, door de Regeering herhaaldelijk geroemd en bedankt, heeft in zijn bespreking van het ontwerp 1910 in het Rechtsgeleerd Magazijn een splitsing verdedigd.

[15]) Zie Verslag, uitgave Belinfante, bladzijde 153 en volgende.

[16]) Van de zijde per practijk is vooral verzet aangeteekend tegen de bepaling, dat de verplichte publicatie van balans, winst- en verliesrekening en toelichting voor alle vennootschappen geldt.

Minister Donner had voorgesteld een nieuw lid toe te voegen aan het desbetreffende artikel 42c luidende: „Wij kunnen bij algemeenen maatregel van bestuur bepalen, dat het voorschrift van het eerste lid (nederlegging van volledige afschriften van balans, winst- en verliesrekening en toelichting) geheel of gedeeltelijk buiten toepassing blijft ten aanzien van daarbij te omschrijven Naamlooze Vennootschappen".

Een besloten vennootschap vindt Mr. Heemskerk blijkbaar een te geheimzinnig iets, dan dat hij niet een poging zou wagen, om deze toegevoegde alinea uit de wet te krijgen. Het desbetreffende amendement werd aangenomen.

[17]) Artikel 46 b en 54 c.

[18]) De jurisprudentie neemt ten opzichte van de directie in het algemeen een arbeidscontractverhouding aan. De bekende Perlak-Deen zaak kwam in eerste instantie bij den Kantonrechter. Dit laatste wordt onder de nieuwe wet anders. Artikel 47 e bepaalt, dat niet de arbeidscontractregeling maar de gewone competentieregeling geldt, met de gewone wijze van procedeeren.

[19]) Artikel 37 d.

[20]) Artikel 36 tweede lid eischt de notarieele acte van oprichting op straffe van nietigheid. Volgens de Ministerieele toelichting, Belinfante p. 171, is echter het voorschrift, dat partijen in persoon verschijnen of bij schriftelijke volmacht worden vertegenwoordigd, niet met nietigheid der vennootschap gesanctioneerd.

[21]) Artikel 37 b.

[22]) Onder de bestaande wetgeving was het een twistpunt, of het vereischte, dat $^1/_5$ gedeelte van het kapitaal moest zijn geplaatst, al dan niet ontstaansvoorwaarde was.

De Hooge Raad besliste in laatstbedoelden zin.

De tegenwoordige redactie: de verklaring „mag alleen worden geweigerd",

zoo niet blijkt, dat enz. lijkt onder deze omstandigheden niet gelukkig. Artikel 36 e dat begint: „De Naamlooze Vennootschap kan niet aanvangen alvorens door onzen Minister van Justitie is verklaard, dat hem van bezwaren niet is gebleken" had m.i. duidelijker kunnen zijn geformuleerd.

Artikel 51 der bestaande wet eischt storting van 10 % en bepaalt dat de Vennootschap voor dien tijd „haren aanvang niet zal kunnen nemen". Algemeen werd hier aangenomen, dat de Vennootschap wel bestond, maar haar bedrijf niet mocht aanvangen .

Artikel 45 d van het ontwerp, dat de wijzigingsacte behandelt, zegt dan ook veel juister „de wijziging in de acte van oprichting bestaat rechtens niet" enz.

[23]) Wel bevat artikel 40 de bepaling, dat uit overeenkomsten, aangegaan ten behoeve van een op te richten naamlooze vennootschap, rechten en verplichtingen voor die vennootschap ontstaan, zoo zij die overeenkomsten na haar oprichting uitdrukkelijk of stilzwijgend heeft bekrachtigd.

[24]) Artikel 37.

[25]) Artikel 37 f.

[26]) Artikel 37 c zonderde van dit voorschrift alleen uit telegrammen. Terecht werd gevraagd of reclames als „Even tijd voor een Caravellis", „C. & A. is toch voordeeliger" voortaan uitgesloten moesten worden geacht. Het voorschrift geldt thans ook niet voor reclames. Anderzijds zal thans het practisch nut belangrijk minder zijn.

[27]) Artikel 43.

[28]) Zie de artikelen 43a, 43b, 43c, 43f, 43g, 43h, 44.

[29]) Zie de artikelen 48, 48a, 48b, 48c, 50c, 44a, 44b.

De strijd of statuten mochten bepalen, dat aandeelhouders zich slechts door aandeelhouders konden doen vertegenwoordigen, is in den voor aandeelhouders meest gunstigen zin beslist.

Inzake het stemrecht geeft de wet een vrij ingewikkelde regeling.

De bestaande wettelijke regeling is echter als statutaire mogelijk gemaakt.

Wanneer men zich houdt aan het maximum van zes stemmen per aandeelhouder, blijft een door mij in de practijk aangetroffen regeling, waarbij aan een houder van een aandeel van *f* 25.000.— gelijk stemrecht werd toegekend als aan een houder van een aandeel van *f* 100.—, dus ook onder de nieuwe wet mogelijk.

[30]) Zie artikel 45 tot 45f. Verkregen rechten van niet-aandeelhouders kunnen slechts worden aangetast, zoo bij de toekenning van het recht de bevoegdheid tot wijziging uitdrukkelijk was voorbehouden, artikel 45 a.

[31]) Artikel 48a.

[32]) Artikel 43c, 43d.

De bepaling, dat bestuur en commissarissen gelijkelijk bevoegd zijn tot het beleggen van de gevraagde vergadering, kan in de practijk tot moeilijkheden aanleiding geven; in geval van wrijving kunnen beide colleges tot het beleggen overgaan; men heeft dan twee wettige vergaderingen.

[33]) Artikel 53 en volgende.

Men zie het rapport, uitgebracht aan het Bestuur der Nederlandsche Advocaten-Vereeniging, door Mrs. J. Salomonson en J. Coert, uitgegeven te 's Gravenhage, bij Gzbr. Belinfante; op pag. 11 wordt meegedeeld welk resultaat het enquêterecht in Engeland heeft gehad.

[34]) Artikel 43e.

[35]) Artikel 42d.

[36]) Ned. Juristenblad 1927, bladzijde 445.

[37]) Artikel 47.

[38]) Artikel 47a.

[39]) Artikel 50 en 50a.

[40]) Zie de artikelen 36g, 47b, 47d, 47e, 49a, 49b.

[41]) Zie noot 7 en de artikelen 47c, 47d.

[42]) Artikel 51c, 52.

[43]) Zie het aangehaalde rapport van Mrs. Salomonson en Coert pag. 33.

[44]) Artikel 42a en 51b. Waarom is hier de mogelijkheid van balanscontrôle niet opgenomen ?

[45]) Artikel 50b en 52a.

[46]) Artikel 38a, 38c, 38e, 39, 39a, 39b, 39c. Onbillijk lijkt mij de regeling van art. 38e, dat de curator enkele willekeurige aandeelhouders tot bij- of volstorting kan aanspreken, ook al is op andere aandeelhouders verhaal.
[47]) Zie artikel 41a.
[48]) Artikel 41b. Hier worden geen maatregelen genomen dat de winst, waartegenover geheele of gedeeltelijke teruggave van stortingen plaats vond, in de vennootschap blijft.
[49]) Artikel 40a, 40b, 40c en 40d.
[50]) Minister Donner kwam hier aan bezwaren der practijk tegemoet, door uit de artikelen, die de z.g. bezwarende overeenkomsten regelden, te laten vervallen de overeenkomsten: e. betreffende eenige verkrijging van eigendom of eenig ander recht door de vennootschap tegen een prijs, die een tiende gedeelte van het geplaatst kapitaal te boven gaat; f. bestemd om aan de naamlooze vennootschap over te dragen een bedrijf of onderneming, een octrooi of eene door het openbaar gezag in of buiten Nederland verleende vergunning tot den aanleg of het gebruik van eenig werk of tot het ontginnen van eenig terrein.
[51]) Artikel 42.
[52]) Artikel 41c en volgende.
[53]) Artikel 46a.
[54]) Artikel 56a.
[55]) Artikel 39.
[56]) Artikel 56a.
[57]) Zie voor ontbinding artikel 55 en volgende.

DE VOORGENOMEN WEDERINVOERING VAN LEERPLICHT VOOR HET 7de LEERJAAR.

DOOR

J. H. DE WAAL MALEFIJT,
Oud-Burgemeester van Katwijk.

Blijkens de Handelingen, voor zoover die betrekking hebben op de vergaderingen der 2de Kamer van den 16den en 17den Juni van dit jaar, is zeer spoedig, in het begin der Zitting 1927/28, dus nog in *dit* najaar, een voorstel der Regeering te wachten tot wederinvoering van den leerplicht voor het 7de leerjaar.

*Weder*invoering, want feitelijk was hij reeds voorgeschreven door de wet van 15 October 1921, S. 1131.

Bij de wet van 30 Juni 1924 werd de invoering ervan echter uitgesteld tot 1 Januari 1930, zoodat het voorstel der Regeering alleen beoogt verkorting van het in 1924 verleende uitstel.

Eigenlijk is door de Regeering zelve aankondiging van haar voornemen niet met zoovele woorden gedaan en scheen veeleer uit haar verklaring in de Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag der Tweede Kamer op het wetsontwerp no. 290 der zitting 1926/27 te mogen worden afgeleid, dat zij zulk een voornemen *niet* koesterde. In dat Staatsstuk verklaarde zij uitdrukkelijk dat de Regeering zich moest „blijven" ver-

zetten tegen onmiddellijke wederinvoering van de zevenjarige leerverplichting, ja zelfs werd iedere poging om door een initiatief-voorstel of amendeering van het Regeeringsontwerp daartoe toch te geraken bij voorbaat afgewezen door de stellige verklaring: „de leiding moet te dezer zake bij de Regeering blijven."

Bij de openbare beraadslaging werd echter die afwijzende houding niet gehandhaafd.

Toen de heer Van Wijnbergen den 16den Juni verklaarde dat hij na lezing van de Memorie van Antwoord de zaak zoo zag, dat de Regeering het voornemen had om tegen 1 Juli 1928 het zevende leerjaar in te voeren en dat zij goede gronden had om de zaak niet nog duidelijker te zeggen dan zij had gedaan, haalde Minister de Geer den volgenden dag die verklaring met instemming aan en zeide die „niet te willen verzwakken".

Toen daarop de heer Suring zijn stem tegen het socialistische initiatiefvoorstel tot invoering van de leerplicht voor het zevende leerjaar tegen 1 Januari 1928 o.a. hiermede motiveerde, dat naar zijn meening vaststond dat in October a.s. een Regeeringsvoorstel kon worden verwacht tot invoering van de leerverplichting voor het zevende leerjaar tegen 1 Juli 1928, knikte de minister van onderwijs de heer Waszink toestemmend, hetgeen de heer Suring niet naliet in zijn rede vast te leggen met de bijvoeging: „Ik houd het dus voor waar."

En toen eindelijk Dr. de Visser, die het geheel eens was met die opvatting, in de volgende woorden aan zijn gevoelen uitdrukking gaf: „Wat zal dus hoogstwaarschijnlijk — men mag wel als zeker aannemen — plaats hebben? Dat spoedig in of na October in de afdeelingen zal worden onderzocht het ontwerp, bevattende den eisch van den leerplicht ingaande 1 Juli 1928." liet de Regeering ook die opmerking zonder protest harerzijds voorbijgaan.

Al ontbreekt dus een stellige verklaring van de Regeering op dit punt, veilig mag worden aangenomen dat een Regeeringsvoorstel tot wederinvoering van den zevenjarigen leerplicht tegen 1 Juli 1928 binnen eenige weken de Kamers zal bereiken. In de vergadering van de Eerste Kamer verwees de Minister van Onderwijs nog eens uitdrukkelijk naar hetgeen door de Minister van Financiën in de Tweede Kamer was verklaard. *Ook daar dus dezelfde houding.*

De volksvertegenwoordiging staat dus eerlang voor een belangrijke beslissing.

Want al wensch ik geen oogenblik te vergeten dat het alleen gaat om vervroeging van den termijn van weder inwerking treding van art. 3 derde en vierde lid der wet van 15 October 1921, de beslissing draagt toch een principieel karakter, in zoover blijkbaar door de Regeering aan de leerplicht voor het zevende leerjaar een bijzonder gewicht wordt toegekend. De Minister Waszink verklaarde trouwens in zijne Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag der Eerste Kamer op het boven-

aangehaalde wetsontwerp, dat invoering van de leerplicht voor het 7de leerjaar behoorde „tot zijn liefste wenschen".

Maar in de tweede plaats noemde ik de te nemen beslissing belangrijk, omdat zij van de Kamers zal worden gevraagd vóór nog bekend is welke wijziging zal worden gebracht in de regeling van de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten.

Wat het principieele karakter van het wetsontwerp aangaat, zal ieder moeten toestemmen dat het geheel iets anders is, dat een Regeering uitvoering geeft aan een wettelijke bepaling, die de in werking treding van een wettelijk voorschrift aan een zekeren termijn bindt, dan dat zij zelve een voorstel doet om dat tijdstip te vervroegen, nog wel met de bijvoeging dat daardoor een harer liefste wenschen vervuld zal worden.

Uitbreiding van den leerplicht gaat in tegen het program der A.R. partij.

In het stembusprogram van 1925 lezen wij dat de partij wenscht te volharden bij het program van Actie waarmede zij de verkiezingen in 1922 tegemoet ging, voor zoover dat program nog niet is uitgevoerd en onder de sinds 1922 gewijzigde omstandigheden nog uitvoerbaar is. En in het program van 1922 lezen we in art. VIa: „Het verzet tegen uitbreiding van den wettelijken leerplicht blijve gehandhaafd."

Vanzelf volgt daaruit dat vervroeging van den termijn van invoering van Antirevolutionair standpunt niet kan worden gewenscht.

Verzet van antirevolutionaire zijde zal dus geen verwondering kunnen baren. Het is niet meer dan plichtmatig.

Het stembusprogram van 1925 spreekt uitdrukkelijk uit, dat het noodzakelijk is eene zuivere *beginselpolitiek* te voeren en dat daarvoor vereischt wordt een vaste grondslag en een onwankelbare overtuiging.

Eigenlijk mag het verwondering baren dat dit „intermezzo"kabinet, dat anders principieele kwestie's zooveel mogelijk ter zijde laat, de zevenjarige leerplicht als „vervulling van een zijner liefste wenschen" thans op den voorgrond heeft geschoven.

En dat temeer omdat in den laatsten tijd met betrekking tot het zevende leerjaar allerlei vragen zijn gerezen, waarvan de beantwoording niet nà, doch vóór de invoering van den zevenjarigen leerplicht behoort te geschieden.

Bij de behandeling van het initiatief-voorstel Albarda c.s. tot invoering van den zevenjarigen leerplicht tegen 1 Januari a.s. zijn daaromtrent zoowel door den heer Rutten als den heer Zijlstra, alleszins behartigenswaardige opmerkingen gemaakt.

De heer Zijlstra wees er o.a. op, dat het veel beter ware geweest om in plaats van het tijdstip der invoering van den leerplicht voor het 7de leerjaar te vervroegen, de 6-jarige scholen te verbeteren door vermindering van het maximum aantal leerlingen per onderwijzer. Vooral de nood der kleine scholen eischt dringend voorziening. In een éénmansschool staat de onderwijzer thans voor 6 klassen. Ook de noodzakelijkheid om het buitengewoon onderwijs beter te verzorgen werd door hem betoogd.

Er zijn op dit oogenblik nog duizend schipperskinderen zonder onderwijs.

Eindelijk wees hij erop hoe de leerplicht voor kinderen van 12 tot 14 jaar in België een mislukking is geworden en haalde hij het oordeel aan van verschillende paedagogen van naam, die aan practische opleiding verbonden met schoolonderwijs boven de verplichting om aan een gewone school gedurende het zevende jaar het onderwijs te volgen, de voorkeur geven. Steeds meer breekt de overtuiging zich baan, dat een uitsluitend intellectualistisch onderwijs voor een groot deel van het volk ongeschikt is, en gepaste arbeid, mits tegen exploitatie van het kind gewaakt worde, voor 13 en 14-jarigen veel beter is.

De heer Rutten legde als man van de practijk op dit laatste in het bijzonder den nadruk en wees op den zwaren finantieelen druk, die op de gezinnen van kleine landbouwers wordt gelegd, als de leerplicht voor het zevende leerjaar overal ten platten lande zal worden ingevoerd. Veel liever zag hij het geld besteed om allerwege land- en tuinbouw- en landbouwhuishoudscholen op te richten, zoodat men overal daarvan kan profiteeren.

Het wil mij voorkomen dat hetgeen door beide genoemde heeren in de vergadering van 16 Juni is gesproken inderdaad de ernstige aandacht verdient van allen, die in de a.s. najaarszitting zullen geroepen worden om over het te wachten Regeeringsvoorstel te oordeelen.

* * *

Doch hoe belangrijk dit alles ook moge zijn, ik wensch thans meer in het bijzonder de aandacht te vestigen op de gevolgen die de invoering van den leerplicht voor het zevende leerjaar voor de geldmiddelen der gemeenten zal hebben.

Vreemd genoeg is in de Tweede Kamer op dit punt bij de behandeling van het voorstel Albarda c.s. al heel weinig nadruk gelegd.

De heer Albarda zelf was van meening dat de Kamer zich alleen had te bepalen tot de gevolgen die de invoering van de zevenjarige leerverplichting voor 's Rijks schatkist zal hebben en de heer Tilanus verklaarde wel dat hij het daarmede niet eens was en dat de kamerleden wel degelijk te overwegen hebben, welke lasten op de gemeente zullen worden gelegd, maar verder kwam hij niet en hij verzwakte zijn verklaring niet weinig door er aan toe te voegen dat hij toegaf „dat een bedrag van drie ton, verdeeld over verschillende gemeenten niet overmatig groot is te noemen".

Verder is de Kamer, die vlak voor de vacantie stond en niet in een stemming was om aan eenigszins uitvoerige finantieele beschouwingen haar aandacht te schenken, eenvoudig over die kwestie heengegleden.

M.i. is dit een reden te meer om, vóór dat het regeeringsvoorstel in de a.s. najaarszitting aan de orde komt, nog eens bijzonder bij de geldelijke gevolgen voor de gemeentekassen stil te staan. Zooals boven door mij reeds werd opgemerkt, vond de heer Albarda geene aanleiding

om daaraan ook maar voor een oogenblik zijn aandacht te wijden. Hij liet deze kosten absoluut buiten beschouwing. Iets waar de heeren socialisten nog al eens een handje van hebben. En wat het stellen van eischen zeer vergemakkelijkt.

De heer Tilanus sprak van *f* 300.000 per jaar, te verdeelen over verschillende gemeenten.

Hij ontleende dit cijfer aan de Memorie van Antwoord van den Minister van Onderwijs naar aanleiding van het voorloopig verslag van de Tweede Kamer met betrekking tot wetsontwerp no. 290, waarbij o.a. aan gemeente en schoolbesturen de verplichting wordt opgelegd om vóór 1 September van dit jaar, te zorgen dat aan alle scholen voor gewoon L.O. gelegenheid is tot het ontvangen van onderwijs gedurende het zevende leerjaar. Op dien datum moet bij al die scholen het leerplan een 7de leerjaar omvatten en moeten ook de noodige localiteiten aanwezig zijn. Er is dan achter nog geen leerplicht voor dat leerjaar, zoodat de ouders vrij blijven hun kinderen al of niet dat leerjaar te doen volgen.

Omtrent de kosten, die uit die wetsbepaling voor de gemeenten zullen voortvloeien, bevat de Memorie van toelichting van het wetsontwerp de mededeeling dat de Minister heeft doen nagaan „op welke scholen voor gewoon lager onderwijs het zevende leerjaar al of niet reeds bestond, en op welke dier scholen *bij algemeene deelneming*[1]) aan het onderwijs in dat leerjaar al of niet voldoende plaatsruimte zou zijn."

Daarbij bleek dat er op 15 October 1926 van de 6701 scholen voor gewoon L.O. er 1783 waren *zonder* 7de leerjaar. Op de 4908 scholen *met* een zevende leerjaar echter zal niet overal voldoende plaatsruimte zijn bij algemeene deelneming. Daarentegen waren er *ook* scholen, waarin wel voldoende plaatsruimte zou zijn, doch het zevende leerjaar nog niet was ingevoerd.

Feitelijk waren er op 15 October 1926 565 scholen die, wanneer alle kinderen, die in de termen vallen, het zevende leerjaar gaan volgen, ruimte te kort zouden komen.

In de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer redeneert nu de Minister als volgt:

„Het is natuurlijk niet mogelijk een eenigszins betrouwbare becijfering te geven van de kosten, die voor de gemeenten zullen voortvloeien uit de uitbreiding van den leerplicht tot zeven jaar. Men komt niet verder dan een globale schatting. Volgens de verstrekte statistiek zijn er nog 525[2]) scholen, waar bij algemeene deelneming aan het zevende leerjaar in ruimte daarvoor moet worden voorzien. Neemt men aan, dat in al die gevallen een lokaal moet worden bijgebouwd, wat vermoedelijk niet het geval zal zijn, en dat dit lokaal met meubilair gemiddeld *f* 7000 kost, dan komt dit in totaal op ten hoogste *f* 3.675.000. Leeningen tot dit bedrag à 5 pct. op een termijn van 30 jaren zouden in de eerste jaren aan rente en aflossing dus *f* 300.000 vorderen, welke som over eenige honderden gemeenten wordt verdeeld."

Op deze mededeeling steunde de opmerking van den heer Tilanus in de openbare vergadering van 16 Juni.

Critiek oefende hij op de berekening van den Minister niet.

Met al den eerbied, die aan officieele cijfers verschuldigd is, komt het mij echter voor, dat er wel reden is om daarover toch enkele opmerkingen te maken. De Minister zelf verklaarde trouwens dat het natuurlijk niet mogelijk is een eenigszins betrouwbare becijfering te geven en hij zal dus de laatste zijn om critiek op zijn becijfering te laken.

In de eerste plaats is het wel opmerkelijk dat alleen totalen, zij het dan ook provinciesgewijze gesplitst, worden verstrekt. Hoe de toestand is in de verschillende gemeenten weten wij niet. Dit is heel jammer. Want niet alleen is contrôle op de verstrekte cijfers daardoor absoluut uitgesloten, maar wij weten ook niet welke gemeenten *veel,* welke *weinig* en welke in 't geheel *geen* lokalen moeten bijbouwen. En dat is toch van zeer groot belang. Immers het zou volstrekt geen verwondering behoeven te baren wanneer bleek, dat gemeenten met een weinig kapitaalkrachtige bevolking en die daardoor tot de uiterste zuinigheid verplicht zijn, geen of weinig scholen hadden met een zevende leerjaar en dus *veel* zullen moeten bijbouwen, terwijl rijkere gemeenten, die wat royaler konden zijn, nu reeds aan alle scholen een zevende leerjaar of lokaliteit daarvoor bezaten.

Gevolg zou dan alweer zijn, zooals in den laatsten tijd meer en meer te doen gebruikelijk is, dat arme gemeenten het zwaarst worden getroffen, terwijl de rijkere gemeenten vrijwel onbelast blijven, nog daargelaten het feit dat een som, die voor kleine gemeenten een zware last beteekent, door haar rijke zusters zonder eenig bezwaar wordt opgebracht. Het is daarom zeer te hopen dat de Regeering, wanneer zij met het voorstel tot het invoeren van het 7de leerjaar komt, haar globale cijfers nader zal specificeeren. Dit is voor een juiste beoordeeling van de finantieele lasten, die op iedere gemeente zullen worden gelegd, absoluut noodig. En tevens kon dan ook de juistheid der verstrekte opgaven althans eenigszins worden gecontroleerd, vooral wanneer dan werd aangegeven welke maatstaf door de heeren Inspecteurs bij de beantwoording der hun voorgelegde vragen is gebezigd.

In de tweede plaats is de vraag niet misplaatst naar het mij toeschijnt, of een termijn van aflossing van 30 jaar voor een schoolbouw-geldleening niet veel te lang is. Uitgaven voor schoolbouw behooren onder de improductieve uitgaven. Zulk een gebouw levert geen inkomsten aan de gemeente op. Vordert integendeel in toenemende mate kosten voor onderhoud. Eigenlijk is de stichting van een schoolgebouw, althans in een groeiende gemeente, in strikten zin zelfs niet als buitengewone uitgaaf te beschouwen, daar zij periodiek terugkomt. In grootere gemeenten gaat er zelfs geen jaar om of scholen worden gebouwd of vergroot. Eisch van voorzichtige gemeentepolitiek is, dat voor schoolbouw zoo min mogelijk geleend wordt en, als er een leening moet worden gesloten,

dan dienen de aflossingstermijnen zoo kort mogelijk te worden genomen. Anders wordt de begrooting topzwaar, doordat de kosten van rente en aflossing van geldleeningen op onevenredige wijze toenemen. In ieder geval is 20 jaar wel als uiterste termijn te beschouwen, waarbinnen een leening voor schoolbouw behoort te zijn afgelost. Wanneer die uiterste termijn op het totaal der volgens den Minister benoodigde leeningen wordt toegepast, krijgen wij al vast inplaats van f 300.000 een bedrag van f 367.500 per jaar dat voor rente en aflossing zal benoodigd zijn en dat gerust als uiterst minimum kan worden beschouwd.

Hiermede zijn wij er echter nog niet.

Behalve de kosten voor bouw en vergrooting der schoollokalen is ook eene belangrijke meerdere uitgaaf voor exploitatiekosten te wachten.

De heer Suring berekende dat ± 75000 kinderen, die nu nog niet het 7de leerjaar volgen, bij invoering der leerverplichting voor dat jaar de school zullen moeten gaan bezoeken. Daarbij nam hij aan dat van de 100000 kinderen, die in de termen van het 7de leerjaar vallen, er ongeveer 25000 onverplicht dat leerjaar volgen, zoodat er slechts op een vermeerdering van 75000 behoeft te worden gerekend.

Wat dat zal kosten is hier moeilijk te zeggen en ook in dit opzicht zijn de toestanden in de verschillende gemeenten zeer ongelijk. Slechts een zeer globale berekening kan worden gemaakt.

De kosten per kind in de verschillende gemeenten loopen ver uiteen. Zoover mij bekend is bestaat daaromtrent ook geen volledige statistiek. In de „Mededeelingen van den Schoolraad" wordt echter van tijd tot tijd een lijst gepubliceerd, die daaromtrent eenige aanwijzing geeft. Uit de opgave, die voorkomt in no. 80 van dat orgaan, blijkt dat over 1924 van 36 gemeenten er 12 waren die *minder* dan f 12.— per kind en per jaar voor exploitatiekosten uitgaven, terwijl er 25 boven dat bedrag bleven. Als laagste bedrag wordt aangegeven f 7.15; als hoogste f 32.15. [3])
Aan de hand van die gegevens en in verband met hetgeen van tijd tot tijd omtrent de exploitatiekosten in de verschillende gemeenten bekend werd, is een gemiddeld bedrag van f 12.50 zeker niet te hoog te noemen, maar beslist aan den lagen kant. (De Minister van Onderwijs noemde dan ook in de Eerste Kamer het cijfer van f 15.—).

Voor 75000 kinderen geeft dit een totaal van 75000 × f 12.50 = f 937.500.— dat de gemeenten meer aan exploitatiekosten zullen hebben te betalen dan tot dusver.

Om billijk te blijven moet daarbij echter ook in het oog worden gehouden dat, wanneer het aantal schoolgaande kinderen vermeerdert, ook het bedrag dat door de gemeenten aan schoolgeld wordt ontvangen ongetwijfeld zal stijgen. Dit zal echter geenszins in belangrijke mate het geval zijn. Immers het schoolgeld wordt berekend naar het bedrag waarvoor men in de Rijksinkomstenbelasting is aangeslagen. En nu staat het vast, dat het overgroote deel der 75000 kinderen, die ten gevolge van de uitbreiding van den leerplicht op de scholen zullen verschijnen, zal komen

uit gezinnen waarvan het hoofd slechts voor een klein bedrag of in het geheel niet in genoemde belasting is aangeslagen. Gaat men nu na welk een klein deel der exploitatiekosten der lagere school over het algemeen door de schoolgeldbelasting wordt gedekt, dan behoeft het geen betoog, dat het bedrag aan schoolgeld, dat van die 75000 kinderen zal binnenkomen, al heel weinig te beteekenen zal hebben. Zij voor wie een hooger schoolgeld zou moeten worden betaald, volgen reeds nu het zevende leerjaar of bezoeken de M.U.L.O., H.B.S. of het Gymnasium. Wanneer $^1/_{10}$ van de meerdere exploitatiekosten uit schoolgeld zal kunnen worden bestreden, zal het veel zijn. Het bedrag van *f* 937.500 zou dan met *f* 93.750 kunnen worden verminderd en per saldo *f* 843.750 beloopen.

In plaats van de *f* 300.000 door den Minister aangenomen zullen dus de kosten die de 7-jarige leerplicht met zich zal brengen, bij *zeer matige* berekening van de gemeenten vorderen een bedrag van *f* 367.500 + *f* 843.750 = *f* 1211.250.

Hierbij heeft men in het oog te houden dat deze globale cijfers geenszins den vollen omvang van den druk aangeven, die op sommige gemeenten en het is zeer te vreezen juist op de *minst* draagkrachtige, zal worden gelegd.

De cijfers geven alleen maar een vaag beeld.

Maar ze toonen genoeg aan dat er allerminst reden bestaat om met een breed gebaar en een paar klinkende phrasen zich van de vraag, welke gevolgen de invoering van de leerplicht van het 7de leerjaar voor de gemeenten zal hebben, af te maken.

Want ook al zullen er gemeenten zijn voor welke de wet in haar financieele gevolgen geen bijzonder zware lasten medebrengt, ongetwijfeld zullen er vele zijn die den zwaarderen druk ter dege zullen voelen, terwijl het zeer te vreezen is dat daaronder ook zullen gevonden worden, voor welke de wet de druppel zal zijn, die den boordevollen belastingbeker doet overloopen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken verklaarde ten vorigen jare in de Tweede Kamer, dat er reeds toen in meer dan 43 gemeenten faillissement dreigde!

Op grond van het boven uiteengezette komt het mij voor, dat er alle reden is om aan het plan tot vervroegde wederinwerkingtreding der 7-jarige leerverplichting *geen* uitvoering te geven.

Ik meen dat ook zij, die uit principieel oogpunt tegen die verplichting geen bezwaar hebben, maar de invoering van die verplichting vurig verlangen, daartoe kunnen medewerken.

Immers, blijft de wet onveranderd, dan treedt de wetsbepaling, waarbij de 7-jarige leerplicht is voorgeschreven, automatisch in werking op 1 Januari 1930.

Het betreft dus een uitstel van $1^1/_2$ jaar.

Door de reeds aangenomen wet zal met 1 September van dit jaar overal reeds een zevende leerjaar zijn ingericht, zoodat ieder, die dat wenscht, zijn kinderen van dat leerjaar kan laten profiteeren.

Ik voor mij zou liefst wenschen dat men van allen school*dwang* tot het bezoeken van dat leerjaar afzag.

Maar daartoe is wetsverandering noodig en het is te vreezen dat deze niet verkrijgbaar is.

De voorstanders van den 7-jarigen leerplicht kunnen dus vrijwel zeker zijn dat hun wenschen vervuld worden. Welnu, laat men van de 2 jaren, die ons van 1 Januari 1930 scheiden, een zoodanig gebruik maken dat het onderwijs in dat leerjaar zoo doeltreffend mogelijk zij en althans de bezwaren, die omdat dit thans niet het geval is bij een deel der tegenstanders bestaan, zooveel mogelijk worden verminderd of weggenomen.

In de eerste plaats make men van de ruimere geldmiddelen, waarover de Staat schijnt te kunnen beschikken, gebruik om de kleine scholen in de gelegenheid te stellen hun onderwijzend personeel uit te breiden, zoodat een einde komt aan den toestand dat aan een eenmansschool de onderwijzer voor 6 klassen staat.

In de tweede plaats richte men het leerplan van het 7de leerjaar zoo in, dat de grootst mogelijke differentiatie mogelijk worde en meer rekening kan worden gehouden met locale toestanden.

In de derde plaats verbinde men aan het bezoeken van lagere land- en tuinbouw- of landbouwhuishoudscholen vrijstelling van het volgen van het 7de leerjaar aan de lagere school.

En eindelijk — last not least — regele men de financieele verhouding tusschen het Rijk en de Gemeente op beteren voet, hetzij door herziening van de wet van 1897, hetzij in de richting door de heer M. A. Verkerk in zijn voortreffelijk opstel „Nivelleering van den gemeentelijken belastingdruk" aangegeven. Want de bestaande regeling *schreeuwt* om herziening. [4])

Inderdaad ik zeg het den heer Colijn volmondig na, hetgeen hij in de zitting der Eerste Kamer van 21 Juli verklaarde: „het is praematuur op dit oogenblik nieuwe lasten aan de gemeenten op te leggen, zoolang de financieele verhouding tusschen Rijk en Gemeenten niet opnieuw onder de oogen is gezien.

---

[1]) Cursiveering van mij.

[2]) In de Memorie van Toelichting gaf de Minister op, dat volgens het gedane onderzoek op 15 Oct. 1926 568 scholen ruimte te kort komen. Wel wordt daar tusschen haakjes het getal 525 genoemd, doch de Minister zegt in datzelfde Staatsstuk dat het cijfer van 15 October 1926 een zuiverder beeld geeft en dat daarom bij de uitwerking van de tabellen van dat cijfer is uitgegaan. Hier trekt de Minister de 43 scholen, waaromtrent plannen van uitbreiding bestaan, waarschijnlijk van de 568 scholen af?

[3]) Dit bedrag wordt opgegeven voor de gemeente Sassenheim. Blijkbaar was dit door bijzondere omstandigheden zoo hoog, want voor 1923 staat een bedrag van *f* 21.81 vermeld.

[4]) Zie „Nivelleering van de Gemeentelijke belastingdruk, door M. A. Verkerk, Inspecteur der Domeinen en Registratie te Gouda", opgenomen in een extranummer van dit tijdschrift, blz. 9, 10e regel van boven.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

In den loop der historie werd onze wetgeving in haar uitgangspunt revolutionair en onze Staat een neutrale Staat en verloor zijn protestantsch-christelijk karakter. Het gelijkheidsbeginsel is in de Grondwet en de daaruit voortvloeiende wetten vastgelegd.

Deze toestand wordt door het afleggen van een eed — dien o.a. de gemeenteraadsleden moeten zweren — aanvaard.

In art. 36 der Nederl. Geloofsbelijdenis (ongewijzigd) wordt echter uitgegaan van de idee van een protestantschen Staat.

Bij de laatste gemeenteraadsverkiezing werden alhier ook candidaten van de Staatkundig-Gereformeerde partij gekozen. Deze menschen zeggen vast te willen houden aan art. 36. Doch op grond van hun eed zijn zij verplicht in de gemeentepolitiek den neutralen Staat te aanvaarden.

Kan nu iemand, die zich op het standpunt plaatst van art. 36, bedoelden eed wel afleggen?

Moet niet één van beiden losgelaten worden, òf art. 36 òf de eed?

Is nu iemand, die zegt om des beginsels wille den neutralen Staat niet te mogen aanvaarden en daarna toch den eed aflegt, feitelijk niet een meineedige?

ANTWOORD.

Er is o. i. geen twijfel, of uw tweede vraag moet bevestigend worden beantwoord, terwijl de andere vragen moeilijk anders dan ontkennend zijn te beantwoorden.

Een Raadslid, dat als zoodanig optreedt, moet zweren of beloven, trouw aan de Grondwet en aan de wetten des Rijks. Maar in de Grondwet en in verschillende andere wetten staan bepalingen, die een lid der Staatkundig-Gereformeerde partij, dat inderdaad ernst maakt met de toepassing van art. 36 der Ned. Geloofsbelijdenis (ongewijzigd), moet schenden.

Laten wij enkele voorbeelden mogen noemen.

In art. 168 der Grondwet staat, dat ieder zijn godsdienstige meening belijdt met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en haar leden tegen de overtreding der strafwet.

Verder staat in het eerste lid van art. 171: „alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust".

Maar art. 36 der Geloofsbelijdenis (ongewijzigd) eischt van de Overheid *„niet alleen acht te nemen en te waken over de Politie, maar ook de hand te houden aan den Heiligen kerkendienst: om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk des Antichrist te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen; 't Woord des Evangeliums*

overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt." [1])

Door de Staatkundig-Gereformeerde partij wordt met name de Roomsche kerk als een valsche kerk en de Roomsche godsdienst als afgoderij en valschen godsdienst aangemerkt. Een aanhanger dier partij is dus krachtens beginsel verplicht de Overheidsmacht, die hem ten dienste staat, aan te wenden tot het verstoren van alles, wat op den Roomschen godsdienst betrekking heeft. Dat gewoonlijk geen voorstellen in die richting van Staatkundig-Gereformeerde zijde gedaan worden, neemt toch niet weg het feit, dat een dergelijke politiek voor hen beginseleisch moet zijn. En voor deze beginseleisch zal ook de wet, ja zelfs de Grondwet, moeten wijken.

Om een ander voorbeeld te noemen.

In art. 5 der Grondwet staat, dat ieder Nederlander tot elke landsbediening benoembaar is, terwijl art. 170 der Grondwet zegt, dat de belijders der onderscheiden godsdiensten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten hebben en gelijke aanspraak hebben op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

Hieruit volgt, dat de Overheid, dus ook de gemeentelijke Overheid, niemand uit hoofde van zijn godsdienstige belijdenis van eenig ambt mag uitsluiten.

Maar is een dergelijke politiek voor een lid der Staatkundig-Gereformeerde partij te aanvaarden? Immers neen! Wanneer hij als goddelijk gebod voor het staatkundig leven den eisch aanvaardt van uitroeiing van alle afgoderij en het bevorderen van het Koninkrijk van Jezus Christus, dan volgt hieruit onverbiddelijk, dat hij aanhangers van valsche godsdiensten op grond van hun belijdenis en ongeloovigen uit Overheidsambten moet weren, alle bepalingen der Grondwet ten spijt.

Een ander voorbeeld.

In art. 195 van de Grondwet wordt bepaald, dat in elke gemeente van Overheidswege voldoend *openbaar* algemeen vormend lager onderwijs wordt gegeven in een genoegzaam aantal scholen. Deze verplichting, die ook voorkomt in de Lager Onderwijswet, eischt dus van het Gemeentebestuur, dat het openbare, d. z. in de praktijk ongodsdienstige, scholen sticht. Een Gemeenteraadslid, dat den eed van trouw op de Grondwet en de wetten aflegt, moet daartoe medewerken. Is dat nu mogelijk voor een lid der Staatkundig-Gereformeerde partij, dat art. 36 der Ned. Geloofsbelijdenis aanvaardt?

Voorts moeten ook R.K. en ongodsdienstige bijzondere scholen volgens de regels der wet van gemeentewege worden gesubsidieerd.

Inzake het vrouwenkiesrecht is het, volgens Ds. K e r s t e n, beginseleisch, dat de vrouwen niet gebruik maken van hun kiesrecht. Een lid van de Staatkundig-Gereformeerde partij, dat dit beginsel aanvaardt, zal er toe moeten medewerken, dat de vrouwen t. g. t. niet ter stembus gaan. Doch ook hierdoor komt hij in botsing met zijn eed. Want de uitoefening van het actief kiesrecht is verplicht. En opwekking tot wetsovertreding is evenzeer schending van de wet als de wetsovertreding zelf.

En deze voorbeelden zijn nog wel met verschillende andere aan te vullen.

Voorts moge er wel eens op gewezen worden, hoe laks de Staatkundig-Gereformeerden zijn in hun houding, waar het gaat om de toepassing van hun beginsel. Wanneer leest men van een Staatkundig-Gereformeerd Raadslid, dat een voorstel indient om van gemeentewege godsdienstoefeningen te doen houden,

zendingsarbeid en evangelisatie ter hand te nemen en andere dergelijke maatregelen te nemen tot bevordering van het Koninkrijk van Jezus Christus. Want het beginsel van art. 36 der Ned. Geloofsbelijdenis is niet louter negatief, d. i. gericht op het afweren van ketterij, doch evenzeer positief, d. w. z. gericht op uitbreiding van de ware Kerk.

* * *

Tenslotte nog deze opmerking.

In den aanvang van de vraag wijst de inzender er op, dat in den loop der historie onze wetgeving in haar uitgangspunt revolutionair is geworden, terwijl onze Staat een neutrale Staat werd en zijn protestantsch-christelijk karakter verloor.

Nu is die uitspraak o. i. niet geheel juist.

Mede dank zij den invloed van a.r. zijde heeft de Staat zich teruggetrokken van het terrein van de Kerk. Er is in ons land geen officiëele Staatskerk meer. En bijgevolg behoeft men om eenig ambt te bekleeden niet meer, zooals ten tijde van de republiek, lidmaat te zijn van een officiëele Kerk.

En nu is het zeer zeker waar, dat onder invloed van het revolutiebeginsel uit onze wetgeving veel verdwenen is, wat aan het positief protestantsch-christelijk karakter van de natie herinnert, doch dit neemt niet weg, dat er nog verschillende elementen zijn, waaruit wel degelijk dit karakter blijkt. U denke b.v. aan de toepassing van de Zondagsrust. De Overheidsdiensten zijn als regel gedurende den Zondag gesloten. Tal van maatregelen (Arbeidswet, winkelsluiting enz.) bevorderen de Zondagsrust. En zelfs bestaat nog de Zondagswet, die, al mag zij niet ten volle worden gehandhaafd, toch altijd nog invloed oefent. U denke voorts aan den strijd tegen het sociaal onrecht; aan het subsidiëeren van het Chr. Lager, Voorbereidend, Middelbaar en Gymnasiaal onderwijs; aan de drankbestrijding; aan bestrijding van publieke oneerbaarheid in tooneel, lectuur, bioscoop, prostitutie enz.; aan het vergeldingsbeginsel, waarop nog altijd onze strafwetgeving rust; aan de bevordering van Overheidswege van de geestelijke verzorging van leger en vloot en in de gevangenissen; aan de erkenning van den goddelijken grondslag van het gezag in de formule „bij de gratie Gods", in troonrede en andere officiëele redevoeringen, in het publiek gebed, in de eedsformule en in het formulier voor de toezending van wetsontwerpen door de Koningin aan de Tweede Kamer; aan maatregelen van Overheidswege tegen godslastering en vloeken en zoo meer.

Doch door al deze maatregelen, die niet alleen in stand behooren te blijven, doch ook met onze medewerking — voorzoover noodig — behooren te worden aangevuld of uitgebreid, blijft de Overheid toch op het haar aangewezen terrein, het terrein der algemeene genade, en begaat niet de fout om, zooals de Staatkundig-Gereformeerden wenschen, geestelijken dwang te oefenen en daardoor niet alleen in strijd met de historie, doch ook met Gods Woord te handelen.

---

[1]) Hierbij zien wij niet over 't hoofd, dat door sommigen aan dit artikel een minder ver gaande strekking wordt toegekend dan waartoe de woorden aanleiding geven. Doch — voorzoover ons bekend — is die beperkte strekking door de aanhangers der Staatkundig-Gereformeerde partij nimmer aanvaard.

2. VRAAG.

Laatst las ik, dat een wetsontwerp is ingediend strekkende tot wijziging van de Provinciale Wet. Volgens dit ontwerp zal ook de vrouw benoembaar zijn voor de betrekking van Griffier der Staten. Kunt u mij ook inlichten omtrent het antirevolutionair standpunt inzake deze benoembaarheid?

ANTWOORD.

Het bedoelde ontwerp werd ingediend bij Koninklijke Boodschap van 4 Maart 1927 en stelt door schrapping van het woord „mannelijk" uit artikel 37 der Provinciale Wet het ambt van griffier der Staten-Provinciaal voor vrouwen open. Nog niet zoo heel lang komt het woord „mannelijk" in dit artikel voor. Op het voetspoor der Grondwetsherziening van 1887 werd het bij de wet van 17 Juni 1905 S. 210 ingevoegd. Doch ook vóórdien nam de practijk aan, dat tegen benoeming van een vrouw tot griffier wettelijk bezwaar bestond [1]).

Het thans aanhangig ontwerp sluit zich, wat deze wijziging betreft, aan bij het ontwerp tot wijziging van de Gemeentewet, dat reeds sinds 17 Juli 1923 bij de Tweede Kamer aanhangig is en door overeenkomstige wijziging van artikel 96 der Gemeentewet de vrouw benoembaar maakt tot gemeentesecretaris.

* * *

Op zichzelf beschouwd heeft deze wijziging niet heel veel beteekenis. In 't algemeen bestaat er in ons land geen wettelijk bezwaar tegen benoeming van vrouwen tot staatsambten. Of er al of niet een vrouw tot een bepaalde functie zal worden benoemd, laat de wetgever als regel over aan het beleid van de bevoegde autoriteiten. Waarom zou de wetgever die gedragslijn niet volgen ten aanzien van het ambt van griffier?

De zaak schijnt vrij eenvoudig. Doch de practijk leert meermalen, dat een schijnbaar eenvoudige zaak bij het nemen van een beslissing geduchte moeilijkheden kan opleveren. En zoo ook hier.

Wie — en hier ontmoet men de antirevolutionaire opvatting — tegen het benoemen van een vrouw in een publieke functie principiëel bezwaar heeft, wijl het publiek optreden van de vrouw strijdt met hare roeping, zooals deze in de Schrift wordt geteekend en door de natuur der vrouw wordt aangewezen [2]), zal geneigd zijn zich aanstonds tegenover dit wetsvoorstel te plaatsen.

Doch dan past de opmerking, dat dit principiëel bezwaar — voorzoover ons bekend — nimmer anders is opgevat dan dat *als regel* een vrouw geen publieke functie behoort te bekleeden. Men zou zelfs kunnen spreken van een communis opinio ten aanzien van een tamelijk groote groep van gevallen, waarin de vrouwenarbeid op overheidsterrein niet alleen toelaatbaar, doch zelfs in hooge mate gewenscht mag worden genoemd. Zoo de functies, waarin wegens den aard van den arbeid de hulp der vrouw niet kan worden gemist, b.v. bij het onderwijs, bij de ziekenverpleging en armenzorg, bij de bewaking van vrouwelijke gedetineerden, bij sommige takken van den politiedienst, bij de reclasseering e.d.; of waarin de vrouw, hetzij wegens een bijzondere roeping (b.v. een vorstin), hetzij in verband met het feit, dat er geen mannen van meerdere of gelijke bekwaamheid beschikbaar zijn, den voorrang moet hebben.

En al behoort in andere gevallen onzerzijds op het vasthouden aan den regel de nadruk te worden gelegd, hieruit volgt nog niet noodwendig, dat die regel uitdrukkelijk in de wet moet worden of blijven vastgelegd.

Anderzijds is het waar, dat wie het principieel bezwaar niet deelt, nog niet onvermijdelijk met deze wetswijziging zal moeten accoord gaan. Er zijn ook overwegingen van practischen aard, die tot beperking van den beroepsarbeid van de vrouw dwingen. Men denke aan het leger en de vloot. Zelfs de vurigste kampvechter voor de rechten der vrouw zal moeten erkennen, dat de begeerde gelijkstelling van man en vrouw ten aanzien van de militaire betrekkingen uit den booze is.

* * *

Om een antwoord te vinden op de gestelde vraag, zal men dus moeten nagaan *a.* of ons principieel bezwaar ook geldt ten aanzien van het ambt van griffier; *b.* of er practische bezwaren zijn; en *c.* of — indien het antwoord op de beide eerste vragen bevestigend luidt — de wet zelve op grond van deze bezwaren de uitsluiting moet handhaven dan wel de beslissing mag overlaten aan de prudentie der provinciale besturen.

* * *

Wat de beide eerste punten aanbelangt, moet o. i. zonder eenigen twijfel het antwoord bevestigend luiden.

Als we in 't algemeen principieel bezwaar hebben tegen benoeming van vrouwen in ambtelijke functies, geldt dat bezwaar zeer zeker ook ten aanzien van het ambt van griffier der Staten-Provinciaal. Want de aard van den arbeid van dezen ambtenaar vergt geen vrouwelijke hulp. En men kan evenmin (althans niet in den tegenwoordigen tijd) spreken van eenigen noodzaak om vrouwen in die functie te benoemen, omdat er geen kundige mannelijke gegadigden zouden zijn. Integendeel. Het aantal in aanmerking komende mannelijke candidaten voor deze betrekking is vrij groot, terwijl het aantal van deze functies — gezien het feit dat we maar elf provincies hebben — tamelijk beperkt is.

In de Memorie van Antwoord betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Provinciale Wet durfde de Regeering dan ook niet spreken van een gebleken noodzakelijkheid tot benoeming van een vrouw tot griffier, doch wist niet beter te doen dan te wijzen op de practijk die „wel degelijk er toe leidt, de uitsluiting van vrouwen op te heffen". En zij deelde daaromtrent mede: „De bepaling is n.l. in het ontwerp opgenomen op aandrang van den Commissaris der Koningin in een der provinciën. De ervaring heeft hem de overtuiging bijgebracht, dat de uitsluiting van vrouwen nadeelige gevolgen kan hebben. Bedoelde Commissaris heeft de gelegenheid gehad een vrouwelijke hoofdambtenaar in haar werkzaamheid en optreden gade te slaan, die naar zijn meening het griffierschap met algeheele beheersching van de stof en waardigheid zou kunnen bekleeden, zoodat het uitermate ongewenscht mag heeten, indien de wet hare eventueele benoeming zou beletten".

Doch de zaak waarom het hier draait is niet, of er ook wel eens een vrouw gevonden wordt, die geschikt is voor het griffierschap, doch of er geen mannelijke candidaten zijn met tenminste gelijke bekwaamheid.

En wat den practischen kant van de zaak betreft, valt uiteraard te letten op het feit, dat de vrouwen uit hoofde van hun geestelijken en lichamelijken aanleg minder geschikt zijn voor het ambtelijke werk. Er kunnen natuurlijk uitzonderingen zijn. Doch het is wenschelijk, dat de Overheidsdienst zich naar wat regel en niet naar wat uitzondering is richt.

Het meest tastbaar belang van die gedragslijn blijkt met name uit de statistieken omtrent het verzuim van Overheidspersoneel wegens ziekte. Neem b.v. de statistieken over 1924 van de gemeenten 's Gravenhage en Amsterdam.

In Den Haag bestond in 1924 het gemeentepersoneel (ambtenaren en werklieden) uit 5166 mannen en 1868 vrouwen, van welke laatste 1450 ongehuwd en 418 gehuwd waren.

Per 100 personen bleek in dit jaar het aantal ziektegevallen te bedragen: bij de mannen 66, bij de vrouwen 93.6 (ongehuwde vrouwen 88 en gehuwde vrouwen 120.1). Het aantal ziektedagen per geval bleek: bij de mannen: 13.2; bij de vrouwen: 14.9 (ongehuwde vrouwen: 13.9 en gehuwde vrouwen: 18.5).

Een dergelijk verschil tusschen het ziekteverzuim van mannen en vrouwen treft men ook in Amsterdam.

Daar waren op 31 Dec. 1924 in dienst niet minder dan 18.388 ambtenaren en werklieden, waarvan 14.672 mannen, 2.757 ongehuwde vrouwen en 959 gehuwde vrouwen.

Het aantal, dat in 1924 wegens ziekte verzuimde, beliep bij de mannen: 45 pct.; bij de ongehuwde vrouwen: 55.6 pct.; en bij de gehuwde vrouwen: 62.8 pct.

Per persoon bedroeg het aantal verzuimen: bij de mannen 0.7; bij de ongehuwde vrouwen: 1; en bij de gehuwde vrouwen: 1.5.

Het aantal verzuimde werkdagen per persoon, die verzuimd heeft, was in dat jaar bij de mannen: 14; bij de ongehuwde vrouwen: 23; en bij de gehuwde vrouwen: 25.

Uit deze gegevens blijkt ten duidelijkste, dat het ziekteverzuim, zoowel wat aangaat het aantal gevallen, als wat betreft den duur der verzuimen aanzienlijker was bij het vrouwelijk dan bij het mannelijk personeel.

Daarbij voegt zich nog het opmerkelijk verschijnsel, dat het ziekteverzuim onder de vrouwelijke ambtenaren veel grooter was dan dat onder de vrouwelijke werklieden en dat voorts, terwijl het aantal der zieke gehuwde ambtenaressen belangrijk grooter was dan dat der ongehuwde, het aantal der zieke gehuwde vrouwelijke werklieden ongeveer even groot was als dat der ongehuwden [3]).

Dat laatste wijst er op, dat vooral de ambtelijke dienst nadeel ondervindt van het vrouwelijk, speciaal van het gehuwd vrouwelijk personeel. Nu kan men de gehuwde vrouw uitsluiten of de huwende ambtenares ontslaan, welke maatregel destijds in het ontwerp-Heemskerk (tot regeling der positie van vrouwelijke Rijksambtenaren en onderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs, ingediend bij K.B. van 29 April 1910) werd voorgesteld [4]) en sinds enkele jaren — zelfs met instemming van den vrijzinnigen journalist D. Hans, — door de Regeering bij de z.g. afvloeiing van Rijkspersoneel werd toegepast. Doch daarmede is men er niet. En bovendien, hoe nuttig deze maatregel, ook met het oog op het huwelijks- en gezinsleven van de ambtenaren wezen moge, toch is, bij volgen van een dergelijke gedragslijn, het gevaar niet geheel te ontzeilen, dat men onwettige samenleving in de hand werkt. Daarom is het niet benoemen van vrouwen in een ambtelijke functie als waarvan hieh sprake is, o. i. meer aanbevelenswaardig.

Tenslotte is ook niet zonder beteekenis het bezwaar, dat het benoemen van vrouwen in Overheidsbetrekkingen aan den man arbeidsgelegenheid ontneemt. Ziet men — gelijk zelfs overtuigde feministen doen — het huwelijk als de normale bestemming van de vrouw, dan is het averechtsche politiek om de ongehuwde vrouw ten koste van den man te helpen aan een ambteilijke positie, vooral wanneer het, zooals hier, gaat om een beter gesalarieerde betrekking. Want op die manier wordt de gezinsformatie belemmerd en de schare ongehuwde mannen en vrouwen steeds verder uitgebreid.

En nu gaat het weliswaar wat het griffierschap der Staten aangaat, slechts om enkele betrekkingen. Doch waar de arbeidsmarkt nog altijd met aanbod wordt overladen, is iedere stoot in ongunstigen zin in hooge mate onwenschelijk.

Intusschen wil het ons voorkomen, dat deze principieele en practische bezwaren tegen benoeming van vrouwen tot griffier der Staten (gemeentesecretaris) niet dwingen om de wettelijke uitsluiting te handhaven. De benoeming van personeel in provincialen en gemeentelijken dienst is — ook wat betreft de vraag, of er vrouwelijk of mannelijk personeel zal worden aangesteld — in 't algemeen een zaak van provinciaal en gemeentelijk belang. Ook ten aanzien van deze beide ambten kan, dunkt ons, de volledige beslissing gevoegelijk aan de lagere besturen worden overgelaten. Waar geen bijzondere factoren in het spel zijn, zooals ten aanzien van het burgemeestersambt, de rechterlijke macht, het militair personeel e.d. bestaat er o.i. geen overwegend bezwaar, dat de wetgever zich terugtrekt en de verantwoordelijkheid ten deze legt op de schouders der autoriteiten, die met de uitvoering zijn belast.

Er kunnen zich trouwens hetzij nu, hetzij in de toekomst wellicht omstandigheden voordoen, waarin ook onzerzijds zonder bezwaar aan een vrouw voor bedoelde functie de voorkeur zou kunnen worden gegeven. De beoordeeling daarvan ligt o. i. meer op den weg der autonome colleges, binnen wier sfeer deze beslissing ligt, dan op dien van den wetgever. En mocht men vreezen, dat van deze meerdere vrijheid een onjuist gebruik zou worden gemaakt, dan zij hiertegenover opgemerkt, dat de Regeering door middel van een vernietigingsbesluit genoegzaam repressieven en ook preventieven invloed oefenen kan om de practijk in het goede spoor te houden.

---

[1]) Een uitvoerige discussie over de vraag of zonder uitdrukkelijke vermelding van het woord „mannelijk" toch benoeming van vrouwen uitgesloten is, vond plaats bij de openbare behandeling van het ontwerp-Kuyper tot wijziging van de Gemeentewet in het najaar van 1903. Het amendement-Smidt tot schrapping van dit woord (waardoor benoeming van de vrouw tot het ambt van burgemeester zou mogelijk worden) werd door de Regeering, als vallende buiten het bestek van de voorgestelde partiëele herziening, bestreden en door de Kamer verworpen. Hand. IIe Kamer 1903/04 p. 96 v.v.

[2]) Men zie daaromtrent het rapport, uitgebracht aan de A.R. partij in 1921 door de Commissie, ingesteld door de Deputatenvergadering van 13 Mei 1920 i.z. de houding door de A.R. partij aan te nemen ten opzichte van het z.g. Passief Vrouwenkiesrecht, bestaande uit de heeren A. W. F. Idenburg, Prof. H. Bouwman, Mr. P. E. Briët en Ds. M. Jongebreur. (Uitgave Drukkerij Holland).

[3]) Ziektestatistiek van het gemeentepersoneel te 's Gravenhage en Amsterdam 1924. Overgenomen in het Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek 1926 afl. 7 p.p. 915 v.v. en afl. 12 p.p. 1586 v.v.

[4]) Men zie hierover de brochure van Dr. E. J. Beumer „Het voorgestelde ontslag van vrouwelijke rijksambtenaren en onderwijzeressen" (Chr. en Maatsch. serie 3 no. 7) en de rede van Mr. J. A. de Wilde „Het ontslag der ambtenares bij huwelijk". Uitg. Oosterbaan en Le Cointre, Goes.

---

3. VRAAG.

Sedert vier jaar bestaat onze gemeenteraad uit 5 Antirevolutionairen; 4 Christelijk-Historischen; 4 Roomsch-Katholieken; tezamen 13 Rechts; en 3 Vrijheidsbonders; 2 Vrijzinnig-Democraten en 7 Socialisten, tezamen 12 Links; voorts 2 Plattelanders, die van vrijzinnige richting zijn, maar zich bij de rechtsche groepen aansloten, onder voorwaarde, dat één hunner Wethouder zou worden, hetgeen door de rechtsche fracties werd aanvaard.

Behalve den Plattelander werden destijds tot Wethouder gekozen: 1 Christelijk-Historische, 1 Antirevolutionair, 1 Roomsch-Katholiek. Links werd wel een zetel aangeboden. Doch de linksche fracties onttrokken zich aan de stemming, toen bleek, dat haar geen twee zetels werden toegestaan.

Nu zijn vóór de Raadsverkiezing dezes jaars de Plattelanders vereenigd met den Vrijheidsbond op één lijst. De Raad zal straks bestaan uit: 5 Antirevolutionairen, 5 Christelijk-Historischen, 4 Roomsch-Katholieken of 14 Rechts; en 1 Vrijheidsbonder, 2 Plattelanders, 2 Vrijzinnig-Democraten, 7 S.D.A.P.-ers, 1 Communist of 13 Links. De rechtsche meerderheid in den Raad steunt echter op een minderheid van kiezers: want er zijn ongeveer 200 stemmen meer uitgebracht op Links dan op Rechts.

De vrijzinnige Burgemeester gaat deze maand nog weg; er is echter nog geen nieuwe benoemd.

De aftredende Wethouders zijn allen herkozen tot leden van den nieuwen Raad.

Hoe moeten onze Raadsleden nu stemmen bij de komende verkiezing voor Wethouders?

Wij blijven, nu nog meer dan vóór 4 jaar, eischen, dat het college van B. en W. in meerderheid rechts blijve.

Verondersteld, dat we weer een burgemeester kregen van vrijzinnige (of misschien neutrale) beginselen, dan herkiezen we de Anti-revolutionaire, Christelijk-Historische en Roomsch-Katholieke Wethouders en willen den vierden zetel aan links geven.

Maar: moeten onze mannen dan stemmen op den persoon, die de linksche groepen in onderling overleg daarvoor aanbieden, zonder zelf te keuren?

Mogen onze mannen stemmen op een sociaal-democraat en dus bevorderen, dat gekozen worde iemand, die metterdaad het gezag ondermijnt?

En als de linksche groepen het met elkaar niet vinden kunnen, moeten

onze mannen dan een Socialist stemmen, omdat deze fractie de sterkste is aan den linker kant?

Mochten we een Antirevolutionair (of misschien Christ.-Historischen) Burgemeester krijgen, mogen we dan één van onze 3 aftredende Wethouders laten vallen, om zijn plaats open te maken voor een Vrijzinnige of zelfs een Socialist? Of mogen we, gezien de onhandelbaarheid der Vrijzinnigen vóór 4 jaar, die tot de keuze van den Roomsch-Katholieken Wethouder leidde, de 3 aftredende Wethouders herkiezen en alleen den vierden zetel aan links aanbieden?

ANTWOORD.

In 't algemeen behoort o. i. zooveel mogelijk te worden gestreefd de Wethouders te kiezen uit de grootste raadsgroepen. Dat zijn dus volgens den uitslag van de laatstgehouden verkiezing voor den Raad de Antirevolutionaire, Christelijk-Historische, Roomsch-Katholieke en Socialistische fracties.

Het wil ons voorkomen, dat er geen aanleiding bestaat om bij de Wethoudersverkiezingen te handelen, alsof de linkerzijde één aaneengesloten groep is. Want al mogen de groepen, die in ons land tot de linkerzijde gerekend worden, allen staan op den bodem van het revolutiebeginsel, van éénheid in partijformatie is al evenmin sprake als van coalitie of „concentratie" van die groepen.

* * *

Nu stelt u echter eenige vragen betreffende de aanwijzing der Wethouders uit iedere groep en omtrent de verkiezing van een lid der S.D.A.P. tot Wethouder.

In verband met het laatste punt vestigen wij de aandacht: vooreerst op het karakter van den Raad als bestuurscollege; maar voorts ook op de gesubordineerde positie van het college van B. en W.

De Raad is niet een volksvertegenwoordiging als de Staten-Generaal, die men in zekeren zin zou kunnen noemen (gelijk ook het Fransche woord „parlement" aanduidt) een debatcollege.

De Raad is een bestuursorgaan. Het is de hoogste gezagsdrager in de gemeente. En in laatste instantie berust dan ook bij den Raad de verantwoordelijkheid voor de publieke belangen der gemeente.

Dit karakter dient ook bij de samenstelling van het college van B. en W. in het oog te worden gehouden. Gestreefd moet worden naar een zoodanige samenstelling, dat alle partijen zoo niet tevreden dan toch van de billijkheid overtuigd zijn.

Achteruitzetting van sommige groepen doet de partijstrijd hoog opvlammen en verzwakt mitsdien de kracht van den Raad als bestuurscollege en hierdoor tevens de hoogheid van het gezag. Vandaar dat van antirevolutionaire zijde herhaaldelijk nadruk is gelegd op de beteekenis van een streven om zooveel mogelijk aan de verschillende raadsgroepen overeenkomstig hare sterkte stem in het college van B. en W. te geven.

Ook het karakter van het college van B. en W. pleit hiervoor. Dit college is niet op één lijn te stellen met een ministerie, dat zelfstandig tegenover de Staten-Generaal staat, doch is, althans wat het dagelijksch Bestuur der gemeente

aangaat, ondergeschikt en verantwoording schuldig aan den Raad. Men zou deze verhouding kunnen vergelijken met die tusschen Overheid en ambtenaren.

Hieruit volgt, dat niet het college van B. en W., doch de Raad de politieke lijnen behoort aan te geven. Het college van B. en W. heeft die lijnen te volgen.

En evenals wij het verkeerd achten, iemand, uitsluitend op grond van zijn godsdienstige en politieke belijdenis van een ambtelijke betrekking uit te sluiten, wijl we daarin zien een in beginsel gewraakte dwang in het geestelijke — even zoo goed hebben we bezwaar tegen uitsluiting van een politieke groep van het Wethouders- of Burgemeestersambt.

Op dien grond wordt dan ook in den regel — als daartoe tenminste termen zijn — door antirevolutionaire Raadsleden bij de Wethoudersverkiezing op leden der S.D.A.P. gestemd. Maakt men hiertegen bezwaar, omdat de S.D.A.P. het gezag ondermijnt, dan mag men ook een aanhanger van den Vrijheidsbond niet stemmen. Want niet alleen het politiek beginsel van die partij is revolutionair, doch in het verleden (men denke aan 1848 en aan de Fransche revolutie) heeft het z.g. liberale beginsel wel degelijk tot revolutie geleid en in dit opzicht niets ondergedaan voor het beginsel der S.D.A.P.

Dit neemt echter niet weg, dat een lid der S.D.A.P., dat in zijn optreden een ordelijk bestuur der gemeente onmogelijk maakt, niet voor Wethouder in aanmerking mag komen. Doch de grond voor uitsluiting is dan niet gelegen in zijn lidmaatschap der S.D.A.P., doch in zijn persoonlijke ongeschiktheid.

Of een candidaat persoonlijk geschikt is (hier komen wij op het eerste punt) staat in laatste instantie ter beoordeeling van het Raadslid dat een stem uitbrengt. Men stemt in den Gemeenteraad niet op lijsten als in een stelsel van evenredige vertegenwoordiging doch de keuze van een candidaat draagt een persoonlijk karakter. Natuurlijk verdient het aanbeveling om — teneinde een onaangename verrassing te vermijden — de verkiezing door overleg behoorlijk voor te bereiden. Doch een Raadslid, dat stemt, is niet verantwoord door zonder meer af te gaan op de keuze van een bepaalde groep en zeker niet als die groep in beginsel lijnrecht tegenover hem staat.

---

4. VRAAG.

Herhaaldelijk komt het in deze gemeente voor, dat personen, voorgevende in dienst te zijn van een of andere stichting of inrichting, gelden verzamelen.

Veelal is kennelijk de bedoeling de ontvangen bijdragen ten eigen behoeve aan te wenden.

De moeilijkheid is om dit te bewijzen.

Daarom rijst de vraag, op welke wijze dit euvel kan worden bestreden.

Gebruikelijk is b.v. om met tractaatjes e.d. langs de huizen te gaan.

Deze geschriften worden dan aangeboden, zonder dat er evenwel een prijs voor wordt gevraagd.

De klaarblijkelijke bedoeling wordt meestal niettemin begrepen.

Indien het hier, desneen, verkoop van gedrukte stukken betreft, is optreden daartegen niet wel mogelijk. Een waarschuwing plaatsen helpt niet.

Deze lieden weten vaak met succes, onder het gebruik van eenige

„gemeenplaatsen" de meening bij de menschen ingang te doen vinden, dat zij b.v. evangelisatie of philanthropischen arbeid verrichten.

In een ander geval worden b.v. kaarten verkocht.

In uitzicht wordt gesteld, dat na verloop van een bepaald tijdvak de verkoopers met door blinden vervaardigde voorwerpen zullen terugkomen.

De eigenaars van kaarten kunnen dan, naar het heet, deze voorwerpen koopen met afbetaling door middel van bedoelde kaarten.

De mogelijkheid is natuurlijk niet uitgesloten, dat b.v. het opgegeven adres onjuist is, dan wel, dat de voorgewende liefdadige arbeid in het geheel niet blijkt te bestaan.

Aan de hand van de Armenwet kan hiertegen niet worden opgetreden.

Ook valt het vaak moeilijk, krachtens eenige bepaling voorkomende in de Algemeene Politieverordening, in te grijpen.

Gaarne vernam ik hieromtrent uw oordeel.

ANTWOORD.

In hoofdzaak zal het geschetste euvel wel moeten worden gekeerd door een zorgvuldige uitvoering en handhaving van de wet en scherp politietoezicht.

Misschien kan daarnevens eenige wijziging of aanvulling van de Politieverordening van nut zijn. Doch in geen geval verwachten wij van een nader ingrijpen van den gemeentelijken wetgever veel nut.

De jurisprudentie, met name die van den Hoogen Raad, huldigt een ruime opvatting van het door art. 8 der Grondwet gehuldigde beginsel van drukpersvrijheid. Zelfs een verbod van verkoop of ter verkoop aanbieden van prentbriefkaarten acht zij, op grond van dit artikel blijkbaar niet geoorloofd. Vgl. b.v. het arrest van den H. R. van 28 Juni 1920.

De Raad is dus zeker niet bevoegd, het verkoopen enz. van tractaatjes of kaarten te verbieden, zelfs niet onder voorbehoud van toestemming van het Gemeentebestuur. Wel kunnen — gelijk blijkens het bovengenoemd arrest door den Hoogen Raad oorbaar wordt geacht — beperkende bepalingen worden gesteld. In het geval, waarover dat arrest handelt, werd n.l. bindend verklaard art. 48*a* van de verordening van de gemeente Roosendaal, waarbij bepaald wordt, dat het verboden is in de maanden Mei, Juli, Augustus en September op of aan den openbaren weg of aan de huizen der ingezetenen tusschen elf uur des voormiddags en vijf uur des namiddags prentbriefkaarten te verkoopen of ten verkoop aan te bieden.

Doch een dergelijk beperkt verbod zal waarschijnlijk ter bestrijding van de bedelarij weinig nut kunnen doen en naar gelang men de beperkingen van de verbodsbepaling inkrimpt (door vermeerdering van de maanden en uren waarvoor ze geldt) en het onderwerp der verordening uitbreidt (door b.v. ook te verbieden het verkoopen enz. van tractaatjes e.d.) wordt het gevaar voor vernietiging door de Kroon en onverbindbaarverklaring door de Rechterlijke Macht steeds grooter.

Meer zult u kunnen bereiken door het opnemen van een bepaling in de Politieverordening (als deze verordening tenminste nog niet een dergelijke bepaling bevat), waarbij verboden wordt openbare inzameling van geld, anders dan krachtens wettelijke bepalingen, te houden. Doch dan blijft weer buiten

schot inzameling, die niet het karakter vertoont van een openbare inzameling.

Daarom is o. i. in elk geval tot afweer van de bedoelde misbruiken noodig:

1. Een nauwkeurig onderzoek van B. en W. bij het behandelen van kennisgevingen van besturen van instellingen van weldadigheid omtrent het houden van openbare inzamelingen.

2. Een krachtig optreden der politie.

Nu zult u waarschijnlijk wel bekend zijn met de eenige jaren geleden opgerichte stichting Centraal Archief en Inlichtingenbureau inzake Maatschappelijk Hulpbetoon, gevestigd Vondelstraat 58 Amsterdam, welke stichting de gemeentebesturen bij de toepassing van artikel 15 der Armenwet beoogt terzijde te staan door hen gegevens te verschaffen omtrent steunaanvragen met het doel misbruiken bij geldinzamelingen, steunaanvragen e. d. te bestrijden en den arbeid van bona-fide instellingen te bevorderen. Bij circulaire van 21 Oct. 1925 heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken enz. de Gemeentebesturen speciaal gewezen op het belang van deze insteling.

Voorzoover inzamelingen gehouden worden, die door B. en W. overeenkomstig art. 15 der Armenwet zijn gestuit of niet onder dit artikel vallen, dient de politie afwerend op te treden. En wel: hetzij op grond van de politieverordening, waarbij niet op de wet steunende openbare inzamelingen verboden worden, hetzij op grond van het feit, dat men te doen heeft met bedelarij of oplichting. Oplichting zal aanwezig zijn in de gevallen, dat men bedelt of kaarten ten verkoop aanbiedt, onder voorwendsel namens een liefdadige vereeniging op te treden, terwijl men niets anders dan zijn privé-belang behartigt.

Nu wordt het repressief optreden van de politie belemmerd door het bezwaar, dat het moeilijk is bewijsmateriaal in handen te krijgen. Van de zijde der ingezetenen ontvangt zij in deze gewoonlijk weinig steun.

Doch laat dan desnoods de politie door middel van de pers een beroep doen op de medewerking van het publiek. En om die medewerking te vergemakkelijken zou zij legitimatiekaarten beschikbaar kunnen stellen ten behoeve van bona-fide collectanten.

Tenslotte zou door een ventverbod de bedelarij in den vorm van verkoop of te koop aanbieden van allerlei artikelen (met uitzondering van gedrukte stukken) kunnen worden geweerd. Het is mogelijk dat in uwe gemeente reeds een dergelijk verbod bestaat. Zoo niet, dan zou men het venten op den openbaren weg en langs de deuren, behoudens toestemming van B. en W. kunnen verbieden, waardoor eenigszins de taak der politie ten deze zou kunnen worden verlicht.

---

5. VRAAG.

Een van onze gekozen antirevolutionaire Raadsleden levert als schilder aan een woningbouwvereeniging, welke werkt met Rijks- en gemeentegeld volgens de gewone wettelijke regeling.

Echter ontvangt deze vereeniging in de laatste twee jaar toeslag op de huren uit de gemeentekas.

Is het geoorloofd als Raadslid aan genoemde vereeniging te leveren?

ANTWOORD.

O. i. handelt een Raadslid door levering aan een woningbouwvereeniging niet in strijd met art. 24 der Gemeentewet. Bedoeld artikel verbiedt den Raadsleden middellijke of onmiddellijke deelneming aan leveringen of aannemingen *ten behoeve van de gemeente.* In dit geval wordt echter niet geleverd ten behoeve van de gemeente, doch ten behoeve van een vereeniging, die een zelfstandige rechtspersoon is.

Wanneer wij dit schrijven, zien wij niet over het hoofd, dat de Kroon reeds verscheidene malen leveranties van Raadsleden aan Burgerlijke Armbesturen in strijd heeft geoordeeld met art. 24 van de Gemeentewet. Wij noemen — om van vroegere beslissingen te zwijgen — het Kon. Besluit van 19 Juli 1922 (A.B. 1922 pag. 164).

Doch o. i. mag hieruit niet worden afgeleid, dat de Kroon op dezelfde wijze zou oordeelen ten aanzien van de leverantie door een Raadslid aan de Woningbouwvereeniging. Het bedoelde K.B. betrof een leverantie aan het Armhuis, dat beheerd werd door het Burgerlijk Armbestuur, terwijl volgens het reglement dit Burgerlijk Armbestuur een gemeente-instelling van weldadigheid was, waarvan het bestuur was opgedragen aan Burgemeester en Wethouders. En voorts blijkt uit het K.B., dat de kosten van verpleging en alle andere uitgaven, het Armhuis betreffende, voldaan werden uit de inkomsten van het Burgerlijk Armbestuur, welke inkomsten weer grootendeels bestonden uit een, uit de gemeentekas verstrekt subsidie; terwijl tenslotte de jaarlijksche begrooting en rekening van het bestuur, zooals de wet eischt, aan de goedkeuring van den Raad werd onderworpen.

De Woningbouwvereeniging, waarvan in het onderhavig geval sprake is, zal wellicht niet door het college van B. en W. worden bestuurd, doch een zelfstandig bestuur hebben. In elk geval vormt de gemeentelijke toeslag op de huren slechts een onderdeel van de inkomsten. In hoofdzaak zullen de inkomsten bestaan uit de opbrengst van die huren. Wel heeft de Woningbouwvereeniging voorschotten ontvangen uit de kas der gemeente, en in de toekomst zal zij waarschijnlijk wel eens opnieuw door de gemeente aan kapitaal moeten worden geholpen, doch dit zijn transacties onder bezwarende titel (verplichte rente en aflossing) en geenszins op één lijn te stellen met gewone subsidies. Terwijl tenslotte de rekening en begrooting der Woningbouwvereeniging hoogstwaarschijnlijk niet eens onderworpen is aan de goedkeuring van het gemeentebestuur. Doch ook al is dit laatste het geval, dan zouden wij toch op dien grond nog niet willen concludeeren, dat in dit geval schending van art. 24 der Gemeentewet heeft plaats gevonden.

HET FASCISME

DOOR

MR. DR. E. J. BEUMER.

De binnenlandsche politiek, door het koninkrijk Italië gevoerd, maakt geen verheffenden indruk. Eenige grootsche lijn is er niet in te ontdekken. De Roomsch-Katholieken oefenden, ingevolge het *non expedit* van het Vaticaan, in het algemeen hun kiesrecht niet uit. De vrijzinnigen van verschillende schakeering misten bijkbaar elk idee van constructieve staatkunde. In hoofdzaak viel een strijd om de macht waar te nemen tusschen personen, behoorende tot uiteenloopende liberale nuanceeringen. Tot belangrijke wetgevende maatregelen, ten behoeve der bevolking, kwam men niet. Eene belastingregeling naar draagkracht bestond niet. De eenvoudige bevolking ging gebukt onder zwaren belastingdruk. Brood, vleesch, zout waren belast. Volksgezondheid en onderwijs waren *beneden,* de criminaliteit *boven* peil. Bij herhaling werd het land opgeschrikt door groote bankschandalen, waarbij láágstaande, maar niettemin vóóraanstaande politieke personen betrokken waren. In de negentiger jaren waren de sociaal-democraten naar voren getreden, maar ook zij oefenden geen invloed ten goede. Kwaad deden zij in zooverre, dat zij ministers zonder ruggegraat tot ondoordachte besluiten verleidden en dat zij de financiën der gemeenten, waar zij de meerderheid hadden, in de war stuurden [1]).

De buitenlandsche staatkunde werd met even weinig ernst behandeld. Meer dan uit lange betoogen kan dat blijken uit het volgende feit. Toen Zanardelli in 1901 kabinetsformateur werd, koos hij voor Buitenlandsche Zaken Prinetti, een bekwaam man, die ten slotte beter voldeed dan menigeen van zijne voorgangers en opvolgers, maar die persoonlijk in bepaalde kringen niet zeer gezien was. Eenige vrienden van Zanardelli maakten eene aanmerking op deze keuze, waarop de premier antwoordde, dat de zaak betrekkelijk onbelangrijk was, omdat het slechts Buitenlandsche Zaken betrof [2]). Het spreekt van zelf, dat, bij zulk eene mentaliteit, leger en vloot verwaarloosd werden en het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat het Italiaansche leger in 1896, in den strijd tegen Menelik, eene geduchte nederlaag had geleden.

Langzamerhand openbaarde zich hier en daar een andere geest. Corradini, Oriani, Federzoni, Castellini e.a. toonden door hunne geschriften, dat zij afkeerig waren van de opvattingen, die, ten opzichte

van de beteekenis van het vaderland, vooral in officiëele kringen overheerschten en overal haren invloed deden gevoelen. In 1910 werd de Nationalistische Vereeniging opgericht, die zich voornamelijk bezig hield met de buitenlandsche politiek, zooals het vraagstuk van de Middellandsche Zee, de Oostersche quaestie, emigratie, Italiaansche belangen in Noord-Afrika enz. Zij heeft ook het pleit gevoerd voor de bezetting van Tripolis. Maar, al heeft zij in 1911, ten aanzien van dit weinig roemrijke avontuur, haren zin gekregen, daaruit mag nog niet worden afgeleid, dat de geestesgesteldheid der toonaangevende kringen in Italië gewijzigd was. De overwegingen, tengevolge waarvan Giolitti toegaf, waren van geheel anderen aard dan die, welke de actie der Nationalistische Vereeniging inspireerden en zeker niet van hooger orde. Naar Villari schrijft, deelde een Italiaansche officier, die in 1913 voor het eerst tot lid van het Parlement werd gekozen, hem mede: „Toen ik in het Parlement kwam, had ik den duidelijken indruk, dat de Kamer belangrijk beneden het zedelijke en verstandelijke peil van het volk stond en dat het peil van het kabinet veel lager was dan dat van de Kamer". [3]) En het is niet onwaarschijnlijk, dat de bedoelde officier goeddeels gelijk had.

Het kan dan ook geene verbazing wekken, dat Italië, bij het uitbreken van den wereldoorlog, niet onmiddellijk duidelijk positie koos. Het kabinet had geene scherpomlijnde overtuiging. Het wilde de kat uit den boom kijken. Dus is het begrijpelijk, dat verschillende pogingen werden aangewend, door Duitschland met name, om Italië als bondgenoot in den oorlog te betrekken. Deze pogingen zijn evenwel mislukt. Italië is tenslotte tot eene keus gekomen onder den invloed niet van het buitenland, maar van de eigen bevolking. Maanden lang hadden de voorstanders van neutraliteit en die van interventie (aan de zijde der Entente) elkander, vaak heftig, bestreden. De nationalisten wonnen allengs aan beteekenis; hunne propaganda veroverde terrein.

Abasso l'Austria
E la Germania
Con la Turchia
In compagnia. [4])

Zoo zong de jongelingschap, die vurig haakte naar deelneming aan den strijd. En zij verkreeg, wat zij wenschte. In Mei 1915 werd de oorlog aan Oostenrijk-Hongarije verklaard. Waarom? Zeker niet om mee te kunnen strijden voor het „recht" en de „democratie". Het ging om andere belangen. Ten eerste, om van Oostenrijk de *terra irredente,* Triëst en deelen van Tirol, terug te krijgen. Ten tweede, om de heerschappij over de Adriatische Zee en het behoud van het evenwicht op den Balkan. In de derde plaats, om de bevestiging van resultaten, verkregen in de Aegeïsche Zee door de bezetting van de Twaalf Eilanden, de inleiding tot de ontwikkeling van de Italiaansche penetratie in het Oosten, in het bijzonder in Klein-Azië. En ten vierde was het te doen om de erkenning

van Italië als eene groote Eeuropeesche Mogendheid.[5]) Men streed voor een Groot-Italië.[6])

* * *

De oorlog werd gevoerd en leidde ook voor Italië tot groote verliezen. Maar van voordeelen bespeurde men niets, noch voor den Staat, noch voor de burgers. De stemming ter vredesconferentie bleek niet eene zoodanige als Italië gewenscht had. De Italiaansche delegatie was niet opgewassen tegen de taak, welke zij daar te verrichten had. Italië verkreeg noch de hegemonie over de Adriatische Zee, noch Fiume. De binnenlandsche toestand was ondertusschen weinig vertrouwenwekkend geworden. Het leger was gedemobiliseerd. De soldaten waren uit de loopgraven weg, maar vielen nu ook niet meer onder de krijgstucht en de rechtspraak der krijgsraden. Thans konden zij hunne werkelijke of vermeende grieven luchten. De toorn en de haat, dien zij jaren lang hadden moeten bedwingen, barstten nu los. Bij velen openbaarde zich verbittering en verwildering. De revolutionnaire agitatie had vrij spel. Vele eigendommen waren vernield. Het geld was in waarde gedaald door de toeneming der circulatie; de prijzen waren gestegen. Het vechten was gedaan, maar vele gedemobiliseerden bespeurden, dat het leven toch niet gemakkelijk was. De sociaal-democraten propageerden hun dogma van den klassenhaat. Zij vertelden, dat de moeilijkheden en de ellende van den oorlog en die men nu nog verdragen moest, een gevolg waren van de hebzucht der kapitalisten en imperialisten. De naar hunne haardsteden teruggekeerde soldaten en velen, die nooit in het leger hadden gediend, vroegen om de vervulling van de beloften, die waren gedaan, in werkelijkheid of ingevolge hunne verbeelding, gedurende den oorlog: het land aan de boeren, Italië voor de ex-strijders enz. Terzelfder tijd was er eene algemeene verslapping van energie; ieder wilde, zonder te werken, of althans zonder behoorlijk te werken, veel geld om het leven te genieten. De oproerige elementen zagen in Rusland, waar hunne geestverwanten, hoewel eene kleine minderheid, de macht hadden veroverd en het land overheerschten, een voorbeeld, dat zij wenschten na te volgen. De socialistische partij nam hamer en sikkel als haar embleem aan en noemde zich de maximalistische, d.i. de bolsjewistische, om te toonen, dat haar doel identiek was aan dat van de regeerende partij in Rusland. De verkiezingen van 1919, gehouden volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, bezorgden den socialisten 156 zetels in de Kamer. Zij waren dus ver van de meerderheid, maar beheerschten niettemin door hun oproerig optreden en hun dreigen met geweld, practisch de Regeering. Dit had bedenkelijke gevolgen voor den financiëelen en economischen toestand. Terwijl strenge zuinigheid, verhoogde productie, aanmoediging van ondernemingen op het gebied van landbouw en industrie, noodzakelijk waren, nam de Regeering eene reeks van maatregelen, die den handel en de industrie op allerlei wijze in de war

stuurden en tot de wildste buitensporigheden leidden. Nitti miste den zedelijken moed zich tegen de eischen der rumoerige elementen te verzetten. Zelfs vaardigde hij eene derde amnestie uit voor de deserteurs, die hij op ééne lijn plaatste met hen, die hun leven voor hun vaderland gewaagd hadden en wien hij ook het getuigschrift verleende, dat zij trouw en eervol gediend hadden. Anderzijds, werden officieren en soldaten, die hunne militaire verplichtingen roemvol hadden vervuld, door het gepeupel achtervolgd, mishandeld, gedood; de oorlogsmedailles werden hun afgerukt. In het bijzonder werden zij, die in den oorlog verminkt waren, met eene buitengewone voorliefde door de communisten aangevallen. Sommigen vroegen bescherming aan het vaderland, dat zij verdedigd hadden en in welks dienst zij hunne ledematen hadden verloren. Het antwoord van den minister van oorlog uit het kabinet-Nitti was eene circulaire, waarin het dragen van de uniform werd verboden en het dragen van burgerkleeding werd voorgeschreven, ten einde te voorkomen, dat de oproerige elementen zouden geprikkeld worden! [7])

* * *

Er werd gestaakt om alles, zelfs om de invoering van den zomertijd. In April 1919 werd eene algemeene staking afgekondigd, omdat het houden van eene betooging ter eere van Lenin verboden was. In Juni 1919 vond te Turijn eene algemeene staking plaats om den dood van Rosa Luxemburg te gedenken. In Juli 1919 werd in de vallei van Bisonzo eene kleine Sovjet-republiek uitgeroepen. Te Milaan, Messina, Genua, Napels, Rome, Venetië, Toronto, hadden plunderingen plaats, waarbij dooden vielen en velen gewond werden. [8]) Op 17 September 1919 verklaarde de socialistische afgevaardigde Madiglioni, onder toejuiching zijner kameraden, dat afkondiging van de Italiaansche republiek zeer spoedig zou plaats hebben. In Januari 1920 staakten de post- en telegraafbeambten en het spoorwegpersoneel. Nitti hield vrijwilligers terug van pogingen om den dienst gaande te houden. Hij weigerde zelfs de stakers en hunne leiders te straffen, hoewel de reglementen het voorschreven. De rechtbank te Reggio Emilia veroordeelde 24 stakende machinisten, wegens sabotage, tot lichte straffen; de Regeering haastte zich hen in vrijheid te stellen.

Bij de handelsmarine was het al niet rustiger. Schepen, die op het punt stonden uit te zeilen, werden om de meest willekeurige redenen opgehouden, b.v. omdat de bemanning op het laatste oogenblik met eenen looneisch voor den dag kwam, die niet terstond werd ingewilligd. Al dergelijke acties en agitaties vormden een deel van een te voren opgezet plan met internationale vertakkingen, waarvan het doel was het Italiaansche volk onder den druk van den honger te brengen, wijl dit de beste weg scheen tot bevordering der revolutie.

Voortdurend was er storing in den tramdienst, bij taxi-ondernemingen, bij electrische centrales, en wanneer geen economisch voorwendsel ver-

zonnen kon worden, werd eene algemeene sympathiestaking gelast voor stad of provincie, b.v. omdat een communist was aangehouden onder verdenking van moord, of omdat een werkman wegens diefstal was ontslagen. Te Verona werd eene algemeene staking afgekondigd, omdat een communistisch leider gedood was door eene bom, die ontplofte, terwijl hij haar bij zich droeg om er een misdrijf mee te gaan plegen! [9])

* * *

De metaalindustrie had het zwaar te verduren. Eene actie tot loonsverhooging werd ingezet, juist toen de industrie eene crisis doormaakte wegens gebrek aan steenkool en ijzer. De meeste fabrikanten gaven toe. In Februari 1919 werd een collectief contract gesloten. Door den algemeenen toestand der industrie werd echter de invoering problematiek. Daarom werd eene algemeene werkstaking geproclameerd, waaraan 300.000 stakers deelnamen. Weer gaven de patroons toe; het kabinet-Nitti was trouwens tusschenbeide gekomen om hen daartoe te dringen.

Gedurende den oorlog waren in de metaalfabrieken fabrieksraden ingesteld, waarvan de werkgevers de leden kozen. Na den oorlog wilden de werklieden dit recht hebben. Verscheidene ondernemers willigden dezen eisch in. Daarop verlangden de werknemers, dat deze raden niet alleen zouden controleeren, maar ook zouden besturen.

In 1920 begonnen de ernstige strubbelingen. Het consigne was uitgegeven, dat, als de werkgevers overgingen tot eene uitsluiting, de werklieden de fabrieken met geweld zouden binnendringen en voor eigen rekening zouden exploiteeren. Op 28 Augustus 1920 ging de firma Romeo, te Milaan, tot eene uitsluiting over, nadat zij eerst de verschillende handelingen van sabotage, welke door hare werklieden op groote schaal gepleegd waren, openbaar gemaakt had. De socialistische vakbond gaf toen aan de arbeiders bevel de fabriek te bezetten. Den 31sten Augustus 1920 waren te Milaan en in de omstreken 280 metaalfabrieken in handen der arbeiders. Den volgenden dag strekte de bezetting zich uit tot de fabrieken van Piemont. Daarna werd het voorbeeld gevolgd in geheel Italië. Ernstige weerstand werd niet geboden; de Regeering kwam niet tusschenbeide. Giolitti, die Nitti was opgevolgd, had de hoofdstad verlaten voor zijn zomerverblijf te Bardoncechia en scheen besloten te hebben alles maar te laten gaan. Op alle fabrieken wapperde het roode Sovjetvaandel. Een waar schrikbewind heerschte in de provincies Bologna, Forli, Ravenna, Ferrara en Rovigo; de roode vakvereenigingen dwongen naleving van hare besluiten af, door ieder, die het waagde zich te verzetten, te boycotten, te mishandelen, of te dooden, dikwijls met de meest weerzinwekkende wreedheid. De stad Bologna was in handen van socialisten, die zich openlijk voor bolsjewisten uitgaven en verklaarden, dat zij het bestuur voerden uitsluitend in het belang van de socialistische arbeiders. Niemand mocht eenen auto gebruiken zonder eene schriftelijke verklaring van den afgevaardigde Bucco, den socialistischen tyran van

Bologna. Personen, die niet ingeschreven waren als lid van de partij, stonden er aan bloot, dat hun brood en zelfs melk voor hunne kinderen geweigerd werd. In vele gevallen werd aan de geneesheeren niet toegestaan de zieken te bezoeken, noch werd verlof verleend om de dooden te begraven. De Agrarische Vereeniging poogde weerstand te bieden en vroeg van de Regeering handhaving van wet en orde. Eenig goed gevolg had dit verzoek niet. De Regeering durfde niets tegen de revolutionnairen en ried den landeigenaren alle eischen der pachters in te willigen, ook al zou daardoor hun inkomen uit land tot niets teruggebracht worden.

De seditieuse bonden meenden reeds, dat alles gereed was voor de nieuwe maatschappij, voor de nieuwe wijze van voortbrenging. De productiemiddelen hadden zij gestolen en den arbeid konden zij zelf leveren. Zij hadden echter eene kleinigheid over het hoofd gezien: voor het geven van leiding in eene fabriek is eenige bekwaamheid noodig. De administratieve en de technische ambtenaren verlieten de fabrieken en namen hunne bekwaamheid mee. Wel poogden de roode vakvereenigingen hen door opsluiting en door hen uit hunne huizen te halen tot medewerking te dwingen, maar veel succes hadden die pogingen niet. De arbeiders openden onderhandelingen met de Nationale Vereeniging van Ingenieurs. Deze weigerde evenwel zich in te laten met organisaties, die de individueele vrijheid hadden aangerand en die den rol van het intellect in het productieproces niet erkenden.[10]) Ook begonnen grond- en hulpstoffen te ontbreken. In sommige fabrieken, zoo b.v. die te Conegliano had men voor het produceeren van ééne ton gietijzer driemaal zooveel steenkool noodig als vroeger. Bovendien raakte het geld op. Derhalve werden er bonnetjes uitgegeven, als voorschot op toekomstige loonen. Maar, zooals ieder verstandig mensch begrijpt, in de meeste steden weigerden de winkeliers deze waardelooze papieren aan te nemen.

Het werd nu duidelijk, dat de bezetting der fabrieken eene groote fout was; zij liep uit op beschadiging van kostbare machines, het stichten van economische wanorde, het benadeelen van het Italiaansche crediet en het maken van veel vuiligheid. De „bezetters" gevoelden zich minder op hun gemak. Toen waagde eindelijk Turati, een meer gematigde sociaal-democraat, die sedert de laatste verkiezingen zijne meeningen niet had durven uiten, zich weer te doen hooren. Onderhandelingen met Giolitti werden geopend. Deze beloofde eene wettelijke regeling van de deelneming der arbeiders aan de technische en financiëele contrôle over de bedrijven.[11]) Toen gaven de revolutionnairen toe. In het begin van October 1920 kregen de ondernemers de fabrieken terug. De invloed der communisten zakte ineen. De moderne vakvereenigingen stootten hen uit. Het sociaal-democratisch congres van Livorno besloot in Januari 1921, met eene overweldigende meerderheid, de communisten buiten de beweging te zetten. Turati, die twee jaar lang in den hoek had gestaan, werd overwinnaar. Hiermede was echter de rust niet weergekeerd.

Bleek bij de gemeenteraadsverkiezingen van October en November 1920 de invloed der monarchisten in tal van plaatsen toegenomen, zooals in Rome, Brescia, Padua, Venetië, in andere gemeenten, b.v. Milaan en Bologna, behaalden de socialisten en communisten de meerderheid, waarin weder eene aanleiding werd gevonden tot het afkondigen van eenige algemeene werkstakingen, die gepaard gingen met daden van geweld en oproer. Te Bologna was het wel het ergst. De rooden hadden hier besloten tot eene gewapende revolutionnaire beweging naar aanleiding van de inauguratie van den nieuwen gemeenteraad. Zij begonnen met het vermoorden van Giordani, den voorzitter der niet-socialistische fractie, op het stadhuis ! Trouwens moord en doodslag waren de gewone wapenen van de revolutionnairen. Na de uitstooting van de communisten, in Januari 1921, door het socialistische congres, volgde eene lange reeks ernstige misdaden van hunnen kant: de ontploffing van eene bom in het Diana-Theater te Milaan, waarbij een groot aantal personen, waaronder vele kinderen, werd gedood of verminkt; het werpen van eene bom in eenen optocht van schooljongens te Florence, en soortgelijke wandaden. In laatstgenoemde plaats werd een jongen, die op zijn rijwiel op de IJzeren Brug reed, door eenen troep communisten, omdat hij de zoon was van eenen fabrikant, in de rivier geworpen; hij had zich aan de borstwering vastgegrepen, maar een van de schavuiten sloeg zijne handen af, zoodat hij in het water viel en verdronk.

* * *

Het werd *te* erg. Recht en wet werden geschonden. Leven en eigendom werden niet beschermd. Niet de Regeering heerschte, maar eene oproerige menigte. Het land werd met groote snelheid naar den ondergang gevoerd. Wie het vaderland had verdedigd, werd bedreigd door het gepeupel, dat opgeruid werd door betaalde huurlingen van het Moscovitisch wanbestuur. Ministers zooals Nitti en Giolitti zagen toe.

Is het te verwonderen, dat, nu de Regeering haren plicht verzaakte, anderen hare taak overnamen? Het volk in zijne verschillende schakeeringen wilde handhaving van orde en veiligheid. Daar had men de militairen, die zich in den oorlog onderscheiden hadden, zich met een zeer gering pensioen moesten vergenoegen en zich dagelijks konden ergeren aan aanvallen op verminkten en aan het beleedigen van de vaderlandsche vlag. Daar waren de middelklassen, wier leven sedert den oorlog een voortdurende angst was geworden, vooral sinds communisten en maximalisten de leuze: wie niet werkt, zal ook niet eten, aldus opvatten, dat wie niet eenvoudigen handenarbeid verrichtte, geacht werd niet te werken. Daarnaast kwamen de kapitalisten, de kleine handelaren, de huiseigenaren enz., die een paar jaar lang waren overgeleverd aan de eischen hunner tegenstanders en allerlei concessies hadden gedaan, doch tevergeefs. Voorts hadden in sommige streken de roode vakvereenigingen het voor niet-leden onmogelijk gemaakt om werk te krijgen. Al deze

groepen vereenigden zich in het Fascisme, uit tegenweer en tot zelfbehoud [12]), onder de leiding van Mussolini.

* * *

Op 29 Juli 1883 werd Mussolini te Varano de Costa geboren als zoon van eenen socialistischen smid en eene onderwijzeres. Als jongen was hij een groot strooper. Op 15-jarigen leeftijd werd hij van het college te Forli weggejaagd, omdat hij eenen kameraad, die hem beleedigd had, met een pennemes had gestoken. Op 25-jarigen leeftijd was hij onderwijzer en achtte hij het geraden naar Zwitserland te vluchten. Daar was hij metselaar, schilder, pakjesdrager. Had hij geen werk, dan studeerde hij aan de Universiteit te Lausanne. Zoo behaalde hij het diploma van leeraar in het Fransch. Wegens vagebondage uit Zwitserland gezet [13]), ging hij naar Tirol, waar hij aan verschillende bladen medewerkte. Echter bleek ook Oostenrijk niet op zijne aanwezigheid gesteld. Dus volgde opnieuw eene uitzetting. Hij kon nu echter in Forli terecht, wijl in Italië eene amnestie was uitgevaardigd. In de socialistische beweging nam hij eene bijzondere plaats in. Met minachting zag hij, die Franschgezind was, neer op mannen als Turati, die hunnen geest voedden met Duitsche producten. Hij koesterde eigenaardige opvattingen. Zoo verklaarde hij op het partijcongres van 1913, dat hij zeer gesteld was op vergaderingen, waar zich heftige meeningsverschillen openbaarden, de stoelen door de lucht vlogen en de revolverschoten knalden. [14]) Als hoofdredacteur van het partijblad *Avanti* oefende hij grooten invloed. De wereldoorlog was oorzaak, dat hij deze betrekking neerlegde. In de *Popolo d'Italia,* waarvan 14 November 1914 het eerste nummer verscheen, pleitte hij, in vurige taal, voor deelneming aan den oorlog. Tot het voeren van propaganda voor dit doel vormde hij bepaalde groepen: *fasci de azione revoluzionaria.* Toen het doel was bereikt en Italië de zijde van de Entente had gekozen, werden deze fasci ontbonden. Later, in 1919, toen andere doeleinden moesten verwezenlijkt, werden zij als *fasci di combattimento* opnieuw in het leven geroepen. Uit deze fasci is de fascistische partij ontstaan, die weldra eene belangrijke plaats innam.

* * *

De roode terreur had groote groepen van burgers tot het uiterste gebracht. Verweer werd noodig geacht. Aan de revolutionnaire onderdrukking moest een einde worden gemaakt. Dit is geschied, maar... niet langs wettigen weg. Kleine fascistische groepen traden in de plaats van justitie en politie. Zij maakten gebruik van revolvers en handgranaten. Zij traden op tegen socialistische, reformistische, communistische, maximalistische, syndicalistische vereenigingen. Het was een verweer met ijzer en vuur; de wonderolie kwam eerst later. De aangevallenen, die zich vroeger vol minachting over de burgerlijke instellingen hadden uitgelaten, riepen nu de hulp van de wet en van de staatsmacht in; doch

te vergeefs. Onder liberaal bewind was de rustige bevolking overgeleverd geweest aan de socialistische onderdrukking, thans lieten Nitti en Giolitti den weg weer vrij voor de aanhangers der nieuwe beweging. Deze konden derhalve strafexpedities houden om bij communisten en socialisten er den schrik in te brengen. Dien werd nu geleerd, wat de beteekenis is van de spreuk: Wat gij niet wilt, dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Er werd vernield, verbrand, gedood. Bonomi, die Giolitti was opgevolgd, slaagde er eindelijk in de besturen van de fascistische en van de socialistische partij tot een accoord te brengen. Mussolini was volgaarne tot deze afspraak toegetreden. Maar, al te vurige volgelingen, zoo b.v. de fascisten van Emilia, Romagna, Toscane, weigerden de overeenkomst te erkennen. In dat laatste vond Mussolini aanleiding ontslag te nemen als bestuurslid der fascistische partij, op welk besluit hij echter op aandrang van zijne vrienden terugkwam. Hij wenschte matiging in het optreden zijner aanhangers: het geweld moet niet brutaal zijn, maar een zeker beleid toonen; het moet zijn een geweld van krijgers en niet van apachen; men moet laten zien, dat men het gevoel heeft voor het inachtnemen van bepaalde grenzen.[15]) Veel baat brachten zijne vermaningen niet. Niettemin greep Bonomi niet in. De Staat liet zijne eerste taak in den steek. Onder Facta was het al niet beter. Wel kwam er tijdelijk rust. Uit eerbied voor de conferentie van Genua werden in het voorjaar van 1922 de wapens neergelegd. Maar nauwelijks was de conferentie achter den rug, of het geweld heerschte weer.

De republikeinen, communisten, socialisten en de hun verwante vakvereenigingen, wendden zich nu tot de Regeering met het verzoek een einde te maken aan de bedrijvigheid der fascisten. Toen de Regeering aan dien wensch geen gehoor gaf, kondigden zij tegen 1 Augustus 1922 eene algemeene werkstaking af. Deze mededeeling gaf Mussolini aanleiding in de *Popolo d'Italia* te verklaren, dat, als de Regeering niet binnen 48 uur een eind maakte aan de algemeene werkstaking, de fascisten zich er mede zouden bemoeien. De Regeering deed niets en de fascisten hielden woord. Op 3 Augustus verjoegen zij den socialistischen gemeenteraad van het stadhuis van Milaan. Op 9 Augustus werd de zeeliedenorganisatie, die sedert 10 jaar een monopolie had uitgeoefend in de haven van Genua, door de fascisten uiteengeslagen. Haar leider Giuletti vluchtte naar de republiek San Marino. De algemeene staking was spoedig in elkaar gezakt en nu vroeg Mussolini Kamerontbinding. Facta weigerde. Daarop besloten de fascisten tot eenen nieuwen stap. Het fascistische congres, dat 24 October 1922 te Napels was bijeengekomen, zond een ultimatum aan het kabinet om binnen 48 uur het gezag over te dragen. Aan Facta was medegedeeld, dat bij eene weigering de fascistische legioenen zich zouden meester maken van de hoofdstad. De ministers boden den koning hun ontslag aan, maar schenen tevens plotseling eenigen moed te hebben gekregen. Althans zij verklaarden, dat zij zich zouden verzetten tegen elke gewelddadige onderneming, die

tegen den Staat gericht was. Op 28 October kwam Facta op het Quirinaal om den koning te verzoeken het besluit tot afkondiging van den staat van beleg te teekenen. De koning verklaarde zich evenwel daartoe niet bereid. Salandra werd geroepen om een kabinet te vormen en vroeg aan Mussolini medewerking. Deze weigerde. Het gevolg was, dat de koning aan Mussolini de opdracht tot kabinetsformatie gaf. Op 30 October 1922 onderwierp Mussolini de samenstelling van het nieuwe kabinet aan de goedkeuring des konings en den volgenden dag deden 70.000 fascisten hunnen intocht in Rome.

* * *

Toen begon het tijdvak van den opbouw. De orde en de veiligheid werden hersteld; allereerst op de spoorwegen. Bij dezen dienst was de toestand onhoudbaar geworden. Stakingen waren aan de orde van den dag. Om de onbeduidendste redenen werd het werk neergelegd. In 1920 waren er te Viareggio relletjes over de beslissing van eenen scheidsrechter bij eenen voetbalwedstrijd; de communisten bemoeiden zich er mede en riepen eene algemeene werkstaking uit, waaraan het spoorwegpersoneel meedeed, hetwelk daardoor het geheele verkeer tusschen Rome en Genua stopzette. In Lombardije was de spoorwegdienst eene maand lang gestaakt, omdat een assistent-stationchef, die eenen trein had laten vertrekken, waarvan ten onrechte verondersteld werd, dat hij ammunitie inhield voor het Russische witte leger, niet door de Regeering was ontslagen. Geen trein kwam op tijd aan; de vertraging bedroeg soms verscheidene uren. Het was volstrekt onmogelijk te berekenen, wanneer eene zending goederen hare bestemming zou bereiken. Zelden kwam een pak of kist ongeschonden aan. Voorwenden van ziekte kwam veelvuldig voor en geen enkele dokter bijna durfde het verzoek van eenen spoorwegarbeider om een ziekenbriefje af te slaan. Bij de toepassing der achturenwet werd geen onderscheid gemaakt tusschen diensttijd en arbeidstijd. Zoo bleef de arbeidstijd soms tot 4 uur beperkt. Het aantal beambten nam voortdurend toe, maar zij verrichtten niet veel; het rollend materiëel was in slechten toestand, er werd bijna niets gedaan om toegebrachte schade te herstellen; de wagens werden niet schoongemaakt. Diefstallen van bagage en goederen en schade wegens verkeerde behandeling en zorgeloosheid bereikten ongelooflijke verhoudingen. In 1913—1914 betaalden de spoorwegen schadevergoedingen tot een bedrag van 1.520.000 lire, welk bedrag in 1919—'20 was gestegen tot 26.400.000, in 1920—'21 tot 78.400.000 en in 1921—'22 tot 93.845.000 lire. In dit laatste bedrag was 50.835.000 lire begrepen wegens diefstal. Als gevolg van deze wantoestanden was het tekort op den spoorwegdienst over 1919—'20 860 millioen, over 1920—'21 1046 millioen en over 1921—'22 1432 millioen lire.

In dezen chaos moest orde geschapen worden. Daartoe werd de spoorwegmilitie in het leven geroepen, een op militaire leest geschoeid corps fascistisch spoorwegpersoneel, hetwelk de tucht moest herstellen

en op de bagage en de goederendepôts toezicht uitoefenen, ten einde diefstallen te voorkomen. De goede gevolgen van dezen maatregel bleven niet uit. Het bedrag, dat aan schadevergoeding betaald moest worden, daalde van 59.000.000 lire in 1922—'23 tot 24.000.000 in 1923—'24 en tot 13.600.000 in 1924—'25, waaronder wegens diefstal onderscheidenlijk 18, 3½ en 3 millioen. De dienst werd gereorganiseerd; overtollig personeel werd ontslagen, de verplichting in het leven geroepen tot het verrichten van 8 uur werkelijken dienst; de steenkolenpremie werd weer ingevoerd. Het resultaat van dit alles is, dat het tekort terugliep tot 906.000.000 over 1922—'23, tot 298.000.000 over 1923—'24 en dat er over 1924—'25 een voordeelig saldo is van 176.000.000.[16])

* * *

Tot het herstel der orde heeft de nationale militie, het leger der zwarthemden, krachtig medegeholpen. Aanvankelijk waren het de *squadre,* fascistische groepen, die van zich deden spreken door hun heftig optreden. Het aantal *squadristi* was, toen Mussolini aan het bewind kwam, ongeveer 300.000. Dit waren ongeregelde troepen. Derhalve besloot het kabinet den toestand te ordenen. De *squadre,* de *legionari* van *d'Annunzio,* de nationalistische *Sempre Pronti,* de *Arditi,* werden allen ontbonden en bij Koninklijk Besluit van 14 Januari 1923 werd, met ingang van 1 Februari d.a.v., de vrijwillige militie voor de nationale veiligheid in het leven geroepen. Hare taak is de politie en het leger te helpen bij de herstelling of de handhaving der orde, zoowel bij rustverstoring, als bij openbare plechtigheden. Het is nog niet noodig geweest haar te doen optreden bij eene oproerige beweging, maar men kan er zeker van zijn, dat reeds haar bestaan alleen in belangrijke mate heeft bijgedragen om te voorkomen, dat de communisten onlusten zouden veroorzaken, zooals zij voortdurend deden onder vroegere kabinetten, toen zij wisten, dat de militaire troepen en de politie ongestraft konden worden beleedigd, mishandeld, gedood.[17]) Dat werk is nu te gevaarlijk geworden.

Vóór den moord op Matteotti was er een plan in voorbereiding om de militie te ontbinden. De felle houding, welke echter sindsdien door de oppositie tegen de Regeering is aangenomen, heeft er toe geleid, dat men elk denkbeeld van dien aard tot rustiger tijden heeft ter zijde gelaten.[18]) Wel zijn in de bestaande regelingen eenige wijzigingen aangebracht, teneinde de militie meer en meer in het normale staatsorganisme te doen opgaan. Bij besluit van 4 Augustus 1924 is bepaald, dat de leden den eed van trouw aan den Koning moeten afleggen en is het aantal eenheden beperkt. De leden kunnen van hun 17de tot hun 20ste jaar bij de militie blijven; daarna gaan zij automatisch naar het leger over en op hun 40ste jaar kunnen zij bij de militie terugkomen. Deze nieuwe instelling heeft zich op verschillende wijzen nuttig betoond; herhaaldelijk zijn hare leden er in geslaagd gevaarlijke misdadigers aan te houden; bij gevallen van brand en watersnood hebben zij groote diensten be-

wezen; steeds zijn zij tot hulp bereid. Het wordt daarom wenschelijk geacht het instituut voorloopig te behouden.[19])

* * *

Van groot gewicht is de hervorming, welke op het gebied van het onderwijs is tot stand gebracht. Onder de bestaande wetgeving bemoeide de minister van onderwijs zich met allerlei aangelegenheden, zelfs met onbeduidende vragen, die zeker niet door een lid van het kabinet behoorden te worden behandeld. De centralisatie had de uiterste grenzen bereikt. Dit was ten deele te wijten aan navolging van het Fransche voorbeeld, maar voor een ander deel toe te schrijven aan het feit, dat de Regeering van het Vereenigd Italië er voor wilde zorgen, dat het onderwijs niet in handen zou komen van autoriteiten, of instellingen, die de „reactionaire" en „clericale" tradities van vroegere Regeeringen hadden geërfd. Het geheele onderwijs-stelsel was gebaseerd op de nationalistische en positivistische opvattingen, welke Italië gedurende de tweede helft der 19de eeuw beheerschten, terwijl alle philosophische stelsels van ideëelen of geestelijken aard werden verworpen. Godsdienstonderwijs werd op geen enkele rijks- of gemeenteschool gegeven. De leerlingen werden op de hoogte gebracht met allerlei feiten uit het leven van Mohammed, maar van het Christendom, of van de geschiedenis van den Christelijken godsdienst vernamen zij op school niets. Prof. Gentile heeft als minister van onderwijs in het kabinet-Mussolini gewichtige veranderingen op het gebied van het onderwijs tot stand gebracht, die zijn belichaamd in het besluit van 6 Maart 1923. De bedoeling van den minister was, het onderwijs in nieuwe banen te leiden en het meer geestelijk en deugdelijk te maken. Het moet er z. i. niet op gericht wezen, dat het hoofd van den leerling wordt volgestopt met op zich zelf staande feiten, maar het moet zijnen geest ontwikkelen en hem leeren studeeren. De school en de universiteit moeten dienen om goede burgers te kweeken; daartoe behooren alle krachten te worden ingespannen. In verband hiermede staat, dat thans een leeraar bij het middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, als regel, met het onderricht in 2 verwante vakken belast is b.v. Italiaansch en Latijn, geschiedenis en wijsbegeerte, natuurkunde en wiskunde, maar die vakken dan ook behandelt, totdat hij de geheele leerstof heeft afgewerkt. Er is tegen dit stelsel wel verzet aangeteekend; er werd n.l. gezegd, dat het de leeraren belette te specialiseeren. Ter verdediging is echter aangevoerd, dat de taak van den leeraar aan de middelbare school niet is specialiseeren, maar opvoeden. Specialiseering en onderzoek moeten bewaard blijven voor de universiteit; aan de leerlingen evenwel, van wie hier sprake is, moet men het verband der vakken leeren.

Eene belangrijke verandering is de vrijheid, die de onderwijzer thans heeft. Het leerplan schrijft slechts vóór, hoever hij met zijn onderwijs komen moet; maar hij mag dit einddoel bereiken langs den weg, die

hem het meest geschikt lijkt. Hij mag het werk inrichten en verdeelen, zooals hij het meest doeltreffend oordeelt.

De godsdienst is niet langer buiten de school gesloten; een crucifix hangt in de leslokalen en op de lagere scholen wordt godsdienstonderwijs gegeven. De leeken-onderwijzers geven dit onderricht, waarbij de algemeene zedelijke beteekenis van den godsdienst op den voorgrond wordt gesteld. Verplichting tot bijwoning van dit onderwijs bestaat niet. Anderzijds kunnen de ouders verder godsdienstonderwijs door den geestelijke laten geven.

Uit het vorenstaande volgt, dat „anti-clericalisme" niet tot de eigenschappen van het fascisme behoort. Integendeel. Mussolini beschouwt het Roomsch-Katholicisme als den nationalen godsdienst van Italië en het pausdom als een waardevol bezit voor het volk.

* * *

Er bestaat bij menigeen eene neiging om het fascisme als „reactionair" voor te stellen. Van huis uit is het dat zeker niet. Om dat in te zien, hebben we slechts het program op te slaan, dat Mussolini in Maart 1919 voor de fascistische beweging ontwierp. Daarop komen o.a. de volgende punten voor:

1. Constitueerende vergadering, opgevat als Italiaansch deel van de internationale Volkenvergadering, tot verandering der staatkundige en maatschappelijke grondslagen van het sociale leven in zoodanige, die de onbelemmerde ontwikkeling der beschaving waarborgen.
2. Uitroepen der Italiaansche republiek; algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen.
3. Afschaffing van den Senaat.
4. Afschaffing van titels als prins, hertog, markies. Erkend worden slechts eere- en adelstitels des geestes en van den eerlijken arbeid.
5. Afschaffing van den dienstplicht; afschaffing van het leger en verbod tot het vervaardigen van wapens voor alle volken.
6. Vrijheid van gedachte en van geweten; vrijheid van godsdienst en van vereeniging; vrijheid van drukpers en van propaganda; individueele en collectieve bewegingsvrijheid.
7. Belangrijke uitbreiding der sociale hygiëne.
8. Liquidatie van naamlooze vennootschappen en financiëele instellingen; verbod van alle soorten van bank- en beursspeculaties.
9. Afschaffing van improductieve inkomsten; aflossing der oude staatsschuld door de bezittende klasse.
10. Arbeidsverbod van jongens beneden 16 jaar; wettelijke 8-urendag.
11. De grond aan de boeren; het beheer van de industrie, het verkeerswezen en alle staatsbedrijven aan de vakvereenigingen der technici en der arbeiders.
12. Afschaffing der geheime diplomatie. [20])

Het is waar, dat dit program al heel spoedig smadelijk is op zij gezet. De harde werkelijkheid stelde andere eischen. En het fascisme rekent allereerst met de werkelijkheid; het onderwerpt zich aan de feiten. Met nadruk heeft Stoddard daarop gewezen:

„Beschouw sommige van onze hedendaagsche afgoden eens. Hunne namen zijn Democratie, Vrijheid, Gelijkheid, Rechten, Parlementaire Regeering enz.. Bekijk hen eens nauwkeurig. Wat beteekenen zij in werkelijkheid? Op zichzelf beteekenen zij niets. Het zijn theoretische abstracties, zonder concrete beteekenis. En toch zitten zij daar, als goden in eenen heidenschen tempel en verlammen den scheppenden geest en de energie van het menschelijk geslacht! Ootmoedig leggen wij onze problemen voor hen neer.

Is dat niet waar? Let maar eens op! Wij komen te staan tegenover bepaalde omstandigheden. Wat doen wij nu? Bestudeeren wij de bijzondere feiten van het geval en handelen wij dan in overeenstemming met die feiten, naar het licht van ons gezond verstand? Het is mogelijk, dat wij zoo handelen in ons particuliere leven, maar zelden doen wij zoo bij openbare aangelegenheden. Dan vragen wij, integendeel, wat de wil is van onze afgoden. Anders gezegd, wij trachten eene oplossing te vinden, die „democratisch" is en niet in strijd komt met zulke „heilige beginselen" als vrijheid en gelijkheid." [21])

En daarop laat hij dan volgen, dat het fascisme zegt: weg met die afgoden; weg met de democratie [22]); weg met gelijkheid.

Inderdaad, zoo is het. Door de omstandigheden gedwongen, heeft het fascisme moeten „reageeren". Italië ging door revolutionnair geweld en gouvernementeele zwakheid den ondergang tegemoet. De rustige burger was geen dag zeker van zijn bestaan. De ongunstigste elementen der samenleving oefenden een waar schrikbewind uit. Daartegen moest worden opgetreden. De orde moest worden hersteld. De veiligheid moest worden gewaarborgd. Dat is geschied met krasse middelen, op hardhandige wijze. Door den nood gedwongen.

* * *

In die lijn liggen ook verschillende wetgevende maatregelen van Mussolini. Allereerst geldt dit van de kiesrechtregeling. Toen hij aan het bewind was gekomen, gevoelde hij de noodzakelijkheid om eene grootere stabiliteit aan de Regeering te geven dan bij de bestaande samenstelling van de Kamer mogelijk was. Dus stelde hij eene kieswet voor, welke het land in 15 kieskringen verdeelde. De verschillende partijen konden in elken kieskring hare candidatenlijsten indienen. De partij, wier lijsten het grootste aantal stemmen verwierf, mits het was 25 % of meer van het totaal, kreeg $^2/_3$ van de kamerzetels, d. i. 356. De overige 179 zetels werden verdeeld tusschen de andere partijen op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging. Het valt niet te ontkennen, dat deze

regeling niet in overeenstemming is met onze begrippen van „democratie". Maar niettemin werd het voorstel in beide kamers met eene groote meerderheid aangenomen, hoewel het aantal echte fascisten onder de leden niet bijzonder groot was.

De nieuwe verkiezing had 6 April 1924 plaats en bezorgde Mussolini $^2/_3$ van de zetels, onafhankelijk van de nieuwe bepaling.

Evenmin als de kiesrechtregeling kan de nieuwe wetgeving betreffende de drukpers als bijzonder vooruitstrevend worden aangemerkt. Vóór den oorlog bestond in Italië eene zeer groote drukpersvrijheid, die vooral in lateren tijd schromelijk misbruikt werd. Wel waren er aan die vrijheid enkele wettelijke grenzen gesteld, maar zelden werd de gelegenheid, om de pers ter verantwoording te roepen, aangegrepen. Practisch bestond er volle vrijheid om den Koning te beleedigen, revolutie te prediken en de omverwerping van de bestaande instellingen te propageeren. Het gevolg daarvan was, dat herhaaldelijk opstootjes uitbraken, die eerst na bloedvergieten beëindigd werden. Gedurende den oorlog was er eene censuur in het leven geroepen, die echter niet krachtig optrad. Na den wapenstilstand betoonde zij zich nog veel slapper. Zij bepaalde zich in hoofdzaak tot het toezicht op berichten, die internationale moeilijkheden in het leven konden roepen; revolutionnaire propaganda werd zoo goed als geheel vrij gelaten. De socialistische bladen roerden zich hevig; voortdurend hitsten zij op tot revolutie; hun doel was de volksmenigte in eenen permanenten toestand van gisting en ontevredenheid te houden. Ook de fascistische bladen waren zeer heftig tegen hunne tegenstanders.

Bij decreet van 15 Juli 1923 werd nu bepaald, dat als *gerente responsabile,* de man, op wien alle verantwoordelijkheid viel, moest worden aangewezen de hoofdredacteur of een der voornaamste redacteuren. De prefect werd bevoegd verklaard de aanwijzing van eenen bepaalden persoon niet als geldig te erkennen; van deze beslissing was beroep toegelaten op den minister van Binnenlandsche Zaken en hooger beroep op de vierde afdeeling van den Raad van State. Indien eene courant valsche berichten in omloop bracht, die strekten tot benadeeling van het staatscrediet, of de diplomatieke actie belemmerden, of indien zij aanspoorde tot het plegen van oproerige handelingen, kon de prefect eene waarschuwing geven, na eerst eene daartoe ingestelde commissie te hebben geraadpleegd. Als de *gerente* tweemaal gewaarschuwd was, kon zijne erkenning worden ingetrokken en kon de verschijning van het blad tijdelijk geschorst worden door den prefect, na advies van de bovenbedoelde commissie.

Dit decreet werd niet onmiddellijk in werking gesteld. De Regeering hoopte, dat van zijn bestaan voldoende preventieve kracht zou uitgaan. Een tijd lang zag het daar ook naar uit. Maar na de Matteotti-zaak bereikte de oppositie-pers een peil van felheid als nooit te voren. De meest dwaze geruchten werden gepubliceerd, de heftigste aanvallen op

het kabinet en zijne leden werden gedaan, de smadelijkste insinuaties, betreffende hunne beweerde medeplichtigheid, werden gedrukt. Dat alles geschiedde om de publieke opinie in eenen staat van opwinding te houden, op een oogenblik, waarop het resultaat van het gerechtelijke onderzoek rustig behoorde te worden afgewacht. Toen heeft de Regeering het besluit van 15 Juli 1923 in werking doen treden en bij besluit van 10 Juli 1924 nog enkele regelen gesteld voor de toepassing. De beide besluiten werden later vervangen door eene wet. Voor het nemen van beslissingen is nu de procureur-generaal aangewezen (in de plaats van den prefect); voorts is er beroep op den minister van justitie en hooger beroep op den Raad van State. Eigenaars en uitgevers van couranten zijn solidair aansprakelijk voor schaden en kosten in verband met drukpersdelicten. Het beroep van journalist kan slechts worden uitgeoefend door hen, die als zoodanig zijn ingeschreven. Deze maatregel is slechts als tijdelijk bedoeld.

Bij eene wet van 1925 is het vereenigingsrecht geregeld. De aanleiding hiertoe is te vinden in de vrijmetselarij. Deze beweging was in Italië, na 1870 vooral, anti-Katholiek; voorts was zij sterk Fransch georiënteerd, omdat zij de Franschen beschouwde als eene democratische natie, die de beginselen van vrijheid, gelijkheid en broederschap [23]) hooghield. Langzamerhand begon de beweging verzet te ontmoeten. De socialisten waren in het begin beslist anti-maçonniek. De Roomsch-Katholieken, zooals vanzelf spreekt, eveneens. De nationalisten waren niet gediend van het onvaderlandslievende, internationalistische „pacifisme" der vrijmetselarij en van hare slaafschheid jegens de geestverwanten in andere landen. De fascistische partij had uitdrukkelijk bepaald, dat geen fascist vrijmetselaar mocht wezen. [24]) Een groot aantal ambtenaren behoorde tot de vrijmetselarij. Te recht of ten onrechte duchtte men hiervan gevaren. Men vreesde, dat de broeders zich verplicht zouden rekenen elkaar over en weer te helpen, ten koste van de onpartijdige werking der administratie en de deugdelijkheid van den dienst. [25])

In 1925 is nu eene wet tot stand gekomen, die voor alle vereenigingen geldt en bepaalt, dat zij hare statuten, reglementen en ledenlijsten aan de politie moeten overleggen. Voldoet het bestuur niet aan deze bepaling, of geeft het valsche inlichtingen, dan kunnen zijne leden gestraft worden en kan de prefect de vereeniging ontbinden. Voorts is bepaald, dat ambtenaren en officieren, die lid zijn van eene geheime vereeniging, ontslagen worden.

* * *

Ook hieruit blijkt weer, dat Mussolini en zijne aanhangers er zich niet om bekommeren, of hunne maatregelen wellicht in strijd zijn met „vrijzinnige" opvattingen. Trouwens nog duidelijker komt dat aan het licht bij hunne houding tegenover de gemeentebesturen. Toen de fascisten aan het bewind kwamen, werden vele gemeenteraden, die gedurende de

communistische periode gekozen waren, ontbonden. Meestal leverden de nieuwe verkiezingen dan eene fascistische meerderheid. In Augustus 1925 waren van de 9000 gemeenteraden ongeveer 6000 fascistisch. Maar de leden waren dikwijls vroegere socialisten, populari, of vrijzinnigen, die als fascisten gecamoufleerd waren. Daarom is eene wet in het leven geroepen, die inhoudt, dat in gemeenten met minder dan 5000 inwoners in de plaats van den gekozen burgemeester en van den raad, een *podesta* kan optreden, die door de Kroon voor vijf jaar kan worden benoemd en herbenoembaar is. Hij wordt bijgestaan door eenen raad, waarvan de leden worden benoemd door den prefect uit voordrachten, die door verschillende vereenigingen en instellingen worden opgemaakt. Ook in gemeenten met 5000 inwoners of meer kan een podesta worden benoemd, indien de raad binnen eenen termijn van twee jaar twee maal ontbonden is.

Nog verdienen vermelding de nieuwe bepalingen betreffende het verlies der Italiaansche nationaliteit. Er is eene bekende definitie van eenen gezant, van Sir Henry Wilton: een fatsoenlijk man, die naar het buitenland is gezonden om te liegen in het belang van zijn land. De fascistische Regeering beweert, dat zij veel last heeft van *on*fatsoenlijke lieden, die naar het buitenland zijn gegaan om te liegen *tegen* het belang van hun land. Welnu, de nieuwe bepalingen laten toe, dat bij Koninklijk Besluit aan in het buitenland verblijvende Italianen, die handelingen plegen, welke den goeden naam of het prestige van Italië in gevaar brengen, hun staatsburgerschap ontnomen wordt. In bepaalde gevallen kan daarmee nog gepaard gaan de verbeurdverklaring van eigendommen. Vóór zoodanig besluit genomen wordt, moet het advies worden ingewonnen van eene uit hooge autoriteiten bestaande commissie.

* * *

Ten slotte. Wat is nu dit fascisme?

Is het een nationaal of een internationaal verschijnsel?

In *Katholieke Staatkunde* van 22 Maart 1923 kwam een artikel voor, getiteld: Fascisme in Nederland, waarin te lezen stond: „Drie jaar geleden was er in Italië één goed-overtuigd fascist. En die heette Mussolini. En nu is het reeds driekwart van de wereld!"

Als deze bewering juist ware, dan zou men zonder eenigen twijfel het fascisme als internationaal moeten beschouwen. Maar wie een weinig van politiek weet en de eerste beginselen der rekenkunde kent, aanvaardt die bewering niet als juist. Drie-kwart van de wereld is wat héél veel; 3 % schijnt reeds royaal gerekend.

Toch kan, in zekeren zin, het internationaal karakter van het fascisme niet worden geloochend. In vele landen zijn in en na den oorlog de belastingen aanmerkelijk verhoogd. Tal van burgers hebben er bezwaar tegen, dat heel wat van dat geld is en wordt besteed voor h. i. ongewenschte sociale uitgaven. In menig bestuurscollege en vertegenwoor-

digend lichaam wordt een hoog woord gevoerd door personen, bij wie de grootte van hunne kennis in geene verhouding staat tot die van hunnen mond. Met de toeneming der democratie is de ordeverstoring en het saboteeren der werkzaamheden in die colleges toegenomen. Men leest van buitensporig hooge arbeiders-inkomsten; van stucadoors, die staken, hoewel zij *f* 75 à *f* 100 per week verdienen. Zie daar klachten, min of meer gegrond, min of meer overdreven, die worden geuit, herhaald, gecommentariëerd en die eene mentaliteit oproepen — of het bewijs van haar bestaan leveren —, die als fascistisch wordt aangeduid. Men verlangt eene krachtige Regeering, die geene buitensporigheden duldt en alle „democratisch gedoe" afwijst.

In engeren zin evenwel is het fascisme een nationaal, Italiaansch verschijnsel, dat zijne belichaming vindt in Mussolini. Dit fascisme wil een welvarend Groot-Italië. Mag men al aannemen, dat Mussolini, die Julius Caesar zijn groote voorbeeld noemt en diens buste steeds voor zich heeft staan, geen nieuw Romeinsch wereldrijk verwacht — een Italië, dat de Middellandsche Zee beheerscht, wil hij toch wel. En de bestaande grenzen van zijn land acht hij blijkbaar te eng. In zooverre is het fascisme een gevaar voor den vrede, vooral wijl het niet onwaarschijnlijk is, dat het, bij het voeren van eene op gebiedsuitbreiding gerichte politiek, nagenoeg het geheele volk achter zich zou vinden. Toen, na den moord op generaal Tellini, die belast was met de grensregeling van Albanië, Mussolini zijn ultimatum aan Griekenland zond en Corfu bezette, vond dit instemming in alle kringen. Zelfs de *Avanti,* het socialistische dagblad, dat nog steeds de sikkel en den hamer als embleem voerde, juichte toe, dat eens eene flinke les was gegeven aan het militairistische Griekenland, het oligarchische Engeland en aan dien „comediantentroep", die Volkenbond heet.[26])

Dit fascisme wil een Groot-Italië, maar ook een krachtig Italië. Daarnaar streeft het met alle middelen. Daarvoor wil het allereerst orde en veiligheid. Daartoe maakt het inbreuken op de persoonlijke vrijheid. Italië is alles, de enkele Italiaan niets. De leuze van Mr. J. A. Levy, „dat er niets is, absoluut niets, hetgeen de staat, is er algemeen belang (of zelfbehoud) in het spel, niet mag"[27]), is ook richtsnoer van Mussolini's politiek. Aan het algemeen belang, of het zelfbehoud van den Staat, wordt veel opgeofferd. Het beginsel van de staatsalmacht viert hoogtij. De rechten van den burger verdwijnen naar den achtergrond.

Door velen is hierop critiek geoefend. Met name ook Nitti heeft het Mussolini hoogst kwalijk genomen, dat deze ronduit durfde verklaren, dat het fascisme de strenge, categorische, definitieve tegenstelling vormde tot de geheele wereld der democratie, der plutocratie, der vrijmetselarij, kortom tot de wereld der „onsterfelijke" beginselen van 1789. Dat was toch àl te erg! Nog geen leidend staatsman heeft het onderstaan de beginselen te verloochenen, waarop alle moderne democratieën rusten. Niemand onder hen heeft het edelste, dat de menschheid zich heeft ver-

worven, de menschenrechten, durven schenden. Maar Mussolini waagt het! [28]).

Deze uitbarsting is schromelijk overdreven. Eerbied voor rechten van den enkeling is, in het algemeen, niet een kenmerk van moderne, of niet-moderne, democratieën. Dezelfde Nationale Vergadering van 1789, die plechtiglijk het beginsel van de onschendbaarheid van het eigendomsrecht had geproclameerd, ontzag zich niet een paar dagen later, bij decreet van 2 November 1789, de goederen van de geestelijkheid nationaal te verklaren. Laten we daarom liever zeggen, dat Mussolini evenmin als eenige democratie eerbied heeft voor individueele rechten. Zóó moet de grief geformuleerd worden. Ook Nitti weet dat zeer goed. Erkent hij immers niet, dat b.v. de maatschappelijke vrijheid bijna verdwenen is, de godsdienstige vrijheid in vele landen bedreigd wordt en de politieke vrijheid dagelijks aan crisissen is blootgesteld? [29])

De bedenkelijke leer, dat algemeen belang of zelfbehoud alles wettigen, heeft ook in ander opzicht heel wat kwaad gesticht. Zij heeft o.a. geleid tot een vrijmoedig gebruik van zedelijk afkeurenswaardige middelen. In 1924 is Mussolini gepromoveerd op een proefschrift, dat tot titel draagt: „Commentaar uit het jaar 1924 op Macchiavelli's „Principe"." De ondertitel luidt: „Vademecum voor den Staatsman". In de inleiding tot deze dissertatie getuigt Mussolini van zijn „intiem geestelijk contact" met Macchiavelli. Zoo iets belooft niet veel goeds. Men kan niet verwachten, dat, wie veel geestelijk verkeer met den schrijver van het „Boek over den Vorst" heeft, zich door hooge beginselen laat leiden. De Macchiavellistische leer is een plat opportunisme, vrij van alle moreele overwegingen. In overeenstemming hiermede zijn ook de fascistische methoden. Van fijngevoeligheid op zedelijk gebied getuigen zij niet.

Wellicht is dit een vitium originis. Toen de Regeering, te midden van den chaos, niet berekend bleek voor hare taak, moest, wie in hare plaats de orde wilde herstellen, hardhandig en onwettig optreden. Dàt heeft het fascisme gedaan. In het herstel der orde ligt zijne verdienste. [30]) Maar het heeft die taak niet volbracht in gehoorzaamheid aan een hooger beginsel. [31]) Vandaar zijne zwakheid. De juiste verhouding van gezag en vrijheid kent het niet. Het erkent noch de Souvereiniteit Gods, noch de Souvereiniteit in eigen kring. Het huldigt het beginsel van den omnipotenten Staat. Zijne opvatting van den Staat is onchristelijk. Het fascisme is daarom in strijd met de antirevolutionnaire beginselen.

---

[1]) Luigi Villari, The fascist experiment, London, Faber & Gwyer, 1926, p. 8, stelt dit laatste op rekening van hunne onbekwaamheid en oneerlijkheid. Vooral met het oog op de beschuldiging van oneerlijkheid worde vermeld, dat hij daarvoor geen bewijsmateriaal aanvoert.

[2]) Luigi Villari, o.c., p. 9.

[3]) O.c., p. 16.

[4]) Margherita G. Sarfatti, Mussolini — Lebensgeschichte, Leipzig, Paul List Verlag, S. 182.

[5]) Jacques Bainville, Italy and the war; Translated by Bernard Miall, Hodder and Stoughton, London, 1916, p. 244.

[6]) Les problèmes d'aujourd'hui, Série „Hommes et idées", Domenico Russo, Mussolini et le fascisme, Paris, Librairie Plon, p. 13.

[7]) Margherita G. Sarfatti, o.c., S. 237.

[8]) Domenico Russo, o.c., p. 28/29.

[9]) Luigi Villari, o.c., p. 29.

[10]) De „massa" vergeet wel meer, dat slechts zelden het getal beslist. In het begin van 1919 waren verschillende Duitsche steden gevallen in de handen der Spartacisten, die, naar Russisch model, de burgerij begonnen te berooven en te onderdrukken. In enkele steden werd onmiddellijk eene tegenactie georganiseerd door geneesheeren, pleegzusters, apothekers enz. Zij besloten aan zieke proletariërs noch geneesmiddelen, noch geneeskundige hulp te verstrekken. De Spartacisten waren hoogelijk verontwaardigd en gaven te kennen, dat werkstaken een proletarisch prerogatief was. De medische stakers hielden echter voet bij stuk en de Spartacisten moesten het hoofd in den schoot leggen. Zie Lothrop Stoddard, Social classes in post-war Europe, London, Charles Scribner's Sons, 1925, p. 95. Voor de vraag, wie de „massa" vormen, c.f. Norman Angell, Must Britain travel the Moscow Road, London, Noel Douglas, p. 148.

[11]) Domenico Russo, o.c., p. 44. Van het toegezegde wetsontwerp is niets terecht gekomen. Zie Luigi Villari, o.c., p. 31.

[12]) Wie de wonderlijke beschouwingen kent, die de Nederlandsche sociaal-democratie over het fascisme ten beste pleegt te geven, zal zeker met belangstelling kennis nemen van de volgende regels uit H. N. Brailsford, Het socialisme — Nu !, vertaling van H. Polak, Amsterdam, Em. Querido's Uitgevers-Maatschappij, 1927, bl. 81: „Zelfs in Italië was er van rooden kant heel wat provocatie noodig, om het fascisme in het leven te roepen. De rooden versmaadden parlement en wettelijke middelen. Zij geloofden in directe actie en maakten zich niet slechts van fabrieken, doch ook van schepen en bovenal van groote oppervlakten cultuurland met oproerig geweld meester. Indien wij (d.w.z. de Engelsche sociaal-democraten) ooit met zulke middelen ons doel zouden trachten te bereiken, dan zou ongetwijfeld fascisme het antwoord kunnen zijn."

[13]) Toen hij in 1922, als minister, in Zwitserland terugkwam, is dit besluit door de Regeering ingetrokken.

[14]) Ook heeft hij eenen grooten afkeer van mannen met eenen baard. Hij onderscheidt matige en erge domkoppen. De laatstgenoemden zijn de menschen, die weliswaar van goeden wil zijn, maar in die mate van hunne eigen beteekenis overtuigd zijn, dat zij meenen de wereld ten minste 300 maal per jaar eigenhandig te moeten redden. Hiertoe behooren de mannen met eenen baard.

Zijne werkkamer in het gebouw van de *Popolo d'Italia* was versierd met een groot zwart vaandel, waarop een witte dolk en een doodskop prijkten, het vaandel der Arditi. Op tafel lagen eene groote en eene kleine revolver, een jachtmes, alsmede enkele handgranaten, die bestemd waren tot verdedigingsmiddel bij aanvallen der roode vakvereenigingen, welke aangekondigd waren. Op de deur kon men lezen:

„Wie binnentreedt, bewijst mij eene eer,
Wie niet binnenkomt, doet mij een genoegen".

[15]) Zie Pietro Gorgolini, Le fascisme, vertaling van E. Marsman, Paris, Nouvelle Librairie Nationale, 1923, p. 19.

[16]) Luigi Villari, o.c., p. 121.

[17]) Luigi Villari, o.c., p. 166.

[18]) In het bijzonder in sociaal-democratische kringen heerscht een streven om Mussolini als medeplichtige aan den moord op Matteotti aan te wijzen. O. Lerda—Olberg schrijft in *De Socialistische Gids*, Juni 1926, bl. 526: „Het is bekend, dat Mussolini na de rede van Matteotti op den 30en Mei 1924 de woorden sprak, door verscheidene menschen gehoord: „het is tijd dat deze man niet meer spreekt"."

Op bl. 527 is nog te vinden: „Men zou tientallen andere dokumenten en verklaringen kunnen aanhalen, die het feit bewijzen van de opdracht en de financiering door de fascistische partij".

Dit zijn evenwel niet anders dan gratuite beweringen. Een betrouwbare getuige, die Mussolini de aangehaalde woorden heeft hooren spreken, is niet

bekend; evenmin zijn tientallen dokumenten bekend, die de financiering door de fascistische partij bewijzen. Trouwens er viel niet veel te financieren; hoogstens een bedrag voor auto-huur.

Men kan veilig aannemen, dat Mussolini van de geheele zaak niets geweten heeft. Het is niet zijn stijl op zulk eene wijze politieke tegenstanders onschadelijk te maken. Bovendien was Matteotti een man van te weinig beteekenis om gevaarlijk te zijn.

Zie Luigi Villari, o.c., p. 66, 74, 84, 91, 98, 100.

De haat, dien de Nederlandsche sociaal-democraten tegen Mussolini koesteren, openbaart zich op eene eenigszins lachwekkende manier. In zijne openingsrede ter gelegenheid van het jongste congres der S.D.A.P. (*Het Volk*, 19 April 1927) oordeelde de heer H. Polak het gepast den Italiaanschen bewindsman als „bandiet" te betitelen en de heer Wibaut, ter verantwoording geroepen over zijne houding, als waarnemend burgemeester van Amsterdam, bij het bezoek van een Italiaansch oorlogsschip, verklaarde, dat hetgeen hij had gedaan niets anders was dan voldoen aan den eisch van formeele beleefdheid, maar hij poogde vervolgens de verontruste gemoederen te kalmeeren, door de verzekering te geven, dat hij natuurlijk Mussolini niet de hand zou willen reiken! Vermoedelijk zal Mussolini dat wel te boven komen. Maar van waar die plotselinge fijngevoeligheid in sociaal-democratische kringen? In den regel is men daar niet zoo kieschkeurig. Toen in November 1918 de revolutionnairen in Oostenrijk de gevangenissen openden en o.a. aan den moordenaar van minister Stürghk de vrijheid hergaven, meldde *Het Volk*, in zijn nummer van 4 November 1918: „Onze partijgenoot Friedrich Adler, die graaf Stürghk terechtstelde, is uit de gevangenis ontslagen en door den Oostenrijkschen sociaal-democratischen partijdag tot voorzitter gekozen". Blijkbaar had men niet het minste bezwaar dezen „bandiet" de hand te reiken. (Men schenke vooral de noodige aandacht aan het woord: „terechtstelde").

De wijze van optreden der Nederlandsche sociaal-democraten trekt te meer de belangstelling, indien men daarnaast let op de houding van hen, die beter op de hoogte zijn met de persoonlijkheid van den Italiaanschen politicus. In dit verband is de Memorie door Enrico Ferri, als verdediger van Violet Gibson, die 27 April 1926 een revolverschot op Mussolini loste, opgesteld voor de Bijzondere Rechtbank voor de verdediging van den Staat, een merkwaardig stuk. In deze Memorie, waarin hij betoogt, dat Miss Gibson gedurende de instructie moest worden in vrijheid gesteld en opgenomen in een gesticht voor zenuwlijders, deelt de bekende sociaal-democratische geleerde o.a. een en ander mede van de gesprekken, die hij met Miss Gibson over Mussolini heeft gevoerd. Zoo schrijft hij: „En toen ik zag, dat in haren blik eene innerlijke koelheid bleef, die haren afkeer voor het werk van Benito Mussolini, als hoofd der Regeering te kennen gaf, wees ik haar, behalve op de grootsche, dagelijksche, resultaten, die duidelijk aan het licht traden, bovenal op de groote en diepe aandrift, die zich geheel samentrekt in de door een mystiek en heldhaftig patriotisme bezielde liefde voor Italië, dat door hem, Mussolini, gered is van den rand van den afgrond, waarheen het gevoerd was door den chaos van den na-oorlogstijd, eenen chaos, welken geene der bestaande partijen had weten te bedwingen of te beteugelen. En ik vertelde haar, de vurige Katholieke, van de woorden, door Mussolini in het Parlement gesproken, over de zedelijke beteekenis van de Katholieke kerk en, dientengevolge, van zijne staatkundige werkzaamheid in dit opzicht..."

Op een andere plaats der Memorie zegt hij: „Toen ik in April j.l. met den rechter van instructie, den procureur des Konings en den gerechtelijk-geneeskundigen deskundige aanwezig was bij de gerechtelijke vaststelling van de volkomen genezing van de wond van Benito Mussolini en tegen den premier zeide, dat de familie van Miss Gibson mij als verdediger gekozen had en ik dit had aangenomen, omdat ik overtuigd was, dat Violet Gibson krankzinnig was, antwoordde Benito Mussolini met welwillendheid: „Ik weet het en vind het best: Miss Gibson zal dus verdedigd worden met de klaarheid der wetenschap". Deze zielstoestand, van hoogen adeldom, welke toen de zedelijke gedragslijn van het hoofd der Regeering bepaalde, en vervolgens de houding van het fascistische gouvernement ten opzichte van den aanslag van Miss Gibson, hebben steeds den voortreffelijken arbeid van den rechter van instructie geleid."

In de Memorie wordt verder nog gesproken van eene rede, door den minister in den Senaat gehouden op 20 November 1926 en die opnieuw de „voornaamheid van zijne klare ziel" aantoonde, van „het mislukken van den aanslag op Benito Mussolini, d.w.z. op Italië" en het stuk eindigt met de verklaring, dat het verjongde Italië leeft in eene sfeer van superieure beschaving.

Deze belangwekkende Memorie is te vinden in de *Revue de droit pénal et de criminologie*, Mai 1927, p. 475 s.v.

[19]) Er zijn personen, die bezwaar hebben tegen deze nationale militie, welke streng optreedt voor orde en veiligheid, maar die de oprichting van de Weensche arbeidsweer, welke in het leven werd geroepen, omdat politie en militie, naar het oordeel der sociaal-democraten, te krachtig voor de handhaving der veiligheid zorgden, toejuichen.

[20]) F. Nitti, Bolschewismus, Fascismus und Demokratie, München, F. Hanfstaengl, 1926, S. 97.

[21]) Lothrop Stoddard, Racial realities in Europe, London, Charles Scribner's Sons, 1924, p. 109.

[22]) Zoo zegt ook Carl Schmitt, Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlementarismus, München und Leipzig, Duncker & Humblot, 2e Aufl. 1926, S. 39: „Slechts het Italiaansche fascisme hecht er schijnbaar geene waarde aan, „democratisch" te zijn".

[23]) Volgens Chamfort is dit een droom tusschen twee leugens!

[24]) Op verschillende socialistische congressen was ook verklaard, dat het socialisme onvereenigbaar was met de vrijmetselarij.

[25]) Cf. Luigi Villari, o.c., p. 217.

Ook in bolsjewistische kringen bestaat niet veel sympathie voor de vrijmetselarij. Op het vierde Wereldcongres van de Derde Internationale noemde Trotzky haar: „het meest valsche bedrog van de arbeidersklasse door eene radicaal doende bourgeoisie". Zie Carl Schmitt, o.c. S. 88.

[26]) Domenico Russo, o.c., p. 139.

[27]) De Telegraaf, 14 December 1904, Avondblad.

[28]) F. Nitti, o.c., S. 44.

[29]) O.c. S. 22.

[30]) Onwillekeurig denkt men aan de regels van Schiller:

„Denn geendigt nach langem verderblichen Streit
War die kaiserlose, die schreckliche Zeit,
Und ein Richter war wieder auf Erden".

[31]) O. Lerda—Olberg, Het Italiaansche fascisme na den staatsgreep, *De Socialistische Gids* October 1923, bl. 879, zegt van het fascisme: „Het is geen idee, die bajonetten zoekt, maar een hoeveelheid bajonetten, die naar ideeën zoekt".

DE ZIEKTEVERZEKERING

DOOR

H. AMELINK.

Het zal 15 November 1929 vijfentwintig jaren geleden zijn dat de eerste keer in ons land een ontwerp-ziektewet bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd ingediend.

Op 15 November 1904 werd toch door Minister Kuyper bij de Staten-Generaal aanhangig gemaakt een wetsontwerp „houdende wettelijke verplichting van vaste werklieden om zich en tot hun gezin behoorende

personen te verzekeren tegen geldelijke gevolgen van ziekte, kraam en overlijden".

En thans, bijna 23 jaren later, is nog geen wettelijke ziekteverzekering in werking getreden.

Wel mocht het Minister Talma gelukken de „wet van den 5den Juni 1913, tot regeling der arbeiders-ziekteverzekering" in het Staatsblad te brengen, doch, tot dusver, 14 jaar later, bleef deze wet oningevoerd. De wet bepaalt in artikel 168 2de lid, dat zij in werking treedt, „op een door Ons te bepalen tijdstip". Opeenvolgende Ministeries hebben echter de Ziektewet zonder meer laten liggen, of meenden pogingen te moeten doen, wijzigingen in de Ziektewet te brengen. Het resultaat van een en ander is, dat de arbeiders tot dusver verstoken bleven van een wettelijke Ziekteverzekering, en duizenden arbeiders daardoor bij krankheid zijn aangewezen op de hulp die de kerkelijke diaconie, of den steun die „armenzorg" biedt.

Hier is een niet te verdedigen verzuim.

Bijna 23 jaar geleden werd voor het eerst een wetsontwerp op de Ziekteverzekering ingediend. Meer dan 14 jaar bleef een door het Parlement aangenomen en door de Koningin bekrachtigde wet onuitgevoerd liggen. Opeenvolgende pogingen om tot de invoering eener gewijzigde Ziektewet te komen, slaagden niet. Het wordt tijd dat aan dat gesol een einde komt en eindelijk de Ziektewet al of niet gewijzigd worde ingevoerd.

Gelijk reeds werd opgemerkt is in 1904 door Dr. Kuyper een wetsontwerp ingediend. Dit ontwerp bracht het niet tot openbare behandeling. In 1906 werd door Minister Veegens een soortgelijk ontwerp „tot wettelijke verplichting van vaste werklieden om zich en hunne gezinnen te verzekeren tegen geldelijke gevolgen van ziekte en bevalling", aanhangig gemaakt. Dit ontwerp bracht het evenmin tot behandeling in de Kamer.

In 1908 trad het ministerie Heemskerk op. In dat Ministerie verkreeg wijlen Ds. A. S. Talma de portefeulle van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Wat Talma heeft gepresteerd als Minister is buitengewoon. Dit artikel kan daarover niet uitwijden.[1]) Slechts zij eraan herinnerd, dat hij de *Schepenwet,* de *Visscherijwet,* de *Boterwet* en de *Vogelwet* tot stand bracht. Het gelukte hem om de *Octrooiwet* in het Staatsblad te brengen. Veel verrichtte hij voor de ontwikkeling van landbouw, handel en nijverheid. Een inlichtingsdienst voor den rubberhandel werd te Delft gevestigd; een rijksproefstation voor de lederindustrie, verbonden met de rijksschool voor leerlooiers en schoenmakers, werd te Waalwijk gesticht, een rijksbureau voor het onderzoek der handelswaren verrees te Leiden, nijverheidsconsulenten, in het bijzonder bestemd voor de technische voorlichting der kleinere industrie werden benoemd.

Wat Talma in dit opzicht bereikte is zeer veel. Hij was een man met een breeden blik. Hij kon in de Kamer getuigen „dat terwijl ik aan mijn

departement ben, ik al mijn kracht heb ingespannen om waar het er op aankwam, de levenskracht, ook van onze industrie, van onzen landbouw, van onzen handel te bevorderen, en dat deed ik in deze overtuiging, dat wanneer er niet in deze richting gewerkt wordt, de bronnen van volkswelvaart niet geven, wat zij geven kunnen. Daarvan ben ik in mijn ziel overtuigd". Talma had oog voor datgene wat economisch noodzakelijk was. Maar hij had ook oog voor het sociaal noodzakelijke, oog voor sociale rechtvaardigheid.

In de latere jaren, de jaren die volgden na den wereldoorlog is meer aandacht geschonken moeten worden aan het economisch noodzakelijke. Die jaren hebben ons geleerd, dat niet altijd het sociaal wenschelijke, ook economisch mogelijk is. In die jaren is en moest op de noodzakelijkheid van kapitaalvorming de nadruk worden gelegd. Maar aan het woord van Talma, bij de behandeling der *Bakkerswet* gesproken, mag ook hier worden herinnerd: „als mij de keus gegeven wordt, tusschen aan den eenen kant kapitaalverlies en aan den anderen kant de schending van het leven van menschen, dan zeg ik: laten wij liever het menschenleven bewaren, dat is meer waard dan geld."

Talma heeft veel, zeer veel gepresteerd op het gebied der sociale wetgeving. Wij noemen: de herziening der *Arbeidswet,* de reorganisatie der *Arbeidsinspectie,* de *Steenhouwerswet* en de *Bakkerswet,* welke laatste wet, gelijk bekend, door de Tweede Kamer werd verworpen. Herinnerd moge ook nog worden aan het ontwerp-*Stuwadoorswet* en het ontwerp-*Landarbeiderswet.*

Grootsch is ook datgene wat Talma tot stand bracht op het gebied der *Sociale Verzekering.*

Talma wilde een complete sociale verzekering. Na een berg van bezwaren te hebben overwonnen, mocht het hem gelukken, de *Ziekte-,* de *Invaliditeits-* en de *Radenwet* in het Staatsblad te brengen. Alleen de tot het systeem behoorende *Beroepsziekteverzekering* en de uitbreiding der *Ongevallenverzekering tot het Visscherijbedrijf* en een tweetal wetsontwerpen tot reorganisatie der *Rijksverzekeringsbank,* konden het Staatsblad niet meer bereiken.

Deze korte, onvolledige opsomming van hetgeen door Talma werd tot stand gebracht of voorbereid, geeft een eerbiedwaardig beeld van de werkkracht van dezen bewindsman. Zelfs uit den oud-liberalen kring heeft men daaraan hulde moeten brengen, ondanks de felheid waarmede men Talma heeft bestreden.

Zoo schreef het *Handelsblad* na de aanneming van de Invaliditeitswet door de Tweede Kamer het volgende: „Wat deze Minister aan zaakkennis en aan werkkracht gepresteerd heeft, niet alleen voor dit ontwerp, maar voor tal van andere ontwerpen gedurende deze vijf jaren, Boterwet, Schepenwet, Visscherijwet, Arbeidswet, Steenhouwerswet, Vogelwet, Bakkerswet, Radenwet, Invaliditeitswet, is waarlijk reusachtig en verdient algemeen bewondering..."

„Misschien is er nog nooit een Minister geweest die zoo ontzaglijk hard en veel heeft gewerkt."

„En als men een dubbel Ministerpensioen zou krijgen, dan zou deze Minister het hebben verdiend."

En de *N. R. Crt.* schreef in een van haar verkiezingsartikelen van 1913: „De werkkracht van Minister Talma is reusachtig geweest. De heer Colijn wordt geroemd om zijn volharding, doch wat hij gedaan heeft is kinderspel vergeleken bij hetgeen de heer Talma ons heeft laten zien. Deze heeft niet maar een gedeelte van de parlementaire periode met stoom opgewerkt, neen, vijf jaren lang heeft hij met onverdroten ijver, met een nimmer vertoonden voortbrengingsdrang een onbedwingbaren stroom van wetten als boekdeelen bij de Kamer binnengestuwd. Zoek een tweeden Staatsman die in heel zijn leven zooveel wetten ontworpen heeft, als de heer Talma in deze vijf jaar — gij zult er geen vinden. Dan zult gij ook ontzag krijgen voor dezen man, die in productieve kracht ook andere van vele landen, verre heeft overtroefd."

Inderdaad, Talma heeft veel, zeer veel gepresteerd.

Zijn nagedachtenis blijft in den kring der Christelijke arbeidersbeweging — en daar niet alleen — in gezegende herinnering.

Het ontwerp-Ziektewet van Minister Talma werd 18 Juli 1910 ingediend. Het ging vergezeld van een ontwerp Radenwet, dat de organisatie van de meer plaatselijke lichamen voor de uitvoering van de sociale verzekering bevatte.

De hoofdpunten van Talma's ontwerp laten zich als volgt resumeeren:[2])

1. Onder de verzekering zouden vallen: arbeiders in een onderneming met enkele uitzonderingen b.v. losse arbeiders.

2. De betrokkenen zouden zich niet behoeven te verzekeren maar zouden rechtstreeks uit kracht van de wet verzekerd zijn.

3. De verzekering strekte tot het verkrijgen van ziekengeld en wel als regel 50 % van het gemiddeld dagloon, van den 5den dag der ziekte af, gedurende hoogstens zes maanden.

4. Zij strekte met name niet tot het verkrijgen van geneeskundige hulp. Daarvoor moet de arbeider zelf zorgen. Maar daarom liet het ontwerp de zorg voor geneeskundige hulp niet ongeregeld. Het bepaalde met name, dat geen ziekengeld werd gegeven, indien niet was voorzien in geneeskundige hulp. En als zoodanige voorziening gold niet het lidmaatschap van een niet erkend ziekenfonds. Daar voor de arbeiders het ziekenfonds de aangewezen weg ter verkrijging van dokters- en apothekershulp is, zouden deze dus zijn aangewezen op *erkende* fondsen. Voor die erkenning nu, werden in het ontwerp verschillende eischen gesteld, die bedoelden de ziekenfondsen in verschillende richtingen te verbeteren.

5. Premiebetaling zou als regel geschieden door den werkgever, die echter de helft mocht afhouden van het loon van den arbeider.

6. De premies zouden worden vastgesteld in een percentage van het

gemiddelde dagloon der verzekerden, en wel door de plaatselijke verzekeringsorganen, onder goedkeuring van een hoogere instantie.

7. Voor bepaalde groepen van personen, die niet onder de wettelijke verzekering vielen werd een vrijwillige verzekering ingericht, waarvoor verschillende speciale bepalingen zouden gelden.

8. De verzekeringslichamen zouden mede tot taak hebben het nemen of bevorderen van maatregelen die ziekte van verzekerden konden voorkomen.

9. De verzekering zou worden uitgevoerd uitsluitend door een plaatselijk publiekrechtelijk lichaam: de Raad van Arbeid. Het geheele land werd in vermoedelijk 80 districten verdeeld, in ieder waarvan zulk een Raad van Arbeid zou zetelen. De Raad zou samengesteld zijn uit een gelijk aantal leden, gekozen door de werkgevers en gekozen door de arbeiders, benevens een Voorzitter, door de Kroon benoemd. Voor het dagelijksch beheer zou een bestuur worden gevormd van één lid werkgever en één lid arbeider, met den voorzitter. De Raad was gedacht, niet slechts als plaatselijk orgaan voor alle takken der sociale verzekering, maar ook als orgaan, dat met zelfstandige verordeningsbevoegdheid, zou kunnen medewerken aan de uitvoering van andere sociale wetten; dat b.v. de fijnere nuanceeringen zou kunnen aanbrengen bij de toepassing van een wet op den arbeidsduur, dat misschien als loonraad zou kunnen fungeeren bij vaststelling van minimum loonen voor de huisindustrie etc.

Over deze ontwerpen is hevig gestreden. Het begon in Juni 1911 (Handelingen pagina's 2283/2442) toen de Tweede Kamer beslissingen nam over een drietal vraagpunten, door de Commissie van voorbereiding geformuleerd inzake beginselvragen van het ontwerp, n.l. verzekering niet van geneeskundige hulp; monopolie der Overheidskas; bevoegdheid van de Raden van Arbeid, ook buiten het gebied der sociale verzekering. Daarop hadden van 21 Mei 1912 tot 6 Juni d.a.v. de algemeene beschouwingen plaats (Handelingen pagina's 2368—2623) waarop onmiddellijk de behandeling der Radenwet volgde (Handelingen pagina's 2624—3001). Op 5 Juli 1912 werd het ontwerp-Radenwet met 54 tegen 41 stemmen, nagenoeg zuiver rechts tegen links, aangenomen. De artikelen der Ziektewet werden een jaar later behandeld en wel van 2 April 1913 tot 17 April d.a.v. (Handelingen pagina's 2699—2941). Op 25 April 1913 werd het wetsontwerp aangenomen met 58 tegen 22 stemmen. De sociaal-democraten stemden vóór.

Op 29/30 Mei en 3 Juni 1913 werden daarop alle verzekeringsontwerpen tezamen door de Eerste Kamer behandeld en op laatstgenoemden dag aangenomen met 24 tegen 12 stemmen.

Onder dagteekening van 5 Juni 1913 verschenen de wetten daarop in het Staatsblad.

Als gevolg van het gemeen overleg tusschen Regeering en volks-

vertegenwoordiging waren nogal eenige veranderingen in de Ziektewet aangebracht.

Aan de hand van boven gereleveerde 9 hoofdpunten kan een en ander worden nagegaan.

1 en 2. Wat den kring der verzekerden betreft, zijn pogingen om dien kring uit te breiden en hem gelijk te maken aan dien der tegen invaliditeit verzekerden niet gelukt. Dit is met het oog op unificatie der verzekering en met het oog op vereenvoudiging der administratie, waar wij nog nader op terug komen, te betreuren.

Het karakter der verzekering is gebleven. De wet bepaalt in art. 17 eerste lid: „Alle arbeiders in den zin der wet *zijn* verzekerd met uitzondering van hen, die in dienst zijn van een onderneming, waarbij de voorwaarden van uitkeering bij ziekte publiekrechtelijk zijn geregeld, indien door Ons is verklaard, dat de uitzondering in het belang der arbeiders is".

Dit is een van de belangrijkste artikelen der wet waarop wij in verband met de verdere geschiedenis der Ziektewet hieronder nog het een en ander hopen op te merken.

Wie is arbeider in den zin der wet?

Onder arbeider wordt verstaan de arbeider in dienst van een onderneming, uitgezonderd degene:

a. wiens dienstbetrekking voor minder dan 4 dagen is aangegaan en korter dan 4 dagen duurt;

b. wiens loon uitsluitend bestaat in onderricht;

c. wiens dagloon meer bedraagt dan het bedrag, vastgesteld bij den algemeenen maatregel van bestuur bedoeld onder c van artikel 3 der Radenwet;

d. die zelf of wiens niet van tafel en bed gescheiden echtgenoot in de vermogensbelasting is aangeslagen;

e. die zelf of wiens niet van tafel en bed gescheiden echtgenoot in de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten is aangeslagen, ten minste tot het voor ieder gedeelte des Rijks in de bij de Radenwet behoorende tabel aangegeven bedrag;

f. die deel uitmaakt van de bemanning van een zeeschip;

g. die in dienst is van een publiekrechtelijk lichaam;

h. die ter vervulling van zijn militairen dienstplicht in werkelijken dienst is;

i. die door deze wet als werkgever wordt beschouwd;

j. die als handelsreiziger in dienst is van een buitenlands gevestigde onderneming.

Onder de wettelijke Ziekteverzekering zooals deze thans krachtens de Ziektewet is geregeld vallen dus in 't algemeen de „vaste" arbeiders.

Artikel 19 der wet bepaalt echter dat de personen die in dienst van een onderneming arbeid verrichten en krachtens het eerste lid van artikel 17 verzekerd zouden zijn, indien niet hun dienstbetrekking voor minder

dan 4 dagen was aangegaan en korter dan 4 dagen duurde *verplicht zijn zich te verzekeren* bijaldien zij behooren tot een groep en onder een Raad van Arbeid, door de Kroon aangewezen. Dit betreft dus de losse arbeiders.

Ook bepaalt de wet nog dat de wettelijke verzekering, dus het krachtens de wet verzekerd *zijn* bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden uitgebreid tot personen, die krachtens de bepalingen der wet onder de verzekering zouden vallen, indien zij in dienst waren van een onderneming. Deze aanwijzing bij algemeenen maatregel van bestuur kan zich echter niet uitstrekken tot personen uitsluitend belast met het verrichten van huiselijke of persoonlijke diensten.

In verband met het karakter der verzekering zooals dit vastgelegd is in artikel 17 (alle arbeiders in den zin dezer wet zijn verzekerd) is het van belang de aandacht te vestigen op het bepaalde bij artikel 51 der wet: „Het Rijk is tegenover de verzekerden, die recht hebben op ziekengeld, zonder eenig voorbehoud voor de uitkeering daarvan aansprakelijk."

3. Het ziekengeld is gebracht op 70 % van het gemiddelde der loonklasse, waartoe de verzekerde bij den aanvang der ongeschiktheid tot werken behoorde. Het wordt uitgekeerd over iederen dag, behalve Zondagen, dat de ongeschiktheid tot werken duurt, van den 3den dag af en voor hoogstens 6 maanden. Echter kan door de Kroon, voor het gebied van een bepaalden Raad van Arbeid, worden vastgesteld, dat het bedrag van het ziekengeld zal worden verlaagd tot uiterlijk 50, of zal worden verhoogd tot uiterlijk 90 % van het gemiddelde der loonklasse, en dat de uitkeering zal plaats hebben van den eersten, tweeden, derden, vierden of vijfden dag af, gedurende ten hoogste twaalf maanden. De Kroon kan een desbetreffend besluit slechts nemen op voordracht van den Raad van Arbeid wiens gebied het geldt. Tot een voordracht aan de Kroon, tot een verlaging der uitkeering beneden 70 % of het doen ingaan der uitkeering van den vierden of vijfden dag der ongeschiktheid tot werken af, kan alleen met een meerderheid van drievierde van het aantal uitgebrachte stemmen door den Raad van Arbeid worden besloten.

4. De geneeskundige behandeling is niet in de wet opgenomen. In tegenstelling met de ontwerpen Kuyper en Veegens, beperkt de wet Talma zich tot verzekering van ziekengeld.

Over dit punt is veel gestreden. Het kan niet ontkend worden, dat de geneeskundige behandeling, bij de Ziekteverzekering een belangrijke rol speelt. Want al is het van groote beteekenis dat de arbeider wanneer hij ziek is, een uitkeering krijgt, van nog grooter belang is het, dat hij spoedig weer beter wordt en zijn arbeid kan hervatten. Bovendien is contrôle het best mogelijk in samenwerking met den behandelenden geneesheer.

Minister Talma zag dat ook zeer wel in. Maar hij dacht zich een andere regeling. In de Ziektewet is in artikel 43 bepaald, dat den verzekerde geen ziekengeld toekomt, indien hij noch is ingeschreven bij

een toegelaten ziekenfonds noch aantoont, dat hij geneeskundige hulp kan krijgen. Op deze wijze wordt getracht de ziekenbehandeling en verzorging ten goede te beïnvloeden. Het is immers door deze bepaling voor de arbeiders noodzakelijk geworden dat zij lid zijn van een *toegelaten* ziekenfonds.

Dat Talma aan deze regeling de voorkeur gaf, lag niet zoozeer aan de vrees dat niet overal in den lande voldoende doktoren zouden zijn, maar wel aan de opvatting, dat de ziekenverzorging, niet een aangelegenheid was, die alleen voor de loonarbeiders moest geregeld worden maar voor alle minvermogenden met hunne gezinnen.

De wettelijke of verplichte verzekering van geneeskundige hulp zou ten gevolge moeten hebben een grondige verbetering der bestaande hulpmiddelen, oprichting van meerdere ziekenhuizen en dergelijke. Maar het was niet billijk die verbetering, waarvan tenslotte alle minvermogenden zouden profiteeren, te betalen uit de premies van loonarbeiders en werkgevers. Daarom had de Minister een anderen weg ingeslagen. Eerst, door medewerking van Rijk en Gemeenten, verbetering van de in den lande beschikbare geneeskundige hulp en geneeskundige hulpmiddelen, — waartoe reeds overleg met den Minister van Binnenlandsche Zaken was geopend — en later, wanneer die verbetering voldoende zou zijn gevorderd, daarop een verplichte of wettelijke verzekering van geneeskundige verzorging opbouwen.

In zijn „Een held in volle wapenrusting", deelt Smeenk mede, deze zaak, nog een paar maanden voor diens verscheiden, met Talma te hebben besproken. Uit het medegedeelde blijkt dat Talma de zaak der ziekenverzorging zag, als een eminent volksbelang. Zijn ideaal was, om straks een regeling tot stand te brengen die voor den arbeider *beter* zou zijn. Vergeten mocht ook niet worden dat door opneming der geneeskundige hulp zonder staatssubsidie de premie zou moeten worden verhoogd.

In de Ziektewet is daarom opgenomen een hoofdstuk „van de toegelaten ziekenfondsen".

Een Ziekenfonds kan door de Kroon voor den tijd van hoogstens 15 jaar als erkend fonds worden toegelaten. De toelating geschiedt door goedkeurng der Statuten nadat daarover de Verzekeringsraad is gehoord. Zij wordt alleen geweigerd op gronden ontleend aan het algemeen belang of wegens het niet voldoen aan de voor toelating gestelde eischen. De geneeskundige hulp moet voldoen aan de bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen eischen; deze hulp moet worden verleend zoolang de ziekte duurt, onverschillig welke de oorzaak daarvan is en het lidmaatschap niet wordt verloren.

De algemeene vergadering der toegelaten fondsen moet bestaan uit de verzekerden of hun vertegenwoordigers en de aan het fonds verbonden geneeskundigen en apothekers. In het bestuur moeten zitting hebben een of meer verzekerden door de verzekerden of de algemeene vergadering aangewezen.

Aan het fonds moeten zoo mogelijk verbonden worden ten minste twee geneeskundigen en twee apothekers. Indien meer dan één geneeskundige aan het fonds verbonden is, moet ieder verzekerde ten name van een bepaalde geneeskundige worden ingeschreven. Tusschen de aan het fonds verbonden geneeskundigen en apothekers moet de verzekerden zooveel mogelijk de keus worden gelaten, terwijl tenminste éénmaal in het jaar den verzekerden de gelegenheid moet worden gegeven, onder te stellen voorwaarden op de gedane keuze terug te komen.

De inkomsten mogen uitsluitend worden aangewend ten behoeve van geneeskundige hulp en daarmee verband houdende zaken, terwijl een reservefonds moet gevormd ter bestrijding van de uitgaven, waarvoor de inkomsten tijdelijk ontoereikend zijn.

Door deze en meer dergelijke bepalingen wilde Talma het ziekenfondswezen gunstig beïnvloeden. Getracht moest worden te voorkomen dat ziekenfondsen werden opgericht met het doel winst te maken. De verzekerden moet een redelijken invloed worden gegeven. Het schijnt dat deze door Talma gehuldigde gedachte, langzamerhand de algemeene opvatting ten onzent is geworden. Na het wijzigingsontwerp Treub van 1 November 1915, waarin ook de geneeskundige verzorging als verzekeringsobject was opgenomen, zijn geen pogingen meer gedaan om Talma in dit opzicht te corrigeeren.

Zelfs is dit een der redenen geweest, die de Nederlandsche regeeringsafgevaardigden ter 10de Internationale Arbeidsconferentie welke van 25 Mei tot 16 Juni 1927 te Genève plaats vond, hebben weerhouden te stemmen vóór het ontwerp verdrag inzake de Ziekteverzekering. Dit ontwerp verdrag werd bij eerste stemming aangenomen met 75 tegen 2 stemmen, n.l. die der Nederlandsche Regeeringsafgevaardigden. Bij eindstemming stond het 97 tegen 9 stemmen.

Alvorens tot stemming werd overgegaan legde de Nederlandsche Regeeringsafgevaardigde de heer Zaalberg een verklaring af. Hij deelde mede dat bij hem eenige bedenkingen tegen het ontwerp verdrag bestonden. *In de eerste plaats verplicht de conventie de landen, die ratificeeren tot het verzekeren van geneeskundige behandeling.*

In Nederland echter behelst de Ziektewet slechts een verplichte verzekering van ziektegeld. De Nederlandsche Regeering, aldus de heer Zaalberg, is van oordeel, dat geneeskundige behandeling een zaak is van belang voor het geheele volk en niet uitsluitend een arbeidersbelang. Een regeling van die beginselen uitgaande is neergelegd in een ontwerp van wet hangende bij de Tweede Kamer. In de tweede plaats verplicht het ontwerp verdrag om in alle gevallen hen, die tengevolge van eigen zware schuld ziek worden, ziekengeld te geven. *Het eerste bezwaar zou een reden geweest zijn om zich te onthouden;* nu het tweede bezwaar daarbij komt, meende hij te moeten tegenstemmen.

Hieruit blijkt dat de in de wet neergelegde, hoewel nog niet ingevoerde regeling, de gedachte Talma inzake geneeskundige verzorging, thans zoo-

danig is doorgedrongen dat de Nederlandsche regeeringsafgevaardigden, omdat een ontwerpverdrag inzake de ziekteverzekering ook geneeskundige behandeling eischte, zich te Genève daarom van stemming zouden hebben onthouden, dus niet voor een dergelijk verdrag wilden stemmen.

5 en 6. De hierboven uit het ontwerp gememoreerde bepalingen zijn in beginsel aanvaard, al is bij de bepaling der premiën meer rekening gehouden met het speciale risico voor ziekte dat de verschillende bedrijven opleveren, welke risico in beginsel ten laste van het bedrijf is gebracht.

7. De wet bepaalt dat bij een ziekenkas zich mogen verzekeren (vrijwillige verzekering) allen, die krachtens de Ongevallenwet verzekerd zijn en loon ontvangen, niet uitsluitend bestaande in onderricht; verder zij die als handelsreiziger werkzaam zijn in dienst van een buitenlands gevestigde onderneming, alsmede allen, die niet als losse arbeiders ingevolge artikel 19 verplicht zijn om zich te verzekeren en die krachtens de wet verzekerd zouden zijn, indien niet hun dienstbetrekking voor minder dan 4 dagen was aangegaan of korter dan 4 dagen duurde, terwijl ook bepaald is, dat zij wier wettelijke of verplichte verzekering ophoudt, verzekerd blijven door het betalen der verschuldigde premie.

8. Inzake maatregelen ter voorkoming van ziekten bepaalt de wet in artikel 107 dat de Raad van Arbeid bevoegd is tot het nemen en bevorderen van maatregelen, welke strekken om ziekte der verzekerden te voorkomen, of welke de geneeskundige behandeling ten goede komen. Voor maatregelen die geldelijke verplichtingen meebrengen behoeft de Raad van Arbeid de goedkeuring van den Verzekeringsraad.

Voor zoover het nemen of bevorderen van maatregelen ter voorkoming van ziekte tot de bevoegdheid behoort van gemeentebesturen of van de toegelaten ziekenfondsen of van de arbeidsinspectie, heeft de Raad van Arbeid tot taak hierop de aandacht van deze lichamen te vestigen.

De wet bepaalt verder in artikel 108 dat aan den Verzekeringsraad eveneens is opgedragen het bevorderen van maatregelen welke kunnen strekken om ziekte der verzekerden te voorkomen of welke de geneeskundige behandeling ten goede komen. De Verzekeringsraad vestigt daarop de aandacht van het hoofd van het betrokken Departement en van allen, die tot het nemen van zoodanige maatregelen de bevoegdheid hebben,

9. Talma heeft de door hem voorgestane organisatie der verzekering, niet geheel kunnen verwezenlijken. Hij wilde oorspronkelijk één kas n.l. die van den Raad van Arbeid. Al de bijzondere „particuliere" kassen zouden dan zijn verdwenen.

Hiertegen ontwikkelde zich een sterke oppositie. Men schermde veel met „particulier initiatief". Ook thans speelt het argument van het particulier initiatief nog een groote rol. Met een zekere wellust geeft men dan af op het overheidsorgaan, op de ambtenarij, op overheidsinstellingen die duur werken enz.

Talma was geen man van de ambtenarij. Hij was geen voorstander

van een ambtelijke uitvoering der verzekeringswetten. Hij bedoelde met zijn Raden van Arbeid gansch iets anders. Maar deze bewindsman liet zich bij de keuze van het systeem der organisatie uitsluitend leiden door de vraag wat de beste wijze van uitvoering der sociale verzekering was.

Talma was niet iemand die persé wilde een uitvoering door één Overheidsinstelling. In de schriftelijke voorbereiding over de hierboven gememoreerde drie vraagpunten verzekerde hij dat hij niet dan noode in zijn ontwerp het monopolie der ziekenkas had opgenomen en indien een middel gevonden werd om de bijzondere instellingen ook op dit gebied in de verzekering te betrekken, *zonder dat de noodige samenwerking tusschen de onderscheiden takken van arbeidersverzekering werd verbroken,* hij niet aarzelen zou het aan te grijpen.

Waarom wenschte Talma den Raad van Arbeid als uitsluitend verzekeringsorgaan, aan wien de uitvoering van de ziekteverzekering, de invaliditeits- en de ouderdomsverzekering alsmede die der ongevallenverzekering zou worden opgedragen?

Zijn argumenten daarvoor waren, dat er verband moest zijn tusschen de verschillende verzekeringen, door middel van hun organen. Verband, opdat vast staat dat de personen, waarom het gaat, ook werkelijk verzekerd worden, opdat er voor hen betaald worde, opdat zij, in de omstandigheden, waarin het voor hen bedoeld is, de uitkeering verkrijgen. Er moet rechtszekerheid zijn.

Voor dat alles is contrôle noodig betreffende de verschillende verzekeringen (Ziekte-, Invaliditeits- en Ongevallenverzekering) over nagenoeg dezelfde arbeiders, werkgevers en bedrijven. Drie controleerende instanties naast elkaar, werkt verkwistend. Eén contrôle-lichaam leert de plekken en de menschen kennen, waarop vooral gelet moet worden. Bedrijfsziekten en oorzaken van invaliditeit, men komt er zoo beter achter.

Voor alle verzekeringen moet de werkgever zoowel als de arbeider slechts naar één kantoor behoeven te gaan. Rechthebbenden moeten niet behoeven te dwalen en moeten geen kans hebben te verdwalen, als zij hun aanspraak willen doen gelden.

Ik aarzel niet mij hier geheel aan de zijde van Talma te scharen. Eenheid is noodig. Eenheid van administratie, van contrôle, eenheid ook van het toepassen der prophylaxe. En bovenal de zekerheid van den verzekerde moet boven allen twijfel vaststaan.

Talma heeft dit alles niet kunnen bereiken. Niet alleen dat hij de concessie heeft moeten doen, de bijzondere erkende kassen toe te laten maar de eenheid van administratie de „vereinheitlichung" werd bij lange na niet bereikt. De kring der verzekerden is voor alle drie verzekeringen niet gelijk.

Men vergete bij de beoordeeling daarvan niet, dat Talma aan het begin stond. Ervaring was er, behalve dan in Duitschland, zoo goed als niet. Maar Talma zag de lijn en hij trachtte zooveel mogelijk die lijn vast te houden.

Krijgt Talma ook in dat opzicht niet almeer gelijk?

Zit men eigenlijk thans niet hier te lande met het probleem hoe meer eenheid in onze sociale verzekering te brengen? Is unificatie of coordinatie niet iets dat allen als noodzakelijk erkennen, maar waar eigenlijk niemand een oplossing voor ziet? En is het feitelijk niet zoo, dat we ons al verder van eenheid van systeem van de unificatie der sociale verzekering verwijderen?

En toch moet het daar naar toe.

Daarop wijst ook de in 1925 verschenen uitgave van het Internationaal Arbeidsbureau: „Les problèmes généreaux de l'Assurance Sociale".

Ten opzichte van de eenheid in de organisatie der sociale verzekering wordt in deze publicatie het volgende opgemerkt: [8])

„Wanneer dezelfde instelling den verzekerde dekt tegen alle risico's is de administratie eenvoudig en minder kostbaar en het sociaal nut grooter.

De eene instelling levert één verzekeringskaart, eischt van den werkgever en van den verzekerde slechts één verklaring omtrent salaris of inkomen; zij bezit één dienst van invordering die een gezamenlijke premie ontvangt, zij behoeft slechts één dienst van betaling der uitkeeringen en één dienst van contrôle. Daaruit volgt voor den werkgever en voor den verzekerde een belangrijke besparing van tijd en administratieve formaliteiten en voor de algemeene administratie der verzekering een vermindering op het getal der ambtenaren en op de kosten van beheer. Maar vooral kan de eene instelling een beter effect bereiken door de samentrekking van kracht en hulpmiddelen. Zij kent beter de verzekerden, zij kan hen volgen van de lichte ziekte tot de blijvende invaliditeit, vandaar een aaneenschakeling van de beste en gevolgrijkste zorgen. De samentrekking van de financieele middelen maakt de stichting mogelijk van sanatoria, klinieken, laboratoria, ziekenhuizen met een gespecialiseerd personeel en moderne installeering. Eindelijk voorkomt het eenheidsstelsel, de bevoegdheidstwisten tusschen de instellingen, de leemten en het dubbele werk bij de dekking der risico's."

Dit was de gedachte waardoor Talma zich liet leiden. Jammer genoeg heeft hij zijn opvattingen niet geheel kunnen verwezenlijken. En thans schijnt men in ons land voor deze groote gedachte geen oog meer te hebben, zoodat verwezenlijking daarvan niet meer tot de mogelijkheden schijnt te behooren. Wat betreurd moet worden. In Tsjecho-Slowakije en Oostenrijk heeft men nu de sociale verzekering juist op zulk een eenheidssysteem opgebouwd.

Talma heeft getracht van zijn systeem zooveel mogelijk te realiseeren. Wel werd de mogelijkheid van verzekering bij erkende bijzondere kassen in de wet geopend. Maar bepaald werd o.m. dat voldaan moest worden aan den eisch, dat overgang van de aansprakelijkheid voor de uitkeering van ziekengeld op een bijzondere kas, gewenscht wordt door een aantal bij de ziekenkas van de Raad van Arbeid ingeschrevenen, welk aantal voor

dien Raad bij algemeenen maatregel van bestuur wordt vastgesteld, en dat de Statuten der bijzondere kas uitsluitend worden vastgesteld en kunnen worden gewijzigd door de bij de kas ingeschrevenen en dat ten minste de *meerderheid* van het bestuur, door deze ingeschrevenen moet worden gekozen. Ook werden nog verschillende andere bepalingen in de wet opgenomen, bedoelende de rechtszekerheid voor hen die verzekerd waren in bijzondere kassen zoo sterk mogelijk te waarborgen, terwijl mede in de wet is vastgelegd, dat de Raad van Arbeid — die de premiën int voor *alle* verzekerden — van de premiën, die dan uitgekeerd moeten worden aan de bijzondere kassen, kan afhouden, een deel, bestemd voor maatregelen, welke kunnen strekken om ziekte te voorkomen of welke de geneeskundige behandeling ten goede kunnen komen.

Zoo is getracht een en ander te combineeren en toch zooveel mogelijk aan de hoofdgedachte, één territoriale ziekenkas, éénheid in de sociale verzekering, één kantoor waar werkgevers en werknemers voor alle verzekeringen terecht moeten komen, vast te houden.

Er is nu de laatste jaren veel critiek gehoord over de Raden van Arbeid. Die critiek leek ons wel wat overdreven. Het scheen ons toe, dat er vaak critiek op de Raden van Arbeid, als „ambtelijke instellingen", werd geoefend om toch maar een ander systeem van ziekteverzekering te kunnen protegeeren.

Zijn de Raden van Arbeid zulke stroeve, ambtelijke, bureaucratische, dure instellingen?

Het is wel beweerd, maar steekhoudende bewijzen zijn voor die beweringen nog niet bijgebracht.

De Raden van Arbeid worden gevormd door werkgevers en werknemers, aangewezen door de „natuurlijke" vertegenwoordiging van beide groepen, n.l. de organisatie zoowel van de patroons als arbeiders.

Beide groepen kunnen deze posten door hun beste vertrouwensmannen doen bezetten.

Nu is het juist, dat totdusver de Raden van Arbeid niet veel beteekenis hebben kunnen ontwikkelen. Maar dit ligt voor een belangrijk deel daaraan, dat de Ziektewet niet is uitgevoerd. Juist ten opzichte der Ziekteverzekering zouden de Raden van Arbeid een belangrijke taak hebben verkregen, zouden zij eigen initiatief hebben kunnen ontwikkelen. Bij de uitvoering der Invaliditeitswet is men gebonden aan allerlei wettelijke voorschriften en algemeene maatregelen van bestuur, die vastliggen en die men zonder meer heeft uit te voeren.

Bij de Ziektewet-Talma is dat niet in die mate het geval. Ten opzichte van tal van maatregelen, ziekengeld lager of hooger dan 70 % van het loon, uitkeering van den eersten, tweeden, derden, vierden of vijfden dag der ziekte af, maatregelen ter voorkoming van ziekte en ter bevordering der volksgezondheid enz. — ten deze opzichte kan de Raad van Arbeid eigen initiatief ontplooien.

Had men de Raden van Arbeid beteekenis willen doen erlangen, deze

aan 't werk zetten, populair willen maken, eigen initiatief tot ontplooiing brengen, dan had men niet de ziekteverzekering achteraf moeten houden, maar deze moeten doen voorgaan.

De Ziekteverzekering is trouwens een der belangrijkste sociale verzekeringen. Over 1924 bedroegen b.v. in Duitschland de aan de sociale verzekering ten koste gelegde sommen: voor de ziekteverzekering 750 millioen Mark; voor de invaliditeitsverzekering 330 millioen Mark en voor de ongevallenverzekering 100 millioen Mark.

Ook uit het oogpunt van organisatie had de Ziekteverzekering moeten voorgaan. Juist deze verzekering is het, die het verzekeringsorgaan het meest met de verzekerden in aanraking brengt. Ieder jaar is gemiddeld de tweede man ziek in de industrie, de derde man in den landbouw. Bij de ziekteverzekering wordt dus de meeste ervaring verkregen.

Dat de ziekteverzekering als fundament moet dienen, dat Talma hier goed zag, het blijkt ook uit de publicatie die het Bureau Internationaal du Travail gaf, ter voorbereiding van de behandeling der ziekteverzekering, op de dit jaar gehouden 10de internationale Arbeidsconferentie. Daarin leest men o.m.: „Bovendien de ziekteverzekering omvat de vorming en samenwerking van een geheel van instellingen voor land, streek of plaats, welke een nauw contact tusschen de verzekerden en de verzekeringsorganen mogelijk maken. Zij is dus in staat ter beschikking der overige verzekeringstakken te stellen haar administratieve diensten voor het innen der premiën, de betaling der uitkeeringen en de contrôle op het intreden der risico's, alsmede haar medischen dienst om de invaliditeit te voorkomen of de gevolgen ervan te verminderen".

Ten onzent is men — de tijdsomstandigheden hebben daartoe in niet geringe mate bijgedragen — begonnen met de Invaliditeitsverzekering. Van uit het standpunt van de organisatie der sociale verzekering bezien was dit onjuist. Maar tevens moest voor dit eene deel der verzekering een verzekeringsapparaat in het leven worden geroepen, dat bestemd was voor de uitvoering der geheele sociale verzekering, en dat zijn terrein van werkzaamheden veel meer zou gevonden hebben ten opzichte der niet uitgevoerde ziekteverzekering, dan dat dit verzekeringsapparaat die vond ten opzichte der Invaliditeitsverzekering.

Natuurlijk moet een dergelijk orgaan dan wel „duur" werken. Draag aan de Raden van Arbeid ook de uitvoering der Ziekteverzekering op. Het apparaat is er. Met betrekkelijk weinig meer kosten zal het ook deze verzekering op deugdelijke wijze kunnen ten uitvoer brengen. De uitvoering der ongevallenverzekering is thans ook voor een niet onbelangrijk deel aan de Raden van Arbeid opgedragen. Het aantal ambtenaren is er niet door vermeerderd behoeven te worden; integendeel, het is zelfs ingekrompen. [4])

Dat het als een axioma vast zou staan, dat het Overheidsorgaan bij de sociale verzekering „duur" zou moeten werken, terwijl het „particulier initiatief" het zoo goedkoop zou doen, kan ook niet worden toegestemd.

De daaromtrent gegeven cijfers zijn van dien aard, „dat men zonder meer niet kan zeggen, dat de administratiekosten der ongevallenverzekering bij instellingen als de Centrale Tuinbouw-Onderlinge en de Centrale Landbouw-Onderlinge lager zouden zijn dan bij de Rijksinstellingen". [5])

Het is op grond van dit alles, dat wij nog steeds groote voorkeur gevoelen voor de invoering der Ziektewet-Talma, zij het dan op enkele punten gewijzigd. Sedert 1913 is er in economisch opzicht wel iets veranderd, waaraan de wet zich zou hebben aan te passen. Maar overigens: de Ziektewet-Talma kan ongewijzigd worden ingevoerd. Haar invoering zou blijken goede gevolgen te hebben, omdat:

de arbeiders het hun toekomende zouden krijgen;

de ziekteverzekering kon dienen als „vorstufe" voor de Invaliditeitsverzekering, straks misschien ook nadat de ziekenverzorging zou zijn geregeld, voor de ongevallenverzekering;

de prophylaxe terdege kan worden ter hand genomen;

de rechtszekerheid voor de arbeiders het grootst zou zijn, wijl de ziektewet-Talma kent de individueele verzekering;

de medezeggenschap der verzekerden in de Raden van Arbeid een behoorlijke regeling heeft gevonden en in de bijzondere kassen zelfs de meerderheid der bestuursleden gekozen moet worden door de verzekerden.

Gebreken en leemten, die er in de wet-Talma ongetwijfeld zijn, zouden dan later kunnen worden verholpen. Men heeft nu jaren aaneen getracht de wet-Talma te „verbeteren". Indien ergens, dan is wel hier gebleken, dat het „betere" de vijand van het goede kan zijn. Want al die verbeteringspogingen, ze hebben slechts tot resultaat gehad, dat de arbeiders tot dusver zonder wettelijke ziekteverzekering zijn gebleven en een groot deel der arbeiders nog steeds elke uitkeering bij ziekte mist.

(Slot volgt.)

---

[1]) Een breed overzicht geeft hierover C. Smeenk, in zijn „Een held in volle wapenrusting, A. S. Talma en zijn arbeid". Speciaal het hoofdstuk: Talma als Minister, pag. 132 e.v.

[2]) Deze hoofdpunten zijn door ons voor een belangrijk deel ontleend aan het overzicht der sociale verzekering, dat door Mr. H. W. Groeneveld is bewerkt voor het Sociaal Jaarboek 1918, Eerste deel.

[3]) Een breede bespreking geeft hierover Mr. T. J. Verschuur, in zijn referaat voor het Tweede Congres voor Sociale Verzekering, bijeengeroepen door de Vereeniging van Raden van Arbeid, gehouden 24 Maart 1927 te 's Gravenhage. (Verzamelde referaten pagina 9 e.v.)

[4]) Mr. T. J. Verschuur deelt in zijn referaat voor het Tweede Congres voor Sociale Verzekering mede (pag. 39 noot 24) dat het aantal ambtenaren aan de Rijksverzekeringsbank en aan de Raden van Arbeid bedroeg:

Jaar:	1921	1922	1923	1924
R. V. B.:	1234	1432	1032	935
R. V. A.:	1897	1674	1852	1667
Totaal:	3131	3106	2884	2602

Op 1 Januari 1923 begon de decentralisatie in de uitvoering der ongevallenverzekering. Met ingang van denzelfden datum ging werken de groote uitbreiding van de Ongevallenwet 1921. Daardoor steeg het aantal verzekeringsplichtige bedrijven van bijna 120.000 op ruim 160.000. Deze uitbreiding werd door de gezamenlijke administratie opgevangen, zonder personeeluitbreiding, terwijl nog voortgegaan werd met vermindering van de personeelsformatie. In overwegende mate is dit succes te danken aan het benutten der buitendiensten van de Raden van Arbeid, waar deze buitendiensten uit andere hoofde beschikbaar waren.

[5]) In „Economisch-Statistische Berichten" van 7 Febr. '23, deelde K. Lindner, in een artikel over den opbouw der sociale verzekering eenige vergelijkende cijfers mede. De gemiddelde administratiekosten per ongeval met geldelijke schadeloosstelling waren:

Periode	R. V. B.	Centrale landbouwonderlinge	Tuinbouwonderlinge
1913—1917	*f* 25.37½	*f* 32.25 *)	*f* 34.17
jaar 1920	„ 50.97½	„ 64.71	„ 73.31

*) Dit cijfer betreft het tijdvak 1913/1916, daar het jaarverslag over 1917 niet meer te verkrijgen was.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

In onze gemeente komt eerlang aan de orde een voorstel van eenige Raadsleden betreffende het opnemen van een bepaling in de politieverordening houdende een verbod van dansen des avonds na 10 uur en des Zondags.

In verband daarmede zouden wij gaarne den gang van zaken ten deze weten in andere plaatsen, speciaal in Amsterdam en Den Haag.

ANTWOORD.

Zooals wel bekend zal zijn is in beide genoemde gemeenten het houden van danspartijen, voor zoover dit gerekend kan worden tot publieke vermakelijkheden, zonder toestemming van den Burgemeester verboden (art. 252 van de Amsterdamsche en art. 271 van de Haagsche A.P.V.).

Daarnevens behelst de Amsterdamsche politieverordening nog een speciaal dansverbod voor café's e.d., eveneens met dispensatiebevoegdheid van den Burgemeester (art. 265).

In beide gemeenten verschaft dus de gemeentelijke verordening den Burgemeester volledige zeggenschap over het publiek dansvermaak.

* * *

Terloops zij hierbij opgemerkt, dat, bij gebreke aan een dergelijke verbodsbepaling, de Burgemeester, krachtens zijn bevoegdheid van art. 188 Gemeentewet (welk artikel hem de politie over openbare vermakelijkheden enz. opdraagt), een zeer verreikende contrôle kan oefenen.

Bestaat er een dansverbod, dan is 's Burgemeesters bevoegdheid, tenminste als de verordening hem machtigt uitzonderingen toe te staan, van preventieven aard. Is er geen verbod, dan draagt 's Burgemeesters toezicht meer een repressief karakter.

Wordt echter eenigszins streng de hand gehouden aan artikel 188 der Gemeentewet, dan kan de beteekenis van het repressief toezicht bijna gelijk zijn aan die van het preventief toezicht. Want de practijk leert, dat houders van vermakelijkheden dan vaak — zonder daartoe verplicht te zijn — den Burgemeester vooraf om toestemming komen vragen en bij weigering zelfs niet met hun vermakelijkheden aanvangen.

Hoe dit echter ook zij, in elk geval wordt bij het bestaan van een gemeentelijk verbod de taak van de politie vergemakkelijkt en dan is er ook meer waarborg, dat het kwaad reeds gestuit wordt, voordat het zijn schadelijke werking doet, hetgeen vooral in de grootere gemeenten van zeer veel belang is.

* * *

Zoowel in Amsterdam als in Den Haag, gelijk trouwens in verschillende andere gemeenten, stelt de Burgemeester een reeks voorwaarden, die bij het verleenen van vergunning door den vergunninghouder moeten worden in acht genomen. De voorwaarden, vastgesteld door den Burgemeester van Den Haag, vindt de belangstellende lezer aan het slot van dit antwoord afgedrukt.

Speciaal wat betreft den Zondag bestaat er verschil tusschen de Amsterdamsche en Haagsche voorwaarden.

In Amsterdam laat de Burgemeester tot dusver [1]) niet toe, dat er op Zondag in het publiek wordt gedanst, zulks blijkbaar in strijd met den wensch van den Raad, die zich op 10 Dec. j.l. vereenigde met een motie van het Raadslid Weiss om het dansen in het openbaar op Zondag 26 December d.a.v. toe te staan.

Thans is te Amsterdam aanhangig een voorstel van het Raadslid Mr. G. van den Bergh om (met schrapping van het dansverbod voor café's) in de verordening zelve op te nemen de voorwaarden, waaraan bij dansvermaak in het publiek moet worden voldaan. Doch aan deze voorwaarden, in hoofdzaak gelijk aan de thans geldende, ontbreekt die betreffende den Zondag.

Blijkbaar meent de voorsteller dat, bij aanneming van het voorstel, de weg voor het dansen op Zondag vrij zal zijn. Doch bij het verkondigen van die meening wordt — daargelaten nog het voorschrift van artikel 4 der Zondagswet — te weinig rekening gehouden met een mogelijke toepassing van art. 188 der Gemeentewet, welk artikel, naar onze meening, ook tot beteugeling der danswoede gedurende den Zondag kan worden gebezigd.

* * *

In Den Haag is de Burgemeester, wat den Zondag betreft, vrijgeviger.

Aanvankelijk werd door hem het dansen in het openbaar toegelaten na afloop der voormiddaggodsdienstoefeningen. Later — waarschijnlijk onder invloed van de protesten tegen het publiek dansvermaak op Zondag — werd de voorwaarde betreffende den Zondag strenger geformuleerd door te bepalen: „dat op Zon-

dagen en algemeen erkende christelijke feestdagen niet wordt aangevangen dan telkens na het eindigen der godsdienstoefeningen." Aan die voorwaarde wordt intusschen niet scherp de hand gehouden. De voorwaarde zegt niet — gelijk art. 4 der Zondagswet — „na het *volkomen* eindigen van *alle* godsdienstoefeningen", doch de strekking is dezelfde, aangezien de voorwaarde blijkbaar bedoelt de vrijheid van de vergunninghouders binnen het kader van de Zondagswet te beperken. En aangezien in Den Haag nagenoeg den geheelen dag godsdienstoefeningen gehouden worden, is, strikt genomen, het dansen in het publiek op dien dag nimmer geoorloofd. Toch wordt er in de café's des Zondagsavonds en zelfs des Zondagsmiddags gedanst.

* * *

Naar aanleiding van een geruchtmakend artikel in *De Telegraaf* betreffende de kerstfeestviering 1925 in verschillende voorname Haagsche restaurants, heeft de heer Duymaer van Twist tijdens de begrootingsdiscussies in den Haagschen Raad in December 1926 een motie ingediend, waarbij de Raad als zijn oordeel uitsprak, dat op Zondagen en algemeen erkende christelijke feestdagen geen dansvergunningen behooren te worden verleend. De motie werd door den Raad (dank zij de afwezigheid van verschillende vermoedelijke tegenstanders) aangenomen, doch had niet het gewenschte effect. Ze werd in handen gesteld van de Commissie van Strafverordeningen, doch de dansvergunningen werden niet, wat de Zondagen en christelijke feestdagen betreft, ingetrokken.

In Maart dezes jaars kwam de Commissie voor Strafverordeningen met een voorstel om aan artikel 271 der A.P.V. (luidende: „Behoudens vergunning van den Burgemeester is het verboden, muziek, vertooningen, feesten of andere vermakelijkheden te geven of toe te laten, waartoe aan het publiek, met of zonder betaling de toegang wordt verleend.") een nieuwe alinea toe te voegen, van den volgenden inhoud:

„De vergunning wordt niet gegeven voor het dansen op Zondag of daarmee gelijk gestelde dagen."

Ondanks de krachtige verdediging van de partijen der rechterzijde, speciaal van den heer Duymaer van Twist, werd dit voorstel echter op 30 April j.l. *verworpen.*

De voorwaarden, door den Burgemeester van 's Gravenhage bij het verleenen van dansvergunning gesteld, luiden als volgt:

1°. dat op Zondagen en algemeen erkende christelijke feestdagen niet wordt aangevangen, dan telkens nà het eindigen der Godsdienstoefeningen;

2°. dat op den Donderdag, Vrijdag en Zaterdag, voorafgaande aan den eersten Paaschdag, geen vermakelijkheden worden toegelaten;

3°. dat de vermakelijkheden steeds te 24 uur geëindigd zijn;

Voor enkele groote inrichtingen luidt deze voorwaarde: dat de muziek en het dansen des Zaterdags te 1½ uur en de overige dagen der week een half uur nà middernacht geëindigd zijn;

4°. dat de muziek niet te veel geraas maakt en geen onwelluidende of hinderlijke klanken met de muziekinstrumenten of op andere wijze worden voortgebracht, een en ander ter beoordeeling van den hoofdcommissaris van politie, die tevens kan verbieden bepaalde instrumenten te doen bespelen;

5°. dat de politie de ruimte zal aanwijzen, waar gedanst mag worden; zij

kan eischen, dat voor de dansruimte het betreffende gedeelte van de localiteit belegd moet zijn met een verhoogd plankier of, indien in de localiteit een parketvloer of steenen vloer ligt, dat dansgedeelte voldoende moet zijn afgebakend door balustrade, koord of touw; welke afbakening slechts aan één zijde toegang mag verleenen tot het voor dansen bestemde gedeelte, terwijl dat gedeelte zoodanig moet zijn gekozen, dat aan alle zijden toezicht op de dansenden kan worden gehouden;

6°. dat, wanneer in de inrichting op eenigerlei wijze in strijd wordt gehandeld met de orde of zedelijkheid, of wanneer op eenigerlei wijze ten gevolge van het dansen minder gewenschte feiten zich voordoen, de dansvergunning zal worden geschorst of ingetrokken.

Wordt de inrichting overwegend bezocht door minder gewenscht publiek, dan worden bovendien aan de dansvergunning de volgende beperkende voorwaarden toegevoegd:

1°. dat de plaats waar de muziek wordt gemaakt zoodanig is gelegen, dat de muziek van buiten af niet hoorbaar is;

2°. dat de artisten — zoowel mannelijke als vrouwelijke — zich niet anders in de localiteit ophouden dan gedurende hun optreden;

3°. dat het medezingen van het publiek met de muziek niet wordt toegelaten;

4°.dat het verboden is den bezoekers(sters) andere consumptie op te dringen dan door hen wordt verlangd;

5°. dat geen vrouwelijke personen zonder behoorlijk geleide worden toegelaten;

7°. dat aan de Afdeeling Vreemdelingendienst (Alexanderplein 15B Kamer 26) tijdig een opgave moet worden ingediend van de namen, voornamen, eventueele artistennamen, nationaliteit, adressen en woonplaatsen van de buitenlandsche te engageeren artisten.

De Amsterdamsche voorwaarden, die in hoofdzaak hetzelfde behelzen als de Haagsche, wijken, behalve ten aanzien van den Zondag en de Chr. feestdagen, ook af, doordat ze den danstijd beperken van 4 tot 12 uur n.m. en personen beneden 18 jaar van de dansvloeren weren.

---

[1]) Naar destijds te Amsterdam gebleken is, bestaat, in verband met artikel 4 der Zondagswet, verschil van meening omtrent de vraag, of deze voorwaarde in een vergunning van den Burgemeester thuis hoort. Naar wij vernamen is deze zaak bij den Burgemeester in studie, en zal deze hieromtrent nader zijn standpunt bepalen.

---

2. VRAAG.

Van staatkundig-gereformeerde zijde werd mij gevraagd, hoe het mogelijk was, dat Groen van Prinsterer vóór 1862 — toen hij dus nog niet den neutralen Staat had aanvaard — als lid der Staten-Generaal den eed van trouw aan Grondwet en wetten aflegde. Was Groen — om het in hedendaagsche termen uit te drukken — vóór 1862 staatkundig gereformeerd en werd hij in 1862 antirevolutionair?

ANTWOORD.

Op twee punten willen we naar aanleiding van deze vraag wijzen:

1. dat Groen bij zijn hernieuwd optreden in de Tweede Kamer in 1862 wel een gewijzigde politieke gedragslijn volgde, doch in beginsel op hetzelfde standpunt stond als vóórdien;

2. dat Groen noch vóór, noch na 1862, in theorie of practijk het standpunt aanvaard heeft van de groep, die zich tegenwoordig staatkundig-gereformeerd noemt.

* * *

Toen Groen in 1862 opnieuw in de Kamer optrad zag hij, nog onder den indruk van het tot stand komen van de onderwijswet van Van der Brugghen, geen kans meer op verwezenlijking van zijn ideaal: een protestantsch-christelijken Staat. Daarom aanvaardt hij — om erger, d. i. een Staat, die rechtstreeks of zijdelings den godsdienst bestrijdt en het ongeloof dient, te voorkomen — den godsdienstloozen, dus neutralen Staat. En dan ontvouwt hij aldus zijn politiek program: „Gij wilt den godsdienstloozen Staat? Welnu! Wij berusten in het jammerlijk bedrijf. Mits bevoorrechting der Gouvernementsschool niet uitloope op zijdelingschen dwang. Mits de Christelijke Kerk niet aangerand worde binnen den kring van haar eigen plichtbetrachting. Mits de wet niet inbreuk make op het familierecht. Mits de wetgevende macht niet aan ongeloofspropaganda worde dienstbaar gemaakt. Mits Uwe neutraliteit geen vijandschap, mits uwe godsdienstloosheid die straks in een godloochenend modernisme, het nec plus ultra van haar ontwikkeling bereikt, niet eene opgelegde godsdienst van Staat zij."

Het betrof hier dus niet een principieele verandering van standpunt, doch een wijziging van tactiek: Groen's politiek richtte zich voortaan op het mindere, teneinde te voorkomen, dat de Staatsmacht in dienst van het ongeloof werd gesteld.

Groen's ideaal bleef ook na 1862 een protestantsch-christelijke Staat.

* * *

Volgt hieruit, dat Groen op één lijn moet worden gesteld met de tegenwoordig staatkundig-gereformeerden?

Dat die vraag ontkennend moet worden beantwoord is wel zeer duidelijk voor wie leest zijn geschrift „Maatregelen tegen de afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst." (1833) en acht slaat op zijn verzet tegen het antipapistisch streven der z.g. groote protestantsche partij in de Aprilbeweging (1853). „Uit de *Nederlander*" (aldus Groen in zijn „Nederlandsche Gedachten" van 4 Nov. 1872) „uit mijne *adviezen*, en uit den *Open brief aan Da Costa* is voor den onpartijdigen bewijsbaar dat wij, zelfs in den strijd tegen *ultramontaanschen* overmoed, voor het *Regt ook der Roomsch-Catholijken* tegen *antipapistische vrijzinnigheid* hebben gestaan".

Groen was een vurig voorstander der godsdienstvrijheid in den ruimst mogelijken zin. En juist die godsdienstvrijheid is, zoo ge U stelt op het standpunt der staatkundig-gereformeerden, onaanvaardbaar.

* * *

Dat Groen den eed op de Grondwet heeft kunnen afleggen, behoeft volstrekt niet te bevreemden, gelet op het feit, dat hij niet het principe der Grondwet

bestreed, doch slechts de uitlegging, die door de practijk der vrijzinnigheid aan de Grondwet gegeven werd.

In September 1869 schreef Groen in zijn „Nederlandsche Gedachten" (I nº. 3): „Ik ben niet tegen het beginsel van de Grondwet en het gansche staatsorganisme gekant. Ik ontken juist, dat het *princiep* der Grondwet *revolutionair* is. Steeds heb ik, met woord en daad, mij verzet tegen het beweeren dat het revolutionair beginsel gelden moet, of gelden mag, ter interpretatie, van de Grondwet. Zij zou niet moeten worden herzien, maar vernietigd, indien zij *was* wat het liberalisme *begeert,* een theoretisch maaksel, waarin de volksontwikkeling naar het algemeen model van het filozofisch staatsregt, als in een ijzeren keurslijf, aan banden gelegd wordt". En diezelfde meening had hij trouwens ook vóór 1862 neergeschreven, n.l. in 1829, toen hij in zijne: „Narede op vijfjarigen strijd" betoogde: „Eene Grondwet, hoe voortreffelijk ook, is niets meer dan een vorm. Niet de natuur der Grondwet is revolutionair, maar de Grondwet wordt door revolutionaire begrippen *gedenatureerd.*"

Een beroep op Groen baat den staatkundig-gereformeerden dus al heel weinig.

Intusschen kan men natuurlijk wel de vraag stellen, waarom van a.r. zijde nimmer bezwaar wordt gemaakt tegen het afleggen van den eed. Want, afgezien nu van de vraag, of en in hoever men thans nog hier te lande spreken kan van een christelijken Staat, dient toch toegegeven, dat de wet somtijds aan de Overheidspersonen of publieke colleges plichten oplegt, of althans kan opleggen, die niet met onze beginselen strooken.

Mag nu een a.r. raadslid of ander Overheidspersoon, daaraan gedachtig, den eed van trouw aan de wetten afleggen?

Het antwoord moet bevestigend luiden.

De wetgeving en al wat daartoe behoort ligt in de sfeer van Gods algemeene genade. Wie nu als Overheidspersoon (dus eveneens in die sfeer) optreedt, heeft de wetten te eerbiedigen, ook al kleven aan de wetten, getoetst aan den strengen eisch van Gods Woord, gebreken. Die eisch legt aan de Overheid voorzeker de verplichting op naar herziening te streven. Doch langs wettigen weg. Ongehoorzaamheid van een Overheidspersoon aan de wetten des lands desorganiseert het Staatsbestel en beteekent bijgevolg revolutie (d. w. z. het losrukken van de structuur, waardoor God in Zijn genade een geordende samenleving heeft mogelijk gemaakt) en derhalve opstand tegen God Zelf.

Van staatkundig-gereformeerde zijde zal men tegen onze opvatting misschien aanvoeren: maar wat blijft er dan over van het gebod om Gode meer te gehoorzamen dan de menschen?

Laten wij echter op deze vraag mogen antwoorden, dat het volgens a.r. beginsel voor den Overheidspersoon, wanneer hij *in het publieke leven* optreedt, allereerst eisch is, de bestaande orde van zaken, als uitdrukking van Gods Voorzienig bestel in het historisch gebeuren te respecteeren. Doch blijkt het hem, dat de wet hem plichten ter vervulling oplegt in het *particuliere leven,* waaraan hij niet kan voldoen zonder, volgens de uitspraak van zijn consciëntie, met Gods wet in botsing te komen, dan is het weigeren van gehoorzaamheid plicht. En dan geldt de eisch om liever te lijden dan aan Gods gebod ontrouw te zijn.

Het gaat hierbij weer over de bekende onderscheiding tusschen de terreinen der algemeene en bijzondere genade. Verwaarloost men die onderscheiding door, gelijk de staatkundig-gereformeerden doen, de taak der Kerk op te dragen aan

de Overheid en dus dezelfde normen, die in het kerkelijk (en ook in het particuliere leven) gelden zonder meer op het Staatsleven van toepassing te verklaren, dan drijft men de personen, die men voor publieke functies aanwijst, tot revolutie. En dan wordt het voor die personen o.i. onmogelijk om den eed van trouw aan Grondwet en wetten af te leggen.

---

3. VRAAG.

Als a.r. Raadslid zou ik gaarne Uw advies ontvangen i. z. het z.g. kampeeren.

Tot dusver ontbrak een gemeentelijk voorschrift hieromtrent, hoewel het kampeeren aanzienlijke afmetingen heeft genomen.

Thans is op verzoek van den Burgemeester een commissie uit den Raad benoemd voor het treffen van maatregelen, teneinde het kampeeren in goede banen te leiden.

Zelf ben ik lid van die commissie en voorstander van het treffen van de juiste maatregelen, welke echter, naar mijne meening, niet van dien aard moeten zijn, dat het kampeeren practisch onmogelijk wordt gemaakt.

Blijkt, na genomen maatregelen, dat deze niet tot het gewenschte resultaat kunnen leiden, dan zou ik mij voor een algeheel verbod verklaren.

ANTWOORD.

Het kan o. i. wenschelijk zijn om in gemeenten, binnen wier gebied 's zomers druk wordt gekampeerd, enkele maatregelen terzake met het oog op de goede orde en zedelijkheid te stellen. De ondervinding heeft reeds geleerd, dat dergelijke kampementen somtijds aanleiding geven tot bandeloosheid. En het ligt dan op den weg der gemeente in te grijpen.

Nu kan de Raad in zijn politieverordening enkele voorschriften betreffende het kampeeren opnemen. Zoo b.v. omtrent den onderlingen afstand tusschen de tenten en een verbod omtrent het bewonen van een tent door personen van verschillend geslacht, die niet met elkander zijn gehuwd.

Het bezwaar tegen dergelijke voorschriften ligt o. i. hierin, dat ze eenerzijds niet afdoende zijn om het kwaad te stuiten en anderzijds — bij een al te minutieuse regeling — noodeloos hinderlijk zijn voor oppassende burgers, die op ongedwongen wijze in de openlucht willen verblijf houden.

Het komt ons daarom het meest gewenscht voor om in een gemeente, waar een nauwlettend toezicht van Overheidswege op het kampeeren gewenscht is, aan B. en W. het middel te geven om dat toezicht te oefenen.

Daartoe ware in de politieverordening op te nemen een bepaling, waarbij verboden wordt om zonder vergunning van B. en W. te kampeeren. B. en W. hebben dan de gelegenheid bij het verleenen van vergunning de (blijkens ervaring) minder gunstige elementen te weren. En overigens kunnen zij — naar gelang van de omstandigheden — voorwaarden stellen. En blijkt het, dat de vergunninghouders zich aan deze voorwaarden niet storen, dan kan de vergunning worden ingetrokken en zal in het vervolg, bij het beslissen over een nieuwe aanvraag, hiermede rekening kunnen worden gehouden.

Om het kampeeren niet noodeloos te bemoeilijken, zou het bij het treffen

van een dergelijken maatregel o. i. aanbeveling verdienen, geen of slechts een zeer gering recht aan het uitreiken van dergelijke vergunningen te verbinden.

Voorts diene men de verbodsbepaling te beperken tot het publiek, voor het publiek toegankelijk of vanaf den publieken weg zichtbaar terrein. Want wat op zuiver particulier terrein gebeurt, ligt buiten de Overheidsbemoeiing. En door een onbeperkt verbod zou de gemeentelijke Overheid trouwens ook de grenzen van haar bij art. 135 der Gemeentewet aangewezen taak overschrijden.

Anderzijds is het wenschelijk het verbod niet uitsluitend te beperken tot het z.g. „kampeeren". Naar 's Hoogen Raads opvatting omvat het woord „kampeeren" meer dan „het enkel in een tent op een veldbed overnachten", terwijl het op zoodanige wijze overnachten — volgens zijn meening — „niet onder alle omstandigheden met kampeeren is gelijk te stellen" (Arrest van 8 Nov. 1926). Derhalve is het aan te bevelen om, teneinde ontduiking te voorkomen, naast het „kampeeren" ook het plaatsen en hebben van en overnachten in tenten zonder toestemming van B. en W. te verbieden.

---

4. VRAAG.

In de mobilisatiejaren is hier de kermis afgeschaft, na eerst gedurende eenige jaren niet meer gehouden te zijn.

Onze Burgemeester laat echter af en toe weer kermisvermakelijkheden toe. Zoo werd bijv. een paar jaar geleden ter gelegenheid van een muziekconcours, zelfs nog twee dagen langer dan het concours, op een afgesloten terrein kermis gehouden. Later weer kreeg een draaimolenhouder vergunning om eenige avonden te draaien in den tuin van een café.

Doch nu zien we tot onze verbazing een draaimolen opgericht midden op de markt. De eigenaar heeft vergunning voor drie avonden tot half twaalf.

Is dat nu niet de kermis weer toelaten tegen het besluit van den Raad? Deze laatste vergunning is verleend zonder de wethouders er in te kennen, wat toch zeker niet gaat, daar de markt openbare weg is. Valt een draaimolen niet onder het begrip kermis? Gaarne vernemen we, wat we hiertegen kunnen doen.

ANTWOORD.

Waarschijnlijk zal destijds, toen het besluit tot afschaffing van de kermis genomen werd, volstaan zijn met het buiten werking stellen van de gemeentelijke voorschriften tot regeling der kermis, zonder dat tegelijkertijd het houden van kermisvermakelijkheden verboden werd. En mocht er een dergelijk verbod zijn vastgesteld, dan is het mogelijk, dat aan den Burgemeester de bevoegdheid is verleend uitzonderingen toe te staan.

Het staat dan ter beslissing van den Burgemeester, of er in bepaalde gevallen kermisvermakelijkheden mogen worden gehouden.

Indien nu de Burgemeester al te vrijgevig is met het verleenen van toestemming tot het houden van dergelijke vermakelijkheden, dan ligt het o. i. op den weg van den Raad daarop aanmerking te maken en te trachten door

overreding van den Burgemeester gedaan te krijgen, dat hij zich houdt aan de strekking van het besluit, waarbij de kermis werd afgeschaft. Helpt dit echter niet, dan zouden wij adviseeren om in de politieverordening een bepaling op te nemen, waarbij het houden van kermisvermakelijkheden op openbaar of voor het publiek toegankelijk terrein verboden wordt of — zoo er reeds een dergelijke bepaling is — aan den Burgemeester te ontnemen de bevoegdheid, toestemming voor het houden van deze vermakelijkheden te verleenen.

Ter voorkoming van al te starre toepassing zou de Raad desnoods met 't oog op bijzondere omstandigheden aan zichzelf (*niet* aan Burgemeester en Wethouders) de bevoegdheid kunnen voorbehouden een uitzondering toe te staan.

Om ontduiking te voorkomen ware het begrip „kermisvermakelijkheden" nader te omschrijven, b.v. door het opnemen van een bepaling in dezen geest: „Onder kermisvermakelijkheden worden voor de toepassing van deze verordening verstaan caroussels, luchtschommels, vertooningen van kunstenmakers en andere dergelijke vermakelijkheden, die gewoonlijk bij kermissen worden aangetroffen".

---

5. VRAAG.

In onze gemeente hebben we geen rijks- of provinciale wegen, maar wel 12 K.M. klinker- en 6 K.M. straatweg van de gemeente, welke wegen jaarlijks ongeveer ƒ 7000.— voor onderhoud plus ƒ 6000.— voor rente en aflossing van schulden ten laste van dit hoofdstuk der begrooting brengen.

Het grootste deel dezer wegen is in hoofdzaak voor doorgaand verkeer.

De gemeente is 4026 H.A. groot, telt ongeveer 3600 inwoners en is een van de zwaarst belaste gemeenten.

Nu zijn B. en W. bezig een plan te ontwerpen om de wegen eens radicaal te verbeteren en meer modern te maken; een plan, dat wellicht aanbeveling verdient (al moet daarvoor geld geleend worden), omdat hoogstwaarschijnlijk het *jaarlijksch* onderhoud daardoor lager zal worden.

Wanneer echter de eventueele Rijksuitkeering (ingevolge de Wegenbelastingwet) zich straks zal richten naar den toestand der wegen, zoodat voor de wegen, die het meest verbetering behoeven, de grootste uitkeering zou worden gegeven, dan zou het — gezien onzen penibelen financieelen toestand — voor ons beter zijn om voorloopig niet meer dan het hoogst noodige aan onderhoud te doen en met radicale verbeteringen te wachten tot zekerheid inzake de Rijksbijdrage bestaat.

Nu zou ik, teneinde straks bij de behandeling van de voorstellen van B. en W. eenigszins op de hoogte te zijn, gaarne weten, of het met zekerheid of groote waarschijnlijkheid bekend is, voor welke provinciale en gemeentelijke wegen straks steun zal worden verleend uit de opbrengst der wegenbelasting en, zoo ja, naar welken maatstaf die steun zal worden verleend.

ANTWOORD.

Zekerheid hieromtrent bestaat, voor zoover ons bekend, niet.

Doch wellicht is het mogelijk, dat het Gemeentebestuur van Gedeputeerde

Staten inlichtingen kan bekomen, die van belang zijn voor het bepalen van zijn standpunt inzake de gemeentelijke wegenpolitiek.

Zooals U wel bekend zal zijn, ontvangt elke provincie uit het wegenfonds een aandeel uit de opbrengst der wegenbelasting en rijwielbelasting, welk aandeel (volgens art. 38 der Wegenbelastingwet) weer door Gedeputeerde Staten ten behoeve van de op de provinciale wegenlijst voorkomende wegen wordt verdeeld, zulks met inachtneming van de regelen of grondslagen daarvoor door de Provinciale Staten bij verordening te stellen.

Omtrent die grondslagen en regelingen geeft de wet geenerlei aanwijzing. Wel wijst de wet de grondslagen aan voor de verdeeling van het aandeel, dat aan alle provincies gezamenlijk uit het wegenfonds toekomt (d.i. volgens art. 32 gedurende de eerste vijf jaren ten hoogste 30 pct van de opbrengst van de wegen- en rijwielbelasting, daarna vijf jaar ten hoogste 35 pct, vervolgens vijf jaar ten hoogste 40 pct) tusschen de verschillende provincies. En wel in dier voege: de helft van het gezamenlijk aandeel wordt verdeeld in verhouding tot de totale lengte der wegen, die volgens de voor het begrootingsjaar vastgestelde provinciale wegenlijst in beheer, onderhoud of aanleg zijn bij anderen dan het Rijk, en de andere helft in evenredigheid van de belastingopbrengst in elke provincie in het begrootingsjaar nader bepaald in verband met de verhouding van de lengte der wegen, die volgens de provinciale wegenlijst bij anderen dan het Rijk in beheer, onderhoud of aanleg zijn tot de totale lengte der op de wegenlijsten aangewezen wegen in de provincie.

Doch deze grondslagen zijn niet bindend voor de verdeeling door de provinciale besturen. Wel moet de provinciale verordening, volgens de wet, goedgekeurd worden door de Kroon. En voorts kan men tegen de verdeeling door Ged. Staten bij de Kroon in beroep komen. Doch overigens zijn Prov. en Ged. Staten vrij om de verdeeling naar eigen inzicht te regelen.

Aangenomen nu, dat de bedoelde wegen binnen uwe gemeente voorkomen op het provinciaal wegenplan en dus in aanmerking komen voor plaatsing op de jaarlijks vast te stellen wegenlijst — dan blijft toch derhalve nog de mogelijkheid, dat Prov. en Ged. Staten geheel of ten deele als grondslag voor de verdeeling zullen kiezen den toestand, waarin de wegen op het oogenblik van de verdeeling verkeeren. En dan zou de gemeente, die de uiterste zorg aan hare wegen had besteed inderdaad geheel of ten deele achter het net visschen.

Hiermede is natuurlijk niet bedoeld vrees uit te spreken voor een onbillijke behandeling dezer aangelegenheid door Ged. Staten. Het ligt in den aard der zaak, dat Ged. Staten er naar streven zullen om zooveel mogelijk alle factoren bij de verdeeling in aanmerking te brengen. Doch er blijft toch altijd gevaar, dat de macht der feiten er toe zal dwingen een gemeente, die zijn wegen verwaarloosd heeft — zij het dan ook min of meer buiten schuld — wat meer tegemoet te komen, dan een gemeente, die haar wegen goed verzorgd heeft en de ontvangen bijdragen voor schulddelging kan gebruiken.

Trouwens de wet zelf geeft tot die gedragslijn aanleiding. Immers het derde lid van art. 38 draagt Ged. Staten op toe te zien, dat de uitkeeringen ten volle worden besteed voor aanleg, verbetering of onderhoud der wegen, voor welke zij bestemd zijn, en terug te vorderen wat mocht blijken te veel betaald te zijn;

met welke opdracht restitutie van reeds ten behoeve van bepaalde wegen gemaakte kosten kwalijk zou zijn te rijmen.

Het lijkt ons daarom zeer wenschelijk om zich te vergewissen, of er ten provinciale griffie reeds plannen of ontwerpen bestaan betreffende de verdeeling van de straks te ontvangen bijdragen uit het wegenfonds en in elk geval niet zonder nader overleg met Ged. Staten te handelen.

Een ander punt, dat nog hierbij ter sprake kan komen, is dit:

Mogelijk zijn een of meerdere wegen uit het gemeentelijk net opgenomen in het Rijkswegenplan (als z.g. primaire wegen). En in dat geval zou het kunnen gebeuren, dat er uit het wegenfonds extra-bijdragen werden beschikbaar gesteld om deze wegen te doen aanpassen bij het Rijkswegennet.

Intusschen zullen in dat geval toch de kosten, die noodig zijn om deze wegen volgens haar tegenwoordige bestemming in behoorlijke staat te brengen, door Uwe gemeente moeten worden betaald en op haar worden verhaald, zoodat U o.i. deze mogelijkheid veilig bij het beoordeelen van de plannen van het Gemeentebestuur zult kunnen uitschakelen.

---

6. VRAAG.

Gaarne zouden wij advies inwinnen over de vraag, hoe de verhouding van antirevolutionaire Gemeenteraadsleden moet zijn tegenover de kiesvereeniging.

Meermalen wordt hier de klacht vernomen, dat er zoo weinig contact is tusschen de afgevaardigden en de kiesvereeniging, i.c. het bestuur der kiesvereeniging.

In hoeverre acht U het gewenscht, dat de Raadsleden zich, althans omtrent belangrijke onderwerpen, beraden met het bestuur. Of moeten zij als onze vertrouwensmannen geheel zelfstandig hunne beslissingen nemen?

ANTWOORD.

Reeds op wettelijken grond is het o. i. niet geoorloofd aan de Raadsleden de verplichting op te leggen, zich te gedragen naar het inzicht van de kiesvereeniging of van het bestuur van de kiesvereeniging ten aanzien van aanhangige quaesties. Het Raadslidmaatschap mag niet ontaarden in een verhouding van lastgeving met ruggespraak.

Intusschen moet dit niet zoo worden verstaan, alsof de kiezers genoegen zouden moeten nemen met verklarng der candidaten over enkele min of meer abstracte beginselvragen (b.v. de erkenning van de souvereiniteit Gods en gehoorzaamheid aan Zijne ordinantiën). Men mag zeer zeker ook wel instemming vragen met meer concrete punten van gemeentepolitiek, b.v. omtrent de maatregelen, die, gelet op de plaatselijke omstandigheden, ter handhaving van de Zondagsrust kunnen worden genomen of ten aanzien van de vraag, hoever de gemeentelijke Overheid, alweer in verband met den localen toestand, heeft te gaan bij de exploitatie van bedrijven of bij het nemen van andere maatregelen op economisch gebied.

Doch hierbij dient dan toch in het oog te worden gehouden, dat er alleen van een *gebondenheid* van een Raadslid kan sprake zijn, voorzoover in die

aangelegenheden de beginselen tot uitdrukking komen. Zoo zal in de twee door ons genoemde gevallen de onderlinge band ontstaan door de aanvaarding en erkenning van de goddelijke ordinantie inzake de Zondagsrust en van het beginsel, dat het economisch leven door eigen levenswetten wordt geregeerd en Overheidsbemoeiing slechts en in zooverre toelaatbaar is als strikt noodig blijkt om de verkeerdheid en slapheid, die het gevolg is van doorwerking van de zonde te herstellen, m. a. w. het beginsel van eerbiediging van het particulier initiatief.

Zoo opgevat blijft er plaats voor zelfstandigheid naast gebondenheid. Gebondenheid wat aangaat de beginselen; doch zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid bij het beoordeelen der feitelijke omstandigheden met het oog op een te nemen besluit.

Nu is er o. i. ter verzekering van zekere belijndheid in de politiek, ter bevordering van een nauwer contact tusschen raadsfractie en kiesvereeniging en ook tot steun en voorlichting van de Raadsleden, veel voor te zeggen, dat er onderlinge beraadslagingen zoo vóór als na de verkiezingen plaats hebben en deze met het aannemen van bepaalde conclusies besloten worden. Mits dit overleg niet worde afgedwongen en voorts wel worde in het oog gehouden, dat de gebondenheid van de Raadsleden aan die conclusies slechts in zooverre bestaat, als door ons boven is aangeduid, zoodat dus op hen blijft rusten de plicht om bij het verwezenlijken van die conclusies nauwgezet het oog te houden op de omstandigheden. Een gewijzigd complex van omstandigheden (b.v. een geheel andere houding van andere raadsfracties dan men heeft verwacht) geeft dikwijls aan de toepassing der beginselen een geheel ander beeld. En zou een Raadslid verzuimen daarmede rekening te houden, dan zou hij gevaar loopen, de doorwerking der beginselen veeleer te belemmeren dan te dienen.

Daarom is ook op de verhouding tusschen Raadsleden en kiesvereeniging o. i. van toepassing, hetgeen wij eens eerder schreven met betrekking tot de verhouding van het Raadslid individueel en de raadsclub, n.l. dat het alleszins geoorloofd, ja zelfs wenschelijk is, niet alleen om gemeenschappelijk vergaderingen te houden, doch ook om in die vergaderingen beslissingen te nemen. „Doch (voegden wij hieraan toe) èn bij de beraadslagingen èn bij de beslissingen behoort op den voorgrond te worden gesteld, dat *eenheid van inzicht* omtrent de practische toepassing der beginselen en *niet* een binden van zichzelf en elkander, zelfs tegen beter weten, het resultaat moet zijn. Daarom zal men de beslissingen o. i. steeds een *adviseerend* en *provisioneel* karakter moeten toekennen, d. w. z. de beslissingen zullen slechts bindend zijn in dien zin, dat daarvan door de leden niet mag worden afgeweken, tenzij er ernstige gronden voor bestaan en daaromtrent met de andere leden der fractie (zoo mogelijk in een fractievergadering of anders desnoods ter Raadsvergadering) overleg is gepleegd. Aldus blijven naast elkander het organisatorisch verband en de vrijheid der leden gehandhaafd".

DE KLASSIEKE OPVOEDING

DOOR

DR. A. SIZOO.

Het middelbaar en gymnasiaal onderwijs verheugt zich in den laatsten tijd in een levendige algemeene belangstelling. Niet alleen de toename van de bevolking van ons land is oorzaak van den vergrooten toeloop van leerlingen naar de scholen van voortgezet onderwijs, maar ook hebben verschillende sociale factoren, die hier buiten beschouwing mogen blijven, er toe meegewerkt, dat talloos velen de gelegenheid vinden hun kinderen na het doorloopen der lagere school te laten doorleeren, die aan zulk een voortgezette studie een kwarteeuw geleden niet zouden hebben gedacht. Verder heeft de oprichting van Christelijke scholen van middelbaar en gymnasiaal onderwijs aan menigeen, die vroeger principiëele bezwaren had om zijn kinderen aan de openbare inrichtingen toe te vertrouwen, de gelegenheid geschonken, om zonder met zijn overtuiging in conflict te komen, zoon of dochter voortgezet onderwijs te doen genieten. Zoo is de kring van hen, die in dat onderwijs belang stellen, in hooge mate uitgebreid. Maar niet alleen quantitatief is het interesse grooter geworden, maar ook qualitatief. Onzen tijd zou men paedagogiseerend kunnen noemen. De paedagogiek, die vroeger haar schoonen naam leende aan een misschien wel practische, maar, naar ik meen, dorre methodenleer in combinatie met een op intuïtie gebaseerde casuïstiek, heeft zich ontwikkeld tot een vak van wetenschap, dat aan de hoogescholen gedoceerd wordt, in wellicht niet steeds profijtelijke popularisatie door middel van dagblad en tijdschrift doordringt tot de breede lagen van het volk, en daar in ieder geval belangstelling wekt voor het onderwijs, ook voor dat aan de adolescente jeugd.

Het is niet mijn taak de menigeen wellicht paradox-klinkende vraag te beantwoorden, of de expansie van het middelbaar en gymnasiaal onderwijs inderdaad heilzaam is voor ons volk; ik wil niet onderzoeken de kwestie of verstandelijke welgedaanheid van een natie niet bedenkelijk nadert tot een intellectueele hypertrophie: liever neem ik optimistisch aan, dat, zelfs indien dat zoo mocht zijn, de practijk van het leven het gezonde evenwicht tusschen hoofd- en handenarbeid zal herstellen, al zal dat velen op het verlies van een illusie te staan komen. Ook laat ik daar de vraag, of de algemeene belangstelling wel zoo nuttig is voor het onderwijs zelf, als oppervlakkig geoordeeld te verwachten zou zijn, temeer voor-

zoover ze gewekt is bij een kring van belangstellenden, die, op het uiterlijk afgaande, meenen mee te mogen oordeelen over een onderwijs, waarvan ze in menig geval het wezen niet doorzien, en waaraan ze soms eischen stellen, die zich richten naar de vorming van hun minder begaafde kinderen, voor wie de onderwijsinrichtingen, die ze bezoeken, niet de aangewezene zijn. Zoo hoort men tegenwoordig nog al eens klachten van de zijde der ouders over de overlading der jeugd: vergaderingen zijn gehouden, waar die overlading besproken werd, comité's opgericht, die haar pogen tegen te gaan. Het merkwaardige daarbij is, dat de toestanden die sommige ouders in eigen jeugd bij het onderwijs aantroffen, in gunstig daglicht gesteld worden in vergelijking met den tegenwoordigen stand van zaken, terwijl in werkelijkheid het ook toen niet alles couleur de rose was, zooals geschriften van een kwarteeuw geleden kunnen getuigen. [1]) Trouwens reeds een eeuw geleden klaagden de ouders over hetzelfde euvel. [2])

Over dit alles zou zeer veel te zeggen zijn, maar niet daarover verzocht de redactie van dit tijdschrift me te handelen: haar bedoeling was, dat ik een en ander te berde bracht aangaande de inrichting van onderwijs, aan welke de klassieke opvoeding der jeugd is toevertrouwd.

Wie der zaken kundig is, weet dat de bespreking van het gymnasium in dezen tijd bijna noodzakelijk beteekent een aanval of een verdediging. Want hoe wonderlijk het ook klinken moge: terwijl in de laatste 15 jaren het aantal gymnasia meer dan verdubbeld is, terwijl ieder jaar een steeds groeiend aantal leerlingen wordt ingeschreven, is er geen inrichting van onderwijs, die zoo heftig wordt aangevochten en die dus van voorstanders een zoo vurige verdediging vraagt, als juist het gymnasium. En dat is niet alleen in ons land zoo: schier overal in het buitenland wordt een overeenkomstige strijd aangetroffen. Reeds eenige jaren geleden zeide Prof. Alfred Hocke, hoogleeraar in de psychiatrie te Freiburg in een voordracht over „Die Humanistische Bildung", waarin hij op bezonnen wijze een pleidooi hield voor wat men pleegt te noemen de humanistische vorming, deze woorden, die nagenoeg geheel ook voor ons land gelden: „Während vor fünfzig Jahren das humanistische Gymnasium sich in Abwehr befand gegen Angriffe, die seiner Alleinherrschaft galten, steht es heute in einem Kampf um seine Existenz, in der die Vertreter des Humanismus vielleicht schon zu bescheiden geworden sind, fast bis herab zu der Berliner Redensart: „Entschuldigen Sie, dasz ich geboren bin".

De vraag dringt zich op, waarin de oorzaak van dien strijd te zoeken is. Dat het gymnasium niet, zooals weleer, het monopolie heeft als praeuniversitaire school is begrijpelijk en ternauwernood zal nog iemand het herstel van die alleenheerschappij, waarvan Prof. Hocke sprak, willen bepleiten. Het natuurwetenschappelijk denken heeft zich in de laatste halve eeuw zoo ontwikkeld, dat zelfs de vurigste voorstander van het gymnasiaal onderwijs gaarne de deskundigen gelooft, die betoogen, dat een ander, op dat natuurwetenschappelijk denken gericht, schooltype niet

alleen even goed, maar waarschijnlijk zelfs beter zijn voedsterlingen voorbereidt tot exacte studiën aan de universiteit, in ieder geval de gelegenheid behoort te hebben in eerlijke concurrentie te laten zien, wat het kan praesteeren. De strijd over de alleenheerschappij is uitgestreden, en niemand denkt er aan hem opnieuw te openen. Maar nieuwe stroomingen op ondewijsgebied zijn aan het opkomen, die de vrees rechtvaardigen, dat het gymnasium de wapenen zal te wetten hebben om zijn bestaan te verdedigen, en dat wel tegen een leger, waarvan men zou verwacht hebben, dat het tot de troepen der bondgenooten behoorde. Op dit alles zal ik hier niet nader ingaan; wanneer mijn artikel een apologie poogt te zijn voor de klassieke opvoeding, zal ik niet de tactiek volgen der oude rhetoren, die hun tegenstander zooveel mogelijk verkleinden, daarmee vaak eigen zwakke positie maskeerend. Veeleer zal mijn streven er op gericht zijn te onderzoeken, wat de waarde is van de klassieke opvoeding, terwijl ik niet schromen zal, smetten, die mijns inziens de huidige regeling van het gymnasiaal onderwijs aankleven, als zoodanig te signaleeren. Slechts één hoop wil ik uitspreken inzake den kamp om de klassieke opvoeding en wel deze, dat niemand het gymnasium moge willen verdringen en door een ander schooltype vervangen, die niet van zichzelf overtuigd is, dat hij volkomen bevoegd is tot oordeelen over het wezen der klassieke opleiding, dat niemand dus zich tegenstander betoone uit ondeskundigheid; en verder dat niemand — vooral niet iemand, die als vader van schoolgaande kinderen met het gymnasium in aanraking komt — de klassieke opvoeding minder gunstig gezind moge zijn, omdat hij in de schuilhoeken van zijn geest de overtuiging verborgen houdt, dat ze een opvoeding is, die veel moeite en inspanning vergt. Wie in ondeskundigheid hoog van den toren blaast, maakt zich belachelijk, behalve wellicht bij menigeen, wien hij naar het hart spreekt. Welke waarde zou men bijvoorbeeld moeten toekennen aan het oordeel van iemand, die betoogt, dat men de Grieksche schrijvers even goed in vertaling lezen kan als in het oorspronkelijk, terwijl zelfs het Grieksche alphabeth voor hem een onbekend terrein is? En gemakzucht is een eigenschap, die overal, maar vooral, wanneer de opvoeding der jeugd in het geding is, geschuwd moet worden, tenzij men een ras wil kweeken, dat bij de eerste de beste moeilijkheid, die het leven brengt, succombeert.

De eerste wettelijke regeling van het moderne gymnasium vond plaats in de wet-Heemskerk van 1876. Reeds van den tijd der Renaissance af had de jeugd op de Latijnsche scholen gelegenheid gehad te profiteeren van een klassieke opleiding, die echter, hoe voortreffelijk ze aan vele scholen geweest is, in overeenstemming met den geest der tijden en den stand der wetenschappen een geheel ander doel had dan het moderne gymnasium. Daarom is het overbodig in dit artikel, dat niet bedoelt een historisch overzicht te geven van de klassieke opleiding, over die Latijnsche scholen uit te weiden. Omdat echter het gymnasium in den laatsten

tijd nog al eens aanvallen te pareeren heeft gehad, wil ik curiositeitshalve uit den tijd vóór 1876 één aanval memoreeren, die met Hollandsche hardnekkigheid werd afgeslagen. De aanvaller was Napoleon. Hij wilde onze gedegen Latijnsche scholen vervangen door een schooltype, dat ingericht zou zijn naar het model der Fransche Lycée's; dat beteekende, dat het behalve voor universitaire studie ook zou opleiden tot allerlei beroepen. Van Hollandschen kant werd vooral het utilitaristisch karakter der ontworpen school bestreden. Niet alleen de geleerden, maar ook de ouders en zelfs de leerlingen verzetten zich hardnekkig en verschillende gemeenten, o. a. Leiden en Utrecht hebben de keizerlijke decreten met succes genegeerd. Het is wel merkwaardig en teekenend voor de opvattingen in ons land in dien toch geestelijk slappen tijd, dat dit de eenige decreten geweest zijn, die nimmer zijn uitgevoerd.

De wet van 1876 werd gewijzigd in 1905 door de Hooger-Onderwijswet van Kuyper. Tusschentijds was, in 1900, bij amendement van De Savornin Lohman in beginsel bepaald, dat het einddiploma van bijzondere gymnasia gelijkgesteld werd met dat der openbare. De wet van 1905 bracht voor het onderwijs zelf geen ingrijpende veranderingen. In hoofdzaak werd het toezicht van de regeeringsgecommitteerden bij het eindexamen, dat in de wet van 1876 slechts vaag was geregeld, nauwkeuriger gereglementeerd; ook werd aan bijzondere gymnasia subsidie toegekend.

Van belang voor de ontwikkeling van het gymnasium was de concurrentie van de zijde der Hoogere Burgerschool. Aan die school vormden de mathematische en physische vakken den hoofdschotel en zoo won langzamerhand de overtuiging veld, dat voor hoogere exacte studiën de H.B.S. even goed als, zoo niet beter dan het gymnasium voorbereidde. Het eerst werden oud-leerlingen der H.B.S. toegelaten to de studie der medicijnen, zij het dan zonder het recht van promotie; later, in 1917, werd door de wet-Limburg hun dat recht geschonken en de mogelijkheid geopend ook in de natuur-philosophische faculteit te studeeren. Als een reactie van de wet-Limburg op het leerplan der gymnasia werd door velen beschouwd het Koninklijk Besluit van 7 Juni 1919, onder medewerking van Minister De Visser uitgevaardigd.[3]) Daarbij kwamen de schei- en natuurkunde meer naar voren en werden met de natuurlijke historie voor de leerlingen van de afdeeling B tot eindexamenvakken verheven. Een en ander ging gepaard met een niet onbelangrijke inkrimping van het onderwijs in de oude talen.

Is dus de regeling van 1876 meer dan eens gewijzigd, hetzij door wetsherziening of door Koninklijk Besluit: alle pogingen om het voorbereidend hooger en het middelbaar onderwijs door een wet geheel nieuw te regelen, hebben gefaald. Het werk der „Ineenschakelingscommissie", die in 1903 onder voorzitterschap van dr J. Woltjer werd ingesteld, dat, vastgelegd in een monumentaal rapport, grondslag had kunnen worden voor een algeheele herziening van de regeling van het gymnasiaal en middelbaar onderwijs, is, veelgeroemd en met eer overladen, bijgezet in de

departementale bibliotheken. Een wetsontwerp-Heemskerk van 1913 werd gepubliceerd op den dag, waarop het ministerie viel. Eerst in 1921 werd de hernieuwde wettelijke regeling weer ter hand genomen door den eersten Minister van Onderwijs, Dr. De Visser. In October van dat jaar diende de Minister een Ontwerp-Middelbaar Onderwijswet in, waarin vele belangrijke wijzigingen werden voorgesteld. Het gymnasium zou blijven bestaan in den vorm, die het reeds had, maar daarnaast zou aan het lyceum niet alleen wettelijken grondslag geschonken worden, maar bovendien zou het worden gereorganiseerd in afwijking van het reeds bestaande lyceum-type. De tweejarige onderbouw zou blijven bestaan, maar de bovenbouw zou in drie afdeelingen gesplitst worden. Afdeeling A zou volgens het gymnasiaal program op dezelfde wijze blijven werken als de gymnasium-afdeeling der reeds bestaande lycea. Evenals aan de gymnasia kon dus in deze afdeeling klasse 5 en 6 gesplitst worden in een meer literaire en een meer natuurwetenschappelijke richting. De afdeeling C zou in principe gelijk zijn aan de reeds bestaande afdeeling H.B.S. der lycea; de beide hoogste klassen der afdeeling C zouden echter — evenals volgens het ontwerp die der 5-jarige H.B.S. — gesplitst worden in een wiskundige en een literair-economische afdeeling. Eindelijk zou een afdeeling B in het leven geroepen worden, die vooral de toekomstige juristen en modern-literatoren zou hebben op te leiden en waaraan wel Latijn zou worden onderwezen, maar geen Grieksch. In de plaats daarvan zou staatsinrichting en staathuishoudkunde gedoceerd worden. Dit alles vormde de kern van het ontwerp. Tegen deze regeling werden ernstige bezwaren ingebracht, vooral van de zijde van hen, die in de nieuwe afdeeling B van het lyceum, o.a. doordat ze Griekschloos zijn zou, een ernstige bedreiging zagen van het bestaan der gymnasia, en die tevens meenden, dat het Grieksch een zoo essentiëel bestanddeel vormt van de opleiding van toekomstige juristen, dat het niet uit die opleiding verwijderd mocht worden. De strijd van 1898 herleefde, toen een voorstel om het Grieksch voor de juristen facultatief te stellen het aanzijn gaf aan een geheele literatuur, die ook nu nog haar waarde heeft.[4]) En ook nu, meende men, stond de invoering van een B-lyceum gelijk met facultatiefstelling; immers uit practische overwegingen zouden de toekomstige juristen liever het Griekschlooze B-lyceum dan het gymnasium bezoeken. Gevolg hiervan zou zijn, dat er in ons land op den duur geen klassiek gevormde juristen meer zouden zijn, want het B-lyceum bedoelde ook volgens den Minister zelfs geen semi-klassieke opleiding te geven. Deze en verscheidene andere bezwaren werden te berde gebracht.[5]) Gevolg van die bestrijding was, dat het Wetsontwerp bleef liggen, totdat het na verschillende wijzigingen in het begin van 1925 opnieuw werd ingediend. Ook dit „tweede nader gewijzigd ontwerp van wet" werd van de zijde van hen, die de klassieke vorming liefhebben, niettegenstaande hun ingenomenheid met verscheidene gunstige veranderingen, heftig aangevochten. Zoo wees men er op, dat volgens dit

ontwerp een gemeenteraad of een bestuur de bevoegdheid kreeg om één van de afdeelingen A en B, waarin de hoogste klassen van het gymnasium gesplitst worden, af te schaffen. In de practijk, zoo meende men, zou dat meestentijds de B-afdeeling zijn. Ternauwernood was deze door het veranderd leerplan van 1919 op nieuw peil gebracht, doordat volgens dat leerplan de exacte vakken meer op den voorgrond traden en ternauwernood was ze daardoor tot hooger bloei gekomen of de minister wilde haar de kans geven om hals te worden gebracht. Dat zou inhouden, dat a.s. natuurphilosophen en medici geen gymnasiale opleiding meer zouden krijgen. Behalve tegen enkele nieuwe bepalingen, die de bestaansmogelijkheid van vele kleine gymnasia aantastten, had men boven alles bezwaar tegen het artikel, dat aan den abiturient van de literair-economische afdeeling der H.B.S. het recht schonk om na een aanvullingsexamen in het Latijn in de rechten te gaan studeeren. Men vreesde, dat wanneer de literair-economische H.B.S. de vijf uren, die ze volgens het ontwerp kon besteden aan welke vakken ze wilde, gebruikte om Latijn te onderwijzen en dus haar leerlingen ongeveer onmiddellijk na hun eindexamen het aanvullings-examen in die taal konden afleggen, hierdoor de gelegenheid was geboden om in vijf jaren tijds den toegang tot de studie der rechten te verkrijgen, die voor de leerlingen van het gymnasium eerst na zes jaren opengesteld was. Daardoor vreesde men dat het gymnasium de toekomstige juristen zou verliezen en weldra in ons land klassiek gevormde rechtsgeleerden tot de zeldzame verschijningen zouden gaan behooren. Zoo zou het gymnasium meer en meer een school worden alleen voor theologen en literatoren. Dit waren eenige hoofdbezwaren tegen het ontwerp; ontegenzeggelijk bracht het ook eenige voordeelen, o.a. verleende het aan het lyceum den nog steeds ontbrekenden wettelijken grondslag. Maar in het algemeen gesproken beteekende het ontwerp-De Visser in zijn verschillende stadia de langzame aftakeling der klassieke vorming in Nederland. Mede door het te berde brengen van verschillende van deze bezwaren, o. a. in een adres van het Genootschap van Leeraren aan Nederlandsche Gymnasiën en van de Vereeniging van Rectoren en Conrectoren, door de bespreking van het ontwerp in de afdeelingen der Kamer en waarschijnlijk ook nog wel door andere onnaspeurbare invloeden, bleef ook het tweede nader gewijzigd ontwerp van wet liggen en is thans, nu ik dit schrijf, nog aanhangig. Een nieuw ontwerp van den tegenwoordigen Minister van Onderwijs ligt ter indiening gereed, maar daarvan is op dit moment nog niets officiëel bekend.

Vraagt men naar de oorzaak van het tragisch verloop der wetgevende werkzaamheid in het laatste decennium, dan zal die vooralsnog moeilijk aan te duiden zijn. Het maakt den indruk, dat de Minister, die zelf een voorstander is van de klassieke vorming, niet steeds de voor die vorming juist-aangewezen adviseurs heeft gehad. Het eerste ontwerp is kennelijk beïnvloed door hen, die van het lyceum alles verwachten en die in dat schooltype de school der toekomst zien. En het tweede ontwerp is blijk-

baar te boek gesteld onder den indruk van de groote verwachtingen, die gekoesterd werden van de literair-economische afdeeling der H.B.S.; het gymnasium, dat reeds ongeveer zes eeuwen in oude gedaante en een halve eeuw lang in vernieuwden vorm zijn deugdelijkheid bewezen had, werd ten voordeele van beide nog zeer jonge schooltypes stiefmoederlijk bedacht. Dat mag temeer verwondering wekken, daar het, zooals ik reeds eerder zeide, in grooten bloei verkeert en nog geenszins voor den onbevangen beoordeelaar de teekenen vertoont van seniele aftakeling.

Wellicht is het thans de tijd om in rustige overweging het wezen en het karakter van de school, die de draagster is der klassieke gedachte, na te gaan.

Bij alle bespreking en beoordeeling van het gymnasium — hieronder versta ik thans ook de gymnasiale afdeeling van het lyceum — dient men steeds het doel, dat deze inrichting zich stelt, voor oogen te houden. Het is de eenige school, die uitsluitend voorbereidt tot het hooger onderwijs, m.a.w. het verwacht van zijn leerlingen niet anders, dan dat ze, na het eindexamen zich zullen laten inschrijven aan Universiteit of Hoogeschool. De H.B.S., in haar tegenwoordige gedaante, beoogt ook wel prae-universitair onderwijs te geven, maar daarnaast kunnen de leerlingen, die haar einddiploma behaalden, verschillende andere richtingen, zoowel van studie als van maatschappelijke werkzaamheid uitgaan. Nu is het niet zoo, dat den ex-gymnasiast alle andere wegen, behalve die naar het hooger onderwijs afgesneden zijn — integendeel, het door hem behaalde diploma geeft recht van toelating tot tal van andere scholen van voortgezet onderwijs, vrijstelling van vele andere examens en strekt tot aanbeveling bij sollicitatie naar verscheidene betrekkingen; maar het doel, waarop het onderwijs zich richt en behoort te blijven richten, is toch uitsluitend de voorbereiding tot het volgen van hooger onderwijs aan Universiteit of Hoogeschool en wie het gymnasium bespreekt, heeft alleen met dat doel rekening te houden.

Vanzelf komt dus de vraag aan de orde: wat houdt de voorbereiding tot het volgen van hooger onderwijs in; welke zijn de eischen, die de Universiteit of de Hoogeschool mag stellen aan hen, die zich als studenten laten inschrijven?

In het algemeen gesproken kan het hooger onderwijs van zijn toekomstige alumni verwachten, dat hun geest zoo opgevoed en gevormd is, dat hij een zekere habiliteit, een geschiktheid bezit, om zich in den gang der hoogere studiën vrij spoedig in te werken: het voorbereidend onderwijs moet het fundament leggen, waarop het hooger onderwijs het gebouw van het wetenschappelijk denken kan optrekken. Zonder nu in den breede te bespreken, wat de aard van dat geestelijke fundament dient te zijn, meen ik toch wel dit te mogen zeggen, dat om een einddiploma van het gymnasium te ontvangen men 1° eenige zaken moet

kennen en wel zulke als gerekend worden te behooren tot een algemeene ontwikkeling, 2° men een en ander moet *kunnen,* 3° dit kennen en kunnen verworven moet zijn in *harmonische* ontwikkeling van den geest. Bezien we deze punten een weinig nader.

Onder algemeene ontwikkeling hebben we nimmer, maar zeker hier niet, te verstaan het meedragen van een zoodanigen schat van kennis, dat men overal over kan meepraten of meent te kunnen meepraten; aan wandelende encyclopaedieën heeft het hooger onderwijs niets; ze mogen in het dagelijksch leven onderhoudende lieden zijn: veel *weten* wil nog geenszins zeggen veel *kennen.* De oude zegswijze „multum non multa" blijft op het terrein van het onderwijs een guldene spreuk. Men zou de algemeene ontwikkeling, die de beginnende student noodig heeft, kunnen definiëeren als een zoodanig geïnstrueerd-zijn van den geest, dat hij bij de beoefening van een bepaalde wetenschap geen ongemak ondervindt van gebrek aan kennis op het terrein van de vakken, welke buiten die bepaalde wetenschap liggen. Wellicht lijkt deze definiëering wat eng en wat sterk op de practijk toegespitst. Ongetwijfeld zou het veel weidscher zijn de algemeene ontwikkeling te beschouwen b.v. als die vorming, die in staat stelt in breeden blik het terrein der tegenwoordige cultuur in ruimen omvang te overzien; maar het gevaar dreigt, dat bij een dergelijke definitie de schoone woorden een vrij poovere zaak te dekken hebben. Trouwens wie bedenkt, dat de door mij gegeven definitie algemeen is, dat dus in ieder bijzonder geval de vakken, waarvan ze spreekt, andere kunnen zijn, omdat ook de bepaalde wetenschap, wier bestudeering van de kennis van die vakken hulp verwacht, een andere kan wezen, zou wellicht niet eens feil gaan, wanneer hij aan de definitie te groote algemeenheid verweet. En wie meent, dat ze te veel op de practijk is toegespitst, bedenke, dat vooral op het terrein van opvoeding en onderwijs zeer schoon getheoretiseerd kan worden, maar dat het ten slotte op de practijk aankomt.

Algemeene ontwikkeling wil dus voor den noviet zeggen, dat hij zooveel van de moderne talen kent — ook van het Nederlandsch — dat hij in die talen een wetenschappelijk werk zonder te groote inspanning kan lezen. Hij, wiens studie hem in aanraking brengt met geschriften in het Latijn of Grieksch of met vaktermen in die talen, dient zonder al te groote inspanning daarin te kunnen doordringen. De elementaire beginselen van de z.g. exacte vakken dienen gekend te worden door hem, die, in welke faculteit ook studeerend, met de exacte wetenschap in aanraking komt. En eindelijk moeten allen in hun — zij het ook vrij bescheiden — kijk op de hedendaagsche cultuur gesteund worden door een zeker historisch besef. Hun kennis van de tegenwoordige beschaving moet zoodanig zijn, dat ze in hoofdtrekken haar zien als geworden uit wat vroeger was; er moet relief in zitten. Men meene niet, dat wanneer ik dit alles zie als de algemeene ontwikkeling, die voor hoogere studiën noodig is, de eisch te bescheiden gesteld is. Integendeel, wie overweegt,

wat dit alles, practisch uitgewerkt en toegepast, beteekent, zal tot de conclusie komen, dat slechts de leerling, die behoorlijk begaafd is en een zestal jaren van zijn meest receptieven leeftijd nuttig besteedt, aan dien eisch kan voldoen.

Maar die algemeene ontwikkeling, het kennen van al die dingen, zou niets te beteekenen hebben, wanneer ze niet gepaard ging met een zeker *kunnen*. Evenzeer als ik in enkele woorden het kennen toelichtte uit practisch oogpunt en zonder me te verliezen in idealistische beschouwingen het bereikbare aanduidde, wil ik ook het kunnen met nuchteren zin bezien. Wanneer men zegt, zooals ik ergens las, dat de aankomende student zelfstandig de wetenschap moet kunnen beoefenen, dan zijn dat zeer fraaie en kostelijke woorden, maar ze zijn overdreven en onjuist, omdat een dergelijke eisch eerst gesteld kan worden aan hem, die zijn academische studiën beeindigd heeft. De academie heeft de zelfstandigheid bij te brengen; het gymnasium heeft steun te bieden bij — als ik het beeld gebruiken mag — de oefening in het kruipen en zich oprichten van het geestelijke kind, de academie leidt de loopoefeningen. En zooals voor de eerste, nog zorgzaam bestuurde stappen van het jonge kind noodig is een zeker stavast en een zekere spiervastheid, zoo is, naar ik meen, voor hem die zijn aanvankelijk nog wankele schreden richt op het pad der wetenschap, het volgende noodig.

In de eerste plaats moet hij kunnen *lezen,* d. w. z. moet van een tekst, waarover die ook gaat, kunnen zien, wat er staat en wat er niet staat, m.a.w. hij moet in zijn lezen nauwkeurig zijn. Vervolgens moet hij een logische redeneering kunnen volgen en zich daar reeds eenigszins critisch tegenover kunnen plaatsen: niet door schoone woorden zich laten meeslepen, maar nauwkeurig de bewijsvoering weten te controleeren. Dan moet hij onderscheid kunnen maken tusschen hetgeen hij weet en hetgeen hij niet weet, m.a.w. den moed hebben schijnkennis als zoodanig te signaleeren. En eindelijk moet hij zichzelf kunnen zijn, d.w.z. in alle bescheidenheid moet hij vermijden het iurare in verba magistri.

Dit alles lijkt zoo eenvoudig, omdat het schijnbaar zoo vanzelf spreekt. Maar wie bedenkt hoe critiekloos en onzelfstandig het kind is, dat pas de lagere school verliet, waar alles zóó en zóó was alleen reeds omdat de meester het zeide, en wie uit ervaring weet, hoe moeilijk het is den geest van den adolescent als het ware los te pellen uit die critiekloosheid, temeer daar hij zich bevindt in den tijd van het dwepen met personen en zaken, die kan zich de vreugde van den leeraar voorstellen, wanneer de scholier op goede gronden meent het oneens met hem te kunnen zijn, of wanneer hij door een juist betoog van zijn leermeester overtuigd, eerlijk iets prijsgeeft van wat hij in onnadenkend idealisme voor waar hield. Immers op dat oogenblik geeft de leerling blijk van ontluikenden wetenschappelijken zin.

Eindelijk moet dit kennen en kunnen verworven zijn in harmonische ontwikkeling van den geest. Harmonie, dat typisch Grieksche woord en

begrip, is daar aanwezig, waar een band het schijnbaar ongelijksoortige tot een organische eenheid saambindt. Evenmin als de opvoeding fragmentarisch van karakter mag zijn, mag ook in de opleiding hetgeen men kent en hetgeen men kan, mechanisch naast elkaar liggen: het moet organisch beheerscht worden door één principe, één levenwekkend beginsel, dat de ontwikkeling stempelt tot een harmonische.

Over dit alles zou begrijpelijkerwijze nog zeer veel te zeggen zijn, maar deze korte aanduiding volsta. Resumeerend meen ik dus, dat het doel van het gymnasium behoort te zijn aan zijn leerlingen te schenken:

1. *materiëel* de voor hoogere studiën noodige algemeene ontwikkeling;
2. *formeel* de onontbeerlijke acribie, zelfstandigheid en critischen zin;
3. dien rustigen geesteshabitus, die de gave is van een harmonische ontwikkeling; daaronder te verstaan een ontwikkeling, die door één principe beheerscht wordt.

Hoe tracht het gymnasium nu dat doel te bereiken? Bij de beantwoording van die vraag wil ik met het laatste punt beginnen. Welk is het principe, dat de ontwikkeling, dus practisch gesproken het onderwijs, beheerscht en er een harmonisch geheel van maakt?

Men heeft op het terrein der wetenschap wel onderscheid gemaakt tusschen de z.g. natuurwetenschappen en de geesteswetenschappen. Nu laat ik de kwestie of deze indeeling zich kan handhaven voor het tribunaal der Wissenschaftslehre geheel terzijde: een feit is het dat, wat men noemt de natuurwetenschappen hun eenheid, hun concentratiegedachte vinden in de bestudeering van den kosmos en de z.g. geesteswetenschappen, hun aandacht besteden aan den mensch, en wel den mensch naar zijn geestelijk bestaan. Zooals nu practisch de wetenschap aan de universiteit zich gedifferentiëerd heeft, heeft ook het voorbereidend hooger onderwijs zich in twee richtingen georiënteerd. En krachtens zijn historische ontwikkeling vindt het gymnasium zijn concentratiegedachte in de bestudeering van den *mensch*. Het heeft die gedachte niet opzettelijk gekozen: de natuurlijke ontwikkeling uit de scholen der oude humanisten heeft haar aan het gymnasium als ongezocht erfgoed ten deel doen vallen. Maar diezelfde historische ontwikkeling bracht de beperking mede, dat in het bijzonder de bestudeering van den antieken mensch, den ouden Griek en den ouden Romein, de centrale gedachte van de gymnasiale opvoeding werd. Op de juistheid van die gedachte ook voor onzen tijd kom ik straks terug. Factisch is de toestand dus zoo, dat de H.B.S. haar concentratiegedachte vindt in de bestudeering van den kosmos, het gymnasium in die van den antieken mensch, terwijl er een strooming is in ons land, die een school geformeerd wenscht te zien, waar de bestudeering van den modernen mensch in het middelpunt zal staan, dus een modern-humanistische school. Ons onderwerp beperkt ons echter tot de bespreking van het gymnasium. Uit het feit, dat de klassieke opvoeding humanistisch van karakter is, blijkt, van hoe groot belang het is, voor het karakter van het onderwijs, hoe men den mensch beschouwt,

en dan wel speciaal den antieken mensch. Er is een tijd geweest, dat men in den ouden Griek een ideaal zag, een wezen, dat, geestelijk op 't uitnemendst toegerust, als norm kon gelden voor het volmaakt-menschelijke; gebreken zag men niet in hem en waar ze haast niet te loochenen waren, vergoelijkte men ze. Die tijd is nu voorbij: de wetenschap heeft geleerd, hoe onjuist die beschouwingswijze was, en ook in de oude tijden de mensch, zij het hoog begaafd, van gelijke beweging was als wij. Hij mag dus ons ideaal niet zijn; we hebben naar zijn wereld niet te staren als naar een verloren tooverland, al kunnen we van die wereld ook thans nog veel leeren. In het bijzonder het Christelijk onderwijs moet wars zijn van de mensch-vergoding van het oude — hoewel nog niet uitgestorven — humanisme. Het heeft den mensch, dus ook dien uit de oudheid, te zien als naar Gods beeld geschapen eenerzijds, maar aan den anderen kant ook vervallen tot zonde. Dat het Christelijk gymnasium hierin een bijzondere taak heeft te vervullen en op die Christelijke beschouwing van het wezen van den mensch mede zijn bestaansrecht baseert, behoeft hier niet nader te worden uiteengezet.

Doordat nu het onderwijs van het gymnasium zich concentreert om den mensch in zijn geestelijke uitingen, heerscht er eenheid in dat onderwijs. Men zou kunnen zeggen, dat daardoor het intuïtief element in de ontwikkeling van den geest domineert, in tegenstelling met wat het geval is bij het onderwijs, dat zijn eenheidsgedachte vindt in de bestudeering van het buitenmenschelijke in den kosmos, en dat dienovereenkomstig experimenteel van karakter is. Het empirisch-inductieve staat tegenover het intuïtief-deductieve onderwijs, dat het gymnasium heeft te geven. Dit nu wil geenszins zeggen, dat op het gymnasium voor de niet-humanistische vakken in casu de z.g. exacte vakken geen plaats is. Integendeel, die vakken hebben zoo groote waarde voor de vorming van den geest, óók in gymnasialen zin, dat ze niet gemist kunnen worden. Alleen ze behooren zóó in het raam van het leerplan gezet te zijn, dat ze niet de harmonie verstoren, door een overwegende positie in te nemen en zoo de centrale gedachte van het humanistisch onderwijs aan te tasten. Terecht mag men zich dan ook afvragen, of het Koninklijk Besluit van Juni 1919, waarbij het onderwijs in de exacte vakken in het bijzonder voor de B-leerlingen zoo belangrijk omvangrijker werd, wel met het karakter van het gymnasiaal onderwijs in overeenstemming was, en of de schreef van wat met behoud eener klassieke opleiding toelaatbaar is, door dat Besluit niet reeds ietwat overschreden is. Het gaat buiten mijn bevoegdheid te beoordeelen, welke eischen van kennis gesteld moeten worden aan hen, die in een der exacte vakken zullen gaan studeeren: ik wil dus aannemen, dat een uitbreiding, als die van de genoemde leerplanwijziging, noodig was in verband met die eischen, maar dan zou de vraag niet ongerechtvaardigd zijn, of inderdaad in dezen tijd het gymnasium voor zulke jongelui nog wel de gewenschte school van voorbereidend onderwijs is. Meenen zij, die tot oordeelen in staat zijn, dat zulks

wel het geval is, dan vraag ik me af, of ook bij het vroeger vigeerende leerplan het voordeel van de gymnasiale opleiding niet opwoog tegen het gemis van meerdere kennis op natuurwetenschappelijk terrein en of die kennis zoo belangrijk is en het gemis ervan met zoo groote moeite aan de Universiteit kan worden ingehaald, dat de noodzakelijkheid om het leerplan te wijzigen aanwezig was en zoo het gevaar om de harmonie van het gymnasiaal onderwijs in gevaar te brengen, niet was te vermijden.

Iets sterker meen ik me te mogen uitlaten over de invoering van de scheikunde als leervak voor de A-leerlingen. Het maakt op mij den indruk, dat die tot stand gekomen is door de overweging, dat het zoo nuttig is, dat een wetenschappelijk man eenige elementaire kennis heeft van dat vak. Ik meen me te herinneren, dat men die invoering zelfs verdedigd heeft o.a. op grond hiervan, dat een jurist in rechtzaken soms met chemische kwesties in aanraking komt. Nu nog afgezien van het feit, dat in zoo'n geval toch altijd deskundige rapporten aanwezig zijn, die den rechter meer zullen steunen dan zijn vervaagde kennis der chemie, lijkt het me onjuist om op utiliteitsgronden een dergelijk vak in te voeren. In de eerste plaats reeds practisch; immers waar is dan de grens? Het zou immers voor een jurist hoogst nuttig zijn als hij de beginselen van het boekhouden leerde, voor een theoloog als hij wat wist van sociologie, voor een literator, die toekomstig leeraar is, als hij eenigen kijk kreeg op de psychologie van den adolescenten leeftijd; maar dat involveert toch nog niet, dat het gymnasium deze hoogst nuttige zaken te onderwijzen heeft. Verder zijn er ook theoretische bezwaren. Scheikunde is voor de A-leerlingen een ongymnasiaal vak. Want het aantal lesuren, dat ervoor beschikbaar gesteld kan worden, is niet voldoende om, waar volgens het oordeel van deskundigen [6]) „groote feitenkennis noodzakelijk is, voordat het eigenlijk inzicht behoorlijk komen kan", het *kunnen* te paren aan het *kennen*. En, hoe schoon het ook zijn moge, meer lesuren mogen er niet aan besteed worden, wil niet de harmonie van het onderwijs verbroken worden. Ten overvloede schijnt de practijk aangetoond te hebben, dat de verwachte resultaten niet bereikt zijn. Het onderwijs in de scheikunde voor de A-leerlingen dient dus, naar mijn inzien, te worden afgeschaft.

Een vak, dat krachtens zijn aard geheel valt buiten de centrale gedachte van het gymnasium — de bestudeering van den mensch in zijn geestelijke uitingen — is de gymnastiek of lichamelijke oefening. Theoretisch is het bestaansrecht van dit vak als gymnasiaal leervak bezwaarlijk aan te toonen. Wanneer het ideaal van het gymnasium was den leerling op te voeden tot een mensch wiens lichaam en geest een harmonisch geheel vormen — zooals de oude Grieken zich den volmaakten mensch voorstelden — zou de zaak anders staan. Maar dat is nu eenmaal niet zoo. Het gymnasium bereidt voor tot hoogere studiën en heeft zich daarom uitsluitend met den geest te bemoeien. Dat wil niet zeggen, dat het lichaam niet behoorlijk ontwikkeld dient te worden; ongetwijfeld moet dat; maar die ontwikkeling zij niet de zaak der school, maar der ouders. Er is in

onzen tijd werkelijk geen gevaar voor, dat de jeugd zich niet behoorlijk lichamelijk ontwikkelt. Buiten de school om wordt reeds zooveel aan lichaamsoefening gedaan, dat in het algemeen gesproken, de schooloefening daarbij een te verwaarloozen positie inneemt. We leven in een tijd, waarin het woord van den dichter „mens sana in corpore sano" — totaal verkeerd opgevat overigens, want de auteur bedoelde, dat in ons gezonde lichaam ook een gezonde geest behoort te zijn en niet omgekeerd — op de lippen bestorven ligt van hen, voor wie de sportpagina uit de courant de belangrijkste is; in een tijd, waarin sportieve praestaties de bewondering der groote massa meer opwekken dan voortreffelijke geestelijke hoedanigheden, en al is het verre van mij om de schoolsche oefening en ontwikkeling van het lichaam te willen bestrijden met argumenten aan — als ik het zoo noemen mag — het wedstrijdwezen ontleend, feit is, dat de verlangens van onze jeugd zoodanig beïnvloed worden door de geheele sfeer der moderne sportoefening, dat de school — althans het gymnasium — gerust haar leiding kan beperken tot de oefening van den geest. Men wijze ook niet op de noodzakelijkheid van ontspanning tusschen de ingespannen lesuren: wie zelf ernstig gymnastiek beoefend heeft, weet — en uitnemende vaklieden geven het toe — dat lichamelijke inspanning den geest evenzeer vermoeit als geestelijke. Trouwens de leeraar, die een klas les te geven heeft na het uur gymnastiek, weet uit de practijk, wat zulk een z.g. ontspanningsuur beteekent. Naar mijn oordeel dient dus de gymnastiek als leervak aan het gymnasium te vervallen, omdat ze niet in het organisme van de school past, zaak is van het huisgezin, dat de lichamelijke opvoeding te behartigen heeft, en bovendien, al zou dat niet zoo zijn, omdat in onzen tijd buiten de schooluren voldoende gegymnastiseerd kan worden.

Wenden we ons nu tot de vakken, die het gymnasium krachtens zijn aard terecht onderwijst. Wanneer we die bezien in het licht van den boven gestelden eisch, dat het gymnasium zijn leerlingen te schenken heeft zoowel de voor hoogere studiën noodige algemeene ontwikkeling als de onontbeerlijke acribie, zelfstandigheid en critischen zin, dan bemerken we, dat bij sommige vakken het schenken van algemeene ontwikkeling domineert, bij andere het bijbrengen van acribie; terwijl weer andere zoowel het een als het ander in ongeveer gelijke mate geven.

Zoo is het duidelijk, dat vakken als aardrijkskunde en geschiedenis in de eerste plaats algemeene ontwikkeling als doel hebben, al zal het onderwijs daarin nooit alleen mogen bestaan in het meedeelen van feitelijke gegevens en zal de docent steeds wijzen op het oorzakelijk verband, waar dat aanwezig is. En een vak als wiskunde zal zich in het bijzonder richten op het bijbrengen van nauwkeurigheid in de redeneering; de leerling, die een wiskundig bewijs kan leveren, die dus scherp de gegevens heeft leeren bezien om, vandaar uitgaand, door streng-logische bewijsvoering tot een conclusie te komen, heeft daarmee een hersenarbeid ver-

richt, die hem te stade zal komen in de methodiek van welk vak van wetenschap ook, dat hij aan de hoogeschool zal gaan beoefenen.

Een belangrijk element van algemeene ontwikkeling schuilt in de studie der moderne talen, maar daarnaast vormen deze evenzeer een leerstof, die bijzonder geschikt is om de nauwkeurigheid, de zelfstandigheid en den critischen zin te ontwikkelen. Algemeen ontwikkelend zijn de moderne talen, omdat ze in aanraking brengen met de literatuur en den geest der volkeren en daardoor den blik van den leerling verruimen en zijn geestelijken horizon verwijden. Maar bijzonder groote waarde is ook toe te kennen aan het vertalen zelf. Het gaat er niet om vreemde woorden in Nederlandsche over te zetten, maar gedachten, die in een andere taal zijn uitgedrukt, weer te geven. En omdat de taal openbaring is van het denken en haar vorm correlatief is met de psyche van het volk, dwingt het vertalen tot een inleven in die psyche en tot een poging om haar gedachten weer te geven zoodanig, dat het eigenaardig coloriet niet verloren gaat en de vertaling toch goed Nederlandsch oplevert. Het nauwkeurig wikken en wegen, dat daarvoor noodig is, kan niet nalaten vormend te werken. Kenmerkend voor het gymnasium en volkomen in overeenstemming met zijn doel is, dat voor de lectuur geen luchtige, verhalende literatuur gekozen wordt, maar het zwaardere proza en de gedegen poëzie der klassieke schrijvers in de moderne talen. Daarbij gaat het niet alleen om den inhoud, maar vooral ook om den moeizamen arbeid van het overzetten.

Het onderwijs in de talen — ook vooral in de klassieke, waarover straks — is de laatste tien jaren niet gemakkelijker geworden door de wijze, waarop de Lagere school tegenwoordig — ik spreek in het algemeen — het Nederlandsch onderwijst. Het is hier wellicht de plaats om hierover, als cri de coeur, iets te zeggen, al ben ik overtuigd, dat dit niet iets nieuws is: het is een gedachte, die reeds lang leeft in de kringen van hen, die voortgezet onderwijs te geven hebben en die dan ook reeds meerdere malen is uitgesproken. In het algemeen gezegd: het onderwijs in het Nederlandsch op de meeste lagere scholen is niet van dien aard, dat het gymnasium met vrucht daarop kan verder bouwen. Nieuwere inzichten op het gebied van het taalonderwijs zijn oorzaak, dat de eenvoudige spraakkunst niet meer door de leerlingen gekend wordt. Aan het stellen moge wellicht meer aandacht geschonken worden: de structuur zelfs van den enkelvoudigen zin wordt niet meer voldoende begrepen; ja zelfs de kennis der rededeelen staat beneden het gewenschte peil. Vanzelf is dan ook van eenigen kijk op den samengestelden zin geen sprake meer en de leerlingen van de lagere school moeten den ingespannen hersenarbeid, dien de zinsontleding vordert, zeer tot schade van de ontwikkeling van hun denkvermogen derven. De taalkundige kennis, die ze, op het gymnasium komend, meebrengen, is dan ook gering en het is de ervaring van schier alle leeraren, die het beginonderwijs in de vreemde talen te geven hebben, dat ze elementaire kennis van het Neder-

landsch moeten doceeren in den tijd, die voor de vreemde taal beschikbaar behoorde te zijn. Buitengewoon jammer is het, dat ook hier en daar in het middelbaar en gymnasiaal onderwijs die nieuwere inzichten doordringen, en oudere, maar beproefde, opvattingen verdringen. In plaats van, door gezonde correctie, het oude te vernieuwen, zet men, in onbegrijpelijke eenzijdigheid het vroegere opzij, om het te vervangen door iets, dat met vele schoone woorden wordt aangeprezen, maar waarvan het wezen velen ontgaat. Wellicht zou men kunnen spreken van een praematuре popularisatie van taalwetenschappelijke inzichten, die de ouderwetsche, gedegen, en voor de leerlingen onontbeerlijke kennis der spraakkunst poogt te verbannen.

De kernvakken van het gymnasiaal onderwijs vormen sinds den tijd der renaissance de oude talen, het Latijn en het Grieksch. Er is in de laatste jaren reeds zooveel geschreven over de waarde van het onderwijs in die talen, dat het overbodig is, daarop nog in den breede in te gaan. Toch wil ik in het kort het belangrijkste memoreeren.

De waarde van het onderwijs in de oude talen kan men bepalen van tweeërlei gezichtspunt: in de eerste plaats kan men de kennis van Latijn en Grieksch zelf als doel van het onderwijs bezien en verder kan men het verstaan van deze talen beschouwen als het middel, waardoor de antieke wereld en haar cultuur kan worden begrepen. De studie van de talen zelf is wel in hooge mate ontwikkelend en vormend voor den toekomstigen man van wetenschap. De groote rijkdom van buigingsuitgangen, de pittige structuur der zinnen, die het mogelijk maakt in enkele woorden veel te zeggen, de scherpe afbakening der gedachten, bieden ruimschoots gelegenheid tot ontwikkeling van den nauwkeurigheidszin; de voor onze moderne begrippen zeer vrije woordschikking, mogelijk doordat ieder verbogen woord door zijn uitgang zijn plaats in de gedachte van den zin ziet bepaald, noopt er toe door logische redeneering de zich aan onzen geest meer aanpassende volgorde der woorden te construeeren; de eigenaardige antieke redeneering dwingt den leerling er toe zich zelfstandig tegenover den tekst te plaatsen om zoo de gedachte in modern Nederlandsch weer te geven; kortom het begrijpen en overzetten van een gedeelte van een klassieken auteur eischt een denkarbeid, die volkomen geschikt is de acribie, zelfstandigheid en critischen zin te oefenen en wie dat eenige jaren lang eenige uren per dag heeft gedaan, krijgt die eigenaardige geestelijke houding, die noodig is voor den wetenschappelijken onderzoeker.

Maar ook als middel om iets te begrijpen van de oude wereld heeft het onderwijs in de oude talen zijn waarde. Hoe de modern-humanisten de zaak ook wenden of keeren: onze tegenwoordige cultuur wortelt nu eenmaal met vele vezelen in de Grieksch-Romeinsche oudheid. En wie haar grondig wil verstaan, dient die oudheid te kennen of althans zoo toegerust te zijn, dat hij haar kan leeren kennen. Het is thans overbodig, dit alles uitvoerig aan te toonen: het is reeds door velen op overtuigende

wijze gedaan. Slechts op één punt wil ik in het bijzonder de aandacht vestigen en wel op dit, dat het van groot belang moet zijn voor een toekomstig geleerde, dat hij kennis maakt met de scherpe probleemstelling in het denken der oudheid; een eenvoudige dialoog van Plato is in zijn simpele vraagstelling, dwingend logische redeneering en vaak eerlijk-negatief resultaat voor den leerling een betere leerschool in het methodisch en wetenschappelijk denken, dan lange theoretische betoogen. Daarbij komt nog de nuchtere realiteitszin van den antieken geest, die wars van holle phrasen, het object scherp aanpakt en zonder mededoogen doordringt tot de kern.

Een belangrijke factor in de studie der oude talen is, dat ze niet gemakkelijk zijn. Jaren lang van stevig werken zijn noodig, om langzaam aan, het zoover te brengen, dat men een niet al te gemakkelijken auteur eenigszins goed lezen kan. Dat biedt tweeërlei voordeel. In de eerste plaats werkt het karaktervormend. In onzen tijd, die met al de oppervlakkigheid der popularisatie van velerlei dingen op velerlei wijze op onze receptieve jeugd aankomt, kan het niet genoeg gewaardeerd worden, wanneer de jonge menschen er toe gezet worden om een moeilijke stof in langzaam maar meedoogenloos-gelijkmatig tempo de baas te worden. Niet het radio-achtig van den hak op den tak springen, niet het vluchtig in zich opnemen van verfilmde wetenswaardigheden en curiositeiten brengt de geestelijke rust en gelijkmatigheid, die de beoefenaar der wetenschap zoo sterk behoeft; maar het moeizaam doorworstelen van een uitgebreide stof, die, vooral in het begin, wel niet altijd even interessant is voor den leerling, maar juist daardoor hem er aan gewent zich bezig te houden ook met dingen, die minder aangenaam lijken; later komt met de groeiende kennis langzaam maar zeker ook de klimmende belangstelling. Dan verder is de studie der oude talen een buitengewoon goed middel om het al of niet aanwezig zijn van wetenschappelijken aanleg te constateeren. Hiermee bedoel ik niet, dat er ook geen andere middelen zouden zijn: maar men kan er zeker van zijn, dat de leerling, die een tekst van een moeilijken antieken auteur begrijpt, volkomen geschikt is, voor wat zijn inzicht en denkvermogen betreft, het universitaire onderwijs te volgen.

Het ligt niet in mijn bedoeling de gymnasiale afdeeling van het lyceum in dit artikel afzonderlijk te beschouwen. Ook aan haar kan de klassieke opvoeding tot haar recht komen, al gebiedt eerlijkheid te zeggen, dat ze niet die ideale school geworden is, die vurige voorstanders in haar zagen en nog meenen te zien. Dat ze, althans voor de klassieke afdeeling de school der toekomst is, meen ik te moeten betwijfelen. Voortgaande practische ervaring doet de voordeelen van het lyceum inzien, maar de moeilijkheden, die dit schooltype brengt, moeten geheel geboekt worden ten nadeele van de gymnasiale afdeeling. Het is te hopen, dat de wetgever dit inziet en aan het lyceum in de wet niet een dusdanige positie schenkt, dat het *de* school van voortgezet onderwijs wordt.

Ernstig meen ik te moeten opkomen tegen het streven van hen, die de oorspronkelijke bedoeling van het lyceum uit het oog verliezen of sterker nog haar niet willen erkennen. Het lyceum is nog steeds een combinatie van de H.B.S. en het gymnasium en met klem wensch ik te zeggen, dat het dat blijven moet. Het mag niet voor wat zijn leerplan betreft een afzonderlijk schooltype worden. Want de verandering van leerplan der gymnasiale afdeeling, zooals die wel gepropageerd wordt, tast het wezen der klassieke opvoeding aan. Immers die verandering, leidt tot verzwakking van de studie der oude talen. En daaraan mag niets meer ontnomen worden. Geen vakken, die onder imponeerende namen als wijsgeerige propaedeuse e.d. op het programma zouden voorkomen, kunnen vergoeden het gemis van een deel van het onderwijs in de oude talen. *Het eindexamen van de gymnasiale afdeeling van het lyceum behoort hetzelfde te blijven als dat van gymnasium.* Slechts als dat het geval is, kan het lyceum zijn eenmaal verworven positie handhaven, en een school blijven, die haar leerlingen de klassieke opvoeding kan schenken. Met deze eenigszins apodictische uitspraken wil ik volstaan, omdat ik de lyceumkwestie in verband met mijn onderwerp niet in haar geheel kan bespreken.

Inmiddels wil dat niet zeggen, dat, naar mijn oordeel, het leerplan van het gymnasium geheel ideaal is. Over de B-afdeeling sprak ik boven reeds. Zij is overladen en topzwaar naar de zijde der exacte vakken. Kwalijk kan men haar nog literair noemen. Men heeft haar te zeer willen doen concurreeren met de H.B.S. en te weinig vertrouwen gehad in de geschiktheid der oud-gymnasiasten, die een goede klassieke opleiding genoten, om aan de universiteit hetgeen hun in kennis van de exacte vakken nog ontbrak, in te halen. Men heeft teveel gehecht aan de onderwijs-*materie* en te weinig waarde toegekend aan de onderwijs-*methode*. Daarmee heeft men de centrale gedachte van de gymnasiale opvoeding aangetast. De B-afdeeling is dan ook in haar huidige gedaante de zwakke plek in het gymnasiaal onderwijs. Het is merkwaardig zoozeer als in de 5e en 6e klasse de aandacht der B.leerlingen van de literaire vakken wordt afgetrokken. Ik wil niet zeggen, dat de exacte vakken niet in vele opzichten vormende waarde hebben, integendeel; maar — ik herhaal wat ik boven reeds zeide — door hun overwegende positie in deze afdeeling wordt de harmonie, die haar centrum krachtens de gymnasiale gedachte vindt in de bestudeering van den mensch, verbroken zeer tot nadeel van de geestelijke ontwikkeling van den leerling. In dat opzicht was de vroegere regeling verre te verkiezen. De verandering, die het leerplan van 1919 bracht, is niet tot stand gekomen uit idealistische overwegingen, maar uit utilitaristische. En het woord utilitaristisch behoort in het gymnasiale lexicon niet voor te komen.

Ook in ander opzicht lijkt me verandering wenschelijk. Van buitengewoon belang lijkt het me, dat het onderwijs in de moderne talen wordt uitgebreid. Ik wil niet ontkennen, dat de oud-gymnasiast met een be-

hoorlijke kennis van die talen is toegerust, veel behoorlijker dan menigeen meent. Men mete vooral niet die kennis af naar de geschiktheid om zich mondeling in een vreemde taal uit te drukken. Het geven van conversatieles mag het doel van het gymnasium niet zijn. Het is ongetwijfeld, vooral sinds het Latijn als internationale taal der geleerden verdwenen is en vooral in onzen tijd van internationale saamwerking ook op wetenschappelijk terrein, van groot belang, dat de man van wetenschap zich in een vreemde taal kan uitdrukken, maar wanneer de grammatische grondslagen goed gelegd zijn en de woordenschat behoorlijk is verzorgd, zal men door speciale oefening veel kunnen bereiken. Natuurlijk kan ook het gymnasium hier iets doen, maar het lezen van werken van letterkundige waarde moet toch de hoofdzaak blijven. En dat kan nog belangrijk worden uitgebreid. Het komt me voor dat, om dat te bereiken, in het bijzonder aan de A-afdeeling wel wat van de wiskunde kan worden opgeofferd. Immers niet alleen wordt bij het bestudeeren der oude talen voor een deel dezelfde hersenarbeid verricht als bij het beoefenen der wiskunde, zoodat van de laatste zonder bezwaar iets zou kunnen worden gemist, maar ook zou men door een versterken van het onderwijs in de moderne talen werkzaam zijn in de richting van het doel, dat het gymnasium zich stelt. Talenstudie is gymnasiaal bij uitstek, omdat zij den menschelijken geest het meest intiem benadert.

Tenslotte nog eenige opmerkingen. In de eerste plaats deze, dat de te verwachten wet zoodanig moge zijn, dat ze voor vele jaren voldoet. Over de andere scholen van voorbereidend-hooger onderwijs spreek ik nu niet: maar het gymnasium heeft rust noodig, veeljarige rust, zelfs op gevaar af, dat het aldra verouderd lijkt. Want — en er schijnt moed toe te behooren om zulk een ketterij tegenwoordig uit te spreken — de klassieke opleiding is conservatief en behoort dat te blijven. Men is tegenwoordig zoo bang om niet met zijn tijd mede te gaan en die vrees heeft onderwijskringen in hevige mate bevangen. Op de markt van het onderwijs wandelt men — als de oude Atheners — rond om te vernemen wat nieuws er is, om dat nieuwe dan in te voeren. Wie het oude en beproefde voorstaat wordt aangezien voor een in conservatisme vastgeroest man. Men roept om vrijheid in het onderwijs; het ontwerp-De Visser geeft blijk, dat die roep niet tot een doove geschiedde. In de toelichting tot de nota van wijzigingen leest men: „De vermeerderde vrijheid voor het onderwijs, welke het herziene ontwerp biedt, komt vooral tot uitdrukking in de regeling tot vaststelling van het leerplan, waardoor... de mogelijkheid tot het nemen van proeven op onderwijskundig gebied wordt vergemakkelijkt". Maar het gymnasium is geen didactisch-psychologisch-paedagogisch laboratorium. En de vernieuwing, die zelfs de meest conservatieve methode behoeft, verkrijge men niet door het nemen van proeven, vaak tot schade van den leerling; zij komt vanzelf, doordat de leeraren menschen zijn van hun tijd. Men zoeke niet de ver-

betering van het onderwijs in het uitvoeren van allerlei bedenksels — vaak van buitenlanders — en stelle daartoe niet iederen idealist in staat, maar men zorge, dat de leeraren de gelegenheid hebben hun tijd bij te houden. Dan zal hun methode zich geleidelijk moderniseeren, als dat noodig is. Men verhoedt daardoor dat nieuwigheden à bout portant worden ingevoerd, wier deugdelijkheid nog bewezen moet worden. Ik ben het mij bewust, dat dit alles hopeloos ouderwetsch klinkt. Maar „de eeuw van het kind" heeft ons reeds ontredderde gezinnen bezorgd — wie dagelijks met de jeugd in aanraking komt, kan daarvan schrikwekkende dingen verhalen — moge het gymnasium een van de banden zijn, die den ouden tijd verbindt met een toekomst, waarin men, door de ervaring geleerd, het oude terugwenscht. Dit alles geldt zoowel voor de formeele zijde van het onderwijs als voor de materiëele.

Men klaagt in onzen tijd steen en been over het voorbereidend hooger onderwijs, gedeeltelijk ongetwijfeld terecht. Het ligt nu niet op mijn weg om de oorzaken van eventueele tekortkomingen op te sporen. Maar wel wil ik constateeren, dat al die klachten tot gevolg hebben gehad een zoo weelderig uitgebotte lust tot verbetering, dat men in ons land gekomen is tot wat men zou kunnen noemen een wedstrijd der scholen. De eene school streeft paedagogisch de andere voorbij door invoering van dit of dat, dat de verbetering moet brengen. Het eene schooltype streeft het andere voorbij en zijn voorstanders betoogen, dat juist dat type de jeugd brengen zal, wat ze behoeft. Schier ieder jaar van het laatste decennium kan getypeerd worden met een Schlagwort op onderwijskundig terrein: ieder jaar zal het heil dagen uit weer andere richting. En wil men de klagers gelooven, dan wordt de toestand hoe langer hoe ondragelijker. Ongetwijfeld, de toestand, die men zelf geschapen heeft door zijn onbeteugelde innovatiezucht.

Het gymnasium doe aan dat alles niet mee. Het worde met rust gelaten. De kern van zijn leerstof behoeft niet met den tijd veranderd te worden, want zij ligt vast aan het anker der eeuwen. Wij veranderen, maar de mensch verandert niet. Het leerplan moge nu en dan wat gewijzigd, wat verschikt worden: het centrum blijve onaangetast. Ook bij den paedagogischen wedloop blijve het gymnasium toeschouwer en worde geen deelnemer. Men late de paedagogiek den tijd zich rustig te ontwikkelen en dwinge haar geen praematuré resultaten af: men spreke trouwens niet te veel van paedagogiek; immers door al te groote belangstelling zou ze gevaar loopen in paedagogisme te ontaarden. En bovenal men strijde niet te veel over haar. Zelfs de jeugd begint die lectuur interessant te vinden en zou er toe komen paedagogische proeven te nemen op ouders en leermeesters. Paedagogisch prate men niet, maar men doe.

Dat ik met dit alles niets bedoel te zeggen ten ongunste van de wetenschappelijke beoefening der paedagogiek, is duidelijk. Als ik echter een stem uit de practijk mag doen hooren is het deze: de Universiteit zij in

zooverre bedachte op de toekomstige praxis van haar studenten, dat zij een bescheiden plaats inruime aan de didactiek en methodiek der aan het gymnasium te onderwijzen vakken. De jonge leeraar moet daarin thans zelf den weg maar zien te vinden en wel hem, die iets leeren kan van een ouderen, door schade en schande wijs geworden collega. Als de wetgever de didactiek als universitair vak invoerde, zou hij het onderwijs een weldaad bewijzen en menig jong docent een moeilijken tijd besparen; mits zij onderwezen werd door mannen, die de practijk door en door kennen. De student zou daaraan meer hebben, dan aan het bijwonen van lessen, zooals het ontwerp-De Visser mogelijk maakte. Het is immers een eigenaardige toestand, dat een zuiver wetenschappelijk examen als het doctoraal is, bevoegdheid geeft tot onderwijzen, terwijl de doctorandus in het minst niet weet, wat er op het gebied van het onderwijs al zoo te pas komt. Naast een theoretische uiteenzetting van de psychologie van den adolescenten leeftijd, gegeven door den paedagogischen hoogleeraar, is, naar mijn meening, hoog noodig, een practische cursus in het lesgeven zelf. Wat weet thans een jong doctorandus van de verschillende leerboeken; wat van de manier, waarop hij moet corrigeeren, van de taxatie van het werk en het uitdrukken daarvan in een cijfer; wat weet hij van huiswerk, wat van het tempo van zijn onderwijs; hoe kan hij bevroeden, waar de moeilijkheden schuilen voor de leerlingen, welke stereotiepe fouten door hen gemaakt worden; wie heeft hem geleerd, hoe hij examineeren moet, hoe hij zijn proefwerken moet geven? En zoo zou ik kunnen doorgaan met opsommen van vragen, welker oplossing alleen de practijk kan geven. Hier helpt niet de schoonste paedagogiek van den in het vak niet deskundigen hoogleeraar. Hier helpt alleen de ervaring in het schoollokaal opgedaan. Dit is een punt, dat de wetgever niet zonder schade voor leerling en leeraar over het hoofd zou zien.

Eindelijk nog dit. Het vorige wetsontwerp — en de commissie-Rutgers nam nog onlangs in haar rapport het desbetreffende artikel uit het ontwerp over — dreigde een gevaar te worden voor de gymnasia in de kleine steden. Het is zoo goed te begrijpen, dat men zich afvraagt, of de groote sommen gelds, die aan kleine scholen besteed worden, wel gerechtvaardigd uitgegeven worden, waar ze dienen tot opleiding van zoo weinige leerlingen. En toch met verblijdende hardnekkigheid houden de kleine scholen stand, waarschijnlijk wel vooral daardoor, dat de kleinere steden slechts noode hun gymnasium als element van cultuur en intellect uit hun gemeenschap zouden missen. Maar te meer moet men zich daarover verblijden, omdat het gymnasium, zooals een rector van een groote school onlangs op een vergadering zeide, een school van weinigen is en behoort te zijn. Niet in de groote klassen, die aan de gymnasia der groote steden regel zijn, omdat de wet het zoo wil, maar in de kleine klassen gedijt de vrucht der moeilijke klassieke opvoeding het best; de voortreffelijke resultaten van menige groote school dwingen dan ook

eerbied af voor de prestaties der leeraren, die met onafgebroken inspanning in een groote klas de sfeer weten te scheppen, die voor het gymnasiaal onderwijs noodig is. Maar omdat dat mogelijk blijkt, beschouwe men het niet als normaal en men verachte om het getal der leerlingen niet de kleine gymnasia, die in tientallen, sommigen in honderdtallen van jaren, hun schoon werk juist in de intieme sfeer der weinige leerlingen op zoo echt gymnasiale wijze hebben verricht. Het zou niet pleiten voor den geest van ons volk, wanneer aan zulke scholen het bestaan onmogelijk werd gemaakt. Veeleer ware het te wenschen, dat in de groote steden de toeloop der leerlingen wat verminderde, of dat de gymnasia in de centra van het land in kleinere scholen konden worden gesplitst. In te grooten voorspoed zagen de oude Grieken soms een uiting van den lust der goden om iemand ten val te brengen. Zoo beangstigt soms ook thans het groot aantal gymnasiasten-toekomstige studenten. Maar men trachte niet dat getal te verminderen door pogingen om kleine scholen te doen verdwijnen. Veeleer zuivere men de ongeschikte elementen onder de leerlingen uit door de eischen op peil te houden. Niets is voor een land zoo goed als selectie, maar ook decentralisatie van het intellect. Voor beide zorge de wetgever: voor het laatste door de kleine scholen de hand boven het hoofd te houden, voor het eerste door er toe mede te werken, dat het wetenschappelijk peil der klassieke opvoeding zoo blijve, als het reeds eeuwen lang tot heil van het vaderland geweest is.

---

[1]) O.a. Prof. Dr. A. E. J. Holwerda, De oorzaken der overlading, Haarlem 1903; J. F. Bense, Ons onderwijs en de oorzaken der overlading, Arnhem 1902; Dr. G. V. S., Waartoe reorganisatie van Hooger-, Middelbaar- en Lager Onderwijs? Baarn 1903.

[2]) Ph. W. van Heusde, Brieven over den aard en de strekking van Hooger Onderwijs, Utrecht 1829, p. 136: „Hoor ook de ouders eens klagen en met volle regt, dat men te veel van hun kinderen vergt, dat ze van 's morgens tot 's avonds, dikwijls tot in den nacht moeten blokken om hun werk af te krijgen".

[3]) Dat het K.B. niet als tegenzet tegen de wet-Limburg bedoeld was, blijkt uit het feit, dat bevoegde autoriteiten reeds meer dan tien jaren eerder een wijziging overwogen als die, welke dit K.B. bracht. Heeft echter de wet-Limburg deze plannen in daden doen overgaan?

[4]) Van die literatuur vermeld ik: Dr. H. J. Polak, Vox Clamantis, Groningen 1898; Dr. A. H. G. P. van den Es, Waarom Grieksch? Groningen 1898; Dr. F. J. L. Krämer, Over Gymnasiaal Onderwijs; Groningen 1898; Dr. J. H. Smit, In zake Grieksch, Amsterdam 1898; Dr. W. Nolen, De klassieke opleiding in gevaar, Leiden 1898; Dr. A. Poutsma, De Juristen en het Grieksch, Groningen 1898; Dr. H. G. A. Leignes Bakhoven, De propadeusis onzer Gymnasiasten, Deventer 1898.

[5]) Zie o.a. Dr. H. Wagenvoort, De toekomst der klassieke vorming in Nederland, Groningen 1921; Mr. H. G. J. Maas Geesteranus, De klassieke opvoeding, 's Gravenhage 1922.

[6]) O.a. Dr. A. Kettner, in Ontwerp-leerplan voor de gymnasia, uitgave van het Genootschap van Leeraren aan Ned. Gymn. 1927, p. 22.

DE ZIEKTEVERZEKERING

DOOR

H. AMELINK.

II. *(slot)*

Aan pogingen om de wet Talma te verbeteren heeft het waarlijk niet ontbroken.

Allereerst kan hier worden genoemd het wetsontwerp-Treub van 1 November 1915. Dit wetsontwerp week in drieërlei opzicht van de bestaande wet af.

Treub gaf geen eigen omschrijving van het begrip arbeider. Het wetsontwerp bepaalde: „verplicht zich, ingevolge deze wet, te verzekeren zijn alle personen, die ingevolge de Invaliditeitswet verplicht zijn zich te verzekeren".

Dit zou een verbetering geweest zijn. Een belangrijke stap ook in de richting der unificatie: één inschrijving, één registratie, desgewenscht één premiebetaling, één begin en één einde der verzekering. Ook kwamen daardoor de losse arbeiders en de dienstboden onder de ziekteverzekering.

Het wetsontwerp-Treub bepaalde, dat de arbeiders verplicht waren zich te verzekeren. Hiermede was dus tegemoet gekomen aan een veel aangevoerd bezwaar tegen de bepaling der Talma-wet dat de arbeiders verzekerd *zijn*. Ook al had hij zich nimmer doen inschrijven, ook al was nimmer voor den arbeider premie betaald, de arbeider is krachtens de Talma-wet verzekerd en heeft recht op uitkeering.

In de derde plaats werden de bevoegdheden der bijzondere kassen uitgebreid en hun erkenning vergemakkelijkt.

Tenslotte zij nog herhaald, dat het ontwerp-Treub ook de geneeskundige verzorging als object der verzekering had opgenomen.

In de tweede plaats moet genoemd met voorontwerp Aalberse, Mei 1920 aanhangig gemaakt bij den Hoogen Raad van Arbeid.

Aalberse behield de afzonderlijke omschrijving van het begrip „arbeider", anders luidend dan de omschrijving van dit begrip in de Invaliditeitswet, echter met zoodanige wijziging van Talma's wet, dat wel de dienstboden uitgesloten bleven, doch dat de losse arbeiders ook in de Ziektewet werden opgenomen. De door Treub beoogde unificatie tusschen ziekteverzekering en invaliditeitsverzekering werd dus slechts gedeeltelijk overgenomen. Ook bleef gehandhaafd de regeling, dat niet den arbeider de verplichting werd opgelegd zich te verzekeren, doch dat hij krachtens zijn arbeiderschap, verzekerd zou zijn.

De verbreeding en vergemakkelijking van de medewerking der bijzondere ziekenkassen, door Treub gewenscht, werden ook in het voorontwerp-Aalberse in ruimen zin aanvaard.

Met deze poging van Minister Aalberse is het gesukkel met de ziekteverzekering eerst recht begonnen.

Het was Aalberse's plan de Ziektewet zoo spoedig mogelijk in te voeren. Hij heeft echter de teugels geheel uit handen gegeven en zich door de wisselende meening van zijn adviseurs laten leiden.

Het is in één woord een treurspel geworden.

Het jaarverslag van den Hoogen Raad van Arbeid over 1921 deelt betreffende een en ander het volgende mede:

„In Juni 1920 werd bij den Raad een voorontwerp tot wijziging van de Ziektewet-Talma aanhangig gemaakt. Op 26 Juli 1920 noodigde de Raad zijn commissie voor arbeidersverzekering uit, een onderzoek in te stellen naar de nota van een lid van die commissie, waarin de wenschelijkheid betoogd werd, de Ziektewet-Talma in dien zin te verruimen, dat ook de z.g.n. werkgeverskassen erkend zouden kunnen worden. Genoemde commissie was van oordeel geweest dat dit punt eerst bij de reeds aangekondigde algemeene herziening der sociale verzekeringswetten aan de orde zou dienen te worden gesteld.

Op 9 October 1920 sprak de meerderheid van den Raad de wenschelijkheid uit, dat de Minister van Arbeid, alvorens tot invoering van de Ziektewet-Talma over te gaan, met spoed zou onderzoeken, hoeveel arbeiders krachtens collectieve arbeidsovereenkomsten of andere regelingen recht op ziekengelduitkeeringen konden doen gelden en op welke wijze deze uitkeeringen waren geregeld.

Op 4 December 1920 achtte de groote meerderheid van den Raad op grond van de bedenkingen van den Minister dat onderzoek niet meer noodig. De meerderheid van den Raad achtte het echter wel gewenscht, de beslissing over de Ziektewet-Talma uit te stellen tot uiterlijk 1 April 1921, in de verwachting, dat op dat tijdstip de resultaten van de onderhandelingen, welke tusschen verschillende werkgevers en werknemersorganisaties gevoerd werden, bekend zouden zijn.

Op 22 April 1921 deelde de Minister van Arbeid de resultaten van die onderhandelingen aan den Raad mede en verzocht het advies van den Raad over een Proeve van een Ziektewet, die de vrucht was van genoemde onderhandelingen.

Men lette op de data. Juni 1920 werd het wetsontwerp aanhangig gemaakt. 26 Juli 1920 wordt een commissie uitgenoodigd een onderzoek in te stellen, naar een aangelegenheid, waarvan de commissie van oordeel was, dat deze aangelegenheid eerst bij de algemeene herziening der sociale verzekering aan de orde gesteld diende te worden. Deze commissie wilde toen blijkbaar nog de wijziging der Ziektewet tot het noodzakelijke beperken om zoo spoedig mogelijk tot invoering der Ziektewet te komen.

Eenige maanden later, 9 October, wenschte de Hooge Raad van Arbeid, dat, alvorens tot invoering der Ziektewet werd overgegaan, een onderzoek

zou worden ingesteld, hoeveel arbeiders krachtens collectieve en andere regelingen reeds recht op ziekengeld-uitkeeringen konden doen gelden. Maar twee maanden later, 4 December, achtte de groote meerderheid van den Hoogen Raad van Arbeid dit onderzoek niet meer noodig, op grond van bedenkingen van den Minister.

Men is nauwelijks in staat hierbij aan ernstig werk van een adviseerend officieel college te denken.

Wat was echter gebeurd? De heeren Posthuma en Kupers hadden elkaar gevonden. Vandaar de mededeeling: „de meerderheid van den Raad achtte het echter wel gewenscht, de beslissing over de Ziektewet-Talma uit te stellen, tot uiterlijk 1 April 1921, in de verwachting, dat op dat tijdstip de resultaten van de onderhandelingen, welke tusschen verschillende werkgevers- en werknemersorganisaties gevoerd werden, bekend zouden zijn."

De verschillende werknemers- en werkgeversorganisaties hier bedoeld, waartusschen onderhandelingen werden gevoerd, waren de werkgevers- en werknemers-vakorganisaties van alle richtingen, behalve de Christelijke werkgeversvereeniging en het Christelijk Nationaal Vakverbond.

Op 27 Juni 1921 heeft de Hooge Raad van Arbeid zijn advies vastgesteld, aldus het jaarverslag van den Raad over 1921, „omtrent de door den Minister van Arbeid aan den Raad toegezonden Proeve van een Ziektewet, ontworpen overeenkomstig de denkbeelden van de heeren Posthuma-Kupers. Een groote meerderheid van den Raad (27—10), geeft de voorkeur aan een regeling van de ziekengelduitkeeringen op de in deze proeve ontwikkelde wijze, boven een regeling als is neergelegd in de Ziektewet-Talma, zooals deze zal luiden na het aanbrengen van de indertijd door den Minister van Arbeid aan den Raad voorgelegde wijzigingen."

„Verschillende bezwaren zijn aangevoerd tegen het in de Proeve opgenomen garantiefonds, waarin de zoogenaamde ongeorganiseerde werkgevers opgenomen zullen worden. De meerderheid van den Raad kan zich echter met dat garantiefonds vereenigen".

Het plan Posthuma-Kupers wilde uitvoering der ziekteverzekering, door z.g. Bedrijfsvereenigingen. Dit zouden zijn vereenigingen van werkgevers, maar waarvan het bestuur voor de eene helft moest bestaan uit vertegenwoordigers der bij Koninklijk Besluit aan te wijzen werknemerscentralen.

De premie zou geheel voor rekening der werkgevers komen, terwijl de uitkeering zou bedragen 80 % van het loon.

Daar niet alle werkgevers door een Bedrijfsvereeniging zouden worden omvat, werd voorgesteld deze niet aangesloten werkgevers onder te brengen in een ziekte-garantiefonds. Uit dat fonds zouden worden betaald alle uitkeeringen, toekomende aan arbeiders in dienst van niet georganiseerde werkgevers. Deze werkgevers zouden daarvoor aan het

fonds een nader te bepalen percentage over het jaarlijksch door hen betaalde loon hebben af te dragen.

Het bestuur van het z.g. garantiefonds zou in handen gelegd worden van het bestuur der erkende bedrijfsvereeniging, indien er slechts één erkende bedrijfsvereeniging bestond, terwijl ingeval er meerdere bedrijfsvereenigingen zouden zijn, het bestuur van het garantiefonds zou worden aangewezen door den Minister in overleg met de besturen dier vereenigingen, zoodat in ieder geval ook voor de ongeorganiseerden, de geheele regeling in handen zou komen der georganiseerde werkgevers en werknemers.

Tenslotte werd in het ontwerp Posthuma-Kupers voorgesteld de instelling van een fonds tot het nemen of bevorderen van maatregelen ter voorkoming van ziekte.

Hoewel de Hooge Raad van Arbeid zich met 27 tegen 10 stemmen uitsprak voor de proeve Posthuma-Kupers, is van invoering niets gekomen.

De bezwaren tegen deze Proeve kunnen als volgt worden samengevat: [1])

Volgens het ontwerp wordt de verzekering toevertrouwd aan bedrijfsvereenigingen der werkgevers. De invloed van de voornaamste belanghebbenden, de verzekerden, wordt gering; zij hebben geen voldoende medezeggenschap over of invloed op de practijk der schadeloosstellingen. Door de bepaling dat het bestuur der erkende vereenigingen — dus niet de vereenigingen zelf en hierdoor haar algemeene vergaderingen — voor de helft zal bestaan uit vertegenwoordigers van bij Koninklijk Besluit aan te wijzen werknemerscentralen, wordt dit principieele bezwaar slechts in onvoldoende mate ondervangen. De geheele opzet dezer regeling wordt te centralistisch geacht, waardoor het beheer bij slechts weinige personen zal berusten.

Door het stelsel van verzekering, dat wordt toegepast, kunnen de rechten der verzekerden slechts op onvolkomen wijze worden gewaarborgd; in het bijzonder ontstaan moeilijkheden en onzekerheid voor den verzekerde, doordat een nauw verband is gelegd tusschen het recht op uitkeering en de dienstbetrekking bij een bepaalden werkgever, zoodat de grondslag voor de verzekering vervalt, zoodra de arbeidsovereenkomst ophoudt te bestaan. Zeer onbevredigend is voorts de regeling ten aanzien van de werkgevers, die om een of andere reden niet aangesloten zijn bij de erkende vereenigingen en voor wie het ziektegarantiefonds optreedt als verzekeraar. Aan deze werkgevers is elke invloed op het bestuur van het garantiefonds en op de uitvoering der verzekering onthouden. Welwillende medewerking bij de uitvoering dezer verzekering is onder deze omstandigheden van hen nauwelijks te verwachten en de arbeiders in dienst van deze werkgevers worden voor het handhaven hunner rechten geheel afhankelijk van de leiding van het ziektegarantiefonds, waarin zijzelf hoegenaamd geen medezeggenschap hebben.

Minister Aalberse heeft het dan ook niet, gezien de bezwaren tegen de

Proeve ingebracht, aangedurfd, met een wetsvoorstel in dezen geest te komen. Vooral de bezwaren tegen het „garantiefonds" wogen bij hem zwaar.

Dat hij niet tot invoering der Ziektewet, kon komen, was voor dien Minister wel een groote teleurstelling. Op 22 Februari 1922 zeide hij in de Tweede Kamer o.m. het volgende: „Toen ik als Minister van Arbeid optrad, was het mijn vaste voornemen, om ervoor te zorgen, dat uiterlijk 1 Januari 1922, maar ik hoopte nog een half jaar vroeger, de Ziektewet van Minister Talma, na eenige wijzigingen om meer vrijheid te brengen voor de particuliere kassen, in werking kon treden." Dit voornemen kon echter niet tot uitvoering komen, naar de Minister mededeelde, „door het krachtig verlangen, dat op een gegeven moment tot uiting kwam bij een groot deel van de georganiseerde arbeiders en werkgevers, om te komen tot een ander stelsel dan dat, wat neergelegd is in de wet Talma."

De Minister had dus eigen meening losgelaten. Hij meende zich te moeten voegen naar een tijdelijk compromis, tot stand gekomen tusschen een deel der werkgevers- en werknemersorganisaties.

De Minister ging echter nog verder over stag. Hij gaf feitelijk de geheele leiding inzake den te volgen weg met de sociale verzekering, in handen van den chef van de afdeeling Arbeidersverzekering van zijn Departement.

Deze had reeds in een aantal artikelen in de groote dagbladen, het publiek, van zijn inzicht omtrent een algeheele reorganisatie der sociale verzekering kennis gegeven.

Op 29 November 1922 berichtte de Minister, aan den Hoogen Raad van Arbeid, dat het in zijn voornemen lag de bestaande sociale verzekering aan een algeheele herziening te onderwerpen, teneinde daardoor te komen tot vereenvoudiging dier verzekering en tot nauwer verband tusschen haar onderscheiden takken. „Terwijl," aldus het ministerieele schrijven, „ik eenerzijds met die herziening beoog te komen tot een overzichtelijk, afgerond geheel van wettelijke regelingen nopens de verzekering van in 't bijzonder de loonarbeiders tegen geldelijke gevolgen van ongeval, ziekte, invaliditeit en ouderdom, staat mij anderzijds als doel voor oogen het tot stand brengen van een regeling, welke de administratieve beslommeringen, in het bijzonder voor de werkgevers, voortvloeiende uit de sociale verzekering, tot een minimum zal beperken en in het algemeen de administratiekosten, verbonden aan de uitvoering der verzekering, tot een zoo laag mogelijk bedrag zal brengen."

„Van de afdeeling Arbeidersverzekering van mijn Departement gewerd mij een voorstel, bevattende een schema der noodige wetswijzigingen, waardoor bovenaangegeven doeleinden, naar het oordeel dier afdeeling zouden kunnen worden bereikt." De Minister vroeg daarover het oordeel van den Raad en speciaal over een 5-tal nauwkeurig geformuleerde vraagpunten. [2])

Deze vragen waren van den volgenden inhoud:

1. Is het gewenscht, de verplichte ongevallenverzekering, de verplichte ziekteverzekering en de verplichte invaliditeits- en ouderdomsverzekering uit te strekken tot alle personen, die in dienstbetrekking tegen loon werkzaam zijn?

2. Is het gewenscht, de ongevallen, althans voor zooveel de gevolgen daarvan zich niet uitstrekken tot langer dan een bepaalden tijdsduur, als ziektegevallen te doen vallen onder de Ziektewet?

Zoo ja, zal dit dan moeten gelden uitsluitend voor zooveel betreft de toekenning van geldelijke schadeloosstelling of ook voor zooveel betreft geneeskundige verzorging?

3. Is het gewenscht, in de Invaliditeitswet te breken met het stelsel der individueele rentebepaling en daarvoor in de plaats te stellen een stelsel van eenheidsrenten?

4. Is het gewenscht, de collectieve ziekteverzekering van de arbeiders in dienst van den werkgever in de plaats te stellen van de individueele verzekering van den arbeider?

5. Is het gewenscht, de uitvoering der sociale verzekering op te dragen:

a. uitsluitend aan één of meer overheidsorganen (Rijksverzekeringsbank, Raden van Arbeid);

b. uitsluitend aan organen, daartoe in het leven geroepen, hetzij in samenwerking door werkgevers- en werknemersorganisaties hetzij door individueele werkgevers (de Bedrijfsvereeniging in den zin der Land- en Tuinbouw-Ongevallenwet 1922), hetzij door individueele arbeiders (de erkende ziekenkas in den zin der Ziektewet);

c. aan als gelijk berechtigde naast elkander staande organen, bedoeld onder letters *a* en *b*;

d. aan organen, als bedoeld onder letter *a* met als aanvulling organen, als bedoeld onder letter *b*;

e. aan organen, als bedoeld onder letter *b* met als aanvulling organen, als bedoeld onder letter *a*?

Het spreekt vanzelf dat hiermede de invoering der ziekteverzekering weer belangrijken tijd verschoven werd. In de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, betreffende de afdeeling Arbeid, voor 1923, deelde de Minister dan ook mede, dat het hem in verband met de plannen tot reorganisatie en mede gelet op de moeilijke tijdsomstandigheden voor het bedrijfsleven onraadzaam scheen tot invoering der Ziektewet over te gaan, doch de beslissing omtrent de invoering dier wet te doen samenvallen met de beslissing nopens de herziening der arbeidersverzekering in haar geheel.

Dit dralen, dit traineeren, dit telkens komen met nieuwe plannen, dit herhaaldelijk uitstellen van de invoering der ziekteverzekering, wekte groote ontstemming in den kring der Christelijke arbeiders. Herhaaldelijk heeft men daarvan doen blijken, op vergaderingen, in de pers, in besprekingen met kamerfracties en met den Minister, in adressen te dezer zake aan de Regeering en volksvertegenwoordiging gericht.

De „reorganisatie der sociale verzekering", werd in de op 25 en 26 Juni 1923 gehouden algemeene vergadering van het Christelijk Nationaal Vakverbond, ingeleid door den heer J. S. Ruppert Jr.

Ten opzichte der ziekteverzekering stond de inleider op het volgende standpunt:

„Sinds 1913 is de Ziektewet, regelende de geldelijke uitkeering bij ziekte, gereed. De heeren werkgevers weten dus sinds dat tijdstip, dat zij te eeniger tijd aansprakelijk gesteld zullen worden, dit den arbeiders toekomende recht toe te kennen. Des ondanks weten alle bij ons verbond aangesloten organisaties te verhalen van de moeite en den strijd, die zij steeds hebben om eenigermate deze voor de arbeiders zoo noodige zaak geregeld te krijgen. Ja, hoevelen hebben in de laatste paar jaren, waarin de reorganisatie der sociale verzekering, natuurlijk om de reorganisatie zelf (!) zoo belangrijk wordt geacht, dat zij in het middelpunt der publieke belangstelling stond, bij de werkgevers het tegendeel opgemerkt van liefde voor de ziektegelduitkeering. Is vaak niet gestreden moeten worden om een enkele week ziektegelduitkeering te behouden? Wij willen gelooven, dat de heeren werkgevers onder leiding van Centraal Beheer ernstige bezwaren hebben tegen de tegenwoordige, anders nog niet ingevoerde Ziektewet maar het feit, dat ze ruimschoots gelegenheid hebben gehad practisch, dan op een door hen goedgedachte wijze, den arbeiders bij ziekte een behoorlijke uitkeering te waarborgen en het *niet hebben gedaan,* doet veronderstellen, dat ook om andere redenen uitstel van de uitvoering eener Ziektewet, welke dan ook, hun niet ongevallig zou zijn.

Reeds is de Ziektewet eenige malen en gedurende nu 10 jaar het onderwerp geweest van beraadslagingen; nochtans een wettelijk gewaarborgde en geregelde uitkeering bij ziekte hebben de werklieden *nog steeds niet.*

Daarom moeten wij, hoezeer wij den arbeid van Minister Aalberse waardeeren, toch betreuren, dat hij dezen weg heeft ingeslagen, en volharden bij den drang op de Regeering en Kamer om ten spoedigste in te voeren de Ziektewet, zelfs ongewijzigd.

Dan is er ook voor de reorganisatie tijd."

In dien zin is dan ook door het Christelijk Nationaal Vakverbond 15 October 1923 aan den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid geadresseerd.

In de Tweede Kamer is o. m. van de zijde der A.R. Kamerfractie op een spoedige invoering der Ziektewet aangedrongen. Een en ander echter weer zonder resultaat.

De Hooge Raad van Arbeid had intusschen zijn advies omtrent de reorganisatie der sociale verzekering, op 26 Juli 1923 vastgesteld.

Eerst 17 Juli 1924 maakte de Minister een voorontwerp van een nieuwe ziekte- en ongevallenwet bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig.

Deze stelde 24 September 1924 zijn praeadvies over dit nieuwe voorontwerp vast.

Onder dagteekening van 5 Februari 1925, enkele maanden voor de verkiezingen dus, maakte de Minister bij de Tweede Kamer aanhangig het ontwerp eener *Ziekte- en Ongevallenwet 1925*.

De hoofdgedachten van het ontwerp kwamen hierop neer, dat onder de verplichte ziekte- en ongevallenverzekering zouden vallen allen die in loondienst arbeid verrichten. De verzekering werd dus geheel losgemaakt van den aard van den arbeid, zoodat ook b.v. landarbeiders, losse arbeiders, enz. verzekerd zouden zijn.

Om verzekerd te zijn behoefden de arbeiders zich niet te laten inschrijven. Zonder individueele aanduiding, dus collectief, zouden alle arbeiders in dienst van een ondernemer, zijn verzekerd. De individueele verzekering werd geheel losgelaten.

Als normaal werd gedacht, de verzekering uitgevoerd door Bedrijfsvereenigingen. Onder Bedrijfsvereenigingen werden verstaan, instellingen in het leven geroepen door samenwerking van werkgevers of werkgeversorganisaties met arbeidersorganisaties. Mede-erkend zouden echter worden, maar telkens niet langer dan voor den tijdsduur van 5 jaar, vereenigingen van werkgevers, waarvan het bestuur voor de helft uit werknemers zou bestaan.

Als aanvullende organen zouden optreden de Rijksverzekeringsbank en de Raden van Arbeid voor de werkgevers niet aangesloten bij een Bedrijfsvereeniging.

De schadeloosstellingen zouden bedragen normaal 70 % van het loon, terwijl het den werkgever verboden werd de door hem uit de wet voortvloeiende kosten geheel of gedeeltelijk af te houden van het loon van den arbeider.

In het systeem der wet was geen plaats voor particuliere of bijzondere kassen.

Behalve het bezwaar tegen de collectieve verzekering moesten tegen de regeling zooals het ontwerp die voorstelde, een aantal andere belangrijke bezwaren worden ingebracht:

a. het brengen van wijziging in de bestaande, algemeen gewaardeerde regeling der ongevallen-verzekering, met de mogelijkheid van eene minder volledige waarborging van onmiddellijke en deskundige behandeling van elken door een bedrijfsongeval getroffene;

b. het ontstaan van onzekerheid, ten opzichte van het recht op ziekengeld voor arbeiders, die den dienst van een aangesloten werkgever zouden verlaten, zonder onmiddellijk bij een anderen aangesloten werkgever arbeid te vinden;

c. de onmogelijkheid voor den Raad van Arbeid, tenzij met zeer hooge kosten, om na te gaan, omtrent alle arbeiders, het bestaan en den voortduur hunner ziekteverzekering — en de daaruit voortvloeiende onzekerheid dezer verzekering;

d. het ontbreken van den logisch-gevorderden band tusschen ziekteverzekering en invaliditeitsverzekering, twee voorzieningen, waarbij de oorzaak der arbeidsongeschiktheid eene algemeen-maatschappelijke is, liggend buiten het bedrijf — en het koppelen van de ziekteverzekering aan de ongevallenverzekering, wier natuur een geheel andere is dan die der beide ander verzekeringen, omdat juist, behoudens hooge uitzondering, bij elk bedrijfs-ongeval de band tusschen het bedrijf en het ongeval vast staat. [3])

Het ontwerp Aalberse van 5 Februari 1925, heeft het niet gebracht tot behandeling in de Kamer.

De verkiezingen van 1925 brachten een nieuw kabinet aan het roer, nl. het Ministerie Colijn. In de troonrede, waarmede dit kabinet optrad, was o. m. opgenomen: „Invoering der Ziektewet nadat deze gewijzigd is, ook in dezen zin, dat meer ruimte wordt gelaten aan hetgeen in de maatschappij is opgekomen, is geboden."

Het Ministerie Colijn was echter slechts een kortstondig leven beschoren. Het werd demissionair 11 November 1925. Na een maandenlange crisis, trad in Maart 1926, het extra-parlementair kabinet De Geer op. In dit kabinet werd de portefeuille van Arbeid, Handel en Nijverheid toebetrouwd aan Prof. Dr. J. R. Slotemaker de Bruïne.

In de regeeringsverklaring waarmede het huidige kabinet optrad, was nog geen uitgewerkt program opgenomen. Den derden Dinsdag van September 1926 werd echter in de troonrede medegedeeld, dat het in het voornemen der Regeering lag, „de Ziektewet in te voeren nadat deze gewijzigd zou zijn in het bijzonder in dien zin, dat meer plaats wordt ingeruimd aan voorzieningen, welke uit het maatschappelijk leven opkomen."

In December van het vorig jaar is door Minister Slotemaker de Bruïne een voorontwerp tot wijziging der Ziektewet bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig gemaakt.

Het voorontwerp is in een zoodanigen vorm gegoten, dat het is een wijzigingsontwerp van de wet Talma. Het bevat echter zoodanige voorstellen, dat het *karakter* der Ziektewet 1913 een belangrijke wijziging ondergaat, zoo zelfs, dat, als het voorontwerp wet mocht worden, er van dat karakter niet zoo heel veel overblijft.

De bestaande, maar nimmer ingevoerde Ziektewet, gaat uit van het beginsel, gelijk hiervoor is uiteengezet, dat de arbeiders verzekerd zijn bij de ziekenkas van den Raad van Arbeid, binnen wiens gebied zij werkzaam zijn. Men kan echter ook toetreden tot een erkende bijzondere ziekenkas. De bewegingsvrijheid dezer erkende kassen is echter beperkt. Talma ging uit van de gedachte, groote ziekenkassen, territoriaal optredend. De ziekteverzekering is voornamelijk een zaak der verzekerden. Daarom ook de eisch dat in de erkende bijzondere kas, de meerderheid van het bestuur moest bestaan uit arbeiders.

De tegenwoordige Minister meent, dat de bestaande Ziektewet geen

voldoende rekening houdt met de uit de maatschappij opgekomen bijzondere ziekengeldregelingen. Verklaring daarvoor, meent de Minister, kan worden gevonden in de omstandigheid, dat ten tijde van de totstandkoming der wet, het zelf doen op het gebied der onderhavige verzekering, in hoofdzaak tot uiting kwam in de oprichting van ziekenkassen, verbonden aan een bepaalde onderneming en in verband daarmede alleen openstaande uitsluitend voor de arbeiders in dienst dier onderneming, of in de oprichting van onderlinge kassen, openstaande voor breedere kringen van arbeiders en zelfstandigen.

In den loop der jaren zijn echter daarnevens, aldus de nota van toelichting op het voorontwerp, nog andere vormen van voorziening in ziekengelduitkeering tot ontwikkeling gekomen. De Minister doelt daarmede op de verzekering door de werkgevers van de in hun dienst zijnde arbeiders bij vereenigingen van werkgevers, de z.g. bedrijfsvereenigingen, en op de ziekengelduitkeeringen krachtens de collectieve arbeidsovereenkomsten.

Behalve een ruimere bewegingsvrijheid voor de *erkende particuliere kassen,* bedoelt het voorontwerp Ziektewet dus de mogelijkheid te openen, dat de uitvoering der ziekteverzekering opgedragen wordt aan andere particuliere instellingen, n.l. de *Ondernemingsziekenkassen,* opgericht door een of maar werkgevers voor uitkeering bij ziekte aan hun arbeiders, de *Bedrijfsvereenigingen* zooals die ook opgenomen zijn in de Landbouwongevallen wet en de ziekengelduitkeeringen, opgenomen in de *Collectieve Arbeidsovereenkomsten.*

De Minister meent, dat deze ziekengeldvoorzieningen, over het geheel genomen, bewijzen van deugdelijkheid hebben gegeven en er daarom alle aanleiding bestaat, om evenals de bestaande Ziektewet reeds doet ten aanzien van de ziekenkassen, ook aan deze vormen van ziekengeldvoorziening, bij de uitvoering van de ziekteverzekering een plaats in te ruimen.

De hoofdgedachte der Talma-wet, n.l. een groote territoriale ziekenkas, wordt hiermee geheel losgelaten. Er zullen kunnen komen een vijftal instellingen naast elkaar, n.l. 1e. de ziekenkas van den Raad van Arbeid, 2e. de erkende bijzondere ziekenkas, 3e. de ondernemingsziekenkassen, 4e. de bedrijfsvereenigingen der werkgevers, 5e. de ziekengelduitkeeringen krachtens collectief contract.

Wat van deze poging van den heer Slotemaker de Bruïne te zeggen?

Wij zouden zeer verre de voorkeur gegeven hebben aan invoering op enkele punten gewijzigd — van de wet-Talma. Talma's systeem, zijn gedachtengang inzake de sociale verzekering lijkt ons nog steeds de juiste. Zekerheid voor den arbeider, recht voor den arbeider en invloed van den arbeider, zij zijn in Talma's wet haast volkomen gewaarborgd. De ziekteverzekering zou den grondslag worden waarop heel de sociale verzekering werd opgebouwd en de prophylaxe kon op ruime schaal toepassing vinden, waardoor de ziekteverzekering een stuk sociale volks-

kracht kon worden, waaraan werkgevers en werknemers samen hun krachten zouden geven.

Een in hoofdzaak ongewijzigde invoering der Talma-wet is echter niet meer te verwachten. Van allen kant schier wenscht men wijziging. En de wijzigingen die men van onderscheiden kant wenscht, gaan in zeer verschillende richting.

Deze feitelijke toestand, heeft den huidigen Minister van Arbeid, Nijverheid en Handel er misschien toe gebracht, een poging te doen om allen te bevredigen door een wetsvoorstel aanhangig te maken, waarin ieder de door hem gewenschte wijziging terugvindt, in de hoop daardoor een Ziektewet te kunnen invoeren die door het Parlement met zoo goed als algemeene stemmen werd aangenomen.

Of hij daarin zal slagen is echter nog de vraag. De uitwerking van den gevolgden gedachtengang kon wel eens zoo zijn, dat daarin door zeer velen geen bevrediging gevonden werd. De critiek op het voorontwerp geoefend, heeft dat trouwens wel reeds bewezen.

Onzerzijds zijn wij bereid over velerlei bezwaren, wat den organisatievorm der verzekering betreft, heen te stappen. Want van hoe groote beteekenis deze vorm ook is, van nog grooter beteekenis is dat nu eindelijk de ziekteverzekering eens werkelijkheid worde. Ook de heer Smeenk heeft zich in zijn Kamerrede van 30 November 1926 in dezen zin uitgelaten toen hij zeide: „Ik voor mij sta op het standpunt, dat het gewenscht is, dat de verzekering nu eindelijk tot stand komt en dat wij dus niet een al te zwaren strijd met elkander moeten voeren omtrent de organisatie. De organisatie is een zaak van beteekenis, ik ontken dat niet, maar de verzekering zelf is toch nog van meer waarde. Wanneer dus de Minister zoo spoedig mogelijk met een wetsontwerp komt, zal ik, als het eenigszins kan, over de organisatie geen moeilijkheden maken."

Ook het program van actie der Anti-Revolutionaire partij voor de verkiezing van 1925 spreekt zich eveneens voor een gaan in deze richting uit, waar in de toelichting wordt gezegd „dat vastgehouden wordt aan invoering der Ziektewet-Talma op enkele punten gewijzigd, „zonder echter daarom — en dit in overeenstemming met Patrimonium en het Christelijk Nationaal Vakverbond — elke andere oplossing onvoorwaardelijk af te wijzen."

Het Christelijk Nationaal Vakverbond heeft zich reeds in 1924 voor een compromis verklaard.

Naar aanleiding van het voorontwerp Aalberse „ziekte- en ongevallenwet 1925" is, op een 4 September 1924 gehouden vergadering in een motie uitgesproken, dat hoewel nog steeds de voorkeur gegeven werd aan invoering der wet-Talma op enkele punten gewijzigd, men evenwel van oordeel was, dat spoedige invoering van een wettelijke ziekteverzekering in hooge mate wenschelijk is en dat uitsluitend met het oog daarop de toen voorgedragen regeling, hoewel deze in menig opzicht zeer gebrekkig was, niet bij voorbaat behoefde te worden afgewezen.

Dit standpunt dient, naar onze meening, ook ingenomen ten opzichte van het voorontwerp Slotemaker de Bruïne.

Noodzakelijk is, dat zoo spoedig mogelijk een wettelijke ziekteverzekering wordt ingevoerd. Kan het ontwerp van den huidigen Minister van Arbeid, Nijverheid en Handel daartoe leiden, dan mag dit niet worden afgewezen, maar moet getracht, dit, daar waar het leemten, fouten of gebreken vertoont, zooveel mogelijk te verbeteren. Over verschillende bezwaren ten opzichte van de organisatie der verzekering, zal daarbij moeten worden heengestapt. Want alles moet er op gezet worden, dat voorkomen wordt, dat op den 25sten verjaardag van de indiening van het eerste ontwerp-Ziektewet (15 November 1929) de arbeiders te onzent nog zouden verstoken zijn van een wettelijke ziekteverzekering.

Wat nu de voorgestelde regeling betreft, moet er allereerst op gewezen worden, dat het voorontwerp bepaalt, dat „alle arbeiders in den zin der wet zijn verzekerd bij de ziekenkas van den Raad van Arbeid, uitgezonderd," en dan volgt dat uitgezonderd zijn:

de arbeiders die als verzekerde zijn ingeschreven bij een erkende ziekenkas;

de arbeiders, die verzekerd zijn bij een erkende ondernemingsziekenkas;

de arbeiders die door hun werkgevers verzekerd zijn bij een erkende bedrijfsvereeniging;

de arbeiders, in dienst van een werkgever, die met betrekking tot de arbeidsvoorwaarden der dienstbetrekking gebonden is door een collectieve arbeidsovereenkomst, welke een regeling betreffende uitkeering bij ziekte bevat.

Ten opzichte van al deze verzekeringsvormen bevat het voorontwerp verschillende bepalingen.

We vestigen er echter de aandacht op, dat alle arbeiders in den zin der wet, die geen uitkeering bij ziekte gewaarborgd is overeenkomstig een verzekering of regeling als hiervoor aangegeven, krachtens artikel 17 verzekerd *zijn* bij de ziekenkas van den Raad van Arbeid, terwijl artikel 29 bepaalt, dat het bestuur van den Raad van Arbeid zorgt, dat de arbeiders die niet onder een der uitzonderingen vallen, allen ingeschreven worden bij de ziekenkas van den Raad van Arbeid, onverschillig of er een aangifte is gedaan of niet. In dat verband dient er nog op gewezen te worden, dat artikel 51 der Ziektewet, nadat daarin de voorgestelde wijziging zal zijn aangebracht, vaststelt dat het Rijk tegenover de verzekerden, *die recht hebben op ziekengeld van de ziekenkas van den Raad van Arbeid,* zonder eenig voorbehoud voor de uitkeering aansprakelijk is.

De rechtszekerheid voor de arbeiders die niet onder de uitgezonderden behooren, is dus zeer groot. Want is een arbeider niet verzekerd, dan is hij krachtens artikel 17 toch verzekerd bij de ziekenkas van den Raad

van Arbeid, zelfs al zou het bestuur van den Raad van Arbeid van zijn bestaan geen wetenschap hebben.

Wij willen dit niet als een bezwaar aanmerken, maar er toch de aandacht op vestigen, dat de Raden van Arbeid, wordt het voorontwerp wet, straks naar allen kant contrôle zullen moeten uitoefenen. Wel bepaalt het voorontwerp dat de besturen der bijzondere ziekenkassen en der ondernemersziekenkassen verplicht zijn, den Raad van Arbeid, op diens verzoek, in te lichten omtrent naam en woonplaats hunner verzekerden en geldt overeenkomstige verplichting ook zonder daartoe strekkend verzoek, voor de werkgevers aangesloten bij een erkende bedrijfsvereeniging of wier arbeiders bij collectieve arbeidsovereenkomst ziekengelduitkeering verzekerd is, maar het is duidelijk, dat ondanks deze te verstrekken opgaven, bij een herhaaldelijk overgaan van den eenen naar den anderen werkgever zooals dat b.v. in het bouwvak plaats vindt, contrôle naar allen kant noodzakelijk blijft. Want de Raad van Arbeid heeft te zorgen, dat alle arbeiders in den zin der wet, die niet tot de uitgezonderden behooren, bij zijn ziekenkas worden ingeschreven, onverschillig of een aangifte gedaan is of niet. Deze arbeiders *zijn* krachtens de wet verzekerd en het Rijk waarborgt hun uitkeering.

Wij vreezen, dat dit toezicht en deze contrôle bijkans een onmogelijkheid wordt. En wat zal dat de administratiekosten van de Raden van Arbeid weer duur maken. Wat zal men dan weer een critiek kunnen oefenen op die „dure Overheidsinstellingen" die zoo ambtelijk, bureaucratisch werken, in tegenstelling met de goedkoope bedrijfsvereenigingen en ondernemingsziekenkassen, die een soepele uitvoering waarborgen!

Het wil ons voorkomen, dat deze regeling nog wel eens goed mag worden bezien. En in elk geval is het naar ons oordeel onbillijk, de Raden van Arbeid met den opsporings- en contrôledienst te belasten, zonder dat in de kosten daarvan door de andere verzekeringsinstellingen wordt medebetaald.

In dit verband moge ook de vraag gesteld worden, of het niet veel beter zou zijn, indien de Ziektewet niet haar eigen omschrijving van het begrip „arbeider" behield maar bepaald werd, dat allen die onder de Invaliditeitswet vallen, ook onder de Ziektewet zouden vallen.

De Ziektewet zou dan niet hebben een eigen kring van verzekerden afwijkende van die der Invaliditeitswet, maar beide kringen zouden, behoudens misschien enkele uitzonderingen gelijk zijn. Noodig is dan een wijziging van artikel 33 der Invaliditeitswet, welk artikel 35-jarigen, die arbeider worden, uitsluit. Een wijziging waarop trouwens reeds, op andere gronden, herhaaldelijk is aangedrongen.

Het gelijk maken van den kring der verzekerden krachtens de Ziektewet, aan die van de krachtens de Invaliditeitswet verzekerden, zou tal van voordeelen bieden.

In de eerste plaats zou daarmee een belangrijke stap gedaan worden

in de richting van meer unificatie. Want bij de verscheidenheid van verzekeringsorganen die het voorontwerp voorstelt, met voor een deel collectieve verzekering, zal zonder gelijkmaking der beide kringen van verzekerden en registreering van alle verzekerden bij den Raad van Arbeid, van unificatie geen sprake meer kunnen zijn.

In de tweede plaats zou daardoor bereikt worden een belangrijke uitbreiding van den kring der verzekerden. De losse arbeiders, het huispersoneel, enz. zou dan ook onder de Ziektewet vallen. Allen die krachtens de Invaliditeitswet zijn verzekerd, zouden dan ook tegen ziekte verzekerd zijn.

In de derde plaats zou daardoor bereikt kunnen worden een individueele inschrijving van alle tegen ziekte verzekerden bij de Raden van Arbeid. In verband met het bezwaar waarop wij hierboven wezen, inzake de moeilijkheden betreffende den opsporings- en contrôledienst, zouden door deze gelijkmaking van den kring der verzekerden, deze moeilijkheden voor een groot gedeelte ondervangen zijn.

De Raden van Arbeid hebben toch van alle verzekerden krachtens de Invaliditeitswet, allerlei individueele gegevens, die regelmatig worden bijgehouden. Wanneer nu deze verzekerden allen onder de Ziektewet zouden vallen, had men tevens van alle krachtens de Ziektewet verzekerde personen, de noodzakelijke gegevens.

Dit zou vanzelfsprekend de contrôle zeer vergemakkelijken.

Dit zou — en daarop wijzen wij in de vierde plaats — ook kostenbesparing geven. Tweeërlei kring van verzekerden, eischt tweeërlei inschrijving, tweeërlei registratie, dubbel kaartenstelsel, enz.

Indien de kring der verzekerden gelijk is, kan men met één kaart volstaan, die dienst doet voor beide verzekeringen.

Om al deze voordeelen geven wij een wijziging in dezen zin zeer ernstig in overweging.

Bij de bespreking van de organen der verzekering die het voorontwerp wil toelaten, ontmoeten we allereerst *de erkende bijzondere ziekenkas.*

Een bijzondere kas wordt erkend, indien zij: *a.* rechtspersoonlijkheid bezit; *b.* tenminste 200 personen bij de kas verzekerd zijn; *c.* de regelen omtrent de uitkeering even gunstig zijn als die van de wet; *d.* de statuten uitsluitend zijn vastgesteld en gewijzigd kunnen worden door de bij de kas ingeschrevenen en dat tenminste de meerderheid van het bestuur, door deze ingeschrevenen is gekozen, en *e.* de statuten of reglementen bepalingen bevatten omtrent de instelling van een onafhankelijk orgaan, dat over de aanspraken van verzekerden op ziekengeld beslist. Een bijzondere kas kan echter ook erkend worden, wanneer zij minder dan 200 verzekerden telt, indien zij lid is van een rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging van bijzondere ziekenkassen.

Een van de groote bezwaren die wij tegen het voorontwerp hebben is de groote versplintering, die naar wij vreezen het gevolg zal zijn van het openen der mogelijkheid, dat allerlei kassen en allerlei kringen zich

kunnen opwerpen als organen voor uitvoering van de bepalingen der Ziektewet. Uit hetgeen wij schreven over de wet Talma is voldoende gebleken, waarom wij aan eenheid, liefst één kas, en één kantoor voor alle verzekeringen, de voorkeur geven.

Dat schijnt echter in ons land onbereikbaar. Maar daarom is toch nog niet noodig, dat wij geheel naar het andere uiterste overslaan, n.l. naar een zoo groot mogelijke verdeeldheid en versplintering. En als een kas met 200 verzekerden — en als zij lid is van een vereeniging van ziekenkassen, zelfs met nog minder dan 200 verzekerden — reeds als uitvoeringsorgaan kan erkend worden, dan is ons dat wel wat al te erg. Dan bestaat de mogelijkheid, dat we krijgen een groot aantal van allerlei kleine ziekenkassen, alle even onbeteekenend. Voor een goede ontwikkeling der ziekteverzekering is dit allerminst gewenscht.

Nu zal het in de practijk wel niet zoo'n vaart loopen. Wordt het voorontwerp wet, dan bepaalt praktisch de werkgever waar de arbeider zal verzekerd zijn. In de meeste gevallen zal dit zijn de ondernemingsziekenkas of de bedrijfsvereeniging. Zoodat de wet wel de onderlinge kassen toelaat en erkent, maar deze kassen in de practijk weinig beteekenis zullen krijgen. Maar dit zal misschien niet gelden voor het platteland en voor een aantal kleine werkgevers. Ons bezwaar van versplintering in een groot aantal kleine kassen, blijven we daarom handhaven. Daarom moet o. i. het minimum aantal van 200 verzekerden, dat het voorontwerp stelt, belangrijk worden verhoogd.

In de tweede plaats kent het voorontwerp als uitvoerend orgaan *de erkende ondernemingsziekenkas.*

Voor een ondernemingsziekenkas — waaronder voor de toepassing der wet mede wordt begrepen een ziekenkas, verbonden aan meer dan één onderneming, een ziekenkas van bepaalde ondernemingen gezamenlijk — gelden dezelfde bepalingen als hierboven voor de erkende bijzondere kassen vermeld zijn, echter met de uitzondering, dat hier voorgeschreven wordt, dat *tenminste de helft* van het bestuur der kas gekozen moet zijn door de bij de kas verzekerde arbeiders. Verder moeten de statuten of reglementen de bepaling inhouden, dat alle arbeiders, die langer dan veertien dagen in dienst der onderneming zijn, verzekerd moeten wezen.

Wij hebben overwegende bezwaren tegen de toelating der ondernemingskassen als uitvoeringsorgaan der ziekteverzekering.

Hier bestaat het groote gevaar, dat er van daadwerkelijke medezeggenschap der arbeiders weinig of niets terecht komt. Weliswaar wordt de voorwaarde gesteld, dat tenminste de helft van het bestuur der kas door de verzekerde arbeiders moet worden aangewezen, maar tegenover den ondernemer-voorzitter of diens vertegenwoordigers, missen de in de eigen onderneming werkzame arbeiders veelal de vrijmoedigheid, om hun meening te handhaven.

Ook mag niet uit het oog verloren worden, dat bij het wettelijk regelen

der ziekteverzekering, het werknemersbelang overheerschend moet zijn. De vraag is, of dit bij de ondernemingsziekenkas voldoende tot uitdrukking zal komen.

Daarnaast moet er op gewezen, dat deze vorm van verzekering meer dan welke andere ook, het gevaar oproept, dat selectie zal worden toegepast en „slechte risico's" zullen worden geweerd. Men moge daarentegen trachten bepalingen in 't leven te roepen; bij de huidige verhoudingen, kan een werkgever, die zich van een arbeider wil ontdoen, daarvoor wel een reden vinden, waarbij zelfs de schijn van selectie wordt vermeden.

Het is om deze redenen, dat wij van oordeel zijn, dat ondernemingsziekenkassen, niet als uitvoerend orgaan moeten worden toegelaten.

Mocht men dat echter toch willen doen, dan moet het minimum aantal verzekerden belangrijk worden opgevoerd. In het voorontwerp is het aantal van 200 genoemd, zelfs voor kassen die meer dan één onderneming bestrijken. Dat is veel te weinig. Daardoor wordt een groote verdeeldheid en versplintering in de hand gewerkt.

Ook moet verdwijnen de bepaling dat arbeiders, die langer dan veertien dagen in dienst der onderneming zijn, verzekerd moeten wezen. Want een arbeider die van werkgever wisselt, zal daardoor telkens, wanneer dat voorkomt, twee weken onverzekerd kunnen zijn.

Wil men dezen vorm van verzekering, dan ook den arbeider direct verzekerd, zoodra hij in dienstbetrekking is getreden.

Tenslotte betreffende de ondernemingsziekenkas nog deze opmerking, dat, wanneer men zooveel verschillende soorten van verzekeringsorganen toelaat, den arbeider toch eenige vrijheid gegeven moet worden, om mede te beslissen bij welk orgaan hij zal verzekerd zijn. Het gaat toch om de verzekering van den arbeider.

Men spreekt veel over het particulier initiatief.

Maar laat men de arbeiders daarbij toch niet maken tot doode figuranten. Eenige vrijheid om zelf mee te beslissen, bij welk verzekeringsorgaan hij zal verzekerd worden, mag er toch wel zijn. Wij begrijpen heel goed, dat men niet iederen individueelen arbeider de vrije keuze kan laten, zoodat in dezelfde onderneming, de eene arbeider bij den Raad van Arbeid, de andere bij een erkende bijzondere kas, enz. kan verzekerd zijn. Maar, wij zouden met het oog op de ondernemingsziekenkas hiervoor willen pleiten, dat als voorwaarde voor erkenning wordt gesteld, dat de arbeiders der betrokken onderneming met een meerderheid van drievierden van het totale aantal arbeiders, bij schriftelijke en geheime stemming hun bereidwilligheid, om tot een dergelijke kas toe te treden, hebben uitgesproken. Dit „zelfbeschikkingsrecht" mag den arbeider niet worden onthouden.

In de derde plaats ontmoeten wij als uitvoeringsorgaan *de erkende bedrijfsvereeniging.*

Een bedrijfsvereeniging is volgens het voorontwerp een vereeniging van werkgevers.

Deze vereeniging van werkgevers kan als bedrijfsvereeniging worden erkend, indien zij voldoet aan de volgende vereischten:

1e. dat zij rechtspersoonlijkheid bezit;

2e. dat zij zich uitsluitend ten doel stelt de verzekering van arbeiders tegen geldelijke gevolgen van ziekte;

3e. dat zij niet beoogt winst te maken;

4e. dat de regelen omtrent de uitkeering van ziekengeld even gunstig zijn als die van de wet;

5e. dat in het bestuur der vereeniging tenminste twee door den Minister aan te wijzen vertegenwoordigers van werknemersvereenigingen zitting hebben;

6e. dat haar statuten of reglementen de bepaling inhouden, dat alle arbeiders, die langer dan 14 dagen in dienst van den werkgever zijn verzekerd moeten zijn;

7e. dat de statuten of reglementen bepalingen bevatten, omtrent de instelling van een onafhankelijk orgaan, dat over de aanspraken van verzekerden op ziekengelduitkeeringen beslist.

Wij willen, als compromis, de bedrijfsvereeniging als uitvoerend orgaan aanvaarden. Maar dan moeten deze bedrijfsvereenigingen anders zijn ingericht, dan het voorontwerp aangeeft. Dan moeten het werkelijk bedrijfsvereenigingen zijn. Niet een vereeniging van bakkers en schoenmakers, enz. tot uitkeering van ziekengeld aan hun arbeiders, maar instanties gevormd door de organisaties van werkgevers of werknemers in denzelfden bedrijfstak.

Wil men langzamerhand gaan in de richting van „bedrijfsorganisatie", in de richting dat het bedrijf zelf regelen vaststelt en uitvoert die kracht van verordening hebben, wil men de uitvoering der sociale verzekering in handen leggen der bedrijfsorganisatie, dan moeten geen fouten gemaakt worden bij het begin. En een fout zou het zijn, indien als bedrijfsvereeniging, als orgaan voor de uitvoering der ziekteverzekering erkend werd, een willekeurige vereeniging van *werkgevers* uit allerlei bedrijfstakken, met in het bestuur dezer werkgeversvereeniging, „tenminste twee vertegenwoordigers van werknemers-vereenigingen".

Afgedacht van de eigenaardige constructie eener dergelijke vereeniging, met tenminste twee niet-leden in het bestuur, zou de arbeidersinvloed daar al buitengewoon gering zijn. Hij kan zelfs zoo goed als geheel worden uitgeschakeld.

Wil men werkelijke bedrijfsvereenigingen dan moet voor de oprichting zoowel de medewerking der arbeidersorganisaties als die der werkgeversvereenigingen worden vereischt; dan moet deze bedrijfsvereeniging met de van haar uitgaande bedrijfskas, worden gedragen door de werkgevers en werknemersorganisaties in het betreffende bedrijf en moet zij bestuurd worden door een paritair samengesteld bestuur.

Op deze wijze ingericht kan er iets van terecht komen en kan met meerdere gerustheid aan een dergelijk orgaan de verzekering worden opgedragen, al kunnen de nadeelen, die steeds aan een collectieve verzekering verbonden zijn, niet geheel worden weggenomen. Om er slechts een te noemen: bij ontslag vindt een arbeider niet direct werk bij een anderen werkgever. Hij wordt ziek en staat zonder verzekering.

Bij individueele verzekering, krachtens de Talma-wet, kan hij door het zelfbetalen der premie, de verzekering doen voortduren.

Terwille echter van een spoedige invoering eener wettelijke ziekteverzekering zijn wij bereid, als compromis de bedrijfsvereeniging te aanvaarden, wanneer aan de eerstgenoemde bezwaren wordt tegemoet gekomen.

Ook zou voor de bedrijfsvereeniging, de bepaling moeten gewijzigd, dat men eerst na 14 dagen in dienst van een werkgever geweest te zijn, verzekerd moet wezen. Deze verzekering moet direct ingaan, bij het aanvaarden der dienstbetrekking.

Tenslotte kent het voorontwerp de *ziekengeldregeling bij collectieve arbeidsovereenkomst.*

Het voorontwerp bepaalt, dat door den Minister een verklaring kan worden gegeven, dat de regeling betreffende uitkeering bij ziekte, hetzij opgenomen in een collectieve arbeidsovereenkomst, hetzij in een collectieve overeenkomst, *deugdelijk is,* indien aan de volgende eischen is voldaan:

1e. dat door de collectieve arbeidsovereenkomst of overeenkomst ten minste vijfhonderd arbeiders zijn gebonden;

2e. dat de regelen omtrent de uitkeering van ziekengeld even gunstig zijn als die van de wet;

3e. dat de regelen bedoeld onder 2e. bepalingen bevatten omtrent de instelling van een onafhankelijk orgaan, dat over de aanspraken der betrokken arbeiders op ziekengelduitkeeringen beslist.

Wij hebben overwegend bezwaar tegen dezen vorm, als wettelijk uitvoeringsorgaan der ziekteverzekering.

Hier dringen zich allerlei vragen op. Is hier waarborg voor rechtszekerheid? Is hier waarborg, dat inderdaad alle arbeiders aan hun recht komen? Is er fondsvorming? Vermoedelijk willen de werkgevers — vele althans — zich door verzekering tegen het uit de collectieve arbeidsovereenkomst voortvloeiende risico dekken. Moeten ook hier geen winstmakende maatschappijen worden uitgesloten?

En wat als het collectief contract niet hernieuwd wordt? Dan komen alle arbeiders, die onder dit contract vielen, automatisch bij den Raad van Arbeid. En als dan misschien, zooals meermalen gebeurt, na eenige maanden weer een collectief contract tot stand komt, dan moet de Raad van Arbeid deze arbeiders, waarvoor intusschen heel wat administratief werk is moeten verricht worden, weer loslaten.

Waarom zulk een regeling bij collectief contract? Waarom dan geen permanent instituut in 't leven geroepen, n.l. een bedrijfsvereeniging voor uitkeering bij ziekte, die kan blijven functioneeren ook als het contract niet mocht worden vernieuwd.

Het wil ons voorkomen, dat de uitkeering bij collectief contract, als wettelijk erkend verzekeringsorgaan uit het ontwerp of uit de wet moet verdwijnen.

Een ander bezwaar waarop nog gewezen moet worden is, dat het voorontwerp geen voorschriften bevat waardoor de bijzondere uitvoeringsorganen verplicht worden, mede te betalen aan het belangrijke werk, dat verricht moet worden ter voorkoming van ziekten.

Wordt hierin niet voorzien, dan vreezen wij dat daarvan niet veel zal terecht komen.

Aangenomen kan toch worden, dat als dit voorontwerp wet wordt, het grootste deel der arbeiders verzekerd zal zijn, bij ondernemingsziekenkassen of bedrijfsvereenigingen. Het overschot waarin naar aan te nemen is, de slechte risico's zullen zitten, komt bij de Raden van Arbeid.

Nu bepaalt art. 107 der Ziektewet, gelijk hiervoor reeds is uiteengezet, dat de Raad van Arbeid bevoegd is tot het nemen en bevorderen van maatregelen, welke strekken om ziekte van ingevolge de Ziektewet verzekerde personen te voorkomen, of welke de geneeskundige behandeling ten goede komen.

Dit is een zeer belangrijke bepaling. Hier wordt de Raad van Arbeid bevoegd verklaard, maatregelen te nemen in het belang der volksgezondheid, maatregelen ter voorkoming van ziekte. De Raad van Arbeid kan ook maatregelen nemen, die de geneeskundige behandeling ten goede komen, b.v. doen besluiten tot, of steun bieden aan, het oprichten van sanatoria en ziekenhuizen.

Indien de Talma-wet was ingevoerd, dan hadden we gekregen feitelijk één territoriale groote ziekenkas van den Raad van Arbeid in elk district. Een ziekenkas van beteekenis, die ten opzichte van maatregelen ter voorkoming van ziekte belangrijk werk had kunnen verrichten. Wordt het voorontwerp wet, dan krijgen we vrijwel onbeteekenende ziekenkassen van de Raden van Arbeid, waarin dan ook nog de slechtste risico's zitten. Indien de Raden van Arbeid dan tot het nemen of bevorderen van dergelijke maatregelen zouden moeten overgaan, ware daarvoor noodig een opvoering van de premie tot een ondraaglijke hoogte.

Het wil ons daarom voorkomen, dat getracht moet worden een weg te vinden, waardoor bereikt wordt, dat ook de andere uitvoeringsorganen een bepaald percentage van hun inkomsten beschikbaar moeten stellen, voor maatregelen als in art. 107, eerste lid der Ziektewet, worden bedoeld. Misschien zal dan in elk district een nieuw orgaan gecreëerd moeten worden, waaraan de gelden die daarvoor beschikbaar komen, afgedragen

moeten worden en waaraan de uitvoering van deze maatregelen moet worden opgedragen.

Een ander punt waarover wij nog eenige opmerkingen willen maken is de premiebetaling.

De Minister handhaaft in zijn voorontwerp het door Talma gekozen systeem, dat de arbeider de helft der premie betalen moet, of eigenlijk, dat de werkgever bevoegd is de helft van de premie van het loon van den arbeider af te houden.

Wij zijn daarvan thans geen voorstander meer. Er is sedert 1913 iets gewijzigd. Tal van regelingen zijn getroffen, waarbij aan de werknemers een uitkeering bij ziekte wordt gewaarborgd zonder premiebetaing door de arbeiders. Bovendien hebben de patroons indertijd bij de overeenkomst Posthuma-Kupers toegezegd 80 % uitkeering, met betaling der geheele premie door de werkgevers. Er is geen enkele reden, de werkgevers thans van deze toezegging te ontslaan.

Bij de invaliditeitsverzekering wordt ook de geheele premie door het bedrijf gedragen.

Geeft dat eenig bezwaar?

Wij gelooven het niet.

Kan dat de medezeggenschap der arbeiders in gevaar brengen?

Geen sprake van.

De geheele premie, ook als die geheel door den werkgever wordt betaald, moet als uitgesteld loon worden beschouwd. Evengoed als dat bij de invaliditeitsverzekering het geval is.

Daarbij komt, dat het financiëel voor den arbeider toch wel eenig verschil maakt. Men kan nu wel zeggen, dat het hetzelfde is, of een arbeider ƒ 30.60 loon ontvangt, en daarvan ƒ 0.60 aan premie betaalt, dan dat hij ƒ 30.— heeft en de werkgever ƒ 0.60 premie voor hem vergoedt. Formeel is dit geheel juist en kan men daarop misschien wel de betaling der geheele premie door den arbeider, verdedigen.

In de practijk maakt het echter groot verschil. Het zal, wanneer de werkgever de helft der premie mag houden, nog moeite genoeg kosten de veelal lage loonen weer met dat bedrag verhoogd te krijgen. Dat kan gemakkelijker in die bedrijven waar de organisatie sterk is. Allicht dat men daar bij collectief contract overeenkomt ,dat de werkgever de geheele premie betaalt. Maar in die bedrijven waar de vakorganisatie het zwakst is en de loonen het laagst zijn, daar zal de arbeider de helft der premie inderdaad voor eigen rekening krijgen.

Er zijn er die voorstander zijn van premiebetaling door de arbeiders op dezen grond, dat daarvan een zekere opvoedende kracht op den arbeider zou uitgaan en het de belangstelling bij hem voor de sociale verzekering zou wekken en levendig houden.

Is dat van premiebetaling door de arbeiders te verwachten?

Wij gelooven dat men hierin onjuist ziet. Want een rechtstreeks betalen der premie door de arbeiders heeft toch niet plaats. De werkgever is

bevoegd de helft van de premie van het loon af te houden, de arbeider gaat dan toch als zijn loon beschouwen datgene wat hij werkelijk ontvangt, na aftrek van de premie voor de ziekenkas.

Wij willen deze zaak niet op de spits drijven. We hebben liever een Ziektewet, met betaling van de helft der premie door de arbeiders, dan geen Ziektewet. Maar vooralsnog meenen wij te moeten pleiten voor betaling van de geheele premie door de werkgevers.

* * *

Het voorontwerp, waarover de Hooge Raad van Arbeid 9 April 1927, zijn praeadvies heeft vastgesteld, is thans naar de dagbladen onlangs berichtten, bij den Raad van State, of misschien thans reeds van dit staatscollege op het Departement terug. Allicht zijn in het voorontwerp eenige wijzigingen aangebracht wanneer het als wetsontwerp bij de Staten-Generaal wordt aanhangig gemaakt!

Moge dit spoedig geschieden.

Er is geen oogenblik meer te verliezen, zal het wetsontwerp nog in deze parlementaire periode worden behandeld en *ingevoerd*. Want op dit laatste komt het aan. Een Ziektewet hebben we nu reeds langer dan 14 jaar. Maar de invoering bleef wachten. En het spijt ons dat Minister Slotemaker de Bruïne geen wijziging voorstelt van art. 168 der Talmawet. In dat artikel wordt bepaald, dat de wet in werking treedt „op een door Ons te bepalen tijdstip". Waarom niet in de wet bepaald, dat zij in werking zal treden op 1 Januari 1929? Men heeft dan nog ruim een jaar voor den boeg. Bij spoedige indiening kan de Tweede Kamer, nu er niet zooveel achterstand is, allicht na korten tijd reeds met de behandeling aanvangen. Het vraagstuk is nu sinds jaren reeds van alle kanten bezien. Veel praten is niet meer noodig. Op daden wachten de arbeiders.

Een wettelijke regeling is inderdaad noodig.

In de zitting der Tweede Kamer op 18 Mei 1926 betoogde de heer Van Gijn, dat invoering der ziekteverzekering niet zoo urgent was. De 25 pct. tegen ziekte verzekerden, van 1912 meende hij, waren zoo toegenomen, dat, wanneer men nu van 70 à 80 pct. sprak, men dichter bij de waarheid zou zijn.

De Minister sprak daarover in zijn antwoord zijn verbazing uit. Hij had bij zich het resultaat van een summier ambtelijk onderzoek: op 1 Juli 1925 hadden ongeveer 233.600 arbeiders recht op ziekengeld, krachtens een collectieve arbeidsovereenkomst; 100.000 arbeiders waren door werkgevers verzekerd bij onderlinge verzekeringsinstellingen, waarvan een deel in het vorige getal reeds is vervat; 70.000 personen, maar niet alleen arbeiders, waren verzekerd bij ziekenkassen; 100.000 arbeiders bij ondernemingskassen. Hetgeen beteekent 400.000 of 500.000 arbeidersverzekerden. Onder de Ziektewet zouden vallen 1.300.000 arbeiders en wanneer

men uniformeert en alle verzekerden brengt tot dezelfde categorie, zouden er 1.800.000 onder vallen.

Er is dus inderdaad nog een noodtoestand.

Worde de wettelijke ziekteverzekering spoedig ingevoerd.

---

[1]) De stukken op de „proeve" betrekking hebbende, zijn voor zoover ons bekend nooit gepubliceerd. Wij ontleenen een en ander aan mededeelingen over de proeve Posthuma-Kupers voorkomende in *De Sociale Verzekering* door J. v. d. Tempel en E. Boekman.

[2]) Praeadvies van Commissie XI uit den Hoogen Raad van Arbeid, over Vraagstukken betreffende de herziening der sociale verzekering. Bijlage I, p. 67.

[3]) Wij ontleenen de formuleering dezer bezwaren aan een artikel voorkomende in *De Nederlander* van 7 Jan. 1927. Het artikel vermeldt nog een vijfde bezwaar: „een plaats te vinden voor de talrijke goedwerkende ziekenkassen, opgericht door verschillende organisaties van werklieden en belangstellenden", hetwelk echter door ons niet als een bezwaar wordt gezien, daar deze kassen voor de uitvoering der wettelijke ziekteverzekering toch zoo goed als geen beteekenis kunnen hebben.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

VRAAG.

In een personeelsreglement komt o.m. de volgende bepaling voor:

„De gediplomeerde verplegers, die den leeftijd van 25 jaren hebben bereikt en minstens 6 jaren onafgebroken tot tevredenheid van het Bestuur als verpleger zijn werkzaam geweest op één of meer Stichtingen, waarvan tenminste 3 jaren als gediplomeerd, hebben het recht tot het Bestuur een verzoek te richten in het huwelijk te mogen treden. *Dit verzoek moet geschieden onder overlegging van een geneeskundig attest omtrent beiden. Aan dit verzoek zal kunnen worden voldaan, voorzoover de belangen der Stichting niet worden geschaad, terwijl daarbij ook bijzonder zal worden gelet op bekwaamheid, ijver en gedrag van hem, die het verzoek doet. Het aantal gehuwde verplegers zal niet meer mogen bedragen dan 40 pct of in Stichtingen met open afdeelingen niet meer dan 50 pct van het geheele aantal verplegers.*"

Ik zou het zeer op prijs stellen, wanneer in de rubriek: „Vraag en Antwoord" deze bepaling werd besproken, waarbij de kwestie van de geneeskundige keuring vóór het huwelijk, benevens de voorwaarden, welke gesteld worden, van Anti-revolutionair standpunt worden bezien. Daarbij meen ik ter uwer inlichting nog te mogen opmerken, dat een gediplomeerd verpleger bij ontslag uit een inrichting, geen plaats vindt in een ander ziekenhuis of krankzinnigengesticht. Ook daar is een opleiding, en heeft men dientengevolge geen behoefte aan gediplomeerde verplegers van elders.

ANTWOORD.

Strikt genomen, ligt het beantwoorden van een vraag als deze buiten de arbeidssfeer van een staatkundig orgaan; ze betreft immers een interne vereenigingsquaestie.

Daar echter het vraagstuk der huwelijksbeletselen een politieke zijde heeft — zulks, èn met het oog op de wetgeving, èn in zooverre de Overheid ten aanzien van het personeel in haar dienst bijzondere voorwaarden met betrekking tot het aangaan van een huwelijk stelt en ten deze ook toezicht kan houden op een particuliere vereeniging, die zij financieel steunt — is er aanleiding enkele opmerkingen omtrent dit onderwerp te maken.

* * *

Dat de Overheid de huwelijksvoltrekking aan zeker beperkende voorwaarden bindt, is, op zichzelf beschouwd, niets bijzonders. In de huwelijkswetgeving van elk beschaafd land, ook in onze huwelijkswetgeving, zijn dergelijke beperkende bepalingen te vinden. Men denke slechts aan den eisch van zekere leeftijdsgrenzen; aan het verbod van huwelijk tusschen bloed- en aanverwanten binnen zekeren verwantschapsgraad; aan de verplichte toestemming van ouders of voogden bij het aangaan van een huwelijk door personen beneden bepaalde leeftijdsgrens; aan den termijn, die de weduwe of gescheiden vrouw bij het aangaan van een nieuw huwelijk behoort in acht te nemen; aan het verbod van een derde huwelijk tusschen personen, wier huwelijk reeds tweemaal door echtscheiding is ontbonden e. d.

En dergelijke huwelijksbeletselen zou de wetgever kunnen verscherpen en aanvullen b.v. door verhooging van den leeftijdsgrens voor het sluiten van een huwelijk of door het opnemen van bepalingen, waarbij, uit het oogpunt van volkshygiëne, aan bepaalde personen het huwelijk verboden wordt.

Zoo werden reeds in eenige Amerikaansche Staten — b.v. Connecticut en Ohio — huwelijksverboden voor epileptici, krankzinnigen en idioten onder bedreiging met straf ingevoerd; in Michigan strekt zich het huwelijksverbod ook tot lijders aan geslachtsziekten en in 't bijzonder tot zware misdadigers uit; in den Staat Washington daarenboven nog tot dronkaards en personen met gevorderde longtuberculose, terwijl artikel 6 van de Zweedsche wet van 11 Juni 1920 huwelijkssluiting ontzegt aan lijders aan epilepsie of een besmettelijke geslachtsziekte, behoudens autorisatie van den koning.

* * *

Na laat de vraag, of uitbreiding der huwelijksbeletselen aanbeveling verdient zich uiteraard moeilijk in 't algemeen beantwoorden. Het hangt er maar van af, welke beletselen men op het oog heeft.

Wel echter valt in 't algemeen onderscheid te maken naar gelang de Overheid een nader voorschrift omtrent de huwelijkssluiting in hare wetgeving opneemt en dus voor al hare onderdanen bindend stelt, dan wel of de Overheid (of het bestuur van een vereeniging) het aangaan van een huwelijk slechts voor een bepaalde categorie van personen, die tot de Overheid (die vereeniging) in een speciale betrekking staan, bij instructie of reglement aan zekere bijzondere voorwaarden bindt.

Dat huwelijksbeletselen, die de Overheid in hare wetgeving formuleert,

in beteekenis verre overtreffen de bij instructie of reglement gestelde, springt in het oog. Wie tengevolge van bijzondere voorwaarden, aan zijn ambtelijke positie verbonden, niet trouwen mag, kan, ook al voldoet hij aan die voorwaarden niet, toch een wettig huwelijk aangaan, zij het dan ook, dat hij zich hierdoor bloot stelt aan ontslag of anderen disciplinairen maatregel. Doch de wettelijke huwelijksbeletselen maken huwelijksvoltrekking onmogelijk ten aanzien van elk onderdaan, tenzij aan de gestelde voorwaarden wordt voldaan, of — wat in de meeste gevallen overwegende moeilijkheden oplevert — door de belanghebbenden toevlucht gezocht wordt in een land, waar de huwelijkswetgeving minder streng is.

Vandaar dat tegen uitbreiding van de wettelijke huwelijkbeletselen meer bedenking bestaat dan tegen het opnemen van bijzondere voorwaarden in reglementen of ambtelijke instructies. En met name geldt die bedenking tegen het vastleggen van hygiënische en eugenetische voorwaarden in de wet, waarop door sommigen, ook hier te lande, wordt aangestuurd.[1])

* * *

Een dergelijke voorwaarde is ook die betreffende verplichte medische keuring voor het huwelijk. Men wenscht bij het propageeren van de verplichte keuring gewoonlijk niet zoo ver te gaan, dat aan afgekeurden van Overheidswege het trouwen verboden wordt. Reeds voldoende acht men het in de burgerlijke wetgeving de bepaling op te nemen, dat geen huwelijk voltrokken wordt, tenzij uit medisch attest blijkt, dat de aanstaande echtgenooten omtrent elkanders gezondheidstoestand zijn ingelicht. En op die wijze meent men dan echtelijke en maatschappelijke rampspoed, voortspruitende uit huwelijken van ziekelijke, soms zelfs aan geslachtsziekten of andere besmettelijke ziekten lijdende, personen te voorkomen.[2])

Het is mogelijk, dat een dergelijk voorschrift wel eens een onberaden huwelijk zal kunnen verhinderen. Maar voor het beoogde doel schijnt het ten eenenmale ontoereikend. Want — nog afgezien van het feit, dat aan een dergelijk gelegenheidsonderzoek uit medisch oogpunt niet al te veel waarde kan worden gehecht[3]) — wordt noch de huwelijkssluiting, noch het geslachtsverkeer buiten huwelijk er door belet.

Daarom zal het — gaat men eenmaal dezen weg op — bij het verplicht stellen van keuring voor het huwelijk, niet kunnen blijven. Een volgende stap zal moeten zijn een trouwverbod voor afgekeurden. En onder die afgekeurden behooren dan niet slechts gebracht te worden degenen, aan wie uit hoofde van lichamelijke ziekten of gebreken het echtelijk geluk moet worden ontzegd, doch ook zij, die wegens geestelijke minderwaardigheid en psychische afwijkingen voor huwelijk en voortplanting ongeschikt zijn.

Doch ook dan is men er niet. Want vooreerst ontstaan een groot aantal ziekten — ook geslachtsziekten — eerst tijdens het huwelijk; maar bovendien dreigt het gevaar, dat bij verbod van het wettig huwelijk voor daartoe geestelijk en lichamelijk ongeschikten de ontucht buiten huwelijk hand over hand zal toenemen en de volksgezondheid meer schade zal berokkenen dan ooit in den weg van het huwelijksleven zou mogelijk geweest zijn.

Zoo moet men wel, consequent voortredeneerend in de lijn van dit eenmaal gekozen uitgangspunt, komen tot maatregelen, die de moderne eugeniek zonder schroom aanprijst. Niet slechts wordt het neo-malthusianisme, ook als middel

tot rasverbetering, naar voren geschoven, doch men beveelt zelfs aan straffeloosheid voor het dooden van de ongeboren vrucht; een aanbeveling, die in 1920 door de Duitsche socialistische partijen als politieke eisch aan de Regeering werd voorgelegd.

En ook bij deze aanbevelingen blijft de „cultuur" niet staan. Met alle vrijmoedigheid drong men — bepaaldelijk in de naoorlogsjaren in Duitschland — aan op behandeling van het menschelijk geslacht gelijk dier en plant; op het toepassen van een scherpe selectie bij de voortplanting tot veredeling van het ras door asyleering of kunstmatig onvruchtbaar maken, ja zelfs door uitroeiing van geestelijk en lichamelijk minderwaardigen. In een artikel van Dr. Alphons Fischer in het „Handwörterbuch der Staatswissenschaften" werd voor Duitschland het program aldus kortelijk samengevat: „De wereldoorlog heeft ons zeer groote offers gekost aan mannen, niet slechts lichamelijk krachtig, maar ook met hooge karaktereigenschappen begaafd. Het zal ontzaggelijk moeilijk zijn, de daardoor ontstane leemten aan te vullen. Des te meer moet thans vermeden worden, dat lichamelijk en geestelijk minderwaardige of zelfs misdadige menschen zich sterk voortplanten en daardoor de gemiddelde Duitsche bevolking neerdrukken op een physisch en moreel laag peil". In het beruchte boekje: „Die Moral der Kraft" verschenen in 1920, formuleerde een andere Duitscher Ernst Mann een negental geboden, waarvan het achtste luidde: „Vernichtet alle Schwächlinge und Kränklinge". Vooraanstaande geleerden aarzelden niet het streven in deze richting met hun woord en autoriteit te steunen. In zijn geschrift „Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens" voerde de beroemde jurist en wijsgeer Karl Binding, in saamwerking met den medischen professor Alfred Hocke, in 1920 het pleit voor straffeloosheid der z.g. euthanasie (d. i. vermoording met zachte middelen) toegepast onder zekere voorwaarden op ongeneeslijk geestelijk en lichamelijk kranken. En zelfs van officiëele zijde werd medewerking geboden, toen in 1924 het Saksische Landesgesundheitsamt een wetontwerp betreffende het onvruchtbaarmaken van krankzinnigen, zwakzinnigen en beroepsmisdadigers aanvaardde en dit ontwerp voorzien van een voorwoord door de Saksische regeering aan het Rijkskabinet werd doorgezonden.

* * *

Men gevoelt bij dezen gang van zaken de materialistische tendenz van het streven der apostelen der moderne eugenetische wetenschap. Het is een eenzijdige verheerlijking van het stoffelijke en van de materieele middelen, die — bij doorvoering met Overheidsdwang — een hygiënischen heilstaat zullen brengen. Doch de grondoorzaak, de wortel, waaruit ook de lichamelijke ellende voortspruit, n.l. de zonde, wordt weggecijferd. Vandaar dat er voor geestelijke en zedelijke middelen tot stuiting van het kwaad in het program der eugenisten geen plaats is. Vandaar ook dat deze moderne wetenschap de menschheid niet vooruit doch achteruit brengt; niet de bronnen, waaruit het kwaad opwelt, zoekt dicht te stoppen, doch door vernietiging van de rechten en vrijheden der z.g. minderwaardigen de gevolgen der verkeerdheid verdoezelt en, door prikkeling van den hoogmoed en het zelfvertrouwen der meerbevoorrechten, oorzaak wordt van een nog driester optreden der geestelijke en zedelijke ontaarding. [4])

Ook de verplichte keuring vóór het huwelijk behoort tot het complex van hygiënische dwangmaatregelen, die een materialistische en rationalistische

politiek op gezag eener eenzijdige wetenschap aan de menschheid zou willen opleggen. En reeds uit dien hoofde is zij voor ons niet te aanvaarden.

Doch, ook indien men de keuring vóór het huwelijk zou willen beschouwen buiten verband met het streven naar rasverbetering, rijst er ernstige bedenking tegen.

Dat dit onderzoek weinig afdoende is, schijnt, naar wij reeds boven opmerkten, niet voor tegenspraak vatbaar. Doch het is ook volstrekt niet noodzakelijk of nuttig, dat dit onderzoek als regel plaats vindt. Wie in het huwelijk treedt, weet in den regel zeer wel, hoe het met zijn (of haar) eigen gezondheidstoestand en met de gezondheid van zijn (of haar) aanstaande gesteld is. En twijfelt men, dan zal, hetzij op eigen initiatief, hetzij op aandrang van de familieleden, medisch advies worden ingewonnen.

Er zijn echter gevallen (en deze gevallen worden door de propagandisten van de verplichte keuring vóór het huwelijk dankbaar uitgebuit) dat de een(e) echtgenoot(e) het slachtoffer wordt van onbekendheid met den gezondheidstoestand van de(n) andere(n), tengevolge van al of niet moedwillig stilzwijgen. En vooral met 't oog op deze gevallen wordt de verplichte keuring aanbevolen.

Of echter in dergelijke gevallen de keuring, die in den regel wel op het laatste oogenblik vóór de voltrekking van het huwelijk zal plaats hebben, nog de gevreesde gevolgen zal kunnen voorkomen, lijkt ons dubieus. Doch hoe dit ook zij, dergelijke gevallen behooren tot de abnormale en niet tot de normale en het gaat o.i. niet aan, om ter wille van deze abnormale verhoudingen aan de gansche bevolking een verplichting op te dringen, die niet alleen het eigen verantwoordelijkheidsgevoel schaadt, maar daarenboven het huwelijk in zijn hooge en geestelijke beteekenis krenkt en in het besef der bevolking neerhaalt tot een platvloersche quaestie van hygiëne en verbetering van het ras.

* * *

Waar echter de Overheid in hare verhouding tot een bepaalde groep van haar personeel nadere voorschriften stelt met betrekking tot het huwelijk, dient acht geslagen te worden op de omstandigheden van het geval.

Eischt zij b.v. hare bijzondere vergunning tot huwelijkssluiting, zooals ten aanzien van de marechaussée, dan kan hiervoor vaak een afdoend motief aangevoerd, b.v. het feit, dat aan gehuwden een hooger salaris moet worden toegekend of een speciale ambtswoning ter beschikking moet worden gesteld.

En een dergelijk bijzonder motief kan ook gelden ten aanzien van het verplegend personeel. Wordt keuring vóór het huwelijk voorgeschreven, dan kan de grond daarvoor liggen in de wenschelijkheid om de Stichting, waaraan de verpleger verbonden is, zooveel mogelijk te beschermen tegen den schadelijken invloed, die de gezondheidstoestand van de toekomstige echtgenoote, hetzij indirect door besmetting van den verpleger, hetzij rechtstreeks, doordat zij zelve op een of andere manier in dienst van de Stichting kan worden gesteld (b.v. bij plaatsing van het echtpaar aan het hoofd van een paviljoen), zou kunnen oefenen; terwijl de eisch van een dienstverband van eenige jaren o. i. rechtvaardiging vinden kan in verband met verhoogde salarieering van gehuwden of bijzondere woongelegenheid.

Overigens moge echter op den voorgrond worden gesteld, dat het huwelijk de normale staat des levens is; het ongetrouwd zijn daarentegen de abnormale;

terwijl, ook uit het oogpunt van zedelijkheid, van christelijke zijde terecht het huwelijk zooveel mogelijk bevorderd wordt.

Daarom is het van veel gewicht de huwelijksbeletselen, die in het belang van den dienst moeten worden gesteld, binnen zoo eng mogelijke proporties terug te brengen. En met dien eisch is o. i. niet in overeenstemming een regeling, waarbij het mannelijk verplegend personeel eerst in dienst van de Overheid of van een vereeniging tot gediplomeerde verplegers wordt opgeleid, doch na succesvolle opleiding — althans ten deele — op straffe van verlies van positie en dientengevolge ook verlies van de jaren, die als leertijd in verpleegdienst zijn doorgebracht, van een huwelijk wordt uitgesloten. Kunnen om financiëele redenen niet alle verplegers naar den maatstaf van gehuwden worden bezoldigd, of is om welke andere redenen ook beperking van het aantal gehuwde verplegers noodzakelijk, het zij zoo. Doch dan mag toch wel met beslistheid de eisch worden gesteld, dat die omstandigheid aan de belanghebbenden bij den aanvang van hun leertijd duidelijk wordt kenbaar gemaakt, opdat zij gelegenheid hebben zich tijdig omtrent hunne beroepskeuze nader te beraden.

---

[1]) Men leze de publicaties van de Vereeniging Comité ter bevordering van geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk, gevestigd te 's Gravenhage.

[2]) Het „Duitsche Gesetz über den Personenstand" van 11 Juni 1920 verplicht den ambtenaar van den burgerlijken stand bij ondertrouw een circulaire van het Reichsgesundheitsamt inzake de beteekenis van medisch advies vóór het huwelijk uit te reiken. Doch een merkbare uitwerking heeft het uitreiken dezer circulaire (volgens Dr. Fischers artikel over Rassehygiëne in het Handwörterbuch der Staatswissenschaften 4e Auflage VI p. 469) niet geoefend.

[3]) Men zie hierover het lezenswaardig opstel van den arts Dr G. Bakker, getiteld „Geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk van geneeskundig en christelijk-zedelijk standpunt beschouwd", gepubliceerd in *Stemmen des Tijds* van April en Mei 1924.

[4]) Wij vestigen in dit verband in 't bijzonder de aandacht op de deputatenrede van den heer H. Colijn getiteld: *Om de bewaring van het Pand,* Amsterdam 1926.

Voor nadere bijzonderheden over de moderne wetenschappelijke rasverbetering zie men het in 1921 verschenen werk van E. Baur, E. Fischer en F. Lenz: „Grundrisz der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene".

DE STAAT EN DE LANDBOUW

DOOR

PROF. DR. P. A. DIEPENHORST.

In geen tijd als in de van revolutionaire beweging overvolle periode na den wereldoorlog heeft de staat zoo diep ingegrepen in de agrarische bezits- en bedrijfsverhoudingen en daarmee in de ontwikkeling van den landbouw.

Eerst geven we een overzicht van de meest frappante Staatsbemoeiing in de landen van Europa, om de vraag te beantwoorden welke taak de Nederlandsche wetgever heeft te vervullen.

Ook vóór den oorlog was de agrarische wetgeving geen onbekende grootheid. Daar werd ingegrepen in de verhouding van eigenaar en pachter; het voorbeeld bij uitnemendheid van diep ingrijpende regeling is wel de Landwet van 1881 door *Gladstone* tot stand gebracht, waarin voor Ierland verwezenlijkt werd wat voor den bond van pachters, de Tenant's League, van verwoeden strijd geweest was. Om de drie *F's* was de kamp aangebonden: 1e. *four rent,* een billijke pacht van Overheidswege vast te stellen; 2e. *fixty of tenure,* vastheid van de pachtverhoudingen; 3e. *free sale,* de bevoegdheid van den pachter om zijn pachtrecht weer aan een ander te verkoopen.

Hoezeer *Gladstone* aanvankelijk ook tegenstribbelde, toch kwam het tot de indiening eener wet, die met betrekking tot de reeds bestaande pachten vaststelde, dat bij niet-overeenstemming van eigenaar en pachter beiden genoegen moeten nemen met de pacht, die door den rechter voor 15 jaren onveranderlijk wordt vastgesteld. Bovendien werd den pachter het recht tot continuatie en de bevoegdheid tot vervreemding onder zekere omstandigheden geschonken.

In Engeland ging men zoover niet, daar werd de pacht-wetgeving in 1888 ingezet met de *Agricultural Holdingsact,* welke de vergoeding van door den pachter aangebrachte verbeteringen vastlegde.

Voor radicale hervormingen hebben ze jaren lang gegolden maar hoe verbleekt alle radicale tint bij de wetgeving, die na den oorlog de pachtverhoudingen beheerschte!

Nog veel sterker spreekt dat verschil tusschen het agrarisch recht vóór en na den oorlog bij de maatregelen die op de grootte van bezit en bedrijf betrekking hebben! Ook op dit stuk liet Engeland zich niet onbetuigd: met de *Allotmentact* van 1887 werd een naar veler oordeel

bedenkelijke weg tot bevordering van het klein-grondgebruik betreden, doordien, door een gemakkelijker wijze van onteigening, losse stukken grond konden beschikbaar worden gesteld voor bearbeiding door werklieden, die ze konden bebouwen in den vrijen tijd, dien de loondienst laat. Met de *Smallholdingsact* van 1892 werd die weg nog verder betreden door boerenplaatsjes door onteigening in handen van kleine boeren te brengen. De *Allotment and Smallholdingsact* van 1907 vereenigde beide bepalingen in ééne wet, die door een samenstel van dwangplicht en dwangverkoop beter wist te doen slagen.

Ook in andere landen ontbrak het niet aan pogingen om de ernstige misbruiken van groot-grondbezit en groot-grondbedrijf weg te nemen. Enkele Duitsche staten waren reeds vroeg aangevangen met het stukslaan der domeingoederen; de meest forsche openbaring van dit streven is wel het *Ansiedlungsgesetz* van 1886 voor Polen en West-Pruisen, waarbij een bedrag van 100 millioen Mark werd gesteld voor de oprichting van zelfstandige kleine boerderijen.

Merkwaardig is ook de *Husmand-wet,* die van af 1899 in Denemarken met millioenen uit de staatskas de verbrokkeling van het groot grondbezit poogt te bevorderen.

De meest doortastende aanrandingen van het vrije beschikkingsrecht van den bodem, dateerend uit den tijd vóór den oorlog, zijn hiermee vermeld. Als baanbrekende nieuwigheden zijn ze geloofd of bestreden, maar wat kleiner indruk maken zij bij de omwenteling, die de wereldkrijg bracht.

Van Rusland spreken wij nu nog niet, maar ook in de andere landen is stof voorhanden om hier eene „Umwertung aller Werthe" te constateeren."

Specialiteiten als *August Skaltweit* en *Dr. Hermann Schullern—Schrattenhofen* ruimen in hun boeken over *Agrarpolitik* een paragraaf voor deze nieuwe wetgeving in, terwijl *Prof. Dr. Walter Schiff* in een apart geschrift van *Die groszen Agrarreformen seit dem Kriege* een overzichtelijk beeld ontwerpt.

Wel bevestigt de gang van zaken in de verschillende landen de waarheid der opmerking die *Skaltweit* plaatst, als hij zegt: „In de armoede van ideëen, welke de laatste revolutie over het algemeen kenmerkt, werd overal het grootgrondbezit tot onteigening gedwongen, zonder dat men zich vooraf had vergewist, of de vereischte middelen tot economisch gebruik en bezetting van het beschikbaar gekomen land voorhanden waren."

Het radicaalst traden op de nieuwe staten Estland en Letland. In het jaar 1919 werden de 1147 grootgrondbezittingen met meer dan 2 millioen Hectaren, uitmakend 58 % van de geheele oppervlakte, zonder eenige schadevergoeding tot eigendom van den staat Estland verklaard. De bosschen blijven in staatsexploitaties, een deel van het overige land werd aan de vroegere pachters gegeven, terwijl uit het resteerend deel nieuwe boerenhoeven geformeerd werden.

Dezelfde weg werd door Letland betreden; hier werden 1300 ridder-goederen met 3 millioen H.A. in 1920 zonder schadevergoeding door den staat geannexeerd; de oude eigenaars mochten niet meer dan 45 à 100 H.A. behouden.

Gematigder houding nam Finland aan, waar de landbouw slechts een ondergeschikte plaats bekleedt en ook het grootgrondbezit geen rol van beteekenis heeft. Hier werd aan de revolutionaire ontwikkeling der tijden de hand gereikt door in 1918 aan de pachters het recht te geven om hun plaats te koopen; meer dan de helft der pachters, ongeveer 70.000 bedragend, heeft van dit recht gebruik gemaakt.

De methode in andere Oost-Europeesche staten gevolgd is deze, dat het grootgrondbezit slechts voor een deel intact werd gelaten, en boven bepaalde grens de staat zich tegen gedeeltelijke vergoeding van het overschot meester maakte, om het in beslaggenomene in kleine boerderijen uit te geven.

Zoo geschiedde in *Hongarije,* waar de zeer radicale wetgeving van Karolyi en zijn communistische landgenooten, die allen grond staatseigendom verklaarde, niet werd uitgevoerd, maar plaats maakte voor de wet van 1920, welke onteigening van grootgrondbezit slechts mogelijk verklaart, waar dit te overheerschende plaats inneemt.

Als regel is zij beperkt tot die gemeenten, waar het meer dan een derde van de oppervlakte beslaat. Slechts zeer bescheiden uitvoering is aan deze wet gegeven.

Veel scherper werd de onteigening doorgezet in Tsjecho-Slovakije. Het feit dat de adellijke grondbezitters in conflict stonden met de tsjechische bevolking, maakte den aandrang tot uitvoering grooter. Slechts 150 H.A. landbouwgrond en 200 H.A. bodem in het algemeen werd den particulieren eigenaren gelaten; de rest werd, onder leiding van een ingesteld *Bodenamt,* geheel uit Tsjechen bestaande, tegen geringe vergoeding onteigend en in boerderijen van 6 tot 15 H.A. uitgegeven.

De grens van het bezit en de wijze van uitvoering is in de overige staten als in Roemenië, Griekenland, Bulgarije, Jugo-Slavië verschillend, maar het principieele uitgangspunt hetzelfde. Zoo kan dan ook *Schiff* constateeren, dat in 14 staten van Oost en Middel-Europa de verhoudingen door de verdeeling van het grootgrondbezit radicaal zijn gewijzigd.

* * *

Het zegt wat, dat op een vlakte van 58 millioen vierkante kilometers, tellend 258 millioen inwoners, het grootgrondbezit met of zonder schadevergoeding zoo goed als opgeheven is. Door de samenwerking van talrijke factoren is de strijd tegen het grootgrondbezit, gevoerd uit een exponent van kracht, die slechts voor een gering deel kan worden gewaardeerd.

Welke die factoren waren? Vele en velerlei: de landhonger prikkelde; democratische buitensporigheden dergenen, die gelijkheid in hun vaandel

schreven, werkten evenzeer mee als de misbruiken van een al te stroef werkend en zijn sociale roeping vergetend grootgrondbezit; nationale overwegingen riepen oppositie tegen de landmagnaten in het leven. In een fel bewogen tijd als de na-oorlogsperiode, toen de gemoederen voor radicale hervormingen meer vatbaar waren dan ooit en de onaantastbaarheid van den particulieren eigendom een idee was, die zeer geringen indruk maakte, vonden al die nieuwe denkbeelden gretig ingang. Met den naam socialisme dat complex van denkbeelden te betitelen, is even onjuist als het beweren dat het verdringen van het grootgrondbezit onvermengd zegenrijk werkte.

Een schrijver als *Schiff,* die geenszins antipathiek tegen het radicale gebeuren staat, moet erkennen, dat ernstig kwaad door die gewelddadige verdrijving van het grootgrondbezit gesticht is. Waar in ongebonden gelijkheidsdrang de verdeeling werd doorgezet, kwam eene percelleering van den bodem, die door den triomf van het onmachtige dwergbedrijf de productiviteit ernstig schaadde. Gebouwen, machines, kostbare installaties werden waardeloos en door gebrek aan bedrijfskapitaal en menigmaal door ontstentenis van genoegzame kennis en kunde kwam in verschillende staten een boeren-proletariaat, dat het verlangen naar vroegeren toestand verlevendigde.

Al werd gemeenlijk de revolutionaire beweging om politieke redenen door de socialistische partij gesteund, toch bleek al ras hoe weinig socialistisch de ommekeer in zijn wezen was en dat de nieuwe agrarische verhoudingen zelfs dwars tegen het socialistisch beginsel ingingen. De onmisbaarheid van een in grootte uiteenloopend particulier grondbezit werd door hetgeen op de land-revolutie volgde, niet geloochend maar bevestigd.

* * *

Zelfs in Rusland liep het op een krachtig huldebetoon aan het particulier grondbezit onder het Sovjet-bewind uit. Merkwaardig is de sociale historie van het Sovjet-regime, dat aanving met de erkenning van het gemeenschappelijk recht op den bodem en eindigde met een knieval voor het particulier bezit, dieper dan tot dusverre in Rusland gebruikelijk was.

Hoog werd van den communistischen toren geblazen bij het uitbreken der revolutie. Al spoedig na de omwenteling verscheen in October 1917 de ukase: „Het eigendom der grondbezitters op den bodem wordt terstond en zonder vergoeding opgeheven." In eene wet van 6 Februari werd nog nader uitgewerkt dit beginsel, dat in het eerste artikel opnieuw werd geformuleerd met deze woorden: „Alle eigendom van land, water en bosschen is voor eeuwig opgeheven." In het vruchtgebruik van het arbeidende volk ging de bodem over en door agrarische staatscommissies werd dit principe nader uitgewerkt en geregeld. Gelijk het eene goede communistische beweging betaamt, had de Russische revolutie niet slechts ten doel het grootgrondbezit te vernietigen, maar ook alle onderscheid binnen de boerenbevolking op te heffen.

Met geweld zocht men dit principe door te drijven, welks verwezenlijking afstuitte op den sterk ontwikkelden eigendomsdrang van de Russische boeren. Geringeloord werden de boeren; in de bebouwing waren zij niet vrij; over de opbrengst konden zij niet beschikken, maar tot afdracht van hun oogst werden zij verplicht. Boerenopstanden braken uit, in Ukraine, in het Wolga-gebied, ja waar niet al.

Terecht begreep Lenin zonder de boeren niets te vermogen. De N(ieuwe) E(conomische) P(olitiek), in 1922 met kracht ingeluid, bracht niet het minst het agrarisch leven in nieuwe banen. De agrarische politiek is wel de sterkste illustratie van de hoofdtendenz, die het groote werk doortrekt van *Simon Zagaski,* den karakteristieken titel dragend *„La renaissance du capitalisme dans la Russie des Soviets"*. (De wedergeboorte van het kapitalisme in Sovjet-Rusland).

Niets is van de luide geproclameerde nivelleering terecht gekomen; niets is overgebleven van het met zoo grooten ophef ingevoerde communaal bezit.

In Mei 1922 werd uitgevaardigd eene wet op „het genot van den grond door den arbeid", weldra door nieuwe ordonnanties gevolgd. Door die nieuwe wetgeving werden twee brandende vragen beantwoord: 1e. mogen nieuwe ongelijkheden in het grondbezit worden toegelaten of dient een absolute gelijkheid te worden gehandhaafd; 2e. moet worden vastgehouden aan het principe van uitsluitenden arbeid door den eigenaar of kan deze worden gemachtigd zich door loonarbeiders te doen bijstaan?

Het antwoord is niet twijfelachtig. Wel wordt in naam de eigendom van den staat gehandhaafd, maar een recht van *genot* wordt gegeven aan individuen, vereenigingen of coöperaties, dat met *feitelijk eigendom* gelijk staat. Ieder kreeg zoo veel in feitelijk genot, als hij op den dag van de uitvaardiging der wet, in Mei 1922 in bezit had.

Het grondbeginsel, dat het genot slechts berust bij dengene die het zelf, met familieleden bebouwt, lijdt uitzondering in twee belangrijke gevallen. Verpachting wordt volgens de artikelen 28 tot 38 toegelaten voor een termijn van niet langer dan 6 jaar; hetgeen gemotiveerd wordt met de reden, dat op die wijze verzwakte ondernemers zich van hun grondbezit kunnen ontdoen. Natuurlijk gaat daarmee eene versterking van de economische positie dergenen die pachten, gepaard.

Bovendien machtigen de artikelen 39 tot 41 om loonarbeid te benutten in alle gevallen, waarin de outillage van het bedrijf niet in den onmisbaren arbeid voorziet.

Aan dit alles wordt dan nog sterker individualistisch karakter gegeven door de beslissing, die het registreeren van het genot voorschrijft, waardoor men een titel ontvangt, die tot onbeperkte beschikking over den grond machtigt.

Frappant zijn de cijfers, die de economische ongelijkheid der boeren, de verschillende gradaties van hun bezit en bedrijf vastleggen. De staat kon niet de kapitalen verschaffen, voor de bedrijfsexploitatie onmisbaar;

daardoor moest de grond al meer worden overgelaten aan de oplevende actie van het vrije maatschappelijke leven. Verschillende boeren moesten door tegenslag het land prijsgeven, hun door de revolutie gegeven; met de toenemende proletariseering en onteigening van een deel der landbouwende bevolking gaat de versterking van een ander deel gepaard. De wisselende conjunctuur, die uiteenloopende gaven en ijver brengen noodzakelijk met zich een zeer onderscheiden positie van het particulier bezit, zonder hetwelk de ontplooiing en verheffing van den boerenstand niet mogelijk is.

De noodzakelijkheid van het particulier grondbezit, de noodzakelijkheid van verscheidenheid van bezit en bedrijf werd door de Russische revolutie op éclatante wijze bevestigd.

* * *

Wel zeer bescheiden steekt af bij dezen forschen greep, die de wetgever elders deed in de agrarische verhoudingen, het rustig handelen van de Nederlandsche overheid. Eigenlijk zijn geen wettelijke maatregelen aan te wijzen van een agrarische politiek, die onder den druk van het na-oorlogsgebeuren haar triomfen vierde.

Wel kwam de wet van 20 April 1918 tot verkrijging door landarbeiders van land met woning in eigendom of van los land in pacht. Echter is deze geen oorlogsproduct; door het oorlogsgebeuren werd haar uitvaardiging eer vertraagd dan bespoedigd. Immers reeds in de in 1909 uitgekomen Rapporten en Voorstellen betreffende den economischen toestand der landarbeiders van de Staatscommissie van 1906 bevindt zich een uitvoerig schema van wet, dat ten grondslag ligt aan het door Minister *Talma* ingediende en door Minister *Posthuma* verdedigde en tot stand gebrachte wetsontwerp.

Hierin wordt een complex van maatregelen voorgesteld om de landarbeiders en de landarbeiders alleen, als aanvulling van hun loondienst, het verkrijgen van grond gemakkelijk te maken. Op tweeërlei wijze kan dit geschieden: door het geven in *eigendom* van een *plaatsje,* land met eene daarop staande of te bouwen landarbeiderswoning of het verleenen in *pacht* van los land, zonder woning. De grond-zoekende landarbeider moet niet te jong en niet te oud van jaren wezen; niet jonger dan 25 en niet ouder dan 50 jaren.

Afgezien van enkele speciale uitzonderingen, mogen de kosten van het plaatsje niet meer dan *f* 4000 bedragen, terwijl de pachtprijs eene som van *f* 50 niet te boven mag gaan. De arbeider, die een plaatsje begeert, moet zekere gegoedheid bezitten en tot eene bijdrage van $^1/_{10}$ der kosten in staat zijn.

De wet kent de hoofdwerkzaamheid toe aan *Vereenigingen tot bevordering van het grondgebruik der landarbeiders* in den trant van de reeds vroeger in het leven geroepen vereenigingen in het belang der volkshuisvesting krachtens de Woningwet. Zoolang deze nog niet in

voldoende mate zijn opgericht, treden de gemeentebesturen als plaatsvervangers op. Heeft de arbeider een plaatsje noodig, dan wendt hij zich tot de vereeniging of het gemeentebestuur om crediet, dat hem bij inwilliging van zijn verzoek op gemakkelijke wijze verleend wordt. Tot credietverleening beperkt zich evenwel de taak dezer corporaties niet; zij trachten langs den gewonen contractueelen weg een plaatsje of los land voor den landarbeider te verkrijgen. Zelfs is in geval van groote behoefte, die niet op andere wijze kan worden bevredigd, een vereenvoudigde wijze van onteigening mogelijk.

Om de uitvoering der wet te bevorderen, verleent het Rijk rentegevende voorschotten aan de gemeentebesturen, die ze weer aan de vereenigingen kunnen geven. Voor een kapitale som, die niet ver beneden de 10 millioen gulden blijft, heeft het Rijk geleend.

Evenmin als in de *Landarbeiderswet* mag een oorlogsproduct worden gezien in de wet van 31 October 1924, houdende bepalingen omtrent de *ruilverkaveling,* die 1 December van hetzelfde jaar in werking trad. Reeds lang vóór den oorlog was bepleit en voorbereid eene regeling op de ruilverkaveling, die in andere landen tientallen jaren vroeger reeds wettelijk kracht bekwam.

Om aan het euvel van het verspreide en versnipperde bezit van landelijke eigendommen, door *Dr. Staring* in zijn *Huisboek voor den landman* als „een kanker in onzen landbouw" gehekeld, een eind te maken, is een campagne van vele jaren gevoerd. Verdienstelijk werk is hier geleverd door het *Koninklijk Nederlandsch Landbouwcomité,* uit welks kring in 1910 een ontwerp van wet met memorie van toelichting kwam, waarnaar de thans geldende wet is opgebouwd.

In dit ontwerp kwam de definitie voor, welke in de tegenwoordige wet wel niet is overgenomen, maar die toch haar opvatting omtrent het wezen van ruilverkaveling weergeeft. Die omschrijving luidt: „deze wet verstaat onder ruilverkaveling het ter bevordering van den landbouw naar een bepaald plan samenvoegen en vervolgens opnieuw indeelen van gronden, al dan niet gepaard gaande met het aanleggen of verleggen van wegen en waterloopen."

Vóór de uitvaardiging der wet nu moest deze heilzame regeling dikwijls achterwege blijven in streken, waar aan een meer economische verdeeling van den bodem en verbetering van het net van wegen en waterafvoeren dringende behoefte bestond. Immers vóór het tot stand brengen eener ruilverkaveling was de toestemming van *alle* belanghebbenden noodzakelijk en één enkele dwarsdrijver kon de uitnemendste plannen doen mislukken. Met die individueele ongebondenheid is het thans gedaan; de Ruilverkavelingswet maakt eene nieuwe ordening van het grondbezit ook mogelijk tegen den wil eener protesteerende minderheid.

Over de rechtsfiguur, hier geschapen, bestaat veel verschil van gevoelen. Tegenover de opvatting, dat hier geen onteigening aanwezig is, staat de meening o.a. door *Prof. Cohen* van Groningen ontwikkeld, die

in de *Economische Statistische Berichten* schreef: „De overheid verordent hier een maatregel, krachtens welken een perceel grond aan den eigenaar kan worden ontnomen om aan een ander in eigendom over te gaan. Deze maatregel vindt hierin zijn rechtvaardiging, dat bij de nieuwe indeeling de grond een productiever en dus met het algemeen belang meer strookende bestemming zal krijgen, dan bij den ouden toestand. De eigenaar wordt schadeloos gesteld in grond, zoo noodig aangevuld door geld. Alle elementen van onteigening ten algemeenen nutte zijn hier aanwezig."

Veel meer eenheid dan over dit juridisch geschilpunt bestaat over de economische waardeering van de ruilverkaveling, waarvan door de Directie van den Landbouw geen woord te veel gezegd wordt in deze schets van de nadeelen, die zij opheft, en de voordeelen, die zij biedt.

De nadeelen van het versnipperde bezit zijn vele; als enkele der meest op den voorgrond tredende dienen genoemd te worden:

1. *De verspreide ligging.* Zij brengt tijdverlies mede, telkens wanneer werkzaamheden op de landerijen verricht moeten worden.
2. *Geringe oppervlakte der verschillende perceelen.* Hierdoor moeten dikwijls grondverbeteringswerken achterwege worden gelaten, terwijl verder door de geringe oppervlakte meestal een onevenredig groote oppervlakte aan „onland" verloren gaat.
3. *Slechte ontwatering.* Afwateringsbelangen kunnen dikwijls niet afdoende behartigd worden, daar vaak de noodige waterlossingen gegraven moeten worden door gronden van derden, die niet van zins zijn om mede te werken.
4. *Ongunstige perceelvorm.* Zeer dikwijls treft men buitengewoon onregelmatige perceelgrenzen aan, die een bewerking met machines in sterke mate belemmeren.
5. *Gebrek aan wegen.* In vele gevallen zijn er voor het groote aantal perceelen niet voldoende uit- en overwegen. De toegang tot de perceelen loopt dan over den grond van anderen, waardoor deze in de vrije uitoefening van hun bedrijf worden belemmerd, wat vaak het ontstaan van geschillen tengevolge heeft.
6. *Grondverlies door een abnormaal hoog procent aan uitwegen.* Dit vindt men vooral bij lange, smalle perceelen, waarbij iedere eigenaar zijn eigen uitweg heeft, welke wordt afgenomen van het cultuurland. Terwijl voor goed ingedeelden grond zelden meer dan 3 % van de oppervlakte noodig is voor de toegangs- en uitwegen wordt bij dergelijke ondoelmatig ingedeelde gronden hiervoor meermalen tot 20 % van de oppervlakte ingenomen.
7. *Grensgeschillen.* Dat het aantal grensgeschillen groot moet zijn, is duidelijk, daar bij toeneming van het aantal grenslijnen de kans op het ontstaan van grensgeschillen ook toeneemt. Dit nadeel is minder denkbeeldig dan men misschien geneigd is aan te nemen. Meermalen is dit de oorzaak van ingewortelde veeten.

8. *Verkeerde toepassing van de cultuur.* Wanneer men b.v. een aantal kleine perceelen bezit, alle geschikt voor grasland, dan zal men om de groote kosten niet spoedig tot afheining overgaan. Het land moet dan steeds gehooid, of het vee „getuurd" worden. Het eerste is dikwijls nadeelig voor de productie, het tweede geeft tijd- en dus geldverlies.

9. *Verkeerde bestemming van den grond.* De ligging der perceelen ten opzichte van het bestaande bedrijf maakt zeer dikwijls noodig, dat aan de gronden een andere bestemming moet gegeven worden, dan waarvoor zij volgens hun samenstelling het meest geschikt zijn. Voor weiland uitermate geschikte perceelen worden vaak als bouwland geëxploiteerd en omgekeerd.

Als men nu bedenkt, dat al deze bezwaren en nadeelen door ruilverkaveling opgeheven kunnen worden, dan moet men wel doordrongen worden van de groote beteekenis daarvan.

Door ruilverkaveling verkrijgt men een belangrijk betere economische indeeling der bedrijven en wel om de volgende redenen:

1. Alle perceelen verkrijgen een doelmatigen vorm en voldoende afmeting voor de exploitatie; gunstiger ligging ten opzicht van goede wegen en waterloopen, waardoor de toegang naar het perceel en de afwatering afdoende zijn verzekerd.

2. Door samenvoeging van vele verspreid liggende perceelen tot één bedrijf behoorende, verkrijgt men een belangrijk snellere, betere en goedkoopere exploitatie, daar veel tijd kan worden bespaard.

3. Vorm, ligging en grootte der perceelen maken het mogelijk, dat zij bestemd kunnen worden voor die cultuur, waarvoor zich de grond het best leent.

4. Het stichten van nieuwe bedrijven wordt op de aaneengelegen eigendommen soms in de hand gewerkt.

5. De eigendomsgrenzen en rechten zijn nauwkeurig verzekerd.

6. Een en ander heeft tot gevolg, dat de grond in waarde stijgt.

Veel is in dit opzicht ons land verplicht aan de *Nederlandsche Heidemaatschappij,* die jaren lang een krachtige propaganda voor de ruilverkaveling gevoerd heeft en na de uitvaardiging der wet op populaire wijze in een vlugschrift deze duidelijke beantwoording gaf op de vraag: „Hoe komt een ruilverkaveling tot stand?"

Een ruilverkaveling wordt uitgevoerd, wanneer de meerderheid der rechthebbenden in een bepaald blok van perceelen, die te samen tevens meer dan de helft van de oppervlakte van het blok bezitten, voor ruilverkaveling stemmen.

Een ruilverkaveling moet aangevraagd worden; van hoogerhand kan ze nimmer worden opgelegd.

Bij ruilverkaveling moet worden zorggedragen, dat elke kavel op een openbaren land- of waterweg en zooveel mogelijk daaraan belendt, dat voor elken kavel zoo noodig en zoo mogelijk de gelegenheid tot behoorlijke afwatering bestaat.

Ieder, wiens onroerend goed in een ruilverkaveling is opgenomen en die als rechthebbende is erkend, heeft recht op het verkrijgen van eene waarde in kavels, welke tot het totaal der waarde van alle opgenomen onroerende goederen.

Van deze bepaling kan slechts worden afgeweken, indien zij de totstandkoming eener behoorlijke ruilverkaveling in den weg zou staan.

Verschil in waarde wordt in geld verrekend. Tegen den wil van den eigenaar mag dit verschil niet meer bedragen dan 5 ten honderd van de waarde van het onroerend goed, op het verkrijgen waarvan hij ingevolge het eerste lid recht heeft.

Hiermede wordt het volgende bedoeld:

Ruilverkaveling is gebaseerd op de waarde der gronden; deze worden daartoe geschat.

Stel, dat de totale waarde van alle gronden in een bepaald blok bedraagt *f* 100.000.—, terwijl de perceelen van A zijn geschat op totaal *f* 1000.—.

Voor den aanleg van wegen en waterloopen staan alle eigenaren gezamenlijk een zekere oppervlakte grond af, die een waarde vertegenwoordigt van b.v. *f* 5000.—. Er blijft dus aan kavels een totale waarde over van *f* 95.000.—. Hierin is A gerechtigd voor 1000/100000 × *f* 95.000 = *f* 950.—.

Nu is het niet steeds mogelijk om precies een waarde van *f* 950.— in grond uit te zetten op het terrein en daarom is bepaald, dat A genoegen moet nemen met een oppervlakte, waarvan de waarde is gelegen tusschen *f* 950.— — 5 % en *f* 950.— + 5 %, dus tusschen *f* 902.50 en *f* 992.50. Het verschil in waarde tusschen de „vordering" en het „toegedeelde", wordt dan met A in geld verrekend.

Voorzoover zulks met een behoorlijke ruilverkaveling vereenigbaar is, wordt aan ieder eigenaar onroerend goed toebedeeld van gelijke hoedanigheid en gebruiksbestemming als en bij voorkeur bestaande uit het onroerend goed, dat van hem in de ruilverkaveling is opgenomen.

Tegen den wil van den eigenaar mag van dezen regel niet dermate worden afgeweken, dat dientengevolge ingrijpende verandering in den aard van zijn bedrijf noodzakelijk wordt.

De eigendom van de openbare wegen en waterloopen met de daartoe behoorende kunstwerken in een blok, waarop ruilverkaveling is toegepast, behoort aan een door Gedeputeerde Staten aangewezen publiekrechtelijk lichaam.

De hypotheken gaan met behoud van haar rang over op de kavels of gedeelten van kavels, welke voor ieder derzelve worden aangewezen.

De hoofdleiding van alle ruilverkaveling over 't geheele land berust bij een Rijksorgaan, de *Centrale Commissie voor ruilverkaveling* te Arnhem.

Met de uitvoering van elke ruilverkaveling wordt belast een plaatselijke Commissie, bijgestaan door een landmeter van het kadaster en zoo noodig andere deskundigen.

* * *

De belangrijkste data en facta uit de ontwikkeling onzer jongste agrarische politiek zijn hiermee getrouwelijk verhaald. Kort was het verhaal; zullen wij om die kortheid en soberheid treuren? Is het niet een bedenkelijk verschijnsel dat de Nederlandsche Wetgever den landbouw veel minder tot voorwerp van zijn aanhoudende zorg maakte, dan zulks elders het geval was?

Niet weinigen zijn geneigd op die vraag een bevestigend bescheid te geven. Vooral bij de begrootingsdebatten van 1925 is in onze Staten-Generaal een principieel debat gevoerd over de verhouding van Staat en Landbouw, waarbij de teneur van de rede van vele agrarische specialiteiten was, dat hier een bedenkelijk deficit moest worden geconstateerd.

Nijvere rekenmeesters hadden zich opgemaakt om zekere vergelijkingen te trekken tusschen de bedragen op onze staatsbegrooting aan landbouw gegeven en de cijfers, welke op de staatsbegrootingen van andere landen voorkomen en dan maakt Nederland een poover figuur.

Terwijl Noorwegen 10½ %, Denemarken 7.33 % van het totaal der Staatsuitgaven voor landbouw boekt, is in Nederland nog niet 1 % te boeken; zelfs kwam, volgens een berekening van het *Nederlandsche Landbouwweekblad* van 4 October 1924, slechts 0.6 % der algemeene Staatsuitgaven ten faveure van den landbouw.

Wij achten de beteekenis van die beschrijving gering; allerlei onvergelijkbare grootheden, uiteenloopende boekingswijzen, posten voor den landbouw onder andere hoofden gebracht hier, posten voor andere doeleinden dan landbouw toch op landbouw gebracht daar, maken de vergelijking uitermate moeilijk.

Maar meer nog dan dit bezwaar klemt een ander, en wel dit. Bedenkelijk is een geest als tot uiting kwam in de redevoering van den voorzitter van een onzer landbouw maatschappijen, toen hij zeide: „Geen jaar demonstreerde duidelijker dan in 1924 hoe het platteland stiefkind der regeering is, slechts 1½ % van alle uitgaven worden besteed voor den landbouw."

Wij achten dit minder juist uitgedrukt. De graadmeter voor de belangstelling der regeering, veel minder de graadmeter voor de welvaart van den landbouw, is niet de wetgeving, is niet het begrootingscijfer van de landbouwbegrooting; veeleer moet het ideaal wezen een zoo sterk georganiseerd en opgewekt maatschappelijk leven, dat Staatshulp en Staatsregeling zich tot een minimum kunnen beperken. Op de kracht en de energie van het vrije maatschappelijk leven komt het in de allereerste plaats aan.

Daarom blijft in de geschiedenis van het kabinet Ruys de Beerenbrouck een van de hoogtepunten de snelle opruiming der verschillende crisisinstellingen, een opruiming, die ons verloste van den ramp, dat de gouvernementale voet zoo zwaar op het platteland drukt. Dit is en blijft de eer van het Kabinet, dat heeft ingeluid een nieuwere era, een politiek van vertrouwen instede van wantrouwen in den boerenstand.

Vooral in het landbouwbedrijf is kustmatige Overheidsinmenging van zoo groot nadeel.

Het telkens moeten worstelen met onvoorziene omstandigheden, het zich niet kunnen schikken naar schematisch te voren vastgestelde regeling, maken hier administratieve bepalingen, maken hier allerhande wettelijke reglementeeringen tot zulke te duchten machten. Daarom was zoo begrijpelijk het verzet tegen den zomertijd, als crisismaatregel te dragen, maar in normale tijden verwerpelijk.

Daarom ook zal in de toekomst als richtsnoer van leidende Regeeringspolitiek moeten worden aangemerkt dit beginsel: bij alle maatregelen heeft de Regeering zoo nauw mogelijk contact te oefenen met de organisaties en te zoeken zooveel mogelijk aan die organisaties over te dragen.

Een verblijdende ontwikkeling in het organisatieleven van den Nederlandschen landbouw is te constateeren. Heel sterk is de vooruitgang sinds de negentiger jaren der vorige eeuw, toen de eenige organisatie, het *Nederlandsche landbouwcomité,* met een subsidie van ƒ 12000.— moest worden gesteund.

Thans is wijd vertakt de gezonde organisatiegedachte, in meer dan een centrale bond ook in onzen *Christelijken Boeren- en Tuindersbond* belichaamd. De gezonde organisatiegedachte, omdat in vereenigingen, naar verschillende levensbeschouwingen gekleurd, samenbinding wordt gezocht en daardoor de energie ten hoogste wordt gespannen. Gezond ook, omdat, al richten de landbouworganisaties zich in naar eigen beginsel en levenswet, zij zich toch niet separatistisch in een hoek terug trekken, maar door onderlinge samenwerking de krachtsontplooiing zoo hoog mogelijk zoeken op te voeren.

Op gezette tijden, gemeenlijk eenmaal per maand, komen de dagelijksche besturen van onze centrale landbouwbonden, *Landbouwcomité, R.K. Boeren- en Tuindersbond, Christelijke Boeren- en Tuindersbond* bijeen en ze gaan na in hoeverre door gemeenschappelijke samenwerking het landbouwbelang kan worden gediend. Zoo heeft zich gevestigd een officieuze en spontane samenwerking, die, wanneer haar te eeniger tijd een officieel cachet wordt verleend, door de lessen van de practijk meer kans voor den juisten vorm biedt. Welnu, in het nauwste contact met deze organisaties zal de Regeering haar bemoeiingen hebben door te zetten en met dankbaarheid mag geconstateerd worden, dat over het algemeen de Regeering in dezen niet in gebreke is gebleven, en in landbouwkringen haar toenadering wordt gewaardeerd.

Dan ontwikkelt zich in het landbouwvereenigingsleven een proces, dat sterk de belangstelling der Regeering trekt en hebben moet. Allengs zijn verschillende bemoeiingen uit de Regeeringsbureaux overgegaan in den kring der organisaties. Zij, de organisaties, oefenen contrôle naar eigen regelen en behoeften en voor eigen kosten. De boter- en kaascontrôle is van een dergelijk optreden wel het meest gelukkige voorbeeld.

Ook de zorg voor het stamboek heeft zich in gelijke lijn bewogen en thans mag weer gewag worden gemaakt van een allerbelangrijkst instituut. Er is in de landbouworganisaties en in de kringen der belanghebbenden volkomen overeenstemming bereikt omtrent de oprichting van een *Nederlandsch Vleeschexportcontrôlestation.* De *R.K. Boeren- en Tuindersbond,* het *Nederlandsche landbouwcomité,* de *Christelijke Boeren- en Tuindersbond,* de *Bond van Nederlandsche vleeschexporteurs* en de *Vereeniging van Nederlandsche Baconzouters* hebben de handen ineengeslagen en zijn gekomen tot de oprichting van een dergelijk contrôlestation, waarin uiterdaad ook de Regeering haar vertegenwoordiger zal aanwijzen.

In dit opzicht opent zich een rijk perspectief. Er is nog veel, dat door de organisaties ter hand genomen en van de Regeering kan worden overgenomen. Wij denken hierbij aan de bestrijding van de veeziekte, aan de zorg voor het onderwijs, aan proefstations, voorlichting van menig landbouwbelang. Wanneer deze weg kan betreden worden zou dit den grootsten waarborg geven, dat er werd geschapen een waar agrarisch recht, een ware agrarische politiek, opkomende uit en rekening houdende met het landbouwleven en zich aansluitende aan zijn wezenlijke behoeften. Zeker zal daarbij de contrôle en de sanctionneering van de Overheid niet gemist kunnen worden; altijd zal de souvereiniteit van de Regeering deze souvereiniteit in eigen kring moeten overschaduwen, maar kostbare volkskracht zal toch bij het verder betreden van dezen weg ongetwijfeld worden ontwikkeld.

Voor een gedeelte is dit alles nog perspectief en ongetwijfeld zal bij het gelukkig welslagen van deze gedachte toch in den naasten tijd de Overheid leiding en steun hebben te geven. Zij zal dit hebben te doen, naar ons oordeel, vooral ten aanzien van drie punten, het pachtstelsel, uitbreiding van den cultuurgrond en het onderwijs.

Van verdere beschouwingen over het pachtstelsel mogen wij ons ontslagen achten, nu voor kort in een speciaal opstel in dit tijdschrift de aandacht werd ingeroepen.

Wij spreken dan allereerst over de uitzetting van den cultuurgrond. De beste wettelijke regeling, de meest verheven geestelijke gesteldheid, zal bij het pachtprobleem toch geen afdoende uitkomst brengen, want daardoor wordt niet opgeheven het kwaad, dat de grootste ontreddering bij de pachtverhoudingen brengt en de pacht dikwijls tot een abnormale hoogte opdrijft, n.l. tekort aan land en hoeven. De beteekenis van dit kwaad, van het schreiende gebrek aan grond, kan niet licht worden overschat. Het euvel van de abnormaal hooge pachten wordt daardoor bevorderd en nog een ander kwaad werd in de Februari aflevering van 1925 van het *Tijdschrift voor Economische Geografie* door den ingenieur *Tenge* terecht gesignaleerd. Tot nog toe mocht voor Nederland worden gewezen op een zeer soepele opklimming van onze verschillende be-

drijven. Bij ons geen almachtig overheerschend grootbedrijf, bij ons ook geen algemeen versplinterend kleinbedrijf, maar een gelukkige opklimming van klein-, midden- en grootbedrijf. Dit dreigt anders te worden. De jongste bedrijfstelling, in 1921 gehouden, laat zien, dat bedrijven beneden de 20 H.A. 88 % van het totaal uitmaken. De historische ontwikkelingsgang van 1888 tot 1921 doet zien, dat de kleinbedrijven schrikbarend toenemen ten koste van de grootbedrijven. De bedrijven boven 100 H.A. zij komen sporadisch voor, die van 50—100 H.A., zij nemen sterk af, maar wat vooral van beteekenis is en betreurenswaardig moet heeten, is het sterk verminderen van de bedrijven van 20—50 H.A.

Door het chronisch gebrek aan cultuurgronden dreigt de Nederlandsche bodem meer en meer te worden versnipperd. Het voorgaan van groot en middenbedrijf, die met hun betere techniek in menig opzicht een voorbeeld kunnen stellen, dreigt daardoor sterk teloor te gaan. Hierin ligt een vingerwijzing die ongetwijfeld ter harte zal moeten worden genomen bij de verkaveling van onze Zuiderzeegronden. Het is vooral een vingerwijzing, om de uitbreiding van de Nederlandsche cultuuroppervlakte te maken tot een programpunt van de eerste orde.

De Engelsche Premier Baldwin riep te zamen zijn landbouwconferentie en gaf den vertegenwoordigers als parool mede het woord: „van nu af is onze eerste zorg 1.000.000 acres bouw meer in Engeland". Zoo klinkend parool kan in ons land niet worden gegeven maar toch valt er ook in ons land veel te doen. Wij zijn niet blind voor het feit, dat hierover veel overdreven voorstellingen worden verbreid. Het heeft geen zin te beweren, gelijk beweerd is, dat slechts 75.6 % van den Nederlandschen bodem in cultuur is gebracht. Bij de niet in cultuur gebrachte 25 % zijn nog aanwezig onze dijken, wegen en vaarten, daarbij moeten ook geteld worden tal van hooge en droge zandgronden, die nimmer voor cultuur in aanmerking kunnen komen. Maar al rekenen wij daarmede ten volle, al nemen wij aan, dat de berekening die gemaakt is, dat 300.000 H.A. voor cultuur in aanmerking kunnen komen, niet geheel aan den voorzichtigen kant is, kan nog worden gezegd, dat aan den Nederlandschen bodem ontworsteld kunnen worden honderden en duizenden bunders, die aan de bebouwbare oppervlakte kunnen worden toegevoegd.

Ook emigratie naar vreemde landen, vooral naar Canada en Zuid-Afrika, kan men overwegen, en het kan zijn, dat ook in dit opzicht naar bestaansmogelijkheden voor de Nederlandsche burgers moet worden gezocht, maar vóór emigratie gaat ontginning, gaat verhooging van de cultuurkracht van den Nederlandschen bodem.

De Regeering heeft zich in dit opzicht niet afzijdig gehouden. De wet op de ruilverkaveling werd dankbaar gememoreerd. Dat de drooglegging van de Zuiderzee met krachtig en versneld tempo ter hand is genomen, kan tot vreugde stemmen. De financieele steun in den Peel geboden bij de ontginning, is niet zonder beteekenis, maar dat alles is op verre na niet genoeg. Van alle kanten moet hier de zaak worden

aangepakt, en het besef daarvan begint door te dringen. Het groote werk aan den Bieschbosch belooft de opname van 30 tot 40 groote boerderijen in ons voortbrengingsleven. Ook bestaat goede hoop dat de ontginningswerken nabij Drachten 400 H.A. in cultuur zullen brengen. Bij de ontginning van den Biesbosch werken Rijk, provincie en gemeente samen, in Friesland draagt het Rijk niet bij. Onze landsregeering zal goed doen om met ernst en onmiskenbaren aandrang de ontginning te steunen en zooveel mogelijk te systematiseeren. Forscher nog zal zij moeten aanpakken dan tot dusverre geschiedt. Zeker, er zijn in der jaren loop op de begrooting enkele tonnen uitgetrokken, maar wat beteekenen deze bedragen bij het groote werk dat hier moet worden volbracht?

Wij zouden aan de Regeering in overweging willen geven het denkbeeld om te vormen een fonds tot verbetering der bodemcultuur waaruit ruilverkavelingen, ontwateringen, ontginningen zouden worden bekostigd en waardoor systematisch met voorzichtigheid en met kracht het groote werk van verhooging van Nederlandsche cultuurkracht zou kunnen worden ter hand genomen.

Met voorzichtigheid, omdat wij volkomen beseffen de moeilijkheden, om te voorkomen dat ongeschikte krachten zich voor dezen arbeid geven, dat te veel verantwoordelijkheid op niet kapitaalkrachtige schouders wordt gelegd, maar ook met kracht, omdat zóó alleen de werkloosheid met kracht kan worden bestreden en de jongere generatie van onze land- en tuinbouwers voor het vaderlijk bedrijf kan worden behouden. Omdat zóó alleen kan worden gevoerd een gezonde imperialistische politiek voor een grooter Nederland, waarvoor niemand het: geen man en geen cent, in toepassing zou willen brengen.

De zaak van het landbouwonderwijs, de zaak van het christelijk landbouwonderwijs is nu meer dan ooit actueel. De ergste druk, die de uitzetting van ons christelijk landbouwonderwijs met lamheid sloeg, is geleden en bereids kreeg Minister *Kan* de goedkeuring der Tweede Kamer op zijn aanvraag om gelden, die voor eene aanzienlijke uitbreiding van het getal lagere landbouwscholen zullen worden benut. Zoo kan het geen verwondering baren dat thans centrale en plaatselijke landbouworganisaties zich terdege roeren over de vraag waar eene lagere landbouwschool zal worden gesticht. Vergaderingen en conferenties met de plaatselijke leiders worden druk gehouden en ook onze mannen zijn in de weer om voor het christelijk landbouwonderwijs de ruimte te scheppen, waarop het naar recht aanspraak kan maken.

De belangstelling voor deze aangelegenheid is ten volle verdiend. Het neutraliteitsprincipe, eens als het algenoegzaam beginsel op het terrein van het algemeen lager onderwijs verheerlijkt, raakte in hopeloos discrediet en werd vernietigd. Zooals daar de neutraliteitsleuze in haar verderfelijke strekking is uiteengerafeld, zoo mag ook aan deze, naar het oordeel van steeds breeder wordende christelijke kringen, op het gebied van

het landbouwonderwijs niet onbetwist het meesterschap worden gelaten.

Door de hitte van den hoofdstrijd werd onvoldoende aandacht geschonken aan enkele afgelegen posten en zoo werd eerst betrekkelijk laat de actie voor christelijk landbouwonderwijs aangevangen. Toen ze evenwel werd begonnen, zette onze *Christelijke Boeren- en Tuindersbond* met kracht door en dank zij vooral den niet genoeg te waardeeren steun van Minister van IJsselsteyn, kregen Haarlemmermeer en Hardenberg hun christelijke landbouwwinterscholen.

Thans zijn echter niet de winterscholen, maar de lagere landbouwscholen aan de orde. Het gaat hier om een betrekkelijk nieuw instituut, dat nog slechts een paar jaar toepassing vindt. De opsomming van de christelijke lagere landbouwscholen is spoedig gegeven.

Zeeuwsch-Vlaanderen is de eerste conterij waar het nieuwe type in de reeks van onderwijsinrichtingen werd opgenomen. Wel ging aan deze school te Axel vooraf die te Achterveld, maar deze laatste inrichting draagt een te afwijkend karakter, dan dat hierop als exempel kan worden gewezen.

Van Axel begon de victorie door de bemoeiingen van den *Christelijken Boeren- en Tuindersbond,* daarna volgde nog de school te Alphen aan den Rijn — toen kwam de harde bezuiniging en het was jaren gedaan met ons christelijk landbouwonderwijs. Pas in dit jaar kwam luttele uitbreiding: Metslawier, Kampen en Andel kregen hun christelijke lagere landbouwschool. Wel beschamend alzoo is de staat van zaken. In ons land met zijn bloeiend christelijk schoolwezen is de zaak van het landbouwonderwijs vrijwel overgelaten aan de voorstanders van de neutraliteitsgedachte. Twee landbouwwinterscholen en vijf lagere landbouwscholen, op christelijken grondslag gefundeerd — dat maakt heel onze bezitting uit. Geen wonder dat nu alle krachten worden ingespannen om de geleden schade in te halen.

Over de lagere landbouwschool gaat het nu vooral.

Het is niet ondienstig het wezen van dit instituut in enkele trekken te schetsen.

De lagere landbouwschool vormt een enkele schakel tusschen de landbouwwinterscholen en de landbouwwintercursussen.

De landbouwwinterscholen roepen voor minstens twee jaar de jongens van zestien jaar en daarboven gedurende een vijftal maanden dag aan dag naar de schoolbanken. De cursussen leggen slechts een enkelen avond een paar uur in de week gedurende de winterperiode beslag op de leerlingen.

Anders is het met de lagere landbouwschool. Zij wil dat de jongens gedurende vier à vijf jaar één of twee dagen in de week ter school komen. Het onderricht is dus meer intensief, gaat verder en dieper, houdt sterker den band met de leerlingen aan, dan zulks op den wintercursus mogelijk is.

Van de winterschool verschilt de lagere landbouwschool onder meer

hierin, dat de eerste in den winter de jongens geheel aan het bedrijf onttrekt; zij zijn leerling van de winterschool en hebben aan de behoorlijke vervulling van hun taak al hun krachten te wijden. Anders gaat het met de rijpere jeugd, die naar de lagere landbouwschool trekt. Zij leiden een hybridisch bestaan: een of twee dagen der week zitten zij op de schoolbanken, de andere dagen der week heeft geen schoolmeester iets over hen te zeggen: vrij en frank zwerven ze op weide en akker, met paard en wagen rond.

In dit instituut teekent zich af een compromis tusschen bedrijf en school, tusschen boer en schoolmeester.

Schoolmeester en boer — zij lijken schier onverzoenlijke machten.

Eeuwen lang is de landbouw empirisch, naar van geslacht tot geslacht overgeleverde ervaring beoefend. Ook hier ging het leven aan de wetenschap vooraf. Zelfs toen de landbouwwetenschap met beslissenden greep beslag legde op den landbouw, stuitte bij de boeren het aanvaarden en zich eigen maken van de vruchten der landbouwwetenschappen op weerstand.

De angst voor den schoolmeester zat er diep in. De vrees voor intellectueele overlading, voor schoolsche wijsheid, voor boekengeleerdheid wekte antipathie.

IJzeren regelmaat is den boer vreemd, de ongestadige natuurkrachten maken hem tot man van den dag, man van het oogenblik, die op ieder beslissend moment moet ingrijpen. Welnu, de bond tusschen den agrarischen vrijbuiter met zijn ontembaren vrijheidsdrang en den punctueelen schoolmeester moest worden gesloten, en is gesloten.

Bij het in het leven roepen van dit instituut rees de ernstige vraag of verzoening inderdaad mogelijk zou zijn. Immers één der gevaren, die de gezonde ontwikkeling van dit nieuwe type bedreigt is de kans dat de ongebreidelde vrijheidszin van den scholier, aan het schoolleven ontwend, zal opbotsen tegen de discipline der school. Groote tact en wijsheid wordt van den leider geëischt en met name moet van de ouders kunnen worden verwacht, dat zij den ernst van den schoolplicht niet zullen stellen beneden het gemak, dat zij op een gegeven moment kunnen hebben van den jongen die het paard kan halen, de koeien verbrugt of een vrachtje wegbrengt.

In de practijk is het overwinnen dier moeilijkheden mogelijk gebleken; de proef met de lagere landbouwscholen is geslaagd. Uitbreiding van dezen tak van onderwijs is gewenscht en in zijn zorg om voor het bijzonder onderwijs, dat hier regel zonder uitzondering kan wezen, gezonde en rechtvaardige ontwikkelingsvoorwaarden te scheppen, onthoude de staat aan het bijzonder christelijk landbouwonderwijs niet de plaats, waarop het naar recht aanspraak mag maken.

De vrije landbouw regel, de staatsbemoeiing slechts, in zoover noodzakelijk, aanvulling, blijve op het gansche agrarisch terrein zinrijk devies voor de verhouding van Staat en Landbouw.

DE VOORGESCHIEDENIS VAN HET EERSTE ANTIREVOLUTIONAIRE TIJDSCHRIFT

DOOR

DR. C. TAZELAAR.

In een der vele portefeuilles van het rijke, nog lang niet ontgonnen archief Groen van Prinsterer zijn onder de nummers 14—17 samengebracht onderscheiden stukken, die, blijkens de stof, waarover ze handelen, dateeren uit den tijd, toen Groen „bijkans tegen wil en dank uit het studeervertrek (werd) overgebracht in het middenpunt der practische politiek", den tijd van zijn werkzaamheid bij het kabinet des konings. Sommige van die stukken zijn stellig copieën, of ook wel concepten, van memoriën, die hij ambtshalve samenstellen moest; een enkel, breeder betoog, draagt de kenmerken van een verhandeling; maar er zijn ook eenige manuscripten bij, zonder opschriften en zonder datum-aanwijzing, die den indruk maken van voorstudies, in dien zin dan, dat Groen zijn gedachten over bepaalde onderwerpen op papier heeft gezet, ten einde zich te beter van die ideeën rekenschap te geven en ze, met eenig doel, te ordenen en te formuleeren.

De meeste van deze (voorzoover mij bekend is nog niet uitgegeven) stukken zijn belangrijk omdat ze allerlei gewichtige aangelegenheden van den tijd betreffen, maar vooral, wijl ze ons een duidelijk inzicht geven in Groens denkbeelden over de quaesties van den dag en vaak interessante inleidingen zijn op latere, breed uitgewerkte politieke geschriften.

Op één van deze stukken wil ik in dit artikel de aandacht vestigen, belangrijk, omdat het de beginphase is van wat we zouden kunnen noemen de voorgeschiedenis van het eerste antirevolutionaire tijdschrift. 't Is het manuscript, genummerd 17e, door Mr. T. de Vries in zijn „Bibliographie Groen van Prinsterer" betiteld: *Over de beteekenis en het belang van de periodieke drukpers* en gedateerd eind 1829. Het houdt verband met de beroeringen, die ter zake van de drukpersvrijheid heerschten en in het jaar 1829 tot een zaak van parlementaire actie werden. Willen we het dus in zijn strekking verstaan, dan moeten we ons allereerst in het verloop van die quaestie oriënteeren.

De vereeniging van Nederland en België, door de mogendheden gewild en op het Weener Congres doorgevoerd, had van meet aan in het Zuiden tegenstand gewekt. Tegen de wijze, waarop ze was tot stand gebracht, hadden de Belgen verschillende grieven, die aanstonds bij de stemming over de ontworpen grondwet tot oppositie leidden, eerst van de zijde der geestelijkheid, later ook van den kant der liberalen. Het verzet uitte zich in de pers (in bladen als „Le Vrai Libéral", „Le Flambeau", „Le

Spectateur", „l'Observateur" e.d.) zóó heftig, dat de Regeering, onder den invloed van Van Maanen, een wetsontwerp tot beteugeling van de drukpers aanhangig maakte. Wel wisten de Belgen, maar met geringe meerderheid, het voorstel alszoodanig te doen verwerpen, doch de Regeering voelde zich toch sterk genoeg, om door scherpe maatregelen de drukpersvrijheid aan banden te leggen en, op grond van die maatregelen, tot „drukpersvervolgingen" over te gaan (1818).

Bij het stelselmatig groeien der oppositie, in de twintiger jaren, werd de quaestie der drukpersvrijheid steeds ingrijpender. [1]) De Belgische pers, door de inperking van haar vrijheid meer dan ooit tot verzet geneigd, bleef den strijd voortzetten en de Regeering van haar kant handhaafde haar maatregelen door veroordeelingen en arresten. De actie om de vrijheid der pers werd een der zaken, die bij elk beding, van welken aard ook, aan de orde kwamen.

De moeilijkheid werd acuut, toen in 1828 de Unie tusschen Roomsch-Katholieken en Liberalen tot stand kwam. De Roomsche en de Liberale bladen, tevoren elkaars tegenstanders en daarom beurtelings soms aan de zijde der Regeering staande, vonden toen elkander en zetten gezamenlijk een nieuwe, heftige campagne op. De Regeering beantwoordde het geschrijf van den „Courier de la Meuse", den „Courier des Pays-Bas" e.d. weer met vervolgingen. Maar nu kreeg de zaak het karakter van een parlementaire quaestie, want een der Belgische afgevaardigden, de Brouckère, stelde haar in de Tweede Kamer aan de orde in een voorstel tot opheffing der gewraakte bepalingen. Het voorstel werd echter, dank zij de Noordelijke leden, verworpen (Nov. 1828). De Regeering, daardoor sterker geworden, keerde zich nu tegen een der hartstochtelijkste scribenten, den populairen en begaafden de Potter, dien ze veroordeelde tot gevangenisstraf. Doch de uitwerking van dit vonnis was geheel anders, dan ze had bedoeld: in Brussel laaide een formeel oproer op, dat door de leuze „Vive de Potter, à bas van Maanen" een zeer verontrustend karakter kreeg.

Om de opwinding te doen bedaren nam nu de Regeering haar toevlucht tot haar gewone, noodlottige politiek der halfslachtigheid: toegeven op zekere punten bij formeele handhaving van haar standpunt. Ze kwam (in December) nu zélf met een voorstel tot afschaffing van de bestaande persbepalingen, met de bedoeling, daarvoor andere in de plaats te stellen, die, ofschoon milder van vorm, haar toch het heft in handen lieten. Maar die toeleg mislukte. Want het ontwerp werd aangenomen, natuurlijk, doch, zooals Groen verdrietig zegt bij zijn beschrijving van deze historie, „eerst merkbaar verzacht, daarna, onder de discussie, door een nieuwe redactie ten eenen male krachteloos gemaakt". [2]) Thans, weer van tactiek veranderend, trachtte de Regeering langs een anderen weg haar positie te redden: op denzelfden dag, dat het gekortwiekte voorstel, „waarbij aan het onruststokend journalisme de teugel gevierd werd" [3]) kracht van wet verkreeg (16 Mei 1829), stichtte zij een regeeringsblad om het

oproerig geschrijf in de Belgische pers te bestrijden en de goede beginselen te propageeren. Maar ze beging daarbij een nieuwe fout, door de leiding van dat blad op te dragen aan Libry Bagnano, „een pamflettist van bedenkelijk gehalte", zooals Blok hem noemt, „die zich in 's Konings gunst had weten te dringen en de man scheen te zijn om de handige belgische pers door even handig en brutaal tegengif in bedwang te houden". [4]) Daarmee gaf ze aan het onrustvuur in 't Zuiden bedenkelijk voedsel. Tegen hem, „den losgelaten galeiboef", keerde zich thans de oppositioneele pers, „wier losbandigheid nu door een wettelijke verordening beschermd werd" en die „met een tot dusver ongekende heftigheid en voorbeeldelooze hatelijkheid voortging in het aanblazen van de revolutionaire vlam". [5])

De positie der Regeering werd door dit alles met den dag moeilijker en daartegenover werd haar houding steeds zwakker. Zij probeerde te verzoenen, waar krachtig optreden noodig was en gedroeg zich weifelend in de Tweede Kamer, waar de tegenstand vermeerderde.

Geen wonder, dat men in het Noorden ongerust begon te worden. 't Was duidelijk, dat de laveerende politiek van de Regeering zou moeten worden opgegeven, wilde zij de teugels van het bewind in handen houden. Alleen zij zelve scheen dat niet te zien. Van verschillende zijden werd in de Noordelijke pers op krachtiger houding aangedrongen, zelfs door liberale bladen als „De Arnhemsche Courant" en „De Noordstar". Men zag in, dat de komende zitting der Staten-Generaal beslissend ging worden voor het welzijn van den Staat en wekte de goedgezinden op, zich eendrachtiger om de Regeering te scharen.

Groen maakte deze ontwikkeling der gebeurtenissen van nabij mee. Zelfs was hij van de gevoerde perscampagne meer dan iemand anders wellicht op de hoogte! Want het was o.m. zijn taak als Referendaris aan het Kabinet des Konings (hij bekleedde die functie sinds 1827) kranten en periodieken te lezen en wat voor den Koning van beteekenis kon zijn, dezen, zoo noodig met toelichting, onder 't oog te brengen. [6]) Ambtshalve moest hij dus al het Belgische geschrijf lezen en zoo was hij volledig op de hoogte van de denkbeelden, die verkondigd werden, maar ook, kon hij de doorwerking daarvan zien onder den invloed eener opruiende periodieke drukpers. Daar hij ook de zittingen van de Staten-Generaal steeds moest bijwonen [7]), was hij bovendien getuige van de parlementaire oppositie der Belgen en van de slappe houding der Regeering tegenover hun felle actie.

Dat alles wekte in hem dezelfde onrust, die allerwege in het Noorden merkbaar werd [8]) en deed hem de behoefte gevoelen aan een middel, dat eenerzijds den verderfelijken invloed van de steeds driester wordende Belgische pers kon tegengaan, aan den anderen kant in 't Noorden opwekking tot meer doortastendheid zou zijn: een goed geredigeerd tijdschrift.

Al eerder had hij zijn gedachten laten gaan over de mogelijkheid om

tot de oprichting van een tijdschrift te komen. Maar daarbij waren zijn overwegingen van anderen aard; hij bedoelde toen een tijdschrift van algemeen cultureel karakter. [9]) Thans vatte hij het denkbeeld weer op, maar nu stond hem daarbij het bovenomschreven doel voor oogen en hij gaf aan die wenschen vorm in het stuk, dat we aan 't begin van dit artikel noemden.

Reeds om dit verband met de geschiedenis van den dag is het dus interessant den inhoud van dit manuscript te leeren kennen en voor het onderwerp, dat we wenschen te behandelen, is het een gewichtig document. Maar daarnaast is het van beteekenis, omdat het inzicht geeft in Groens denken. En dus is het, gezien het feit, dat deze periode de tijd is geweest, waarin hij, naar zijn eigen getuigenis „tot vastheid van beginselen geraakt" is, „en tot de zinspreuk: Tegen de Revolutie het Evangelie" [10]) een bijdrage tot onze kennis van de politieke bewustwording van den man, die straks de eminente leider wordt van hen, die tegen de revolutie-ideeën den strijd aanbinden.

* * *

Vrij omvangrijk en in de detailleering van sommige gedeelten uitvoerig, bovendien niet steeds een dóórloopend betoog en hier en daar in beknopte zinnen gesteld (aanwijzingen m.i. dat we met een concept of een voorstudie te doen hebben) is transscriptie van het stuk in het bestek van dit artikel niet wel doenlijk. Maar wel kunnen we een zoo getrouw mogelijk verslag van den inhoud geven, met behoud van de letterlijke bewoording in belangrijke passages.

De dagbladen en tijdschriften, aldus vangt Groen aan, zijn in onze dagen een veelvermogend middel geworden om invloed te krijgen op de Staatsaangelegenheden. Algemeen worden ze gelezen en daardoor kunnen ze gestadig inwerken op de gemoederen. Door de kracht van hun stijl en de wijze van uitdrukking zijn verschillende bladen zeer geschikte wapenen geworden in de handen van hen, die ze leiden. Daarbij komt nog, dat de meeste menschen weinig anders dan vlugschriften lezen, althans niet die werken, welker lezing meer inspanning zou vorderen, maar waarin men remedie zou kunnen vinden tegen de heerschende wanbegrippen.

Het hoofdgebrek onzer tijden is gebrek aan beginsel. Men verbeeldt zich ook nu nog, dat alles mag en kan in twijfel getrokken worden „en daardoor heeft men die rustpunten niet meer, zonder welke door iederen schok der denkbeelden, die anders nuttig had kunnen zijn, het evenwigt en de kalmte der ziel wordt verstoord; daardoor kan iedere leer zich een ingang banen in het toegankelijke en niet meer door eene in sommige zaken onwrikbare overtuiging verdedigde gemoed". Voorts heeft in de nieuwe Staatsregeling het volk een grooten invloed op den gang van het Bestuur, niet slechts door zijn vertegenwoordiging, maar vooral ook,

„omdat bij sommige Regeeringen een veel te groot gezag aan de publieke meening wordt toegekend". [11]) Zoo komt het, dat de dagbladen „tot een soort van mederegering" kunnen geraken: middellijk, door het volk van hun inzicht te doordringen, onmiddellijk, door zich als stem van het geheele volk te doen beschouwen. De dagbladen zijn dus een macht in den Staat geworden, „een redenaarsgestoelte, vanwaar men ieder oogenblik de licht verleidbare menigte tot het goede, maar vooral ook tot het kwade aansporen kan". Hieruit volgt, dat een vrije drukpers een zéker middel is om „de verderfelijke bedoelingen eener factie" te verwezenlijken. Zulk een factie behoeft niet eens de heerschappij over de drukpers in handen te hebben. Als ze maar niet wordt beteugeld, als ze maar rustig voort kan gaan, dan groeit het getal van haar aanhangers regelmatig en „eindelijk zal ze over de blinde drift van een groot deel der bevolking kunnen beschikken naar willekeur".

Dat dit zoo is, kan men „op treurige wijze" zien in het Rijk der Nederlanden. De factie, te onrechte oppositie genoemd, „welker aanhangers uit verschillende inzichten streven naar hetzelfde doel: verkleining van 's Konings gezag" is al zeer ver gevorderd, juist door de dagbladen. Want die hebben „wezenlijke heerschappij uitgeoefend op de Staten-Generaal, de verkiezingen bestuurd, mistrouwen gezaaid, het Gouvernement, waar strengheid werd geëischt, tot beklagelijke toegeeflijkheid overgehaald".

Meer dan noodig zou het daarom geweest zijn, de losbandigheid der pers door goede strafbepalingen tegen te gaan. Maar inplaats daarvan is een wet gekomen, „onder welke dagelijksche oproerprediking geoorloofd is". [12]) Als deze niet door een andere wordt vervangen, die de rechten der Maatschappij beter handhaaft, „dan gaat Nederland een tijd van onrust, tweespalt, burgeroorlog en omkeering tegemoet. Want zoodra men aandriften onbelemmerd den loop laat, wordt het onmogelijk, die misstap te herstellen, gezag te behouden en den staat voor de noodlottige werking van zelfzucht en kwaadwilligheid te bewaren".

Het Rijk bevindt zich dus in een gevaarlijken toestand. De Regeering zal niet meer in staat zijn het vaderland te behoeden, als niet het welgezinde deel van de Natie krachtige medewerking verleent. Daarom is het „plicht van iederen welmeenende openlijk voor zijn gevoelens uit te komen en een taal te laten hooren, die de rustverstoorders verschrikt en het Bestuur bemoedigt". Als de slechten niet tot zwijgen te brengen zijn, moeten de weldenkenden zich ook laten hooren: de kracht der oproerige bladen moet door „welgezinde journalen" worden tegengewerkt.

Er is noodig een blad, „dat met vaderlandslievende bedoelingen wordt uitgegeven" en vóór alles moet het doel zijn „het beschaafde publiek voor te lichten omtrent zijn groote en ware belangen". Ieder, die er in schrijft, moet zich regelen naar de behoeften van zijn lezers: verstaanbaar zijn voor allen is de eerste eisch voor een blad, dat invloed oefenen wil. Men verloope zich niet in afgetrokken bespiegelingen of ingewikkelde

redeneeringen, want die boeien de aandacht niet. De toon dient, al naar het onderwerp meebrengt, beurtelings ernstig en geestig, maar altijd levendig en onderhoudend te zijn. Bovenal moet uit een geschrift voor beschaafde lezers geweerd worden alles, wat zweemt naar onbescheidenheid.

De „gedurige toetsing van al het merkwaardige aan de echte beginsels", dat behoort de werkzaamheid te zijn van een blad, dat een gunstige werking op de Natie hebben zal. Daarom wordt de inhoud ook „altijd bepaald door de meerdere of mindere betrekking van wat gebeurt tot de verdediging der beginselen". Maar de strekking blijve onveranderlijk dezelfde. Schier oneindig is de verscheidenheid van meeningen over eenzelfde zaak en de beoordeeling der dingen is daardoor vaak zeer uiteenloopend. Een blad moet daarom een eigen, goed gefundeerde houding hebben, want als die ontbreekt is het een karakterloos mensch gelijk, die wel eens goede meeningen heeft, maar den eenen dag anders spreekt dan den anderen.

De beginselen nu voor een echt Nederlandsch blad „die nooit verloochend mogen worden en in de verscheidenheid van inzichten heilzame eenheid kunnen brengen" hebben alle betrekking op staat, godsdienst en nationaliteit.

Op den Staat, want het Rijk is een constitutioneele monarchie, waar een eenhoofdig gezag klem moet houden en de waarborgen der individueele vrijheid gehandhaafd dienen te worden;

op den godsdienst, want de christelijke religie, die steunsel is van den Staat, moet worden verdedigd (daarbij is het noodig alle onverdraagzaamheid te vermijden);

op de nationaliteit, want de Natie moet, om kracht te geven aan den Staat, haar „eigendommelijkheid" behouden.

Elk die Troon, Kerk en Vaderland eerbiedigt moet deze beginselen erkennen, hoeveel hij in détailopvatting ook met een ander moge verschillen. Want deze beginselen vormen den eenigen band van vereeniging.

Voor de redactie van een leidend blad wordt, naast de aanvaarding van deze hoofdzaak, echter nog meer gevraagd. Ze moet over kunde, doorzicht en schranderheid beschikken en een zeker plan van verdediging hebben, dat op den aanval is berekend. Als het b.v. de doorgaande strekking van het Bestuur bleek te zijn, zich boven de grondwet te verheffen, dan zouden vertoogen over de noodzaak van uitbreiding der vorstelijke macht ongepast zijn. Maar omgekeerd, als het de toeleg is, het vorstelijk gezag aan het volk te onderwerpen, is het de tijd niet, om fouten van het Bestuur op te rakelen. En nog minder past het, van de zwakheid der Regeering misbruik te maken om haar iets te ontrukken. Als het evenwicht in het Vaderland is verbroken is het eisch de Regeering te steunen en moet dus een goed geredigeerd blad gereed zijn, zich tegen heerschende aanmatiging te verzetten. [13])

Verder dient een redactie op de hoogte te zijn van alles wat belangrijk

is. Bijzondere zorg b.v. vraagt datgene, wat de inwendige gesteldheid van het Rijk betreft en voorzoover buitenlandsche verhoudingen zich daarin reflecteeren, moeten die grondig worden behandeld. Dat vordert kennis van het publiek recht in 't algemeen en van onze staatsregeling in 't bijzonder.

Dan — nog altijd is Groen aan 't opsommen van wat hij voor een Redactie noodig acht — zijn er tal van dwalingen te weerleggen en ook die moeilijke, maar loonende taak is voor een goed blad weggelegd. Allerlei stellingen b.v., overeenkomende met die, welke de Fransche Revolutie hebben veroorzaakt, zijn in journalen, boeken, en ook in Tweede-Kamer-redevoeringen gepredikt en, door de weinige tegenspraak, is die propaganda steeds stoutmoediger gevoerd. Een blad, zoo het had bestaan, „dat zich voorgesteld had iedere valsche voorstelling van de grondslagen van het staatsrecht in haar bedriegelijkheid te doen zien" had goede diensten kunnen bewijzen. Zoo er thans zulk een blad kwam, lag daarin aanstonds voor de Redactie een belangrijk arbeidsmogelijkheid. En dan zal tenslotte ook aan Letteren en Wetenschap de aandacht moeten worden gewijd.[14]) Want ook deze staan tot de Nederlandsche belangen in zeer nauwe betrekking. Oppervlakkige kundigheid is tegenwoordig een groot kwaad, omdat ze voedsel geeft aan verwaandheid en het verkrijgen van grondige kennis in den weg staat. „Nu onkundigen beslissen over datgene, waartoe uitgebreide kundigheden worden vereischt, is het van dubbel belang, dat er eenige omgang is van het algemeen, met de geleerde wereld, zoodat deze wederom den invloed herneme, die haar toekomt. Die onderlinge gemeenschap bestaat nu niet, vandaar dat werken, voor het algemeen welzijn van veel nut, slechts in den kring der geleerden bekend zijn". Zoo het werk van Van Heusde over den aard en de strekking van het Hooger Onderwijs. Elke pagina van dat boek bevat lessen en wenken bij de ontworpen wijziging der Academische Reglementen van groot belang.[15]) Hoe weinigen van hen die over deze zaak in de Staten Generaal moeten beslisen, zullen dit boek kennen. Velen lezen alleen brochures, anderen interesseeren zich alleen voor de uitkomsten van het geding. En nu moesten de belangrijke denkbeelden van zoo'n boek beschikbaar zijn voor hen, die deze resultaten begeeren te kennen. „Dan zou de aanprijzing van eeuwenoude beginsels en velerlei andere gewichtige onderwerpen vrij wat meer uitwerking hebben op de beraadslaging, dan men nu kan verwachten". Een goed blad zal hier dus in een leemte voorzien.

Of het boek van Ancillon, onlangs ter bevrediging van de uitersten uitgegeven.[16]) Dat werk wordt weinig gekend en toch staat er heel veel in, dat voor deze tijden van groot belang is: over de wetgeving, de waarde der publieke meening, de drukpersvrijheid, de beteekenis van een constitutioneele staatsregeling, 't gevaarlijke van het voortdurend streven naar een vergelijk tusschen de uitersten, de oorzaken en de aanleiding der Fransche Revolutie, alles uit nieuwe oogpunten bezien. De mededeeling

van den inhoud van zoodanig werk, beknopt maar duidelijk, in een algemeen gelezen blad, zou vele dwalingen doen zien, die een onverdiend gezag hebben. [17])

Er is alzoo velerlei stof, die de aandacht verdient. Over dat alles zal een Redactie, mits goed op de hoogte, nuttige inlichting kunnen verschaffen en wanbegrip kunnen wegnemen.

De toon van behandeling is daarbij een factor van veel beteekenis. Die mag niet meesterachtig, ruw „bitsch" of beleedigend zijn. Maar al te dikwijls heeft men in een dergelijk „verachtelijk middel" zijn kracht gezocht, doch „waar het om blijvende indruk en redelijke overtuiging gaat, daar doet deze gewone kunstgreep van oppervlakkige kennis het doel missen". Aan den anderen kant moet hij ook niet zacht en zoet zijn, want dan bereikt men al evenmin wat men wenscht. Verkeerde meeningen bezwijken slechts dan, wanneer ze krachtig worden aangetast. De toon moet „doordringend" wezen, „wel van bedaardheid, niet van schroomvalligheid getuigen; vijandschap tegen onwaarheid, maar vergevensgezindheid jegens dwaling moet overal blijken".

Daaruit volgt niet, dat men zich bezighouden moet met zaken zonder personen te noemen. Zulk een scheiding is vaak niet makkelijk, maar baat toch ook niet, omdat men steeds de zaken in verband brengt met de personen, die daarin een rol spelen. Bovendien, er is geen reden, waarom men in een eerlijken strijd over namen zou zwijgen. Eer geldt het omgekeerde. Want als men alleen maar doelt op een persoon kan men den ongewenschten indruk maken van zijdelings te willen raken en een zijdelingsch verwijt treft altijd dieper dan een openbare aanval. Maar wel moet gebannen worden alles wat naar hatelijkheid zweemt, d. w. z. men mag nooit spreken over huiselijke of intieme aangelegenheden; want berispen mag nimmer grieven worden.

Is dus voor iemand een bestraffing noodzakelijk of wordt die door het algemeen belang geeischt, dan mag beleefdheid er niet van terughouden. Blijvende eenheid kan slechts op waarachtigheid gegrond zijn; toegeeflijkheid is niet anders dan voorbereiding voor nog hachelijker strijd. De dwalenden moeten vermaand en de kwaadwilligen ontmaskerd en dat is alleen mogelijk, wanneer men hen persoonlijk aanspreekt. Wellicht zou een ernstige en scherpzinnige waarschuwing op menigeen, die een verkeerden kant uitging, een verbeterenden invloed hebben gehad. Men denke b.v. aan den Hr de Br. [18]) en zijn berucht voorstel. Waarom zou men van hem niet veronderstellen, dat hij te goeder trouw was en meende in het belang van de natie te handelen? „Als men hem nu, inplaats van altijd zijn talenten te prijzen en daardoor zelftevredenheid bij hem te wekken, eens het roekelooze en misdadige onder 't oog had gebracht van een voorstel, dat het Koninklijk gezag moest ondermijnen en overal wantrouwen tengevolge zou hebben, zou 't dan onmogelijk geweest zijn, hem tot inkeer te brengen, te meer nog, daar zijn redevoeringen en artikelen duidelijk bewijzen, dat zijn meeningen nog niet in beginselen zijn over-

gegaan? Bovendien, als hij zelf niet had geluisterd, zouden misschien anderen ervan teruggehouden zijn, zijn voorbeeld te volgen". En wat het „ontmaskeren van een kwaadwillige" betreft, denke men aan den Heer de St.[19]) „Als hij zich gebeterd had, waartoe zou het dienen, zijn vroegeren loopbaan op te halen? Maar nu hij dezelfde slaafsche onderwerping, waarmede hij tevoren een overweldiger diende, wederom aan de bovendrijvende macht vertoont, nu hij van anderen een vlekkeloos verleden verlangt en zichzelf ter ondermijning van de maatschappelijke rust belangeloos verdediger der volksvrijheid wil doen beschouwen, nu is het niet uit wraakzucht, maar uit plicht in het belang van het vaderland noodig, die vroegere gedragingen in herinnering te brengen en daardoor te doen zien, wat voor vrijheid het is, die door zulk een vrijheidsminnaar aangeprezen wordt".

Zulke voorbeelden, die de methode aanwijzen, welke gevolgd moet, toonen tegelijk hoe noodig een blad is, dat zich stelt aan de zijde van het Gouvernement. Eigenlijk is een regeeringsblad in den nieuwen constitutioneelen staatsvorm een behoefte geworden en dat „vooral als de vrijheid van drukpers tot ongebondenheid overgeslagen is en de publieke meening niet door echte verlichting tegen verderfelijke stellingen wordt bevestigd". Sommigen intusschen keuren een verdediging van het regeeringsbeleid van gouvernementswege af;[20]) zij achten dat strijdig met de vrijheid, die men aan de publieke meening moet laten. Dit idee echter is geheel gelijk aan het denkbeeld, de Regeering weerloos aan haar aanvallers over te geven. Anderen oordeelen, dat het niet eervol is, zich aan de verdediging van het Gouvernement te wijden. Dat kan waar zijn, als de Regeering een handelwijs volgt, die onwaardig is. Maar „over 't algemeen is de strekking van het Bestuur prijzenswaard en verdient het de hoogachting en de waardeering der ingezetenen". En dan is het „een benijdenswaardige roeping", voor haar in het krijt te treden. Zulke argumenten pleiten dus niet tegen de wenschelijkheid van een regeeringsblad. Maar ze leeren toch wel, dat het schrijven in zulk een blad met omzichtigheid moet geschieden. Zoo moet niet alles worden weerlegd, noch ook alles verdedigd: want het kan zijn dat men niet een in allen deele afdoende weerlegging geven kán en dan doet half werk schade, en ook zijn er besluiten, welker gronden niet openbaar gemaakt kunnen worden en dan is het ook niet mogelijk, ze te verdedigen. Alles dient vermeden, waaruit verkeerde conclusies getrokken zouden kunnen worden en ook mag nimmer iets worden aangeprezen of bepleit, dat het Gouvernement zelf niet voor zijn rekening neemt. Want het doel van zoo'n blad is niet het Bestuur te rechtvaardigen, maar 't gaat er om, het te verdedigen tegen onbesuisde aanvallen; juiste aanwijzingen te geven betreffende belangrijke zaken, die de menschen nooit zoo juist kunnen te weten komen als ze niet worden voorgelicht; te herinneren aan de beginselen van staatkunde, die de Regeering leiden.

Wat betreft de onderteekening der stukken, er kunnen redenen zijn,

dat men de anonimiteit verkiest boven het bekend maken van zijn naam. Men kan b.v. uit prijzenswaardige zedigheid zijn naam weglaten, als men zich te jong acht om openlijk op den voorgrond te komen of genoegzame vastheid van gedachten te bezitten. Ook is het mogelijk, dat men zich om ambt of betrekking schuil houden moet, of dat onderteekening van een artikel vooroordeel zou doen ontstaan. Dan is anonimiteit „deels prijzenswaard, deels niet te berispen". Maar naamloosheid is laag, als ze dienen moet om persoonlijke hatelijkheden te bedekken. [21])

Wie kunnen nu in een dergelijk blad schrijven? Allen, die er bekwaamheid en neiging toe gevoelen. Ook ambtenaren. Het is een vooroordeel, dat dezen niet over staatszaken in eenig openbaar orgaan zich mogen uitspreken. Zeker, eigenbelang kán hen drijven tot het vleien der Regeering, maar in die fout kan een ambteloos man evengoed vervallen. Een ambtenaar kán hem toevertrouwde geheimen schenden, ook dat is waar, doch dan begaat hij een misdrijf en is strafwaardig en zulk een misbruik is toch niet een argument tegen hen, die betrouwbaar zijn. De vraag is dan ook een andere, n.l. of een ambtenaar, schrijvend over politieke zaken, zóó zijn zelfstandigheid verliezen zou, dat hij zich òf met alle handelingen der Regeering zonder meer zou vereenigen, òf naamloos een regeeringsmaatregel afkeuren. En die vraag nu moet ontkennend beantwoord worden. Als de verhouding van een ambtenaar tot de Regeering zóó is, dat één van deze beide kansen bestaat, deugt hij als ambtenaar niet en moet ontslag vragen of krijgen.

Men zegt ook, dat een ambtenaar nooit de belangen van het Gouvernement, dat hij dient, uit het oog mag verliezen. Afgedacht nu van het feit, dat het gouvernement veelal meer verplichting heeft aan zijn ambtenaar dan omgekeerd, „zoo hij een man is van karakter, die zelf denkt en zijn denkbeelden van heilzamen invloed gelooft, zal geen eer of voordeel hem tegen het verlies van zijn zelfstandigheid opwegen. Ook is het vrijwel ondenkbaar, dat een ambtenaar jegens het Gouvernement zoo vijandig gezind is, dat, terwijl hij in een nauwe betrekking er mee staat, hij het zoodanig aanvallen zal, dat het oogmerk van benadeelen duidelijk wordt". Zulk een zou als ambtenaar niet te handhaven zijn. Een ambtenaar kan best welgezind zijn en toch verlangen het Gouvernement te wijzen op naar zijn meening verkeerde inzichten. „Zal hij dan moeten zwijgen, om niet voor verrader uitgemaakt te worden? En, omgekeerd, kan hij niet het Gouvernement tegen onbetamelijke berisping beschermen, zonder een vleier te zijn? Is niet juist zijn betrekking een drangreden, om zich de belangen van het Gouvernement aan te trekken? En als de strekking van wat hij schrijft de zucht toont, om aan het wezenlijk belang van het Bestuur bevorderlijk te zijn, is hij dan minder verdienstelijk, dan ieder ander, die met vrijmoedigheid en ernst op Natie en Overheid tracht in te werken?"

Nog een andere reden, zoo meent men, noopt den ambtenaar tot zwijgen. Hij kan zich n.l. door zijn schrijven bloot geven en, zoo dan zijn

inzicht straks veranderen mocht, hebben de tegenstanders ongewenschte wapenen in de hand. Vooreerst kan hiertegen ingebracht worden, dat anonimiteit hier een gewenschte en raadzame zekerheid biedt, voor 't geval dat op zulk een verandering van inzicht kans bestaat. Maar bovendien bij een ambtenaar, die beginselen heeft, behoeft men voor veranderlijkheid niet al te zeer te vreezen. Beproefde beginsels veranderen niet; „alle woorden zijn de naar de omstandigheden gewijzigde uitdrukking derzelve". „En als het verlaten van vroegere denkbeelden na behoorlijk onderzoek en tengevolge van vermeerderde kennis geschiedt, behoeft niemand zich daarover te schamen". Dus ligt ook in deze opmerking geen genoegzame aanleiding, om den ambtenaar het schrijven in 't publiek te ontzeggen. [22])

Er is wel geen twijfel aan of de periodieke drukpers zal ook in de Noordelijke Nederlanden uitbreiding krijgen. 't Is trouwens meer dan tijd, dat de goedgezinden zich laten hooren, teneinde niet door de kwaadwilligen overschreeuwd te worden. Welnu, dan moge het vaderland tot het medewerken aan die regeeringsgetrouwe pers de jongelingschap paraat vinden. Dat beteekent niet, „dat ieder jongeling, nauwelijks van de scholen, zijn oordeel over staatszaken moet bekend maken. Zulks late men over aan hen, die tot den hoogsten trap van waanwijsheid en laatdunkendheid opgeklommen zijn." Trouwens, men heeft van een groot deel der Nederlandsche jongelingschap eer het omgekeerde te vreezen. „Er zijn verscheidene uitstekende jongelieden, van gelukkigen aanleg en door strenge studie onwikkeld, zoodat ze volkomen berekend zijn, om een heilzamen invloed op de Nationale gezindheden te oefenen. Zoodanigen, na op de Academie te hebben geschitterd, leven somtijds door gebrek aan een maatschappelijke werkzaamheid in een soort van moedeloosheid voort en achten zich eindelijk gelukkig, dat ze hun onwaardeerbare vermogens in een niets beteekenende post kunnen begraven. Welk een heerlijke loopbaan is er voor hen open, als de belangen van het Vaderland den bijstand van groote bekwaamheden zoozeer behoeven. 't Zou zeker wenschelijk zijn, dat enkel zeer ervarenen, nadat ze jaren lang door eigen ondervinding opgemerkt en overwogen hebben, hun stem over staatszaken, waarvan de richtige beoordeeling meestal zoo moeilijk is, deden hooren. Maar nu onkunde en onbeschaamdheid zich vereenigen om al wat eerbiedwaardig is en in het belang der maatschappelijke orde heilig behoorde te zijn, aan te vallen en in de publieke opinie verachtelijk te maken, is het een dure plicht voor iedereen, die zich eenigermate er toe in staat gevoelt, de eenvoudige beginsels te verdedigen, welke thans door zoovelen worden miskend en waarvan de miskenning onvermijdelijk uitloopt op den ondergang der Maatschappij. Dat zich hier en daar een enkele stem verheft, kan bij het dringen van 't gevaar weinig baten. Overal moeten zij, die het wel meenen met Nederland, de handen ineen slaan om de weldenkenden te versterken, de weifelenden te bevestigen of over te halen, de afgedwaalden terug

te brengen, de kwaadwilligen in toom te houden en door de kracht van den Nederlandschen geest, den geest van bezadigdheid en orde, mede te werken tot afwering van de gevaren, waarmee het Rijk door overdreven theorieën en onverdraagzaamheid, gesproten deels uit dweeperij, deels uit eigenbelang, en voornamelijk door het veldwinnen van Fransche denkwijzen, gedurig meer en meer wordt bedreigd".

* * *

Zoo is de inhoud van het uitvoerige stuk, dat ons in de papieren van het Groen-archief is bewaard. Door het fragmentarische van sommige gedeelten, is de gang van het betoog wel eens wat stroef, maar, in zinnen uitgewerkt en met de wel-gestyleerde (tusschen aanhalingsteekens geplaatste) passages verbonden, vormen ze toch een geheel, dat duidelijk de opvatting van den schrijver doet zien en van diens inzichten een goed denkbeeld geeft. Wat betreft de gezindheid, die Groen is toegedaan, spreekt het stuk voor zichzelf. En in z'n voortdurend opkomen tegen factiebeginsels en oproerzucht eenerzijds, z'n pleiten voor trouw aan de regeering en handhaving van de principes, die den grondslag vormen van een constitutioneelen Staat aan den anderen kant, geeft het een even duidelijk als interessant beeld van Groens politieke bewustwording. In dezen tijd, we wezen er boven reeds op, heeft zich Groens anti-revolutionair denken gevormd en van dat wordingsproces vinden we in deze verhandeling overal de sporen. Wanneer men haar vergelijkt met het in 't zelfde jaar 1829 in druk verschenen opstel „Volksgeest en Burgerzin" [23]) en de „Schets" of „Overzicht" der Nederlandsche Gedachten van 1831 [24]), waarin, naar Groens eigen getuigenis van later jaren 1873) „een niet twijfelachtige anti-revolutionaire belijdenis op christelijk-historischen grondslag, en aldus de kern van het in 1847 verschenen „Ongeloof en Revolutie" vervat is", zal men tot zijn verrassing bespeuren, dat dit onuitgegeven stuk inderdaad is een der allereerste van Groens schrifturen, waarin zich de straks zoo fier uitgedragen overtuiging openbaart. Een zekere schuchterheid, een nog-niet-precies de dingen zien valt niet te ontkennen, en er is ook nog niet de bewustheid, die uit de Schets van 1831 spreekt, maar de kiem der anti-revolutionaire overtuiging is er en zelfs is voor ons, die den lateren Groen kennen, de komende ontwikkeling duidelijk te constateeren.

* * *

Naast deze beteekenis in 't algemeen staat nu de waarde van deze verhandeling met betrekking tot de quaestie die er in behandeld wordt: de noodzakelijkheid van een goed geredigeerde periodiek, die tegenover het oppositiegeschrijf het beleid der Regeering verdedigen en temidden van de verwarring der denkbeelden tot beginselvastheid opwekken en daarin voorgaan zal.

Sinds eenigen tijd vormde deze gedachte het onderwerp van bespreking

tusschen Groen en zijn vrienden Van Rappard en Hora Siccama in hun wederzijdsche brieven. En, vergelijken we dan dit stuk met de correspondentie, zooals die ons is bewaard [25]), dan blijkt, dat deze verhandeling is de samenvatting van wat Groen in zijn verschillende brieven had geschreven en de uitwerking van vele, daarin aangegeven denkbeelden. Hetzij dat Groen bedoeld heeft voor zichzelf het plan eens in z'n geheel op papier te zetten ten einde zich te beter rekenschap te geven van wat hij zou willen, hetzij dat hij, in overleg met zijn vrienden, een soort van memorie heeft moeten samenstellen, om anderen, wier medewerking gewenscht was, van het belang der zaak te doordringen [26]), in ieder geval, we hebben hier het volledige project van wat in October van hetzelfde jaar 1829 in de verschijning van de „Nederlandsche Gedachten" werd geëffectueerd. Alzoo is dit stuk, wat we in 't begin van dit artikel zeiden, de beginphase van het eerste anti-revolutionaire tijdschrift. En het bewijst, voor wie zulks uit eigen lectuur van de eerste „Gedachten" niet weet, dat deze bepaaldelijk als anti-revolutionaire periodiek bedoeld zijn geweest.

De verhandeling is dus de kern van het onderwerp, dat we wenschen te behandelen: de voorgeschiedenis van het eerste anti-revolutionaire tijdschrift. Daarom ook trachtten we een zoo volledig mogelijk verslag van den inhoud te geven. Intusschen, de zoo juist genoemde correspondentie behoort mede tot het materiaal, dat in dezen van beteekenis is en dus vragen ook de brieven, die over deze quaestie handelen, onze aandacht. Wat aangaat de denkbeelden zelf bevatten ze niet veel nieuws voor wie het stuk met aandacht gelezen heeft, maar ze leeren ons kennen den ontwikkelingsgang van de voorgeschiedenis zelf en zijn daarom in ons verband belangrijk.

* * *

Het allereerst vinden we over de zaak gesproken in een brief van Groen aan Van Rappard, dd. 25 Jan. 1829. Groen schrijft daar: „Ik vind uw plan heerlijk. Ik ben het volkomen met u eens, dat er aan zoodanig tijdschrift behoefte is en dat het groot nut zou kunnen hebben, vooral ook in den tegenwoordigen tijd". [27]) En dan vervolgt hij:

> „Een nationaal tijdschrift heeft reeds lang onder mijne idealen behoord en waarom zouden wij de verwezenlijking van een plan 't geen ons zoo goed toeschijnt, niet gaarne beproeven? Mijn laatste brief kan u ten blijke verstrekken, dat geene van die duizend en één consideratiën, welke uit eigen belang, uit kleingeestige berekening ontspruiten, mij van eene gepaste onafhankelijkheid terughouden zal. De kracht der journalen in den Staat is in ons land bijna alleen van hare verderfelijke zijde bekend: waarom niet eene poging gewaagd, om ook de gunstige uitwerkselen daarvan te doen ondervinden?....."

Enkele dagen later schrijft Groen weer aan Van Rappard er over, 30 Jan. 1829:

„Ik denk gedurig om ons plan. Evenwel heb ik nog geen naam kunnen vinden. .....Ik ben het zeer met u eens, dat wij ons in het eerst zoo weinig mogelijk met de gebeurtenissen van den dag moeten inlaten. Ons doel moet, dunkt me, vooralsnog wezen, de achting der verschillende partijen door meer dan oppervlakkige kennis en eene bedaarde, sierlijke en krachtige voodracht te verwerven: mogt het ons gebeuren, het eenmaal zoover te brengen, dan zou naderhand onze stem ook in andere dingen die autoriteit kunnen hebben, welke ook al noodig is om aan de waarheid ingang te verschaffen..... Een nationaal blad, 't geen de nationaliteit in alle opzigten versterke en verligte, ziedaar het denkbeeld, 't geen aan onze onderneming eenheid zal moeten geven....." [28])

In een volgenden brief aan Van Rappard (Febr. 1829, z.d.) doet Groen dezen enkele voorstellen over den naam van het blad, alweer in aansluiting aan opmerkingen van zijn vriend:

....."Wat den naam van het tijdschrift betreft, ben ik het wederom met u eens: *Atlas* geeft mij het idee van iets logs en arrogants..... Ik heb er als eens over gedacht: *Philopatris, Philalethes, de Vaderlandlievende cosmopoliet, de Nederlandsche Wereldburger* en dergelijke meer konden mij geen van allen regt bevallen. Dus zal het best wezen *Nederlandsch Weekblad voor Letterkunde, Geschiedenis en Wijsbegeerte*".....

Uit deze aanhaling, gelijk trouwens ook uit de vorige, blijkt, dat het aanvankelijk de bedoeling was een algemeen-vormend tijdschrift te stichten, één, dat „de nationaliteit verligte" zooals Groen zegt, en zich zoo mogelijk buiten den partijstrijd houden zou. [29])

De ontwikkeling der gebeurtenissen bracht de vrienden echter spoedig tot andere gedachten. In den brief, dien Groen schrijft aan Hora Siccama, 18 April 1829, vinden we een geheel ander doel genoemd: „waarlijk, het is hoog tijd, dat bekwame menschen in de Noordelijke Provinciën zich aan den Staat gelegen laten liggen en zich tegen de afdwalingen der publieke opinie verzetten" en worden de denkbeelden ontvouwd, die we ook in de verhandeling ontwikkeld vinden. „Meer en meer", zegt hij, „begin ik mij van twee zaken te overtuigen: namelijk dat... wij èn ons best moeten doen om anderen op te wekken, èn zelve, zoo mogelijk, de handen aan het werk moeten slaan" en de grond, waarop die overtuiging rust is... „op dit oogenblik doen de dagbladen in ons land onberekenbaar nadeel"...

Hora Siccama was van de noodzakelijkheid, die Groen voorop stelde, wel overtuigd [30]), doch voelde zich toch meer aangetrokken tot medewerking aan een tijdschrift, als oorspronkelijk was bedoeld, dat hij dan naast „een politiek blad" wilde doen verschijnen. [31]) Maar Groen, en met hem Van Rappard, stelden primair wat werkelijk 't eerst noodig was en hij antwoordde zijn vriend (4 Juli 1829):

„Ik zou recht gaarne eene Nederlandsche review zien ontstaan; maar wie kan thans aan letterkunde en wetenschap denken, dan voorzoover zij als wapenen kunnen worden gebruikt? Dagbladen en dergelijke ligt verspreidbare geschriften, geschreven met vaste en beproefde beginselen en in een' krachtigen stijl, zijn volstrekt noodzakelijk om de reactie voort te

brengen of te bevorderen, die alleen aan een toestand van zaken een einde kan maken, die ons in de wervelkringen der revolutie terugsleepen zou."

In Augustus kwam Groen weer op de zaak terug. Hij schreef aan Van Rappard (12 Aug. 1829), dat hij nu in October wilde beginnen, met een blad „aan de behandeling der binnenlandsche politiek gewijd" en aan de mededeeling van dit voornemen voegde hij een beginselverklaring toe, gelijkluidend aan wat in de verhandeling dienaangaande te lezen staat. Ook ontwikkelde hij nu een program van actie: hij zelf wilde opstellen leveren over den aard der oppositie, over de noodzakelijkheid van krachtontwikkeling bij eene constitutioneele regeering, „altijd evenwel zoo, dat zij door de omstandigheden eene bijzondere toepassing zouden verkrijgen"; van Van Rappard verwachtte hij daarbij steun door raad en daad en vooral door overleg, terwijl Hora Siccama het literarische zou kunnen verzorgen (een concessie dus aan diens wensch), maar „dat literarische zou zich alweder moeten bepalen tot hetgeen in onmiddellijk verband staat met het voorgestelde doel".

Ook aan Hora Siccama schreef hij een uitvoerigen brief (22 Aug. 1829), weer met dezelfde beginselverklaring, breeder beredeneerd nog dan in zijn schrijven aan Van Rappard [32]) en andermaal aandringend op vereeniging van krachten. Deze beide brieven zijn vooral ook belangrijk, omdat Groen zich hier uitlaat over zijn godsdienstig denken. Hij heeft vernomen, dat Van Rappard zou gezegd hebben „que toutes les religions sont également bonnes" en daartegenover wenscht hij te verklaren, dat hij „met hart en ziel aan de christelijke godsdienst gehecht (is) en in 't bijzonder een opregt belijder der hervormde leer". Hij zegt het niet rechtstreeks, maar tusschen de regels door staat toch duidelijk te lezen — en, blijkens zijn antwoord, heeft Van Rappard dat ook begrepen — dat in het belang van 't op te richten blad ook in dezen eenheid van denken noodig en dus gewenscht is. En hetzelfde brengt hij ook, maar korter geformuleerd, Hora Siccama onder de aandacht.

In den brief aan dezen laatste zegt hij welomlijnd, wat hij met zijn tijdschrift beoogt:

„Ons doel zou wezen wederstand te bieden aan de factie, die al wat Nederland voortreffelijks bezit in gevaar heeft gebragt..... Wij moeten dus trachten moed en zelfvertrouwen aan de regeering te geven, haar waarschuwen tegen gevaarlijke toegeeflijkheid en ook tegen maatregelen, die reden of voorwendsel van ontevredenheid zouden kunnen zijn..... Ook op de Nederlandsche leden en op het algemeen moeten wij pogen te werken, maar nu vooral zoo, dat het invloed op de beraadslagingen der Staten Generaal hebbe..... Zonder een andere wet op de drukpers kan geen rust in ons vaderland bestaan..... wij moeten dus gedurig op de noodzakelijkheid dier nieuwe wet terug komen....."

Ook heeft hij nu een gepasten naam voor het blad gevonden: „de titel zou zijn „Nederlandsche Gedachten" en de zinspreuk „Je Maintiendrai"; deze komt, dunkt mij, uit onderscheiden oogpunten hier te pas". [33])

Zelf wil hij de eindredactie van het blad voeren, eigenaardig bewijs voor zijn groote belangstelling in de zaak, waar hij, in zijn groote bescheidenheid, anders altijd een ander meer capaciteiten toeschreef, dan zichzelf.

> „Laat ik nu" zoo schrijft hij aan Van Rappard (12 Aug.) „met vrijmoedigheid, of welligt met onbeschaamdheid, u schrijven, hetgeen ik misschien niet zou durven zeggen: ik wenschte wel de hoofddirectie te hebben, in zooverre, dat ik die stukken en in die orde plaatste, als mij het geschiktste voorkomen zou, en dat ik vrijheid had, om, waar ik mij met het een of ander niet vereenigen kan, er desnoods eene aanmerking bij te voegen".

En den grond van dit voorstel, voor welks „vrijmoedigheid" hij zich al bij voorbaat verontschuldigt, is: „Eenheid is een voornaam vereischte en, bij de toch altijd uiteenloopende opinies, geloof ik, dat die moeielijk op een andere wijs kan worden verkregen".....

Van Rappart antwoordde in een zeer uitvoerig schrijven (16 Aug. 1829), waarin hij, naar aanleiding van Groens beginselverklaring „volkomen eenigheid in gevoelens" constateerde ten aanzien van het doel van 't blad, zijn overtuiging in het godsdienstige uiteenzette (tegelijk afwijzend de, door Groen gewraakte, vermeende bewering zijnerzijds) zich nog eens tot elke gewenschte medewerking bereid verklaarde en met betrekking tot Groens verlangen, de hoofd-directie te voeren, opmerkte, dat zulks juist zijn wensch was, want „daardoor zal het blad in eenheid van inzigten en beginsels, ja in allen opzichte winnen". Van Hora Siccama vinden we geen antwoord in de Groen-papieren, maar, blijkens latere brieven [34]) ging hij met de inzichten en verlangens die Groen kenbaar gemaakt had, geheel accoord.

Met te meer klem drong Groen nu op doorzetten aan. Hij schreef aan zijn vrienden, dat hij reeds half September de uitgave wilde beginnen: „zich langzaam te haasten is zeker goed, maar, bij de snelle verspreiding van het kwaad, is spoed een voornaam vereischte onzer onderneming". Een uitgever had hij reeds gevonden en, al handhaafde hij de oorspronkelijke gedachte van niet aanstonds te veel menschen bij de zaak te interesseeren [35]), voor de noodzakelijke uitbreiding van medewerking had hij zijn plannen gereed: Van Rappards broer [36]) moest helpen en ook dacht hij over Bax en Van Assen [37]). Den 20en September kon hij aan Hora Siccama berichten, dat het eerste nummer afgedrukt was en stond uit te komen en den 1en October 1829 verscheen het, onder den voorgenomen titel „Nederlandsche Gedachten", in een oplaag van 600 exemplaren. En, al had men dan ook „niet veel gedachten van de Gedachten", de belangstelling was aanstonds groot, want, aldus schreef F. A. van Rappard aan Groen (1 Oct.) „op de enkele annonce van het blad is de winkel van Vervloet" (= de Uitgever) „dezen morgen afgeloopen".

Zoo kwam het eerste anti-revolutionaire tijdschrift tot stand.

---

[1]) Cf. over de quaestie der drukperscensuur in staatsrechtelijken zin Mr. *B. D. H. Tellegen,* De Wedergeboorte van Nederland, 2e dr. p. 363 vlgg. Zie

ook *Groen*, Ter Nagedachtenis van Stahl, p. 12 en: Grondwetsherziening en Eensgezindheid, p. 189.

[2]) Mr. *Groen van Prinsterer*, Handboek tot de Gesch. v. h. Vaderland, 4e dr. p. 849.

[3]) id. pag. 850.

[4]) *Blok*, Gesch. v. h. Nederl. Volk, IV, p. 282.

[5]) *Groen*, Handboek, p. 850.

[6]) Zie de vermelding van de werkzaamheden in de Nederl. Gedachten van 1873, p. 287 vlg.; 313.

[7]) Cf. Brief van Groen aan Kappeyne, d.d. 1 Maart 1829.

[8]) Velen zagen het grootste gevaar niet in de kracht der oppositie, maar in de zwakheid van de Regeering. Zoo Thorbecke, die aan Groen schreef (11 Juni 1829) ...„Naar mij voorkomt is het wankelbare en hagchelijke van onzen toestand grootendeels niet aan het gewigt der oppositie, maar aan de zwakheid der regering te wijten" en „Ik zoek naar eenigen energieken maatregel, waardoor de regering sedert voorleden jaar heeft aan den dag gelegd dat zij zelfstandig is". (Zie Groen: Brieven van Thorbecke).

[9]) Dat blijkt uit een, eveneens ongedateerd stuk (zonder opschrift), dat onder no. 15d in het Rijksarchief wordt bewaard. Groen beredeneert daarin, dat er geen behoorlijk tijdschrift is in het vaderland, dat niet speciaal wetenschappelijk is. En toch bestaat daaraan behoefte; bij het beschaafde publiek, maar ook bij vele verdienstelijke mannen, die gaarne iets zouden publiceeren. Pas maakte hij kennis met „de Globe", „dat menige voor Frankrijk lang verborgene waarheid aan het licht heeft gebracht en tot uitbreiding van kennis en beoordeeling, ook onder de niet geleerde standen, krachtig heeft meegewerkt." Een zoodanig tijdschrift zou noodig zijn „zonder nogtans den oorspronkelijk Nederlandschen geest te verzaken". Het zou te Brussel moeten verschijnen (Groen schrijft *hier* te Brussel, bewijs, dat het stuk dateert uit den tijd toen hij als kabinetsreferendaris te Brussel vertoefde) „ten eerste, om den plaatselijken invloed van het Noorden zooveel mogelijk te ontgaan, ten tweede, om onze Zuidelijke broeders mede op den weg te helpen, hen met onze nationale literatuur bekend te maken en hun, door een in goeden stijl geschreven letterwerk den lust in te boezemen, zich met onze taal meer bekend te maken. Uit dit oogpunt alleen zou de zaak reeds een zeer ernstige aandacht verdienen". Groen weet zelfs een uitgever (Brest van Kempen) en een geschikten redacteur (Karsten) te noemen. Maar de zwarigheid zal zijn, geschikte medewerkers te vinden. Bij goeden wil echter is deze moeilijkheid wel op te lossen. In „de Globe" wordt vaak gesproken over de veranderingen, die door jongere schrijvers in Frankrijk bewerkstelligd zijn. Zouden de jongeren uit het Noorden daartoe ook niet in staat zijn? „De Zuidelijke Jeugd heeft in de laatste dagen zooveel kwaads gedaan, laten dan de Noordelijken die schade vergoeden". Groen meent, dat er verscheidenen zijn, die „ten behoeve der waarheid, om de vruchten van hun studiën en hun overtuiging meer algemeen te maken, om den geest van oppervlakkigheid en lichtzinnigheid tegen te gaan, om het echte Nederlandsche karakter op te wekken en de Natie tot zelfstandigheid op te wekken" zouden willen meewerken.

In deze laatste woorden schemert reeds door de gedachte ook aan politieke beteekenis.

[10]) Ned. Ged. 21 Mei 1873.

[11]) Men lette er op, hoe Groen met zijn zeer voorzichtige woorden den toestand van het oogenblik critiseert.

[12]) Zou in deze woorden niet een aanwijzing kunnen liggen omtrent de dateering van het stuk? 't Komt mij waarschijnlijk voor, dat Groen hier doelt op de wet van 16 Mei 1829, die hij toen, en later altijd, heeft afgekeurd. In dat geval is het manuscript geschreven tusschen medio Mei en begin October 1829 (als de Nederl. Gedachten verschijnen).

[13]) Ook hier is heel duidelijk, dat Groen schrijft onder den indruk van het oogenblik.

[14]) Hier komt Groen terug op zijn oorspronkelijk plan.

[15]) De quaestie der herziening van het Hooger Onderwijs was in 1829 aan de orde; daarom is deze passage in het stuk mede van beteekenis, vooral ook, omdat we over deze aangelegenheid in Groens papieren een uitgebreide memorie aantreffen.

[16]) Bedoeld zal zijn Ancillon's „Zur Vermittelung der Extreme in den Meinungen".

[17]) Groen wijst verder nog op een boek van Bake, waarin deze handelt over de beschavende kracht der klassieke talen en op het werk van Van Heusde over de philosophie van Plato „waaruit de ongeleerde zou kunnen leeren, dat ware wijsbegeerte slechts is zucht naar echte wijsheid".

[18]) Groen bedoelt hier waarschijnlijk den heer de Brouckère, over wiens voorstel we boven spraken.

[19]) Waarschijnlijk: de Stassart. Deze had sinds 1804 Napoleon gediend en was hem tot het eind toe trouw gebleven. Na diens val was hij een tijdlang ambteloos, tot hij in 1818 lid der Provinciale Staten van Namen werd en in 1821 lid der Tweede Kamer. Daar, in de Staten-Generaal, was hij weldra een der heftigste opposanten tegen de Regeering en stond steeds op de bres, waar het er op aankwam de eischen der Zuid-Nederlanders te verdedigen. Toen in 1830 de scheiding een feit geworden was, pleitte hij eerst voor een vereeniging van België met Frankrijk, maar, toen de beslissing anders viel en Leopold koning werd, koos hij weer diens partij.

[20]) Er was immers een regeeringsblad sinds 16 Mei 1829.

[21]) Met dezen laatsten zin richt Groen zich klaarblijkelijk tegen de gewoonte van enkele Belgische bladen, om hun polemische artikelen niet te onderteekenen.

[22]) Dit gedeelte, over het al of niet wenschelijke van medewerking door een ambtenaar, dat op de later voor Groen zoo typeerende manier van opmerking en weerlegging tot de conclusie leidt, dat een ambtenaar wel degelijk in 't publiek schrijven kan, is duidelijk een oratio pro domo, niet het minst door de uitvoerigheid van argumentatie.

[23]) Afgedrukt in de „Verspreide Geschriften" van 1859, I, p. 42 vlgg.

[24]) Zie de nummers 21—27 van den jaargang 1831 der „Nederlandsche Gedachten".

[25]) In *Briefwisseling*, eerste deel 1808—1833, deel II van „Groen van Prinsterers Schriftelijke Nalatenschap" uitgeg. door Dr. C. Gerretson en Dr. A. Goslinga, bnd. 58 v. d. Rijks Geschiedk. Publicatiën, Nijhoff, 's Gravenhage.

[26]) Daarop wijst misschien het slot.

[27]) Blijkbaar had dus Van Rappard Groen over de wenschelijkheid van een eigen tijdschrift gesproken. Van Rappard gaf trouwens al een blaadje uit: „De lans van Achilles" waarvan 3 nummers verschenen zijn (cf. Briefwisseling a.b. p. 129 noot 1). Toch is niet Van Rappard, maar Groen 't eerst met het denkbeeld voor den dag gekomen, zooals blijkt uit een passage van Van Rappards brief aan Groen, 16 Aug. 1829: „Gij zijt de oprichter, het is dus ook rechtvaardig, dat gij alles zóó schikt, als u het wenschelijkst voorkomt", id. p. 190.

[28]) Karakteristiek in het licht van wat Groen schrijft in de verhandeling over de medewerking van een ambtenaar aan een blad, is het postscriptum van dezen brief: „Wat *mijne* deelneming aan het blad betreft, zoo ben ik voornemens daarvan, zoodra het in het licht verschijnt, aan Z.M. alleen, indien gij er niets tegen hebt, kennis te geven".

[29]) Groen wilde schrijven over het Hooger Onderwijs, het nut der oude talen, de ongenoegzaamheid van vertalingen, het Latijn als taal der geleerden, e.d. onderwerpen (cf. Briefwisseling, p. 131). Vgl. ook den inhoud van het hierboven, noot 9, meegedeelde stuk uit het Groen-archief.

[30]) Zie Briefwisseling a.b., p. 174.

[31]) Zie id. p. 175.

[32]) Een tweede brief van 31 Aug. eveneens aan Hora Siccama gericht, hoort hierbij.

[33]) Op deze overweging is Groen, vóór het blad verscheen, terug gekomen: 26 Sept. schrijft hij aan Van Rappard: „die spreuk heeft mij steeds zeer toegelagchen; maar ik ben maar bevreesd, dat die ons niet wel willen, wat veel op het woordje *je* zullen drukken". Blijkbaar had Van Rappard ook bezwaar; de spreuk is althans weggelaten.

[34]) Zie o.a. de brieven van 2 Nov. 1829, 3 Jan. 1830, 21 Jan. 1830, e.d.

[35]) Zie Groens brieven aan Van Rappard van 25 en 30 Jan. 1829, 26 Sept. 1829.

[36]) F. A. van Rappard; zie over hem: Briefwisseling p. 191 noot 1.

[37]) Zie Groen aan Van Rappard 26 Sept. 1829.

VRAAG EN ANTWOORD

BEWERKT DOOR MR. J. W. NOTEBOOM.

1. VRAAG.

Welke is uw meening inzake het openstellen van een stedelijk museum van oudheden en schilderijen op den Zondag. Het museum is verder op alle werkdagen geopend. Bedoeling van de vraag is niet of men des Zondags museums mag gaan bezien, maar of het plaatselijk gemeentebestuur zijn personeel in dit geval des Zondags dienst mag laten doen. Het is een sinds jaren bestaande toestand, dat het museum op den Zondag wel geopend is.

Nauw hieraan verbonden is de vraag, of hetzelfde bestuur een gemeentegebouw, dat voor allerlei doeleinden gebruikt wordt, des Zondags mag verhuren voor tooneelvoorstellingen en dergelijke. Ook hier doelt de vraag uitsluitend op den Zondag-arbeid, welke het gemeentebestuur in dit verband vraagt van haar personeel. Eveneens betreft het een toestand, die sedert lange jaren zoo geweest is.

ANTWOORD.

Voor zoover wij kunnen nagaan zijn het vooral deze drie motieven, welke de gemeentelijke Overheid zouden kunnen bewegen, hare museums gedurende den Zondag geopend te houden en dientengevolge het met leiding en toezicht belaste personeel in die museums tot voortzetting van zijn arbeid op dien dag te nopen.

Vooreerst is het mogelijk, dat zij van oordeel is, dat de cultureele beteekenis der museums — d. w. z. de beschavende invloed, die, naar men veronderstelt, van de museums uitgaat — in 't bijzonder des Zondags tot haar recht zou kunnen komen, aangezien het publiek dan meer tijd heeft dan op andere dagen voor het bezichtigen van historische en wetenschappelijke merkwaardigheden en kunstschatten.

Voorts is het niet uitgesloten, dat de gemeentelijke Overheid zich ten deze zou laten leiden door vrees, dat het uitgaand en ontspanning-zoekend publiek, bij sluiting der museums gedurende den Zondag, tot minder onschuldig tijdverdrijf zijn toevlucht zou nemen.

En eindelijk zou ook wellicht de bewering, dat, bij sluiting op Zondag, een deel der bevolking verstoken zou zijn van de gelegenheid museums te bezoeken, in den Raad opgeld kunnen doen.

* * *

Nu wil het ons voorkomen, dat noch het een noch het ander argument in die mate klemmend is, dat men zou kunnen spreken van „noodzakelijkheid" om — in afwijking van hetgeen volgens antirevolutionair standpunt regel moet zijn — dezen Overheidsdienst gedurende den Zondag voort te zetten.

Let men er op hoe lang en hoe moeilijk, volgens een deskundige op dit terrein als Prof. Dr. H. E. van Gelder[1]), de weg is om den gewonen man door

middel van het openstellen van museums eenige cultureele ontwikkeling bij te brengen; hoe de statistische cijfers van museumbezoek in het niet zinken bij die van het bezoek van bioscopen, boks- en voetbalwedstrijden enz. en hoe ze met de goedbedoelde pogingen der kunstmannen den spot drijven [2]); hoe zelfs de geringste financieele opoffering, die van museumliefhebbers wordt gevraagd hun aantal decimeert, terwijl de steeds stijgende entréegelden van bioscopen en andere vermakelijkheden zelfs niet instaat zijn de voortdurende uitbreiding dier vermakelijkheden te stuiten — dan mag met recht ernstig getwijfeld worden aan de noodzakelijkheid om het museumpersoneel tot voortzetting van zijn arbeid op Zondag te verplichten.

Trouwens — ook afgezien van deze desillusies — maakt het argument, ontleend aan de volksopvoedende kracht, die er van de museums zou uitgaan, op ons weinig indruk.

Het is verklaarbaar, dat men bij het loslaten van de beginselen des Christendoms naar middelen zoekt om de voortschrijdende volksverwildering te stuiten. Doch men moet daarbij niet averechts te werk gaan. Het bijeenbrengen en bewaren van kunstschatten en historische documenten en voorwerpen in museums moge uit reverentie tegenover het voorgeslacht en ter verlevendiging van het nationaal bewustzijn, ook met het oog op onze reputatie onder de ons omringende volken, van beteekenis zijn, toch zijn wij, in verband met het bovenstaande, geneigd een groot vraagteeken te plaatsen bij de vaak met ophef naar voren geschoven bewering omtrent opvoedende kracht dezer instellingen.

Wil men bevordering van de ware volksopvoeding, dan moet worden aangestuurd op versterking van den invloed en de beteekenis van de daarvoor aangewezen organen, met name van de Kerk.

Plaatst de Overheid zich echter op het standpunt, dat zij de volksopvoeding heeft ter hand te nemen en daartoe zelfs des Zondags hare museums behoort open te stellen, dan dient zij niet de zaak, die zij zegt te bevorderen, doch versterkt veeleer den ontbindenden invloed van ongeloof en revolutie.

En wijst men daartegenover op de mogelijkheid, dat het publiek door deze sluiting tot Zondagsvermaak van minder allooi zou worden gedreven, dan weigeren wij aan die mogelijkheid eenig gewicht toe te kennen. Wat betreft het publiek, dat er behagen in schept museums te bezoeken, mag een hoogere levensopvatting worden verondersteld, terwijl het anderzijds al te optimistisch zou zijn om aan te nemen, dat personen, die in allerlei minderwaardige genietingen op Zondag pleizier zoeken, door het openstellen van museums op Zondag van dit grover vermaak zouden worden afgetrokken.

Ook het verwijt, dat sluiting der museums een deel der bevolking zou berooven van de gelegenheid de stedelijke kunstschatten enz. te bewonderen, is o. i. volkomen ongegrond. Een zeer groot deel der bevolking geniet tegenwoordig van een jaarlijksche vacantie. Bovendien biedt de vrije Zaterdagmiddag of wekelijksche vrije middag ruimschoots gelegenheid tot museumbezoek. En blijken vacantie en vrije middagen nog niet voldoende om het kunstgevoel en de liefde voor historische schatten te bevredigen, blijft dan niet de mogelijkheid om gedurende een of meer wekelijksche avonden de museums open te stellen? Doet de gemeente dit gedurende den zomer, dan behoeft niet voor belemmering van het kunstgenot door het kunstlicht te worden gevreesd. Op die wijze kan, ook zonder openstelling van de museums gedurende den Zondag, iedere zweem van onbillijkheid ten opzichte van een deel der bevolking vermeden worden.

Uit dien hoofde is het, naar het ons voorkomt, plicht der Overheid den dienst der museums gedurende den Zondag stop te zetten.

Blijkt het echter onmogelijk den Raad tot algeheele sluiting gedurende den Zondag te bewegen, dan zou het indienen van een voorstel tot sluiting gedurende de kerkdiensten, èn met het oog op het personeel, èn tevens met het oog op de bezoekers ernstige overweging verdienen.

* * *

Wat de tooneelvoorstellingen gedurende den Zondag betreft, kunnen wij kort zijn.

Dr. A. Kuyper schreef hieromtrent in het tweede deel van zijn werk „Antirevolutionaire Staatkunde" (II p. 282): „Heeft de plaatselijke Overheid zelve publieke vermakelijkheden ingericht, bijv. door een Stadsschouwburg te openen, dan mag er geen sprake van zijn dat deze op den Zondag spelen zoude. Het toestaan van al zulk spelen door particuliere ondernemingen draagt vanzelf een eenigszins ander karakter en is in Gemeenten met een grootendeels wereldsche bevolking niet in zoo volstrekten zin te verbieden, daar anders allicht in nog erger uitspattingen vervallen zou worden. Altoos echter zoo, dat Burgemeester en Wethouders scherp toezien op het karakter van het spel, en dat aan de door en door onzedelijke vermakelijkheden, waardoor het prikkelen van den zinnelijken hartstocht dan lokmiddel is, een zeer gevoelige knak worde gegeven".

En met deze uitspraak kunnen wij ons ten volle vereenigen.

Waar nu de gemeente haren schouwburg of welk ander gemeentelijk gebouw ook ter bespeling aan een tooneelgezelschap afstaat en bij die bespeling niet alleen het brandweer- en politiepersoneel doch ook het schouwburg- of lokaalpersoneel, dat in haar dienst staat, een taak toewijst, behoort o. i. van a. r. zijde te worden aangedrongen op een contractueel beding, waarbij het spelen gedurende den Zondag verboden wordt, terwijl verzet moet worden geboden tegen een voorstel tot verhuring der lokaliteit aan vereenigingen voor opvoering van tooneelstukken gedurende den Zondag, wijl een dergelijk voorstel niet met de roeping der gemeentelijke Overheid inzake de Zondagsrust strookt.

---

[1]) Men zie diens artikelen in: *De Socialistische Gids* en in *Haagsch Maandblad* van Mei 1927.

[2]) Vergelijken we b.v. de ons ter beschikking staande cijfers van Rotterdam. De Rotterdamsche museums (Museum Boymans, Museum van Land- en Volkenkunde, het Maritiem Museum „Prins Hendrik" en het Museum van Oudheden) werden in 1916 door 60.141 personen bezocht. In 1925 was dit cijfer 60.934, dus nog geen 800 hooger, zoodat, mede in verband met de toenemende aantrekkingskracht van de bioscoop, valt aan te nemen, dat thans dit cijfer niet beduidend hooger zal zijn. Het dagelijksch museumbezoek mag dus in die gemeente, met haar ruim 567.000 ingezetenen, gesteld worden op ten naaste bij 164 personen.

Hiertegenover staan, volgens de eerste kwartaalopgave 1927 van het gemeentelijk bureau voor de statistiek te Rotterdam, de volgende cijfers: voor bioscoopbezoek per dag gemiddeld ruim 10.000; voor bezoek aan variétés en sportuitvoeringen per dag ongeveer 5000; en voor bezoek aan schouwburgen en concerten per dag ongeveer 2.500. Zie *Jaarcijfers* 1925 en *Statistische Mededeelingen der gemeente Rotterdam* 1e kwartaal 1927, uitgave van genoemd bureau.

2. VRAAG.

Door de R.K. zending wordt aan B. en W. hier ter stede gevraagd om vergunning tot het houden van openluchtvergaderingen.

Het doel dezer vergaderingen is om het Evangelie van Jezus Christus volgens den Bijbel aan het publiek op een duidelijke wijze voor te stellen, terwijl absoluut geen collecten gehouden zullen worden, daar het doel, volgens de aanvragers van de vergunning „geen geldelijk belang onzerzijds doch geestelijk belang uwerzijds is". Slechts vredelievende onderwerpen zullen uiteengezet worden op een wijze, die geenszins in strijd zal zijn met de wetten van het land of de belangen der gemeente.

Nu is mijn vraag: is er ook een middel om dergelijke bijeenkomsten te weren?

ANTWOORD.

Indien het houden van dergelijke bijeenkomsten gevaar zou opleveren voor verstoring van de openbare orde, geeft inderdaad de wet een middel om ze te beletten. Zelfs al hadden B. en W. vergunning verleend, dan zou toch de Burgemeester, indien z. i. wegens gegronde vrees voor verstoring der openbare orde daartoe aanleiding bestond, krachtens zijne bevoegdheid, ontleend aan artikel 188 der Gemeentewet (politietoezicht), de bijeenkomst kunnen verbieden.

Trouwens, daarnevens geldt het voorschrift van art. 18 van de wet van 22 April 1855 S. 32 (wet Vereeniging en Vergadering), hetwelk openbare vergaderingen „tot gemeenschappelijke beraadslaging" in de open lucht — behoudens beroep op den Commissaris in de provincie — bindt aan bekomene vergunning van het hoofd van het gemeentebestuur (dus van den Burgemeester), verleend vijf dagen vóór dat de vergadering gehouden wordt, terwijl overtreding van dit voorschrift met straf wordt bedreigd.

De Burgemeester houdt dus door repressief en preventief toezicht in alle opzichten de zaak in de hand en het college van B. en W. zou dus gevoegelijk aan hem de beslissing in deze aangelegenheid kunnen overlaten.

* * *

Waar de Overheid, zelfs ten aanzien van revolutionaire betoogingen, een zeer tolerant standpunt inneemt, mag zeker in dit geval niet al te spoedig tot weigering uit hoofde van vrees voor verstoring der openbare orde besloten worden. Dit neemt echter niet weg, dat met de bestaande wettelijke beperkingen dient rekening te worden gehouden.

Zooals men weet spreekt het grondwettelijk voorschrift (art. 171), dat aan het houden van processies in den weg staat, niet van „processies" doch van „openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen". En de wet op de Kerkgenootschappen, die het grondwettelijk voorschrift sanctionneert, neemt in art. 6 deze terminologie over.

Nu vat men in de practijk gewoonlijk de grondwettelijke uitdrukking beperkt op. En die opvatting vindt o.a. steun bij Lohman (Onze Constitutie 2e dr. p. 316), die uitdrukkelijk zegt: „Onder de openbare godsdienstoefeningen buiten de gebouwen worden processies verstaan".

Doch de ministeriëele missive van 7 Juni 1855 neemt het begrip (openbare godsdienstoefening) veel ruimer. In die missive (afgedrukt in de Chronologische

verzameling van Luttenberg 1e dr.) en onderteekend door den toenmaligen minister van Justitie Mr. Donker Curtius leest men:

„Ik heb opgemerkt dat sommigen de vraag, of openbare godsdienstoefening al dan niet zij geschied, afhankelijk willen maken van die, of de verrigting is voorafgegaan of begeleid door eenen of meer geestelijken of voorgangers in de godsdienst, anderen van die, of zoodanige rites of ceremoniën, als door een bepaald kerkgenootschap tot het vieren van godsdienstige plegtigheden zijn voorgeschreven, volledig werden in acht genomen, evenals of alleen zoodanige volledige waarneming der kerkelijke voorschriften openbare godsdienstoefening zoude daarstellen, terwijl eindelijk nog andere schijnen te gelooven, dat de wetgever, van openbare godsdienstoefening gewagende, alleen z.g. processiën op het oog had.

Al deze meeningen nu zijn naar mijne overtuiging onjuist. Bij elk dier gevoelens plaatst men zich te veel op een kerkelijk terrein. Het is de vraag niet, welke naam aan de verrigting uit een kerkelijk oogpunt toekomt, noch door wie die geschiedt, noch ook of die verrigtingen in allen deele beantwoorden aan het denkbeeld, dat men aan processiën hecht. Noch de grondwet, noch de wet van den 10den September 1853 (Stbl. no. 102) spreken van processiën.

De vraag is eenvoudig, of er openbare godsdienstoefening plaats heeft. De grondwetgever heeft gemeend dat in een land, waar zoovele secten vrijelijk hunne godsdienst uitoefenen, en nog anderen kunnen verrijzen, het noodig was alle openbare godsdienstoefening, van welken aard en door wie ook verrigt, in den regel binnen gebouw en of beslotene plaatsen te beperken en alleen bij uitzondering daar buiten te gedoogen, ter plaatse, waar zulks tot dusverre, naar de op dit stuk bestaande voorschriften, was toegelaten.

Het doel van dit voorschrift was blijkbaar om, bij de grootste leerstellige oneenigheid, de burgerlijke verdraagzaamheid en de orde te kunnen handhaven, door openbare botsingen te voorkomen.

De wetgever onderscheidt dan ook niet, of de openbare godsdienstoefening voldoet aan kerkelijke voorschriften of niet, of daarbij geestelijken of voorgangers de leiding hebben of niet; — de wetgever zorgt voor allen en tegen allen, opdat bedenkelijke aanraking worde voorkomen, en die zoude evenzeer, en misschien nog meer, ontstaan bij individueele godsdienstige demonstratiën, bij ingeving of navolging, buiten geestelijke leiding openbaar gepleegd dan bij geordende door erkende voorgangers geleide godsdienstoefening op openbare plaatsen.

Uit het blijkbaar doel van den grondwetgever laat zich ook afleiden, wat men door beslotene plaatsen heeft te verstaan; het zijn alleen zoodanige, waarop men zich onttrekt aan het oog en den omgang van anderen. De wetgever spreekt niet van afgeslotene maar van beslotene plaatsen; zijn doel is hier hetzelfde als in de aanwijzing der gebouwen te zorgen, dat geen andersdenkende zijns ondanks, getuige behoeft te zijn van godsdienstoefeningen, die hij afkeurt.

Onder openbare godsdienstoefening meen ik echter niet te mogen rangschikken, de optogten van onderscheidene personen, al is het ook in eene bepaalde orde en met zekere plegtigheid, ten einde elders de godsdienst te gaan uitoefenen.

Ik ben echter van gevoelen, dat dergelijke optogten het karakter van openbare godsdienstoefening aannemen zoodra de toegevloeide menigte buiten gebouwen of beslotene plaatsen godsdienstige gezangen aanheft, gebeden uitstort of zoodra er te dezer gelegenheid predikatiën worden gehouden.

Waar op deze wijze door wie ook wordt gehandeld, wordt de godsdienst openbaar in strijd met de Gronwet uitgeoefend en moet het gezag tusschen beiden treden en verhinderen wat de Grondwet niet wil toegelaten hebben".

En deze missive staat niet op zichzelf. Ook het arrest van den Hoogen Raad van 29 Nov. (A.B. 1918 p. 376 W) verwerpt uitdrukkelijk de beperking van

het begrip „openbare godsdienstoefening" tot de processies. Dit blijkt zeer duidelijk bij kennisneming van de volgende overwegingen van dat arrest:

„overwegende, dat toch art. 170 (bedoeld wordt art. 170 der Grondwet thans art. 171) niet spreekt van bepaalde *optochten,* doch in zijn tweede lid een bepaalde wijze van godsdienstoefening op het oog heeft evenzeer als het 1e lid, n.l. die *buiten* de gebouwen en staande naast of tegenover die van het 1e lid de godsdienstoefening binnen de gebouwen;

dat het artikel dan ook niet spreekt van godsdienstoefeningen (in den zin van processies) *die* naar de wetten en reglementen zijn toegelaten, maar in volkomen overeenstemming met de Mem. v. Toel. op het artikel van de godsdienstoefening (enkelvoud) *waar* zij is toegelaten;

dat deze opvatting niet alleen niet wordt weersproken door de geschiedenis van het artikel, doch veeleer daarin steun vindt;

dat immers in de nota door de regeering na het Voorloopig Verslag aan de 2e kamer overgelegd, en die dus geen andere strekking kon hebben dan om de kamer omtrent den bestaanden toestand in te lichten, mede was opgenomen een geheime missive van den Directeur-Generaal voor de zaken van den R.K. eeredienst aan de Gouverneurs van 1 Juni 1822 houdende toelichting van het K.B. van 23 April 1822, naar welke missive de bedoeling van dit besluit geen andere was dan alleen om de openbare processiën in zoodanige plaatsen of gemeenten der noordelijke provinciën toe te laten, waar dezelve altijd zonder interruptie hebben plaats gehad; dat nu deze kennisgeving nog verder inhield: „Dezelfde regel geldt ook met opzicht tot de begrafenissen, inwijdingen van kerken en andere plechtigheden welke openlijk geschieden, en die alsmede buiten de kerken op geene andere plaatsen kunnen worden toegelaten dan hoogstens daar, waar dergelijke plechtigheden onafgebroken geoorloofd zijn geweest"."

Nu zouden wij niet zoover willen gaan om iedere openluchtsamenkomst, die een eenigszins godsdienstig karakter draagt (b.v. godsdienstig gezang of godsdienstige propaganda-redevoeringen) wettelijk ongeoorloofd te achten. Het grondwettelijk voorschrift van art. 171 maakt inbreuk op het grondwettelijk beginsel der godsdienstvrijheid en behoort daarom zoo beperkt mogelijk te worden opgevat.

Doch anderzijds gaat het toch niet aan het grondwettelijk begrip (openbare godsdienstoefening buiten gebouwen enz.) te beperken tot de processies.

Ligt het b.v. in de bedoeling om deze zendingsbijeenkomsten een zeker *kerkelijk* karakter te geven door het vertoonen van beelden, het uitbrengen van het sacrament en dergelijke, dan zou hiertegen o. i. op grond van art. 171 der Grondwet bezwaar kunnen worden gemaakt. En dan ware òf de vergunning op dien grond te weigeren, òf aan de vergunning de voorwaarde te verbinden dat dergelijke plechtigheden zullen achterwege blijven en de vergaderingen een soortgelijk karakter zullen dragen als de gewone Christelijke zendingsbijeenkomsten.

Tenslotte zij nog opgemerkt, dat het dragen van kerkelijke gewaden in bedoelde vergaderingen (in een gemeente waar geen processies mogen worden gehouden) reeds op grond van art. 6 der wet op de Kerkgenootschappen verboden is. Doch — werd de vergunning verleend — dan ware het toch veiligheidshalve wenschelijk te bedingen, dat ook deze kleedij achterwege bleef.

3. VRAAG.

Op een vergadering van landbouwers ten onzent werd de vraag gedaan, of wettelijke voorschriften, waarbij den grondeigenaar verboden wordt na de eerste huurjaren bij goed gebruik een anderen pachter te kiezen, in strijd zijn met het eigendomsrecht.

Zoudt u mij hieromtrent willen inlichten?

ANTWOORD.

In deze vraag wordt blijkbaar gedoeld op het voorstel van de *minderheid* der leden van de Staatscommissie-Diepenhorst (Staatscommissie voor het Pachtvraagstuk). Door deze minderheid werd voorgesteld om aan den pachter een z.g. *recht van continuatie* toe te kennen, d. i. het recht om bij het eindigen van de huur (door opzegging of verloop van den overeengekomen termijn) aan een pachtcommissie *te verzoeken* om de huur (zoo noodig met vernietiging van de opzegging) te doen voortduren. De pachtcommissie willigt het verzoek in, indien haar blijkt, dat de huurder gedurende zijn huurtijd zijne verplichtingen op behoorlijke wijze is nagekomen, en dat overigens voor de inwilliging van het verzoek een geldige reden bestaat. M. a. w. slechts in bepaalde gevallen, n.l. indien de pachter voortzetting van de huur verlangt en een geldige reden aanwezig is, wordt aan den eigenaar voorloopig het recht ontnomen om aan zijn grond een andere bestemming te geven. Voorts kan de pachtprijs bij verlenging van de huur op verzoek van een der partijen door de pachtcommissie worden vastgesteld.

Men heeft hier dus inderdaad, evenals bij de totstandkoming van de thans afgeschafte Huuropzeggingswet, te doen met een beperking van het recht van den eigenaar. Deze zou, bij aanneming van het voorstel, het recht behouden om zijn grond naar verkiezing al of niet te verpachten. Doch heeft hij eenmaal met den pachter gecontracteerd, dan wordt zijn recht door bedoeld voorstel ten behoeve van den pachter in belangrijke mate beperkt.

* * *

De vraag is nu, of de Overheid wel bevoegd is om een dergelijke ingrijpenden maatregel te nemen.

Naar ons *geldend* recht bestaat deze bevoegdheid zeer zeker. Het eigendomsrecht is *niet* een vaste, onveranderlijke grootheid. Art. 625 van het Burgerlijk Wetboek zegt: „Eigendom is het regt om van een zaak het vrij genot te hebben en daarover op de volstrektste wijze te beschikken, *mits men er geen gebruik van make, strijdende tegen de wetten of de openbare verordeningen, daargesteld door zoodanige magt, die daartoe, volgens de Grondwet, bevoegdheid heeft* enz." De eigenaar kan m. a. w. naar verkiezing van zijn eigendom gebruik maken binnen de grenzen door de wettige Overheidsvoorschriften aangewezen.

Die grenzen kunnen wijd worden gesteld of zeer eng worden getrokken. Zelfs al zouden de grenzen zoo eng worden getrokken, dat er practisch nauwelijks iets van het eigendomsrecht overbleef, het *wettelijk* eigendomsrecht zou toch niet worden geschonden. *Bij beperking* van het eigendomsrecht laat de wet aan de Overheid veelal ruime bevoegdheid. Doch bij onteigening moet aan zekere grondwettelijke eischen worden voldaan, met name aan den eisch van voorafgaande verklaring bij de wet, dat het algemeen nut onteigening vordert (uitgezonderd de gevallen, waarin de wet die voorafgaande verklaring niet eischt

b.v. onteigening ten behoeve van de volkshuisvesting) en voorts aan den eisch van schadeloosstelling.

Wel eischt artikel 153 der Grondwet ook schadeloosstelling (tenzij de wet het tegendeel bepaalt) bij vernietiging of voortdurende of tijdelijke onbruikbaarmaking van eigendom in het algemeen belang; doch deze bepaling blijft buiten toepassing, zoolang de wet, die de uitzonderingen regelt, nog niet in werking zal zijn getreden, hetgeen waarschijnlijk nog wel eenigen tijd duren zal.

Doch ook al was deze laatste bepaling reeds van toepassing, dan zou toch daaraan geen argument kunnen worden ontleend tegen de bevoegdheid van de Overheid om een regeling te maken in den geest van de minderheid der Commissie-Diepenhorst, wijl hier van vernietiging of onbruikbaarmaking van eigendom geen sprake is.

* * *

Een andere vraag is echter, of de bedoelde eigendomsbeperking eveneens strooken zou met het recht *in hoogeren zin* dan het positieve recht, met het recht, dat voor de Overheid bij het uitvaardigen harer wetten richtsnoer moet zijn. Vooral op deze vraag komt het hier aan.

De beantwoording van deze vraag, die ons brengt op het terrein van de politiek, kan onzerzijds slechts gevonden worden door te letten op de antirevolutionaire opvatting van de Overheidstaak in het algemeen.

Het antirevolutionair beginsel leert, dat de Overheid van Godswege is ingesteld om der zonde wil, d. w. z. om de doorwerking van de menschelijke ongerechtigheid, die het maatschappelijk leven met ontbinding dreigt en dikwijls de maatschappelijke kracht en energie verlamt of vernietigt, zoo veel mogelijk te stuiten.

Uit dit beginsel vloeit tweeërlei voort:

1. dat de Overheid met vaste hand, voor zoover dit noodzakelijk blijkt, heeft in te grijpen, wanneer zij bemerkt, dat wantoestanden, die het gevolg zijn van de zonde, verstorend op het maatschappelijk leven inwerken;
2. dat zij zich, waar dergelijke omstandigheden niet aanwezig zijn en het maatschappelijk leven behoorlijk functionneert, heeft te onthouden.

Letten wij vervolgens meer speciaal op de houding van de Overheid met betrekking tot het grondbezit.

De Nederlandsche bodem is in hoofdzaak in handen van particuliere grondeigenaren. Naar het geldend recht is deze particuliere grondeigendom, uitzonderingen daargelaten, niet onrechtmatig. Hij berust op bepaalde rechtsfeiten (b.v. erfenis, verjaring, overdracht enz.), die door het Nederlandsch recht als grondslag van den eigendom worden erkend. En hij mag o. i. ook niet worden geacht in strijd te zijn met het recht in hoogeren zin. Er zijn wel economisch-politische richtingen (zooals die van de z.g. landnationalisatoren), die dit laatste beweren; die n.l. in den privaatgrondeigendom zien de kiem van al het maatschappelijk euvel. Doch let men erop, hoe in den loop der historie de ontwikkeling van den privaateigendom in 't algemeen en van den particulieren grondeigendom in het bijzonder de maatschappelijke energie heeft ontplooid en hoe in den tegenwoordigen tijd die privaateigendom als prikkel voor die energie minder dan ooit kan worden gemist, dan komt men tot een gansch andere conclusie. Afschaffing van den privaateigendom zou niet zijn een voldoen aan rechtsbeginselen, doch een ontwrichting van de maatschappij. Een Overheid,

die tot dien stap overging, zou hare roeping schenden en, in plaats van te beantwoorden aan den eisch der gerechtigheid, niet alleen tegenover de eigenaren zelf maar tegenover de gansche bevolking onrecht plegen.

Hiermede is echter niet veroordeeld elke Overheidsmaatregel, waardoor de privaateigendom in bepaalde gevallen wordt opgeheven of vernietigd, of — zooals hier — het recht van de grondeigenaren in het algemeen wordt beperkt.

Al is de privaateigendom rechtmatig, het voortbestaan daarvan kan toch *in bepaalde gevallen* leiden tot een onrechtmatigen toestand (b.v. een ernstige verkeersbelemmering). Of de vrije uitoefening van het eigendomsrecht kan tot onrechtmatigheden aanleiding geven.

Op dit laatste komt het bij de beoordeeling van het minderheidsvoorstel der Commissie-Diepenhorst aan. Is het waar, dat door de vrijheid van de grondeigenaren bij het verpachten van de gronden wantoestanden bestaan, waarvan de pachters en misschien wel de gansche bevolking de dupe worden, en bestaat er grond om aan te nemen, dat slechts een beperking van het eigendomsrecht der grondeigenaren, als door de minderheid van de Commissie-Diepenhorst voorgesteld, daarin verbetering zou kunnen brengen, dan zouden wij de Overheid het recht niet willen ontzeggen tot het treffen van een regeling in bedoelden geest.

Doch het is zeer de vraag, of die omstandigheden aanwezig zijn.

Zeker, de practijk der verpachtingen bewijst, zooals het rapport der Commissie-Diepenhorst met veel materiaal aantoont, dat er op dit gebied toestanden bestaan, die niet door den beugel kunnen.

Maar ditzelfde rapport leert ook, dat het toekennen van een recht op pachtverlenging aan den pachter *dieper in de maatschappelijke verhoudingen ingrijpt dan door de omstandigheden geboden wordt en hierdoor waarschijnlijk meer kwaad dan goed zal te weeg brengen; dat door minder verreikende maatregelen het kwaad goeddeels kan worden voorkomen of hersteld en dat dus het voorstel van de minderheid de bescherming van den pachter ten koste van den verpachter te vèr uitstrekt, d. w. z. onbillijk, onrechtvaardig is.*

Om deze bezwaren tegen het stelsel van het minderheidsvoorstel duidelijk in het licht te stellen, laten wij tot slot een passage volgen uit het rapport (Deel I, uitgave drukkerij „Libertas" Rotterdam).

„Zeer zeker kan worden toegegeven aan de voorstanders van een continuatierecht, dat het in het algemeen wenschelijk is, zoowel voor den pachter als voor den verpachter en voor het bedrijf, om de pacht te continueeren. Inzonderheid geldt dit bij de verpachting van boerderijen.

„Aldus toch nadert de pacht het meest den eigendom en de exploitatie door den economisch onafhankelijken, onbezwaarden eigenaar verdient in het algemeen de voorkeur.

„Doch er is aanmerkelijk verschil, of de continuatie van de pacht door de wet gebiedend wordt voorgeschreven, zij het ook gebonden aan zekere voorwaarden, dan wel of de continuatie afhankelijk is van de toestemming van de beide handelende partijen, verpachter en pachter.

„Als de pachter een recht op continuatie erlangt, ontstaat er voor den zittenden pachter een voorrang niet alleen tegenover anderen, die als gegadigden voor de te verpachten landen zouden wenschen op te treden, doch ook tegenover den eigenaar-gebruiker.

„Deze laatste toch loopt het risico, dat tengevolge van de ongunstige resultaten van het bedrijf hypothecair crediet door hem moet worden genomen, ja zelfs, dat hij om dezelfde reden zijn bedrijf moet verkoopen.

„Dergelijk risico draagt de pachter met een gegarandeerd recht op continuatie niet. Hoe ongunstig de resultaten van het bedrijf ook zijn, die niet alleen van de conjunctuur, maar eveneens van de energie, van de geheele persoonlijkheid van den betrokkene afhangen, den zittenden pachter is vrijwel voor altijd een bedrijf gewaarborgd.

„Bovendien moet met een recht op continuatie vereenigd worden een vaststelling van den pachtprijs van Overheidswege. De bezwaren, daaraan verbonden, zijn reeds in de vorige afdeeling besproken. [1])

„En zoo men den pachtprijs eens en voor altijd vastlegt, zou het recht van pacht bij stijging der waarde van den grond een vermogensbestanddeel op zichzelf worden. Wanneer dan de pachter door ouderdom of andere omstandigheden niet meer in staat zou zijn zijn bedrijf uit te oefenen, zou hij maatregelen treffen om dit vermogensvoordeel niet te loor te doen gaan. Onderpacht of exploitatie door anderen zou openlijk of in het geheim plaats vinden. Pacht met een recht op continuatie voor den pachter gaat aldus, gelijk de geschiedenis leert, in een recht van eigendom over, waarbij de pachtprijs een grondrente wordt.

„Een niet minder te duchten gevolg is een verstarring van de sociale samenstelling ten plattelande. Gelijk in de streken met overheerschend groot-grondbezit, zal bij een op dergelijke wijze beschermden pachtersstand het voor den landarbeider vrijwel onmogelijk zijn op te klimmen, terwijl ook den keuterboer de gelegenheid ontnomen wordt zijn bedrijf uit te breiden. Dit deel der plattelandsbevolking zal gedrukt worden door het gemis aan gunstige vooruitzichten en aan het land den rug toekeeren.

„De soepele maatschappelijke samenstelling, gelijk deze te onzent veelal op het platteland wordt aangetroffen en die de kracht ervan uitmaakt, gaat te loor, mede in het nadeel van den zoogenaamd beschermden pachtersstand.

„Voorts dient in het oog te worden gehouden, dat een dergelijke wettelijke maatregel aanleiding zal geven tot velerlei ontduiking.

„De eigenaar zal geen pachtovereenkomst meer wenschen te sluiten, doch de voorkeur eraan geven om, indien hij niet in persoon zijn landerijen kan exploiteeren, dit te doen door middel van zetboeren of door een contract te sluiten, dat juridisch geen pachtovereenkomst is, doch economisch hetzelfde beoogt. Het lijdt geen twijfel of men zal zich op dergelijke overeenkomsten spitsen en veelal slagen, tenzij de wet voorschrijft, dat bij gebreke van exploitatie door een pachter de eigenaar zelf de hand aan den ploeg moet slaan.

„Worden dergelijke drastische maatregelen getroffen, dan zal het gevolg zijn, dat de eigendom van landerijen in groote mate zijn aantrekkelijkheid verliest. Immers de eigenaar is dan in een van zijn voornaamste rechten beperkt, n.l. dat om den persoon aan te wijzen, aan wien hij, ingeval hij zelf niet exploiteert, de exploitatie wenscht over te laten. Dit zal als vanzelf meebrengen een toenemenden verkoop van landerijen door eigenaren.

„Reeds bij de bespreking van de werking der Iersche landwetten is gebleken, dat dit bezwaar geenszins denkbeeldig is te noemen. In Ierland is dientengevolge veel grond gekomen in handen van nieuwe grondeigenaars, die tegenover de pachters niet de geringste consideratie hadden.

En voorzoover de pachters zelf als koopers zouden optreden, zoo verlieze men niet uit het oog, dat het in de practijk vrijwel is uitgesloten, dat het meeren-

deel der koopers of veel koopers zouden kunnen koopen met eigen geld of voor het grootste deel met eigen geld.

„De tegenstelling wordt dan ook niet afneming van de pachters en toeneming van de eigenaars-gebruikers, doch afneming van de pachters en toeneming van de bezwaarde eigenaars-gebruikers.

„Een van de groote voordeelen, die het pachtstelsel voor de landbouwende bevolking biedt, dreigt daardoor te loor te gaan. En wel dit voordeel: door het rustige karakter der belegging heeft het grondbezit aantrekkingskracht voor lagen der bevolking, die zich anders niet voor het landbouwbedrijf zouden interesseeren en in geen geval wenschen over te gaan tot zelf-exploitatie; daardoor werkt het pachtstelsel als een elastische wijze van credietverleening door dit volksdeel aan de landbouwende bevolking; een credietverleening, die vaak te verkiezen is boven het hypothecair crediet.

„Een andere schaduwzijde, aan het wettelijk continuatierecht verbonden, is nog, dat het verpachte land een aanmerkelijke waardevermindering zal ondergaan, tegenover het land, vrij van pacht.

„Wat echter vooral te duchten is, bij een dergelijk continuatierecht, is, dat er een gespannen verhoudng ontstaat tusschen den eigenaar en den pachter.

„De verpachter, beperkt in een van zijn voornaamste rechten, n.l. aan te wijzen den persoon, aan wien hij zijn eigendom wenscht over te laten, zal moeten dulden, dat dit eigendom gebruikt wordt door een persoon, wien hij 't niet wenscht toe te vertrouwen.

„Hij zal gaan zoeken naar overtredingen van den pachter, die aanleiding kunnen geven tot een ontbinding van de pachtovereenkomst door den rechter.

„Wordt echter de verhouding van pachter tot verpachter aldus, dat de verpachter zich angstvallig gaat afvragen, of er geen middelen zijn om den pachter den voet dwars te zetten, dan wel de pachter zich erop moet spitsen om zich te dekken tegenover allerlei willekeurige toepassing der pachtsvoorwaarden, dan is de juiste verhouding verbroken en is het zoowel voor pachter als verpachter verreweg te verkiezen de overeenkomst te beëindigen.

„Dan baat ook een recht op continuatie den pachter niet: immers als laatste middel rest tenslotte den verpachter zijn landerijen te verkoopen. En de verpachter heeft het in de hand om deze landerijen te doen koopen door den landbouwer, wien hij voor de exploitatie wenscht, doordat hij dezen hypothecair crediet verschaft of met hem een schijncontract aangaat om de goederen binnen zekeren tijd weer aan den oorspronkelijken eigenaar terug te brengen.

„Ook in dit geval zou het middel, bedoelende bescherming van den zittenden pachter, het tegenovergesteld gevolg hebben.

„De bezwaren, aan een wettelijk continuatierecht verbonden, hebben de Commissie in haar meerderheid weerhouden een dergelijk recht in het ontwerp op te nemen.

„Zij is van meening, dat door de wijze, waarop zij in haar ontwerp de opzegging geregeld heeft, en door het dwingend voorschrift van een schriftelijken vorm bij meerjarige pacht, veel van het willekeurige, dat bij de huidige regeling der opzegging de rechtspositie van den pachter onzeker maakt, wordt weggenomen.

„Ook kan de publieke opinie in dezen veel bereiken, gesteund als zij wordt, gelijk in het ontwerp, door een Pachtcommissie, tot wier taak behoort op verzoek van één der betrokken partijen haar oordeel over een bepaalde pachtopzegging te geven. Daarbij komt, dat dit oordeel door de Pachtcommissie kan gepubli-

ceerd worden op de wijze, gelijk deze zal vermeenen te behooren. Het kan niet ontkend worden, dat hierdoor een machtig wapen in handen gegeven wordt tegen willekeur op dit stuk van zaken.

„Men verlieze voorts niet uit het oog, dat de Pachtcommissies door de positie, die zij innemen, aan een dergelijk oordeel gewicht en invloed kunnen verleenen in de betrokken kringen.

„Ook de regeling ingeval van overlijden van den pachter, zooals deze in het ontwerp der Commissie getroffen is, geeft grootere vastheid aan de positie van den pachter. [2])

„Tenslotte wordt ook de positie van den zittenden pachter versterkt door hem een wettelijk recht op vergoeding voor aangebrachte verbeteringen te verleenen. Zeer zeker blijft in het afgetrokkene het effect van een dergelijk recht altijd, hoe ook geconstrueerd, twijfelachtig en geeft een recht op continuatie vastheid aan den pachter, dat hij kan blijven zitten.

„Niettemin zal in de practijk ook het gegarandeerd recht op vergoeding de willekeur in de opzegging van de zijde van den verpachter aan banden leggen. Juist die willekeur bij de opzegging was vaak het meest grievend, en het rechtsgevoel kwetsend: en deze wordt ontegenzeggelijk hierdoor ingetoomd."

---

[1]) Die bezwaren zijn in hoofdzaak: 1. De bureaucratie, die het onvermijdelijk gevolg is van het van Overheidswege vaststellen der pachtprijzen; 2. De wanverhouding tusschen vraag en aanbod bij verpachting zal scherper worden geaccentueerd, wijl de lager vastgestelde pachtprijzen de vraag doen toenemen en splitsing van pachtland in verschillende perceelen zal, uit vrees voor de bureaucratie, door de verpachters zooveel mogelijk worden vermeden; 3. De pachters zullen weinig geneigd zijn verbeteringen aan te brengen, uit vrees, dat hiermede bij herziening van de pacht niet voldoende zal worden rekening gehouden; 4. Tegen het einde van den pachttermijn zal veel kans bestaan op slechte exploitatie teneinde een lageren pachtprijs te verkrijgen; 5. Is de vastgestelde pachtprijs hoog, dan zal de eigenaar minder geneigd zijn tot tegemoetkoming in ongunstige omstandigheden dan zonder Overheidsinmenging; 6. Tenslotte bestaat groot gevaar voor ontduiking van den vastgestelden pachtprijs (denk aan de sleutelgelden bij de toepassing der Huurcommissiewet). Men zie hieromtrent ook het artikel van prof. Diepenhorst opgenomen in dit tijdschrift IIe jaargang p. 345 en diens brochure „Het pachtvraagstuk", *Christendom en Maatschappij* Serie 6 no. 5.

[2]) N.l. het voortduren van den pacht ook na het overlijden van den pachter, behoudens nadere rechterlijke beschikking, terwijl elk daarmede strijdig beding nietig is.

ONTVANGEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN.

Patrimonium (Vaderlijk Erfdeel), Gedenkboek bij het gouden jubileum, in opdracht van het bondsbestuur samengesteld door R. Hagoort. Uitgave van het Ned. Werkliedenverbond „Patrimonium" (1927).

Twaalfde Verslag van het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland, 1 Januari 1925 tot 31 December 1926. Drukkerij „Edecea", Hoorn.

Medezeggenschap bij de Overheidsbedrijven en Diensten door F. van Meurs, met een rapport uitgebracht door de commissie uit het Hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van personeel in Over-

heidsdienst, over de toepassing van de medezeggenschap in Overheidsbedrijven en diensten in Duitschland. Uitgave van den Nederlandschen Bond van Personeel in Overheidsdienst te Amsterdam.

Jaarboek van het Onderwijs en de Opvoeding der R.K. jeugd in Nederland en Koloniën 1927. Uitgave van het R.K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding, 's Gravenhage.

Vraag en Antwoord. Jaargang 1927. Uitgave van het Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding te 's Gravenhage.

Statistische Mededeelingen van het Bureau van Statistiek der gemeente Amsterdam. No. 80. Huishoudrekeningen van 212 gezinnen uit verschillende kringen der bevolking (1 October 1923—30 September 1924). Uitgave: J. M. Meulenhoff, Amsterdam.

Statistische Mededeelingen van het Bureau van Statistiek der gemeente Amsterdam. No. 81. De gemeentelijke inkomstenbelasting in de belastingjaren 1924 25, 1925 26 en 1926 27, voorloopige cijfers volgens de kohieren, derhalve vóór reclame en zonder ontheffingen en oninbare bedragen. Uitgave: J. M. Meulenhoff, Amsterdam.

Gemeentelijke Woningdienst, Amsterdam. De woning- en gezinstelling gehouden in October 1925, Deel I. De Woningtelling. Deel II. De gezinstelling. Amsterdam 1926.

Van Zorg en Zegen, 1902—Mei—1917. De Nederlandsche Christelijke Grafische Bond, zijn ontstaan en geschiedenis, naar de voorhanden zijnde officieele bescheiden beschreven door den bondsvoorzitter J. Hofman.

De Magistratuur, Orgaan van de Vereeniging van Burgemeesters, Wethouders en Secretarissen „Groen van Prinsterer"; aflevering 1 en 2. Drukkers-uitgevers: Oosterbaan en Le Cointre, Goes.

Monseigneur Johannes Zwijsen, een levens- en karakterbeeld door Dr. J. H. J. M. Witlox. Uitgave: Teulings' uitgevers-maatschappij, 's-Hertogenbosch.

Het Belastingvraagstuk. Praeadviezen, uitgebracht aan den partijraad der R.K. Staatspartij ter behandeling in diens vergadering van 26 November 1927 door F. W. Swane, Notaris, I. M. H. v. d. Ven, Inspecteur der directe belastingen, en Prof. Dr. J. A. Veraart, Lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal. Uitgave: Teulings' Uitgevers-maatschappij, 's-Hertogenbosch.

Verzekering en Voorzienigheid. De gemoedsbezwaren tegen verzekering mede in verband met de staatkundig gereformeerde partij door Dr. M. van Haaften, Wiskundig adviseur der Holl. Sociëteit van Levensverzekeringen en van den Pensioenraad der Ned. Herv. Kerk. Amsterdam, N.V. Dagblad en Drukkerij „De Standaard".

Protestantisme et Démocratie door O. Genouy (1927).

NIVELLEERING VAN DEN GEMEENTELIJKEN BELASTINGDRUK

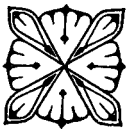
NIVELLEERING VAN DEN GEMEENTELIJKEN BELASTINGDRUK

(MET PROEVE VAN EEN WETSVOORSTEL)

DOOR

M. A. VERKERK

Inspecteur der Registratie en Domeinen te Gouda

EXTRA-NUMMER VAN
ANTIREVOLUTIONAIRE STAATKUNDE
ORGAAN VAN DE
Dr ABRAHAM KUYPERSTICHTING

UITGAVE VAN J. H. KOK TE KAMPEN

Het zwaard van den Fiscus is tweesnijdend.

De Rijkskant van het zwaard snijdt zeer gelijkmatig naar gelang van de draagkracht van alle inwoners van het Rijk. Door de thans tot stand gekomen verlaging van de kapitaalvernietigende successierechten, van het vervallen van de 25 Rijksopcenten op de Rijksinkomsten-belasting en van de verlaging van de Personeelebelasting, dringt deze zijde van het zwaard minder diep in den buidel der contribuabelen.

De Gemeentelijke kant van het zwaard daarentegen snijdt zeer onregelmatig, naar gelang men inwoner is van deze of gene gemeente.

Het kan ons rechtvaardigheidsgevoel in geen enkel opzicht bevredigen, dat een inwoner van Wassenaar (over het belastingjaar 1924/'25) bij f 5000.— inkomen f 52.91 gemeentelijke Inkomstenbelasting betaalt, tegenover een inwoner van Steenwijk f 685.63, zijnde meer dan twaalf maal zooveel, terwijl er slechts één Koninkrijk der Nederlanden bestaat, waarvan wij allen inwoners zijn.

Nakoming van de beroemde circulaire van Minister Kan, inhoudende een ernstige vermaning tot het betrachten van de grootst mogelijke voorzichtigheid in het beheer der gemeentegelden, kan slechts een zeer kleine verlichting geven, doch neemt de ongelijkheid niet weg.

Hoe hoog de nood van sommige gemeenten gestegen is, blijkt uit het antwoord van den Minister in de Tweede Kamer op de critiek op genoemde circulaire, waarbij Zijne Excellentie verklaarde, dat er faillissement dreigde van meer dan 43 gemeenten.

De algemeene roep is: wanneer wordt de financieele verhouding van Rijk en Gemeente nu eens eindelijk herzien?

Vele vruchtelooze pogingen zijn hiertoe aangewend.

Bij Koninklijk Besluit van 18 Augustus 1921, No. 85, is een Staatscommissie in het leven geroepen om deze zaak tot oplossing te brengen. Wanneer zal de oplossing komen?

Den Minister van Financiën, bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting van 1927, gevraagd: wanneer het rapport van de Staatscommissie te verwachten was, antwoordde Zijne Excellentie hierop, dat spreker alle hoop had, dat het rapport der

commissie hem voor het einde van het aanstaande kalenderjaar (1927) zou bereiken.

Zeer merkwaardig was hierbij de uitlating van den Minister, dat zonder eene heffingslimiet voor de gemeenten, men ook bij grooter uitkeering van het Rijk niet kon komen tot nivelleering van den druk der gemeentelijke belastingen.

Aantasting van de gemeentelijke autonomie door het voorschrijven van een heffingslimiet is geen oplossing van de zaak.

Overbrenging van zekere soorten van uitgaven van de gemeenten naar het Rijk, in welke richting de Staatscommissie zich beweegt, is eveneens geen oplossing, maar slechts eene verschuiving van lasten.

In de Memorie van toelichting op de zoogenaamde Nooduitkeeringswet van 1921 heeft de Regeering verklaard, dat hulp moet geboden worden, zooveel doenlijk naarmate de nood het scherpst is.

In deze richting moet de oplossing gezocht worden.

Waar is de nood het scherpst?

In de armste gemeenten.

Welke zijn de armste gemeenten?

Die gemeenten, waarvan de inwoners de minste draagkracht bezitten.

De oplossing moet dus luiden:

Uitkeering aan die gemeenten van datgene, wat deze te weinig aan belasting ontvangen, wegens de mindere dan normale draagkracht der ingezetenen, naar gelang van de behoeften dier gemeenten, alzoo met aftrek der onnoodige uitgaven, en zonder aantasting van de gemeentelijke autonomie.

* * *

In deze richting is door schrijver dezes een oplossing gezocht, door de begrippen, gemis aan draagkracht, behoefte en onnoodige uitgaven nader uit te werken, door het zoeken van deugdelijke cijfers en bedragen als basis voor de uitkeering en door het samenstellen van een algemeene uitkeeringsformule, die bij voortduring deugdelijk blijkt.

Het resultaat is ten slotte belichaamd in een proeve van een wetsvoorstel voor een geheel nieuwe wet tot nivelleering van den gemeentelijken belastingdruk, welke wet de Wet van 24 Mei 1897 geheel intact laat, doch een veel verdere strekking heeft dan deze wet, zonder dat de gemeentelijke autonomie maar ook in het minst wordt aangetast.

* * *

De financieele verhouding van Rijk en Gemeente is geregeld in de bekende Wet van 1897, terwijl de uitkeeringen volgens deze wet veelal genoemd worden, zielengeld, hoofdengeld of koppengeld.

Om tot een volledig begrip der zaak te komen is het noodig te weten:

1. De oorsprong der bestaande Wet.
2. Het principe der bestaande Wet.
3. De bezwaren tegen de bestaande Wet.
4. De onderscheidene pogingen, die gedaan zijn of worden, tot verbetering van den bestaanden toestand en de bezwaren daartegen.

Hierna is uiteengezet de door schrijver dezes voorgestane oplossing, gevolgd door een proeve van een wetsvoorstel.

* * *

1. De oorsprong der bestaande Wet.

Bij de Wet van 7 Juli 1865, Stbl. No. 79, is aan de Gemeenten door het Rijk afgestaan, ten hoogste $^4/_5$ van de opbrengst van de Personeele Belasting, als vergoeding van de ontnomen belastingbron: De gemeentelijke accijnzen (behoudens enkele thans vervallen uitzonderingen).

Bij de Wet van 26 Juli 1885, Stbl. No. 169, werd dit $^4/_5$ gefixeerd op $^4/_5$ van de gemiddelde opbrengst van de laatste 3 jaren voor 1885.

De strekking dezer Wet was, om de kassen der achteruitgaande gemeenten niet aan schokken bloot te stellen. De bevoordeeling der achteruitgaande gemeenten geschiedde ten koste van de vooruitgaande, die niets méér ontvingen. Deze benadeeling zou echter niet altoos duren, aangezien artikel 3 der Wet inhield, dat zij voor 1 Januari 1896 moest worden herzien.

Deze fixeering had al spoedig ten gevolge, dat onderscheidene gemeenten in financieele moeilijkheden geraakten. Of het er ook 43 waren zooals thans, vermeldt noch de heer H. J. G. Hartman in zijn aanteekeningen op de Wet van 1897, noch de heer J. Florens in zijn beschouwingen over het wetsontwerp van de financieele verhouding van 1897, noch Mr J. Sickenga in zijn Rijksuitkeeringen aan Gemeenten en Gemeentelijke Belastingen.

Zoo werd voor het eerst bij de Wet van 18 Juni 1892, Stbl. No. 141 aan ettelijke gemeenten onderstand uit 's Rijks schatkist verleend tot een bedrag van f 250.000.—.

Als gevolg van de bij artikel 3 der Wet van 1885 geboden herziening, werd de Wet van 1897 ingediend.

2. Het principe der Wet van 1897.

Omtrent het beginsel der Wet vinden we in de memorie van toelichting o.a. vermeld:

Het motief, waarom de Staat uitkeeringen doet aan de gemeenten vloeit voort uit tweeërlei omstandigheid. Eendeels toch noodzaakt de Staat de gemeenten tot het doen van uitgaven in het algemeen belang. Anderdeels wordt aan de gemeenten belet door accijnsheffing alle ingezetenen in hare lasten te doen bijdragen.

De factoren nu, die de hoegrootheid der uitkeering voor iedere gemeente bepalen, zijn:

I. Aantal inwoners op 1 Januari van elk jaar.

II. Aantal inwoners op 1 Januari 1896 × f 1.— (respectievelijk f 1.25 voor iedere inwoner boven de 20.000).

III. *a.* Opbrengst hoofdelijke omslag over 1896.
b. Opbrengst gemeentelijke accijnzen over 1896.
c. Gemeentelijke opcenten op de Personeele Belasting over 1896.
d. Opbrengst hand- en spandiensten over 1896.
e. Uitkeering ingevolge de Wet van 1885.
f. 1/4 Salaris Burgemeester en Secretaris over 1896 (maximum f 600.—).
g. Subsidie Lager Onderwijs-wet over 1896.

IV. *a.* Huurwaarde van alle woningen in de gemeente op 15 Januari 1897, met fixeering van het aantal op 1/4 van het aantal inwoners.
b. Huurwaarde van alle voor de personeele belasting onbelaste woningen in de gemeente op 15 Januari 1897 met fixeering van de huurwaarde op 80 % der maximum onbelastbaarheid.

V. De kosten van Armenzorg gemiddeld over de jaren 1894, 1895 en 1896, boven de 15 % van de gewone gemeentelijke inkomsten.

De uitkeeringsformule wordt dan:

$$I \times \frac{II + (III - II) \times \frac{\text{huurwaarde onbelaste woningen}}{\text{huurwaarde alle woningen}}}{\text{Aantal inwoners op 1 Januari 1896}}$$

plus 1/4 salaris Burgemeester en Secretaris met een maximum van f 600.— plus eventueel V.

3. De bezwaren tegen de bestaande Wet.

Reeds in de memorie van antwoord op de Wet van 1897 erkende de Regeering, dat hare voordracht geen rekening houdt met de draagkracht der gemeenten, waarmede bedoeld wordt, dat het ontwerp niet vraagt, of een gemeente behoefte heeft aan Rijkshulp. Het stelt zich ten doel zooveel mogelijk te voorkomen, dat gemeenten op onbillijke wijze benadeeld worden door de Rijkswetten. Het tracht een billijke vergoeding te geven voor hetgeen de Rijkswetgever door de gemeente laat doen eenerzijds en haar belet te doen anderzijds.

Sedert zijn dertig jaren verstreken. Gezien den financieelen nood van vele gemeenten, is het te begrijpen, dat de Wet niet om herziening vraagt, maar SCHREEUWT.

Als de voornaamste bezwaren tegen de Wet van 1897 mogen genoemd worden:

1. De factoren waarnaar de uitkeering geschiedt zijn verouderd, n.l.:
   a. De uitkeeringen naar de bedragen van f 1.— en f 1.25 per inwoner behooren in overeenstemming gebracht te worden met het veranderde indexcijfer sinds 1896.

      Bij het Centraal Bureau voor de Statistiek is het algemeen indexcijfer van 1897 niet bekend.

      Gezien het feit, dat het algemeen indexcijfer 1901—1910 vergeleken met 1925 173 bedraagt, mag men dat van 1897 met 1927 wel stellen op 200.
   b. Uitkeering naar de gemeentelijke inkomsten van 1896 beantwoordt niet aan de tegenwoordige inkomsten der gemeenten.
   c. De factor aantal inwoners op 1 Januari 1896 beantwoordt niet aan den tegenwoordigen toestand, door den ongelijkmatigen groei der gemeenten.
   d. Uitkeering naar de armoede, die 30 jaar geleden heerschte, is in geen enkel opzicht juist.
   e. De huurwaarde der woningen van thans verschilt aanmerkelijk met die van 1896.
   f. Het maximum van f 600.— voor vergoeding salaris Burgemeester en Secretaris is van geen beteekenis voor grootere gemeenten.
2. De door den Staat aan de gemeenten opgelegde uitgaven zijn in veel sterker mate gestegen, dan de eenige veranderlijke factor in de uitkeering, n.l. het aantal inwoners der gemeente,

terwijl alle andere factoren van de uitkeering standvastig zijn.

3. Bedroegen alle accijnzen in de periode 1891—1900 f 45.000.000.— of f 9.28 per inwoner, in 1924 waren zij f 140.000.000.— of f 19.58 per inwoner.

   De accijnzen verdubbelden alzoo per inwoner, terwijl (behoudens de weder vervallen Nooduitkeering) de uitkeering aan de gemeenten per inwoner absoluut gelijk bleef, zelfs van 1905 tot 1922 verminderd is geworden door het thans vervallen artikel 9*bis* der Wet.

4. *De onderscheidene pogingen, die gedaan zijn of worden, tot verbetering van den bestaanden toestand en de bezwaren daartegen.*

Vooraf eenige voor de hand liggende, doch onvoldoende wijzen van herziening, al of niet gecombineerd:

a. Enkel en alleen door op de in de wet genoemde bedragen van f 1.—, f 1.25 en f 600.— het tegenwoordige indexcijfer toe te passen, het indexcijfer van 1896 als basis nemende.

   Dit zou neerkomen op een verdubbeling der uitkeering. De uitkeering bedroeg in totaal in 1922 f 18.430.000.— en zou dus thans worden een 37 millioen. Hiervan zouden gemeenten welke de verhoogde uitkeering niet noodig hebben profiteeren, wat 's lands financieele toestand niet gedoogt.

b. Door bij alle jaartallen voorkomende in de Wet van 1897 dertig jaren bij te tellen.

   Deze wijziging zou een zeer groot aantal millioenen kosten. Voor deze wijziging geldt hetzelfde bezwaar als voor de wijziging sub *a.*

c. Door in artikel 2 paragraaf 3 der Wet na de zinsnede „Opcenten op de Personeele-belasting" bij te voegen: „Opcenten op de Vermogensbelasting".

   Deze wijziging is rationeel, maar heeft eveneens het bezwaar, dat zij geen rekening houdt met de behoeften der gemeenten.

d. Door de factoren: Huurwaarde onbelaste woningen en huurwaarde alle woningen, in de oude uitkeeringsformule voorkomende te vervangen door de in 1897 onbekende factoren: Totaal onbelastbaar inkomen der ingezetenen en totaal inkomen der ingezetenen.

De factor inkomen geeft een zuiverder beeld van de werkelijkheid, dan de factor huurwaarde. Volkomen zuiver is het beeld niet, aangezien hierin wel de totale draagkracht der ingezetenen tot uiting komt, maar niet de persoonlijke draagkracht van iedere

ingezetene, zoodat met de grootere persoonlijke draagkracht van iedere ingezetene, oftewel progressie geen rekening wordt gehouden. Als voorbeeld kan dienen, dat men de milddadigheid voor zeker liefdadig doel niet kan beoordeelen naar de gemiddelde gift.

De factoren inkomen en totaal onbelastbaar inkomen zijn te bepalen als volgt:

Door de Rijksinkomstenbelasting is bekend van iedere gemeente, het totaal der inkomens boven de f 800.— benevens het aantal der aangeslagenen. Fixeert men nu het aantal personen dat inkomsten heeft op $^1/_4$ der bevolking en trekt men hiervan het aantal aangeslagenen in de Rijksinkomstenbelasting af, dan is het verschil het aantal vrijgestelde inkomens. Dit getal zou voor het Rijk over het belastingjaar 1922/1923 bedragen 81.615. (Voor 's Gravenhage zou men een negatief getal verkrijgen).

Fixeert men nu het gemiddelde dezer inkomens op 80 % van het onbelastbare inkomen van f 800.—, dan verkrijgt men door vermenigvuldiging het totaal der onbelastbare inkomens.

De vermenigvuldiginsfactor:

$$\frac{\text{huurwaarde onbelaste woningen}}{\text{huurwaarde alle woningen}}$$

wordt dan:

$$\frac{(^1/_4 \times \text{aantal inwoners} - \text{aantal aangesl. R. I. B.}) \times 80\,\% \times \text{f}\,800.-}{(^1/_4 \times \text{aant. inw.} - \text{aant. aangesl. R. I. B.}) \times 80\,\% \times \text{f}\,800.- + \text{totaal belastbaar inkomen.}}$$

Ook deze wijziging ondervangt niet het bezwaar, dat met de behoefte der onderscheidene gemeenten geen rekening is gehouden.

Historie.

Van bijzonder groote beteekenis is het niet tot Wet verheven Wetsontwerp van 22 November 1915 (zie bijlage Handelingen 2e Kamer 1915/1916 No. 253) van den Minister van Binnenlandsche Zaken en den Minister van Financiën (Mr Treub).

De bezwaren tegen de Wet van 1897 worden in de memorie van toelichting uiteengezet.

De Heer F. Raedt, Oud-Directeur der Gemeentebelastingen te Amsterdam zegt in zijn toelichting en beoordeeling van het wetsontwerp o.a.:

„In hoofdzaak komt die regeling hierop neer: Er wordt gevormd

een gemeentefonds, waarin wordt gestort $^1/_4$ van het bedrag der accijnzen, behalve die op de suiker en een saldo uitkeering uit de andere Rijksmiddelen. Uit dat fonds worden betaald de uitkeeringen aan de gemeenten en de tegemoetkomingen aan de gemeenten, die in hunne belasting schade lijden door de voorgenomen splitsing der inkomsten. Iedere gemeente ontvangt pondspondsgewijze naar het cijfer:

$$\text{aantal inw.} \times \frac{\text{Rijksink.bel. + Verm. bel. van het Rijk per inw.}}{\text{Idem idem van de Gem. per inwoner.}} \times \frac{\text{Gemeentebel. van de Gem. per inwoner.}}{\text{Totaal Gemeentebel. van het Rijk per inwoner.}}$$

De hier bedoelde gemeentebelastingen zijn:
Opcenten op de personeele belasting.
Belasting naar het inkomen.
De belasting op honden.
De belasting op tooneelvertooningen.
De rechten, loonen enz. bedoeld in art. 238 Gemeentewet.
De belasting bedoeld in artikel 239 Gemeentewet (Hand- en spandiensten).

Indien wij weten, dat er 1120 gemeenten zijn, die door hare uiteenloopende bevolkingstoename en door hare varieerende breuken invloed hebben op de berekening, dan kan een ieder begrijpen, dat zelfs met den besten wil van de wereld, het onmogelijk is, na te gaan, waarop zulk eene samenvoeging van belangen ten slotte moet uitloopen. Er is geen wiskundig adviseur, die bij machte is, te voorspellen, welke de resultante is van een combinatie van millioenen mogelijkheden."

Deze bewering van den Heer Raedt is voor geen tegenspraak vatbaar.

Hieraan ware het volgende toe te voegen:

De uitkeering geschiedt aan alle gemeenten, dus ook aan die, welke zulks absoluut niet noodig hebben.

Gesteld: In twee gemeenten met een gelijk aantal inwoners, is zoowel de eerste als de tweede breuk gelijk. De eene gemeente heft 4 % gemeentelijke inkomstenbelasting, de andere 8 %. Nu vertrekt in beide gemeenten iemand met f 50.000.— inkomen. Welke gemeente heeft nu hiervan het meeste nadeel? Natuurlijk de gemeente met de heffing van 8 %, want deze moet haar vermenigvuldigingscijfer veel meer verhoogen dan de gemeente met de

4 % heffing. Voor beiden blijft de Rijksuitkeering echter hetzelfde. Is dit een uitkeering naar behoefte? Neen.

Als uitkeering naar behoefte voldoet het wetsontwerp dus niet. Is het ontwerp niet als zoodanig bedoeld, wat is dan wel bedoeld als grond voor de uitkeering?

Als „uitkeering niet naar behoefte" wordt zij een overheveling van de gemeentelijke uitgaven naar de Rijksuitgaven en brengt de regeling geen nivelleering van den gemeentelijken belastingdruk met zich mede. Toch moet de bedoeling van het ontwerp geweest zijn uitkeering naar behoefte, ten einde meerdere of mindere nivelleering te verkrijgen, want in de memorie van toelichting komt de volgende zinsnede voor: „Onder overigens gelijke omstandigheden behoeft toch een gemeente minder uitkeering van het Rijk te ontvangen naar gelang haar bevolking welvarender is en zij dus beter in staat is door belastingheffing in haar behoefte te voorzien."

Van niet minder beteekenis dan het wetsontwerp is het rapport der Commissie van Advies benoemd door de Vereeniging van Nederlandsche gemeenten aan deze Vereeniging over het ingediende wetsontwerp voornoemd, uitgebracht door vele bekende deskundigen d.d. Mei 1917, aangezien de tegenwoordige Staatscommissie voor de Gemeente-financiën zich beweegt in de richting door de Commissie van Advies aangewezen. Dit rapport zegt o. m.:

„Het Wetsontwerp beperkt zich tot een wijziging der algemeene Rijksuitkeering en raakt niet aan de afzonderlijke uitkeeringen voor speciale doeleinden.

Het motief voor de algemeene Rijksuitkeering was aanvankelijk het gemis der plaatselijke accijnzen, ten deele was dit ook nog bij de herziening in 1897 het geval.

Het tegenwoordige wetsontwerp aanvaardt de afschaffing der plaatselijke accijnzen niet als rechtsgrond voor de uitkeering.

Ook regelt de uitkeering zich niet naar de op de gemeenten drukkende uitgaven in het algemeen Rijksbelang.

De uitkeering volgens het wetsontwerp regelt zich naar den belastingdruk.

Naar oorzaken van dien druk wordt niet gevraagd. Is die druk hoog, onverschillig door welke oorzaken, dan zal het aandeel groot zijn, is hij gering, dan zal slechts weinig genoten worden.

Het systeem heeft dus de tendenz, de onderlinge drukverschillen

te nivelleeren en de uitkeeringen volgens dat stelsel krijgen hierdoor het karakter van bedeeling.

Afgescheiden van de omstandigheid, dat naar het *oordeel van de Commissie een egalisatie van den belastingdruk zelfs niet bij benadering te bereiken is,* heeft zij in beginsel bezwaar tegen het systeem van het wetsontwerp.

Bij den tegenwoordigen toestand kan men door zijn woonplaats naar een andere gemeente over te brengen, zijn aandeel in de lasten, welke het gevolg zijn van de verzorging van algemeene Rijksbelangen, (door en op kosten van de Gemeenten) soms aanmerkelijk verminderen.

Een rechtvaardige toestand is alleen te bereiken door de gemeenten te ontlasten van uitgaven in het algemeen belang. Dit is niet te bereiken door de gemeenten bij de ten uitvoerlegging van de Staatszaak uit te schakelen. Maar wel door vergoeding uit 's Rijks kas voor in het algemeen Rijksbelang gedane uitgaven. De bestaande bijzondere uitkeeringen geven geen volledige vergoeding voor de uitgaven in het algemeen Rijksbelang voor de betrekkelijke onderwerpen en werken zeer ongelijkmatig.

Als bestaande bijzondere uitkeeringen noemt de Commissie: Uitkeeringen voor het onderwijs, voor ontsmettingsdiensten en voor arme krankzinnigen.

De zeer ongelijkmatige werking der genoemde bijzondere uitkeeringen ten opzichte van de onderscheidene gemeenten *maakt het, naar de Commissie meent, onmogelijk door een algemeene Rijksuitkeeriug als aanvulling daarnaast te stellen, een billijke regeling te verkrijgen.*

Alle bestaande uitkeeringen enz. behooren vervangen te worden door één regeling, welke moet uitgaan van het beginsel van volledige vergoeding voor de uitgaven in het algemeen Rijksbelang.

Het komt de Commissie ondoenlijk voor van al deze uitgaven te bepalen, in hoeverre zij het algemeen belang dienen en derhalve door het Rijk zouden behooren te worden vergoed. De Commissie heeft daarom gemeend, dat de vergoeding zou moeten worden beperkt tot de drie voornaamste groepen: *Onderwijs, Armwezen en Politie.*

De vergoeding zal zich moeten beperken tot het redelijkerwijs noodige. Hoe moet de regeling zijn? De Commissie kan slechts de richting aangeven. De bezoldiging van het personeel bij het onderwijs en de politie, worden bij de Wet bindend geregeld. Ook omtrent

het aantal dezer ambtenaren, waarvan de jaarwedden worden vergoed, geve de Wet te regelen. Volledige vergoeding worde gegeven voor de kosten van verpleging van arme krankzinnigen. Voor de vergoeding van de overige kosten van het armwezen stelle de Wet regelen. Rente en aflossing ter zake van reeds bestaande leeningsschuld ware desnoods buiten beschouwing te laten.

Voor de toekomst make de Wet echter geen onderscheid tusschen gewone en buitengewone uitgaven voor de drie genoemde rubrieken. De Wet zal tevens hebben te bepalen, welke inkomsten op de uitgaven in mindering moeten komen. Voor enkele onderdeelen wellicht normen vast te stellen. De vraag wat redelijkerwijs noodig is zal zich toch nog steeds voordoen. De beslissing daarvan verblijve aan de Regeering.

Er worde echter een geheel nieuw instituut in het leven geroepen, hetwelk omtrent dergelijke vragen zal hebben te adviseeren.

De Commissie is ervan overtuigd, dat indien op de boven geschetste wijze de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten worde geregeld, eene finale oplossing van dit vraagstuk zou worden verkregen, welke voor het Rijk geen hoogere kosten medebrengt dan voor een behoorlijke verzorging van het algemeen Rijksbelang noodig is, anderzijds de gemeentebesturen in het algemeen ontlast van uitgaven in het algemeen Rijksbelang. Wel zal ook na invoering dezer regeling de druk der plaatselijke belastingen in de verschillende gemeenten des Rijks nog uiteenloopen (welke verschijnsel trouwens door uitkeeringen als volgens het Wetsontwerp ook niet zoude kunnen worden weggenomen), maar dit zal alleen het gevolg zijn van zuiver plaatselijke omstandigheden, welke weliswaar voor een deel liggen buiten den invloedsfeer van de gemeentebesturen, maar voor een zeer belangrijk deel ook beheerscht worden door de financieele politiek, door het geheele beleid van de plaatselijke besturen.

Het zal dan niet langer op de gemeentefinanciën van invloed zijn of in de gemeente een bloeiend bijzonder onderwijs bestaat, een Rijks Hoogere Burgerschool bemoeiing van gemeentewege met dezen tak van onderwijs overbodig maakt, de aanwezigheid van Rijkspolitie de mogelijkheid schept de gemeentelijke uitgaven voor de politie te beperken enz. Tevens zal dan een einde zijn gemaakt aan de stelselloosheid van de bestaande speciale uitkeeringen en de onbillijkheden uit die regelingen voortvloeiende."

* * *

Aangezien critiek op het advies der Commissie van Advies van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten tevens critiek op het werk van de Staatscommissie voor de Gemeentefinanciën omvat, volgt deze critiek eerst bij de vermelding van datgene wat bekend is van de Staatscommissie van 1921.

Het advies der Commissie stemt dus vrijwel overeen met dat der Staatscommissie voor de Gemeentefinanciën ingesteld in 1903, welke Commissie in 1907 aviseerde om ten laste van het Rijk te brengen de kosten van verpleging van armlastige krankzinnigen en een grooter aandeel in de jaarwedden van de Burgemeesters en de Secretarissen.

Gezien de hiervoor vermelde critiek van de Commissie van Advies op het Wetsvoorstel van Minister Treub is het zeer begrijpelijk, dat dit Wetsvoorstel niet tot Wet verheven is geworden.

De uitkeering van een gedeelte van de opbrengst van de Wet op de Oorlogswinstbelasting gaf eenige jaren van stilstand in de pogingen tot herziening van de Wet van 1897, totdat een Wetsontwerp werd ingediend, hetgeen geleid heeft tot het tot stand komen van de Wet van 12 November 1921 Stbl. 1173, de zoogenaamde Nooduitkeeringswet.

Tegelijkertijd verscheen het initiatief-ontwerp van de Heeren de Geer, Treub en van de Tempel, dat hetzelfde doel beoogt doch een veel grooter bedrag wil uitkeeren (30 à 40 millioen tegen 10 à 11 millioen door de Regeering).

Het ontwerp de Geer wil echter een uitkeering voor slechts twee jaar, om intusschen een radicale herziening van de Wet van '97 voor te bereiden.

Het oorspronkelijke Wetsontwerp van de Regeering hield geen beperking in van de verhooging tot de jaren 1921 en 1922. Met het oog op de resultaten te verkrijgen door de Staatscommissie van 1921 is de beperking bij nota van wijziging opgenomen.

De Nooduitkeering was als volgt geregeld:

De uitkeeringen van de Wet van 1897, uitgezonderd de f 600.— van artikel 10, werden over 1921 en 1922 verhoogd met 10 % indien het gemiddelde van de opbrengst van de gemeentelijke Inkomstenbelasting of Hoofdelijken Omslag over 1919 en 1920 10 % of meer dan 10 % en niet meer dan 20 % hooger was, dan de totale gemiddelde opbrengst van de Rijksinkomstenbelasting van dezelfde personen over de belastingjaren 1919/1920 en 1920/1921.

Was het verschil grooter dan 20 % dan bedroeg de verhooging

van de uitkeering 10 % voor elke 10 % of gedeelte daarvan met een maximum van 100 %.

De Nooduitkeering had twee principieele fouten, waardoor zij ongeschikt was om te dienen als eene voortdurende regeling.

1. Zij hield alleen rekening met de opbrengst der gemeentelijke Inkomstenbelasting of H. O., zoodat de hoegrootheid der uitkeering afhing van de financieele politiek van de betrokken gemeente n.l. of zij de opbrengsten van alle andere belastingen en de winst op de bedrijven laag hield ten koste van de gemeentelijke Inkomstenbelasting (of H. O.) of omgekeerd. De genoemde financieele politiek houdt zeer sterk verband met de een of andere politieke meerderheid in een gemeente, zoodat de uitkeering meer subjectief dan objectief was.
2. Wenschte het Rijk de gemeenten in de toekomst geen Rijksbijdrage in hare uitgaven te verzekeren, die gelijken tred zou houden met hetgeen de gemeenten in de toekomst zouden wenschen te voteeren, voor het verleden deed zij dit wel, omdat niet gevraagd werd: „Is de hooge belastingdruk door noodzakelijke uitgaven of door overbodige uitgaven ontstaan?" Hoe royaler een gemeente geweest was in het verleden, hoe grooter de verhooging van de Rijksuitkeering was.

De Commissie voor de gemeentefinanciën van 1921 is aanvankelijk gestuit op de moeilijkheid, dat de gemeente-rekeningen op zeer verschillende wijzen waren ingericht.

Bij schrijven van 31 Mei 1923 heeft zij daarom een voorloopig rapport uitgebracht, waarin zij den Minister van Financiën adviseerde voor 1923 en 1924 aan die gemeenten, welke over 1922 de Nooduitkeering hebben genoten, een uitkeering te doen, volgens een in het advies opgenomen Wetsontwerp.

Volgens dat Wetsontwerp hing de hoegrootheid van de uitkeering af van:

1. De opbrengst van de gemeentelijke Inkomstenbelasting.
2. De gemeentelijke opcenten op de Rijksinkomstenbelasting.
3. De gemeentelijke opcenten op de Vermogensbelasting.
4. De gemeentelijke opcenten op de Personeele Belasting.

Van het totaal van het belastbaar inkomen volgens de Wet op de Rijksinkomstenbelasting werd afgetrokken f 800.— maal het aantal aanslagen.

Als de totale druk van genoemde gemeentelijke belastingen min-

der dan 6 % was van genoemd verminderd belastbaar inkomen, werd niets uitgekeerd. Hoe hooger de druk boven de 6 % was, des te meer werd uitgekeerd, tot een maximum van circa de nooduitkeering over 1922.

Deze regeling had dezelfde bezwaren m.i. als de Nooduitkeering zelf.

Wegens den zorgwekkenden toestand van 's lands financiën in 1923 heeft dit advies mogelijk geen gevolgen gehad.

Critiek op het rapport der Commissie van advies benoemd door de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten uitgebracht d. d. Mei 1917 op het Wetsontwerp van 22 November 1915, Bijl. Handel. No. 253.

De Commissie concludeert, dat een rechtvaardige toestand alleen te bereiken is door de gemeenten te ontlasten van uitgaven in het algemeen belang gedaan.

Gesteld kunnen worden de volgende vragen:

1. Is het gemeentebelang niet tevens algemeen belang en is het algemeen belang niet tevens gemeentebelang?
2. Wie is bij machte principieel aan te wijzen, wat algemeen en wat gemeentebelang is?
3. Scheurt men op deze wijze niet twee zaken, die in elkaar vloeien, kunstmatig uit elkaar?
4. Kleeft aan iedere splitsing niet het bezwaar van willekeurigheid?

De Commissie erkent de bezwaren door te verklaren, dat het haar ondoenlijk voorkomt voor alle uitgaven door de gemeenten gedaan, te bepalen in hoeverre zij het algemeen belang dienen en derhalve door het Rijk zouden behooren te worden vergoed.

De Commissie heeft daarom vermeend, dat de vergoeding zou moeten worden beperkt tot de drie voornaamste groepen: Onderwijs, Armwezen en Politie.

Wat blijft er op deze wijze van het door de Commissie vooropgestelde beginsel over?

Is de overbrenging van de kosten van Armwezen, Onderwijs en Politie niet een verschuiving van lasten?

Aangenomen hebbende het beginsel, dat deze zaken Rijksbelang zijn, moet men ook de zeer rijke gemeenten, die al in een zeer bevoorrechte positie verkeeren, ontheffen van een deel harer lasten, waardoor zij in nog voordeeliger positie komen te verkeeren.

Mag men hiervoor de Rijksgelden besteden?

Brengt deze handelwijze de algemeen gewenschte nivelleering van den gemeentelijken belastingdruk teweeg?

Waar blijft in het advies de in den tegenwoordigen tijd zoo noodzakelijke betrachting van de zuinigheid?

Zal deze oplossing niet onderscheidene gemeenten in staat stellen over te gaan tot het doen van nieuwe uitgaven, die onnoodig geacht moeten worden?

Zal de volledige vergoeding voor de kosten van verpleging van armlastige krankzinnigen niet ten gevolge hebben, dat deze kosten zeer zullen stijgen? De gemeenten hebben er immers geen belang meer bij, zoodat zooveel te eerder gezegd zal worden in een gemeente: deze of gene krankzinnige moet maar in een gesticht, hij wordt te lastig voor de gemeente.

Een gemeente, die arm is, blijft volgens deze regeling arm. Het verschil tusschen een rijke en een arme gemeente wordt door de regeling niets minder, zoodat schrijver dezes de conclusie van de Commissie, dat na invoering dezer regeling de druk der plaatselijke belastingen in de verschillende gemeenten nog uiteen zal loopen als gevolg van plaatselijke omstandigheden liggende voor:

a. een deel buiten de invloedsfeer van de gemeentebesturen,

b. een zeer belangrijk deel binnen de invloedsfeer van de gemeentebesturen,

niet kan onderschrijven.

Het komt hem voor, dat de zaak juist omgekeerd is. Een *zeer belangrijk deel* ligt niet binnen, maar buiten de invloedsfeer en *een deel* ligt er niet buiten, maar binnen.

Er binnen ligt het gevolg van de financieele politiek der gemeentebesturen, er buiten ligt de omstandigheid door de Commissie tevoren gememoreerd, *dat men bij den tegenwoordigen toestand door zijn woonplaats naar een andere gemeente over te brengen, zijn aandeel in de lasten, welke een gevolg zijn van de verzorging van algemeene rijksbelangen (door en op kosten van de gemeenten) soms aanmerkelijk kan verminderen.*

* * *

Tot bewijs van mijne stelling diene het navolgende:

De opbrengst van alle gemeentelijke belastingen over 1925 is volgens de mij welwillend verstrekte gegevens van het Centraal

Bureau voor de Statistiek geraamd op:		f 208.726.000.—
waarvan voor de gemeentelijke inkomstenbelasting		f 138.745.900.—
voor de gemeentelijke opcenten op de Rijksinkomstenbelasting		f 11.915.664.—
voor de gemeentelijke opcenten op de Vermogensbelasting		f 4.218.428.—
voor de gemeentelijke opcenten op de Personeele belasting	f 18.828.375.—	
Eenerzijds hebben we den niet van een bepaald persoon afhankelijken grondslag: Huurwaarde, hierna genoemd, zakelijke grondslag, anderzijds de wel van een bepaald persoon afhankelijke grondslagen: als mobilair, dienstboden, paarden, motorrijtuigen, pleziervaartuigen en biljarten, hierna genoemd, persoonlijke grondslagen.		
Voor het Rijk brachten de persoonlijke grondslagen op 22.55 % van het totaal, zoodat we de gemeentelijke opcenten geheven over de persoonlijke grondslagen zullen moeten schatten eveneens op 22.55 % van het totaal is		f 4.245.798.—
	Samen	f 159.125.790.—

Dit bedrag vormt dus de totale opbrengst van die belastingen, welke afhangen van de aanwezigheid van kapitaalkrachtige en inkomen-genietende personen op een totaal bedrag aan belastingen van f 208.726.000.— of 76.23 % van het geheel en met 72.21 % van het geheel wat betreft de opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting plus de Gemeentelijke opcenten op de Rijksinkomstenbelasting.

De opbrengst der gemeentebelastingen wordt dus voor 76.23 % beheerscht door factoren, welke buiten de invloedsfeer der gemeentebesturen liggen.

De belastingdruk ligt dus ook voor 76.23 % buiten de invloedsfeer der gemeentebesturen.

Tot welke onderlinge verschillen in belastingdruk men komt door oorzaken buiten de invloedsfeer der gemeentebesturen diene het navolgende:

Over het belastingjaar 1924/1925 bedroeg de opbrengst der Rijksinkomstenbelasting (Afgekort R. I. B.) voor het geheele Rijk f 90.519.000, bij een aantal inwoners van 7.315.046.

De doorsnede opbrengst per inwoner was dus f 12.37. Voor de gemeente Schiedam was de opbrengst van de R. I. B. f 389.000.—

bij een aantal inwoners van 43.653. De doorsnede opbrengst per inwoner was dus f 8.91. Voor de gemeente 's Gravenhage was de opbrengst van de R. I. B. f 10.849.000.— bij een aantal inwoners van 391.369. De doorsnede opbrengst per inwoner was dus f 27.72.

Bij gelijken druk was alzoo de opbrengst per inwoner:

voor het Rijk: f 12.37

voor Schiedam: f 8.91

voor 's Gravenhage: f 27.72.

Bij gelijke opbrengst zou de druk dus worden, het Rijk stellende op 1:

voor Schiedam 1.39

voor 's Gravenhage 0.44

of het cijfer van 's Gravenhage stellende op 1, zou het drukcijfer van Schiedam worden 3.11.

Wanneer de behoefte van beide gemeenten per inwoner gelijk was en 's Gravenhage zou 5 % gemeentelijke inkomstenbelasting heffen, dan zou Schiedam moeten heffen 3.11 × 5 % is 15.55 % (bedoeld is een niet progressieve heffing).

Volgens de hierna gestelde berekening is het normale behoeftebedrag aan belasting voor 's Gravenhage f 21.829.274.— is f 55.78 per inwoner. Voor Schiedam f 1.503.483.— is f 34,44 per inwoner.

De verhouding 1.00 tot 3.11 wordt dus gereduceerd tot 1.00 tot 1.92.

Door plaatselijke omstandigheden buiten de invloedsfeer van het gemeentebestuur van Schiedam hebben we dus het geval dat de belastingdruk in Schiedam 1.92 maal zwaarder is geworden dan in 's Gravenhage.

Stel nu het geval dat een gemeente als Schiedam door buitengewone zuinigheid 15 % minder belasting behoeft te heffen, wat een groot bedrag is en dat de begrooting sluitende was, dan staat hier tegenover dat buiten de invloedsfeer van Schiedam deze gemeente 92 % zwaardere druk heeft dan 's Gravenhage.

Aangezien 92 % meer is dan 15 % vermeen ik niet alleen mijne stelling bewezen te hebben, dat een belangrijke deel der ongelijke belastingdruk buiten de invloedsfeer der gemeenten ligt, maar dat het verschil zoodanig kan oploopen, dat het verschil van buiten en binnen de invloedsfeer staat als

92 staat tot 15 of als 6 staat tot 1.

Om deze reden moet m.i. de oplossing niet gezocht worden in de richting door de Commissie van Advies aangewezen.

Volgens de verklaring van den Minister van Financiën in de Memorie van Antwoord op de Staatsbegrooting van 1923 beweegt de thans bestaande Commissie voor de Gemeente Financiën zich in de richting van het hiervoor bestreden advies aan de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, zoodat het mij voorkomt, dat de oplossing niet gezocht moet worden in de richting waarin de Staatscommissie de oplossing zoekt.

Hoever de Staatscommissie dezen weg is ingeslagen, is niet bekend. Het eenige, dat bekend is, is dat het bureau van de Staatscommissie gegevens verzamelt van feitelijken aard om aan de Staatscommissie over te leggen.

Volledigheidshalve volgen hierna de in December j.l. door genoemd bureau aan de gemeentebesturen gestelde vragen met de antwoorden daarop van de gemeentebesturen van Gouda, Boskoop en Hedel.

* * *

VRAGEN GESTELD DOOR EN ANTWOORDEN GEGEVEN AAN HET BUREAU DER STAATSCOMMISSIE VOOR DE GEMEENTEFINANCIËN VOLGENS DE GEMEENTEREKENING OVER 1924.

Vragen:	Antwoorden der Gemeenten:		
	Gouda	Boskoop	Hedel
a. 50 % jaarwedde burgemeester	f 3875.—	f 2257.50	f 1159.37⅝
b. 50 % „ gemeente-secretaris .	3350.—	2310.—	1350.—
c. 50 % „ gemeente-ontvanger .	2750.—	1700.—	300.—
d. 25 % „ wethouders	1487.50	325.—	45.—
e. 50 % netto kosten v. d. gem.-secretarie	32818.63	3668.60	524.78
f. 100 % jaarwedde ambten. burg. stand	800.—	502.50	100.—
g. 50 % kosten bevolk. reg. en huisnummering, voorzoover niet begrepen onder *e*	41.72	12.98	1.04
h. geschatte jaarl. kosten voor de bevolkingsboekhouding			50.—
i. 50 % salaris gem.-archivaris, wanneer deze afzonderlijk in de gem. bestaat en 50 % kosten gem.-archief voorzoover niet begrepen onder *e*	902.07		
j. 25 % kosten verkiezingen en bijhouden verkiezingslijsten in 1921 t/m '24 . . .	1292.75	519.74	111.94
k. ⅓ netto-kosten verpleging armlastige krankzinnigen voorzoover niet door particulieren betaald	18812.91	1277.18	760.35

Vragen:	Antwoorden der Gemeenten:		
	Gouda	Boskoop	Hedel
l. 50 % kosten bouwpolitie (bouw- en woning-toezicht)	f 4229.91	f 500.—	
m. 75 % kosten algemeene begraafplaatsen	1633.73	148.14	f 91.—
n. netto-kosten pensioenbijdragen [1] . . .	1797.40	2310.62	196.87⅝
o. 50 % kosten uitvoering Motor- en Rijw. wet en keuring openb. midd. v. vervoer	12.50		
p. getal inwoners op 1 Jan. 1924	27153	6533	1690
q. totale kosten *a* t/m *o* per inwoner volgens gem.-rekening 1924	f 2.72	f 2.37⅝	f 2.79⅝
r. bedrag rijksuitkeering over 1924 volgens de gew. wet van 1897	84988.89	9389.57	2653.30
s. bedrag dezer kosten per inwoner . .	3.13	1.34⅝	1.57
1. Jaarwedden over 1925 met toelage en kindertoelage gemeentelijk politie-personeel (administratief personeel inbegrepen)	f 85703.34	f 3975.—	f 19.50
2. Kosten kleeding en uitrusting over 1925 politie-personeel en overige personeelsuitgaven (als geneesk. verz.)	6689.35	314.20	229.—
3. Pensioenlasten over 1925 politie-personeel (administratief personeel inbegrepen)	4400.49	438.38	383.41
4. welke vormen de sommen onder 1, 2 en 3 te samen, berekend per hoofd der bevolking op 1 Januari 1925	3.55	0.71	1.51
5. Wat is het bedrag waarmede volgens schatting de totale kosten van de gemeentepolitie zouden stijgen, indien in Uwe gemeente door de Rijkspolitie geen dienst meer zou zijn gedaan (schatting over het jaar 1925)	3840.—	niet noemenswaard	nihil
6. Wat is het bedrag der kosten van verpleging van armlastige krankzinnigen dat over 1924 ten laste uwer gemeente is gebleven	37073.30⅝	2559.54	1764.64
7. Hoeveel bedroegen over 1925 de expl.-kosten per leerling van het O. L. O. als bedoeld in art. 101 5e lid der L. O. Wet	g. l. o. 12.21 u. l. o. 23.01	10.23	geen openb. scholen
8. Hoeveel bedroeg op 1 Jan. '26 het totaal aantal leerlingen der gewone openb. en bijz. lagere scholen in uwe gemeente	3874	1070	211

[1]) De vraag luidde: Netto-kosten pensioenbijdragen, terwijl het bijgevoegde invulformulier tevens inhield de clausule: Waarbij het verhaalbaar bedrag dezer kosten niet onder de kosten hierbedoeld begrepen mogen worden. Dit heeft mogelijk verschil in beantwoording gegeven door de onderscheidene gemeentebesturen.

De eenige conclusie, die schrijver dezes uit de antwoorden kan trekken is, dat het hem onmogelijk voorkomt om volgens den door de Commissie ingeslagen weg een bevredigende oplossing van het vraagstuk te verkrijgen.

Nieuwe wijze van uitkeering tot verkrijging van Nivelleering van den Gemeentelijken belastingdruk wegens mindere dan normale draagkracht, naar gelang van behoefte, met bevordering van de zuinigheid, zonder aantasting van de Gemeentelijke autonomie.

Zooals in de critiek op het rapport der Commissie van advies aan de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten is uiteengezet is de oorzaak van den buitengewoon uiteenloopende gemeentelijken belastingdruk, welke druk in onderscheidene gemeenten ondraaglijk is geworden en de precaire financieele toestand van meer dan 40 gemeenten, voor een zeer belangrijk deel ontstaan uit plaatselijke omstandigheden liggende buiten de invloedsfeer van de betrokken gemeentebesturen.

Om deze vermeende onbillijkheid weg te nemen, is de forensenbelasting in het leven geroepen. Deze heeft echter de gevolgen slechts voor een zeer klein gedeelte kunnen wegnemen. Al zou men iedereen zijne belasting willen laten betalen in de gemeente waar hij geboren is, dan zou afgezien van de hierin gelegen onrechtvaardigheid, de druk der plaatselijke belastingen nog niet voldoende genivelleerd zijn en daardoor de arme gemeenten slechts voor een klein gedeelte uit den nood zijn gered. De gemeente Emmen bijv. zou er weinig door gebaat zijn.

Men moet een ieder de vrijheid laten om te gaan wonen, waar hem zulks goeddunkt.

De rijke gemeenten te laten bijdragen in de kosten van de huishouding van de arme gemeenten, is iets waarvoor niemand objectief oordeelende iets voelt en wat ook practisch onmogelijk is.

De eenige oplossing is derhalve, dat Vadertje Staat zijne behoeftige kinderen ondersteunt op gelijke wijze als ouders hunne meerderjarige kinderen, die niet in hun onderhoud kunnen voorzien en behoeftig zijn, volgens het Burgerlijk Wetboek moeten ondersteunen.

De ondersteuning zal moeten geschieden naar gelang van behoefte voor de werkelijk noodzakelijke uitgaven, op grond van gemis aan draagkracht.

Voorop wordt gesteld, dat niet beoogd wordt een nivelleering

in dien zin, dat men op een afgelegen dorp evenveel gemeentelijke inkomstenbelasting zou moeten betalen als in een groote stad, welke vele geriefelijkheden biedt.

Dit brengt echter nog niet mede, dat het Rijk zou behooren te suppleeren, wanneer de normale druk van eenzelfde soort gemeenten wordt overschreden. Omdat we allen inwoners zijn van hetzelfde Koninkrijk behoeft de suppleering eerst aan te vangen, wanneer de normale druk over het geheele Rijk per inwoner gerekend, wordt overschreden.

De soortgelijkheid der gemeenten wordt bepaald door de hoegrootheid van het aantal inwoners in verband met hunne samenwoning in historisch geworden en nog niet aaneengebouwde afzonderlijke eenheden (dorpen).

Behoefte.

a. *Normale behoefte.*

De behoefte eener gemeente is het bedrag door de gemeente geheven aan belastingen.

Volgens hierna volgende tabel I bedroeg de raming van alle gemeentelijke belastingen over 1925 f 208.726.000.—.

Hiervan bedroeg de opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting	f 138.745.900.—
De gemeentelijke opcenten op de R. I. B. . . .	- 11.915.664.—
Totaal	f 150.661.564.—

De overige belastingen, waarvan de opbrengst eveneens afhangt van de aanwezigheid van kapitaalkrachtige en inkomen-genietende personen in de gemeente zijn: de opcenten van de gemeenten op de vermogensbelasting ten bedrage van f 4.218.428.— en de opbrengst van de opcenten op de personeele belasting, doch alleen voor zoover zij geheven zijn over de persoonlijke grondslagen, n.l. alle grondslagen uitgezonderd huurwaarde.

Voor het Rijk brachten de persoonlijke grondslagen op 22.55 % van het totaal, zooals hiervoor is vermeld, zoodat we de gemeentelijke opcenten geheven over de persoonlijke grondslagen zullen moeten schatten op eveneens 22.55 % van het totaal ad f 18.828.375.— is f 4.245.798.—.

Over het belastingjaar 1923/1924 waren er 598 gemeenten welke geen opcenten hieven op de vermogensbelasting en over 1923 waren er 92 gemeenten, welke geen opcenten hieven op de per-

soneele belasting, zoodat het onmogelijk is, deze belastingen in een algemeene normalisatie te betrekken, terwijl er slechts 6 gemeenten waren, welke over het belastingjaar 1923/24 geen gemeentelijke inkomstenbelasting hieven. Gezien de genoemde opbrengsten van f 4.218.428.— aan opcenten vermogensbelasting en f 4.245.798.— aan opcenten over persoonlijke grondslagen van de personeele belasting in verhouding tot de opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting en gem. opcenten op de R. I. B. ad f 150.661.564.— kan de niet mogelijke normalisatie van de eerstgenoemde belastingen geen groot verschil teweeg brengen in den gemeentelijken belastingdruk, wegens het niet aanwezig zijn van kapitaalkrachtige en inkomen genietende ingezetenen.

De opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting (de gem. opc. op de R. I. B. hieronder begrepen) vormt 72.21 % van de opbrengst van alle belastingen. Is deze belasting genormaliseerd, dan kan men aannemen, dat een veel grooter deel dan 72 % van de gemeentelijke belastingen genormaliseerd is, aangezien de overige belastingen grootendeels zakelijke belastingen zijn, die niet afhangen van het al of niet aanwezig zijn van draagkrachtige personen, zoodat nooit die verschillen kunnen ontstaan, die bij de gemeentelijke inkomstenbelasting zijn ontstaan. Niet ten opzichte van circa even groote gemeenten onderling zullen hierdoor verschillen ontstaan, maar alleen van kleine gemeenten, tegenover zeer groote gemeenten. Zooals uit kolom 8 van tabel 1*a* blijkt beloopt dit verschil niet meer dan 15 %. Met dit verschil is in de berekening van het hierna volgende normale opbrengstcijfer rekening gehouden.

Dit verschil maakt ook dat de normale behoefte eener gemeente niet te berekenen is uit de opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting, maar dat deze behoefte berekend moet worden uit de totale opbrengst van alle belastingen, waaronder te begrijpen de uitkeering van artikel 1 tot en met 9 van de wet van 1897, aangezien deze uitkeering een gemeentelijke belasting vervangt. Artikel 10 van genoemde wet is hier buiten beschouwing gelaten als zijnde van weinig of nagenoeg geen belang.

Wanneer we nu het totaal van kolom 7 van tabel 1*a*, van welke tabel de 6 eerste kolommen getrokken zijn uit tabel 1, deelen door het aantal inwoners van het Rijk dan zien we, dat per inwoner van het Rijk f 31.046 aan gemeentebelasting moet worden opgebracht om in de gemeentelijke behoeften te voorzien.

Nu is de behoefte van groote gemeenten zeer veel grooter dan van kleine gemeenten, zooals hiervoor reeds is vermeld, zoodat

het noodig is voor een normale behoefte-berekening het Rijk te verdeelen in groepen van gemeenten, zoodanig dat de behoeften van de gemeenten van dezelfde groep aan elkaar zooveel mogelijk gelijk zijn. Een veel gebruikelijke groepeering is die van kolom 2 van tabel 1, welke groepeering bij gebrek aan een betere hier gevolgd wordt, behoudens de hierna volgende correctie.

Waar het Centraal Bureau voor de Statistiek niet beschikt over de cijfers voor de gemeenten met een zielental beneden de 5000, onderverdeeld in groepen van 1 tot 1000, 1000 tot 2000 en 2000 tot 5000, is deze ondergroepeering bij de hierna opgenomen berekeningen etc. buiten beschouwing gelaten.

Wanneer we nu de totalen van kolom 7 van tabel 1*a* deelen door het aantal inwoners van iedere groep, dan vormen de quotienten vermeld in kolom 11 van tabel 1*a* de normale behoefte-cijfers per inwoner van de onderscheidene groepen.

Zonder meer kunnen deze cijfers niet als normale behoeften beschouwd worden, want als nu een gemeente door de geboorte van eene zuigeling in een hoogere groep zou komen, dan zou de normale behoefte van een gemeente als Groningen in eens stijgen per inwoner met f 17.748 of in totaal met f 1.774.800.— wat onmogelijk is. Een zuiverder toestand wordt verkregen als men het aantal inwoners van iedere groep deelt door het aantal gemeenten behoorende tot iedere groep. De resultaten hiervan zijn vermeld in kolom 4 van tabel II. Deze resultaten, vormen de doorsnede-gemeente per groep, hierna genoemd „standaard gemeenten". Dezen hebben nu een normaal behoefte-cijfer per inwoner gelijk aan het behoefte-cijfer van de groep waartoe zij behooren. Het totale behoefte-cijfer van zoodanige standaard-gemeente is het product van het aantal inwoners en het behoefte-cijfer per inwoner. Deze producten zijn vermeld in kolom 8 van tabel II.

Het normale behoefte-cijfer van die gemeenten, waarvan het aantal inwoners niet overeenstemt met een der standaard-gemeenten kan nu uit het behoefte-cijfer der standaard-gemeenten worden afgeleid.

Deze berekening is gemaakt in kolom 1 en 3 van tabel II*a* en wel zoodanig, door uit te gaan van de kleinste standaard-gemeente, met bijvoeging van zoodanig behoefte-cijfer per inwoner dat bij bereiking van de volgende grootere standaard-gemeente, juist het behoefte-cijfer van die standaard-gemeente wordt verkregen.

Voor gemeenten grooter dan de grootste standaard-gemeente wordt dan niet het behoefte-cijfer per inwoner van die standaard-

gemeente genomen, n.l. f 56.275 (zie kolom 7 tabel II) maar het bedrag van f 59.66 vermeld in kolom 3 van tabel II*a*, waardoor met de meerdere behoefte per inwoner, dan bij de grootste standaard-gemeente rekening is gehouden.

Gemeenten kleiner dan de kleinste standaard-gemeente blijven een behoefte-cijfer per inwoner houden gelijk aan het behoefte-cijfer per inwoner van de kleinste standaard-gemeente, behoudens de hierna volgende correctie voor zeer kleine gemeenten.

Uit de kolommen 1 en 3 van tabel II*a* is dus het normale behoefte-cijfer van iedere gemeente te berekenen.

b. *Meer dan normale behoefte. (Onnoodige uitgaven.)*

Hetgeen nu een gemeente meer aan belastingen heft dan volgens het hiervoor berekende behoefte-cijfer, kan beschouwd worden het gevolg te zijn van gedane onnoodige uitgaven. Wijst de gemeente-rekening over een bepaald jaar een batig slot aan, dan moet dit batig slot afgetrokken worden van het bedrag aan belastingen geheven, omdat het vermenigvuldigingscijfer van de gemeentelijke inkomstenbelasting te hoog blijkt te zijn geweest. Wijst de gemeente-rekening een nadeelig slot aan, dan moet het bedrag hiervan bij de geheven belastingen worden geteld, omdat het vermenig-vuldigingscijfer te laag blijkt te zijn geweest.

Het resultaat wijst nu aan het zuivere bedrag der onnoodige uitgaven.

Dit bedrag moet van de rijksuitkeering worden afgetrokken, omdat het Rijk in geen enkel opzicht verplicht is aan de gemeenten onnoodige uitgaven te vergoeden.

Het Rijk laat de gemeenten geheel vrij hare gelden te besteden, zooals zij zulks wenscht, maar vergoedt geen onnoodige uitgaven. Op deze wijze is de beoordeeling geheel objectief. Om met naam en toenaam aan te wijzen welke uitgaven noodig en welke onnoodig zijn is een absolute onmogelijkheid. Artikel 205 der Gemeentewet kan hier geen uitkomst geven, want men kan niet zeggen, dat alle niet verplichte uitgaven onnoodige uitgaven zijn. Niemand zal kunnen aantoonen, dat de kosten van werkverschaffing, bijdragen aan werkeloozenkassen, ondersteuning van werkeloozen, gemeen-telijke geneeskundige dienst, gemeente-volksbad werkelijk onnoodige uitgaven zijn. De uitgaven moeten hier in haar geheel gezien worden. Een gemeente die veel aan armenzorg moet doen, moet op een andere uitgave zien te bezuinigen als bijv. plantsoenen, de bewaarscholen, boventallige onderwijzers, muziekscholen.

Als voorbeeld kan hier genoemd worden de gemeente mijner inwoning, welke gemeente afgezien van een voordeelig of nadeelig saldo volgens de begrooting over 1925 volgens de hierna opgenomen berekening een bedrag aan onnoodige uitgaven heeft van f 65.050.—.

Op de begrooting van Gouda is voor 1925 geraamd voor:

1.	Onderhoud van wandelplaatsen en plantsoenen .	f 22095.—
2.	Openbaar voorbereidend lager onderwijs.	- 37893.—
3.	Bijzonder gewoon lager onderwijs. (Voor boventallige onderwijzers)	- 5000.—
4.	Bijzonder voorbereidend L. O.	- 3000.—
5.	Kosten van de muziekschool	- 6111.—
6.	Inrichting opleiding bewaarschool-onderwijzeressen	- 2811.—
7.	Ondersteuning aan behoeftigen	- 300447.—
8.	Werkverschaffing	- 17000.—
9.	Subsidie aan werkloozenkassen	- 23000.—

Gezien de bedragen vermeld onder de nummers 7, 8 en 9 is het mijns inziens niet gerechtvaardigd voor de uitgaven 1 tot en met 6 dergelijke bedragen te besteden, temeer waar de gemeente Gouda volgens hierna gedane berekening f 157.682.— minder dan normaal aan gemeentelijke inkomstenbelasting ontvangt.

Het een en ander heeft tengevolge dat de gemeente Gouda over 1924/25 bij een inkomen van f 5000.— het zeer hooge belastingdrukcijfer heeft van 920.

Het Rijk heeft sterk moeten bezuinigen en wat hebben de gemeenten op dit punt gedaan?

Over 1923 bedroeg de raming van alle gemeentebelastingen	f 210.948.160.—
Hierbij het accres door geboorte-overschotten ad 1.666 % per jaar is over 2 jaar	- 7.031.605.—
	f 217.979.765.—
Over 1925 bedroeg de raming	- 208.726.000.—
Zoodat bezuinigd is	f 9.253.765.—

Hiervan moet nog afgetrokken het verschil in het indexcijfer van 1923 en 1925, zoodat de bezuiniging vergeleken bij het Rijk uiterst gering is geweest.

De aftrek van het bedrag van de onnoodige uitgaven van de Rijksuitkeering werkt dubbel nivelleerend.

Wanneer de gemeente Gouda genoemd bedrag van f 65.050 bezuinigt, dan wordt de Rijksuitkeering f 65.050 grooter, zoodat

de gemeentelijke inkomstenbelsting verlaagd kan worden met 2 × f 65.050 is f 130.100 op het over 1926 geraamde bedrag van f 590.000 is 22 % meer dan zonder bezuiniging.

Zonder bezuiniging kan de gemeentelijke inkomstenbelasting verminderd worden met het bedrag der nieuwe uitkeering ad f 92.632 is 15.7 %, met voornoemde bezuiniging 15.7 + 22 % is totaal 37.7 %.

De aftrek van de onnoodige uitgaven heeft nog meerdere voordeelen. Wanneer een gemeente minder dan normale winst neemt op de levering van gas, water en electriciteit, dan moet de opbrengst van de belastingen stijgen, waardoor het gevaar ontstaat dat de belastingen komen boven het normale behoefte-bedrag, zoodat er korting komt op het bedrag der Rijksuitkeering wegens onnoodige uitgaven. In hun eigen belang zijn de gemeenten dus verplicht een normale winst op de bedrijven te maken.

Een niet zuinig gemeentebeheer zal ten laste komen van de gebruikers van gas, water en electriciteit, omdat anders door het groote bedrag van de onnoodige uitgaven van de Rijksuitkeering niets overblijft. Hier wordt dus niet een enkeling de dupe van de royaliteit, maar alle ingezetenen eener gemeente.

De bedrijven staan dus aan de andere zijde van de balans, zoodat niet kan gezegd worden, dat met de bedrijven in de door mij voorgestane oplossing geen rekening is gehouden.

c. *Minder dan normale behoefte.*

Wanneer een gemeente een behoefte aan belastingen heeft minder dan het normale, berekend volgens de voorafgaande norm, dan kan dit mindere van de Rijksuitkeering worden afgetrokken, omdat de Rijksuitkeering berekend is naar eene normale behoefte. Wat een gemeente dus minder noodig heeft, behoeft zij dus ook niet van het Rijk te ontvangen.

Wanneer zoodanige gemeente tot op heden verschillende noodzakelijke werken heeft nagelaten te doen, omdat de middelen ontbraken, dan kan zoodanige gemeente thans tot het uitvoeren van die werken overgaan, omdat daardoor de Rijksuitkeering verhoogd wordt zoodra de uitgave ook daadwerkelijk gedaan is, doch alleen tot zoodanig bedrag, dat de normale behoefte niet overschreden wordt, aangezien dan weder de aftrek voor onnoodige uitgaven begint te werken.

Zijn de voorgestelde werken niet noodig, dan behooren Gedeputeerde Staten de wettelijke goedkeuring te weigeren.

d. *Gewone en buitengewone uitgaven.*

Het gevaar bestaat, dat sommige gemeentebesturen zullen trachten de aftrek voor onnoodige uitgaven te voorkomen, door gewone uitgaven over te hevelen naar den kapitaaldienst.

Het omgekeerde zullen de gemeentebesturen doen van die gemeenten, welke eene aftrek hebben wegens eene mindere dan normale behoefte.

Hierop zullen de Gedeputeerde Staten scherp moeten toezien. Zoo noodig geve het Rijk hiervoor voorschriften.

Normale opbrengst.

Zooals hiervoor is uiteengezet, is het streven om alleen de gemeentelijke inkomstenbelasting te normaliseeren.

Uit de kolommen 4 en 5 van tabel I*a* is te zien, dat de opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting 72.21 % bedraagt van de opbrengst van alle belastingen.

Als normaal opbrengstcijfer zou men oppervlakkig gezien een zeker percentage kunnen nemen van het normale behoefte-cijfer. Dit zou echter tot onbillijkheden leiden, omdat de groote gemeenten in evenredigheid meer uit andere bronnen kunnen trekken dan de kleine gemeenten. Voor de groep van de grootste en de kleinste gemeenten van tabel I*a* beloopt het verschil een 15 %, zooals in kolom 8 van tabel I*a* te zien is.

Voor iedere groep van gemeenten, de indeeling genomen als bij de groepsindeeling voor het normale behoefte-cijfer, zal men de opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting moeten berekenen, zooals in kolom 4 van tabel I*a* is geschied. Hierdoor is het genoemde verschil van 15 % tot uiting gebracht in de berekening.

Op gelijke wijze als het normale behoefte-cijfer berekend is, kan nu voor iedere gemeente het normale opbrengst-cijfer berekend worden.

Het aantal inwoners van iedere groep wordt dan weer gedeeld door het aantal gemeenten behoorende tot iedere groep. De quotienten, vermeld in kolom 4 van tabel II zijn dan weer de standaard-gemeenten, met een nogmaal opbrengst-cijfer per inwoner voorkomende in kolom 10 van tabel I*a*. Door vermenigvuldiging verkrijgt men dan weer de totale opbrengst van iedere standaard-gemeente, welke resultaten vermeld zijn in kolom 6 van tabel II.

Het normale opbrengst-cijfer van die gemeenten, waarvan het aantal inwoners niet overeenstemt met dat van een der standaard-

gemeenten, kan weer uit het opbrengst-cijfer der standaard-gemeenten worden afgeleid op dezelfde wijze als zulks is geschied voor het normale behoefte-cijfer.

Uit de kolommen 1 en 2 van tabel II*a* is dus het normale opbrengst-cijfer van iedere gemeente te berekenen, behoudens de hierna vermelde correctie voor zeer kleine gemeenten.

Denkbeeldige heffing.

Indien alle gemeenten van ons land voor hunne gemeentelijke inkomstenbelasting dezelfde heffingsschaal hadden met dezelfde vrijstellingen, dan was onmiddellijk te zien, hoeveel de opbrengst voor iedere gemeente bleef beneden of kwam boven de hiervoor berekende normale opbrengst. Wat de opbrengst dan beneden de norm bleef werd eenvoudigweg aan die gemeente uitgekeerd, na aftrek van de onnoodige uitgaven of na aftrek van wat de behoefte bleef beneden het normale.

Deze uniforme heffing bestaat echter geenszins. Over het belastingjaar 1923/24 waren er:

A. 65 gemeenten met opcenten op de R. I. B.
B. 91 „ „ een niet progressieve G. I. B.
C. 308 „ „ opcenten op de R. I. B. en niet progressieve G. I. B.
D. 614 „ „ progressieve G. I. B.
E. 6 „ zonder G. I. B.

De gemeenten sub *B* hadden weer zeer verschillende vrijstellingen, mogelijk een aantal van 91.

De gemeenten sub *C* eveneens, mogelijk een aantal van 308.

De gemeenten sub *D* hadden mogelijk weer allen een verschillende heffingsschaal en verschillende vrijstellingen, zoodat het aantal variaties mogelijk 614 was.

Hierbij komt nog, dat er eenige gemeenten zijn welke geen vermenigvuldigingscijfer op hunne heffingsschaal toepassen, maar de heffingsschaal met een zeker procent vermeerderen, om bij een hoogere heffing progressie te verminderen.

Op mogelijk 1014 verschillende wijzen werd dus de gemeentelijke inkomstenbelasting over 1923/24 geheven.

Dit is de groote moeilijkheid waarop tot op heden alle pogingen tot herziening van de Wet van 1897 zijn gestuit.

Het Centraal bureau voor de Statistiek heeft dan ook nooit een overzicht kunnen geven van den totalen belastingdruk van de G. I. B.

voor de onderscheidene gemeenten en heeft zich moeten beperken tot een overzicht van den druk bij een bepaald inkomen.

De bekende rangschikkingslijst naar den belastingdruk van de gemeenten over 1923/24 en 1924/25 beperkt zich dan ook tot de inkomens van f 2000.— en f 5000.—.

Zoo heeft over 1924/25 Hengelo bij f 2000.— inkomen het lage cijfer 409 en bij f 5000.— inkomen het hooge cijfer 858. Leiden daarentegen bij f 2000.— inkomen het cijfer 914 en bij f 5000.— inkomen het lagere cijfer 802.

Een overzicht van den werkelijken totalen druk is dan ook niet samen te stellen.

DE EENIGE OPLOSSING, DIE TE VERKRIJGEN IS ZONDER DE GEMEENTELIJKE AUTONOMIE AAN TE TASTEN, IS DEN DRUK TE BEREKENEN VOLGENS EENE GEFINGEERDE HEFFING, VOLGENS EEN UNIFORM TARIEF.

Alleen uit zoodanige gefingeerde heffing is te berekenen, datgene wat eene gemeente minder ontvangt dan bij eene normale opbrengst.

Aangezien de normale opbrengst hiervoor berekend genomen is niet voor het geheele Rijk, maar voor de 6 groepen van gemeenten naar gelang van de grootte, is het mogelijk voor iedere groep van gemeenten een verschillend bedrag af te trekken als onbelastbaar inkomen, wegens noodzakelijk levensonderhoud.

Berekend zal dan moeten worden het gemiddelde onbelastbare bedrag voor iedere groep van gemeenten, vervolgens het gemiddelde onbelastbare bedrag van ongehuwden, gehuwden met of zonder kinderen.

Deze totale gemiddelden zijn in de volgende berekeningen door schrijver dezes geschat op f 700.— voor de kleinste groep van gemeenten, opklimmende tot f 950.— per aanslag voor de grootste groep van gemeenten.

Zie kolom 3 van tabel III.

De opbrengt van de gemeentelijke inkomstenbelasting voor het geheele Rijk is voor 1925 geraamd op

	f 138.745.900.—
de opbrengst van de gemeentelijke opcenten op de R. I. B.	f 11.915.664.—
Totaal	f 150.661.564.—

Dit bedrag zou te verkrijgen zijn als volgt: 100 opcenten op de Rijksinkomstenbelasting dj. 1924/25 is	f 90.519.000.—
Blijft	f 60.142.564.—

Volgens de statistiek bedroeg het onzuiver inkomen voor de Rijksinkomstenbelasting over 1924/25 f 3.761.301.000.—, verdeeld over de bekende groepen van gemeenten, zooals in kolom 5 van tabel III is aangegeven, terwijl het aanlal aanslagen van iedere groep is vermeld in kolom 2 van tabel III. De getallen van kolom 2 van tabel III worden nu vermenigvuldigd met de onbelastbare bedragen van kolom 3. Het resultaat is vermeld in kolom 4 van tabel III.

Wanneer nu de bedragen van kolom 4 afgetrokken worden van kolom 5, dan wordt verkregen in kolom 6 het belastbaar inkomen van iedere groep. In totaal bedraagt dit f 2.401.702.100.—. Het bedrag van f 60.142.564.— wordt nu gedeeld door f 2.401.702.100.—. Het quotient is $2^1/_2 \times {}^1/_{100}$.

De gefingeerde heffing wordt dus 100 opcenten op de R. I. B. benevens $2^1/_2\,\%$ vaste heffing van het belastbaar inkomen, waarbij voor noodzakelijk levensonderhoud is afgetrokken een bedrag van f 700.— tot f 950.— naar gelang van de grootte der gemeente.

Verwaarloosd zijn hier de zeer kleine aanslagen van die personen, welke van de R. I. B. zijn vrijgesteld.

Verwaarloosd zijn eveneens de navorderingen van de R. I. B. benevens de aanslagen welke meer dan een jaar na het einde van het dienstjaar zijn vastgesteld, welke aanslagen niet in de statistiek zijn opgenomen.

Dit is een compensatie voor de eveneens niet in aanmerking genomen kwade posten.

Voor iedere gemeente wordt nu berekend wat de opbrengst der denkbeeldige heffing zou bedragen.

Bedraagt deze opbrengst meer dan de hiervoor berekende normale opbrengst dan wordt aan de gemeente niets meer uitgekeerd, dan volgens de oude wet van 1897.

Bedraagt deze denkbeeldige opbrengst minder dan de hiervoor berekende normale opbrengst, dan vormt het verschil het onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering.

Dit bedrag wordt vervolgens verminderd met het bedrag der onnoodige uitgaven of met het bedrag dat de werkelijke behoefte beneden het normale is gebleven.

De uitkomst is het zuiver bedrag der nieuwe uitkeering, waarmede de oude uitkeering van de Wet van 1897 wordt verhoogd, behoudens de hierna vermelde correctie voor zeer kleine gemeenten.

Correctie van de groepeering van de gemeenten gebaseerd op het aantal inwoners.

Al is het aantal inwoners van twee gemeenten nagenoeg gelijk, dan kan nog niet gezegd worden, dat de normale behoefte aan belastingen ook gelijk is, omdat een stad veel meer behoefte heeft dan een plattelandsgemeente, bestaande uit onderscheidene dorpen. In het Zuiden van ons land zijn de plattelandsgemeenten als regel klein, in het Noorden daarentegen groot.

Men denke aan de veel besproken gemeente Emmen, welke op 1 Januari 1925 44862 zielen telde en bestaat uit 26 dorpen. Het dorp Emmen zelf telt slechts 2751 zielen, terwijl het grootste dorp van de gemeente Emmen slechts 5104 zielen telt, n.l. Nieuw-Weerdinge.

De behoefte van zoodanige gemeente is niet te vergelijken met een stad als Delft, welke 48730 inwoners telt. De groote Friesche gemeenten zijn ook niet te vergelijken met steden als Bergen-op-Zoom, Middelburg en Zutphen. Zoo vinden we op de gemeente-begrootingen over 1924 van de laatste drie gemeenten en van de groote Friesche gemeente Opsterland de navolgende bedragen:

	Opsterland	B. op Zoom	Middelburg	Zutphen
Openbare veiligheid . .	f 29764.—	f108383.—	f126217.—	f185452.—
Openbare werken . . .	96466.—	132260.—	54767.—	252033.—
Middelbaar Onderwijs .	15100.—	13138.—	29100.—	71712.—
Hooger Onderwijs. . .	500.—		35265.—	35701.—
Nijverheidsonderwijs. .	4400.—	18341.—	47029.—	22147.—
Onderst. aan behoeftigen	72320.—	47829.—	117389.—	39567.—
Onderst. aan werkeloozen	3500.—	17278.—	25000.—	
Belastingen (Opbrengst)	253742.—	412632.—	595097.—	674471.—
Aantal inwoners . . .	18969	19539	19420	19349

Deze cijfers wijzen uit, dat de behoefte van eene gemeente, welke uit een aantal dorpen bestaat, veel minder is dan die van een stad. Het grootste verschil is gelegen in de kosten voor de openbare veiligheid.

Door de opeenhooping van menschen zijn de kosten voor brandweer en politie veel hooger in een stad, dan op het platte land.

Men komt de werkelijkheid veel meer nabij, wanneer voor de toepassing van de nieuwe wet gemeenten, welke uit meer dan een dorp of afdeeling bestaan, geacht worden te bestaan uit zooveel

gemeenten als er dorpen of afdeelingen in die gemeente zijn.

Dorpen of afdeelingen, waarvan de bebouwing aan elkaar grenst, moeten dan als één dorp beschouwd worden, uitgezonderd de dorpen of afdeelingen bedoeld in artikel 217 der gemeentewet, omdat de gemeenterekeningen van zoodanige dorpen of afdeelingen volgens genoemd wetsartikel gescheiden moeten blijven.

In de hierna volgende proeve van een wetsontwerp is zulks tot uiting gebracht.

Correctie van het normale behoefte- en opbrengst-cijfer voor zeer kleine gemeenten.

Bij zeer kleine gemeenten drukt de salarislast van Burgemeester, Secretaris, Ontvanger en Veldwachter buitengewoon op de begrooting.

Het is daarom noodzakelijk het normale behoefte- en opbrengstcijfer van zoodanige gemeenten te vergrooten met een zeker bedrag naarmate de gemeente kleiner wordt. Het bedrag zal proefondervindelijk moeten worden vastgesteld. In de proeve van een wetsontwerp hierna volgende is zulks geschied bij schatting, door het normale behoefte-cijfer te verhoogen met f 10.— maal het aantal inwoners, dat de gemeente minder heeft dan 1000 met een maximum van f 1000.— en voor het normale opbrengst-cijfer desgelijks, doch met f 7.50 per inwoner met een maximum van f 750.—.

Deze correctie geldt uit den aard der zaak niet voor dorpen of afdeelingen, welke hiervoor volgens de nieuwe wet als gemeenten worden beschouwd.

Raming van de kosten der nieuwe uitkeering.

De raming, wat de nieuwe uitkeering aan het Rijk zal kosten, is zeer moeilijk.

Uit den opzet van de voorgedragen nieuwe wijze van uitkeering blijkt voldoende, dat de oude uitkeering van de Wet van '97 gehandhaafd moet blijven.

De aftrek wegens onnoodige uitgaven en wegens onnoodige uitkeering op grond van minder behoefte dan normaal zal wel spoedig verdwijnen als de hier voorgedragen oplossing werkelijkheid is geworden. Mogelijk niet voor het geheel, maar wat betreft de onnoodige uitgaven toch zeker voor het grootste gedeelte, wegens de eigenaardige werking, dat door de besparing van f 1.— aan uitgaven aan de bevolking f 2.— belasting bespaard wordt.

Met deze aftrek mag dus voor de begrooting der kosten geen rekening gehouden worden.

Vermoedelijk komt een aantal gemeenten met een bevolking van de helft van het Rijk boven het normale opbrengstcijfer.

Voor Schiedam, welke gemeente wel een der armsten mag genoemd worden, bedraagt de uitkeering hierna berekend ruim f 8.— per inwoner.

De hoogste uitkeering loopt om de f 8.—. De gemiddelde uitkeering voor de gemeenten beneden het normale opbrengstcijfer, zou veiligheidshalve te stellen zijn op f 4.50 per inwoner. Voor de halve bevolking van ons land wordt zulks dan een totaal van 3657523 × f 4.50 is f 16.458.854.— afgerond 16½ millioen guldens.

De totale opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting voor het Rijk is voor 1925 geraamd op f 150.661.564.—, voor de halve bevolking alzoo op circa 75 millioen guldens. Deze 75 millioen guldens aan belasting wordt dus verminderd met 16½ millioen of 22 % gemiddeld, benevens het bedrag verkregen door de uit eigenbelang der gemeenten gedane bezuiniging, geschat op 3 %, alzoo totaal 25 %. Deze vermindering is het gemiddelde voor zeer arme en minder arme gemeenten, zoodat de vermindering voor een zeer arme gemeente als Schiedam veel grooter wordt.

Schiedam heeft een opbrengst van de gemeentelijke inkomstenbelasting van circa f 850.000.—, krijgt uitgekeerd f 357.000.—, kan zijn inkomstenbelasting met 42 % verlagen, aangenomen dat de begrooting van Schiedam over 1925 een nadeelig saldo had van f 74.056.—.

Het bedrag dat voor de uitkeering noodig is heeft helaas het Rijk thans niet beschikbaar. Eenige millioenen zullen echter mogelijk wel beschikbaar zijn of beschikbaar gemaakt moeten worden, gezien de financieele toestand van onderscheidene gemeenten.

De voor de hand liggende methode is de uitkeering procentsgewijze te verminderen.

Men komt dan echter in strijd met de algemeene opinie dat de armste gemeenten het eerst geholpen moeten worden. Dit is te verkrijgen, door het bedrag dat een gemeente moest ontvangen, te deelen door het aantal inwoners dier gemeente. De verkregen bedragen worden dan niet met een zeker % verminderd, maar van ieder bedrag wordt hetzelfde aantal guldens en centen afgetrokken. Hoe meer geld er beschikbaar is, des te kleiner is het bedrag dat wordt afgetrokken.

Wordt bijv. een gulden van alle uitkeeringen per inwoner

afgetrokken, dan vallen alle gemeenten, die een uitkeering hebben van minder dan een gulden per inwoner, af. Bij een aftrek van f 2.— per inwoner vallen weer een aantal gemeenten af. Stel, dat eene aftrek van f 5.— per inwoner noodzakelijk is, dan houdt de gemeente Schiedam nog een uitkeering van ruim f 3.— per inwoner over.

Als het Rijk nieuwe bijzondere uitgaven aan de gemeenten oplegt, dan zal dit ten gevolge hebben, dat gemeenten met een meer dan normale opbrengst, welke die nieuwe wettelijk verplichte uitgaven kunnen bekostigen, die uitgaven ook inderdaad zullen bekostigen, terwijl gemeenten met een minder dan normale opbrengst, welke die uitgaven niet kunnen bekostigen, inderdaad ook die uitgaven niet behoeven te bekostigen, aangezien het Rijk aan laatstgenoemde gemeenten suppleert, datgene wat die gemeenten meer tekort dreigen te komen, door de verhooging van de normale opbrengst, welke zij zonder de nieuwe wettelijk verplichte uitgaven niet konden bereiken zonder Rijkssuppletie.

Wanneer de financieele verhouding tusschen Rijk en Gemeente op boven geschetste wijze wordt herzien, vervalt tevens de rechtsgrond voor de heffing van de gemeentelijke forensenbelasting, die in de practijk tot tallooze onverkwikkelijke kwesties aanleiding heeft gegeven.

Als orgaan, dat de berekeningen voor de bij deze voorgedragen oplossing moet doen, is gedacht een nieuwe afdeeling aan het Departement van Binnenlandsche Zaken te noemen: Generale Thesaurie der Gemeente-financiën. Dit orgaan zal zorg moeten dragen, dat de Regeering steeds voldoende georiënteerd is, wat betreft de financieele toestand der gemeenten, zoodat tijdig ingegrepen kan worden als er gemeenten zijn, die in financieele moeilijkheden dreigen te komen.

De bij dit artikel voorgedragen oplossing van het brandende vraagstuk van de financieele verhouding van Rijk en Gemeenten, is belichaamd in de navolgende proeve van een wetsvoorstel, gevolgd door voorbeelden van de berekening van de nieuwe uitkeering.

GOUDA, Februari 1927. M. A. VERKERK.

De berekeningen in dit artikel gemaakt, zijn gegrond op de gegevens voorkomende in: Statistiek der verruiming van het gemeentelijk belastinggebied en der provinciale financiën over 1922 en 1923, uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek, nadat de overeenkomstige cijfers door de welwillende medewerking van het Centraal Bureau voor de Statistiek vervangen zijn door de overeenkomstige cijfers van de gemeentebegrootingen over 1925 en van de Statistiek van de Rijksinkomstenbelasting over het belastingjaar 1924/25 benevens van de Rangschikkingslijst „Gemeenten naar den Belastingdruk 1923/24 en Belastingdruk 1924/25" uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Tabel I. GEMEENTEFINANCIËN. **Opbrengst van de belastingen der Gemeenten volgens de begrooting over 1925.**

Groep van Gemeenten	Opcenten op de hoofdsom der						Bouw-terrein-belasting (art. 242*b* der Gemeentewet)	Wegen, straat en vaartbelasting (art. 242*c* der Gemeentewet)	Bouw-belasting (art. 242*d* der Gemeentewet)
	Grondbelasting van		Personeele belasting	Rijks-inkomsten belasting	Dividend- en tantième-belasting	Vermogens-belasting			
	gebouwde eigendommen	ongebouwde eigendommen							
1 2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A. Boven 100.000 inw.	f 4.422.800	f 23.040	f 10.777.460	f	f 4.783.000	f 1.075.000	f	f 5.286.000	f 4.300
B. Van 50.001—100.000 inw.	1.085.861	13.333	1.941.900	4.337.000	336.470	731.375	10.000	606.500	
C. Van 20.001— 50.000 inw.	1.357.669	47.446	2.209.042	1.053.375	585.614	679.632	5.000	915.378	57.800
D. Van 10.001— 20.000 inw.	874.047	133.191	1.028.384	867.715	353.313	435.484	2.000	267.720	2.752
E. Van 5.001— 10.000 inw.	843.647	240.227	1.173.678	2.466.796	122.020	549.065	7.600	233.394	1.425
F. Minder dan 5.001 inw.	1.072.378	579.408	1.517.911	3.190.778	101.442	747.872	1.350	60.894	10.950
Totaal van het Rijk	f 9.656.402	f 1.036.645	f 18.828.375	f 11.915.664	f 6.281:859	f 4.218.428	f 25.950	f 7.369.886	f 77.227

Vervolg Tabel I.

Groep van Gemeenten	Gemeente-lijke inkomsten-belasting	Belasting op de honden	Belasting op tooneelver-tooningen en andere vermake-lijkheden	Belasting op de verzekering tegen brandschade	Belasting op logeergasten in een hotel of pension binnen de gemeente	Belasting op openbare aankondi-gingen	Zakelijke belasting op het bedrijf	Vergunnings-recht wegens verkoop van sterken drank in het klein	Opbrengst van alle belastingen te zamen (opt. der koll. 3 t. e. m. 19)
1 2	12	13	14	15	16	17	18	19	20
A. Boven 100.000 inw.	f 61.360.000	f 259.500	f 3.356.600	f .	f	f	f 2.180.000	f 383.000	f 93.910.000
B. Van 50.001—100.000 inw.	10.486.700	115.100	597.350			12.000	188.000	100.600	20.561.000
C. Van 20.001— 50.000 inw.	21.392.920	190.180	700.065				472.900	154.590	29.822.000
D. Van 10.001— 20.000 inw.	15.633.791	150.905	244.060				74.300	96.959	20.344.000
E. Van 5.001— 10.000 inw.	13.577.394	197.737	134.436			10	131.600	131.414	19.810.000
F. Minder dan 5.001 inw.	16.295.095	297.882	96.946			95	127.384	180.111	24.279.000
Totaal van het Rijk	f 138.745.900	f 1.211.304	f 5.129.457	f	f	f 12.105	f 3.174.184	f 1.046.674	f 208.726.000

Tabel Ia. GEMEENTEFINANCIËN. Berekening van het normale opbrengstcijfer en normale behoeftecijfer uit de opbrengst van de belastingen en uitkeering van het Rijk volgens de begrootingen over 1925.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
GROEP VAN GEMEENTEN	OPCENTEN RIJKSINK. BELASTING	GEMEENTEL. INKOMSTEN-BELASTING	TOTAAL	OPBRENGST VAN ALLE BELASTINGEN	UITK. ART. 1 t.e.m. 9. WET 1897	TOTAAL	% KOLOM 4 VAN KOLOM 5	AANTAL INWONERS PER GROEP	NORMAAL OPBRENGST CIJFER PER INWONER	NORMAAL BEHOEFTE CIJFER PER INWONER
A. Boven 100.000 inw.	f	f 61.360.000	f 61.360.000	f 93.910.000	f 7.222.293	f 101.132.293	65.34	1.797.093	f 34.144	f 56.275
B. Van 50.001—100.000 inw.	4.337.009	10.486.700	14.823.700	20.561.000	1.605.159	22.166.159	72.08	575.327	25.760	38.527
C. Van 20.001— 50.000 inw.	1.053.375	21.392.920	22.446.295	29.822.000	2.233.253	32.055.253	75.28	1.018.435	22.039	31.475
D. Van 10.001— 20.000 inw.	867.715	15.633.791	16.501.506	20.344.000	1.995.472	22.339.472	81.12	931.398	17.716	23.984
E. Van 5.001— 10.000 inw.	2.466.796	13.577.394	16.044.190	19.810.000	2.161.078	21.971.078	81.08	1.170.385	13.708	18.773
F. Minder dan 5.001 inw.	3.190.778	16.295.095	19.485.873	24.279.000	3.160.967	27.439.967	80.23	1.822.408	10.692	15.056
Totaal van het Rijk	f 11.915.664	f 138.745.900	f 150.661.564	f 208.726.000	f 18.378.222	f 227.104.222	72.21	7.315.046	f 20.596	f 31.046

Tabel II. GEMEENTEFINANCIËN. Berekening van de Standaardgemeenten en de normale opbrengst en behoeften dier gemeenten.

1	2	3	4	5	6	7	8
GROEP VAN GEMEENTEN	AANTAL INWONERS PER GROEP	AANTAL GEMEENTEN	GEMIDD. AANT. INW. PER GEM.	NORM. OPBR. PER INWONER	TOTALE NORM. OPBRENGST PER STAND. GEMEENTE	NORMAAL BEHOEFTE PER INWONER	TOTALE NORM. BEHOEFTE PER STAND. GEMEENTE
A. Boven 100.000 inw.	1.797.093	4	449.273	f 34.144	f 15.339.978	f 56.275	f 25.284.838
B. Van 50.001—100.000 inw.	575.327	8	71.916	25.760	1.851.356	38.527	2.770.708
C. Van 20.001— 50.000 inw.	1.018.435	30	33.948	22.039	748.180	31.475	1.068.311
D. Van 10.001— 20.000 inw.	931.398	65	14.329	17.716	253.853	23.984	343.667
E. Van 5.001— 10.000 inw.	1.170.385	158	7.361	13.708	100.905	18.773	138.188
F. Minder dan 5.001 inw.	1.822.408	816	2.233	10.692	23.875	15.056	33.620
Totaal van het Rijk	7.315.046	1081	6.768	f 20.596	f	f 31.046	f

Tabel IIa. GEMEENTEFINANCIËN. Berekening van de normale opbrengst en de normale behoeften van andere gemeenten dan de Standaardgemeenten.

AANTAL INW. DER ANDERE GEMEENTEN	TOTALE NORMALE OPBRENGST PER GEMT.	TOTALE NORMALE BEHOEFTE PER GEMT.
Meer dan 71916	f 1851356 + f 35.74 p. inw. boven 71916 inw.	f 2770708 + f 59.66 p. inw. boven 71916 inw.
Meer dan 33948 doch minder dan 71916	f 748180 + f 29.06 p. inw. boven 33948 inw.	f 1068311 + f 44.84 p. inw. boven 33948 inw.
Meer dan 14329 doch minder dan 33948	f 253853 + f 25.20 p. inw. boven 14329 inw.	f 343667 + f 36.94 p. inw. boven 14329 inw.
Meer dan 7361 doch minder dan 14329	f 100905 + f 21.95 p. inw. boven 7361 inw.	f 138188 + f 29.49 p. inw. boven 7361 inw.
Meer dan 2233 doch minder dan 7361	f 23875 + f 15.021 p. inw. boven 2233 inw.	f 33620 + f 20.39 p. inw. boven 2233 inw.
minder dan 2233	f 10.692 p. inw.	f 15.056 p. inw.

Tabel III. RIJKSINKOMSTENBELASTING over het belastingjaar 1924/1925. Aantal aanslagen. Onbelastbaar bedrag per aanslag en totaal van de gefingeerde heffing. Inkomen voor den kinderaftrek. Belastbaar inkomen van de gefingeerde heffing. R. I. B. in hoofdsom. Opbrengst gefingeerde niet progressieve heffing.

1	2	3	4	5	6	7	8
GROEP VAN GEMEENTEN	PHYSIEKE PERSONEN BINNEN HET RIJK GEVESTIGD					R. I. B. IN HOOFDSOM	OPBRENGST GEFINGEERDE NIET PROGRESSIEVE HEFFING
	AANTAL AANGE-SLAGENEN	ONB. BEDR. PER AANSLAG	TOTAAL ONB. BEDRAG	INKOMEN V. D. KINDERAFTREK	BELASTBAAR INKOMEN		
A. Boven 100.000 inw.	520.285	f 950.—	f 494.270.750	f 1.362.836.000	f 868.565.250	f 38.328.000	f 21.714.131.25
B. Van 50.001—100.000 inw.	142.329	900.—	128.096.100	344.633.000	216.536.900	8.022.000	5.413.422.50
C. Van 20.001— 50.000 inw.	237.356	850.—	201.752.600	541.041.000	339.288.400	12.770.000	8.432.210.00
D. Van 10.001— 20.000 inw.	174.437	800.—	139.549.600	410.824.000	271.274.400		
E. Van 5.001— 10.000 inw.	216.175	750.—	162.131.250	452.576.000	290.444.750		
F. Minder dan 5.001 inw.	333.998	700.—	233.798.600	649.391.000	415.592.400		
Totaal van het Rijk	1.624.580	f	f 1.359.598.900	f 3.761.301.000	f 2.401.702.100	f 90.519.000	f 60.142.564.00

Opbrengst gemeentelijke inkomstenbelastingen in totaal over 1925 (geraamd) f 138.745.900.—
" " opcenten Rijksinkomstenbelastingen over 1925 f 11.915.664.—
Totaal f 150.661.564.—
Opbrengst 100 opcenten R. I. B. Dienstjaar 1924/1925 . . . . . f 90.519.000.—
Blijft te heffen f 60.142.564.—

Belastbaar inkomen f 2.401.702.100.—. Alzoo te heffen f 60.142.564 : f 2.401.702.100.— is 2.5 % vast tarief.

PROEVE ONTWERP VAN WET TOT NIVELLEERING VAN DEN GEMEENTELIJKEN BELASTINGDRUK.

ARTIKEL 1.

Aan de gemeenten, waarvan de opbrengst van de belastingen genoemd in artikel 240*d* en *e* der Gemeentewet geacht wordt beneden het normale te zijn, wordt jaarlijks een uitkeering gedaan volgens de hierna gestelde regelen na aftrek van de onnoodige uitgaven of van het bedrag dat de behoefte van de betrekkelijke gemeente beneden het normale is gebleven.

ARTIKEL 2.

Voor de berekening van de normale opbrengst en de normale behoefte bedoeld in artikel 1 worden de gemeenten des Rijks verdeeld in de navolgende klassen:

Klasse 1. Van 100.001 inwoners en daarboven.
„ 2. Van 50.001 t/m 100.000 inwoners.
„ 3. Van 20.001 t/m 50.000 inwoners.
„ 4. Van 10.001 t/m 20.000 inwoners.
„ 5. Van 5.001 t/m 10.000 inwoners.
„ 6. Van 2.001 t/m 5.000 inwoners.
„ 7. Van 1.001 t/m 2.000 inwoners.
„ 8. Van 1.000 en minder dan 1.000 inwoners.

berekend naar het aantal inwoners van iedere gemeente op 1 Januari van het kalenderjaar voorafgaande aan het jaar waarover de uitkeering van artikel 1 wordt genoten.

ARTIKEL 3.

Het aantal inwoners van de tot dezelfde klasse behoorende gemeenten wordt tezamen geteld en daarna gedeeld door het aantal gemeenten behoorende tot die klasse.

Gemeenten waarvan het aantal inwoners overeenstemt met een der verkregen quotienten, worden genoemd Standaardgemeenten van de 1e, 2e, 3e, 4e, 5e, 6e, 7e, of 8e klasse.

ARTIKEL 4.

Van alle gemeenten behoorende tot dezelfde klasse wordt bepaald de gezamenlijke opbrengst over het kalenderjaar voorafgaand aan het jaar, waarover de uitkeering van artikel 1 wordt genoten, volgens de door Gedeputeerde Staten ingevolge artikel 222 der Gemeentewet vastgestelde rekeningen, van de belastingen geheven ingevolge artikel 240 der Gemeentewet, uitgezonderd die genoemd onder de letters *K* en *L*, benevens de opbrengst van het vergunningsrecht wegens verkoop van sterken drank in het klein, het bedrag genoten ingevolge artikel 1 tot en met 9 der Wet van 24 Mei 1897 Stbl. No. 156 en artikel 1 dezer wet, verminderd met de voordeelige sloten en vermeerderd met de nadeelige sloten van voornoemde rekeningen.

De verkregen bedragen worden gedeeld door het totale aantal inwoners tezamen genomen van alle gemeenten, welke tot dezelfde klasse behooren.

De verkregen quotienten vormen het normale behoefte-cijfer per inwoner van de Standaardgemeenten in artikel 3 genoemd.

Gemeenten, waarvan het aantal inwoners tusschen dat van twee Standaardgemeenten is gelegen, worden geacht een normaal behoefte-cijfer te hebben van de naastgelegen kleinere Standaardgemeente, benevens het verschil tusschen het totale normale behoefte-cijfer der naastgelegen grootere en kleinere Standaardgemeente, gedeeld door het verschil van het aantal inwoners van de naastgelegen grootere en de naastgelegen kleinere Standaardgemeente, vermenigvuldigd met het aantal inwoners der gemeente, hetwelk het aantal inwoners der naastgelegen kleinere Standaardgemeente overschrijdt.

Gemeenten, waarvan het aantal inwoners kleiner is, dan dat van de Standaardgemeente van de 8e klasse, worden geacht een normaal behoefte-cijfer per inwoner te hebben gelijk aan het normale behoefte-cijfer per inwoner van de Standaardgemeente van de 8e klasse.

Van de gemeenten, waarvan het aantal inwoners minder is dan 1000, wordt het normale behoefte-cijfer verhoogd met f 10.— voor iedere inwoner als het aantal inwoners minder dan 1000 bedraagt met een maximum van f 1000.—.

Gemeenten, waarvan het aantal inwoners grooter is dan dat van de Standaardgemeente van de 1e klasse, worden geacht een normaal behoefte-cijfer te hebben gelijk aan het totale normale

behoefte-cijfer van de Standaardgemeente der 1e klasse, benevens het bedrag, waarmede het normale behoefte-cijfer voor elke inwoner van een gemeente, waarvan het aantal inwoners gelegen is tusschen dat der Standaardgemeenten der 1e en 2e klasse stijgt, vermenigvuldigd met het aantal inwoners der gemeente, hetwelk het aantal inwoners der Standaardgemeente van de 1e klasse overschrijdt.

ARTIKEL 5.

Hetgeen een gemeente meer heeft ontvangen aan baten genoemd in artikel 4 lid 1, berekend op gelijke wijze als in dat lid voor alle gemeenten van dezelfde klasse is gedaan, dan het normale behoefte-cijfer berekend volgens artikel 4, wordt als onnoodige uitgave beschouwd in den zin van artikel 1.

ARTIKEL 6.

Hetgeen een gemeente minder heeft ontvangen aan baten genoemd in artikel 4 lid 1, berekend op gelijke wijze als in dat lid voor alle gemeenten van dezelfde klasse is gedaan, dan het normale behoefte-cijfer berekend volgens artikel 4, wordt geacht te zijn het bedrag, dat de behoefte van die gemeente beneden het normale is gebleven.

ARTIKEL 7.

Van alle gemeenten behoorende tot dezelfde klasse wordt bepaald de gezamenlijke opbrengst over het kalenderjaar voorafgaande aan het jaar, waarover de uitkeering van artikel 1 wordt genoten, volgens de door Gedeputeerde Staten ingevolge artikel 222 der Gemeentewet vastgestelde rekeningen, van de belastingen geheven ingevolge artikel 240 letters *d* en *e* der Gemeentewet, benevens de uitkeering volgens deze wet.

De verkregen bedragen worden gedeeld door het totale aantal inwoners tezamen genomen van alle gemeenten welke tot dezelfde klasse behooren.

De verkregen quotienten vormen het normale opbrengst-cijfer per inwoner van de Standaardgemeenten in artikel 3 genoemd.

Gemeenten, waarvan het aantal inwoners tusschen dat van twee Standaardgemeenten is gelegen, worden geacht een normaal opbrengst-cijfer te hebben gelijk aan dat van de naastgelegen kleinere Standaardgemeente, benevens het verschil tusschen het totale normale opbrengst-cijfer der naastgelegen *grootere* en *kleinere* Standaardgemeente, gedeeld door het verschil van het aantal in-

woners van de naastgelegen *grootere* en de naastgelegen *kleinere* Standaardgemeente, vermenigvuldigd met het aantal inwoners der gemeente, hetwelk het aantal inwoners der naastgelegen kleinere Standaardgemeente overschrijdt.

Gemeenten, waarvan het aantal inwoners kleiner is, dan dat van de Standaardgemeente van de 8e klasse, worden geacht een normaal opbrengst-cijfer per inwoner te hebben gelijk aan het normale opbrengst-cijfer per inwoner van de Standaardgemeente van de 8e klasse.

Van de gemeenten, waarvan het aantal inwoners minder is dan 1000 wordt het normale opbrengst-cijfer verhoogd met f 7.50 voor iedere inwoner als het aantal inwoners minder dan 1000 bedraagt, met een maximum van f 750.—.

Gemeenten, waarvan het aantal inwoners grooter is dan dat van de Standaardgemeente van de 1e klasse, worden geacht een normaal opbrengst-cijfer te hebben, gelijk aan het totale normale opbrengst-cijfer van de Standaardgemeente der 1e klasse, benevens het bedrag, waarmede het normale opbrengst-cijfer voor elke inwoner van een gemeente, waarvan het aantal inwoners gelegen is tusschen dat der Standaardgemeente der 1e en 2e klasse, stijgt, vermenigvuldigd met het aantal inwoners der gemeente, hetwelk het aantal inwoners der Standaardgemeente van de 1e klasse overschrijdt.

ARTIKEL 8.

Hetgeen een gemeente minder zoude ontvangen hebben, dan het normale opbrengst-cijfer, berekend volgens artikel 7, indien instede van de belastingen vermeld onder artikel 240 letters *d* en *e* der Gemeentewet, de navolgende belasting was geheven, wordt aan iedere gemeente uitgekeerd, als de uitkeering bedoeld in artikel 1.

Een belasting bestaande uit:

a. 100 opcenten op de hoofdsom der Rijksinkomstenbelasting van physieke, binnen het Rijk gevestigde personen, volgens de kohieren van het op 30 April van het kalenderjaar, voorafgaande aan het jaar, waarover de uitkeering van artikel 1 wordt genoten, geëindigde belastingjaar, waarbij kohieren, die later dan één jaar na afloop van het belastingjaar zijn vastgesteld, buiten aanmerking blijven.

b. Een belasting naar het inkomen bedoeld in artikel 240 letter *e* der Gemeentewet, waarvan het percentage van heffing van alle belastbare inkomens gelijk is, berekend volgens de belastbare inkomens vóór den kinderaftrek van de belasting

sub *a* genoemd, waarbij voor noodzakelijk levensonderhoud wordt afgetrokken voor een aangeslagene, wonende in een gemeente behoorende

tot	klasse	1,	van	artikel	2 f 950.—
„	„	2,	„	„	2 - 900.—
„	„	3,	„	„	2 - 850.—
„	„	4,	„	„	2 - 800.—
„	„	5,	„	„	2 - 750.—
„	„	6,	„	„	2 - 700.—
„	„	7,	„	„	2 - 650.—
„	„	8,	„	„	2 - 600.—

Deze belasting te heffen tot zoodanig bedrag, als ontvangen is uit het totaal der bestaande belastingen genoemd in artikel 240 letters *d* en *e* der Gemeentewet, voor het geheele Rijk, over het kalenderjaar, voorafgaande aan het jaar, waarover de uitkeering van artikel 1 wordt genoten.

ARTIKEL 9.

Indien een gemeente uit meerdere dorpen bestaat, worden deze dorpen als gemeenten gerekend, uitgezonderd voor de toepassing van artikel 1.

Dorpen behoorende tot dezelfde gemeente, waarvan de bebouwing aan elkaar grenst, worden als een gemeente gerekend.

De cijfers en bedragen, vereischt voor de berekening der uitkeering als bedoeld in artikel 1, worden afgeleid uit de totale cijfers en bedragen van de betrokken gemeente, in evenredigheid van het totaal aantal inwoners van ieder dorp.

Gemeenten, als bedoeld in artikel 217 der Gemeentewet, worden gerekend te bestaan uit zooveel gemeenten, als er afdeelingen of dorpen in die gemeenten zijn.

Dit artikel vermeerdert de verhooging bedoeld in artikel 4, lid 6 en artikel 7 lid 6 niet.

Geschillen, uit dit artikel voortvloeiende, worden door Ons, Gedeputeerde Staten gehoord, beslist.

ARTIKEL 10.

Bij de opzending van de rekening der gemeente overeenkomstig artikel 221 der Gemeentewet aan Gedeputeerde Staten, wordt daarbij gevoegd een opgave van het batig of nadeelig slot, genoemd in artikel 4 en een staat van de belastingen, opbrengsten en uitkeeringen, genoemd in artikel 4, met vermelding van de opbrengst

van elk daarvan over het kalenderjaar voorafgaande aan het jaar, waarover de uitkeering loopt.

Gedeputeerde Staten keuren dien staat goed tegelijk met de sluiting van de gemeenterekening. Zij gaan daartoe niet over dan nadat zij den inhoud van dien staat aan deze wet hebben getoetst en accoord bevonden.

Op het besluit van Gedeputeerde Staten tot goedkeuring van den in het vorig lid bedoelden staat is art. 202 der Gemeentewet van toepassing.

De goedgekeurde staten worden vóór het einde van het jaar, bedoeld in art. 221 der Gemeentewet, toegezonden aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken en strekken als grondslag voor de samenstelling van de in artikelen 4 en 7 bedoelde berekeningen.

ARTIKEL 11.

Bij de berekeningen volgens deze wet te maken, worden breuken van een cent, die minder zijn dan een halven cent, verwaarloosd, en breuken van een cent, die meer zijn dan een halven cent, voor een heelen cent gerekend.

ARTIKEL 12.

Indien de toestand van 's Rijks schatkist niet gedoogt de uitkeering volgens art. 1 volledig te doen, wordt het per inwoner aan een gemeente uit te keeren bedrag met een voor het geheele Rijk gelijk zijnd bedrag verminderd, telken jare bij de Wet op de Middelen te bepalen.

ARTIKEL 13.

Zoolang de over een jaar uit te keeren som niet vast staat, kunnen op rekening voorloopige uitkeeringen worden gedaan tot een door den Minister van Binnenlandsche Zaken te bepalen bedrag.

ARTIKEL 14.

De voorschriften, noodig tot uitvoering der vorenstaande artikelen, worden door Ons bij algemeenen maatregel van Bestuur gegeven.

ARTIKEL 15.

Deze wet treedt in werking op 1 Januari 19 .

VOORBEELDEN VAN NIEUWE UITKEERING OVER HET JAAR 1926. [1])

Gemeente: **SCHIEDAM.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 43.653				
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 859				
Opbrengst van alle belastingen over 1925			f	1.296.629
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .			-	132.798
		Totaal	f	1.429.427
Af: Batig slot gewonen dienst 1925			-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)			-	
		Saldo	f	1.429.427
Normale behoefte:				
43.653 inw.				
af: 33.948 „ met f	1.068.311	behoefte		
Blijft 9.705 inw. met				
f 44.84 behoefte per inwoner is -	435.172	behoefte		
Totale normale behoefte . . .			f	1.503.483
		Onnoodige uitgaven		geen
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering			f	74.056
Opbrengst denkbeeldige heffing:				
Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25			f	389.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 9530				
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek . f	19.456.000			
Onbelast 9530 × f 850.— is . . . . . -	8.100.500			
Blijft belastbaar f	11.355.500			
Hiervan 2½% vaste heffing geeft een opbrengst van			-	283.387
		Totale opbrengst	f	672.887
Normale opbrengst:				
Aantal inw.: 43.653				
Voor: 33.948 inwoners f	748.180	opbrengst		
Blijft: 9.705 inwoners				
met een normale opbrengst per inwoner van f 29.06 is totaal -	282.027	opbrengst		
Totale normale opbrengst . .			-	1.030.207
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .			f	357.320
Hieraf de onnoodige uitgaven			-	
Hieraf minder dan normale behoefte . . .			-	74.056
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering			f	283.260

[1]) Indien de berekening van dit voorbeeld en de volgende voorbeelden gemaakt was volgens de rekeningcijfers en niet volgens de begrootingscijfers, dan kon geen jonger voorbeeld gegeven worden, dan over het jaar 1924, wat zeer ongewenscht was.

Gemeente: **'s GRAVENHAGE.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 391369.		
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 290		
Opbrengst van alle belastingen over 1925		f 20.560.890
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .		- 1.261.126
Totaal		f 21.822.016
Af: Batig slot gewonen dienst 1925		-
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)		-
Saldo		f 21.822.016

Normale behoefte:

391.369 inw.		
af: 71.916 „	met f 2.770.708	behoefte
Blijft 319.453 inw. met		
f 59.66 behoefte per inwoner is	- 19.058.566	behoefte
Totale normale behoefte . . .		- 21.829.274
Onnoodige uitgaven		f
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering		- 7.258

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25		f 10.849.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 115.621		
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f 342.281.000	
Onbelast 115.621 × f 950 is	- 109.839.950	
Blijft belastbaar	f 232.441.050	
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van		- 5.811.026
Totale opbrengst		f 16.660.026

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 391369		
Voor: 71916 inwoners	f 1.851.356	opbrengst
Blijft: 319453 inwoners		
met een normale opbrengst per		
inwoner van f 35.74 is totaal	- 11.417.250	opbrengst
Totale normale opbrengst . .		- 13.268.606
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .		f nihil
Hieraf de onnoodige uitgaven		-
Hieraf minder dan normale behoefte . . .		- 7.258
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering		f nihil

Gemeente: **AMSTERDAM.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 712.222.		
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 741.		
Opbrengst van alle belastingen over 1925		f 38.852.500
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 . .		- 3.304.300
	Totaal	f 42.156.800
Af: Batig slot gewonen dienst 1925		-
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)		-
	Saldo	f 42.156.800

Normale behoefte:

712.222 inw.		
af: 449.273 „	met f 25.284.838 behoefte	
Blijft 262.949 inw. met f 59.66 behoefte per inwoner is	f 15.688.000 behoefte	
Totale normale behoefte		- 40.972.838
	Onnoodige uitgaven	f 1.183.962
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering		-

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25		f 16.150.000
Aantal aanslagen R. I. B: 228327.		
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f 583.368.000	
Onbelast 228.327 × f 950 is	- 216.910.650	
Blijft belastbaar	f 366.457.350	
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van		- 9.161.434
	Totale opbrengst	f 25.311.434

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 712.222		
Voor: 449.273 inwoners	f 15.339.978 opbrengst.	
Blijft: 262.949 inwoners met een normale opbrengst per inwoner van f 35.74 is totaal -	9.397.700 opbrengst.	
Totale normale opbrengst . .		f 25.737.678
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .		f 426.244
Hieraf de onnoodige uitgaven		- 1.183.926
Hieraf minder dan normale behoefte . . .		-
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering		f nihil

Indien de rekening over 1925 een batig slot aanwijst van circa f 1.200.000 en de opbrengst der belastingen overtrof de raming niet, dan zou de gemeente Amsterdam f 426.244 meer uitgekeerd krijgen.

Daalt het belastbaar inkomen vergeleken met de 3 andere groote gemeenten in de toekomst, dan heeft dit tengevolge, dat de nieuwe uitkeering van f 426.244 in dezelfde verhouding stijgt, zoodat deze daling geen belastingverhooging tengevolge heeft.

Gemeente: **GOUDA.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 27229.
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 920.

Opbrengst van alle belastingen over 1925	f	798.942
Uitkeering artikel 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925	-	86.301
Totaal	f	885.243
Af: Batig slot gewonen dienst 1925	-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)	-	
Saldo	f	885.243

Normale behoefte:

27.229 inw.				
af: 14.329 „	met f	343.667	behoefte.	
Blijft: 12.900 inw. met f 36.94 behoefte per inwoner is	f	476.526	behoefte.	
Totale normale behoefte . . .				f 820.193
Onnoodige uitgaven				f 65.050
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering				-

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25			f 228.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 6367.			
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f	13.142.000	
Onbelast 6367 × f 850 is	-	5.411.950	
Blijft belastbaar	f	7.730.050	
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van			- 193.251
Totale opbrengst			f 421.251

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 27229				
Voor: 14329	inwoners	f 253.853	opbrengst.	
Blijft: 12900 inwoners met een normale opbrengst per inwoner van f 25.20 is totaal	-	325.080	opbrengst.	
Totale normale opbrengst . .				f 578.933
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .				f 157.682
Hieraf de onnoodige uitgaven				- 65.050
Hieraf minder dan normale behoefte . . .				-
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering				f 92.632

Gemeente: **DELFT.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 48730		
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 822		
Opbrengst van alle belastingen over 1925	f	1.479.400
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .	-	133.676
Totaal	f	1.613.076
Af: Batig slot gewonen dienst 1925	-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)	-	
Saldo	f	1.613.076

Normale behoefte:

48730 inw.			
af: 33948 „	met f	1.068.311	behoefte
Blijft 14782 inw. met			
f 44.84 behoefte per inwoner is	-	662.814	behoefte
Totale normale behoefte . . .			f 1.731.135
Onnoodige uitgaven			f
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering			- 118.059

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25			f 584.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 12839			
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f	28.294.000	
Onbelast 12839 × f 850 is	-	10.913.150	
Blijft belastbaar	f	17.380.850	
Hiervan 2½% vaste hefting geeft een opbrengst van			- 434.521
Totale opbrengst			f 1.018.521

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 48730			
Voor: 33948 inwoners	f	748.180	opbrengst
Blijft: 14782 inwoners			
met een normale opbrengst per			
inwoner van f 29.06 is totaal	-	429.565	opbrengst
Totale normale opbrengst . .			- 1.177.745
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .			f 159.224
Hieraf de onnoodige uitgaven			-
Hieraf minder dan normale behoefte . . .			- 118.059
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering			f 41.165

Gemeente: **ZAANDAM.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 29925
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 935

Opbrengst van alle belastingen over 1925		f 1.324.042
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .		- 98,299
Totaal		f 1.422.341
Af: Batig slot gewonen dienst 1925		-
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)		-
Saldo		f 1.422.341

Normale behoefte:

29925 inw			
af: 14329 „	met f	343.667	behoefte
Blijft 15596 inw. met f 36.94 behoefte per inwoner is	-	576.116	behoefte
Totale normale behoefte . . .			- 919.783
Onnoodige uitgaven			f 502.558[1]
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering			-

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25			f 370.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 9078			
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f	19.444.000	
Onbelast 9078 × f 850 is	-	7.711.560	
Blijft belastbaar	f	11.732.370	
Hiervan 2 1/2 % vaste heffing geeft een opbrengst van			- 293.309
Totale opbrengst			f 663.309

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 29925			
Voor: 14329 inwoners	f	253.853	opbrengst
Blijft: 15596 inwoners met een normale opbrengst per inwoner van f 25.20 is totaal	-	393.019	opbrengst
Totale normale opbrengst . .			- 646.872
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .			f nihil
Hieraf de onnoodige uitgaven			- 502.558
Hieraf minder dan normale behoefte . . .			-
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering:			f nihil

[1]) Over de begrooting over 1924 (1925 nog niet verschenen) komt voor:

Winst Electriciteitsbedrijf . . .	f	Nihil
Kosten algemeen beheer . . .	-	105.478
Kosten O. L. O.	-	122.411
Kosten reinigingsdienst, . . .	-	185.643
Ondersteuning aan werkeloozen	-	140.000

Gemeente: **LEIDEN.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 68470			
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 862			
Opbrengst van alle belastingen over 1925		f	2.305.740
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .		-	197.346
	Totaal	f	2.503.086
Af: Batig slot gewonen dienst 1925		-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)		-	
	Saldo	f	2.503.086

Normale behoefte:

68470 inw.			
af: 33948 „ met f	1.068.311 behoefte		
Blijft 34522 inw. met			
f 44.84 behoefte per inwoner is -	1.547.966 behoefte		
Totale normale behoefte . . .		f	2.616.277
	Onnoodige uitgaven	f	
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering		-	113.191

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25		f	831.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 16696			
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f 38.653.000		
Onbelast 16696 × f 900 is	- 15.062.400		
Blijft belastbaar	f 23.626.600		
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van		-	590.665
	Totale opbrengst	f	1.421.665

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 68470			
Voor: 33948 inwoners	f 748.180 opbrengst		
Blijft: 34522 inwoners met een normale opbrengst per inwoner van f 29.06 is totaal	- 1.003.209 opbrengst		
Totale normale opbrengst . .		-	1.751.389
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .		f	329.724
Hieraf de onnoodige uitgaven		-	
Hieraf minder dan normale behoefte . . .		-	113.191
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering		f	216.533

Gemeente: **HELDER.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 30786.
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 954.

Opbrengst van alle belastingen over 1925	f	948.350
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 . .	-	68.720
Totaal	f	1.017.070
Af: Batig slot gewonen dienst 1925	-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)	-	
Saldo	f	1.017.070

Normale behoefte:

30786 inw.			
af: 14329 „	met f	343.667	behoefte.
Blijft: 16457 inw. met f 36.94 behoefte per inwoner is	-	607.922	behoefte.
Totale normale behoefte . . .			f 951.589
Onnoodige uitgaven			f 65.481
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering			-

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25		f 267.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 8352.		
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f 17.249.000	
Onbelast 8352 × f 850 is	- 7.099.200	
Blijft belastbaar	f 10.149.800	
Hiervan 2½% vaste heffing geeft een opbrengst van		f 253.745
Totale opbrengst		f 520.745

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 30786			
Voor: 14329	inwoners f	253.853	opbrengst.
Blijft: 16457	inwoners met een normale opbrengst per inwoner van f 25.20 is totaal -	414.716	opbrengst.
Totale normale opbrengst . .			f 668.569
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .			f 147.824
Hieraf de onnoodige uitgaven			- 65.481
Hieraf minder dan normale behoefte . . .			-
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering			f 82.343

Gemeente: **'s-HERTOGENBOSCH.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 41182			
Belastingdrukcijfer over 1924 25 bij f 5000 ink.: 606			
Opbrengst van alle belastingen over 1925		f	1.183.643
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .		-	114.273
	Totaal	f	1.297.916
Af: Batig slot gewonen dienst 1925		-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)		-	
	Saldo	f	1.297.916

Normale behoefte:

41182 inw.			
af: 33948 „ met f	1.068.311 behoefte		
Blijft 7234 inw. met			
f 44.84 behoefte per inwoner is -	324.374 behoefte		
Totale normale behoefte . . .		f	1.392.684
	Onnoodige uitgaven	f	
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering		-	94.768

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25		f	396.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 7762			
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f 18.768.000		
Onbelast 7762 × f 850 is	- 6.597.000		
Blijft belastbaar	f 12.171.000		
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van		-	304.275
	Totale opbrengst	f	700.275

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 41182			
Voor: 33948 inwoners	f 748.180 opbrengst		
Blijft 7234 inwoners			
met een normale opbrengst per			
inwoner van f 29.06 is totaal -	210.220 opbrengst		
Totale normale opbrengst . .		-	958.400
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .		f	258.125
Hieraf de onnoodige uitgaven		-	
Hieraf minder dan normale behoefte . . .		-	94.760
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering		f	163 357

Gemeente: **UTRECHT.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 149808		
Belastingdrukcijier over 1924/25 bij i 5000 ink.: 690		
Opbrengst van alle belastingen over 1925	f	6.100.400
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .	-	510.182
Totaal	f	6.610.582
Af: Batig slot gewonen dienst 1925	-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)	-	
Saldo	f	6.610.582

Normale behoefte:

149808 inw.		
af: 71916 „ met f 2.770.708 behoefte		
Blijft: 77892 inw. met		
f 59.66 behoefte per inwoner is - 4.647.037 behoefte		
Totale normale behoefte . . .	-	7.417.745
Onnoodige uitgaven	f	
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering	-	807.163

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25	f	2.266.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 38896		
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek . f 97.676.000		
Onbelast 38896 × f 950 is . . . . . - 36.951.200		
Blijft belastbaar f 60.724.800		
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van	-	1.518.120
Totale opbrengst	f	3.784.120

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 149808		
Voor: 71916 inwoners f 1.851.356 opbrengst		
Blijft: 77.892 inwoners		
met een normale opbrengst per		
inwoner van f 35.74 is totaal - 2.783.860 opbrengst		
Totale normale opbrengt . .	-	4.635.216
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .	f	851.096
Hieraf de onnoodige uitgaven	-	
Hieraf minder dan normale behoefte . . .	-	807.163
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering	f	43.933

Gemeente: **MAASTRICHT.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 57295.
Belastingdrukcijfer over 1924/23 bij f 5000 ink.: 659.

Opbrengst van alle belastingen over 1925		f 1.271.775
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .		- 131.491
Totaal		f 1.403.266
Af: Batig slot gewonen dienst 1725		-
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)		-
Saldo		f 1.403.266

Normale behoefte:

57295 inw.			
af: 33948 „	met f	1.068.311	behoefte.
Blijft: 23347 „	met		
f 44.84 behoefte per inwoner is	f	1.046.879	behoefte.
Totale normale behoefte . . .			f 2.115.190
Onnoodige uitgaven			f
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering			- 711.924[1])

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25		f 487.000
Aantal aanslagen R. I. B: 13106.		
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek .	f 27.800.000	
Onbelast 13106 × f 900 is	- 11.795.400	
Blijft belastbaar	f 16.004.600	
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van		f 400.115
Totale opbrengst		f 887.115

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 57295			
Voor: 33948	inwoners	f 748.680	opbrengst.
Blijft: 23347	inwoners		
met een normale opbrengt per inwoner van f 29.06 is totaal		f 678.464	opbrengst.
Totale normale opbrengst . .			f 1.426.644
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .			f 539.529
Hieraf de onnoodige uitgaven			-
Hieraf minder dan normale behoefte . . .			- 711.924
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering			f nihil

[1]) Volgens de begrooting over 1924 (1925 nog niet verschenen) wordt van het saldo van vroegere diensten f 309.280 gebruikt om de begrooting te doen sluiten. Indien zulks over 1925 ook is geschied, dan zou de nieuwe uitkeering bedragen f 136.885.

Gemeente: **KAMPEN.**

Aantal zielen op 1 Januari 1925: 19919		
Belastingdrukcijfer over 1924/25 bij f 5000 ink.: 187		
Opbrengst van alle belastingen over 1925	f	173.431
Uitkeering art. 1 tot en met 9 Wet 1897 over 1925 .	-	34.710
Totaal	f	208.141
Af: Batig slot gewonen dienst 1925	-	
Bij: Nadeelig slot gewonen dienst 1925 (sloten vorige diensten niet medegeteld)	-	
Saldo	f	208.141

Normale behoefte:

19919 inw.		
af: 14329 „ met f 343.667 behoefte		
Blijft 5590 inw. met		
f 36.94 behoefte per inwoner is - 206.494 behoefte		
Totale normale behoefte . .	f	550.161
Onnoodige uitgaven	f	
Minder behoefte dan normaal, alzoo onnoodige uitkeering	-	342.020[1])

Opbrengst denkbeeldige heffing:

Opbrengst 100 opcenten Rijksinkomstenbelasting 1924/25	f	155.000
Aantal aanslagen R. I. B.: 3800		
Onzuiver inkomen zonder kinderaftrek . f 7.957.000		
Onbelast 3800 × f 800 is . . . . . - 3.040.000		
Blijft belastbaar f 4.917.000		
Hiervan 2½ % vaste heffing geeft een opbrengst van	-	122.925
Totale opbrengst	f	277.925

Normale opbrengst:

Aantal inw.: 19919		
Voor: 14329 inwoners f 253.853 opbrengst		
Blijft 5590 inwoners		
met een normale opbrengst per		
inwoner van f 25.20 is totaal f 140.868 opbrengst		
Totale normale opbrengst . .	-	394.721
Onzuiver bedrag der nieuwe uitkeering . .	f	116.796
Hieraf de onnoodige uitgaven	-	
Hieraf minder dan normale behoefte . . .	-	342.020
Zuiver bedrag der nieuwe uitkeering	f	nihil

[1]) De begrooting over 1924 (1925 nog niet verschenen) wijst aan opbrengst van Stadserven en landerijen f 500.794. Wanneer het Kampereiland geen opbrengst meer zou geven, dan eerst zou de gemeente Kampen in aanmerking komen voor de nieuwe uitkeering.